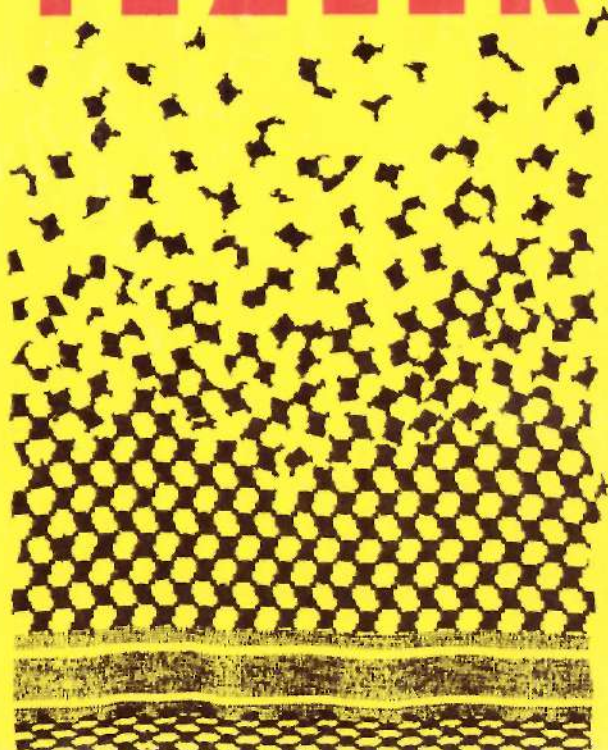


YALÇIN KÜÇÜK

KÜRTLER  
ÜZERİNE  
TEZLER



DÖNEM  
YAYINEVİ

Dönem Yayınları: 13  
Temel Dizi: 3

Dönem Yayıncılık  
Konur Sokak,73/9  
Kızılay, Ankara  
Tel:125 93 78

Cemal Nadir Sokak  
17/89 Kat:4  
Cağaloğlu,İstanbul  
Tel:528 43 72

Kapak:Ömer Ülkenciler  
Dizgi: Dönem Dizgi  
Birinci Baskı: Ağustos 1990

ISBN: 975-7684-06-6

**yalçın küçük**

**KÜRTLER  
ÜZERİNE  
TEZLER**

yayına hazırlayanlar ve çeviri  
Candan Baysan  
Abdullah Keskin

**DÖNEM  
YAYINEVİ**

*Kürt Kardeşim'e  
göz göze  
el ele  
kalp kalbe  
ortak bir dünya için*

*Y.K.  
17 Şubat 1990*

*Alper Alpman  
ve  
Paris'teki Kurtuluşçuların  
Katkılarıyla  
Sevgiler*

## İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... 7

### Birinci Bölüm

<b>KÜRTLERİN MÜCADELE TARİHİ</b> .....	21-112
Beşikçi'nin Dürüstlüğü ve Kürtler .....	25
Kürdistan Neresidir ve Kürtler Kimlerdir? .....	31
Mahmud ve Hamid ve Mustafa Kemal .....	45
Hamidiye Kürtleri .....	56
Doğu'nun Osmanlı Usulü Fethi .....	73
Kürt Sorununda Uluslararası Boyutlar .....	84
Kürt Mücadelesinde İki Çizgi .....	105

### İkinci Bölüm

<b>KÜRTLERİN OTURDUĞU YER: KÜRDİSTAN</b> .....	113-212
DGM Üniversitesinde "Kürdistan" Tartışması .....	123
Bu Ülkede Sanık Olmak Bir Kamu Görevidir .....	143
Kurtuluş: Rızgari ya da Partiya Karkeran .....	166
<b>İkinci Bölüm için Ek: Hoca Tahsin Efendiden</b> Geri Kalamam .....	204

### Üçüncü Bölüm

<b>BEKAA VADİSİNDE KÜRTLER</b> .....	213-278
Bekaa'dan İlk İzlenimler .....	230
Apo ile Sohbet .....	233
Sokak'ta Söyleşi .....	253
Lübnan ve Suriye'de Dil Gezisi .....	256

Üçüncü Bölüm için Birinci Ek: İddianame- Çözümü-İlk Cevap .....	263
Üçüncü Bölüm için İkinci Ek: Hücrede Zaman ve Mekan .....	270

#### Dördüncü Bölüm

RESMİ KÜRT TARİHLERİ .....	279-344
Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar: Aktarmalar .....	285
Amerikan Diplomatları İçin Kürt Tarihi .....	296
Washington'a Göre Moskova'nın Kürt İlgisi .....	331
Dördüncü Bölüm için Birinci Ek: İki Belge .....	339
Dördüncü Bölüm için İkinci Ek: Dört Telgraf .....	341

#### ÖNSÖZ

Bin dokuz yüz seksen sekiz yazında Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi'nce tutuklanarak Ankara Ulucanlar Merkez Cezaevi'ne kapatıldıktan sonra çıkarıldığım ilk duruşmada, savunma aşamasında, "Kürt sorunu" üzerine bir kitap yazmayı vaad ettim. Altı Şubat bin dokuz yüz doksan günü vaadimi yerine getirmek zorundayım.

Aradan geçen bir buçuk yıl nerede ise her ay bir kez siyasi polisin hücrelerine kapatıldım; çıktıkça çalışmak durumundaydım. Başka sorumluluklarım da var. Sadece Öcalan söyleşi, bana dört aya mal oldu; iki ay hazırlığı ve iki ay da gün ışığına çıkarmamın titizliği ve kaygıları gerekti.

Bunları şunun için yazıyorum: Artık insan yapısının "farklı" olduğunu açıkça kabul etmek gereğini duyuyorum. Başkaları ayrı, kendime karşı vaad ve sorumluluklarımı yapamamak bir yana, geciktirmek bile bende olağandışı tepkilere yol açıyor. Vaad günüm yaklaşınca rüyamda beni boğarak öldürüyorlar. Ben ölmek için müthiş çığlıklar atıyorum; Cinnah'ta oturduğumuz zamanlar bazan bütün apartman dehşete kapılıyordu.

Kuşkusuz önceleri Temren de dehşete kapılıyordu. Sonra alıştı; işi otomatik bir çözümle ya beni uyandırarak ya da ağzımı eliyle kapatarak geçiştiriyordu. Daha sonraları ben, benim bu yanıma da "bilmeye" başladım; yetiştiremediğim bir yazımın akşamında "Temren, bu gece beni boğabilirler" diyordum. Çok zaman dediğim türden oluyordu; gece beni boğuyorlardı. Ama artık apartman korkmuyordu.

\*\*\*

Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne vaadimi yerine getirebilmek için olağanüstü çaba harcadım. Çeşitli dilden kaynakları kullanıyordum. Aynı zamanda *Türkiye Üzerine Tezler*'in beşinci kitabı ile "Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü" üzerinde çalışıyordum. Her ay hücre tali-

minden sonra bir yeni talime kadar sanki çalışma hummasına yakalanmışım.

Okuyucularının bir bölümü biliyorlar; beyin yorgunluğu bende aşırı kas ağrılarına yol açıyor ve bana dayanılmaz ağrılar veriyor. Her yıl bir ay beni yatırıyorlar; doktorlar uyuşturucularla beni dünyadan uzaklaştırarak kendime getiriyorlar.

\*\*\*

Üç Şubat günü Muammer Hoca'nın cenazesine katıldım. Katledildiği evde, Hoca ünlü bir aydın ve ben eylemci bir üniversite öğrencisi, yakınlığımız vardı. Derinden üzüldüm. Dört Şubat gününü Ertuğrul Kürkçü ve diğer arkadaşlarla ortak yayın imkanlarını tartışarak geçirdim. Beş Şubat gününe ait notlarımda şunlar var: "Koştum. Kahvaltı yapamadım. Hiç bu kadar yorgun olmadım." Biraz ilerde şu notlar var: "Şimdi tekrar yatıyorum. Anlamıyorum. Hasta mıyım? Elim, kolum, vücudum titriyor." Doğrusu önce çok korktum; ancak öğleye doğru dayanılmaz kas ağrılarım başladı. Fakat ben hem ağrılardan ağlıyor ve hem de seviniyordum. "Bu benim hastalığım, bu benim hastalığım, ben bunu biliyorum" diye seviniyordum. Bilmek, beni hep sevindirmiştir.

\*\*\*

Ağrılarımı gözlemeye ve gözlemlenmeye karar verdim. Şimdi gözlemlerimi kaydetmek istiyorum.

\*\*\*

Önce aşağıdalar. Karın boşluğunda bir telaş duyuyorum. Sonra vücudumda, ayaklarımın bir veya ikisinde, her zaman değişiyor, bir yoklama yapıyorlar. Sonra kaslarımın birine konuyorlar.

Ağrı, büyük bir ağırlığın sonucudur.

Kaslarımın birine dayanılmaz bir ağırlığı bindiriyorlar. Sonra bütün vücudumu ağrılarının özgürlük alanı yapıyorlar.

\*\*\*

Bütün vücudumu işgal ediyorlar.

\*\*\*

Cengiz'in sürüleri, Timur'un sürüleri, Moğol sürüleri bütün vücudu-

mu işgal ediyorlar. Bütün ağırlıklarını özgürce ve hoyratca oynatıyorlar.

Cengiz'in sürüleri, Timur'un sürüleri, Moğol sürüleri, Orta Asya'dan gelip Ortaçağ'ın tüm işkencelerini bana uyguluyorlar. En çok uyguladıkları üçtür: Yüzbinlerce penseyi kaslarımın ucuna takıp çekiyorlar veya demir bir yelek giydirip sürekli sıkıştırıyorlar, bu yetmeyince ayaklarımdan ve kollarımdan ters yönde çekerek vücudumu koparmak istiyorlar.

Cengiz'in sürüleri Timur'un sürüleri, Moğol sürüleri bir tek elektriği bilmiyorlar.

\*\*\*

Bir halk, bir sınıf, bir ulus kaç kez işgal edilir; bilim, somutun zenginliğinde soyutlamadır. İşgalcilerin çekilişini soyutlamak istiyorum. Çünkü vücudumu binlerce kez işgal ettiler ve binlerce kez çekildiler. Cengiz'in sürüleri, Timur'un sürüleri, Moğol sürüleri... Bunların zenginliğinde soyutlama yapmak zorundayım. Halkların, sınıfların, ulusların herbirinin binlerce kez işgal edilmelerinden doğan şanslı eksikliği gidermek istiyorum.

Önce aşağıda, yine karın boşluğunda, bir telaş var; belirsiz, bilemiyorum. Müthiş kargaşalı, plansız, düğün de olabilir, bayram da. Ne oluyor; bunu önce gözüm fark ediyor; daha doğrusu gözümde bir ışık farklılığı ortaya çıkıyor. Görmek, belki de gözde bir ışık değişimidir; bilemiyorum. Ancak günümüzdeki bu ışık değişimini, ilk önce, yüzüm izliyor; yüzümde belli-belirsiz bir rahatlama duyuyorum. Cengiz'in sürüleri, Timur'un sürüleri, Moğol sürüleri, bütün ağırlıklarıyla üzerimde oynarken belli belirsiz bir hareket önce bir ışık değişikliği oluyor ve bunu gözüm fark ediyor.

Bunu şaşırtıcı bir gözlem sayıyorum. Ressam Rasin'in insanı, gözünde yoğunlaştırmasını seviyorum; şimdi anlamaya başlıyorum. İnsanın yüzünün, gözündeki ışığa yakın olduğunu da görme mutluluğuna duyuyorum.

Sonra gerçekten çekiliyorlar.

Gözümün önce ışık sayıp farketmediği, yüzümün rahatlama kabul edip kaydettiği işgalcilerin çekilişi gerçekleşiyor. Cengiz sürüleri, Timur sürüleri, Moğol sürüleri işgal ettikleri vücudumdan ricat ediyorlar.

\*\*\*

Doğulu kadınlar, oğullarını ya da kocalarını kaybeden kadınlar, acılarını neden, göğüslerini döverek, yüreklerini parçalayarak karşılarlar? Herhalde cevabı var; ancak şu anda benim için sorular daha önemlidir.

Moğol sürüleri giderken bazan kendimi, elimi bileğimden büküp kırmaya çalışırken buluyorum. Bazan yumruk yapıp bir yerleri dövüyorum. Ancak bunun bilincine çok sonradan varıyorum.

\*\*\*

Başucumda beş kitap var; kitap sevmez Moğol sürüleri hicret edince gizlice okumaya çalışıyorum. Birincisi Flaubert'in *Madame Bovary*'si, Fransızcadan İngilizceye Marx'ın kızı Eleanor Marx-Aveling çevirmiş, Algan'ın kütüphanesinden almıştım. Flaubert'in ne kadar senfonik bir yazımı var; birbirinden uzak önemli-önemsiz tınılar okunuyor. Sonra bir olayı kuruyorlar; bir olayda bütünleşiyorlar. Bana, birbirine çok uzak duran olguların, bir bütünün parçaları olduklarının ancak bir devrim sırasında anlaşılacağını düşündürüyorlar. Emma Bovary'in zincirlerini kırmadaki doğallık ve cüretini de ürpertici bulduğumu saklamıyorum.

E. H. Carr'ın *Bolshevik Revolution*'unu da *Türkiye Üzerine Tezler* için yeniden okumam gerekiyor. Dünya tarihini, 1919-1920 yıllarına, Rusların Kafkasya, Batılıların Transkafkasya dedikleri, Moskova'ya göre söylenildiği için Kafkas ötesi anlamına geliyor, bizim yeni bir sözcük bulmamız gerekli, bu bölge ile Doğu Anadolu'yu almak istiyorum. İnsanın aklıyla gördüğünü biliyorum; şimdi aklımda yeni tezler var ve Carr'da daha önce gözlemediklerimi anıyorum.

Londra'da bulamadım; Ayşegül New York'tan getirdi. Edward Herman ile Amerikalıların filozof saydıkları Naom Chomsky'nin, *Manufacturing Consent* kitabı, *The Political Economy of the Mass Media* alt başlığını taşıyor. Basının nasıl çabuk haber ürettiğinin hem modelini kuruyor ve hem de özelliklerini veriyor. Herman ve Chomsky, Amerikan basınının neden Saharov'la ilgilenirken Latin Amerika'da veya Türkiye'de çok daha tutarlı ve cefa çeken aydınlarla ilgilenmediği sorusunu soruyorlar; cevapları var.

\*\*\*

Stephen Hawkins, tekerlekli sandalyeye bağlanmış ve ancak özel bir bilgisayar ile konuşabilen zamanımızın fizik dahilerinden birisi sayılıyor. Hawkins'in *A Brief History of Time*, başucumdaki dördüncü kitap oluyor. "Zaman" beni çok ilgilendiriyor; Einstein, teorik zaman ile pratik zaman ayrımını getiriyor ve zamanın ışığın uzayda hareketinin ifadesi olduğunu pek güzel gösteriyor, ışığın bu veya diğer tarafında olmaya göre iki zaman ortaya çıkıyor. Ve eğer insan ışığa binerse zamandan kurtuluyor.

Ben hep kendi ışığım değişmeyince benim zamanım neden değişiyor sorusunu soruyorum. Daha doğru bir deyişle neden herkese göre ayrı bir zaman olmuyor; bu soruyu en azından tarih açısından saçma bulmamak gerekiyor. Hiç olmazsa Fransız devrimcilerinin pratik zamanı değiştirdikleri biliniyor.

\*\*\*

Şimdi Moğol sürülerinin çekilişine dönüyorum. En son yazdıklarımı, hatırlatmak için, tekrar yazıyorum: Moğol sürüleri giderken bazan kendimi elimi bileğimden büküp kırmaya çalışırken buluyordum. Bazan yumruk yapıp bir yerleri dövüyordum. Ancak bunun bilincine çok sonradan varıyordum.

Çok sonradan ama ne zaman? Bunu söyleyecek durumda değilim. Çünkü zaman, uzayla birlikte olursa, ancak bir hareket ile ortaya çıkıyor ve ben, Cengiz sürüleri, Timur sürüleri, Moğol sürüleri çekildikten sonra "uzun" zaman, ancak bilmediğim bir zaman, hiç hareket etmeden kaskatı kesilip duruyorum. Bu sırada nefes aldığımdan da emin değilim; mutlaka ahyormuşumdur. Ancak gizli nefes almaya çalıştığımı sanıyorum.

Sürüler gittiler, ama, ya nefes aldığımı duyarlarsa?

\*\*\*

İşgalci sürüler çekildikten çok sonra, ölçülemeyen zaman sonra, nasıl ve neden olduğunu bilmediğim bir şekilde kendimi farketmeye başlayınca, en son işgalci anındaki gibi kaskatı, uyuyormuş gibi, olduğumu görebiliyorum. Kendimi nefes almaktan korkan, kıvılcıktan ürken ya kendi bileğini kırma pozisyonunda ya da yumruğu yüzünde, büzülmüş, kendi içine saklanmaya çalışan bir kütle olarak buluyorum. Nefesimi, kıvıltımı, kendi bileğimi kırmaktan vazgeçtiğimi, Cengiz'in sürüleri, Timur'un sürüleri, Moğol sürüleri duyacak diye pek çok korkuyordum.

Hareketsizliği seçiyordum. Gizlice nefes ahyordum.

Artık ben 'sinmiş bir halkım.

Benim kütlemler köleleştirilmişti.

\*\*\*

Başucumda beşinci kitap, İsmail Beşikçi'nin önce toplatılan ve sonra tutuklanmasına neden olan son çalışmasıydı.

Okurken, Marx'ın *Artık Değer Kuramları*'nda Ricardo için kullandığı

satırları hatırlamadan edemedim: Thus Ricardo's ruthlessness was not only *scientifically honest* but also a *scientific necessity* from our point of view. Marx, Ricardo'nun acımasızlığının yalnızca bilimsel dürüstlük olmadığını, aynı zamanda görüşlerinin bilimsel bir gereği olduğunu yazıyor. Ben de İsmail'in görüşlerindeki acımasızlığın, dürüstlüğünün vazgeçilmez sonucu olduğunu düşünüyorum.

Yazdıklarının beni pek çok sevindiren yanları var. Türkiye'de Kürt kimlik arayışındaki tarihsel sıçramanın tarihinde birleşiyoruz; buna seviyorum. Avrupa konferanslarında ortaya attığım tezlerin yaklaşımlarını İsmail'in yazılarında görmekten sevinç duydum.

Beşikçi, büyük bir otorite ile benim Kürt aydınlarının önemli kesiminin Kemalist olduğu tezlerimi de doğruluyor. Doğrusunu söylemek gerekirse aşıyor ve nedenlerini bulmaya çalışıyor.

Burada bu namus balyozu çalışmayı değerlendirebilecek durumda değilim. Vücudumun kitap sevmez Moğol sürüleri tarafından işgal edildiği zamanda okuduğumu tekrarlamaktan çekiniyorum. Bu önsözü de, zaman zaman geri dönmek üzere çekildikleri zaman aralıklarında kaleme almaya çalışıyorum. Doğrusu, kendimi bir sinmiş halk ve vücudumu da köleleştirilmiş olarak algıladığım bir zamanda yaşıyorum.

\*\*\*

Ne büyük rastlantı!

Rastlantı henüz açıklanamayan beraberliklerdir.

"Bugün Kürt toplumu köle bir toplumdur."

Bu sözleri, Cengiz sürüleri, Timur sürüleri, Moğol sürüleri vücudumu köleleştirirken okuduğum İ. Beşikçi'nin son kitabından aktarıyorum.

"Dünyada, nüfusu 30 milyonu aşkın olan fakat köleleştirilmiş, sömürge bile olamayan bir başka toplum daha yoktur.

"Kürdistan'ın durumu tam sömürge ve yarı sömürge statülerinden hiçbirine uymamaktadır. Kürdistan sömürge bile değildir. Kürt halkı sömürge bile olamamıştır.

"Kürdistan'ın hiçbir siyasal statüsü, siyasal kişiliği yoktur.

"Kürtler, köleleştirilmek, kişiliksizleştirilmek, adıyla, sanıyla, diliyle, kültürüyle tarihten ve yeryüzünden silinmek istenen bir halktır."

\*\*\*

Bunlar, Ricardo anlamında acımasız yargılardır; sarsıcı bulduğumu belirtmek istiyorum. Benim tezlerim bunların çok uzağına düşmüyor; ancak bu kadar "ruthless" değil. İsmail'in görüşlerini açıklamada benden

daha özgür olduğunu ve buna hakkı olduğunu biliyorum.

Bir süreci açıklıyor.

"1937-1938 yılındaki Dersim direnişinden sonra, yani Kürdistan'daki bütün başkaldırı odaklarının kaldırılmasından sonra, devlet, Kürt egemen sınıflarına iki şık göstermiştir: Ya devletin yanında yer alacaksınız ya da Şeyh Said gibi, Seyid Rıza gibi idam sehpalarna gönderileceksiniz. Bu dayatmalar karşısında şeyhler, büyük toprak sahipleri, aşiret reisleri gibi Kürt egemen sınıfları devletin yanında yer almışlar, ajanlaşmışlardır. Bugün bu tür kişilerin çok büyük kısmı devletin gizli güçleriyle işbirliği halindedir."

"Kürt olmayı inkar etmek, Kürt olmaktan vazgeçmek ve Türkleşmek pasif bir oluşumu ifade etmemektedir. Bu aynı zamanda aktif bir süreçtir. Türk Milli Güvenlik Teşkilatı'yla birlikte çalışmayı, devletin ajanı olmayı gerektirir."

\*\*\*

Devletin ajanı Kürtler, neler yapmazlar?

"Bugüne kadar dört önemli polis sorgusundan geçtim. Beni yakalayan ve sorgulayan polislerin büyük bir kısmı Kürt kökenli idi. İşkence yapanlar da öyle?"

"Bir ara yine büyük bir öfke ve hisimla şöyle dedi:

-Ben 27 yaşındayım. Kürdüm. Ben bu işlere karışmıyorum. Sen Çorumlusun. Kürtlerle uğraşmak senin neyine gerek. Herkesin Türk olduğunu yazsana!

"Cezaevi yaşantımda gardiyanların büyük bir kısmının Kürt kökenli olduklarını gördüm. İşkence yapan, işkencede aktif görev alan, gardiyanların çok büyük kesimi Kürt asıllıydı.

"Burada trajik bir öge de kuşkusuz var. Siz Kürtlerin insanca yaşamasını, öteki halklarla eşit haklara sahip olmasını istiyorsunuz. Sözü edilen bu 'Kürtler' de bu düşünceniz ve çabalarınızdan dolayı sizi suçluyor. Size işkence yapıyor. Baskıda, zulümde, işkencede en ön saflarda yer alıyor."

\*\*\*

"Polisteki sorgulama sürecini daha etraflı bir şekilde düşündüğünüz zaman, ihbarcı eğitim öğelerinin başında, yine 'Kürt' asıllı olanları görüyoruz."

\*\*\*

Türkiye solculuğu, kafaları sömürge "aydınlar" üzerinde çok durdu;

"Tanzimat kafası" nitelemesini buldular. Bunlar, Avrupalı olmayı taklit eden yaratıklardır; Türkiye solculuğunun kitaplarında öfke ve tiksinti ile yazıldılar.

Beşikçi bu yazıma başka ve yeni bir boyut getiriyor.  
"Bir örnek olay" diyor.

\*\*\*

"Tahsin Saraç, 26. 6. 1989 tarihinde ölmüştür. Ölümünün ardından, Dil Derneği Başkanı Cevat Geray, Ozan Yazar Vecihi Timuroğlu, Ozan Yazar Muzaffer İlhan Erdost, Gazeteci-Yazar Ahmet Kahraman, Yazar Ahmet Say, Dilci Yazar Sevgi Özel, Ozan Ahmet Telli, Ozan Gülten Akın, Ozan-Dilci Ali Püsküllüoğlu, Ozan Mehmet Özgüçlü, Yazar Haluk Gerger, Gazeteci-Yazar Orhan Tokatlı, Ozan Ahmed Arif, Ozan Özdemir İnce, Yazar Remzi İnanç, Yazar Mustafa Şerif Onaran, Ozan Cahit Külebi, Ozan Refik Durbaş, Tahsin Saraç'a ilişkin görüşlerini yazdılar.

"Bu yazılarda Tahsin Saraç'ın öztürkçe yazdığı, Türk dili ve Türk kültürüne büyük katkılarda bulunduğu vurgulanmaktadır. Onun şiiriyle Türkçenin Öztürkçenin büyük bir derinlik kazandığı ifade edilmektedir.

"Tahsin Saraç bir Kürt idi. Fakat Kürt olduğunu kati surette söylemiyordu. Kürt olduğunu inkar ediyordu. Kürt olmaktan utanıyordu.

Çok tuhaf. Tahsin ile bir ara benim de yakın dostluğum oldu. Kürt olmadığına beni de inandırdı. Kürtleri savunmak bir yana yok sayıyordu.

\*\*\*

"Türkiye'de insan hakları dernekleri Türk Devleti'nin kutsal saydığı değerlere bağlı olmayı büyük erdem sayıyorlar. Sanki Kürt sorunu diye bir sorunu olmayan bir ülkede yaşıyorlarmış gibi düşünüyorlar. Böyle bir tavır ve davranış içinde bulunuyorlar. FKÖ için, Bulgaristan'daki Türkler için gösterdikleri ilginin çok küçük bir kısmını bile Kürtler için göstermiyorlar."

\*\*\*

Bu durum yenidir. Eskiden Türk aydınları "Doğulu" insanın yazgısıyla çok yakından ilgileniyorlardı. "Doğu", Türk aydınlarının ve solculuğunun önemli ilgi alanıydı; ancak geçmiş zamanda kaldı.

Çünkü "Doğulu" artık kendisine "Kürt" diyordu ve kendisini arıyordu. Kimlik arayışının önüne çıkan engelleri geriye itiyordu.

Bu, Türk aydınının pek çoğunu da geriye itti.

Son yirmi yıl, Türk aydınının çoğunun gerileme tarihidir. Bir: 15-16 Haziran. İki: 1960 sonunda başlayan THKP şiddetinin 1970 yıllarında plebyen bir dalgaya dönüşü. Üç: Kürt şiddeti. Bu üçü, Türk aydınının çoğunluğunda ilerici damarları eritti.

Yeni tanımlar çıkıyor. Beşikçi, acımasız balyozunu indiriyor.

"Bülent Ecevit gibi ırkçı ... Türk siyaset adamları"

"Erdal İnönü gibi, Coşkun Kırca gibi Türk ... ırkçılığının has isimleri"

"Türk ırkçılığının ... has partisi CHP'nin bir uzantısı olan SHP"

"İlhan Selçuk'un, Kürt ayaklanmalarına ilişkin görüşleri de resmi ideolojinin anlatımıyla ayndır"

"Prof. Turhan Feyzioğlu, Alpaslan Türkeş, İsmail Cem, Coşkun Kırca, Rauf Tamer, Uğur Mumcu, Ergun Göze gibi bazı politikacılar ve gazeteci yazarlar Kürtleri 'azınlık ırkçılığı' yapmakla suçlamaktadırlar"

"Buna rağmen Uğur Mumcu ve İsmail Cem gibi yazarlar, dünyada bir eşi daha bulunmayan bu ırkçı, ... ve faşist politikalar karşısında en ufak bir eleştiri getirmemişlerdir. Bu ırkçılığı, ..., bu işkenceleri, faşizmi susarak onaylamışlardır."

Doğu'da sadece PKK şiddetini görmek ve Kürt sorununa yalnızca bu açıdan bakmak, sonucu başa almak, halkların kardeşliğini unutmak, aydın olmaktan çıkmaktır. Türkiye şiddeti yaşıyor ve içlerine sevdiklerimi de alan bir büyük bölüm aydın, solculuk bir yana, aydınlıktan da uzaklaşıyor.

Bunlara üzülüyorum.

\*\*\*

Ama üzülmediğim durumlar da var.

\*\*\*

"Bu arada, 1970 yılında, Doğu Beyazıt'ta yayımlanan Şeresiyar isimli bir gazeteden söz etmek gerekir. Gazetenin ismi Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun protestosuna neden olmuştur. Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Şeresiyar'ı çıkararları ihbar için Cumhuriyet gazetesinde bir dizi yazı yayımlamıştır. Gazetenin adıyla bölücülük yapıyordu. Türkçeden başka bir isim kullanmak vatana ihanetti. (Türkiye Halkları, Yakın Tarihimizden İhanetler, Cumhuriyet, 3-5 Şubat 1970)

"Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu devrimci ve demokrat insanların ağalığa karşı mücadelelerini, demokrasi ve sosyalizm mücadele-



lerini ihanetle suçluyordu. Bunun için gazetenin isminin Kürtçe olması yetiyordu.

"Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Kürt ... varlığını inkar ettiği için, ulusal sorunu kabul etmediği için, demokrasi mücadelesi yaparken bile ihbarcı bir çizgiye düşüyor. Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Türkler için kuşkusuz önemli bir kişidir, yurtsever, demokrat bir kişidir. Ama Kürtler için bir ihbarcıdan başka bir şey değildir. Kürt düşmanıdır. Türk ırkçısıdır.

"Yalana dayalı Türk resmi ideolojisinin en iyi savunucularındandır."

Beşikçi'nin Velidedeoğlu çözümlemesinde katıldığım yerler kadar katılmadığım yerler de var.

\*\*\*

İrkçı olduğunu kabul ediyorum. Ben Türküm, eğer ben Türk isem, Türkler için önemini ve demokrat kişiliğini reddediyorum.

Direnmeyen demokrat olmaz; Velidedeoğlu'nun yaşamına direnç hiç bir zaman uğramamıştır. Bir: 1950 yıllarında Türk üniversitelerinin özerklik mücadelesinin dışında kalmıştır. İki: 1960 yıllarını anlamamıştır. Üç: 1970 yıllarında ihbarcıdır. Dört: Hiçbir yazısını okuma gereği duymadım. Hapislik, okumak istemediğimiz yazarlara da mahkumiyettir. Velidedeoğlu, Özal partisini kurarken Turgut Özal meddahlığı yapıyordu. Beş: Herkesin imzaladığı Aydın Belgesi'ne karşı çıktı ve imzalamadı. Altı: Cumhuriyet'te yazmak "yurtsever" nitelemesini kazanmaya yetmiyor. Yedi ve sonuç: Velidedeoğlu Türk aydını değil, küfüdür. Türk aydınının yalnızca küfüdür.

\*\*\*

"Tezler" dizilerimi bir ayrışmanın kanalları olarak planladım.

"Kürtler Üzerine Tezler" çalışmamın yeni bir kanal olmasını diliyorum.

\*\*\*

Derin ağrılar içinde yazdım.

Bu önsözü de acılar içinde yoğrularak kaleme aldım.

Yazarken görmem gerekiyor. Teybe okumayı sevmiyorum. Daktilonun rulosunu görerek yazmayı seviyorum.

Daktilo ve tuşları aşağıda ve başım ile gözlerim yukardadır. Normali

böyledir; ancak yazıları hep ters kaleme aldım. Ve ağrı ile düşündüm: Acaba benim için başım ve gözlerim aşağıda, tuşlarının yukarda ve havada durduğu bir yazı makinası keşfedilemez mi? Şimdi bunları düşünüyorum.

Düşünmeyi durdurduğum zaman ağrılarımın geçeceğine, hiç olmazsa işgalcileri duymayacağıma inanıyorum.

\*\*\*

Sevgili Arkadaşım İsmail Beşikçi, yazdıklarımı önceden sevgili hukukçularımın denetiminden geçirmemi eleştiriyor; eleştirisine katılmakta birlikte bu kez bu yola başvurmuyorum. Çünkü, burda yazdıklarımın çok büyük bir bölümü, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin tutanaklarında da yer alıyor. Bir bölümü DGM Savcılarının titiz süzgecinden geçmiş bulunuyor; yani davalara konu olanlar da var.

PKK Genel Sekreteri Öcalan ile yaptığım sohbetle ilgili İstanbul DGM dava açtı; iddianamede yer alan cümleleri, asıl metinden çıkarmak gereğini duydum. Okuyucumun, yayımladığım iddianamedeki cümleleri yerine koyarak okuması gerekiyor; zahmetli olduğunu biliyorum. Ancak zahmet olmadan bilim ve aydınlık gelmiyor.

Bu çalışmamda yeni olan ve DGM yargıç ya da savcılarının süzgecinden geçmeyen bölümler, her bölüm için yazdığım giriş ile dördüncü bölümün tümünden ibarettir. Dördüncü bölümde, Genel Kurmay Harp Tarihi tarafından yazılan bir tarihten aktarmalar yapıyorum. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi diplomatları için, gizli servislerine hazırladığı "Kürt tarihi" ile Sovyetler Birliği'nin Kürt sorunu ile ilgisini ele alan yine ABD gizli servislerince hazırlanan bir raporu yayımlıyorum.

\*\*\*

Çalışmamın tümünü derin acılar içinde tasarladım. Candan Baysan, çevirileri yaptı ve çalışmamın tümünü yayına hazırladı. Abdullah Keskin, projenin tümünde, Candan'a yardım etti ve eski çalışmaları dizgi makinasının belleğinden sökmeye işini üstlendi. Sonuçta, çalışmamın okuyucularına sunulmuş biçimi, Candan ile Apo'nun ürünü oluyor; her ikisine de teşekkürlerimi yazıyorum.

\*\*\*

Çocukluğumda, köyümün köylüleri, beni, "ortak" diye seviyorlardı.

"Ortak" sözcüğünü hep sevdim; ortaklığı, toplum için hizmeti ve eşitliği ahlak sayan bir dünyada yaşamak istiyorum. Yaşamak istediğim dünyayı kurmak için çabalıyorum.

Ortaklığın zor olduğunu biliyorum. İnsanı ise, zoru kolaylaştıran yaratık olarak anlamak istiyorum.

Derin ağrılar içinde bu çalışmamı tasarlarken büyük heyecan duydum.

Ortak bir toplum ve dünyadan heyecan duyan okuyucularına, bu çalışmanın, ayrı bir heyecan kaynağı olmasını diliyorum.

Yalçın Küçük  
Şubat 1990  
Karakusunlar Köyü  
Ankara

## Birinci Bölüm

# KÜRTLERİN MÜCADELE TARİHİ

## KÜRTLERİN MÜCADELE TARİHİ

Fetiş, ilkelin ideolojisidir. İkel, fetişik bir maddede bir dünya görüyor. Tersinden de söylenebilir; bir dünya görmesi için ilkele fetiş gerekiyor.

İdeoloji, kütlenin bilimidir. Kütle, halk ya da "vulgar" sözcüğünün kaynağıyla, "folk" ya da "volk", hem bilime ve hem de basitliğe muhtaç görünüyor. İdeoloji, basitleştirilmiş, karşı ve düzeltici eğilimlerinden arındırılmış, halklaştırılmış anlamında vulgarize edilmiş, bilim olarak ortaya çıkıyor. Kütlenin, en kestirme ve en bulandırılmamış bir biçimde dünyayı görmesini sağlıyor.

İnsanoğlu ve halk ideolojiye muhtaçtır.

İnsanlık varoldukça ideolojilerin varolacağı anlaşılıyor. Zaman, tekelsi düzenin eline geçirdiği geniş olanaklar, insanların ideolojiye olan bağlılığını azaltmıyor arttırıyor.

İdeoloji görmek içindir.

Her ideoloji bir başka dünyayı ve bir başka gerçekliği gösteriyor.

İdeoloji görmemek içindir.

Görmek aynı zamanda görmemektir. Bir bütünü görmek anlamında bile "görmek" aynı zamanda görmemek oluyor. Çünkü bir bütünü görmek, varsa bir başka bütüne kapanmaktır.

Bu açıdan bakıldığında ideoloji ile din arasında kurulan paralelliği reddetmemek, tam tersine kabul etmek gerekiyor; Marx'ın, dinin yerini almak istediği yolundaki vulgar iddiayı, şimdiye kadar olduğundan çok daha fazla ciddiye almak gerektiğini düşünüyorum. Her ideoloji ile her din, doğallıkla ve önlenemez bir biçimde, birbirinin düşmanıdır; dinler de görmek için ortaya çıkıyor.

Din, insanoğlunun acı gerçekliğini, vulgar bir mekanizma ile bir çözüme, aslında başka bir dünyada çözüm olduğu için çözümsüzlüğe çevirme girişimidir; ideolojinin görme ve görmeme işlevlerinin tümünü üstleniyor. İdeolojiler, dünyasal gerçekliğin, dinler de gerçek acıların, son derece basit çözümlenmelerini ve formüllerini içeriyorlar.

İdeolojiler, insanoğluna büyük bir kolaylık ve dinler ise sonsuza yakın bir rahatlama sağlıyorlar.

Dinler, mücadele etmeyen insanoğlunun ideolojisi oluyor. Tarihin büyük din savaşları yazması, bugün bile dinsellik adına hem radikalleşmenin hem de şiddete yönelmenin bir eğilim olarak güçlendiğinin gözlenmesi, bu söylenenlerle çelişmiyor. Çünkü bütün dinler, bütün illüzyonlar, kavramsal olarak ortaya koyduklarının dışında, ancak mutlaka hareket kaynağı gerçeklikle bağlantılı bir "gerçeği" barındırıyorlar. Dinlerde, illüzyonlarda, mutlaka gerçekliğin payı ya da payları vardır. Ancak pay olması, gerçekliği tümüyle yansıttıkları anlamına gelmiyor.

Din ile ideoloji arasında kurmaya çalıştığım paralellik, yakınlık ve karşıtlık, ideoloji üzerinde yıllardır süren bazı karışıklıkları da ortadan kaldırmaya yardım edebilir; öyle düşünüyorum. Bunun için bir aktarma yapma durumundayım. Lenin'in "Materyalizm ve Empirikritisizm" başlıklı çalışmasından aktarıyorum: "Kısacası, her ideoloji/tarihsel olarak koşulludur; ancak (örnek olsun dinsel ideolojiden ayrı olarak) her bilimsel ideolojiye bir nesnel gerçeğin, mutlak doğanın kabul ettiği koşullu olarak doğrudur" (\*) Aktarma, ideolojiler arasında ayrım yapıldığını ve yapma gerektiğini ortaya çıkarıyor.

Her zaman hem ideolojinin gerekliliğinden ve çok zaman da ideolojik bakışın sakıncalarından söz ediliyor. Marksist-Leninist yazında da bu durum var; çok zaman ideolojik olmak gerektiği savunulurken pek çok zaman da ideolojik bakışın çarpıklığı üzerinde duruluyor. Bu nokta açıklık gerektiriyor.

Söyle başlanabilir: Metaların, üretimlerinde gerekli zorunlu emek miktarlarına göre değiştirildikleri, daha başka bir sözcükle, birbirine göre değerlerinin emek-gücü oranlarına göre belirlendiği, çok sonraları bilimsel bir açıklamaya ve yazıma kavuşturuluyor. Adam Smith'te eksikli olarak ortaya konan formülasyon David Ricardo ile, belli tarihsel koşullarda, en mükemmel biçimi alıyor. Ancak bu, bu yasanın, bir bakış, bir dünya görüşü olarak çok daha önceleri, en azından iki yüzyıl kadar önceden varolduğu görüşünü çürütmemelidir, feodala zamanının bir bölümünü karşılıksız olarak çalışmak zorunda kaldıktan sonra feodalitenin boyunduruğunun yetmediği yerde henüz organlarından bile tümüyle ay-

(\*) "In a word, every ideology is historically conditional, but it is unconditionally true that to every scientific ideology (as distinct, for instance, from religious ideology) there corresponds an objective truth, absolute nature"

V. I. Lenin, Collected Works, Vol. 14, s. 136

rışamış aygıtlarla yaşamını kazanan, yeni yeni "meta" üreten bir zanaatkarın bütün dünyaya emeğiyle bakmasından ve emek ölçüsüne göre değerini bir tür "din" haline getirmesinden daha doğal ne olabilir? Bu zanaatkarın emeğinin üzerine kıskançlıkla kapanması ve emeği, çalışarak terlemeyi, "kutsallaştırması" son derece doğaldır; mutlak bir doğallığa uygun düşüğü bir dönem var.

Burada bir parantez açabiliyorum: Özellikle toplumbilimlerde, yasalaştırmaların çoğu çok geç geliyor. Özünde emek değer yasası olan ekonomi politigin bir bilim olarak ortaya çıktığı, başka bir sözcükle, bir bilim olarak kabul edildiği zamanda tarihsel geçerliliğini çoktan yitirmiş olduğunu düşünmeye başlıyorum. Ekonomi politik, Smith ve Ricardo tarafından mükemelleştirilmeden önce, Lenin'in sözcükleriyle, nesnel gerçeğe, buna objektif gerçeklik de denebilir, daha uygun düşüyor.

Parantezi kapatırken şu tezi ortaya atmak istiyorum: İdeoloji, bilim değildir. Ancak bilimle çok yakından ilgilidir. "Bilimsel ideoloji" de bilim değildir; ancak bilime dayanıyor ve bilimden türetiliyor.

Bilim, doğanın ve toplumun derindeki hareket yasalarının ortaya çıkarılması işidir ve bunların karşılıklı ilişkilerinden oluşuyor. Bilim adamları olsa da olmasa da, en azından ham biçimiyle bu yasalar doğada ve toplumda vardır; yaratıcı bir biçimde ortaya çıkarılmaları gerekiyor.

Bilim mi öncedir, ideoloji mi; şu anda buna bir cevabım bulunmuyor. Ancak bilimsel ideolojiyi, bakışa dönüştürülmüş bilim olarak tanımlayabiliyorum. Bilimsel ideoloji, kütlenin görmesini kolaylaştırıyor ve görmesini engelliyor.

Bu noktayı geliştirmem gerekiyor; fakat daha önce, bilimsel ideolojinin kütleye sinmesinin son derece doğal ve kolay olduğunu kaydetmek durumundayım. Bilimsel olmayan ideolojide, daha doğru söyleyişle, bilimselliğini yitirmiş ideolojide de kütleye sinebilmek için mutlaka şiddet gerekiyor. Bu açıdan bakıldığında bilimsel olmayan ideoloji, birikmiş şiddet anlamına geliyor.

Şimdi gelişmesi gerekli noktaya dönüyorum ve bunun için bir özet gerekiyor. Copernicus'a kadar dünyanın merkez ve güneşin dünya etrafında bir daire çizdiği kabul ediliyordu. Copernicus, bunu değiştirdi; ancak büyük bir ürkeklikle kitabına yazdıklarının doğru olmayabileceğini de eklemeyi ihmal etmedi. Copernicus'un bıraktığı yerden Kepler devam etti; Kepler, dünyanın güneş etrafında dönüşünün matematik yasalarını bulmayı da denedi. Bu ilk yasadır; matematik ifadeyi bulmak Kepler'e on yıla yakın bir zamana mal oldu. Çünkü Kepler, yörüngenin bir daire olacağına inanıyordu ve Kepler, daireden başka bir hareket yörüngesi görmiyordu. Kepler'e kadar "daire", hem bir ideoloji ve hem de bir estetik de-

gerdi; Kepler, bunun dışını göremiyordu. Elipsi akıl edebilmesi, "görebilmesi" için, on yıla yakın zaman gitti.

Kısaca özetliyorum; Kepler'in bıraktığı yerden Galile devam etti. Galile, Copernicus-Kepler sisteminin doğruluğuna inanıyordu ve üstelik yaptığı olağanüstü katkılarla astronomiden bağımsız bir fizik biliminin temellerini de atıyordu. Yalnız Copernicus-Kepler sistemi, kilisenin bütün temel ilkelorine terstir; aydın ve Galile'nin dostu bir papanın görevde bulunmasına karşın, kilise Galile'nin görüşlerinden dönmelerini, bilimde ve poliste kullanılan ifadeyle "ötmesini", "to recant" istiyordu. Bayağı kitaplarda yazılanların aksine Galile öttü; bilimsel düşüncesini reddederek kilisenin sahip çıktığı Aristo-Batlamyus bakışına teslim oldu.

Galile, Padua Üniversitesi'ne gitmeden iki yıl önce Giordane Bruno'nun yaşamı sona erdirildi. Padua, Venedik Cumhuriyeti'ne bağlıydı ve Venedik özgür sayılıyordu; çağına göre ileri ve materyalist düşüncelerin savunucusu Giordane Bruno, Venedik'i özgür bulduğu için engizisyonun elinden kurtulmak amacıyla Venedik'e geçti. Ancak Engizisyon, Venedik Cumhuriyeti'nden Bruno'yu kendisine teslim etmesini istedi; Venedik, bu isteği yerine getirdi. Engizisyon eline geçirdiği Bruno'dan önce "ötmesini" istedi ve Bruno ötmeyince altı yıl zindana kapattırdı. Engizisyon altı yıl zindandan sonra Bruno'dan ötmelerini yeniden istedi ve Bruno reddetti. Bruno bir direğe bağlanarak yakıldı.

Vulgar kitaplarının aksine bilimsel bakışını reddeden Galile'nin Bruno'nun yazgısından etkilendiği konusunda hiçbir bilim tarihçisi kuşku duymuyor. Aynı kentte tanışan iki aydın oldukları da ileri sürülüyor; birisine uygulanan şiddet diğerine uygulanmış sayılıyor.

Bilimsel ideolojiyi yerleştirmek için şiddete gerek olduğunu düşünmüyorum.

Fakat bilimsel olmayan ideolojinin ortadan kaldırılması kendiliğinden olmuyor.

Bunu Türkiye'nin yakın tarihinden de çıkarmak mümkün görünüyor. 1925 yılına gelinceye kadar Türkiye'de bir "Kemalist Devrim" olabileceğini söyleyecek bilim adamı bulmanın çok zor sayılması gerektiğine inanıyorum. Kemalist önlemlerin hepsi yaşamın pratiklerine duyulan tepkilerin toplamıdır. 1925 yılında patlayan Şeyh Sait isyanı, aslında 1940 yıllarına kadar çeşitli adlar altında devam ediyor. Bu dönem Türkiye'de sürekli yargılanmalar ve idamlar dönemidir. Yakın zamanlar tarihinin en şiddetli kesitini veriyor; İttihatçı liderlere, komünistlere ve Kürtlere sürekli yargılanma ve komünistler hariç diğer iki kategoriye ise önemli ölçüde idam düşüyor.

Kemalist ideolojinin yerleştiği dönem işte bu zaman kesitidir.

Osmanlı döneminde barışçıl sayılan "Kürt" sözcüğünü Türklerin unutmaması da bu dönemde gerçekleştiriliyor.

1960 yıllarının ikinci yarısı, Kemalist ideolojinin etkinliğinin eridiği bir dönemdir. Bu dönemlerde o zamana kadar Kemalizme karşı görünen bütün yöneten sınıflar Kemalist ideolojiyi benimsemeye başlıyorlar ve Türkiye tarihi yeni bir şiddet dönemine giriyor.

Bu dönemden henüz çıkmadı.

"Kürtler Üzerine Tezler" bir çıkış çalışmasıdır.

## BEŞİKÇİ'NİN DÜRÜSTLÜĞÜ VE KÜRTLER

"Toplumsal Kurtuluş" ana davasında savunma yapmak üzere huzuru-nuza gelmiş bulunuyorum. Bu süreçte önce Ankara Emniyet Müdürlüğü'nün ünlü DAL'ında hücreye ve hemen sonra da Ankara Merkez Cezaevi'nde bu kez onurlu olarak ünlü dördüncü koğuşa kapatıldım. Başında Bilgesu Erenus, Hüsnü Öndül, İlhan Akalın ve Orhan Gökdemir ile birlikte beş sanıktık; sonra çoğaldık. Savcılık makamı esas hakkındaki görüşünü belirtti, hepimize istenen hapis cezalarının toplamı birkaç yüzyıla ulaşıyor.

Yüklenen suçlar, bölücülük ve komünizm propagandası üzerinde toplanıyor. Ancak Türkiye'yi yönetenlerin, Eylülist darbe ile komünizm tehlikesini bertaraf ettikleri inancına kapılmaları nedeniyle suçlamanın komünizm propagandası bölümü daha az önemli görülüyor, daha çok Kürtçülük yaparak bölücü olmakla suçlanıyoruz. Dolayısıyla davamız Kürtçülük ya da bölücülük davasına indirgenmiş oluyor.

Bizler, birlikte yayımladığımız Toplumsal Kurtuluş dergisinde "Kürdistan" sözcüğünü telaffuz ederek ve Türkiye'ye karşı savaşan yasadışı Partije Karkeren Kürdistan, PKK ya da Kürdistan İşçi Partisi'nin görüşlerini yansıtarak Kürtçülük ve bölücülük yapmakla suçlanıyoruz. Esas suçlama budur; her birimize bu temel suçlamanın çeşitli uzantıları ya da somut fiilleri yükleniyor.

Başında yoktu; kovuşturmanın davaya dönüştüğü aşamada benim ve Bilgesu Erenus'un işlediği suçlarda bir değişiklik oldu. Her ikimiz de dostumuz İsmail Beşikçi'yi övmekle suçlanır olduk; ben üniversite yıllarımdan Arkadaşım Beşikçi Hoca'ya "biz Türklerin onuru" ve Bilgesu da "Sarı Hoca" dediği için, İsmail kumral ile sarı arası bir tene sahiptir, Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yargılanır olduk.

Gece evimizden alınıp Ankara Emniyet Müdürlüğü'nün hücrelerine kapatılmamızdan itibaren DGM Savcılığı ile siyasi polis, en çok benimle Bilgesu'yu nasıl suçlayacağı konusunda tereddüt gösterdi, sürekli görüş

değiştirdi; bu şimdi kesinlikle anlaşılıyor. PKK Genel Sekreteri Abdullah Öcalan'ın yakın arkadaşı, müttefiki ve benzeri suçlamalardan sonra İsmail Beşikçi'yi övmekten dava açıldı; daha sonra DGM Savcılık makamı, esas hakkındaki iddiasını okurken Bilgesu Erenus hakkında görevsizlik ve benimle ilgili olarak da "sehven" tutuklandığımı da kaydederek beraat istedi. Ben bu büyük davada, Savcılık makamı tarafından hakkında beraat istenen tek sanık oldum.

Genç devrimci arkadaşlarımla birlikte kaldığım Ulucanlar'da Ankara Merkez Cezaevi Dördüncü Koşu'sunda DGM Savcılığı iddianamesini alıp okumaya başladığım zaman büyük bir şaşkınlığa düştüm. Savcılık makamının beni suçladığı ve bir bilirkişinin suçlu bulunduğu sözler bana ait değildi. Dergiler elimde yoktu; ancak ben her sözümü hatırlamıyordum ama görünce bana ait olup olmadığını ayırtabiliyordum. Bu sözler bana ait değildi. Bu sözler Aziz Nesin'e aitti. Savcı ve bilirkişi Aziz Nesin'in sözleriyle beni hapis yatırıyordu.

İlk duruşmaya Başkan Vehbi Benli izinde olduğu için Değerli Yargıç Albay Mehmet Bostancı başkanlık yapıyordu. Başkasının yerine hapis yattığımı ifade ettiğimde, kürsüde dayanamadı ve "Yani siz başkasının yerine tutuklandığınızı iddia ediyorsunuz!" diyerek tepkisini belli etti. Hiç inanmıyordu. Kanıtlayacağımı söyledim. Şimdi DGM Savcılığı benim "yanlışlıkla", eski dilde "sehven", tutuklanmış olduğumu hazırlamış olduğu esas hakkındaki mütalaasına geçirmiş bulunuyor. Ben hapse girip çıkmaktan daha çok doğrulanmaktan haz alıyorum. Böyle yer yer acılı bir sürecin belli bir noktasında beni doğrulamış oldukları için Savcılık makamına teşekkür ediyorum.

Bir insan, ben, sevgi duyduğu, kendisinden dürüst bulunduğu bir Hoca Arkadaşına "biz Türklerin onuru" derse, nasıl Kürtçülük ve bölücülük yapmış olur; bunu anlayamıyorum. İsmail Beşikçi, saflık anlamında, benden çok dürüsttür; İsmail, benim kitaplarımı yayımlamadan önce Sevgili Hukukçularına inceletmemi, denetletmemi, dürüst bulmuyor. Tümyle katılmadığımı söyleyemem; ancak ben daha çok pratiğin içindeyim. Daha çok pratikle içiçeyim; koruma mekanizmalarımı bulmam ve çalıştırmam gerekiyor.

İsmail Beşikçi, aynı fakültede benden iki yıl sonra, ancak bir yolda, Kürt araştırmalar ve çalışmalarında benden öncedir. Kütüphanemde bulunan ve şu elimde tuttuğum kalın ve büyük boy cilt, Kürdoloji çalışmalarıyla ilgili küçük bir bibliyografyadır; çeşitli ulustan bilgin ve araştırmacıların Kürtler hakkında çalışmalarının isimlerini ve bibliyografik bilgilerini topluyor. Yalnızca 1968 yılına kadar olanlar bu kalın ve büyük boy ciltte yer alıyor. İsmail, bu alanda ve benim bilgime göre, ilk Türktür. Ben bu

yola zorlandım; DGM Savcılarının en az her ay bir kez beni hücreye kapatma emirleri ve tutuklama talepleri karşısında, kendimi korumak ve savunmak için, Kürdolog olmaktan başka çare bulamadım.

Hem Kürdolog oldum ve hem de Kürt kardeşlerime sevgimi arttırdım.

Araştırdıklarına vurgun ve dava ortaklarına aşık bir insan oldum.

Araştırdıklarımın sonuçlarını size sunmak istiyorum. Ancak zamanınızı çok almamak için sadece "tezler" olarak sunmak durumundayım. Üstelik bunu yapmaya bir vaadim var. Tutuklu olarak ilk kez heyetinizin karşısına çıkarıldığımda savunma aşamasında ve bu alanda bir kitap yazmış olacağımı söylediyimi hatırlıyorum. Şimdi böyle bir imkana sahibim.

Ayrıca bunu yapmaya mecburum. Yine huzurunuzda bir gün, başka bir davam nedeniyle, tüm halkları seven bir Türkofil olduğumu söylediyimi hatırlıyorum. Bu toprakları giderek daha çok seviyorum; çünkü beni hep zorluyor. Bu ülke beni mecbur ediyor ve ben mecbur ettiklerini seviyor ve yaşıyorum. Araştırdıklarımı kitap haline getirmekten başka hiçbir gelirim yok; son zamanlarda huzurunuzda kendimi savunmaktan başka bir iş yapamaz oldum. Ancak ülke cilvelidir; huzuruza gelip söylediklerimi kitaplar halinde yazıyorum. Yayınevleri basıyorlar. İnanılmaz görülebilir; insanlar, ilgiyle okuyorlar. Ben geçiniyorum.

Son zamanlarda DGM yargıçlarına söylediklerimi yazarak geçiniyorum. Geçimimi buluyorum.

İsmail Beşikçi Türkiye'de bir yol açıcudur.

Biz yol açarız.

"Biz", Toplumsal Kurtuluş, bir başka yol açtık. Bunda mahkemenizin de katkısı var. Bir yol açılmıştır ve bu toplumun onuru, bir başka alanda da kurtarılmıştır.

DAL'da, siyasi polisin Kürt uzmanları tarafından, yüksek ışık altında, sorgucumuzu görmeden sorgulandığımız zamanda bile, PKK ve Genel Sekreteri A. Öcalan'ın yasaların sınırları içinde kalan görüşlerini Türkiye toplumuna duyurmanın bir görev olduğunu savunduk. Türkiye insanının bunları bilmek hakkıdır.

Türkiye insanının hakkı, bizim sorumluluğumuzdur.

Türkiye insanı, kendi devletiyle savaşan bir örgütün ne istediğini, dürüstçe bilmek hakkına sahiptir.

Fransa insanı, Fransa'ya karşı bayrak açan Cezayir'in ve lideri Ben Bella'nın ne istediğini bilmiştir. Büyük Britanya insanı Londra'ya savaş sürdüren İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun, IRA, ne istediğini biliyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde bile, uygar devletlerin bu en ilkelinde bile, Ho Şi Min'in görüşleri bilinmiştir.

Suç, görüşün sahibinde değil, görüşte olabilir. Behice Boran'ın, Nabi Yağcı'nın Nihat Sargın'ın, Ahmet Kaçmaz'ın, diğerlerinin, her biri yasak ilan edilmiş bir siyasal örgütün liderlerinin görüşlerinin her gün yayımlandığı bir ülkede, Öcalan'ın suç olmayan görüşlerini yayımlamaktan kimse bizi alkoyamaz. DAL'da işkence tehdidi karşısında, bunları savunduk. Bunları savunmaktan geri kalmadık.

Toplumsal Kurtuluş'ta inandığımızı yapmaya başladık. Devletin zulmü üzerimize düştü. Dayandık; zulüm, yaptığımızın duyulmasına yol açtı. Mehmet Ali Birand, bu yolda yalnız kalmamız gerektiğini düşünmüş olmalıdır; yolumuzu açacağımıza inanmış olması da mümkündür. Benden zengindir. Ancak benden güçlü müdür?

Onlar zengindirler, devletin emirlerine uyarlar. Ben yoksulum, yoksulların temsilcisiyim. Devletin kanunlarımıza uymayan emirlerine uymam.

Ben yoksulların zenginlerden daha güçlü olduklarını göstermeye çalışıyorum.

Bizi, Toplumsal Kurtuluş'u, Bekaa Vadisi'nde mukim Abdullah Öcalan'ın görüşlerini yansıtmakla suçladılar. Hücreye koydular ve hapse attılar. Mehmet Ali Birand, TC televizyonunun en masraflı haber programının yıldızı, Bab-ı Ali'de Milliyet gazetesinin fıkra yazarı, Brüksel'de AET nezdinde görevli Birand, işi gördü ve mümkündür, sonucunu kimseye bırakmak istemedi. Bekaa Vadisi'ne gitti, Öcalan'la görüştü. Milliyet büyük reklamlar verdi. O sırada ben Ankara'da ünlü DAL'da hücredeydim. Hepsini çok sonra öğrendim. Birand'ın Öcalan'la ilgili magazin yayını kampanyasını çok sonra duydum.

Birand, Öcalan'ı magazin yapmak istemişti. Devlet bundan ürkmüş. Ankara DGM Savcısı görevine çağırılmış; Savcı Nusret Demiral, Milliyet'e ve Mehmet Ali Birand'a "dur" emrini vermiş. Hiçbir yasal dayanağı yoktur. Ancak Birand'ın kendisi çok zengin olmasa bile patronu Sirkeci'den zenginleşerek Bab-ı Ali'de asalet arayan bir zengindir.

Zenginler kanunsuz emirlere uyarlar.

Zenginlik, kanunsuz emirlerin kaynağıdır.

Biz, Toplumsal Kurtuluş, yoksuluz ve yoksulların sesi olmak istiyoruz. Kanunsuz emirlere uymayız.

Uymadık, uymadım. Bizi, hücrede, DAL'da, Savcılıkta PKK ile işbirliği yapmakla, Öcalan'ın görüşlerini Toplumsal Kurtuluş'ta yayımlamakla suçladılar. Yaptığımızın doğru olduğunu, ancak, hiçbir görüşmemizin olmadığını söyledik. Sonunda tutuklandık.

Tahliye olduktan sonra yapacağımız bir tek iş vardı; Bekaa Vadisi'ne gitmek ve Öcalan'la görüşmek. Öcalan'la ittifak halinde olmakla suçlanı-

yorduk; hiç görüşmemiştik ve görüşmek bizim için ve bu arada benim için zorunluluk oldu.

Milliyet ve Mehmet Ali Birand, zengindir ve yasak emirlerine uyarlar.

Biz yoksuluz. Bizim işimiz kanunsuz yasakları ortadan kaldırmaktır.

Bizi Öcalan'ın görüşlerini yansıtmakla suçlayarak hücreye kapattılar ve sonunda hapsedtiler. Yoksulların, Türk yoksullarının ve bu arada sahıpsiz Kürt yoksullarının sesi olmamız lazım geldiğini düşündük. Bekaa Vadisi'ne gittim. Abdullah Öcalan Kardeşim ile görüştüm; görüşmemi önce profesyonel basında ve sonra da kendi dergimizde yayımladım.

Sorumluluk yerine getirilmiştir. Bundan sonrası bir hiçtir.

Her türlü sonucuna katlanacağımızdan hiç kimsenin kuşkusu olmalıdır; her türlü faturayı düşünerek yaptım. Faturanın bir yeni "Eylülist darbe" ile çıkarılacağından hiç kuşku yoktur; Değerli Mahkemenizden aklansam da, aklanacağımı umuyorum, zamanı geldiğinde bir yeni darbenin sonucunda benim ya da çocuklarımın Bekaa Vadisi'ne gitmek cürmünden bir mahkemenin önüne çıkartılacağını biliyorum. Bütün sonuçlarına razıyım; bu toplumun sorumluluğu da, onuru ve hapisleri de bizimdir.

Bu yalnızca bir kişisel ve toplumsal sorumluluk sorunu değildir. Bu sadece bir aydın sorumluluğu olmaktan da uzaktır. Bu bir politik görevdir.

Arkadaşlarım ve ben, Amerikan emperyalizmine karşıyız. Amerikan emperyalizmi bizim düşmanımızdır. Arkadaşlarım ve ben, Sovyet iktidarını, bir tür Vatikan olarak görmedik; arkadaşlarım ve ben, Moskova'yı Amerikan emperyalizmine karşı bir dost ve müttefik saydık. Şimdi müttefik saydığımız Sovyet iktidarını, Amerikan emperyalizmi ile uyuma ve anlaşma yolundadır. İşbirliği yollarını arıyor. Gücümüz, bu işbirliği arayışını önlemeye yetmiyor.

Bundan dolayı ağlamıyoruz. Sovyet sisteminin çözülmesi karşısında perişanlık haline geçmiyoruz. Sadece sorumluluğumuzun ve görevlerimizin arttığını düşünüyoruz.

Acaba insanı ve sınıfları büyüten sorumlulukları mıdır?

Washington'un bir "Büyük Kürdistan" politikası olduğu artık daha açıktır. Washington'un bir "Ermenistan" politikası olduğu da açıktır. Amerikan emperyalizmi, sosyalist sistemi, Ermenistan ve Azerbaycan'dan ufalayacağını planlıyordu. Doğu Avrupa'daki gelişmeler Carbaçov'un bir lutfü olarak gelişti. İkinci Dünya Savaşı sonunda Britiş emperyalizmi Sovyet sisteminin Batı Asya'dan ve Ön Asya'dan ilerleyeceğini düşünüyordu. Doğu Avrupa'dan ilerlemesi bir sürpriz oldu.

Sistem şimdi bir Garbaçov lüksü ya da Pax Garbaçova ile Doğu Avrupa'dan çözülüyor. Ancak bu durum önümüzdeki on yılda uluslararası kavga'nın merkezi Türkiye olan bir coğrafyada olacağını gözlerden saklamamalıdır; Washington hem Kürt ve hem de Ermeni toplumunu hoşnut tutmak için ödeyebileceği bütün fiyatları ödemekten geri kalmıyor. Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün tepkilerine karşın Kürtlerle ilgili "insani" ve Ermenilerle ilgili "tarihi" kararları önlemek istemiyor. Washington, ibreyi Kürtler ve Ermeniler lehine çeviriyor.

Türkler ile ilgili politikasında haklıdır; Washington böyle bir ihtimale hazırlanıyor; gerici bir Kürt devleti ile Ortadoğu'da bir süre daha düdüğünü öttürebilmeyi planlıyor. PKK türünden, şoven olmayan ve giderek yoksul Kürt köylülüğünü harekete geçirme yönünde gelişen bir örgütlenmeyi temizleyerek Ortadoğu'da yeni düzenlemeler peşinde koşuyor.

Bizim ve bu arada benim işim, dünyanın her yerinde, Washington'un planlarının karşısına çıkmaktır. Eğer Sovyetler Birliği, Washington ile aynı senaryolar içine girerse Sovyetler Birliği'nin de karşısına çıkmaktır.

Bu arada bir parantez açmak durumundayım. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bütün şiddetinin bizim başımıza inmesi ile bizim Washington'un "Seçmeli Caydırıcılık" Doktrinini açıklamamız eş zamanlıdır. Türkiye'de Washington'un bu lanetli planını açıklama onuru da bize nasip oldu; bunun üzerine belki de bizim için uyuyan devletin zulüm mekanizmaları harekete geçirildi.

Parantezi kapadıktan sonra devam edebilirim; Öcalan'ın kendisine yönelik her türlü düşmanca hareketin içinde Washington'un parmağını görmesi, Türk ya da Kürt her türlü kuşatmada Washington'un planlamasını araması son derece doğrudur ve gerçekçidir. Tarihin şu aşamasında Öcalan'a yönelik her türlü düşmanca harekette Washington'un desteğini ya da hoşnutluğunu görme eğilimindeyim.

Amerikan emperyalizmi benim düşmanımdır.

Yaşamın ne derece değerlidir, bilmiyorum. Değerinin ölçüsü hiç önemli değildir; ben yaşamımı Amerikan emperyalizmi ile mücadeleye adıyorum. Sovyet sisteminin çözülmesi beni büyük ölçüde ilgilendirmiyor, bütün uygarlıkların bu en ilkelini, bu en hoyratını, ortadan kaldırmasak bile sınırlamak, bende bir yaşam hırsı yaratıyor.

"Biz" basit ceza pratiğinin bildiği solcu devrimcilerden değiliz. "İki süper devlet" demeyiz. "Ne Amerika, Ne Rusya" demeyiz. Eğer Washington ile aynı çizgiye giriyorsa Moskova'yı da düşman sayarız.

Washington'un bir "Kürdistan" politikası vardır. Hiç kimse bizim de bir politikamız olmasını önleyemez. Washington'un bir Ermenistan politikası vardır. Washington Sovyet sistemini, Ermenistan ve Azerbaycan'dan

ufalayacağını planlıyordu. Bir lutüfkar sürprizle karşılaştı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra o zamanın büyük emperyalist gücü, Büyük Britanya, bizim yaşadığımız topraklardan çekilme kararı aldı. Bu kararın hem politik ve hem de pratik öyküsü, öyle sanıyorum, hiçbir yerde benim Tezler çalışmamdaki kadar açık değildir. Birinci Soğuk Savaş bu bölgelerden büyük Britanya'nın çekilişinin öyküsüdür. Truman Doktrini, isteksiz ve Ortadoğu'yu uzak sayan Washington'un Ortadoğu'ya bir güç olarak girişinin ilanıdır. İkinci Soğuk Savaş ise bu bölgelerden Sovyet freninin çözülmesiyle sona eriyor. Bu bölgeler tek yanlı olarak Amerikan hoyratlığına terk ediliyor.

Bizim işimiz buna karşı çıkmaktır.

Bu karşı çıkışta güç hesabı yapamayız. Güç hesabının pazarda yapılabileceğine inanıyorum. Bu bir görevdir. Bu bir sorumluluktur. Görev ve sorumluluk, güç hesabı kabul etmiyor.

Karşınızda böyle bir hesapsızlık nedeniyle bulunduğumuzu düşünüyorum.

## KÜRDİSTAN NERESİDİR? KÜRTLER KİMLERDİR?

Doğru yerde olduğumuzu düşünüyoruz. Washington, Kürt gericiyle bağ kurmak planı içindedir. Bizim bağımız Kürt devrimciliği ile. Yalnızca ve yalnızca Toplumsal Kurtuluş'ta ele alındı ve yayımlandı; Washington, bizim "Seçmeli Caydırıcılık" olarak Türkçeye çevirdiğimiz "Discrete Deterrent" Doktrinini geliştiriyor. Buna göre dünyanın her noktasını sürekli savaş alanı kabul ediyor ve eskisinden farklı olarak bir noktada yenilgiyi abartmamak gerektiğini öne sürüyor. Bu doktrine göre özellikle Asya ve Afrika'da devrimleri bastırmak için tenleri Asyalı ve Afrikalı kuvvetlere ihtiyaç olduğu vurgulanıyor, bunlar aranıyor ve Seçmeli Caydırıcılık Doktrinini açıklayan temel belgede söz dönüp dolaşp Türkiye'nin Doğu bölgesine geliyor, düşümleniyor.

Bu bölgeye ya da bu bölgenin bir bölgesine ne ad veriliyor? Şimdi karnallardan çok su akmıştır; ancak Toplumsal Kurtuluş'un "Kürdistan" sözcüğünü telaffuz ettiği için bölücülük yaparak suç işlediği dava dosyasının temel savlarından birisidir. Ve Türkiye'de "Kürdistan" sözcüğünü telaffuz etmenin aleyhinde bilirkişi raporu yazabilen Ceza Hukuku öğretim üyeleri bulunmaktadır. Bunlardan birisinin "bilirkişi" raporu dosyadadır.

Huzurunuzda hakkımızda açılmış başka davalar nedeniyle, "Kürdistan" sözcüğünü kullanmanın suç olamayacağını göstermeye çalıştığımı hatırlıyorum. Bugün basılan ve satılan, içlerinde Bakanlık ya da Tarih Kurumu yayınları da olan pek çok kitapta, bu arada Hammer'in tarihinde



"Kürdistan" sözcüğünün kullanıldığını göstermeye çalıştım. Bizim için özel suç olamayacağını açıklamaya çabaladım. Şimdi bunları tekrarlamadan bir adım daha atmak istiyorum.

"Au point de vue historique 'Kurdistan' semble avoir été créé par les Seldjüks pour designer la province comprenant les régions situées entre l'Adharbaidjan et Le Luristan (Senna, Dainawar, Hamadan, Kirmanshah etc) ainsi que certain territoires adjacents situés a l'ouest de Zagros (Shahrizur, Khuftiyan-Koi-sandjak?)"

Bu paragrafı, İslam Ansiklopedisi'nin 1927 tarihli Fransızca edisyonundan aktarıyorum; Profesör V. Minorskiy'in yazdığı maddeden alıyorum. Minorskiy, Kürt çalışmalarında büyük bir otorite sayılıyor; tarihsel açıdan 'Kürdistan' sözcüğünün Selçuklular tarafından icat edildiğini kaydediyor. Kimse buna itiraz etmiyor.

"Kürdistan" sözcüğü, "biz" Türklerin icadıdır.

Profesör Minorskiy, bir yerde, şunları ekliyor: "Sous Sandjar la province 'Kurdistan' fut formée de la partie occidentale du Djibal" Sadece Selçuklular zamanında değil, aynı zamanda hangi sultan döneminde, 'Kürdistan' sözcüğünün keşfedildiğini de açıklıyor; Sancarsah zamanında, Cibal'in batısındaki eyalete " "Kürdistan" deniyor.

Devam etmeden yazıyorum: "Biz" Toplumsal Kurtuluşçular, böylece Selçuklu Türkleri tarafından keşfedilen bir sözcüğü kullandığımız için Kürtçülük ve bölücülük yapmış oluyoruz.

Bu noktadan emin olunmasını diliyorum. Selçuklu Sultanı İkinci Keyhüsrev kendisini, "kathı kefere vel müşrikin" olarak ilan ediyor; kafirleri ve müşrikleri öldüren kimse olarak tanııyor. Ancak bu kadar değil, "emiris sevahil", kıyıların hükümdarı ve "Rum'un, Ermenistan'ın, Diyarbakır'ın ve Suriye'nin sultanı" diyor; Rum, sözcük anlamıyla, Roma'yı ve coğrafya olarak da Anadolu'yu anlatıyor. Henüz "Kürdistan" icad edilmemiştir; "Diyar-ı Bekir" olarak geçiyor. Arap prenslerinde Bekir'in bölgesi anlamına geliyor; "Diyarbakır" de Türkçe değildir. (\*) Zamanla, ancak yine Selçuklular zamanında, "Kürdistan" sözcüğü bulunuyor ve kullanılıyor.

Devam etmeden parantez açıyorum: Bize "Rum" derler. İlk Türk devletlerinden birisinin adı, Selçuklu Rum Devleti'dir. Bu kullanışta Rum'un, Helenlerle, "biz" yanlışlıkla "Yunan" diyoruz hiçbir ilgisi yoktur.

(\*) Ünlü Türkolog Akademisyen Gordlevskiy, Diyarbakır için, "Başlangıçta, Kürt Beyleri Mervanilerden Büyük Selçukluların yönetimine geçen Diyarbakır, sonra elden ele geçmişti" diye yazıyor.

"Rum", Arapça Roma'yı gösteriyor. "Rumi" sözcüğü tamimatına "Romalı" anlamına geliyor; "Musevi" sözcüğünün Musalı, Musa'ya bağlı anlamına gelmesi türündendir. "Hakkari" de böyle bir sözcüktür; Hakkar aşiretine ait olduğunu gösteriyor. Hakkarlar, Kürtler arasında en asil aşiretlerden birisi sayılıyor.

"Bize" Rum derler. Bu topraklarda kötüleme ya da övme anlamında, hangi anlamda olursa olsun, "Rum" sözcüğü kullanıldığında "bizi", biz Türkleri anlatıyordu; bundan kuşku duyulmaması gerektiğini düşünüyorum.

Rum xayine, bexte wi tune.

Rum haindir, güven olmaz.

Bu bir Kürt atasözüdür. Buradaki "Rum" sözcüğü tamimatına "bizi", biz Türkleri anlatıyor.

Uzattım istemiyorum; tarih içinde hâlâ Avrupa'yı ve uygarlığını önemsemiyorum. Avrupa, Roma'nın, diğer bir sözcükle Rum'un uzantısıdır. Avrupa'nın ise ne olduğunu anlayabilmek için Amerika'ya bakmak gerekiyor; Amerika, gelişmiş ve uzatılmış bir Avrupa'dır. Tümüyle ilkeliktir. Amerika, insanın son bulduğu topraktır. Amerika, insansız insanların yaşadığı yerdir.

İnsanlığın şimdiye kadar tanıdığı iki uygarlık olmuştur; birisi Roma ve diğeri de İran uygarlığı oluyor. Bu görüşlerimin özgün olmadığını belirtmek durumundayım.; daha önce Toynbee tarafından geliştiriliyor. Katılıyorum.

Kürtlerin tarihi Roma'nın devamı olan Osmanlılar ile Perslerin devamı olan Safevi ve İrani devletlerarası savaşların tarihidir.

Selçuklular hep İran Sarayı'na öykündüler. "Keykubat", "Keyhüsrev", "Melikşah" (\*); bunlar, Türk değil İrani adlardır. Osmanlılar hep Doğu Roma Sarayı'na hayranlık duydular; Romalı prensesleri gelin olarak asalet peşinde koşular.

"Kürdistan" sözcüğünü, Türkler uydurdular; ancak Türkçe değildir. "İstan", çoklukla bulunulan yer, yurt anlamına geliyor; Farsçadır. İran uygarlığının gücüyle pek çok dile giriyor; Ermeniler, kendi ülkelerine ya "Ermenistan", Aramların yaşadığı yer, ya da "Hayaistan", Hay'ın, Haag'in, Haig'in Haykoların yaşadığı topraklar diyorlar.

(\*) Melikşah, Arapça hükümdar anlamına gelen "melik" sözcüğü ile Farsça hükümdar anlamına gelen "şah" sözcüğünün yanyana getirilmesinden ortaya çıkıyor. Bir görgüsüzlüğü anlatıyor. Kürt asillerinden Meliklerin de Melikşah'ın bolumuş biçimi olduğu ileri sürülüyor.

Farsça bu bölgelerin kültür ve uygarlık dili oluyor. Bu Kürtler için de böyledir. İki büyük Kürt aydını, Yargıç İdris, bu İdris'ten daha sonra da söz edeceğim ve Emir Şeref, en önemli çalışmalarını Farsça yazdılar. Tam bir mandacı sayılabilecek İdris-i Bitlisi, Osmanlı tarihinin önemli kaynaklarından birisi olan Sekiz Cennet'i, Heşt Behişt ve Bitlis Emiri Şerefhan da, ünlü Kürt tarihini Şerefname, Farsça kaleme aldılar.

"Kürdistan", Farsça, Kürtlerin yaşadığı yer, Kürtlerin memleketi anlamına geliyor. Minorskiy, İslam Ansiklopedisi'ndeki "Kürdistan" maddesine, "Kurdistan, pays des Kurdes" diye başlıyor. Ancak sınırlarının çok değiştiğini kaydediyor.

Aslında hem sınırları hem de tanımı değişiyor; çünkü, Ön Asya'da bir de "Ermenistan" var. Osmanlı idare taksimatında "Ermenistan" ile "Kürdistan" hem birbirinin içine giriyor ve hem de zaman zaman birisi diğerinin yerini alıyor.

Çeşitli kaynaklardan Ermenistan üzerine yazılmış en tarafsız kitaplardan birisi olarak gösterilen B.A. Bor'yan'ın 1928 yılında Moskova'da basılmış "Armeniya: Mejdunarodnaya Diplomatija SSSR" başlıklı çalışmasında şu bilgiler veriliyor: "Poslo-aanglo-turyetkoy konventsii 1878 goda Turtsiya vıçerknula alovo 'Armeniya' iz ofitsial'noy geografii i zamenile ego slovom 'Kurdistan'. Bu kaynak, 1878 tarihli Berlin Antlaşması'ndan sonra, Osmanlılarda resmi coğrafyada bir değişiklik yapıldığı ve "Ermenistan" sözcüğünün çıkarılarak yerine "Kürdistan" sözcüğünün konduğunu belirtiyor. 1878 Berlin Konvansiyonu, açıkça Ermenilerden, Ermenilerin Kürtler ve Çerkezlerden korunmasından söz ediyor.

Demek oluyor, "Kürdistan" sözcüğü Osmanlılar zamanında da ve resmi bir eyalet adı olarak kullanılıyor. Gösterdiği alan çok genişleyebilir; ancak kullanıldığı kesindir.

Minorskiy, on dokuzuncu yüzyıl ortasına kadar Kürdistan eyaletinin "eyalet de Kurdistan", Diyarbakır, Muş ve Dersim Livalarını, "les Liwa de Diyarbakır, Mush et Dersim", içine aldığını kaydediyor. Kürtler ise "Kürdistan vilayeti" dendiğinde özellikle Çemişgezek'i anlıyorlar; bugün bakımsız bir ilçe olan Çemişgezek, Kürt tarihinde çok önemli bir yere sahip bulunuyor.

Kürdistan, Kürtlerin oturduğu yerdir. Ancak bu tanım doğru olmakla birlikte, "Kürdistan" yine de Kürtlerin oturduğu yeri netlikle göstermiyor. Bu nedenle olabilir, Nikitin şunları yazabiliyor: "Kürtlerin oturduğu ülkeyi tanımak istersek Kürdistan adına dayanamayız. Çünkü bu ad zaman ve mekan içinde itibarı değişen bir terimdir." Hem kendisi ve hem de "Ermenistan" nedeniyle değişiyor.

Ermenistan'da Kürdistan'a "Kürdoçile" deniyor. Bor'yan, Ermenistan'a

giren altı vilayeti "Van, Diyarbakır, Bitlis, Erzurum, Muş ve Harput olarak sayıyor. Yakın zamanlarda Ermeni sorunu üzerine en ayrıntılı ve bilimsel çalışmaları yayımlayan Amerikan bilim adamı Hovannisian, "Armenia on the Road To Independence 1918" adlı çalışmasında "After Ottoman expansion onto the Armenian Plateau, administrative boundaries fluctuated considerably, but the term Ermenistan was used to refer to most of the region" dedikten sonra, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında "eyalet" sözcüğünün kaldırılarak "vilayet" sözcüğünün kullanıldığını belirtiyor ve ekliyor: "By the end of the century, the borders of the Erzerum, Van, Bitlis, Mamuret-ul Aziz (Kharput), Sivas, and Diarbekir vilayets had been stabilized. These were the provinces commonly referred to as Turkish Armenia." Ermeni kökenli bilim adamlarının çalışmaları da eyalet sınırlarının zaman içinde değiştiğini, ancak genel olarak altı vilayetin "Ermenistan" kabul edildiğini kaydediyorlar.

Böylece "Kürdistan" tarih içinde sınırları değişen bir isim oluyor. Hangi vilayetlerin buraya girdiği tartışma konusudur; kuşkusuz böyle bir durum bu sözcüğün kesin olarak gösterdiği vilayetlerin olmadığı anlamına gelmiyor.

Bu bölgelerde nüfusun etnik kökeni de zaman içinde değişiyor. Çok ilginçtir. Şerefname yazarı Emir Şeref, Bitlis yönetimini kabul ettiği zamanda, Bitlis için, "Şehrin şimdiki nüfusunun çoğunluğu Ermenidir" diye yazıyor; bu on altıncı yüzyılın sonlarına rastlıyor. M. Emin Zeki, "Şüphesiz Kürdistan'da, Arap, Ermeni ve Türklerden müteşekkil millet de mevcuttur" diyor; ancak bunların Kürtlere oranla az olduklarını kaydediyor. Bu Kürt yazar, M. E. Zeki, "Kürdistan'ın bugün nüfusunu teşkil eden halkın azımsanılmayan bir kısmının kendisini Türk kabul ettiğini görüyoruz" diye de ekliyor. Bir "turkification" sürecinden söz etmek zorunlu oluyor.

M.E. Zeki şunları da yazıyor: "Kürdistan Cengizlerin, Hulaguların, Selçukluların ve nihayet Osmanlıların istilasına uğramıştır. Her ne kadar zaman zaman topluluğu kabileler halinde bu hakim devletlerle çarpışmışlar da çoğu zaman bunların şerrinden emin olmak veya güç hayat şartları içerisinde yaşamasını sağlayabilmek için milliyetçilik davasından uzak kalmayı zorunlu bulmuşlardır." Kürtler, Osmanlı unsurları arasında milliyetçilik sözcüğünü öğrenmeye en geç başlayanlardır.

Zeki, Kürdistan'da hüküm sürenlerin sayımını dökerken Arapları, Araplar zamanında Kürdistan adı kullanılmıyor ve bu bölgeler Azerbaycan'ın parçası sayılıyor, Ak-Koyunlu ve Kara-Koyunlu hanedanları ile Safevileri saymıyor; bütün bu dönemler, Kürtlerde milliyet duygusu uyanırmakta gecikiyor. Bunun yerine M. E. Zeki, "İstilaçı zümrenin kendisinden kültürlü olması onda aşâğılık duygusu uyandırmıştır" diyerek milli-

yet duygusunun zıddını anlatmış oluyor.

Milliyet duygusu bir kavmin aşağılık duygusunu yenmesi de demektir.

Bu nedenle olabilir, Mustafa Kemal Paşa, Türklerde milliyet bilincini oluştururken, Türklerde de milliyetçilik çok geç uyanıyor, "Ne mutlu Türküm diyene" türünden son derece büyük bir abartmaya, belki de Türklerdeki derin aşağılık duygusunu ortadan kaldırmak için, çubuğu son derece sert bir biçimde tersine bükmeye mecbur kalmıştır.

Devam etmeden önce bir özet yapmak istiyorum: "Kürdistan" sözcüğünü kullanmakla Kürtçülük yapıyor olsa, bunu öncelikle Selçuklu sultanlarının ya da Osmanlı yönetenlerinin yapmış olması gerekiyor. Çünkü bu sözcüğü Selçuklu sultanları icat ediyor ve Osmanlılar resmen kullanıyorlar. Osmanlılar ayrıca "Ermenistan" sözcüğünü de buluyorlar ve kullanıyorlar. Dahası var; ileride temas imkanı bulmayı umut ediyorum. Osmanlılar ayrıca "Ermeni milleti" sözcüklerini de resmen kullanıyorlar; Osmanlılarda bir Ermeni milleti var. Halbuki hâlâ Osmanlılar, bir "Ermeni milleti" yaratmakla değil, Ermeni milletini ortadan kaldırmakla, Ermeni milletini kırmakla suçlanıyorlar. Bundan şu sonuç çıkıyor: "Kürdistan" sözcüğünü telaffuz etmekle Kürtçülük yapılmış olmuyor.

Devam ediyorum: "Kürdistan" sözcüğü ile bölücülük de yapılmış olmuyor. Çünkü bölücülük, adı üstünde, bir bölgeyi tanımlamakla mümkündür. "Kürdistan" sözcüğü ise net olarak bir bölgeyi vermiyor. Buna bu alanda önemli bir isme sahip olan Nikitin de işaret ediyor; sözcük anlamıyla Kürtlerin oturduğu yer olmasına karşın "Kürdistan" yine de Kürtlerin oturduğu yeri tarif etmiyor.

Bu nedenle olabilir, Profesör Minorskiy, "la pays occupé la population Kurde", Kürt nüfusu tarafından işgal edilen ülke, diyor ve "représente une bande de territoire orientée de sud-est à nord-ouest; sa longueur est d'environ 1000 kilomètres (Luristan-Malatya) et sa largeur, ayant en moyenne de 200 à 250 km, atteint 400 km sur la ligne Mawsil-Ararat" diye devam ediyor. Luristan-Malatya ve Musul-Ararat hatlarında Kürtler yaşıyorlar.

Kim bunlar?

Tarihin bu kesitinde Kürtleri kendini arayanlar olarak tanımlayabiliyorum.

Kürtler, kimliklerini arıyorlar.

Uzun yüzyıllar bir üst egemenlik altında, katı bir feodal hiyerarşik düzen içinde, kimlikleri olabileceğini bile düşünmeden "hür" bir biçimde yaşadılar.

Tarih boyunca bir tek devlet kurdular; Irak ile İran sınırı arasında,

İran içinde, on altı bin kişilik nüfusa sahip Sablak'ta, "Mehabad Kürt Cumhuriyeti"ni kurdular. Tarihte kurdukları tek devletin adı bile Kürtçe değil; Farsça oldu.

Mehabad'ın ortasında bir meydan var; "Çuvarçıra" adını taşıyor. "Çuvar" Kürtçenin Sorani lehçesinde "dört" anlamını veriyor. Kürtçe, Kurmanji ve Sorani olmak üzere iki lehçeye sahiptir; Zaza, çokça sanıldığı gibi aksine Kürtçenin bir lehçesi değildir. Zazaca, Kürtçe dışı kalıyor kimi Kürdologlara göre. Sorani lehçesini konuşanlar az olmakla birlikte Kürt tarihi açısından önemli Süleymaniye ve Mehabad'da konuşulduğu için daha büyük bir itibara layık görülüyor; Kürtçenin üstün lehçesidir.

Mehabad'ın en aydın kişisi Kadı Muhammed'dir ve çok zaman Çuvarçıra Meydanında buluşup konuşuyorlar. Ne konuşuyorlar veya ne arıyorlar? "Mehabad Kürt Cumhuriyeti" tarihçisi Aegleton Jr. bu soruya, "Bunlar Kürt olarak kimliklerini arayıp bulmaya çalışıyorlar" cevabını veriyor. Şöyle yazıyor: "Kadı Muhammed, halkının kökenine, dilinin köklerine, uygarlığının kaynağına ulaşmasını sağlayacak anahtarı, kulavuzu, arkadaşlarıyla birlikte arayıp duruyordu. Ve bu yolda, yine arkadaşlarıyla birlikte aylardır çalışıyor, uykusuz kalıyordu." Sonunda, aşağı-yukarı, Türkiye'de Tan gazetesinin basılıp büyük bir sağ terör estirildiği ayda, bir gün, Çuvarçırme Meydanında kürsüye çıkıyor ve Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ediyor.

Kimlik arıyor. Ancak üzerinde bir Sovyet üniforması ve başında bir sarık taşıyor.

Bir yıl kadar bir zaman sonra, aynı meydanda, Mehabad Cumhuriyet bakanları olan kardeşleriyle birlikte, bir sabaha karşı asılıyor.

Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nin ilanından bir yıl kadar sonra bir gün Tahran'daki ABD Büyükelçisi G.V. Allen, "İran Hükümeti'nin ülkenin her tarafına güvenlik kuvvetleri göndermeyi düşündüğü yolundaki açıklaması, bana göre doğru ve normal bir karardır" diyen bir açıklama yapıyor. Aynı zamanda Sovyetler Birliği, Mehabad'dan son temsilcilerini de çekiyor. İran kuvvetleri giriyor. Tarihteki ilk ve minyatür Kürt devleti tarihi karışıyor.

Dört Lamba Meydanında üç darağacında üç Kürt sallanıyor.

Kimlikleri hep tartışılıyor. En büyük çoğunluk ve yoğunlukta Türklerin egemenliğinde yaşadılar; Yargıç İdris-i Bitlisi, Kürt birliğini Osmanlı egemenliği altında sağlamayı bir politika bildi ve Sultan Yavuz Selim'in tarafını tutarak Kürt beylerini üst Osmanlı egemenliği altında gerçekleştirmek politikasının da sonucu oldu. Ancak bundan sonra hep savaş konusu oldular; üç yüzyıl Osmanlı-İran savaşının aktörü, kıskırtıcısı ve kurbanı olarak yaşadılar. 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla parçalandılar.

Kürtlerin bir bölümü Türk ve diğer bölümü İran egemenliğinde yaşamaya başladılar. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmesi üzerine artık bir bölümü de Arapların egemenliğine girmiş oldular.

Araplar, tarihin kaydettiği en şoven ırktandırlar. Diğer bütün kavimleri küçümser ya da aşağılarlar. Türklere, genellikle, "Etrak-ı bi idrak" derler; kafasız Türklere demek oluyor. "Etrak", Arapça Türkün çoğuludur; "Ekrad" ise Kürdün çoğulu oluyor. İranilere "Acem" diyorlar; "toy" ya da "yabanıl" anlamını da veriyor. Şoven oldukları için egemenlikleri altındaki Kürtlerin Arap olduğunu iddia etmiyorlar. Ancak hem Türklere ve hem de İraniler Kürtlerin olmadığını ve "bozulmuş" Türk ya da İrani bulunduğunu ileri sürüyorlar.

Türklere göre Kürtler, Dağ Türkleridirler. Araştırdığım bütün kaynaklarda bu iddiayı kanıtlayacak bir ipucu bulamadım. Kürtler ile dağ arasında bağ kuran bir efsane var; ancak bunun Türklerle bağı kuramıyorum. Bitlis Emiri Şerehan'ın Şerefnamesi'nde de yer alan bu efsane şöyledir: İran ve Turan Hükümdarı Dahhak, zalimdir ve hasta olur. Efsaneye göre Dahhak, doktorların "kansere" dedikleri bir dertle karşı karşıya geliyor; Dahhak'ta iki ejderha ve yılının başına benzeyen bir kemik çıkıyor ve büyük acılar veriyor. Çaresiz kalıyorlar; sonunda Dahhak kadar kötü ruhlu birisi, Dahhak'a, acılarının dinmesi için her gün kemiğe iki gencin beyninin sürtülmesini tavsiye ediyor. Tedavi iyi geliyor. Ancak tedavi edenler, zaman geliyor, yaptıkları işten tiksinemeye başlıyorlar. Bunun yerine Dahhak'ı kandırarak genç beyni yerine kedi ya da kuzu beyni sürmeye başlıyorlar; beyni alınacak gençleri ise dağa kaçırıyorlar. Şerehan'ın aktardığı efsaneye göre işte Kürtler dağa kaçan gençlerden çoğalıyorlar.

Bu bir efsanedir. Bilimsel değeri kuşku götürüyor; ancak burada da Türklerle bir bağ kurulamıyor. Kesin olan şudur: Kürtler Turcic bir soydan gelmiyorlar. Bu nedenle "Kürt yok, Türk var" savını hiçbir biçimde kabul etmek mümkün görünmüyor. Ayrıca Kürtlerin Türk olduğu savı, ancak "Türk tarih tezi" çerçevesinde ve neredeyse bütün kavimlerin Türklere çıktığı iddiası kadar inandırıcıdır; hiçbir inandırıcılığa sahip bulunmuyor.

İraniler, Kürtlerin kendi soylarından geldiğini ileri sürüyorlar, İran yöneticilerinin dün de, bugün de hep bir "Kürt sorunu" oldu; İraniler zaman zaman Kürtlerin dillerini yasakladılar ve ulusal kostümlerini giymelerini engellediler. Kürtleri ortadan kaldırmak ve hiç olmazsa kimliklerini yok etmek için uğraştılar.

Bunlar kesindir; ancak İraniler ile Kürtler arasındaki bağ, Türklere ile Kürtler kadar dayanaksız görünmüyor. Kürtleri, köken olarak, Urartu ya

da Medlere bağlama çabaları, bilimsel açıdan, bir çıkmazdır; kanıtlanamıyor. Bu nedenle, örnek olsun, "Medya" adıyla Kürtler arasında bir bağlantı kurmak, şimdilik bir özentiye geçmiyor. Bu alanda hâlâ en yetkin kaynak sayılan Minorskiy, 1927 yılında, şunları yazmış bulunuyor: "Kurdes, peuple Iranien de l'Asie Anterieure, habitant en Perse, en Transcaucasie, en l'Irqui et dans le Irak." Kürtler, İran, Transkafkasya, Türkiye ve Irak'ta yaşayan İran halklarından; Minorskiy'in bu hükmü aradan geçen zamana karşı önemli ölçüde değiştirilmiyor.

Minorskiy, Kürtleri İrani halklardan sayarken bunu etnik nedenlere bağlamadığını açıkça belli ediyor; dil ve tarih itibarıyla Kürtler İrani kaynaklı oluyorlar. Bütün Kürdofil yazarlar, Rusya'nın Urmiye Konsolosu Nikitin, Hollandalı Van Bruinessen, Kürt dilini bir İrani dil sayıyorlar, Bruinessen, Kürt sosyolojisi ve antropolojisi üzerine dürüst çalışmasında "Kurdish is an Iranian language" diyor. Kürtler, İrani kaynaklı ve Hint-Avrupa grubundan dilleriyle de Türklerin Türklük iddialarına uygun düşmüyorlar. Kürt dili kesinlikle Hint-Avrupa, Türk dili ise Asyetik bir karakter taşıyor.

Tipleri ise değişiktir. Bir "Kürt" tipinden söz etmek kolay görünmüyor; yaşadıkları yöreye ve kaynaştıkları diğer ırklara göre Kürt tipleri birbirinden çok ayrılıyor. Çok ezilmişler ve çok karışmışlar; en büyük zulmü Cengiz sürülerinden görüyorlar. Türklere ve özellikle Osmanlılardan kültürel bir zulüm gördükleri her zaman söyleniyor; ancak Osmanlı'dan önce hakimiyetleri altına girdikleri Ak-Koyunlu ve Kara-Koyunlu hanedanları zamanında özellikle şiileştirilmek için büyük zulüm gördükleri biliniyor. Bağnaz bir şii olan Şah İsmail de aynısını yapıyor; Yavuz ve sonraki Osmanlı hükümdarları ise şiiileri, bu arada aynı anlamda gelmek üzere kızılbaşları, İran casusu sayarak her çeşit bahanelerle yok ediyorlar.

Eziliyorlar. Ezilmek karışmak demektir.

Kürtler sünndir. Ancak Kürt kadınları diğer müslümanlara benzemiyorlar. Osmanlı ordusunda genç bir danışman subay olarak 1840 yıllarında Kürt ayaklanmalarını bastırma seferlerine katılan daha sonraki yılların ünlü askeri Mareşal Moltke, Kürdistan'dan günü gününe gönderdiği mektuplarında, "les femmes kurdes ne portent point de voile" diye yazıyor; Kürt kadınları peçe takmıyorlar. Şerehan ise Kürtlerden "Yüksek makamlar ve yüce bilim rütbeleri almaktan uzak dururlar" diye söz ediyor. Anne ve babalarına çok saygılıdır; katı bir feodal düzen içinde büyümüş olmalarının sonuçlarıdır. Büyüklerinin sözüne uymayı öğrenmişlerdir; ancak yine Şerehan'ın sözleriyle "Birbirlerinin sözüne uymazlar, aralarında ittifak ve işbirliği yoktur". Bu da feodal ve aşiret yaşamının bir

damgası oluyor. Kürtler, birbirinden ayrırlar; ancak kopamazlar. Biraraya gelirler; fakat birleşemezler. Aşiretler arası kavga ve bunların arkasından gelen ittifak arayışları, sanki tek tek Kürt insanının içine girmiştir; bugüne kadar uzanıyor.

Aşiret "beylik" düzenine gider. Şeyhlik, tarikatlarla birlikte var oluyor. Kürtlerde tarikatçılık yaygındır; Nakşibendi ve Kadiri en yaygın tarikatlar oluyor. Neden olduğunu düşünmek gerekiyor; tarikat, feodal ya da beylik düzeni türünden katı olmasa bile yine de bir düzeni anlatıyor. İslamda tarikat, islamın kendisinden daha belirgin bir düzeni, otoriteyi ve örgütlülüğü temsil ediyor.

Kürtlerde politik hareket tarihini beşe ayırabiliyorum. Birinci aşama, beylerin önderliğindedir. İkinci ve en uzun dönem, şeyhlerin önderliğinde gidiyor. Üçüncü aşama, "Hamidiye entelijansiyası" denebilecek, kaybetmiş feodalite artıkları ile Sultan Hamid'in yetiştirdiği Kürt aydın tabakalarının hareketidir. Cumhuriyet dönemi Kürt ayaklanmaları, şeyhlerle Hamidiye aydınlarının ortak girişimi oldular. Bunun arkasından Kemalist Kürt hareketi ya da hareketsizliği dönemi geliyor. Bu aşama ancak 1960 yıllarının sonlarına doğru gerçekleşen "Doğu Mitingleri" ile hareketleniyor. En ileri hedef müphem bir özerklik olarak görünüyor. Şimdiki aşama, 1965-1971 Türkiye sosyalist ve devrimci mücadelesinin dersleriyle kendi tarihinin içgüdüsel özelliklerine dayanıyor.

İran, Arap, hiç kuşkusuz Türk, fakat belki de en çok Ermeni nasyonal demokratik hareketi ile iç içedir; büyük bir etkileşim gösteriyor. Ermeni milliyetçiliği, Osmanlı'da önce patrikhane içinde örgütlenip geliyor; Ermenilerin dinsel lideri Kataligos aynı zamanda politik lideri de oluyor. Hınçak ve Taşnak devrimci politik örgütleri kurulduğu ve geliştiği zaman da, patrikhanenin ağırlığı duyuluyor.

Kürtlerde tarikatların gelişmesinde milliyetçi hareketin rolü olup olmadığını tartışmak istemiyorum. Ancak tarikatlar ortaya çıkınca, bunları Ermeni patrikhanesi türü milliyetçi karargahlar olarak kullanmak cazip ve kaçınılmaz oluyor. Dinin Ermeni milliyetçiliği ve politik hareketinin gelişmesindeki pozitif rolü, Kürtleri de belli bir yöne zorluyor.

Ulusun doğuşu ile kapitalizmin doğuşu arasındaki bağlantı temelinde doğrudur; ancak kapitalizmin doğuşunda ve temel çizgilerini bulmasında, basit meta üretimi sanıldığından çok daha önemlidir. Küçük meta üretimini kaçınılmaz olarak kapitalizmi ortaya çıkaran bir fidanlık olarak görmek ve hatta özdeş saymak yerindedir. Böyle bir yaklaşım, ulusun doğuşunu kapitalizmin çocukluk döneminin başlarına götürme anlamına geliyor.

Ön Asya'nın Türkleştirilmesi Malazgirt'ten önce başlıyor. Oğuzlardan

önce Kalaç, Korluk, Kanglı, Kıpçak Boyları Bizans'a yerleştiler ve Doğu Roma'nın yerli nüfusundan sayıldılar.

Doğu Roma, çeşitli Türk boylarının Malatya, Tarsus, Erzurum uçlarından, hücumlarından boğuldu ve sonunda hemen her imparatorlukta olduğu gibi Türkleri sınır korumasında kullanmaya başladı. Malazgirt'te cephenin iki tarafında da Türkler savaşıyordu.

Profesör Cahen, "Osmanlı Öncesi Türkiye" ya da "Pre-Ottoman Turkey" başlıklı çok bilinen çalışmasında "it does not appear that the Byzantines regarded the Turks as enemies in the full sense, as they did the Arabs", diyor; Bizans, Arapları düşman sayarak Türkleri öyle kabul etmiyor. Doğu Roma, Türkleri ordusunda kullanıyor ve asimile ediyor. Doğu Roma'da asimile edilmiş Türklere, "Tatikios" deniyor.

Cahen, Ön Asya'nın Türklükasyonunda, diğer halklarla karışmaya dikkati çekiyor ve burada Kürtleri ve Germiyanları özellikle belirtiyor. Türklerin ya da daha uygun sözcükle Türkmen hanedanlarının, özellikle Kürtlere, "far from any hostility being shown towards other rural muslim elements and especially towards Kurds", bir düşmanlık göstermediklerini ve kendi yönetimleri altında birlikte yaşadıklarını kaydediyor.

Bu dönemlerde bir Türklük duygusu yok. Aynı ya da yakın dönemlerde bir Kürtlük duygusu olmadığı da görülüyor. Haçlılara karşı büyük başarılar elde eden Selahattin Eyyübi ve devletinin bir "Kürt" devleti olmasına karşın bu devlet içindeki Kürtler genellikle Eyyübi Kürt hanedanına karşı çıkıyorlar. Moğol akınları sırasında, Kürtlerin diğer halklar gibi yaşadıkları en büyük kırın Moğol akınlarında oluyor, İran'daki Kürt aşiretlerinin bir bölümü Hulagü ile anlaşılıyor ve diğer Kürtleri büyük zulme uğrattıyor.

Ulusçuluk bir bağdır ve kapitalizm bir başka bağ oluyor. Kapitalizm bir kimlik veriyor ve ulusçuluk bir başka kimlik sağlıyor. Millet kapitalizmle birlikte belirginleşmesi kapitalizm ile ulusun aynı olduğu anlamına gelmemelidir; içiçe iki bağ ve kimlik haritası olarak anlaşılması gerektiğini düşünüyorum.

Bu anlamda Marx'ın kapitalizmin ilerlemesiyle ulusun ortadan kalkacağı düşüncesi, özünde, doğrudur; kapitalizmin ilerlemesiyle kapitalizm bağı baskın duruma geliyor. Bütün bu baskın duruma karşın ulus bağının ortadan kalkmaması, tek başına kapitalist ilişkilerin egemen bir yönetim kurmaya yetmemesine bağlanabilir.

Bu söylenenler dünya sosyalist sistemindeki son gelişmeler ışığında daha da açık olmalıdır; kapitalizmin gelişmesiyle sosyalizm, proletaryanın sosyalizasyonu, bir yandan işçilerin büyük birlikler halinde üretmeleri ve aynı zamanda birbirine dayanarak üretmeleri anlamında, aynı te-

meldir. Ancak bu temel, sosyalizm bağı kimliği ile beraber gerçekleşiyor; bu sonuncu çözülmeye başlayınca yerine, bir yandan kapitalizm ve diğer yandan da ulus bağı ve kimliği çıkıyor.

Ulus, insanlar arasında bir ortaklık bağı ve kimliğidir. Bir renktir; kapitalizm hem bu rengi inceltiyor hem de başka bir ortaklık ile pekiştiriyor.

Kapitalizm öncesinde ulus bağı ve kimliği son derece zayıftır. Belli bir örgütlenme ve yönetim hiyerarşisi içinde olma daha önemlidir. Bu nedenle kapitalizm öncesinde yöneten kültürün etkisiyle ortaklık bağını değiştirmek çok daha kolay ve yaygın oluyor. Anadolu da Boğazlar'ın doğusunu anlatan Helence bir sözcüktür, bu nedenle çeşitli halkların sürekli yöneten kültüre geçiş süreçleri biliniyor; en eskilerinden birisi "Helenizasyon" oluyor. Anadolu'da "Helenizasyon süreci", "Process of Helenization" çalışmasında Spiros Vryonis, Helenleştirilmenin hıristiyanlıktan çok önce başladığını kaydediyor ve bu süreçten önce buralarda yaşayan halklar arasında Urartular, Hititler, Kapadokyalılar, Ermeniler, Grekleri, Kürtleri ve Persleri de sayıyor.

Şair Celalettin Rumi'nin Grekçe şiir yazması, Osmanlı sultanlarının bazılarının fermanlarını Grekçe çıkarmaları, helenizasyon sürecinin etkinliğini göstermesi açısından son derece önemlidir.

Helenizasyondan sonra bu bölge halkının tabi olduğu önemli bir süreç de Türkifikasyondur. Ön Asya'nın Türkleştirilmesi, burada yaşayan Türklerle birlikte diğer hakların Türkifikasyonu ile gerçekleşiyor. "Bu Türk ekseriyetine diğer islam memleketlerinden gelen Arap, Acem, Kürd gibi müslümanlar, bilhassa iktisadi sebeplerden dolayı islamlığı kabul eden bir kısım yerli halk, Selçuklu hükümdarlarının hizmetine giren Gürcüler, Ermeniler ve Rumlar da katılarak, uzun asırlar esnasında yavaş yavaş Türkleştiler." Bunları Köprülüzade Fuat yazıyor.

Türkleşmek, uluslaşmak demek değildir. "Uluslaşmak", bilimsel olarak ayrı bir anlamı olan sözcüktür; bu o kadar öyle ki, "Türkleşme" süreci, Türkler dahil Ön Asya halklarının uluslaşması sürecinin geç kalmışlığıyla birlikte gerçekleşiyor.

Grekler bir yana, bu topraklarda yaşayan halklar arasında milliyetçilik yoluna ilk girenler Ermenilerdir. Bunun iki nedeni var; birisi tarihsel ve diğeri ekonomi politik nitelikte oluyor. Tarihsel olan şudur: Fatih İstanbul'u aldığından itibaren Ermenilere bir tür özerklik tanıyor. Osmanlı hukuk ve yönetim düzeninde Yunan ve Yahudilerle Ermeniler birer "millet" sayılıyorlar. Osmanlı bu sayımla hep çok uluslu bir imparatorluk olarak görünüyor ve bu açıkça kabul ediliyor.

İkinci neden ise ekonomi politiktir; Ermeniler, "Yunan milleti" ve "Ya-

hudi milleti" çıkarıldıktan sonra Anadolu'da ve Ön Asya'da başta ticari olmak üzere burjuva ilişkilerini ilk geliştiren ve hatta bunları tekellerinde tutan bir halktır.

Ermeni ulusçuluğunun, bu topraklarda, örnek olarak ve yarattığı tepkiler nedeniyle, genel ulusal uyanışı hızlandırdığı kesindir. Bir öncülüğü ve kararlılığı var.

A. Öcalan, kurduğu akademi için yazmış olduğu bir ders notunda, Ermeni ulusal hareketinin ayrı özelliğinin altını çiziyor; "Ve sadece bu yüzden itibaren gelişen Ermeni ulusal hareketi burjuva-demokratik nitelikte bir hareket olabilir. Çünkü Ermenilerde hareketin burjuva-demokratik niteliğini yaratan bir maddi temel vardır. Buna karşın, Kürtlerde böyle bir maddi temel yoktur." Öcalan da Kürtlerde doğan hareketlilikleri kapitalizmin öncesine alma eğilimini gösteriyor ve aynı ders notlarında şunları ekliyor: "Bu hareketler daha çok Ortaçağ'dan Yeniçağ'a ve yoğun feodal ilişkilerden kapitalist ilişkilere geçmeye önemli derecede hizmet edecek olan siyasi birlik yaratıp dolayısıyla burjuva demokratik nitelikte bir hareketin gelişmesinin önkoşullarını yaratacak olan hareketlerdir." Kimlik arayışı, kapitalizmin ve burjuva ilişkilerinin önüne konuyor.

Küçük Asya'da ulus ve devlet arayışının bir gecikmişliği vardır. Tanınmış Sovyet Kürdolog Lazarev, "Kurdakiy Vopros 1891-1917" başlıklı çalışmasında, "Sotsial'no Ekonomičeskaya, političeskaya i kul'turnaya ots'talos' kurdov pepyatetvovala ih natsional'noy i tem bolsegosuderstetvennoy konsolidatsii: kürdum nigogda nefudalon' sozdat' zvoo gosuderstov" Kürtlerin ulusal ve devlet kurma alanlarında geç kalmışlığını kaydederken hiçbir devlet kuramamış olduklarını ifade ediyor. İncelediği tarih kesitine girmemesi bir yana, on altı bin nüfusluk minyatür Mehabad'ı devlet saymadığı anlaşılıyor.

Uyanışta kitap ve gazete çok önemlidir. Kürtler, ilk kitabı 1897 yılında İstanbul'da ve ilk gazeteyi de 1898 yılında Kahire'de çıkararak bu alanda geç kalmışlıklarının kesin kanıtlarını veriyorlar.

Geç kalmışlık bu bölgedeki genel nasyonal hareketlerin birinci özelliği oluyor ve diğeri ise Ermeni hareketliliğinin yol açıcı etkisidir. Ermeni ulusal hareketinin Kürt uyanışındaki etkisinden daha önce söz ettim. Fakat Ermeni milliyetçiliğini hesaba katmadan Türk ulusçuluğunu anlamak mümkün değildir. Öcalan da sözünü ettiğim ders notlarında bu noktaya parmak basıyor ve şunları ileri sürüyor: "Türk unsurundaki milli bilinçlendirme genellikle iki nedenden etkilenecektir. Bunlardan birincisi, Balkanlardaki ulusal hareketlerin gelişmesinden zarar gören Türk azınlığın Anadolu içlerine göç etmesi, ikincisi ise Asya kıtasındaki Anadolu'da Er-

## MAHMUD VE HAMİD VE MUSTAFA KEMAL

meni milliyetinin gelişmesi ve bu gelişmeye bağlı olarak Ermeni ulusal hareketinin yükselmesidir." Parmak basılan noktalar doğrudur; ancak Türk ulusçuluğunun doğuşunda Kafkasya'dan gelen ve Rusya devrimci hareketleriyle tanışmış göçmen Türk aydınlarının katkısı hiçbir zaman unutulamaz; ideolojik temeli bunlar kuruyorlar.

Fakat Osmanlı düzeninin bu en "sadık" milletinin, Ermenilerin Türklerle silah çekmeleri, Türklerdeki kimlik arayışının önemli iticilerinden birisi olduğu kesindir. Bu o kadar öyle ki, 1920 Anadolu Kurtuluş Hareketi de, işin Yunan cephesine yapılan vurgu bir yana, Doğan Avcıoğlu'nun net bir biçimde altını çizdiği gibi, tümüyle Ermeni karşıtlığına dayandırıldı.

Ermeni ulusal hareketinin hem bir karşıtlık hem de örneklerden birisi olarak Türk ulusçuluğunun hızla gelişmesi ve 1923 yılında yeni bir devlet kurma başarısını elde etmesinin de Kürt canlanmasında ve Kürtlerin devlet arayışında bir rolü olduğundan kuşku duymuyorum. Şeyh Sait başkaldırısında yeni Türk devletinden bekleyişler, dinsel etkiler kadar, Türklerin başarısının da etkisi olmalıdır; Kürtlerin, en umulmadık bir zamanda Türklerin yeni bir ulus ve devlet olarak ortaya çıkışlarından etkileneceklerini düşünmek gerekir.

Bugün Kemalist ideolojiye ve yapıya en büyük karşıtlık gösteren Öcalan'ın Kemalizm değerlendirmesi de, şaşırtıcı bir nesnellikle birlikte, bu görüşümü doğruluyor. Öcalan, Bekaa Vadisi'nde okutulmuş ders notlarında, şunları ileri sürüyor: "Kemalizmin tarihteki yeri, Türk ulusçuluğunu ileriye götürmüş olmasında yatar. Kemalizmin, bu kadar iz bırakmış olmasının nedeni çok güç koşullarda Türk ulusçuluğunu gerçekleştirmiş olmasıdır." Abdullah Öcalan, bir Kürt ulusçusu olarak Kemalizmin karşısındadır ve en ağır sözlerle karşıtlığını belli ediyor. Şöyle bir değerlendirme yapması şaşırtıcı olmuyor: "Bugün karşımıza dikilen Kemalizm, ulusa baskıyı uygulayan, engizisyoncu, katliamcı Kemalizmdir. Kemalizm, burjuvazinin elinde yine işçi sınıfına karşı sürekli savaşçı, bir katliamcı, işkenceci ve komünistleri sürekli koğuşturan bir komiser gibidir." Bunları yadırgatıcı bulmuyorum; bir Kürt ulusçusunun kaleminden çıkabilecek sözler olarak alıyorum. Ancak, bir Kürt ulusçusunun tam hedef aldığı Kemalizm için şunları yazmasını şaşırtıcı buluyorum: "Çok zayıf bir milliyetten dünyada varlığını güçlü bir şekilde duyuran bir ulus yaratmayı Kemalizm başarmıştır. Kemalizm, ulus bilincini, şovenizme kadar geliştirebilmiş, ulusçuluğu en önemli amaç edinmiş ve amacı zaferle sonuçlandırmış bir önderliktir." Öcalan'ın kendisinden ve ideolojisinden de, PKK söyleminde, "önderlik" olarak söz edilmesi buradaki olumlu yaklaşımın ölçüsünü gösterebiliyor.

Son zamanlar Türkiye'sine hükmetmek üzere gelen yöneticiler arasında üçünü önemli buluyorum; yüzeysel tarihin bunlardan üçüncüsünü ayrı değerlendirilmesine rağmen bu üçlü, izledikleri politikalar açısından, birbirine çok benziyorlar ve birbirini izliyorlar. Üçü de Kürt tarihi açısından çok önemlidir; çünkü, Kürtler üzerinde Türklerin en temelli politikalarını oluşturuyor ve sürdürüyorlar. Bu nedenle bu üç Türk yöneticisi, Kürtlerin en büyük kızgınlığının da hedefi oluyor.

Aslında Türklerin Kürt yönetiminde önemli olan yöneticisi üç değil dördü; ancak birincisi Sultan Birinci Selim, Kürtler üzerinde yalnızca bir üst egemenlik kurmakla yetinmiştir. Birinci Selim, on altıncı yüzyılın başında Çaldıran Savaşı ile elde ettiği Kürdistan'da sadece bir üst yönetime razı olup bu toprakların ve halklarının idaresini tümüyle Kürt emirlerine bıraktı. Bu noktaya değineceğim; ancak şimdilik Selim'in kurduğu Türk egemenliğinin çok hafif olduğunu ve yine Öcalan'ın buna bir egemenlik değil de bir ittifak gözüyle baktığını söylemekle yetinmek istiyorum.

Mahmud'un yaptığı ancak Selim'in düzeni özetlenirse anlaşılabilir ya da en iyi bir biçimde Sovyet Kürdolog Lazarev'in "Kürdistan'ın İkinci Zaptı" "vtoroçnoe zavoevanie", sözüyle ortaya konabilir. Aslında bu toprakların Türkler tarafından birinci zaptı da demek mümkündür; İkinci Mahmud, hem gecikmiş bir feodaliteyi ortadan kaldırarak geç kalmış bir biçimde merkezi devleti kurmak hem de vergi imkanlarını elinde toplamak için Selim'in düzenine son vermek zorunluluğunu hissediyordu. Bunun için çok uzun bir iç savaşı göze aldı ve Reşid Paşa'nın, daha sonra Reşid Paşa'nın 1837 yılında Diyarbakır'da koleradan ölmesi üzerine yerine geçen Hafız Paşa'nın komutasındaki seferlerle sonuca ulaştı.

Bir diğer Sovyet Kürdolog Hasretyan'ın sorumluluğunda "Kurdscoe Dvişenie v Novoe i Noveyşee Vremya" başlığıyla yayımlanan çalışmada bu kampanyanın sonucu şöyle açıklanıyor: "Türk ordusunun 1830-40 yıllarında Kürdistan'daki askeri hareketi Kürt feodal ayrılıkçılığının yenilmesi ve bağımsız ya da yarı bağımsız Kürt emirlerinin tasfiyesi ile sonuçlandı." Mısırlı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın askeri hareketiyle İstanbul'un bile sallantı geçirdiği bu zamanda Mahmud, Türk tarihinde olduğu gibi Kürt hareketiyle de bir dönemi kapattı ve yeni bir dönem açtı.

Mahmud'un yaptığı ilerililik midir, gerililik mi; Mahmud, İngiltere'de Sekizinci Henry ve aynı türün daha sonra gelen bir tipi olan Rusya'da Büyük Petro cinsinden bir hükümdardır. Sekizinci Henry ve Büyük Petro'ya, Marx'ın düşüncesi, tüm kan dökücülüklerine karşın daha büyük

çelişkilerin doğuşunu hazırladıkları için "ilerici" gözüyle bakıyor. Feodaliteyi ortadan kaldırıp merkezi devlete yönelmek, tarihin akışını hızlandırmak ve toplumlarda daha büyük çelişki çığları hazırlamak oluyor. Mahmud'un talihsizliği ise daha geç gelmesinden doğuyor.

İkinci Mahmud'un bu politikası, karşılığını ve karşısını da doğuruyor; Botan, Rusçada Bohtan Emiri Bedirhan'ın isyanı ve bir Kürt birliği çabaları ortaya çıkıyor. Bedirhan Bey'e Kürtler, Fransızca bir kaynaktaki niteleme ile "le pere di nationalisme kurde" diyorlar; Bedirhan'ı Kürt ulusçuluğunun babası sayıyorlar. Ulusçuluğun babası varsa, doğumu da olmalıdır. Mahmud'un Kürdistan'ı merkezi otorite altına alma çabaları Kürt hareketliğinin doğuşuna da sahne oluyor. Bundan sonra Osmanlı yöneticileri ve izleyicileri modern Türkler, sürekli olarak Kürt ayaklanmalarıyla uğraşmak zorunda kalıyorlar.

Bedirhan başkaldırısı sırasında Türkiye, İbrahim Paşa'nın yürüyüşü ile karşı karşıyadır; aslında, daha ilerde sözünü edeceğim, önemli Kürt ayaklanmalarının çoğu Türkiye'nin yaptığı bir savaşa denk düşüyor. Bu ayaklanma Mısır-Osmanlı savaşı ile içiçe gelişiyor.

Bazı kaynaklarda Taşnak Ermeni Partisi'nde yöneticilik yaptığını da okuduğum Garo Sasuni, "Kürt Ulusal Hareketleri ve Ermeni-Kürt İlişkileri" başlıklı çalışmasında İbrahim Paşa'nın taarruzu ile Bedirhan isyanı arasındaki bağlantıyı da dile getiriyor: "Mısır orduları Suriye'ye hakim vaziyete geçip, Halep'i de işgal edip Kürdistan'a taarruza geçen büyük Osmanlı ordusunu dağıtmakla kalmayıp Kilikya'ya hakim olarak, ta Konya'ya kadar ilerlediler." Buna şu yargıyı ekliyor: Osmanlı Devleti, İslam kuvvetleri tarafından yıkılıyordu. Gerçekten de İbrahim Paşa'nın askeri hareketi, tarih açısından bir büyük öneme sahip görünüyor; Osmanlı'nın yıkılabilir olduğunu, Anadolu'nun yeni ordulara kapılarını kolaylıkla açtığını gösteriyor.

"Kana boğulmuş vaziyette olmasına rağmen direniş gücü sarsılmamış olan Kürtler için, Osmanlı ordusunun çökmesi mutlu bir istirahat dönemi teşkil ediyordu." Böylece bir yandan Mısır Hidivi'nin baskısı ve diğer yandan Bedirhan'ın genişleyen isyanı, Osmanlı Devleti'nin nerede ise sonunu haber veriyor. Fakat Garo Sasuni, başka tarihlerden de bilinen bir gelişmeyi özetliyor: "Osmanlılar yıkılırken ve Küçük Asya ulusları büyük siyasi değişikliklere gebe iken çıkarıcı Avrupa ülkeleri ve bilhassa Rus Çarlığı, Osmanlı-Mısır Savaşına karıştılar ve İbrahim Paşa'nın muazzafere ne ilerleyişini zorla durdurdular." Böylece İbrahim'in muazzafere ne kurtulan Osmanlı kuvvetleri Kürt ayaklanmasını bastırıyor ve Doğu'daki Kürt egemenliklerine son veriyor. Bedirhan, Osmanlı kuvvetlerine teslim oluyor.

Daha ilerde diğer örneklerini gösterme imkanım olacağını sanıyorum: Kürt ayaklanmalarının iki özelliği, çoğunlukla bir savaşa denk gelmesi ile sonunda isyanın başının teslim olmasıdır. Birincisini anlayabiliyorum; ancak ikincisinin yaygınlığını ve nerede ise bir kural karakteri taşıdığını görerek yadırgıyorum.

Mahmud, Kürt beyliklerini ortadan kaldırma politikasını temsil ediyor; kendisini izleyenler bu politikayı sonuçlandırıyor. Mahmud'un torunu İkinci Hamid'in zamanına gelindiğinde Kürt hareketi içinde önderlik artık şeyhlere ve dini liderlere geçmiş durumdadır ve başkaldımlar devam ediyor. Osmanlı yönetimi, Kürtleri bastırmayı sürekli bir politika yapıyor. İkinci Hamid, bu politikada çok büyük bir değişiklikler.

Burada bir parantez açarak İkinci Hamid'in tarih içindeki yerini saptamak istiyorum, Hamid gerçekçi ve soğukkanlı, kişisel alanda vesveseli olmakla birlikte, yeni politikalar oluşturma ve uygulamada cüretlidir. Hamid, daha çok paşalarının politikası sonucu katıldığı 1877-78 Türk-Rus Savaşı ile bir yeni değerlendirme yolundadır; bu izlenim çıkıyor. Mahmud'un tahta geçtiği zaman Osmanlı hâlâ büyük bir Avrupa devletidir. Rusya savaşının bu sonuncusu neredeyse altı yüzyıllık bir hanedanın son varislerinden birine, egemenliklerinin Avrupa döneminin sona erdiği işaretlemlerini veriyor. Uzun bir hanedan için önemli olan egemenliktir; Hamid, gözünü Ön Asya'ya ve Transkafkasya'ya (\*) diyor. Burada daha sağlam bir hükümlanlık oluşturabilmek için İslamcılık ve arkasına gizli Türkçülük gerekli ideolojiler olarak ortaya çıkıyor.

Hamid'in bu politikasıyla görünüşte politik muhalifleri olan İttihat ve Terakki politikası arasında bir nitelik farkı bulamıyorum; tam tersine ittihatçılar, Hamid'in bu politikasını daha büyük bir hürs ve süratle uygulamak istiyorlar. Bu hızlılık, Enver Paşa ve arkadaşlarına, Avrupa'da, Afrika'da kaybettikleri toprakların bir bölümünü Doğu'da telafi etme hayalini de veriyor.

Hamid, panislamist-pantürkisttir. Enver ve arkadaşları pantürkist-panislamist oluyorlar; arada bir vurgu farkı olduğunu kabul ediyorum.

Mustafa Kemal de nitelik olarak aynı politikamın dışına çıkmıyor. Ancak hayal gücü açısından Enver'den daha çok Hamid'e yakındır. Çıkış politikasında ve Kürt şeyhlerini kurtuluş savaşına katma planları açısından da Hamid'e daha yakın duruyor. Ancak kurduğu devletin ikinci yılında,

(\*) Rusça Zakafkasya, Batı dillerinde Transkafkasya, "Kafkas ötesi" demektir. Moskova'ya göre Kafkas'ın bu yanını anlatıyor. "Bize" göre ise Kafkas - ötesi yanlıştır. "Beri - Kafkasya, "Kafkas Eşiği" olabilir.



belki de vermiş olduğu ümitleri fazla ciddiye aldıkları , belki de Kemal Paşa'nın ve Türklerin başarısına öykündükleri için güçlü ve başında şeyhlerin ve Osmanlı subaylarının bulunduğu bir Kürt ayaklanmasıyla karşı karşıya gelince, tekkelere karşı ve bir politika ile daha Türkçü bir çizgi tutturmak zorunda kalıyor.

Kemal Paşa'nın çıkışının Sadrazam Damat Ferit tarafından belirlenmesine karşın, işe Erzurum'dan başlamasını başka türlü açıklamanın mümkün olamayacağını düşünüyorum. Erzurum, Kürt ve Ermeni politik hareketinin merkezi niteliğindedir ve Türklerin "Kurtuluş" kongresinden önce pek çok Kürt ve Ermeninin kongreye ev sahipliği yapmış olduğu kesindir.

Bu parantezden sonra Hamid'in politikasına dönüyorum. Hamid, Kürtlerle savaşmak yerine Kürtleri kullanma politikasını başlatıyor. Burada özgün ve önemli adımlar atıyor. Bu adımları atmasında, 1877-78 Türk-Rus Savaşı'nda gönüllü Ermeni birlikleriyle de savaşmak zorunda kalması ve Kürtler içinde Rusya yanlısı eğilimlerin güçlenmesi de etkili oluyor. Kürtler arasından, bu savaşta, Rusya birliklerinin yanında savaşanlar ve Kürt otonomisi ya da bağımsızlığını Rusya'nın üst egemenliğinde arayanlar da çıkıyor; bu durum, Hamid'i özgün ve yeni bir Kürt politikası oluşturmaya yöneltiyor. Bu politikanın özü şudur: Kürtlere Kürtlüklerini unutturmak. Hamid'in diğer politikalarında da görülen bir temel çizgi Kürt politikasında da var; Hamid, hep yücelterek ortadan kaldırıyor.

Kemal Paşa'nın politikasının da özü Hamid'inkinden hiç farklı değildir. Hatta burada bir parantez açabilirim; Aydın Üzerine Tezler dizisinin beşinci kitabında Kemalizmin Hamidizm olduğunu ileri sürmüştüm; bunu ileri sürerken, bilimsel açıdan, çok ürktüğümü hatırlıyorum. Doğru olduğuna inanmakla birlikte bana inanılmaz görünüyordu; şimdi ise hem çok doğru olduğunu ve hem de başkasının düşünülemediğini düşünüyorum. Hamid, Enver, Kemal arasında bir öz ve hatta bir niyet farkı görünmüyor; sadece üslup ve heyecan ayrılığı var.

Nasıl olabilir? Bir kez daha tekrarlıyorum; Enver ve Kemal'in ilkokul yıllarından Harbiye'den mezun oldukları yıllara kadar, hükümdar olan Hamid'dir ve Hamid, 1890 yılları ortasında başlayan Ermeni pogromuna kadar dışarda ve içerde çok büyük bir prestijin sahibidir. Despotur; ancak Osmanlı tahtına oturmuş en büyük aydınlanmacılardan birisidir. Hiçbir büyük devletin oyuncağı değildir; büyük devletlerden uzak durma politikası, Hamid'e, dedesi İkinci Mahmud'un mirasıdır.

Enver ve Talat'ın, Hamid'e yönelttikleri muhalefet izlenen politikanın yönünü değiştirmekle ilgili görünmüyor; daha hızlı ve daha radikal olma yönünde gelişiyor. İttihat ve Terakkicilerin özgürlükçülükleri ise Türki-

ye'de eksik olan özgürlük edebiyatına, yazınına, katkıda bulunmanın ötesinde, iktidarlarının ilk yıllarında ekonomi politik düzende hiçbir dayanağı olmadığını gösteriyor.

Kürtler bunu çok iyi bilirler, İttihat ve Terakki'nin içinde yer alırlar, ashında İttihat ve Terakki'nin kurucularının dökümü son derece ilginçtir. Dört kurucudan birisi, Mehmet Reşit, Çerkezdir ve ikincisi, İbrahim Temo, Arnavut oluyor, üçüncü Abdullah Cevdet ile dördüncü İshak Sükuti ise Kürttürler. Sadece kişi düzeyinde değil hareket ve delegasyon planında da Kürtler Jön Türk hareketi içinde yer aldılar. Hürriyet Devriminden çok heyecanlandılar, Ön Asya, İttihat ve Terakki kulüpleri ile doldu. Muş, Bitlis ve benzeri yerlerdeki İttihat ve Terakki kulüpleri, üye sayısı itibarıyla, çok büyük ölçülerde buldular. Fakat çok çeşitli kaynaklar ve bu arada Kürdoloji üzerindeki en güvenilir yayınların yapıldığı Rusça kaynaklar, bu kulüplerden "Kürt kulüpleri" olarak söz ediyorlar, Kürtler, İttihat ve Terakki kulüpleri içinde örgütlendiler ve bir yarı legalite kazandılar.

Ancak, özgürlük balayı kısa sürüyor, İttihat ve Terakki çok kısa bir zaman sonra kendi kulüplerini, Doğu'daki tüm ittihat ve Terakki kulüplerini, gerçekte Kürt kulüplerini kapatıyor.

Bunları, pratiğin ve politikanın zigzaglarından temizlendiği zaman, Hamid'in Enver'in, Kemal'in çizgisinin aynı olduğunu belirtmek için yazıyorum. Ashında Mahmud'u da, başlatıcı olmanın saflıktan uzak niteliğiyle birlikte buraya almak gerektiğini düşünüyorum. Eninde sonunda yeniçeri güruhunu ortadan kaldırarak Türkiye'de bir yeni ordu Nizam-i Cedid ve yeni düzen, tanzimat, kapısını açtı. Mahmud, bugün yeniçerilikle birlikte Bektaşî tekkelerini temizlediği için Bektaşîlerin, Alevilerin, Kürt politikası nedeniyle Kürtlerin nefretini çeken bu Osmanlı sultanı bir paradoks olarak kendisine Mahmud-u Adli de deniyor, yakın zaman Türkiye yöneticilerinin en duygulusu ve aynı zamanda en acımasızı oldu.

Mahmud'un kurduğu yeni ordu ilk denemesini Kürdistan'da yaptı. Daha sonra Alman ordularının başına geçen Moltke, genç bir subay olarak yeni orduya danışmanlık yapıyordu; Kürdistan seferine katılarak çok değerli mektuplar ve gözlemler bıraktı. Başta Bedirhan, Kürtleri yenmek, Türkler için büyük bir moral oldu ve "Kürdistan zafer madalyası" çıkartılarak Kürdistan savaşlarında yararlılık gösterenlere verildi.

Mustafa Kemal'in Kürt politikası, Mahmud ve Hamid'in politikalarının toplamıdır; hem kullanma hem de Kürtlüğü ortadan kaldırma yönündedir. Anadolu hareketini örgütlerken Kürt şeyhleri ile pek çok kez biraraya geldiği kesindir; ne vaad ettiğini bilemiyoruz. Kurtuluş Savaşı'nın temel hedeflerinden birisi sultanı ve hilafeti kurtarmaktır ve bunun için

kutsal savaş, "cihad" ilan ediliyor. Şeyh Sait başkaldırısında da hilafeti kurtarmak görünür hedeflerden birisi olarak ortaya çıkıyor; ancak Anadolu'daki ilk çıkıştaki ortaklığın ya da görüş birliğinin bunlardan ibaret olmadığını düşünüyorum. Kürtler , Şeyh Sait ayaklanması olarak erken harekete geçen genel ayaklanmaya 1923 yılında karar veriyorlar ve hazırlanıyorlar. Adının "Türkiye Cumhuriyeti" olmasına karşın bir "Türk Cumhuriyeti" doğuyor; başkaldırıda buradan kaynaklanan motifler görüyorum.

Samsun çıkış limanıdır; başlangıç Erzurum oluyor, neden Erzurum'da başlıyor; bu soru, daha önceleri Türkiye Üzerine Tezler'de ortaya attığım Mustafa Kemal'in hangi misyon ve görevle Anadolu'ya çıkmış olduğu sorusu kadar önemlidir. Erzurum, Ermeni ve Kürt politik hareketliliğinin merkezlerinden birisi ve belki de en önemlisidir.

Erzurum Kürtlerin ve Ermenilerin pek çok siyasal toplantısına ve söz uygunsa kongrelerine sahne oluyor. Sovyet Kürdolog Hasretyan'ın sözünü ettiğim derlemesinde şu bilgi var: " Na soveşaniy ve Erzurume v sere-dine fevralya 1912 g. Abdulrezzak postavil vapros ob ob'edinenii vseh sil-poretsta i organizatsii vseobşego vosstaniya kurdov Osmansky imperii." 1912 yılı Şubat ortasında Erzurum'da yapılan toplantıda Abdülrezzak bütün karşı güçlerin birliğini ve genel bir başkaldırı için örgütlenmesini öneriyor. Erzurum, daha sonraki yıllarda da , Kürt ve Ermenilerin bir "kurtuluş" savaşı örgütlemeleri için yapmış oldukları toplantı ve kongrelere ev sahipliği yapıyor, Bunlardan bir diğeri, 1919 Haziran ayına rastlıyor. Bu tarihte Erzurum'da bir "Kürt Kongresi" toplanıyor. Kemal Paşa'nın katıldığı kongre Temmuz ayındadır.

Devam etmeden önce bir görüşümü kaydetmek ve yine "tez" olarak yazmak istiyorum. Bütün okumalarım ve araştırmalarım sırasında Osmanlı yöneticileri içinde "hain" sözüne layık birisiyle karşılaşmadığımı belirtmek istiyorum. Bu yargıma Damat Ferit dahildir; öyle sanyorum, Kemalist tarihçilerin Damat Ferit'i bu kadar kötülemesinde Kemal Paşa'yı Anadolu'ya gönderen başbakanın Ferit Paşa olmasının rolü var. Nasıl bir haindir ki, Türkiye'yi kurtaran kimseyi İstanbul'da işsiz yaşamından çıkartıp çok büyük yetkilerle Anadolu'ya gönderiyor; bunu Kemalist tarih de çözmek zorunda kalıyor. Bir yandan Kemal Paşa'nın Samsun'dan karaya çıkışıyla başlayan misyonunun altında Ferit'in imzası olduğunun üstünü örtüyor ve diğer yandan da Ferit'in hain olduğu konusunda bir fırtına estiriyor.

Türk tarih yazımını alt-üst ettiğim doğrudur.

Türk tarihindeki bütün yargıları bir iddianame ve bir sorgu haline getirmek istediğim de doğrudur.

Hainin tarifinde iki netlik vazgeçilmez oluyor; birincisi, kendisine güvenilmesi gerekiyor. Her hain, güvenilen insanlar arasından çıkıyor. İkincisi, hainin kesinlikle kendisine güvenenlerin karşısındaki taraf ile işbirliği ve çıkar alışverişinde oması gerekir; Osmanlı tarihinde böylelerine pek rastlamadım. Belki bilgilerin ve bilgilerimizin az olmasından kaynaklanıyor. Ancak yakın zamanda böylelerini biliyorum ve yasaların ölçüsünde Toplumsal Kurtuluş'ta açıklamaya çalışıyoruz. Yakın zaman yöneticileri ve dışişleri bakanları arasında hainler olduğuna kesinlikle inanıyorum. Bana şu andaki arşivler verilirse ve "ispat hakkı" tanınırsa, aramızdaki hainleri kanıtlayacağımdan kuşku duyulmamasını istiyorum. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu burjuva ve tekelci yönetiminin çıkarlarından önce Washington'un çıkarlarını düşünen, kendisine gelen bilgileri Adalet Partisi'nin bakanlarından bile sakınan dışişleri görevlileri olduğunu ve bunu çıkar karşılığında yaptıklarını kanıtlayabilirim.

Kimlerdir? İpuçlarını Toplumsal Kurtuluş'ta ve kitaplarımda bulmak mümkündür.

Ferit'in bir hain olduğu konusunda elde yeterli bilgi olduğunu sanmıyorum.

Bilgiler konusunda da bir parantez açmak istiyorum. Yakın zamanlarda Osmanlı arşivlerinin ve özellikle Ermeni hareketleriyle ilgili bölümünün açıklandığı ilan edildi ve büyük bir kampanya açıldı. Yanıltıcıdır ve kandırıcıdır. Osmanlı arşivleri her zaman açıktı. Başbakanlık, Arşivler Genel Müdürlüğü'nden izin alan ve ilgi alanındaki yazıyı okuyan yabancı ve yerli araştırmacılar Osmanlı arşivlerini kullanabiliyorlar. Bir bölümü tasnif edilmiştir ve bir bölümü de sandıklardadır. Belki bir yeni bölümü daha tasnif etmeyi "açmak" olarak tanıtmak istiyorlar.

Burası o kadar önemli değildir. Önemli olan şudur: Cumhurbaşkanlığı ve Kurtuluş Savaşı arşivleri gizlidir. Hâlâ hiçbir araştırmacı, çok güvenilir olanların ve dolayısıyla okudukları belgeleri tahrif edeceklerinden kuşku duyulmayanların dışında, herkese kapalıdır.

Eğer cumhurbaşkanlığı arşivleri açılırsa, buna Osmanlı döneminin son sadrazamlarıyla ilgili arşivler de dahildir, cumhuriyet tarihinin ve Kurtuluş Savaşı yazımının çok değişeceğini ve benim yazıma yakın bir söylem kazanacağını şimdiden söylemek istiyorum. Değişeceklerin arasında Kemal Paşa'nın hangi görevlendirme ile Samsun'a çıktığı ve Erzurum'a gittiği konusu da var. Kemal Paşa, bu misyonla gemiye binmeden önce Damat Ferit ve Sultan Vahdettin ile uzun uzun görüşüyor; her ikisi de güveniyorlar. Vahdettin ve Ferit'i "hain" ilan ediyoruz pek güzel, ancak bir soru kalıyor: Kemal Paşa'yı görevlendirmekle Vahdettin ve Ferit mi yanlıyor, yoksa Kemal Paşa mı bunlara verdiği sözden dönüyor?

Öyle sanıyorum, bu almaşıkların her ikisi de tam doğru olmaktan uzak duruyorlar. Doğrunun ekseninin şöyle olduğunu sanıyorum: Ferit, İngiliz politikasına güveniyor. Çok daha açık söylenebilir; kendisini İngiliz politikasına teslim ediyor. Bir teslimiyetçidir. Ancak "hain" olduğunu sanmıyorum. Eğer İngiliz çizgisine bağlı kalırsa Türkiye'nin kurtulacağına inanıyor. Bunun sonuçlarının ve "ulusal" politikaya vereceği zararların "hain" olmaktan daha az olduğunu düşünmüyorum. Belki "hain" deşifre edildiği ölçüde, daha az zararlıdır; ancak çözümleme açısından ikisi arasında önemli bir fark olduğuna inanıyorum.

Şu varsayımı öne sürmek zorundayım: 1919 yılına gelindiğinde Transkafkasya'da üç tane bağımsız devlet bulunuyor; Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan Cumhuriyetleri var. Bunlar yeni Sovyet Rusya iktidarının hemen güney sınırını çiziyorlar. Bunların güneyinde ise Türkiye var. Türkiye'nin doğusunda, Ön Asya'da veya Osmanlı idari taksimatına göre Ermenistan ve Kürdistan'da ya da Ermenilerin sözcükleri ile Türkiye Ermenistan ve Kürtlerin kullanmak istedikleri nitelikleme ile Türkiye Kürdistan'ında ise Ermeni ve Kürt hareketlilikleri var. Tekrarlıyorum; hemen bu tarihte Erzurum, Ermeni ve Kürt kongrelerine sahne oluyor.

Diğer taraftan "manda" düşüncesi son derece itibarlıdır. Kürtler ve Ermeniler, Türkiye'nin dışında tercihli olarak bir Amerikan mandası altında yaşamak istiyorlar. Aslında Birinci Dünya Savaşı, dünya ölçüsünde bir "manda" rejimleri dönemini yaratıyor. Bir süre sonra imzalanan Sevr Antlaşması da "manda" düşüncesine yakın maddeler içeriyor.

Bütün bunların ötesinde o zamanın en güçlü emperyalist ülkesi ve bu toprakların tek egemeni olma durumundaki Büyük Britanya, artık çok çürümüş ve bir de Büyük Savaşı kaybetmiş Türkiye'nin bu topraklarda bir düzen kurabileceğine inanmıyor. Düzen kurmanın iki sonucu olabilir; burası, muhtemel petrol kaynakları ve diğer zenginlikleri açısından Londra için son derece önemli görünüyor. Bunun yanında Ekim Devrimi henüz geleceğini garantilemiş olmamakla birlikte Büyük Britanya için her yerde ve en önemlisi bu sınır bölgesinde büyük bir tehdit oluşturuyor.

Böyle bir durumda Osmanlı sultanı ve sadrazamı için, Hamid'in ve Enver'in Osmanlı egemenliğini artık bu topraklara kaydırma politikası hatırlanmalıdır, burada sükuneti sağlamak çok önem kazanıyor. Hem sükunet sağlanmalıdır hem de gerektiğinde Büyük Britanya ile pazarlık yapılabilecek bir "kuvvet" oluşturulmalıdır. İşin başında İstanbul'un böyle bir kuvvetin kendi kontrolü dışında olduğu izlenimi vermesi de yararlıdır. Bu, İngiliz politikasına teslimiyetçi, ancak hain olmayan bir yönetimin düşünebileceği bir senaryodur.

Kemal Paşa'nın böyle bir misyonla görevlendirildiğini sanıyorum.

Samsun'a çıkışından hemen sonra, 15 Haziran 1919 tarihinde Diyarbakır vali vekiline çektiği bir telgraf var; Rusça kaynaklardan aktarmak zorundayım. Kemal Paşa, vali vekiline gönderdiği şifreli telgrafta ülkede "raskol" tohumları ekenlerin, ayrılık tohumları saçanların temizleneceğini bildiriyor. Şunları bildiriyor: Poctomu Ya v polnoy mere odobril vaşi meri v otnoşeni kurduskogo kluba." Kemal Paşa, "Bu nedenle diyor, "Sizin Kürt kulüpleri ile ilgili önlemlerinizi tümüyle onaylıyorum." Kemal Paşa, "duruma hakim olmak" için ve olduğunu göstermek üzere Samsun'dan Erzurum'a çıkıyor. Bu çıkışta, Paşa ile Vahdettin ve Ferit arasında bir görüş, değerlendirme ve niyet ayrılığı olduğunu sanmıyorum.

Kemal Paşa'nın İstanbul'un görevlendirilmesiyle Erzurum'a gidişiyse, Londra'da Müstemlekeler Bakanlığı'nda görevli Binbaşı Noel'in Kuzey Irak'ta ya da Kürtlerin telaffuz etmeyi sevdiği bir söyleyişle Güney Kürdistan'da Kürt hareketliliğini söndürmek görevini alıyor. Kemal Paşa, Doğu Anadolu'da İstanbul'dan görevlendirilmiş bir otoritenin sükuneti sağlayabildiğini göstermek istiyor. Ancak çok ilginçtir; kısa bir zaman sonra, 1920 ve 1921 yıllarında Kemal Paşa yönetimindeki Kemalist kuvvetler, Kuzey Irak ya da Güney Kürdistan'da Kürt ayaklanmalarını destekliyorlar. Daha ilerisi, buralarda Kürt ayaklanmaları örgütlemeye başlıyorlar.

Sorun, önce Londra'ya karşı bir güç olduğunu gösterebilmek ve daha sonra da Londra ile masaya oturup bir çözüm bulmaktır. Kemal Paşa böyle bir labirentten ustalıkla geçerek Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna çok büyük katkıda bulunuyor. Bu kesindir. Ancak Paşa'nın daha önceki döneminde böyle bir durum düşündüğünü düşünmek son derece hamdır. Paşa, çok çeşitli faktörlerin ve kişilerin etkisiyle böyle bir yola giriyor. Pratiğin ve politikanın zigzaglarını yaşıyor.

Hem böyle bir göreve getirilmesinde hem de bu işi başarılmasında 19 Mayıs 1919 öncesindeki yaşamında kayda değer bir politika, partililik ve başarı almaması önemli bir rol oynuyor. Çok pratiktir; herkesle anlaşılıyor ve çok kısa bir zaman içinde herkesle anlaşmasını bozuyor.

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti kurulurken Kürtlerin de bir genel ayaklanma için hazırlığa başladığını gösteren işaretler var. Hazırlıklar, yine de hazırlık tarihinden önce olmakla birlikte, 1925 yılında Şeyh Said isyanı olarak su yüzüne çıkıyor. Bundan sonraki cumhuriyetin yaklaşık on beş yılı ve Kemal Paşa'nın iktidar dönemi bütünüyle Kürt ayaklanmalarıyla geçiyor. Genel resmi tarihin tartışılmasını bile yasakladığı bu ayaklanmalar ve önlendileri, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı tarafından yayımlanan, okunması yasak olmayan ancak bulunması imkansız olan, genellikle Silahlı Kuvvetler Akademileri'nde kurmay subay eğitimi için

kullanılan "Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar 1924-1938" başlıklı kitapta yer alıyor.

Burada bir parantez açmak zorundayım; Türkiye Cumhuriyeti'nin iki "resmi" tarihi bulunuyor. Bunlardan birisi Türk Tarih Kurumu'ndan çıkan ve ilkokul kitaplarına kadar geçen tarihtir. Çok çeşitli yeni bilgilere, artık cumhuriyetin "azizleri" arasında sayılan Kazım Karabekir'in, Ali Fuat'ın, hatta Fahrettin Altay'ın ve diğerlerinin anılarına rağmen, iskeleti Kemal Paşa'nın tek yanlı Söylev'inde kurulan bu tarih hiç değiştirilmiyor. Bir diğer tarih de Genel Kurmay ve bazı "resmi" tarih kitaplarına dayanarak yazılan tarih oluyor; ikisi arasında ayrılık vurgulardan çıkıyor. Tarih Kurumu'nun "resmi" tarihinde bir "Kürt sorunu" ve ayaklanması bulunmuyor, önemsiz gösteriliyor. Genç kurmay adaylarına öğretilen tarihte ise en önemli ve en büyük tehlike olarak yazılıyor. Bu nedenle genç kurmaylar üst rütbeye gelerek ülkenin yönetimine egemen oldukları sırada en büyük tehlikelerden birisi olarak "Kürt sorununu" görüyorlar ve üzerine giderek her dönemlerinde daha büyük baskıcı olmaktan kurtulamıyorlar.

1920 yıllarının ilk yarısında Kürt başkaldırısının coğrafyası Irak Kürdistanı'dır. Berzenci aşiretinin reisi Şeyh Mahmut, kendisini "Kürdistan kralı" ilan edebilecek bir duruma geliyor. Şeyh Mahmut'un başkaldırısı ile Said'in isyanı aşağı-yukarı aynı zamana denk geliyor. Fakat bu dönemden sonra Kürt hareketliliğinin merkezi, Kuzey'e ve Türkiye'ye kayıyor. İkinci Mahmut'un Kürdistan kampanyasından daha uzun süren bir askeri hareketler döneminin sonunda Türkiye'de Kürt hareketinin beli kırılıyor. Bu ağır darbelerin arkasından gelen zaman içinde uygulanan politikalar, Türkiye'de Kürt ulusçuluğunun kökünü kazıyor. Kemalizmin önce sert darbeleri ve daha sonraki politikaları Kürt aydınlarının çoğunu da "Kemalist" yapıyor ve Türk ulusçuluğunun bir parçası haline getiriyor.

Öcalan'ın Bekaa Vadisi'nde gördüğüm ve sözünü ettiğim ders notlarından aktarma yapmak istiyorum. Öcalan'ın yeni bir tarih yazma çabalarından ve benimki bir yeni tarih felsefesi araştırmalarından kaynaklanmakla birlikte iki çözümlemenin birbirine uzak olmadığını kaydetmek durumundayım.

"Türk burjuvazisi, 1925-1940 yılları arasında Kürdistan'da uluslaşmayı önlemek için burada kapitalizmin gelişmesine izin vermemiştir. Burada kapitalist gelişmeyi mahkum etmiş, kapitalist gelişmeyi Türk uluslaşmasının maddi bir alanı haline getirmiştir." Şöyle de söylenebilir: Sultan Selim'in Birinci, İkinci Mahmut'un ikinci fethinden sonra, Mustafa Kemal de bu bölgelerde egemenliği kurma mücadelesiyle karşı karşıya geliyor. Böyle bir durum, diğer sınırlılıklarla birleşince, Doğu'nun "geri bırakılma-

sını" da açıklayabiliyor.

Fakat 1950 yıllarında Türkiye kapitalizmi, bu bölgeye akmaya başlıyor. Ancak Kürt kimliği tümüyle ezildiği için kapitalizmin girişi de Türkiye'de herhangi bir Kürt hareketliliğine yol açmıyor. Öcalan şu değerlendirmeyi yapıyor: "1950'lerden sonra Türk kapitalizmi Kürdistan'a girdiğinde, bu kapitalist gelişmeyi olumlu bir tarzda, ulusal-inkarcı olmayan bir temelde özümseyip, Kürdistan pazarı üzerinde bir savaşıma dönüştürecek ve bu savaşımlı milliyetçilikle yürütecek bir Kürt hakim sınıfı sözkonusu değildir." Kapitalizmin girişiyle milliyetçilik arasındaki sıkı bağ burada kopuyor.

"Sözkonusu olan bireysel olarak Türk kapitalizminin uzantısı haline getirilmiş, Türk ulusçuluğunu tamamen özümsemiş bir Kürt hakim sınıfının varlığıdır.

"1940-1950 yıllarında ve daha sonraki dönemlerde ulusal açıdan Kürt egemen sınıfların Kürtçülükle ilgileri kalmamıştır.

"Demek ki Kürdistan'da hakim olan ulusçuluk Türk burjuva ulusçuluğudur."

Böylece bir sonuç çıkmış oluyor; Kemalizm, yalnızca Türk ulusçuluğunu yerleştirmekle kalmıyor ve bunun dolaylı bir sonucu olarak karşı ulusçuluğun doğuşunu önleme başarısını gösteriyor. Bunu daha da genellemek mümkündür; Kemalizm, tüm eklektik yapısına karşın kendisinden çok daha homojen ve radikal akımları köreltmeyi başarıyor. Şöyle de söylenebilir; Kemalizm, hiçbir zaman tutarlı bir öğreti olmamakla birlikte, komünizm, islamcılık ve Kürtçülük üzerinde bir üst ideolojik hegemonya kurabiliyor ve bunları sığlaştırabiliyor.

Kemalizmin başarısını ve tarihselliğini burada aramak gerektiğini düşünüyorum. 1960 yıllarının ikinci yarısından itibaren bu üst egemenliğin yıkılmaya başladığı yolundaki görüşlerimi tekrarlıyorum.

1960 yıllarının ikinci yarısından itibaren Türkiye'de komünizm, islamcılık ve Kürtçülük, kendisini arıyor ve radikalleşmeye başlıyor. Birincisinin kendisini arayışı eninde sonunda Komintern ideolojisinden ve tek ülkede sosyalizmi destekleme misyonundan kurtulma ile birlikte gerçekleşiyor; yalnızca Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunda değil, Kemalizmin bir devlet bakışı olarak prestij kazanmasında en büyük pay ve destek Sovyetler Birliği'ne aittir.

Necip Fazıl'ın bir islam saftı olmadığı, Kemalizmin islamcı ve mutasavvuf akımlarını arasında soktuğu ajan olduğu, ajan sözcüğünü burada "amil" ya da "faktör" anlamında kullanıyorum, yolundaki görüşlerimin en çok radikal islam taraftarlarından destek aldığını biliyorum. Çok ilginçtir; Hamid döneminin ve belki de Hamid'i izleyen birkaç yılın arka-

sından, özellikle cumhuriyet döneminde islamın Türkiye'de hiçbir radikal görüş ve düşünür çıkartmadığı kesindir. Cemalettin Afgani, Hamid'in protojesidir; Şeyh Übeydullah da Hamid'in gölgesinde bir "Kürt birliği" kurmayı deniyor.

1960 yıllarının ikinci yarısından itibaren Kemalizmin üst egemenliği sona eriyor, ayrıca eklektik olan ve tutarlı olmayan yapısının verdiği imkanlarla, 1970 yıllarının başından itibaren, köylülüğün değil büyük tekel-lerin bakışı ve bayrağı olmaya başlıyor; bir dönüşü yaşıyor.

Dönüşü yaşamak kolay değildir; zor gerektiriyor. 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980, aynı zamanda Kemalizmin sahip değiştiğini ve kaybettiği egemenliği silah zoruyla yeniden kurma girişimlerini anlatıyor. Eylülüst darbe ise, bununla birlikte, tekeller egemenliğini yerleştirme operasyonudur; bu operasyon sırasında Diyarbakır ve Mamak hapisanelerinde dipçik ve cop zoruyla Kemalizm okutulması, neresinden bakılırsa bakılsın, tarihin çok acı bir şakası oluyor.

### HAMİDİYE KÜRTLERİ

Azeri kökenli Sovyet bilim adamı Hamid Aliev, Genç Türkler üzerine yayımladığı monografisinde, Kürt egemenleri için, "Abdülhamid'in despotik monarşisinin dayanağı" değerlendirmesini yapıyor. Buna tümüyle katılıyorum. Genellemek imkanı da var; Bayar-Menderes istibdatının dayanağı da Kürt toprak sahipleri ve şeyhleri oldular. On yıllık seçimli istibdat döneminde "Kürdistan" Demokrat Partisi oy deposu oldu ve istibdatın kurtulmanın barışçıl yolunu kapadı.

Bu on yıl hâlâ hatırlardadır. Bazı araştırmacılar ve bu arada "Iraq and the Kurdish Question" araştırmasını yapan Saad Jawad, bu dönemde Kur'an kurslarına göz yumulmasını tümüyle Kürtleri bu despotik yönetimin desteği haline getirme planına bağlıyorlar. Üzerinde tartışılacak ve yeni araştırmalarla sinanacak önemde bir tez olduğunu düşünüyorum.

Ancak bilinen noktalar var; cumhuriyet öncesi dönemin Kürt hareketliliğinde genç ve önemli bir isim olan Said-i Kürdi'nin Said-i Nursi adıyla bir tarikat lideri olarak önemli bir akım yaratması da bu döneme rastlıyor. Benim yüksek öğrenim gençliğini politize ederek istibdatın karşısına çıkarma çabalarımda, Türkiye Milli Talebe Federasyonu'nu kullanarak gençliği demokratlaştırma mücadelede de istibdat, karşına, Kürtlerin yönetiminde büyük çoğunluğu Kürt olan üniversite gençliğini çıkarıyordu. Bu o kadar öyleydi ki, gençliği demokratlaştırma mücadelemi sanki Kürtlere karşı veriyordum; o zamanlar bunu düşündüğümü hatırlıyorum.

Ferit Melen Kürtlüğünü inkar etmiş bir politikacıdır. Yakında yayımlayacağız ve 1979 yılında Tahran'daki Amerikan Büyükelçiliği'nin işgali sırasında elde edilen CIA ve diğer gizli belgeler, Melen'i Kürt sayıyorlar. Melen ise 12 Mart baskılı döneminin en zulümcü başbakanıdır.

Baskı dönemlerinde Kürtlerin önplana çıkmaları Türkiye'de bir eğilim oluyor ve Sultan Hamid'i bu eğilimin başlatıcısı, söz uygunsu, bu ekolün kurucusu saymak gerekiyor. Hamid'in kurduğu ve adına bağlanan "Hamidiye Alayları" özgün bir düzen olarak ortaya çıkıyor.

Hamidiye Alayları'nın Türk ve bölge tarihinde iki öncülü var. Birisi yenicevherlik; diğeri ise Rus çarlarının Kazak Birlikleri oluyor. Hamidiye Alayları, yenicevherliğin son zamanlarındaki kadar düzensiz, Kazak Birlikleri gibi aynı etnik kökten kaynaklanıyor. Hamidiye Alayları'nın tümü, erlerinden komutanlarına kadar kadrosunun tamamı, Kürtlerden oluşturuluyor ve önemli ölçüde özerk bir statü veriliyor.

Hamidiye Alayları, merkezde Hamid'in özel muhafızlığı görevini ve Doğu'da ise Ermenileri tedip etme, sindirme ve ortadan kaldırma misyonlarını yükleniyor. Hamid, Der Saadet'te kişisel güvenliğini ve Doğu'da ise Ermenilerin yazgısını bu düzensiz Kürt birliklerine bırakıyor.

Hamid ile birlikte Türklerin Kürt politikasında önemli bir değişime geçiyor; Sultan Hamid, Kürtleri ezme yerine, onları ağırlık merkezi daha Doğu'ya kayacak "yeni" Osmanlı Devleti'nin bir parçası haline getirmek istiyor. Hamid, Hamidiye Alayları ile "Hamidiye Kürtleri" denebilecek bir yeni halk yaratmayı deniyor. Bunu yalnız alaylarla değil, birisi İstanbul'da ve diğeri Bağdat'ta olmak üzere kurduğu "Aşiret Mektepleri" ile destekliyor. Aşiret Mektepleri, Kürt asillerinin çocukları içindir ve bunlar bu garip okullarda İslamcı, Osmanlıcı, halifeci ve bir tür bağımlı Kürtçü ideoloji ile yetiştiriliyorlar.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, başta Sultan Hamid ve bundan sonraki her tür Osmanlı yöneticisine, burada ilerici-tutucu ayrımı yapmıyorum, Ermeni sorununu kökten çözme inancını yerleştiriyor. Bu büyük yenilgi-den sonra imzalanan Berlin Anlaşması, İstanbul'a, Ermenileri, Kürtlerin ve Çerkezlerin saldırı ve kıyımlarından korumayı bir görev olarak veriyor. Bir yandan Ermenileri Kürt ve Çerkezlerin kıymından korumak, diğeri yandan merkezi Doğu'ya kayan bir İslam-Türk devletine dönüşmek ve hatta Avrupa ile Afrika'da kaybedilen toprakları Doğu'da telafi etmek Hamid döneminin temel politik çizgilerini oluşturuyor.

"Vers 1891 Shakir Pasha, charge plus tard de la mise en oeuvre des reformes en Anatolie, conçut l'idée de créer des régiments kurdes irréguliers semblables a ceux des cosaques russes."

Bunları Minorskiy yazıyor; 1891 yılına doğru, Anadolu'da reformları

uygulamaya koymakla görevli Şakir Paşa, Rus Kazak birliklerine benzetelebilecek olan düzensiz Hamidiye Alayları'nı kurmayı planlıyor.

"In 1891 Abdul Hamid had formed Hamidiye, a new fighting force bearing his name. The troops were comprised solely of Kurdish tribesmen and organized into regiments modeled after the Russian Cossacks."

Bunları "Armenian Revolutionary Movement", Ermeni Devrimci Hareketi, başlıklı doktora tezini hazırlayan Ermeni kökenli Amerikan Louis Nalbandian'ın çalışmasından aktarıyorum. Hamidiye, tümüyle Kürt aşiretlerinden oluşturuluyor ve Kazak Birlikleri'ni örnek alıyor.

"The Hamidiye served more than just the military needs of the Sultan. It strengthened his Pan-Islamic policy and also provided a method of separating the Muslim Kurds from possible cooperation with the discontented Armenians."

Hamidiye, sultanın askeri amaçlarını aşan bir iş gördü; sultanın pan-islam politikasını güçlendirdi ve müslüman Kürtlerle rahatsızlık gösteren Ermeniler arasındaki muhtemel bir işbirliğinin yolunu kesti. Nalbandian bunları yazarak devam ediyor.

"The Sultan's newly formed regiments were allowed to act without restraint in the provinces, where they deliberately raided Armenian villages, ruined crops, and massacred the inhabitants. Hamidiye regiments did not stop at destroying the means of livelihood of the Christians: Their marauding also caused much economic damage to peaceful Turkish, Arab, and Kurdish inhabitants".

Hamidiye, Ermeni köylerine saldırırken hiçbir sınır tanımıyordu, köyleri basıyor ve ürünleri imha ediyordu; kuşkusuz Ermenileri kıyıyordu. Burada kalmıyor ve hızını alamayarak Türk, Arap ve Kürt köylerine de baskınlar düzenliyordu.

Nalbandian'dan bir aktarma daha yapmadan önce şunları eklemek durumundayım: Hamidiye'nin Türk, Arap köylerini de bastığı doğrudur. Bu, Türkler ile Araplar arasında önemli sorunların da kaynaklarından birisi oldu.

"The regiments were a formidable force in counteracting Armenian Revolutionary activities and of course these were regular soldiers operating in the provinces against mere partisan bands."

"Ermeni Devrimci Hareketleri" tarihinden yaptığım bu aktarma üzerinde durmak istiyorum; Hamidiye Alayları ya da burada kullandığım ifadeyle Hamidiye Kürtleri, asıl Ermeni devrimci hareketinin üzerine saldırıyor. Daha doğru bir söyleyişle, Hamidiye Alayları'na, Doğu'daki devrimci hareketleri için polis görev ve yetkisi veriliyor.

Bir kaynaktan aldığım bu bilgileri, incelediğim diğer kaynaklar da

doğruluyor. Bu doğru noktaları çok önemli buluyorum ve iki "tez" ile sürmek istiyorum.

Bir: Osmanlı'nın son dönemindeki Hamidiye Alayları ile Adalet Partisi'nin ikinci dönemindeki Milliyetçi Hareket Partisi birlikleri ve Ülkü Ocakları, nitelik olarak bir ve aynıdır. Birincisinin beyni ve ruhu, Sultan Hamid'dir. İkincisinin beyni ve otorite kaynağı Süleyman Demirel oluyor.

Bu tezden ikincisine geçmeden önce kendimi anlatmak istiyorum; 1970 yıllarında öldürülen her kardeşimin kanında Demirel'in parmağı olduğuna inanıyorum. Bu nedenle ikide bir Demirel'de "demokratlık" görünün eski yol arkadaşlarım, fıkra yazarları, solcu ve "Marksistler" topluluğundan kesinlikle ayrılıyorum. Demirel ile benim aramda geçilmesi mümkün olmayan bir uçurum var.

İki: Eylülist darbe sonrasındaki siyasi polis ile Hamidiye Alayları ve 1970 yılları MHP birlikleri arasında, çalışma usulleri, acımasızlıkları, kanun dinlemez nitelikleri, yetkilerine sınır bilmemeleri açılarından bir ayrılık görmüyorum. Siyasi polis bir siyasi parti gibi çalışıyor ve MHP çizgisini sürdürüyor. Güçlerini, o zamanın başbakanı ve şimdiki devlet başkanı ile o zamanın devlet başkanından almaları tabiidir.

Devam ediyorum: Hamidiye Kürtleri, yalnızca masum Ermeni köylülerini kesmekle kalmadılar. Hınçak ve daha çok Taşnak Ermeni devrimcilerine karşı koyma işini de üstlerine aldılar. Bu üstleniş nedeniyle özellikle Taşnak güçlendikten sonra, Rusya'daki merkezlerinden Kürtleri cezalandırmak üzere Türkiye'ye çeteler ve birlikler gönderdi.

Taşnak, Ermenice "federasyon" anlamına geliyor. Çeşitli Ermeni örgütlerini biraraya getiriyor. Garo Sasuni'nin bir ara Taşnak'ın üst kurullarında görev yapmış olduğunu incelediğim bazı kaynaklarda rastladığımı ifade etmiştim. Şimdi yine Garo Sasuni'nin "Kürt-Ermeni İlişkileri", başlıklı çalışmasından aktarma yapmak istiyorum.

"Sultan, Kürt beyleri hesabına şeyhleri güçlendirerek bir dini İslam devleti yaratmak ve gayretkeşliğinde İslam dini sayesinde bütün Kürtler Halife Sultan'a bağlanacaklardı.

"Abdulhamid'in bu gerici amaçlarını gerçekleştirmesinde Kürt düzensiz birlikleri (Hamidiye Alayları, y.k.) kaçınılmaz bir güçtü. Eski Yeniçerilerin yerine Abdulhamid, Kürt düzensiz kuvvetlerini kullanmak istiyordu.

"Böylelikle şeyhlik bir taraftan bağımsızlıkları için mücadele eden Hristiyan ulusları, özellikle Ermenileri ezme için ve öte yandan da devlet hayatında despot halifeye dini bir destek olma yönünde bir vasıta haline geliyordu.

"Amaç ise kolaylıkla anlaşılabilceği gibi, özellikle şeyhlik düzeni önderliğinde olacak hareketle dini ideolojik fanatizmi canlandırmak ve halklar arası çarpışmalar yaratmaktır. Sultan, bu isteği altında çok gizli ve uzak mesafeli bir amacı güdüyordu. Şöyle ki, Kürtleri ulusal bilinçlilikten yoksun bırakıp, onları ulusal bağımsızlık savaşından uzaklaştırmak ve onları yalnız bir dini toplum haline getirerek yavaş yavaş Türkleştirmekti."

"Böylelikle Şeyh Ubeydullah Sultan Hamid'den talimatlar ve emirler almak suretiyle Kürtlerin en büyük lideri haline geliyordu. Hacla kutsallaşmış ve Sultan Halife'nin lütuflarına layık görülmüş olan şöhretli şeyh, Kürtlerin bir çeşit halifesi durumuna gelmişti."

Burada bir nokta durmak ve Hamid'in Kürt politikasının bazı sonuçlarına işaret etmek istiyorum. Sırlar, Helenler, Bulgarlar ulusal savaşlarını yaparak Osmanlı egemenliğinden ayrıldıktan sonra, Osmanlı yöneticileri de yavaş yavaş Türk olduklarını hatırladıklarına göre, Ermeniler ile Kürtlerin de uyanmasını ve hatta Osmanlı egemenliğine karşı bir ittifak içine girmelerini beklemek gerekir. Hamit, hem bunu görüyor hem de bunu önlüyor.

Taşnaktsiyun Partisi'nin merkez yayın organı Troşak'ta 1901 yılında yayımlanan bir başyazıdan aktarma yapmak durumundayım, başyazıda bu paragraf da yer alıyor; "Gerçekten de bize sorarsanız, Ermeni ulusuna -hiç olmazsa 19. yüzyıldan itibaren- sürekli olarak hangi halk daha çok zarar vermiştir diye sorarsanız, o zaman 'Kürtlerdir' cevabını vermeyecek olan hiçbir Ermeni bulamazsınız. İşte bizi daimi olarak harab eden, kesen, ırzımıza geçen, işkenceye tabi tutan ve bizi vatanımızdan göç ettiren, kanımızı emen, yani tek bir deyişle, "Ermenileri asan ip Kürtlerdir" ve biz işte böyle bir ipten bahsedeceğiz. Durum çok fecidir." Gerçekten de Hamid, izlediği politika ile kardeş olmaları gereken Kürtler ile Ermenileri birbirinin boğazına sarılan iki halk durumuna getiriyor.

İkinci nokta şudur: Kürt birliğinin oluşumuna ve Kürt ulus bilincinin doğuşuna hiç kimse Hamid kadar ve "barışçıl yollarla" engel olmamıştır. Mahmud'un başladığı yoldan Kürt Beylikleri ve Kürt emirleri teker teker kırıldıktan sonra, Ermeni halk hareketi örneği de izlenerek; Kürtler şeyhlik ve tarikat sistemi ile siyasi varlık olma yolunu arıyorlar. Ancak beylik otoritesinin kalkmasıyla aşiretler arasında dağılan ve aşiret rekabetlerine dalan Kürtler, ülke ölçüsünde dini birliğe doğru yol alırken Hamid'in yarattığı Hamid "asileri" ile çok sayısız parçaya bölünüyorlar. Hamid, "Aşiret Mektepleri" ve her sivriken Kürde bir Hamidiye Alayı'nda "paşalık" vererek Kürtleri daha yaygın bir iç kavga içine sokuyor.

Üçüncüsü, Şeyh Ubeydullah'ın İran'a saldırısıdır. Ünlü ittihatçı, 1990

yıllarının önde gelen Kürt politikacısı, Ayan başkanı, Şeyh Sait isyanı ile hiçbir ilgisi olmamasına karşın Mustafa Kemal'in Said'in isyanını bahe- ne ederek Diyarbakır'da astırdığı Abdülkadir'in babası olan Ubeydullah, Hamid'in adamıdır. Türk-Rus Savaşından hemen sonra Şeyh Ubeydullah, İran'ın egemenliği altındaki Kürtlere iyi davranmadığını ileri sürerek ve aracılara görüşmeler yaptığı bir sırada İran'a hücum ediyor ve birisine büyük oğlu Şeyh Sıddık'ın ve diğerine küçük oğlu Şeyh Abdülkadir'in komuta ettiği iki koldan İran içlerine giriyor. Tebriz'e yaklaştığında ve Tebriz'i düşüreceği sırada büyük devletler, Abdulhamid'i bu denemesinden geri dönderiyorlar ve Hamid, Ubeydullah'ı İran içlerinden döndürmek için Osmanlı ordusunu harekete geçirmek zorunda kalıyor.

Bütün bunlar Hamid'in izlediği politikayı anlatmaya yarıyor. Bunun dışında Kürt ulus bilincinin doğuşunu önlemede önemli katkısı ve Ermenileri söküp atması dışında, Sultan Hamid'in, Hamidiye Alayları'nda beklediğini bulduğunu söylemek mümkün görünmüyor. Bunda çok çeşitli nedenler var; bunlardan birisi, Kürtler arasındaki zıtlıklardır, Hamidiye, herhalde hükümet yanlısı bir düzendir; Kürt aşiretlerinin bir bölümü katılınca bir diğer bölümü kesinlikle karşı çıkıyor. Bütün Kürt hareketliliklerinde İran, Irak ve Türkiye'de bu hâlâ değişmeyen çizgidir. Yerler ve saf- lar değişebiliyor; ancak her zaman hükümet yanlısı ve karşıtı aşiretler oluyor. İkincisi bu düzensiz ve başı bozuk birlikler, ancak büyük otorite verildiği ve kanun tanımazlıkları kabul edildiği sürece iş görüyorlar. MHP'nin kan kusan birlikleri taze örneklerdir ve bir süre sonra kuranları bile kaygılandırmaya başlıyorlar. Nitekim, özellikle Rusya arşivlerinde, zamanın büyükelçi veya konsoloslarının gönderdiği raporlarda, İstanbul'daki hükümetin zaman zaman Hamidiyelere silah verilmemesini görüşüp karara bağladığı anlaşılıyor.

Sovyet araştırmacılarının inceleyerek değerlendirdikleri Rusya arşivlerinde bir de şu var: Hamid, 1904-1905 Japon-Rusya Savaşında, Rusya lehinde savaşmak üzere Hamidiyelerden oluşan birkaç binlik bir birliği sa- vaşa göndermeyi Rusya'ya öneriyor. Ancak gerçekleşmiyor.

Burada Hamid'in motifinin ne olduğunu bilmiyorum. Ancak Hamidiyelere bağladığı ümidi ve verdiği önemi gösterdiği için aktarıyorum.

Çaldıran Savaşı, aşında bir son değil bir başlangıç sayılabilir; İran, sonucu kabul etmedi ve bundan sonraki üç yüzyıl, bu topraklar için Osmanlı-İran Savaşlarına sahne oldu. Ancak üç yüzyıllık bu savaşın üç önemli sonucu var; çok özet halinde burada bu üç çizgiden söz etmek istiyorum.

Bir: Üç yüzyıllık savaşa karşın 1639 yılında imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması bir dengeyi de gösteriyor. Kabaca bugünkü sınırı da çizmiş

olan Kasr-ı Şirin hattına yaklaşmak ve uzaklaşmak, bu iki ülke arasındaki üç yüzyıllık mücadeleyi de özetliyor.

İki: Kasr-ı Şirin, sadece bu iki güçlü imparatorluk arasındaki sınırı göstermekle kalmıyor, aynı zamanda, iki halkı, iki ayrı imparatorlukta yaşamaya mahkum ediyor. Başka bir biçimde ifade edilecek olursa, Kasr-ı Şirin Antlaşmasıyla Kürtler ve Ermeniler, iki ayrı devlet egemenliğinde yaşamak üzere, bölünmüş oluyorlar.

Üç: Bu iki imparatorluktan, daha büyük bir uygarlığa sahip olan İran, daha güçlü siyasal örgütlenmeler yapabilmiş olan Türkiye karşısında, daha erken zayıflıyor. On dokuzuncu yüzyılın başından itibaren İran, bölge ve burada yaşayan halk açısından önemini yitiriyor.

1820 yılları, şimdi bakıldığında ve bakış açısı yeniden çerçevelendiğinde, şimdiye kadar yazılagelenden çok daha önemli görünüyor. Şöyle de söyleyebilirim; tarihin merceğini bu bölgeye taşıdığım zaman, 1820 yılları, Helenlerin bağımsızlığı ve yenileriliğin ortadan kaldırılması kadar başka önemli gelişmelere de tanıklık ediyor.

Rusya, 1826 yılında İran'a savaş ilan ediyor ve 1827 yılında yapılan antlaşma ile Erivan dahil, Ermenistan'ın diğer parçasını kendisine katıyor. Bu tarihten sonra Ermenistan'ın bir parçası Türkiye'de ve diğer parçası Rusya'dadır; İran, aradan ve söz sahibi olmaktan çıkıyor.

Bu yıllar Rusya yayılmacılığında çok önemli oluyor; İran'ı dize getirdikten sonra 1828 yılında Rusya bu kez Türkiye'ye savaş ilan ediyor. 1829 yılında Türkiye'ye Helenlerin bağımsızlığını kabul ettiriyor; 1829 Edirne Antlaşması ile Rusya'nın Türkiye'nin politikasında ve kaderinde önemli ve etkili olma dönemi başlıyor. İran aradan çıkınca, Doğu'da Rusya'nın sınırı, Osmanlı coğrafi taksimatına göre Kürdistan denilen bölgeye gelip dayanıyor.

Çok ilginçtir; Avrupa Türkiyesi'nde Helenlerin, Bulgarların bağımsızlığını bir politika yapan Rusya, hiçbir zaman ve ciddi ölçüde bir bağımsız Ermenistan ya da Kürdistan politikası izlemiyor. Dolayısıyla Ermeni politikacılarında, en çok Rusya yanlısı oldukları zamanda bile bir güvensizlik var.

Ermenilerde ise Türkiye'ye karşı bir İran yanlılığından söz edilebilir. Kürtlerde ise İran'a karşı bir Türkiye yanlılığı kesindir. Şii Kürtler, çok zaman İran yanlısı bir politika izliyorlar ve daha önce de değindim, aşiretler arası rekabetler bunlardan birisinin bir devlet yanlısı politika izlemesi halinde rakibinin karşı devleti desteklemesi sonucunu doğuruyor. Bunlar var; ancak bunlar, genel ve bir eğilim olarak Kürtlerin Türkiye yanlısı bir tutum aldıkları gerçeğini değiştirmiyor.

Buraya kadar söylenenleri, yeni sözcüklerle, şöyle özetleyebilirim:

Türkiye, Kürtleri İran'a karşı ve İran da Ermenileri Türkiye'ye karşı sınır koruyucu olarak kullanıyorlar.

Garo Sasuni'nin, benim doğrudan doğruya kullanma imkanım olmayan Ermenice tarih kaynaklarına dayanarak yazdıklarından aktarma yapmak istiyorum:

"Doğu'ya doğru genişlemekte olan ve karşısında İran gibi güçlü bir imparatorlukla uğraşmak zorunda bulunan Osmanlılar, hakimiyetleri altına aldıkları özerk bir idare sistemi kurarak, oralarda daha önce varolan silahlı güçlere ve idari sisteme dayanıyorlardı. Gerçekten de Ak-Koyunluların ve Şah İsmail'in çekilmelerinden sonra Kürtler teşkilatlanmış feodal devletler halindeydiler.

"Sultan Selim'in siyaseti Kürt Beyliklerinin çoğunluğunu Osmanlı Devleti'nin müttefiki haline getirmekte. Kürtler, bu anlaşmaya göre, Osmanlıların bütün savaşlarına katılacaklardı.

"Osmanlılar Sultan Selim I'den Sultan Murat IV'e, yani 1638'e kadar, Kürt Beyliklerini İran'a karşı kullandılar ve yaklaşık olarak 120 yıl süren savaşlardan sonra İranlıları yenerek, yeni zaptettikleri ülkelerde idari güçlerini tesis ettiler.

"Şah İsmail'in varisleri Osmanlı idarecilerinin becerikli siyasetinin sonuçlarını görerek kendileri de İran'a bağlı kalmış Kürtler ve diğer halklarla daha sık ilişkiler kurmak çabası içindeydiler.

"Karabağ Melikliklerinin varlığı bu siyasetin yansımasıdır. Şah Abbas I ve Osmanlılar arasındaki savaşın amaçlarından biri de Doğu Ermenistan'a sahip olmaktı. Şah Abbas 1626'da Azerbaycan ve Doğu Ermenistan'ı Osmanlılardan tekrar geri aldı.

"Bundan önce 1603 yılında bir kısım Kürt ileri gelenleri ve Melkisetik Çatogigios (Ermeni Klisesinin en büyük lideri) Şah Abbas'a başvurarak kendilerini Osmanlı boyunduruğundan kurtarmalarını istemişlerdi.

"İranlılar bunun üzerine hemen harekete geçerek ilk hamlede Azerbaycan ve Ermenistan'ı işgal etmişlerse de 1605'te yenilerek tekrar geri çekilmişlerdi.

"Bu çekilme esnasında Şah Abbas yirmi beş bine yakın Ermeni ailesini, başka yörelerden topladığı Kürt aileleriyle birlikte kendi topraklarından İran içlerine sürdü.

"Ancak Doğu Ermenistan'ın Karabağ bölgesinin Osmanlılara karşı bir duvar halinde bırakmak amacıyla buranın idaresini Ermeni beylerine bırakma anlayışını gösterdi. Tıpatıp Osmanlı padişahlarının İran'a karşı Kürt Beylikleri teşkil etmesi gibi.

"İranlılar (Osmanlıların Kürtlerden sağladıkları, y.k.) aynı silahlı gücü Karabağ'da buldular. Onlara verdikleri özerklik, bir yandan Osmanlı sal-



dırılarına karşı bir set vazifesini görürken, öte yandan bu özerklik gelecek yıllardaki Ermeni siyasi hareketlerinin temel ocağını teşkil edecekti.

"Osmanlılar Azerbaycan'a ve Ararat eyaletine girmişlerdi. Kürtlerin küçük bir kısmı İran taraftaki idiler, halbuki büyük bir kısmı yine de Osmanlı istilalarına yardım etmek için silahlanmışlardı.

"Ermeniler açıktan açığa, Osmanlılara karşı idiler.

"Karabağ Melikliği, Osmanlı ilerlemesine karşı bir set teşkil ediyordu. Osmanlılar belli başlı güçlerini bu Ermeni Melikliği'ne karşı yönelttiler. Hacı Mustafa Paşa önderliğinde güçlü bir Osmanlı ordusu David Beg'e karşı yürüttü. Ermeni birlikleri, David Beg, Mihitar Sparapet ve Der Avedik önde: rinde Osmanlılara mukavemet edip onları mağlup ettiler. Bundan sonra Mustafa Paşa ordusunu ikmal ederek bu dağlık Ermenistan bölgelerine karşı ikinci büyük bir saldırıya geçti. Bu kez de Osmanlılar kesin bir yenilgiye uğrayarak çekildiler.

"1728'de David Beg öldü. Osmanlılar 1730'da Karabağ'a karşı üçüncü bir sefere girdiler. Mihitar Sparapet yenildi ve Ermeni Melikliği ezildi.

"Nadir Ali, kendi güçlü ordusuna çok miktarda Kürt de katarak isabetli saldırılarla Osmanlı ordularını dağıtıp Bağdat'ı, Azerbaycan'ı ve Doğu Ermenistan'ı tekrar işgal etti. (1736) Bu zaferlerden sonra Nadir Ali kendisini şah ilan etti. Bütün Ermeniler Katogikos'u Abraham onun kılıcını takdis edip beline taktı.

"Bunlardan sonra Nadir Şah, Karabağ Melikliği'ni tekrar canlandırdı ve Batı Ermenistan'a yürüttü. Fakat Nadir Şah, Osmanlı topraklarında fazla ilerleyemedi, merkez kesimi kuvvetleri yenilgiye uğradığından Osmanlı topraklarından geri çekilmeye mecbur oldu.

"Nadir Şah uzak görüşlü siyasetiyle Osmanlılarla barış anlaşması imzaladı. Buna göre Osmanlılar nihai olarak İran eyaletlerinden kolunu çekmekte ve 1639 ittifaki ile tanınmış olan sınırları yeniden kabul etmekteydiler.

"Kürtler, Nadir Şah'ın fırtınalı döneminde belirsiz bir siyaset göttüler. Kürtler, candan ve samimi olarak ne Osmanlıları ne de İranlıları desteklediler.

"Bu şartlar içinde Kürtler, bazen Osmanlılara, bazen İranlılara ve bazen de her iki tarafa aynı anda yardım ederken en büyük zarara kendileri uğruyorlardı."

Bu aktarmalardan sonra ve devam etmeden önce bir bilimsel yöntem parantezi açmak durumundayım: Tarih, toplumsal bilimlerin anasıdır. Bilimsel yöntemlerin çıkarılmasında tarihin incelenmesi ve tarihsel bilgilerin etkileme sürecinin rolünün büyük olduğunu düşünüyorum. Tarihin insanı etkileme süreci ile insan aklının çalışma dinamiği arasında, tıpkı

insan aklı ile gökyüzündeki fiziksel hareketlilik arasında olduğu gibi, bir etkileşim bulunduğundan kuşku duymuyorum.

Burada söylediklerimin pek az söylenen bir uzantısı bulunuyor: Tarihin yasalarının etkili olması için çıkarılıp yazılması gerekmiyor. Yasa, formüle edilmemiş biçimiyle, somut durumda ve pratik gelişmenin ayrılmaz bir parçası olan zigzaglarıyla birlikte, her tarihin varislerini, az veya çok ölçüde etkiliyor, Yapılabilecek formülasyonuna en yakın ve dolayısıyla etkileme dozajı en çok olduğu zamanlarda zorunluluk ve tersi koşullarda da rastlantı ya da özgülük olarak işliyor.

Bu nedenle Osmanlı üst egemenliği içinde Kürt halkının tarihsel varlığı, Osmanlı insanında formüle edilmemiş bir yasa türünden ve yöneticilerde ise bilimsel formülasyonuna yakın ölçülerde, bilgi halinde, etkisini sürdürüyor. Burada bu bilgiyi ya da vektörü yeniden özetlemek istiyorum.

Kürtlerde sünniler çoğunluktur ve Osmanlı yanlısı bir tutum içinde yaşıyorlar. Şiiler ise daha çok İran içinde yaşıyorlar ve genellikle İran Devleti yanlısı bir politika izliyorlar.

Bir de bunların arasında ve Anadolu'nun ortalarına yakın bir yerde yaşayan, etnik kökenleri tartışmalı Zazalar var. Bunlar Dımbıllı Kürtleri olarak da biliniyorlar; "Kızılbaş" sayılıyorlar. Ancak Kürtlükleri çok tartışmalıdır; Kürtler bile kendilerini "Mervan" ve "Nemervan" olarak ikiye ayırırken, "insan" ve "insan olmayan", Zazaları "Nemervan" olarak niteliyorlar.

Osmanlılar ise bunları, Selim'in bu toprakları zaptından beri hem "sapkın" hem de İran casusu olarak gördüler; bunlara uygulanan vahşetin engizisyon ya da yahudilere uygulananları aratacağını sanmıyorum. Türk tarihçiliği bu vahşetin üstünü örtüyor; ben yine de satır aralarından çıkarıp göstermek istiyorum. Genellikle en tutucu ve ırkçı tarih hocalarını içinde barındıran İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları arasında çıkan Profesör Bekir Kütükoğlu'nun "Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri 1578-1590" adlı çalışmasından aktarma yapabilecek durumdayım. 1960 sonrasında yazılmasına karşın yeni kuşakların anlaması mümkün olmayan bir dille ve üstü özenle örtülerek bazı bilgiler veriliyor.

"Bidayette tamamen dini mahiyette bir tarikat tesis eden Erdebil Sofileri, daha Şeyh Safi'nin torunu Sultan Hoca Ali zamanında açıkça şiiliğe temayül ederek İran, Irak, Suriye ve Anadolu'daki batını zümreler ve husesiyle Türkmen aşiretleri arasında tarafdar toplamağa çalıştılar.

"Hoca Ali'nin torunu Cüneyt, Safevi tarikatını bir dini devlet haline getirdi.

"Daha Şeyh Safi devrinden itibaren Erdebil Tekyesi'ni ziyaret edenler

arasında Anadolu'dan gidenler nazar-ı dikkati çekiyordu.

"Uzun Hasan, Cüneyt'in Şirvan Şah ile mücadelesi sırasında telef olması üzerine oğlu Haydar'ı Erdebil'de iktidara getirip kızı ile evlendirdi. Şah İsmail, uzun Hasan'ın kız tarafından torunudur. Haydar müridlerini harb talimleriyle yetiştirdi; onlara on iki dilimli kırmızı serpuş giydirdi. Bu tarihten itibaren 'kızılbaş' ismi taammum etti.

"Daha Trabzon'daki valiliği sırasında Safevi telkinatının Anadolu'nun vahdeti ve dini hayatı üzerindeki vahim tesirini müşahede eden Yavuz Sultan Selim, merkezi hükümeti ikaza çalıştı; bilfiil Erzincan ve Bayburd'a kadar Safevi topraklarına akın icra etti. İktidara geçer geçmez Rumeli ve Anadolu'daki şii'leri tesbit ettirip mühim bir kısmını imha ettirdi. Çaldıran zaferi, Anadolu üzerindeki kızılbaş emellerine kati bir darbe indirdi.

"II. Selim'in cülusu dolayısıyla elçilikle gelen Şah-Kulu Sultan'a nüzur ve sadakat toplayıp teslim eden kızılbaşlar tescil edilmiş ve bu siciller mahalli beylere gönderilerek müttelemlerin (suçlu bulunanların, y.k.) gizlice dersdest edilip İran'la münasebeti sabit olanların kutta-ı tarik namıyla idam edilmeleri emredilmiştir." Sarı Selim'in tahta çıkış törenlerine katılmak üzere İran'dan gelen elçi Şah-Kulu Sultan'ın yanına yaklaşanlar, izleniyorlar, yakalanıyorlar ve Kızılbaş oldukları için değil, kutta-ı tarik olarak, yol kesen hayduklar sayılarak, idam ediliyorlar. Kütükoğlu, bunları Mühimme Defterleri'nde okuyor ve yazmamak edemiyor.

"Umumiyetle İran'la münasebeti sabit olan Kızılbaşlar ya aileleriyle Kıbrıs'a sürülüp tecrit edilmişler veya hırsızlık, şakilik ve sair töhmetler isnadı ile idam edilmişlerdir. Akibetlerini öğrenmemekle beraber İran'la münasebeti olduğu itham altında kalıp teftiş edilmeleri istenilen kimsele- rin bir hayli yekuna baliğ olduğunu görüyoruz." Osmanlı, dinsel hoşgörülü bir devlet imajına dokunmamak için, Kızılbaşları, hırsız ya da şaki diye idam ediyor.

"İran'la fiilen harbe girmenin arefesinde Osmanlı Hükümeti'nin Kızılbaş takıybatını şiddetlendirdiği bariz bir suretle görülmektedir." Takibat sözcüğünün de "takıybat" olarak "imla" edildiği bu İstanbul Üniversitesi yayınından aktardığım bu cümlelerin altını çizmek istiyorum. Osmanlı içinde yüzyıllar önce "millet" statüsü verilen ve en "sadık" millet sayılan Ermeni zorunlu göçleri ve kıyılarıyla, Ermeni "işleri" nedeniyle kullandıktan sonra Kürt zorunlu göçleri, bu çerçevede ele alınmalıdır; bu tür "önlemler" açısından Hamid, Enver ve Kemal Paşa politikaları arasında bir fark olmadığını tekrarlamak istiyorum. Bugünkü Türkiye Cumhuriye-

ti'nin Osmanlı Devleti ile ilgili Ermeni kırım iddialarını üzerine alması da bu farksızlığı gösteriyor. (\*)

Dimbil Zaza, Dersimli ya da "Kızılbaş" kendi tarihlerinin de etkisiyle daha çok dikbaşlı oluyor. Osmanlı, burada, bir itibari egemenlik ile yetinmek zorunda kalıyor. Modern Türkiye Cumhuriyeti'ni en çok uğraştıran işlerden birisi de Tunceli'ye otoritesini götürmek oluyor; bu da biliniyor.

Bu tür tarihin somutundan gelen zigzaglar bir yana Osmanlı yöneticilerinde Kürtleri, sınır koruma kuvveti ve bir tür paralı asker olarak kullanma eğilimi hep varoluyor. Karşılık, Kürt egemenlerine Kürt köylüleri üzerinde mutlak bir zor tanıyarak ve daha da önemlisi bu bölgedeki Ermeni ve Asuri türünden eski hıristiyanları, tümüyle Kürt egemenlerinin acımasızlığına terketmek suretiyle ödeniyor.

Buna ekleyeceklerim var: Kürtler, çok büyük ölçüde Osmanlı Devleti yanlısı bir seçim içinde olmakla birlikte, ilişkiler hiçbir zaman düz ve güvenli olmuyor. Hiçbir zaman devlet kuramamış, feodal parçalılığı en uç noktasına kadar yaşayan Kürtlerin Osmanlı Devleti'ne tabiyeti hem formal ve kağıt üzerinde kalıyor ve geçici de olsa başka tabiyet arayışları ve isyanlarla birlikte geliyor. Bu nedenle Osmanlı yöneticilerinde, sözde Kürtlere büyük övgüleri düzelmekle birlikte, gerçekte tam bir güvensizlik var. Bu güvensizlik, tarihin saati bugünlerde yaklaşırken artıyor. Giderrek, resmi açıklamalarda, Kürtlerin sadakati ve birlikte yaşama kararlılığı vurgulanırken, fiili politika oluştururken Kürtlerin her zaman başkaldıracağı, bağımsız bir devlet kuracakları ya da çok zaman başka bir devletin üst egemenliğini tercih edecekleri düşünülüyor.

Tarihin saati yakın günlere doğru dönerken Türkiye'de yaşayan Kürtlerdeki gözlediğim bu gelişmenin üç temel kaynağını bulabiliyorum. Birincisi Ermeni etkisidir. Daha önce de belirttiğimi hatırlıyorum; Ermeni hareketliliğinin Türkler ve Kürtler üzerindeki etkileri sanıldığından çok daha zengindir. Kürt ve Türk ulusçu hareketlerinin doğuşunda hem Ermeni karşılığının hem de Ermeni örneğinin rolünü görüyoruz. Ayrıca

(\*) Bu tür ilişkileri görmeye benim kişisel deneyimlerimin de bir rolü oluyor. Üniversite yıllarımda öğrenci eylemlerinin önünde bulunuyordum. Bir sabah çok erkenden, yurttaki yatağımın alınıp, o zaman Çankırı Caddesi'nde olan emniyet İlirinci Şube'nin mahzenine kapatıldım. Akşam bırakıldım. Sorgum yapılmadı, işkence görmedim. Daha sonra Başkanlık dönemi sona eren Eisenhower'ın NATO başkentlerine veda etmek için bir günden daha kısa zaman için Ankara'ya uğradığını öğrendim. Eisenhower'ın rahat veda etmesi için, beni, Birinci Şube'nin rutubetli mahzenine kapattılar.

Veda kısa sürdü. Bir de artık Kızılbaşları değil "kızıl" saydıklarını topluyorlardı. İdam etmediler.

tarihin saati bugünere yaklaşırken Ermeniler de en "sadiğ" millet olmaksın çıkarak Osmanlı'nın son zamanlarında en önemli sorunlarından birisi haline geliyorlar.

İkinci neden, on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren Rusya'nın Doğu'ya ve Güney'e doğru yayılmacılığının durdurulmaz hale gelmesi oluyor. İran Savaşı ile Ermenistan'ın bir bölümünü kendi topraklarına katan Rusya , hem Osmanlı idari taksimatında "Kürdistan" denilen bölgeye dayanıyor hem de Osmanlı içinde sadece dinsel açıdan değil nüfus bakımından da bir müdahale imkanını kazanmış bulunuyor. California Üniversitesi'nden Hovanisian'ın bir çalışması , Birinci Dünya Savaşı başlayınca Ermenilerin Rusya ordularında Türkiye'ye karşı gönüllü birlikler kurduklarını kaydettikten sonra şunları ekliyor: "Such units had assisted the Russian armies in 1827-1828, 1855-1856 and 1877-1878, but on each occasion the Armenians had felt insufficiently compensated for their sacrifices." Ermeni kökenli Amerikalı araştırmacı-tarihçi Hovannisian, 1827-28, 1855-56, 1877-78 Türk-Rus Savaşlarında da Ermeni birliklerin Rusya yanında ve Türkiye'ye karşı savaşmış olduklarını kaydediyor. Çeşitli kaynaklar, Birinci Savaş'ta Rusya yanında savaşan Kürt birlikleri olduğunu da gösteriyor.

Üçüncü neden on dokuzuncu yüzyılda ulusçuluğun dünya ölçüsünde gelişmesidir. On dokuzuncu yüzyılda devrimler ve ulusal hareketler içiçe giriyor. Bir parantez açarak kaydetmeme izin verilecek olursa, Marksizmin saflığını bozuyor. Avrupa'da Almanlar ve İtalyanlar ulusal birliklerine ulaşırken, başka ülkeler bir yana, Avrupa'nın doğusunda Helenler, Bulgarlar ulusal bağımsızlıklarını sağlarken, daha doğuda Ermeniler, Türkler ve Kürtlerde çeşitli derecelerde olmak üzere ulusçu akımlar filiz vermeye başlıyor.

Avrupa'nın uzak ucunda, Fransa ve İngiltere'nin merkezi ulusal devletini kurmalarından üç yüzyıl sonra Almanya ve İtalya'nın ulusal birlikleriyle büyük güçler haline gelmeleri, Helenlerin, Sırların, Bulgarların, Romenlerin her birisi bir uluslararası savaşla Türklere karşı başarılı ulusal bağımsızlık mücadeleleri vermeleri, emperyal devletlere düşkün Türk yöneticilerini, eninde sonunda doğruya doğru sürüyor. Bu doğruya doğru sürülüşte, Türk yöneticilerinden daha cüretli olanlar karşılarında önce Rusya'yı ve daha sonra eski rakip İran'ı buluyorlar. Ufukları bastırılmış olanlar ise Ermeni ve Kürtler ile karşı karşıya geliyorlar.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarıyla yirminci yüzyılda ortaya çıkan kıyımlarla zorunlu göçleri bu çerçevede ve doğruya doğru sürülüşün sonuçları olarak ele almak gerekiyor.

Türklerde emperyal devlet tutkusu hiç silinmiyor; tekeller yönetiminde arttığı kesindir. Ancak yönelişi uluslararası konjoktüre ve Washing-

ton'un yönlendirmesine göre değişebiliyor. 1950 yıllarının sonunda Suriye hedef olarak gösterilirken, 1970 yıllarının sonlarında İran, cephe olarak alınıyor. Ancak Türkiye yönetenleri, su yolları ve Kürtlerin yoğunluğu türünden faktörlerin de etkisiyle hep Irak'ı düşüyorlar.

Türkiye'nin komşularının Türkiye'nin emperyal heveslerinden kuşulanmalarının tarihsel olduğu kadar konjoktürel ve ekonomik nedenleri de var; ihmal edilmemesi gerektiğini düşünüyorum.

Şimdi, Kürt tarihi üzerindeki tezlerimin bu en önemli parçalarıyla ilgili birkaç olgudan söz etmek ve daha sonra Kürtlere ödenen "karşılık" üzerinde durmak istiyorum.

Sovyet kaynakları 1905 sonrası "Probuğenje Azii" olarak, Asya'nın uyanışı, niteliyor. Profesör Hasretyan'ın yayımladığı Kürt tarihi üzerine incelemelerin birisinde ise, Kürt liderlerinin önemli bir bölümünün, bu tarihte henüz bu genel uyanıştan payını alamadığı yazılıyor. Sovyet Kürdolog, "Bu zamanda Kürt liderlerinin çoğu, halkın gerçek ulusal sorunlarını ve kolonyal güçlerin Yakındoğu'daki politikalarının hakiki motiflerini anlamaktan uzaktılar" diyor.

"Eto osobenne naglyadno proyavias' v period turetskoy interventsii v İranskiy Kurdistan. Ona naçalas' v seredine avgusta 1905 g. silami turetskoy regularnoy armii i hamidiyev postenenno rassıryalas' i dostigla svoego a pogeya v pervoy polivine 1908 g."

Bu Sovyet çalışması, Asya'daki uyanışın Kürt liderlerinin önemli bir bölümünü etkilememesinin en belirgin örneği olarak, 1905 yılı Ağustos ayında başlayan İran Kürdistanı'nın işgalini gösteriyor. Osmanlı düzenli birlikleriyle Hamidiye Alayları'nın, daha açıkçası Kürt aşiret birliklerinin katilimiyle başlayan taarruz Doğu Kürdistan'ı Türkiye'ye katmayı hedef alıyor ve ilk zamanlar, İran'daki burjuva-demokrat hareketlerle zayıf düşen Şah kuvvetleri, Türkiye'nin ilerleyişi karşısında ciddi bir direniş gösteremiyor.

Sovyet kaynağı, Türk işgalinin anti-Rus ve anti-Kürt özünün altını çizmek gerekir, verno podmeçena antiruskaya i antikürdskaya suşnost' turetskoy intervent'. İran Kürdistanı'nı Türkiye'ye katma mücadelesi 1908 yılına kadar sürüyor ve Osmanlı tarafının yenilgisiyle kapanıyor.

1905 yılında Türkiye Kürdistanı'ndaki aşiretlerin pek çoğu ve hiç kuşkusuz Hamidiye Alayları, Osmanlı Devleti politikası izliyorlar. On yıl sonra ise durum tümüyle değişiyor. Aynı çalışmada şu paragraf da yer alıyor: "Vo vremya pervoy mirovoy voynı sredi Kurdskey verhuski ne našlos' ni odnoy krupnoy figuri, kotoraya poddersala bi voennie usiliya Osmanskoy imperii." Birinci Dünya Savaşı başında , Kürt üst tabakaları içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş gücünden yana bir tutum alan

önemli bir tek isim bile bulunmuyor.

Sovyet araştırmalarına göre Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı kuvvetleri içindeki Kürtler ya saf değiştirerek Rusya yanına geçiyorlar ya da hiçbir mukavemet göstermeden teslim oluyorlar. Bunun dışında Abdülrezzak'ın amcası, Yusuf Kamil Bedirhan, Kör Hüseyin Paşa türünden önde gelen Kürt liderleri, Kürtlere, cephe değiştirmeleri ve silahlarını Türkiye'ye çevirmeleri için, obraşalis's prizivom k Kurdan penemenit' front i obratit' svoe opujie protiv Turtsii, çağrı yapıyorlar.

Bu kadar değil; "Kürt Cephesi" gelişmeleri burada kalmıyor. Bir diğer Sovyet Kürdologun, Lazarev'in, ekleyecekleri var: "Türkiye'de 1915 yılının ilk yarısında, savaşın başından itibaren sert askeri-polis diktatörlüğünün kurulmuş olmasına karşın, Kürt halkının hükümet aleyhtarı hareketleri görölüyor. Bütün sansüre karşın Türk basınında da, 1915 Mayıs ve Haziran aylarında Bohtan ve çevresi bölgelerde Kürt ayaklanmasıyla ilgili haberler sızdırılıyordu." Burada da kalmıyor; aynı kaynak Muş Vadi-si'nde Kürt aşiretleri ile Türk birlikleri arasındaki çarpışmalardan söz ediyor. Dahası var: "V Dersime i v Kurdskih raionah k yugu i vostoku ot Evfrat Kurdı sozdali v 1915-1916 gg. svoy organı samoupravleniya." Dersim'de, Fırat'ın güney ve doğusundaki Kürt bölgelerinde Kürtler, 1915-1916 yıllarında kendi yönetimlerini, eğer Rusça samoupravlenie sözcüğünü İngilizceye çevirerek yazacak olursam, self-government, kuruyorlar.

Burada bir parentez açmak istiyorum ve şu soruyu soruyorum: Kullandığım kaynaklar ne ölçüde gerçeği yansıtıyorlar? Buna cevabım şudur: Binde bir ölçüde doğru olsalar ya da gerçeğin çok küçük bir bölümünü yansıtsalar bile, yepyeni bir tablo ortaya çıkıyor. Bu dava ile ilgili olarak şimdiye kadar ortaya koyduklarımın da, Türk tarih yazımına, kendisini düzeltme yönünde yeni sorumluluklar yüklediğinin farkında olduğunu kaydetmek istiyorum.

Durum budur; ancak Türkiye yöneticilerinde Kürtleri sınır korumada kullanma bilgisi, belki de halk arasında yaygın "Kürt Memet Nöbete" sözü bu bilginin halkça ifadesidir, yaygın ve yerleşik görünüyor. Profesör Lazarev, savaş başlar başlamaz, Türk Hükümeti'nin Kürt üst yönetiminin yardemini sağlamaya çalıştığını yazıyor.

"V naçale noyabrya 1914 g. Talaat-paşa, zanimavşiy togda post minist-ran vnutrennih del, predlojil Abdul-Kadiru (\*) nemedlenno vıghat' v kurd-

skie rayonu s tsel'yu podnyat' vosstanie protiv Rossiiu."

Talat Paşa, içişleri bakanı olur olmaz, Hamid'in adamı Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Abdülkadir, derhal Kürt bölgelerine giderek Rusya'ya karşı isyana hazırlanmalarını öneriyor. Ancak daha önce değindim; Kürtler, artık Türklere karşı başkaldırmayı tercih ediyorlar.

Kuşkusuz Birinci Savaş'ta Kürtlerin Türkiye'yi bırakmalarında İttihatçılara güvenlerini yitirmelerinin de payı var. Ashında Kürtler, Jön Türk Devrimi ile birlikte belirgin olarak ikiye ayrılıyorlar. Şeyhlik düzenleri ve İlamidiye Kürtleri, hem Jön Türk Devriminden hem de 31 Mart ayaklanmasının bastırılmasından açıkça rahatsızlık duyuyorlar. Profesör Hamid Aliiev, Genç Türkler üzerine Rusça yayımladığı monogografisinde zamanın ölçilik raporlarına dayanarak Kürt üst tabakalarının bu rahatsızlığını açıkça gösterebiliyor.

Ancak aynı zamanda nasyonal demokrat ideoloji ile donanmış yeni bir Kürt politikacı kuşağı yetişmek üzeredir; bunlar, İttihat ve Terakki içinde yer alıyorlar. Jön Türk Devrimi bunlar arasında büyük bir heyecan yaratıyor ve devrimin kendisi imparatorluk içinde kalmış tüm halklarda ulusçu eğilimlerini kamçılıyor. Kürtler, İttihat ve Terakki kulüplerinde ulusal uyanışlarını bulmaya çalışıyorlar; bu tarihten itibaren Kürt hareketi, şeyhlik düzeni ile dernek ve kulüpler olmak üzere birbirinden ayrı iki kanalda gelişmeye başlıyor. İttihatçılar bunu gördükleri andan itibaren karşı tedbirlerini almakta gecikmiyorlar. Bu nedenle de Lazarev, çok kısa bir zaman sonra devrimciliklerinden hiçbir iz kalmadığını yazıyor. şunlan ekliyor: "V oblasti natsional'noy politiki oni pokazali sebya dostoyını preemnikami Abdul Hamida, unasledovav ego tsentrolizatorskie i assimilyatorskie tendentsii." Ulusal politika alanında Jön Türkler, Abdülhamid'in merkezileştiren ve asimilasyoncu eğilimlerini tevarüs ederek hakiki ardılları olduklarını gösterdiler.

Hamid ile Enver ve Talat arasındaki ayrılık fazla derine gitmiyor.

Yüzeysel ve önemsiz sorunlar ele alındığında ayrılık derin ve önemlidir. Önemli ve temelli sorunlar gözönüne getirilince ayrılık, yüzeysel ve önemsiz oluyor. Biçem ayrılığına iniyor.

Hamid'i, aynı ideolojinin daha soğukkanlı ve temkinli, ittitatçıları da daha hızlı ve cüretkarı olarak düşünmek gerekiyor. İttihatçılar, Kürtlerin, eskiden olduğu gibi kendi istedikleri isyanları ve hareketleri yapmadıklarını ve buna karşın kendilerine karşı isyan ettiklerini görünce, derhal Kürt politikasında yeni bir dönemeci uygulamaya koyuyorlar. 1915-1916 yılında ardarda hükümet kararnameleri çıkararak Kürtleri sınır bölgelerinden alıp Batı Anadolu'ya yerleştirmeye başlıyorlar. Kürtlerin sınır koruma görevleri sona eriyor; yüz Türke on Kürt hesabıyla, Kürtlerin zorunlu

(\*) Abdülkadir bir Kürt lideri olmasının yanında önde gelen ittitatçıdır. Eldeki bilgilere göre hiç katılmadığı Şeyh Sait isyanı nedeniyle Diyarbakır'da asılmasını, Mustafa Kemal'in ittitatçı önderleri temizleme eğilimine de bağlayabiliriz.

iskanı politikası uygulamaya konuyor.

Böylece bu ara bölümde son bir soru kalıyor; Çaldıran Savaşı'ndan Kürtleri zorunlu göçe tabi tutan Hükümet Kararnemeleri'ne kadar nerede ise üç yüzyıl Kürtleri bu Osmanlı devlet politikası içinde tutan düzende Kürtlerin yararı ne oluyor? Bu sorunun cevabını iki aşamada vermek gerektiğini düşünüyorum. Birinci aşamada, İkinci Mahmut'un başlattığı Kürt beyliklerinin egemenliklerinin kırılması dönemine kadar, cevap daha basit görünüyor; katı bir feodal düzen hüküm sürüyor. Kürt beyleri, tebaaları üzerinde, mutlak bir hükümlanlık haklarına sahip oluyorlar, merkezi otorite bunlara karşımıyor, beyler kalelerde oturuyorlar, savaşlarda merkezi hükümdarın ordularına kendi ordularıyla katılıyorlar ve ganimetten pay alıyorlar. Kürt beylerinin arada bir kendi birliklerini kurmak ve bunlardan birisinin Fransız kralına yazdığı bir mektupta Osmanlı hanedanından daha asil olmak türünden iddiaları dışında, bu düzen Kürt beylerinin de işine yarıyor.

Abdullah Öcalan, Bekaa Vadisi'nde okutulan ders notlarında, bu konuda, şunları yazıyor: "Bu politika Kürt feodallerinin de işine yaramaktadır. Çünkü bu politika onlara, kendi millî özelliklerini koruma, Osmanlı etkisinden uzak tutma ve Avrupa'da görüldüğü türden klasik feodalizmi millî bir öze geliştirmek imkanlarını vermektedir." Öcalan, burada, şöyle devam ediyor: "Kürdistan'da Osmanlı düzeni değil, Kürt Beyliklerinin yarattığı bir düzen hüküm sürmektedir." Bunlara şunu ekliyor: "Ulusal asimilasyon yok denecek kadar azdır." On dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar bu düzen sürüyor.

Bu dönemde Osmanlı'da ve Doğu'da yaşayan hıristiyanların ciddi hiç bir yakınmaları olmadığı anlaşılıyor; daha da ötesi, pek çok Ermeni kaydı, Osmanlı yönetimindeki yaşamlarını örnek olarak gösteriyorlar. Ancak on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren bu düzen ve bütün öğeleriyle birlikte bozulmaya başlıyor.

Osmanlı gecikmiş bir feodal yapıda gecikmiş bir biçimde merkezi otoriteyi ve devleti kurmak istiyor. Kürt isyanlarının başlangıcında iki temel hedef var: Birincisi, Osmanlı merkezi otoritesinin vergi salması ve ikincisi asker celbidir. Beylik düzeni, buna karşı çıkıyor.

Ancak merkezi devletin güçlendirilmesi, giderek, İslamcı--Türkçü bir ideoloji ve politikayla birlikte gerçekleştiriliyor; somut olarak, bu Doğu'daki hıristiyanları Kürtlere teslim etmek demek oluyor. Bedirhan Bey'in Kürt birliği için yola çıktığında bir defasında on binden fazla Asurîyi öldürdüğü biliniyor. Bu en eski ve değişmemiş hıristiyan mezhebinin olanlar, Kürt beylerinin ve egemenlerinin acımasızlıklarının oyuncağı olarak yaşıyorlar.

Amıryanlar sayıca azdırlar ve üstelik bunlar için geliştirilen düzen süneklik kazanmıyor. Ermenilere düşen yazıyla ilgili olarak Lazarev şunları yazıyor: "Kurdskie feodalı besposadno ekspluatirovali i ugnetalı bespravnoe armyanskoe krest'yanstvo. V Turetskom Kurdistane i Zapadnoy Armenii protsvetalo krest'yanstvo ve egonaibolee tyajelıh i bukval'no srednevekovıh forman." Kürt feodallerinin Ermeni köylülüğü, acımasızca sömürdüğü ve sınırsız bir biçimde ezdiğini yazıyor. Daha da önemlisi, Kürdistan'da ve Batı Ermenistan'da en sert biçimi ve tamtamina Ortaçağ'daki biçimiyle kölelik hakkının doğduğunu kaydediyor. Kürt egemenlerine, Ermeni köylülerini köle olarak kullanma hukuku doğuyor.

Bu bilginin, Osmanlı düzeni açısından da yeni olduğunu kaydetmek istiyorum; çünkü, Osmanlıda toprak köleliği bilinmiyor. Bilinen ev hizmetlerinde kullanılan ve çoğunluğu Kuzey Afrika'dan getirilenlerdir. Kürtler ve Ermeniler sözkonusu olunca tam anlamıyla köle uygulamasının bulunduğu anlaşılıyor. Bu o kadar öyle ki, Lazarev, Ermeni kızları için Kürt egemenlerinin "ilk gece hakkı" ile de donatıldıklarını ve köle Ermenilere sarı altınla alınıp satıldıkları için "zir-hurli" dendiğini ileri sürüyor.

#### DOĞU'NUN OSMANLI USULÜ FETHİ

Bu son noktaya tekrar dönmek durumundayım. Ancak daha önce, Doğu'nun Osmanlı türü fethinden söz etmek zorundayım. Bunun için de Profesör Cahen'in "Pre-Ottoman Turkey" adıyla yayımlanan çalışmasından bir aktarma yapmak istiyorum. Profesör Cahen, Osmanlı öncesi Türkiye'yi ayrıntıyla incelemiş uzmanlar arasında ve başta bir yer alıyor.

"Ottoman Empire was born in quasi-symbiosis with the Byzantine Empire (or what was left of it) and was a European power before being an Asiatic one."

Profesör Cahen, Osmanlı Devleti'nin Bizans İmparatorluğu'na ya da ondan kalana, sanki yapışık bir biçimde, quasi-symbiosis, doğduğunu söylüyor, bu o kadar önemli sayılmayabilir. Bir de Osmanlı İmparatorluğu'nun Asyalı olmadan önce bir Avrupa gücü, a Eurofean Power, olduğunu ileri sürüyor. Çoğu zaman unutulmuş ve gözden kaçırılan bu noktaya kadar çok vurgulansa o ölçüde yararlıdır; sürekli vurgulamaya çalışıyorum. Osmanlı Beyliği'nin doğduğu yer de, coğrafyacıların kıtaları ayırdıkları anlamda değil, ancak bütün kurum, uygarlık ve alışkanlıklar açısından Avrupa'dır ve Osmanlı Beyliği'nin gelişme yönü tümüyle coğrafi anlamda da Avrupa'ya doğru oluyor. Osmanlı, bütünüyle bir Avrupa gücü ve devleti olduktan sonra Doğu'ya dönüyor.

Şimdi de Osmanlı ordusunda danışman Alman subayı genç Moltke'nin 18 Mayıs 1938 tarihinde, Said Bey Kalesi'nde kaleme aldığı ve Kürdistan dağlarından, les montangnes du Kurdistan, söz ettiği mektubundan aktarma yapmak istiyorum. Bu mektupların Fransızcasını bulabildiğim için ve önemli gördüğüm paragrafları, istedikleri zaman okuyucularının da çevirmeleri imkanını yaratabilmek amacıyla önce yine Fransızca aktarıyorum.

"L'empire ottoman embrasse de grands territoires ou la Porte n'exerce aucune autorite, et il est certain qu'il reste au Sultan de grandes conquetes a faire dans son propre Etat. De ce nombre est le pays montagneux entre la frontiere persane et le Tigre; les longues plaines entre oeffcuve et l'Euphrate forment un desert sans u, sans arbres sans une demeure fixe."

Daha sonraki yıllarda mareşal olan Moltke son derece çıplak bir gözlem yapıyor: Osmanlı İmparatorluğu, Bab-ı Ali'nin hiçbir otoritesinin olmadığı çok geniş bir alanı kapsıyor. Sultanın kendi ülkesinde büyük fetihler yapmak zorunda olduğunu ekliyor. İran sınırı ile Dicle arasındaki dağlık bölgenin, Dicle ile Fırat arasındaki üzerinde bir tek bina, bir tek ağaç olmayan çölün bu türden olduğunu kaydediyor.

Sırada bir başka aktarma var; bu kez Profesör Minorskiy'in ünlü İslam Ansiklopedisi maddesinden yapıyorum. Bu aktarmayı Fransızca yapmanın ayrı bir nedeni var, çünkü Fransızca metinde Türkçe sözcükler ya da isim tamlamaları geçiyor.

"Dans la province de Diyarbakr 11 sandjak furent confies aux administrateurs turcs; dans 8 sandjak kurdes (akrad beyliği) les walis confirmaient les investitures de nouveaux begs, mais derniers etaient choisis toujours dans la meme famille."

"Cing 'hukümet' hereditaires (Kürt Hükümeti) gerderent leurs dynasties avec la transmission du pouvoir directement de pere en fils"

Profesör Minorskiy, Doğu'nun fethinden sonra Diyarbakır eyaletinde 11 sancağın Türk yöneticilere ve 8 sancağın da "Kürt Beyliği" olarak da, "ekrad" Arapça Kürt sözcüğünün çoğuludur, Kürtlere verildiğini yazıyor. Valiler, yeni beglerin göreve başlamayıklarını teyid ediyorlar; ancak Kürt begleri, aile içinden seçiliyor.

Minorskiy'in verdiği bilgiler bundan ibaret değil; daha çok dikkati çekenler bulunuyor. Profesör Minorskiy, sadece bu bölgede beş hükümetten söz ediyor ve bunların irsi olduğunu yazıyor. Ayrıca Osmanlı'da kullanıldığı türden "Kürt Hükümeti" sözcüklerini kaydediyor ve burada, hanedanların bulunduğuyla işaretleyerek, başka kaynaklarda "hükkam" denilen, hükmeden anlamına geliyor, yöneticilerin babadan oğula görev aldıklarını ileri sürüyor.

Burada bir parantez açmam gerekiyor. Osmanlılar, kendilerine, önce "beg" ya da "bey" diyorlardı; "emir" sıfatının kullanılması da yaygındır. Daha sonra "beglerbegi" ya da "beylerbeyi" sıfatı çıktı. Arapça "emir ül umera", emirler emiri, sıfatının Türkçeleştirilmiş biçimi oluyor. Profesör Çordlevskiy, "beglerbegi" sıfatının daha önce Sasaniler tarafından Ermenilere verildiğini, Ermenice "işhan işhanats" tamlamasının tam çevirisi olduğunu ileri sürerler ve bulunduğunu kaydediyor. Kaynağı ne olursa olsun, "beglerbegi" olabilmesi için beglerin varlığı zorunludur.

Devam ediyorum; Minorskiy, "Kürt Hükümeti" düzeninin burada kalmadığını ve bütün Kürdistan'da uygulandığını, un systeme similaire fut applique ensuite dans tout le Kurdistan a partir de Malatiya jusqu'a Bayazit et Shahrazur, ekliyor.

"Les princes kurdes exercent un grand pouvoir sur leur sujets; ils guerroyent entre eux, defient l'autorite de la porte, refusent les impots, ne permettent pas la levee des soldats, et cherchent un dernier refuge dans les bourg fu'ils se sont eleves dans la haute montagne."

Bu paragrafı da Moltke'nin mektuplarından alıyorum. Kürt prenslerinin, tebaları üzerinde çok büyük bir egemenlik kurduklarını, aralarında savaştıklarını, Bab-ı Ali'nin, Osmanlı sultanının, otoritesini tanımadıklarını, vergi ödemeyi reddetdiklerini, asker celbine izin vermediklerini yazıyor.

Bu Kürt prenslerinden birisini, Kürt Tarihi yazarı Emir Şerefi tanıtmak istiyorum. Profesör Bekir Kütükoğlu'nun çalışmasından aktarıyorum:

"Şeref Han, Musullu Emir Han'ın kızıdan 949 da dünyaya gelmiş, Şah Tahmasb'ın sarayında terbiye görmüş ve Rûjeği aşiretinin reisi olarak Şirvan'da bulunduğu sırada Tahmasb'ın vefatı vaki olmağla İkinci İsmail tarafından Kazvin'e çağrılıp Ekrad Beylerbeyliği vazifesiyle Kürdistan, Luristan, Güran ve sairedeki Ekrad taifesinin işlerini tedvire memur olmuş, sonra mütelevvin (kararsız, y.k.) Şahın vehmini tahrik eden telkinat sebebi ile Nahçıvan Beylerbeyliği ile Kazvin'den uzaklaştırılmış ve bir sene dört ay bu vazifede kalmıştır."

Emir Şerefi önce İran üst yönetiminde bir Kürt egemeni olduğu anlatılıyor. Ancak İran şahının gözünde kuşkulu bir duruma giriyor ve "Pa-dışah'a mektup göndererek artık Şah'a tebaiyyetden fariğ olduğu, pederi ve kendisinden sudür eden hataların afedilerek kadim ocağı olan Bitlis'in kendisine tevcihini rica" ediyor. Şeref, Osmanlı sultanından hatalarından bağışlanmasını ve "kadim ocağı" Bitlis'in kendisine verilmesini istiyor.

"Daha 986 senesi başında, Van Beylerbeyisi istihbaratıyla Şeref Han'ın, Bitlis ocaklık ve yurtluk tarikiyle kendisine verildiği takdirde Osmanlı ta-

bilerinden olmayı kabul ettiği öğrenilmiştir.

"İki ay kadar sonra Şeref Han, Nahçıvan'dan ayrılıp Hakkari ve Mahmudi hakimleri kuvvetlerinin siyaneti ile Van serhaddine dahil oldu; kendisine, vatan-ı aslisi olan Bitlis Sancağı, ocaklık olarak tevcih ve atyeler irsal edildi."

Çok ilginçtir; Osmanlı, Kürt prensi transferi bile yapmış oluyor.

Böyle bir duruma bakıldığında, Abdullah Öcalan'ın Bekaa Vadisi'nde okutulan ders notlarında, Birinci Selim'in Doğu'yu zaptına Kürt prensleri ile Osmanlı sultanı arasında bir "ittifak" gözüyle bakmasını, en azından tartışılır bulmak gerekiyor. Bu tartışmaya katkıda bulunabilmek için aktarma yapmak durumundayım:

"Bu dönemde Safevi Devleti'nin etkisini ortadan kaldırmak veya sınırlandırmak isteyen Yavuz Sultan Selim, Kürt feodallerini kendisine bağlamak için büyük çabalar sarfetmiştir. Bu konuda görevlendirdiği İdris-i Bitlisi adlı bir şeyh vasıtasıyla Kürt Beyliklerinin hem kendi aralarında birleşmesi, hem de kendisine bağlanması için ısrarlı çabalar sarfetmiştir.

"Kürt Beylikleri arasında, özellikle Sünni mezhebinden olanlarla, Safevi Devleti'ne karşı ittifak kurarak bu temelde bir hareket geliştirmiştir.

"Bu durumda Kürt Beylikleriyle Osmanlı Devleti arasındaki ilişki, Kürt beylerinin Osmanlı hakimiyeti altına girmesi biçiminde olan bir ilişki değil, ortak düşmana karşı ittifak anlayışına dayanan bir ilişki biçimidir.

"Yani zorla egemenlik altına alma değil, gönüllü bir ittifak durumu söz konusudur.

"Bu ittifakın temelinde yatan neden, imparatorluğun Doğu sınırlarının, özellikle Şii Safevi Devletine karşı korunmasıdır.

"Bu ittifak, hem Osmanlı Devleti'nin doğudaki konumunu güçlendirmekte, hem de Kürt feodallerinin Osmanlı Devleti'nin desteğinden yararlanarak güçlü bir şekilde gelişmelerini, ekonomik ve siyasi kudret sahibi olmalarını sağlamaktadır.

"Osmanlı İmparatorluğu'nun başlangıçta Kürdistan üzerindeki egemenliği son derece sınırlıdır ve imparatorluğun diğer bölgelerinde uyguladığı egemenlik biçiminden çok farklı bir karakterdedir. Osmanlı İmparatorluğu, diğer alanlara kendi sosyal ve siyasal düzenini zorla kabul ettirirken, Kürdistan'da böyle bir durum ya yoktur ya da çok sınırlıdır."

Kürt emirlerinin Osmanlı üst egemenliğini kabul etmelerinde iki önemli etken var. Bunlardan birincisi İsmail'in izlediği politikadır. Minorskiy, şahın izlediği politika konusunda, "la politique de İsmail I envers le Kurdes ne diffèrent pas de celle des Ak-Koyunlu" derken, yine doğru bir gerçeğe parmağını basıyor. İsmail, aynı Ak-Koyunlu hanedenanın po-

litikasını izliyor; bağınaz bir şii tahakkümü ile sünni Kürt aşiretlerini kendinden yabancılaştırıyor. Şah İsmail, tıpkı Ak-Koyunlular türünden Türkmen aşiretlerine dayanarak Kürtleri eziliyor; kendisine bağlılık bildirmek için gelen Kürt aşiret reislerini bile hapsediyor, pırangaya vuruyor ve idam ettiriyor. İsmail'in izlediği politika, Kürtleri Safevi Devleti'ne düşman hale getiriyor.

İkinci etken ise daha önce Ak-Koyunlu sarayında çalışmış bir hakim olan İdris'in Kürt birliği projesidir. Bitlisli İdris, Kürtlerin birliğini Osmanlı üst egemenliği altında kurabileceğini hayal ediyor ve teker teker Kürt beylerini Osmanlı yanlısı bir politikaya ikna ediyor.

İdris faktörünün, Hammer tarihinin Mehmet Ata tarafından yapılan çevirisinden Profesör Abdülkadir Karahan'ın sadeleştirmesinden kısaca aktarmak istiyorum.

"Yavuz Sultan Selim, kendisi de şair olduğundan, şair ve bilginlerin kadrini bilir ve kültürlü insanların liyakatlerini pek güzel takdir ederdi. Kendisinin büyük projelerinin gerçekleşmesine ve ülkesinin saadetine yardım ve hizmet edecek sohbeti de arzu eylerdi. İran şahına karşı açtığı seferde zamanının üç büyük bilginini, yani, eskiden hocalığını yapmış bulunan Halimi'yi önce nişancı sonra da kazasker olan edip ve şair Cafer Çelebi'yi, Osmanlı Devletinin bir tarihini yazmış bulunan Bitlisli İdris'i beraberine almıştı. İdris, doğduğu toprakları, o zamanlar Kürdistan denilen yerlerde yaşayan halkın gelenek ve ahlakını pek güzel bilir ve tanır. Sultan Selim o bölgelerin muhtelif aşiret reislerini, el altından İsmail'in boyunduruğundan kurtulmaya teşvik etmek üzere İdris'i Amasya'daki ordugahından birkaç defa Kürdistan'a göndermişti. İdris'in gayretleri Yavuz'un ümit ettiği sonucu verdi. Diyarbakir'de, Bitlis'te, Hısnıkeyf'te birden ihtilal çıktı.

"Diyarbakir'in fethinden sonra birleşmiş Osmanlı ve Kürt askerleri yoluna devam ederek üç gün Cevsak'ta kaldı. Biyık Mehmed Paşa düşmanı izlemek mi, yoksa Mardin üzerine hücum etmek mi gerektiği hususunda bir karara varmak üzere savaş kurulu topladı. İdris -çok müstahkem bir mevki olmasına rağmen- Mardin üzerine yürümeyi yeğ gördü. İdris, Mardinlilere kendi eliyle bir de ihtarname yazdı ki, burada, "Ey iman edenler, hepiniz barışa dönün, şeytanın yürüyüşüne ayak uydurmayın, o sizin açık düşmanınızdır" mealindeki ayet-i kerime de zikredilmişti. Bunun üzerine Mardin'in muteber şahsiyetleri Osmanlı ordugahına Seyyid Ali'yi gönderdiler. Seyyid Ali, Melik Halil ve Bitlisli İdris'le görüşmelerde bulundu. Anlaşmaya varıldığından şehrin kapılarının açılmasına ve İran garnizonunun teslimine karar verildi. Ve Mardin böylece Türk idaresine geçti.

"İdris'in almakta olduğu tedbirlerin hepsi padişah tarafından tasvip olunarak ona bir fermanla tebliğ olundu. Fermanla birlikte bağlılıklarını belirten beylere dağıtılmak üzere Yavuz Sultan Selim tarafından on yedi sancak, sırma işlemeli beş yüz hilat, yirmi beş bin düka gönderilmişti.

"İdris, o kadar iyi başlamış olduğu ödevini tamamlamak için Diyarbakır'ı birkaç sancağa böldü. Urfa ve Musul'da da öyle yapıldı.

"O zamanlar Kürdistan denilen bölgenin -hemen hemen kaleleri sayısı kadar- birçok emirleri vardı. Buraların kendilerine göre özel bir durumu mevcuttu. Beylerin ve diğer bir deyimle aşiret şeflerinin bağımsız denecek fikirleri, ahalsinin sert karakteri, cenkçi gelenekler pek mutlak bir hükümet icrasına (kesin bir otorite) elverişli değildi. Bitlisli İdris, buralarını ancak uzunca süren bir gayretle teshir imkanlarını sağlamış olduğundan, buralar için yumuşak tedbirler kullanmak gerekirdi. Bu bakımdan Kürdistan'ın o zaman kurulan ve yüzyıllar boyunca süren idare usulü, Osmanlı Devleti'nin diğer eyaletlerinin organizasyonundan oldukça farklı olmuştur.

"Bu bakımdan o zamanlar Türkiye'nin iki ucunda bulunan Bosna ve Kürdistan birbirine oldukça benzerlik göstermektedirler. Her iki eyalet de o vakitler kaleleri sayısınca küçük beyliklere bölünmüştü. Şu farkla ki, Bosna, başkente daha yakın olduğundan, padişahlar halkın taşkın hareketlerini daha kolaylıkla bastırmaya muvaffak olmuşlardır. Devletin başkentinden daha uzak olan Kürt şefleri hakkında ise daha müsamahakar ve müsaadekar davranılmıştır. Bundan dolayıdır ki veraset esası ancak Kürt emirleri hakkında yürürlükte tutulmuştur.

"Bitlisli İdris, padişah adına Eyyübilerin son emirlerinden biri olan Halil'e sancak, davul ve tuğ vermiş ve onu Hısnıkeşir emirliğine atamıştır.

"İdris de büyük hizmetlerine mükafat olarak 2000 Venedik dükası, sekiz hilat, kabzası altın işlemeli bir kılıç ile padişahın memnunluğunu belirten bir fermana kavuşmuştur. Yavuz, bununla da yetinmeyerek, İdris hakkındaki güveninin bir delili olmak üzere, kendi tarafından imza edilmiş ve sadece İdris'in uygun göreceği isimlerin yazılacağı yerleri açık bırakılmış fermanlar da göndermiştir."

Bu fermanlarla ortaya çıkan "düzen", M. E. Zeki tarafından şöyle anlatılıyor:

1- Kürt emirliklerinin hürriyet ve istiklallerini korumak.

2- İdare babadan evlada intikal ederek devam edecek veya eskiden devam edilen usul üzerine gidilecek ve bu hususta ferman padişahın çıkaracak.

3- Kürtler, Türklere bütün harplerde yardım edecekler.

4- Türklere, Kürtleri bütün harici tecavüzlere karşı müdafaa edecek.

5- Kürtler, devlete karşı gereken her türlü vergiyi ödeyecekler."

Bütün bu bilgiler, hiç kuşkusuz, Doğu'nun sadece ekonomik açıdan değil bilimsel bakımdan da geri kalmış olduğunu gösteriyor. Çeşitli kaynaklara dayanarak yazmaya çalıştığım bu "düzen", hiç kuşkusuz, şimdiye kadar yazılanlardan temelli ölçüde ayrıyor.

Yine de bir soru kalıyor; bu "düzen" nasıl adlandırılıyor? Bu soruya cevap ararken, önce feodalitenin anlamlı bir tanımını bulma zorunluluğu var. Şöyle bir anlatım üzerinde anlaşılabilirliğini sanıyorum: Devlet otoritesi bölgelerde parçalara ayrılıyorsa ve otoritenin anlamlı bir bölümü irsiyet temeline göre önemli kişilere devrediliyorsa, feodal düzenden söz etmek mümkün görünüyor.

Sovyetler Birliği'nde Erivan Üniversitesi Tarih Doçenti Celilê Celil, "On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler" başlıklı çalışmasında, bu düzene feodal sıfatını yapıştırmakta hiç tereddüt etmiyor. Kürt kökenli Doçent Celil, şunları yazıyor: "Kurdskie emiri, pol'zuyas' feodal'nım pravom na opredalannie uçastki zemel', kotorie bili pojalovanı im za priznanie vlasti sultana, zakrepili za zemlyami pravo na nasledstvo." Doçent Celil, sultanın gücünü tanımanın karşılığında kendilerine bağışlanan topraklarda Kürt emirlerinin feodal hakları olduğunu kaydediyor.

Ancak buna askeri feodalite ya da diğer bir deyişle, askeri-tımar sistemi demek daha doğrudur; bu da temel tarım sistemine uygun düşüyor. Çünkü bu dönemde Kürt feodalleri yerleşik tarımdan çok hayvancılıkla uğraşıyorlar; ancak on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren toprak mülkiyeti ile ilgileniyorlar. Bu ilgiyle birlikte Kürt köylüsünün feodal baskı altında inlemesi dönemi de başlamış oluyor.

Buradan, bu alt bölümün başlarına dönüyorum. Bu açıklamalardan sonra Ermenilerin durumuna bir kez daha bakma zorunluluğu ortaya çıkıyor. Garo Sasuni şunları yazıyor: "Bilinen bir şey varsa, o da Ermeni ulusunun hem Osmanlı boyunduruğu hem de yarı bağımsız Kürt Beyliklerine aynı zamanda bağlı bulunduğudur." Kürtler, Ermeni köylülüğünü de feodal baskı ve sömürü altında tutuyorlar. Aslında Kürt egemenleri için Ermeni köylülerini köleleştirmek Kürt köylülerini köle yapmaktan çok daha verimli olabiliyor.

Artık Kürt tarihi ile ilgili tezlerimin sonuna yaklaşmış bulunuyorum. Söylenecek ve ortaya çıkarılacak temel çizgi şudur: On dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren Türklere, Kürtler üzerindeki egemenliklerini güçlendirmeye çalışıyorlar. Kürtler, sürekli başkaldırıyor. Başkaldırı, yakın zamanda, Kürt hareketliliğinin temel çizgilerinden birisini oluşturuyor. Bu çizgi, teslimiyet çizgisine bitişiktir.



Kürt hareketinde, çok zaman Kürtlerin bir bölümü başkaldırırken diğer bölümü başkaldırılan otoriteyle anlaşılıyor ve zaman zaman başkaldırılan halkını bastırmaktan ve kırmaktan çekinmiyor. Ancak Kürt tarihinde başkaldırının teslimiyet ile yapışıklığından söz ederken sadece bunu anlatmak istemiyorum. Bunun yanında ve pek çok durumda başkaldırılan Kürt önderleri de mücadelenin bir yerinde başkaldırdıkları güce teslim oluyorlar ve sarayına gidiyorlar.

Bunu şaşırıyorum. Ancak Ortaçağ mücadelesinde bu türün pek çok örnekleri bulunuyor; Kürtlerin on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl mücadelelerinde Ortaçağ çizgilerini görmek zor olmuyor.

Bu noktaya dönmek durumundayım; şimdi Kürt başkaldırıların bir kaç temel çizgisini ortaya çıkarmak istiyorum. Bunlardan ilki, başkaldırıların önderlerinin kimlikleri ve nitelikleriyle ilgili oluyor.

1958 yılında General Kasım liderliğinde Irak Devrimi başarıya ulaşınca, Kürdistan Demokrat Partisi, "açığa" çıkıyor ve üyelerine kimlik kartı veriyor. Verilen kimlik kartlarının üzerinde beş Kürt mücadelesi önderinin resimleri yer alıyor ve sayıyorum: Şeyh Abdülkadir, Seyyid Rıza, Şeyh Mahmud, Kadı Muhammed, Molla Mustafa Barzani. Eksik olmakla birlikte bu sayımı son derece ilginç buluyorum. Barzan aşiretinin lideri Mustafa'nın önündeki "molla" sözcüğü bir sıfattır ve dinsel bilgede üst düzeyi anlatıyor. İran'daki "mollalar" ihtilalinden de biliniyor; "molla" nitelmesi, Barzanlı Mustafa'nın bir din adamı oluşuna tanıklık ediyor. Kadı Muhammed de, Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nin başkanı oluyor, dinsel bir kimlik taşıyor. Mehabad'da bir aşiretin lideri olmasının yanında, "kadı" sözcüğünün de işaret ettiği üzere, aynı bölgede şeriatın en üst uygulayıcısı oluyor. Şeyh Mahmud, Güney Kürdistan'da Berzen aşiretinin lideri ve çok zaman Berzenci Mahmud olarak biliniyor, adı üzerinde şeyhtir. "Seyyid" sözcüğü "şeyh" sözcüğü ile aynı rütbeyi gösteriyor; dinsel bir sıfat oluyor. Dersim isyanının lideri Rıza da bir önde gelen din adamıdır. Şeyh Ubeydullah'ın küçük oğlu, Osmanlı Ayan Başkanı Abdülkadir de şeyhtir; aynı zamanda ittihatçı liderler arasında yer alıyor.

Fransız Chris Kutschera, "Le Mouvement National Kurde" başlıklı çalışmasında Şeyh Said için şu bilgileri veriyor. "Presente par les Turcs comme un rustre, a moitie idiot, tout juste bon a susciter le ridicule, cheikh Saïd, qui avait succede a son pere, cheikh Ali, comme cheikh des Nakeshbendi de la region de Palou'un homme d'un age respectable, religieux convaincu et d'une reputation irreprochable." Fransız Kutschera, Türkler tarafından bir hödük, yarı yarıya aptal, tam alay edilecek adam olarak tanımlanan Şeyh Said'in babası Şeyh Ali'nin yerine Palu bölgesinde Nakşibendi Tarikati liderliğine geçen, saygı uyandıran bir yaşta, inanmış dindar,

lekesiz bir kimliğe sahip bir kişi olduğunu yazıyor.

Kürt tarihinin en büyük başkaldırılarından birini yöneten bir kimse de, Kemalist tarihçilerin ve publisistlerin yazdıklarının aksine, mutlaka liderlik özellikleri bulunması gerekiyor; ancak bir din adamı ve bir tarikat şeyhi olduğu da kesindir. Ayrıca Said'le birlikte idam edilenler arasında dini liderlerin sayısı oldukça yüksek görünüyor.

Kadı Muhammed ile birlikte Mehabad'da Çuwarçıra Meydanında asılanlar arasında da dinsel rütbeliler çoğunluktadır. Kadı Muhammed'in kurduğu hükümet de nerede ise bir "kadılar hükümeti" manzarası veriyor.

Şeyh Mahmud Berzenci, 1922 yılında Süleymaniye'yi "Kürdistan'ın başkenti", kendisini Kürdistan kralı ilan ettiği zaman bir de "Kürdistan Kabinesi" kuruyor. Başkanlığı Şeyh Kadir, Milli Savunma Bakanlığı'nı bir başka Şeyh Mahmud, İçişleri Bakanlığı'nı Şeyh Muhammed, Adalet Bakanlığı'nı Şeyh Ali, polis şefliğini Seyit Ahmet, Eğitim Bakanlığı'nı Hacı Mustafa Paşa üstleniyor. Şeyh Mahmud'un Kürdistan Krallığı hükümeti nerede ise bir şeyhler hükümeti olarak kuruluyor.

Kadı Muhammed'in Mehabad Cumhuriyeti bayrağı Şeyh Mahmud'un Kürdistan Krallığı bayrağını, diğer bayrakları gözönüne aldığımızda, beyaz, sarı, kırmızı renkler değişebiliyor; ancak yeşil hep kalıyor. Krallığın bayrağında yeşil, kırmızı ve beyaz var; beyaz, hiç kuşkusuz yarım aydır. Ancak hiç değişmeyen yeşil renginin Kürtlerin dağa düşkünlüğünden mi, yoksa islamın yeşil tutkusundan mı ileri geldiğini söyleyebilecek durumda değilim; dağ özlemi ile islamik tutkunluğu birlikte gösteriyordur.

Sultan Hamid'in gözdesi ve İran'a doğru yayılma politikasının manivelalarından Şeyh Ubeydullah'tan daha önce söz ettiğimi hatırlıyorum. KDP kimlik kartında resmi olmamakla birlikte pek çok kaynaktan Kürt ulusçuluğunun babası sayılan Bedirhan'ın ise son derece sofu olduğu, dindarlığı nedeniyle alkol ve sigara içmediği biliniyor.

Hakşinas ve önemli bir lider olarak tanıtılmasına karşın on bin kadar Asuryanın boğazlanmasını emredebilmesi, Kürt birliği projesi kadar islamik bağnazlığıyla da açıklanabilir; böyle bir açıklamadan yana olmak gerektiğini düşünüyorum.

Böylece Kürt başkaldırılarında bir diğer çizgiyi çıkarmış oluyorum; dinsel ve hatta tarikat rengi her zaman var oluyor. Bunun bir tek önemli istisnası görülüyor; PKK tarafından 1984 yılında başlatılan başkaldırı, dinsellikten ve tarikat örgütlenmesinden çok uzak duruyor.

Şimdi on dokuzuncu yüzyıl Kürt başkaldırılarının bir başka özelliğine işaret etmek durumundayım. Bunlardan ilki, Revanduz çevresinde Mir Muhammed'in başlatıldığı ve Bohtan Bölgesinde Bedirhan Beg'in sürdür-

düğü yıllara yayılan savaştır. Birbirini izleyen ve birbirinin içine girmiş olan bu iki Kürt liderinin başkaldırısı Kürt birliğini kurmayı amaçlıyor; Mir Muhammed, Osmanlı Kürtlerini kendi çatısı altında topladıktan sonra İran'a saldırıya hazırlanıyor. Mir Muhammed ile başlayan ve Bedirhan Beg ile devam eden bu başkaldırı, Osmanlıların Mısır Valisi Mehmet Ali ve oğlu İbrahim ile uğraştıkları zamana rastlıyor. Erivan Üniversitesi'nden Doçent C. Celil, bu dönemle ilgili olarak, "Kürt egemeni Mir Muhammed ile Mısır Genel Valisi Muhammed Ali Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığı kazanmak türünden bir tek ve aynı hedefi vardı" diye yazıyor. Eldeki bilgilere göre de, iki taraf arasında temaslar yapıldığını ileri sürüyor. Ayrıca Rus tarihçisi P. Lerh'in, "Suriye Savaşı sırasında İbrahim Paşa ordularının Kürdistanlı baranlardan yardım gördüklerini" yazdığını ekliyor ve aktarma yapıyor.

Bu, birincisidir. İkincisi, Bedirhan'ın yeğeni ve "eski rakibi" Yezdanşer'in isyanı oluyor; Minorskiy bu başkaldırısı önemli bulurken bu dönemi ayrıntılarıyla incelemiş olan Dr. Celil çok yaygın olduğunu yazıyor. Yezdanşer'in isyanı da tam Kırım Savaşı sırasına ve Osmanlı askerlerinin kuzeye doğru hareket ettikleri bir zamana denk düşüyor.

Minorskiy, 1877-78 Türk-Rus Savaşının hemen arkasından, Hakkari, Bêhdinan ve Bohtan bölgelerinde Bedirhan'ın çocuklarının başlattığı ihtilalden söz ediyor; ancak bunu, Nakşibendi Şeyhi Ubeydullah'ın büyük hareketi izliyor. Daha önce değindim; Ubeydullah, muhtemelen Sultan Hamid'in bilgisi içinde, İran Kürtlerini kurtarmak için harekete geçiyor, büyük bir ordu kuruyor ve daha sonra, Büyük Britanya'nın baskısı üzerine Bab-ı Ali, Ubeydullah'ı tedip etmek zorunda kalıyor. Ancak bu başkaldırıları da, bir büyük savaşa veya bir büyük savaşın hemen sonrasına rastlıyor.

Böylece liderlerinin dinselliğinin yanında özellikle on dokuzuncu yüzyıl Kürt başkaldırılarının Osmanlı Devleti'nin çok büyük dış sorunlarla karşılaştığı bir zamanda ortaya çıkışı, ikinci temel çizgi oluyor.

Bohtan Emiri Bedirhan Beg, Osmanlılara karşı başarılı bir başkaldırı mücadelesi ve savaşı yürütüyor. Fakat sonunda Osmanlı otoritesine teslim oluyor. Yezdanşer, Rusya'dan yardım almak için çok çalışıyor ve mektuplar yazıyor. Rusya, çok ilginçtir, Kürtlerin bağımsızlığına veya mücadelesine ciddi ölçülerde hiçbir zaman yardımcı olmak istemiyor; Yezdanşer, Rusya yardımının gelmeyeceğini anlayınca, Osmanlılarla görüşmeye başlıyor ve teslim oluyor. Ubeydullah, İran'dan sonra üzerine gelen Osmanlı kuvvetleriyle savaşıyor ve sonunda teslim oluyor. Kadı Muhammed, İran'ın kendisine ait olduğunu söylediği topraklarda "Mehabad Kürt Cumhuriyeti" kuruyor; benzer bir cumhuriyet de İran Azerbay-

canı'nda var. İkinci Dünya Savaşı sonunda İran, bu iki cumhuriyeti ezme istiyor; Washington onayı bildiriyor ve Sovyetler'in desteğiyle kurulan bu cumhuriyetçilerden Sovyetler desteklerini çekiyorlar. Cumhuriyet kesinlikle düşmek üzeredir; pek çok önde gelen Irak'a geçiyor ve Kadı Muhammed'e ısrar ediyorlar. Muhammed, gidiyor ve üzerine gelen İran kuvvetlerine teslim oluyor.

Herhalde Muhammed de, Bedirhan, Yezdanşer ve Ubeydullah ile oğulları türünden cezalandırılmayacağını düşünüyor; nasıl düşünebildiklerini anlamak kolay görünmüyor. Gerçekten de ilk üçü, cezalandırılmıyorlar; Kürdistan'dan uzakta bir tür "rehine" hayatı yaşıyorlar ve huzur içinde ölüyorlar. Muhammed (\*) ise idam ediliyor.

Barzani Mustafa, Irak Kürdistanı'ndan olmasına karşın, Mehabad Kürt Cumhuriyeti kurulurken peşmergeleriyle birlikte Mehabad'a geçiyor ve yine cumhuriyetin dört generalinden birisi oluyor. İran kuvvetlerinin tazyikiyle bu minyatür cumhuriyet çökerken Mustafa, Tahran'la pazarlığa oturabiliyor ve Büyük Britanya'dan güvence alarak pazarlığını sürdürmek üzere Tahran'a gidebiliyor.

Mustafa'nın geçmişinde benzer durumlar görünüyor; Bağdat'a başkaldırırken, ansızın Bağdat'a gidebiliyor ve "teslimiyet" ile iki taraf arasında görüşmelere benzer bir konumda Bağdat'ta günlerini geçiriyor. Başka durumlar da olabiliyor; Barzani Bağdat'a karşı başkaldırısını sürdürürken kayınpederi ve müttefiki Mahmut Zibari, gidip Bağdat'a bu kez resmen, teslim oluyor.

Bu durumu iki nedenle açıklama eğilimindeyim. Birincisi, başkaldırıların, başkaldırdıkları düzen ve otoriteden tümüyle kopmamalarıdır. Başkaldırısı, bir kopuş olarak değil, bir yeni durum için bir konuşma yolu saydıkları anlaşılıyor. Osmanlı ya da Bağdat veya Tahran sarayının da

(\*) Fransız Kutschera'nın yazdıklarına göre, Dersim isyanının lideri Seyid Rıza'nın yakalanışı ya da teslim oluşu açıklıktan ve kesinlikten uzak duruyor. Kutschera, Kürtlerin, Erzincan Valisi'nin ateşkes ilan edildiğini, Dersim halkının isteklerinin karşılanacağını ve zarar-zıyanın telafi edileceğini vaad ettiğini ileri sürdüklerini yazıyor. Seyid Rıza, bu vaadlere inanıyor, vali ile görüşmeler yapmak üzere, Erzincan'a, se rend a Erzincan, teslim oluyor ya da varıyor. Derhal tutuklanıyor ve hapse atılıyor. Aynı kaynak Rıza'nın valilik binasından çıkarılırken "ce gouvernement menteur et sans honneur" diye bağırıldığını da ekliyor. Bu sözler, aldatıldığına inanan ve buna büyük kızgınlık gösteren bir kimseye ait olabilir; ancak silahlı bir başkaldırının liderinin başka bir beklentisi olmasını şartı bulduğumu tekrarlıyorum. Seyid Rıza, dört gün süren bir muhakemeden sonra, arkadaşlarıyla birlikte asılıyor.

böyle yaklaştığını sanıyorum.

İkincisi, Kürt sorununun uluslararası bir nitelik kazanmasıdır. Bölge ülkeler ve bölgede çıkarı olanlar, Kürt hareketlerini ve liderlerini, birbirlerine karşı veya birbirleriyle pazarlıkta kullanmak istiyorlar.

### KÜRT SORUNUNDA ULUSLARARASI BOYUTLAR

Kadı Muhammed, Kürtlerin ilk devletini, minyatür Mehabad Kürt Cumhuriyeti'ni ilan ederken başında sarık, üzerinde bir Sovyet üniforması taşıyordu. İran Azerbaycanı'nda kurulan Sovyet destekli yeni Azerbaycan Devleti'nin Sovyetler Birliği'nin gözleri önünde yıkılışının ardından Mehabad'daki Sovyet temsilcisi de çekilip gidince Muhammed sonunun geldiğini anladı. Cumhuriyeti ilan ettiği Çuvarçıra Meydanında asıldı.

Bunu tekrarladığımı biliyorum. Kürtlerin hem kimlik arayışlarını ve hem de ulus birliği kuramayışlarını çok iyi anlatıyor; bu nedenle tekrarlıyorum. Kürtler, on altıncı yüzyılın başından on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar, Türkiye ile İran arasındaki çekişmenin malzemesinden birisi ve en önemlisi oldular. Bu dönemden sonra uluslararası politikanın başrolünü oynayanlar Kürt sorunu ile ilgilendiler ve Kürtlere hep düşmanın arka cephesini zayıflatacak bir faktör olarak baktılar. Bir ulus görmediler. Rakiplerinin pozisyonunu zayıflatacak bir güç saydılar ve bu gücü harekete geçirmekten kaçınmadılar.

Kürt sorununun anlaşılmasını güçleştiren en önemli nedenlerden birinin uluslararası politikanın ilkesiz bir aktörü haline getirilmesi olduğunu sanıyorum. Kürt sorununun hem anlaşılması zordur hem de anlamak isteyenin aklını karıştıran bir özelliği var.

Burada bu özellik üzerinde durmak istiyorum. Ancak daha önce başka yerlerde ifade ettiğim ve zamanla doğruluğuna daha çok inandığım bir görüşümü yeniden dillendirmek zorunluluğunu duyuyorum. Bu şudur: Kemalizmin, bir düşünce demeti olarak prestijinin artmasında ve ciddiye alınmasında en büyük pay, Türklerden daha çok Sovyetler Birliği'ne aittir. Sovyet düşüncesi, ne yazık ki, hep olumlu politik ilişkilerine yüksek teorik değerler içermek hastalığından mustarip olmuştur; başından, 1920 yılından, beri böyle olduğunu düşünüyorum. Sakarya Savaşı ile birlikte Sovyetler, Kemalist resistansı ciddiye alıyorlar ve daha önce Çerkez Ethem'e bağladıkları umutların üzerini sildikten sonra rezerv olarak tuttıkları Enver'in de sonunu hazırlıyorlar.

Bir yeni düzen, eski düzenin lideriyle çarpışır.

Sovyet düzeni doğarken Büyük Britanya ile çarpışmak durumundadır; bu çarpışma irade dışı olarak ortaya çıkıyor. Çünkü o zaman dünya

Londra'dan soruluyor; emperyalist ve eski düzenin lideri olan Büyük Britanya, yeni düzeni bastırmak, hiç olmazsa lokalize etmek zorunluluğunu duyuyor.

Bugün her yeni düzen, doğuşunda, karşısında Washington'u bulmaktadır. Sovyetler Birliği'nin Birleşik Amerika'nın gücünü sınırlayan ve çevreleyen bir faktör olmaktan çekilmesi, bu çatışmayı hem daha kaçınılmaz ve hem de daha şiddetli yapıyor.

Yeni doğan Sovyet düzeni, 1921 yılı başından itibaren, Kemalist direnişi ve daha sonra doğan yeni devleti hep Londra'ya karşı ayakta tutmak politikasını izliyor. Bir: Elinden geldiği kadar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni güçlendirmek istiyor. İki: Bunu yapabilmek için, kapitalist ilişkilerle değil, teori ile yönetilen bir düzen olma zorunluluğundan, bu desteğinin haklılığına kendisinin de inanması için, Kemalist düzeni övmek ve bunda teorik bir değer bulmak durumunda kalıyor. Üç: Türkiye'yi tutmak, emperyalist lider Londra'ya karşıdır. Bütün teoriye düşkünlüğüne karşın buradan çok basit bir sonuç çıkarıyor: Türkiye'yi zayıflatacak her hareketin Londra'dan kaynaklandığına inanıyor. Bu, tek ülkede yeni bir düzeni yaşatma zorunluluğunun ve son derece kaypak dengelerin varlığının bir sonucudur. Anlaşılması kolay, ancak bilimsel açıdan kabulü zor oluyor.

Bu son noktanın bir uzantısı var: Şeyh Said isyanının İngilizler tarafından hazırlandığı iddiası a priori bir önermedir; ampirik bir değeri bulunmuyor. Benim kitaplarıma kadar ampirik bir değeri varcasına kabul edilen bu önerme, Sovyetler Birliği'nin ve Komintern sekreteryaşının sonuçtan neden çıkarma alışkanlığına bir örnek olmaktan ileri geçmiyor.

Buradan devam ediyorum: Kürt sorununun uluslararası politikanın kozlarından birisi olarak kullanılması, sorunun anlaşılmasını güçleştirmesinin ötesinde akıl karıştıran bir çizgiyi de içinde barındırıyor. 1920 yıllarında Komintern yayınlarını yakından izleyen ve inanmış bir komünistin Kürt sorununu anlaması mümkün olamıyor. (\*) Anlamak, Newton fiziğinden bu yana, tutarlık içeriyor; Kwantum fiziğine kadar neden-sonuç çıkarmayı ve çok sayıda olguyu "tutarlı" bir biçimde tasnif etmeyi gerektiriyor.

Sovyetler Birliği'nin ve Komintern'in Kürt sorunu ve Şeyh Said isyanı ile ilgili tutumuna gelmiş bulunuyorum. Ancak bundan önce, bölgeyle il-

(\*) Yakın zamanlarda da Irak'ta bir IKP, İran'da bir Tudeh ve Türkiye'de bir TKP üyesinin de Kürt sorununu anlaması mümkün görünmüyor.

gili en az bilgi vermek durumundayım; tutumun anlaşılması için bakışın bölgesel olması gerekiyor.

"Since the end of the war, British policy had further enhanced Sulci-maniya's status and strengthened Kurdish nationalism, by making Kurdish the town's official language, and publishing some newspapers there."

Bunları Iraklı araştırmacı Saad Jawad'ın, daha önce de kullandığım, Irak'ta Kürt Sorunu adını taşıyan doktora tezinden aktarıyorum; Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Britişlerin Süleymaniye vilayetinin statüsünü değiştirdiklerini, bu vilayette Kürtçeyi resmi dil yaptıklarını ve Kürt ulusçuluğunu güçlendirmeyi bir politika haline getirdiklerini kaydediyor.

Bu kadar değil; Jawad, ek bilgiler veriyor. "Britişler (\*) Kürtler ile doğrudan temaslar kurarak ve tanınmış bir Kürdü, Süleymaniye'nin Berzenci aşiretinden Şeyh Mahmud'u Süleymaniye'ye vali atayarak, daha da teşvik ettiler." Ancak burada da kalmıyor; Mahmut Berzenci, ya Londra'nın niyetini tam kestiremiyor ve iyimser yorumluyor ya da kendisini güçlü hissediyor, bağımsızlık için, 1919 Mayıs ayında bir isyan düzenliyor. Bu, Londra'nın istediğinden ileri gitmektir; "This was soon crushed by the British Army and he was exiled to India." Güçlü Britiş ordusu, Mahmut Berzenci'nin ihtilalini hemen bastırıyor ve şeyhi Hindistan'a sürüyor. (\*\*) Ancak iş burada da kalmıyor; Kürt sorununun anlaşılmasını son derece zorlaştıran gelişmeler çıkıyor.

Ancak anlamak, tutarlı bir tasniftir ve bu ise bütünsellik demek oluyor. Anlamayı kolaylaştırabilmek için gerekli bütünselliği bulmak zorunlu oluyor.

Bütünselliğin çerçevesi sezgi ile bulunuyor.

"As they were unable to gain Musul by force, the Turks began to stir up Kurdish nationalist feeling in the Wilayet, pointing out the undesirability of Arab domination of the area." Jawad devam ediyor; Türkler, bu dönemde, Musul'u kuvvet yoluyla elde edemeyeceklerini anlayınca Kürt ulusal duygularını kamçulamaya başlıyorlar ve Kürtlerin Arapların boyunduruğunda yaşamayacağını ileri sürüyorlar.

Araştırdığım bütün kaynaklar, Kemalistlerin bu dönemde, 1919 ve

(\*) Başka yerde de yazdım; hukuk ile bilimin en yakın olduğu yer, sözcüklerde tizliktir. "İngiliz", Büyük Britanya İmparatorluğu'nu ya da hukuki adıyla Birleşik Krallığı oluşturan uluslardan sadece birisidir. Krallık halkına "british" deniyor, "britiş" olarak Türkçeleştirmekte hiç sakınca görmüyorum.

(\*\*) Yıllar sonra Makarios da Hint Denizi'nde bir adaya sürüldü.

1920 yıllarında, Güney Kürdistan denilen bölgede Kürt ayaklanmaları peşinde koştuğunu ve bunun için çalıştığını kaydediyor. Türk Kemalist direnişçileri, Kürt bağımsızlığına destek olmak istiyorlar.

Londra'nın politikası açıktır; Musul'un Irak'ta olmasını ve Irak'ın da kendi mandası altında kalmasını istiyor. Bu arada da Kürtleri, gerektiğinde bir tehdit ve Bağdat'a "tedip" unsuru olarak ihtiyatta tutmayı planlıyor, bunun için Kürtlere bazı haklar verilmesini gerekli görüyor. Irak buna yanaşmıyor. Bu durumda Şeyh Mahmud'u vali yapıyor. Mahmud, valilikten, belki de Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da dendiği türden bağımsızlığa geçmek için isyan ediyor. Londra ordusuyla, bu isyanı kırıyor. Bunun üzerine kendi bağımsızlığı için çabalayan Kemalistler, Londra'ya karşı bu bölgede Kürt ayaklanmaları örgütlemeye başlıyorlar.

"In order to counteract Turkish activities, and to force the Iaquis to ratify the treaty, the British renewed their promise of independence to the Kurds, presenting themselves as guarantors of the promise." Birleşik Krallık, Kuzey Irak'taki Türk aktivitesini karşılamak zorunda kalıyor ve bunun için yeniden Kürtlere bağımsızlık vaad ediyor. Burada da durmuyor.

"British troops were pulled out of Kurdistan and Shaikh Mahmud was brought back from exile and reinstated in Sulaimaniya to help fight Turkish influence." Çok ilginç gelişme ortaya çıkıyor; Britişlerin, Türk etki ve aktivitesini karşılayabilmek için yeniden Şeyh Mahmud'a ihtiyaç duyduğu anlaşılıyor. Bu nedenle Süleymaniye'deki Britiş askerleri çekiliyor ve Mahmut, Hindistan'daki sürgünden getirilerek Süleymaniye'deki eski durumuna koyuluyor.

Hırslı Şeyh Mahmud Berzenci'nin burada durmadığını ve kısa bir zaman sonra Süleymaniye'yi başkent ve kendisini de Kürdistan kralı ilan ettiğini daha önce yazdım; 1922 Kasım ayında Şeyh Mahmud, krallığını açıklıyor. Bu, Türk direnişçilerinin, Londra adına Anadolu'yu işgal etmek isteyen Grekleri, Akdeniz olarak ilan etmekle birlikte Ege'den denize dökükleri tarihten hemen hemen iki ay on gün sonradır.

1922 yılından 1923 yılına girildiğinde, Londra'nın Türk politikasında belli değişiklikler yaptığı anlaşılıyor. Bir Türk Devleti'ni kabul etme ve zaman içinde bu Türk Devleti ile uzlaşma politikasına geçiliyor. Bu politika değişikliğinin savaş yorgunluğu, Grek güçlerinin başarısızlığı yanında, mutlaka yeni Sovyet düzeni ile ilgili yanları olduğunu sanıyorum; ancak bu son noktayı açıklayabilecek durumda değilim.

1923 yılında Londra'nın Türk politikasındaki değişikliğin bir nedeni Musul'un kendisi midir; bilemiyorum. Londra tarafından tanınmaya çok önem veren ve Enver ile arkadaşlarına göre çok daha az cüretli olan Kemal Paşa ve arkadaşları, 1923 yılı başında Musul'dan vazgeçti ve bunu

usulüne uygun olarak Londra'ya hissettirdi mi; bu ancak üzerinde çalışılabilecek bir hipotez olabilir. Daha sonraki gelişmelerin bu hipotezi doğruladığı kesindir.

Kesin olan bir de şudur: Eğer Ankara ile Londra arasında, Musul da dahil bir uzlaşma hattı kurabildiyse, Birleşik Krallık'ın, Türkiye'nin doğusunda Batı Kürdistan denilen bölgede bir Kürt Devleti kurulmasını öngören Sevr Anlaşmasını dosyaya koymaya razı olması gerekir. Nitekim Lozan görüşmelerinde böyle bir öneri ciddi olarak ortaya atılmıyor. 1923 Temmuzunda Lozan, Kürt Devleti projesini yırtıyor ve Türk Devleti'ne kapıyı açıyor.

Bu arada bir parantez açarak 1923 ve 1924 yıllarının Ankara-Moskova ilişkileri açısından gergin ve Moskova açısından kaygılı geçtiğini belirtmek durumundayım. Türkiye'de komünist hareketleri tarihini inceleyen yerli ve yabancı araştırmacıların dikkatten kaçırdıkları en önemli noktalardan birisi budur; 1924 yılında Komintern içinde Türkiye Komünist Partisi'nin Kemalizmin kuyrukçuluğunu yapmakla suçlanmasını, benim dışımdaki bütün araştırmacıların ciddiye alması, bir önemli değerlendirme hatası oluyor. Bu, Sovyetler Birliği'nin Kemalist düzen ve devleti yaşatma politikasından dönme değil, Londra'ya meylettiğini düşündüğü Ankara Hükümeti'nin dikkatini çekme manevrasıdır. Bu manevraya konjonktürel değerinden fazlasını yüklemek, tekrar ediyorum pek çok araştırmacının yaptığı budur, genel olarak Komintern ve özel olarak Türkiye'de sol hareketler tarihini değerlendirme açısından yanıltıcı görünüyor.

Devam ediyorum; Londra'nın sadece Kuzey'de değil Güney'de de bağımsız Kürt Devleti'ne ihtiyacı kalmadığı anlaşılıyor. 1924 yılında Bağdat, Süleymaniye'de kendisini Kürdistan kralı ilan eden Mahmut Berzenci'yi, yetkisi olmadan asker celbetmek ve vergi toplamakla suçluyor; Bağdat, bu suçlamayı, bir buçuk yıl sonra yapıyor ve Berzenci'nin iddialarını kabul etmediğini belli ediyor. 20 Mayıs 1924 tarihinde Süleymaniye üzerinden uçan uçaklar, şeyhin 25 Mayıs'ta Bağdat'a gelerek teslim olmasını, aksi takdirde kentin bombalanacağını açıklayan broşürler atıyor. 27 ve 28 Mayıs 1924 tarihinde ise Britanya Hava Kuvvetleri uçakları Süleymaniye'yi bombardımana tabi tutuyor. Böylece Birleşik Krallık, Şeyh Mahmud'un Irak'taki Kürt Krallığı'nı yerle bir etmek için hava kuvvetlerini harekete geçiriyor.

Ancak harekete geçen bir başka güç daha var: "Mais selon les Turca, qui vont protester le 3 septembre a la societe des Nations, les degats auraient ete codnsiderables: les deux tiers de la ville seaient detruits." Fransız araştırmacı Kutschera, Süleymaniye Kraliyet Hava Kuvvetleri tarafından bombalanınca Türkiye'nin bunu Milletler Cemiyeti'nde protesto ettiğini

ve zararın büyük olduğunu ileri sürdüğünü kaydediyor. Türklere göre, Süleymaniye'nin üçte ikisi harap oluyor.

Türklerin Kürtlere sahip çıkması ilginçtir; uluslararası politikanın cilveleri olarak ortaya çıkıyor. Türklar ile Britişler arasındaki niza, huzunu kaybetmekle birlikte tümüyle kapanmış olmaktan uzak görünüyor. Ankara, kendisi için bir tehlike olmayacağına inandığı ve uzlaşma yollarını aradığı Londra'yı daha çok rahatsız edeceğini düşündüğü için Güney'deki Şeyh Mahmud başkaldırısına destekçi oluyor. Böyle bir durumda bir sürpriz olarak gelen Kuzey'deki Şeyh Said isyanını da bir Britiş tezgahı olarak görmesi normal karşılanabilir; henüz oturmamış Türkiye Devriminin çok kuşkucu ve sinirlilik ölçüsünde kaygılı olması normaldir. Said'in isyanı ile Musul meselesinin çözümü aynı yıldıdır. Biri başında, Kürt başkaldırısı Şubat 1925 tarihinde, Musul'un Milletler Cemiyeti kararı ile Irak'a ve fiilen Büyük Britanya'ya verilmesi ise 1925 yılı Aralık ayında oluyor. Tarih açısından isyanın önce olması daha anlamlı görünüyor; Irak Kürdistanı'nda henüz Kürt başkaldırısı küllenmemiş durumunu koruyor.

Cemiyet-i Akvam'ın Musul kararı, genel olarak, bir petrol alanının paylaşım kararı olarak biliniyor; ancak bundan çok ötedir. Cemiyetin Musul kararı, aynı zamanda, bir Kürt reform programı olarak ortaya çıkıyor; için bu yanı, çok zaman gözlerden uzak tutuluyor. Karara göre, Kürtlere pek çok garantiler veriliyor ve bunun için, Bağdat ile Londra'nın aynı bir antlaşma imzalamaları şart koşuluyor. Cemiyet, Birleşik Krallık, Irak'ın Kuzey Kürdistan'da alacağı pek çok ıslahatı gözetmekle görevlendiriyor. Buna göre Irak Hükümeti, Londra'nın mandası altındadır, Kürtlerin ulusal kimliklerine saygı göstermeyi ve bunu güvence altına almayı taahhüt ediyor. Hükümet, bir Kürtçe çeviri bürosu kurmayı ve Kürtçe konuşmayı garantileyen bir yasa çıkarmayı da kabul ediyor. Buna ek olarak, Kürdistan'da, eğitim ve işçileri bakanlıklarının önemli yerlerine Kürtlerin atanması sistemi getiriliyor.

Berlin Antlaşması, Türkiye Ermenistanı'nda Ermeniler için bir ıslahat programı ve garantiler getiriyor. Musul kararı, onaylanmayan Sevr Antlaşması bir yana, benim bilgilerime göre Kürtleri uluslararası statüye kavuşturan ilk devletler hukuku kararıdır. Bunu 1963 yılında Dış Moğolistan'ın Güvenlik Konseyi'ne başvuruları izliyor.

Şimdi artık Komintern'in ve Türkiye komünistlerinin 1920 yıllarının ortasında Kürt sorununa bakışlarına ve bunu nasıl içinden çıkılmaz bir hale getirdikleri noktasına geliyorum. Bu noktada bazı açıklamalar yapmadan önce de, 1923 yılından, Lozan görüşmelerinden itibaren Sovyetlerin Kemalist rejimin Londra'ya karşı uysallaştığı ve uzlaşma yolları aradı-

ğı değerlendirmesine kapıldığı yolundaki saptamayı hatırlatmak istiyorum.

İşte bu çerçevede B. Ferdi, alias Şefik Hüsnü, Türkiye Komünist Partisi'nin o zamanın en güçlü adamı olarak, Komintern'de 1926 yılı Şubat ayında, Musul konusunda Türkiye'nin izlemesi gerekli yol üzerinde görüşlerini açıklıyor. Türkiye komünistleri, Musul nedeniyle, Türkiye'nin Büyük Britanya'ya savaş açmasını istiyorlar.

"Dolayısıyla, İngiliz emperyalizmiyle Türk milliyetçiliği arasında çıkabilecek silahlı bir çatışma karşısında devrimci proletaryanın tutumunu saptamak, son derece acil bir görevdir. Musul meselesini devrimci proletarya nasıl değerlendirmektedir ve bu konuda Türkiye'nin işçi ve köylülerine nasıl bir tutum almasını salık vermektedir? Her şeyden önce, bugün bir sınır meselesinden çıkabilecek bir savaşın haklılığı konusunu açıklığa kavuşturmak gerekiyor.

"Bütün bunlar, Türkiye'nin boyun eğme ve uzlaşma siyaseti izleyerek, siyasi ve ekonomik gelişmesini bozan etkenleri durdurma amacına asla ulaşamayacağını kanıtıyor. Türk milliyetçileri, İngiltere'nin taleplerine boyun eğecek olurlarsa, sadece Doğu halklarının sevgisini yitirmekle kalmaz, aynı zamanda kendi siyasi muhaliflerine ve Kürt ayrılıkçılarına karşı da zayıf bir duruma düşerler. Ardı arkası kesilmeyen güçlükler, onları ekonomik inşa tasarımlarını istedikleri gibi sonuçlandırmaktan gene alıko-yar.

"Çıkacak herhangi bir çatışmanın Türkiye ve İngiltere ile sınırlı kalması olasılığı büyüktür. Bu durumda genel bir savaşın çıkması kaçınılmaz olur. Böyle bir durumda, mevcut emperyalistlerin çıkar çatışmasının nelere varabileceğinin üzerinde fazla durmaksızın, Sovyetler Birliği'nin ve tüm Doğu halklarının Türkiye'nin yanında yer alacağını rahatlıkla söyleyebiliriz."

Şefik Hüsnü, Londra, Ankara'da Kemalist partinin muhalifleri ve Türkiye'deki "Kürt ayrılıkçıları" arasında bir bağ kurmaktan çekinmiyor. Musul için Büyük Britanya ile savaş bu üçlü ile mücadele anlamına da geliyor; Hüsnü, Komintern içinde ve yayınlarında bunları dile getiriyor. Sonra taleplere geçiyor; birisi, "Sovyetler Birliği ile kesin ittifak yapılması" oluyor. İkincisi ise şudur: "Kürdistan'ın geniş halk kitlelerine, İngilizlerin baskısından ve kendilerini ezen feodaller ve dincilerden kurtulur kurtulmaz kendi hükümet biçimlerini kendilerinin belirleme hakkının tanınacağına resmen açıklanması." Türkiye komünistleri, Musul nedeniyle Türkiye'nin Büyük Britanya'ya savaş açmasını, bundan korkmamasını, Sovyetler Birliği ile tüm Doğu halklarının Türkiye'nin yanında yer alacağını garantili olduğunu, savaşın kazanılacağını, ancak işin başında, bu bölgenin

Kürtlerine, gerekli temizliklerden sonra, kendi hükümet biçimlerini seçme hakkının tanınacağını önceden açıklanmasını öne sürüyor ve istiyor. Türkiye komünistleri, eninde sonunda Britanya'ya karşı olursa, Kürtlerin başkaldırılarına destekliyorlar. Bunlara ayrı devlet hakkı veriyorlar.

Türkiye Komünist Partisi, Şeyh Mahmud'u sonuna kadar destekliyor. Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin Süleymaniye'yi bombardımanından bir ay kadar sonra, TKP adına Komintern'de görüş açıklayan Faruk, sözünün bir yerinde, "Sadece Türklerin silaha sarılmasına değil, aynı zamanda Kürt reislerinin İngiltere'ye karşı ayaklanmasına da bakalım" diyor ve devam ediyor: "İngiltere'nin peşpeşe bombardımanları kar etmemiş, İngilizler Süleymaniye ve Revandüz'ü Kürtlere terk etmek zorunda kalmışlardır." Bundan memnunluk duyulduğu anlaşılıyor.

"Türkiye Komünist Partisi'nin görüşüne göre, eğer dünya proletaryası ve Komünist Enternasyonal bu hareketleri, ciddi olarak desteklerse, Macdonald, Herriot ve Mussoloni de, Loyd George ve Poincare'ye Anadolu'da indirilen şamarın aynısını yiyeceklerdir."

TKP, Şeyh Mahmud'u destekliyor ve Türkiye'de benzer bir durum görmüyor. 1924 yılında yapılan bu açıklamada şunlar da yer alıyor: "Bugünkü yasalar, tüm müslüman halka aynı anayasal hakları tanımaktadır. Bu yüzden Kürtlerin aydın ve burjuva unsurları, hiçbir milli ve ayrılıkçı talep öne sürmüyorlar." Bundan yedi ay sonra Şeyh Said başkaldırısı ortaya çıkınca TKP şaşırıyor ve bunu ayrılıkçı sayarak mahkum ediyor.

Said'in ayaklanmasından bir hafta sonra, Moskova'da Komintern adına bir basın açıklaması yapılıyor. Bu açıklamayı, Şeyh Mahmud'un isyanı ile karşılaştırmak gerekiyor. Açıklamadan bazı bölümleri aktarmak istiyorum:

"Mustafa Kemal'e ve Ankara Hükümeti'ne karşı Kürdistan'daki Şeyh Sait ayaklanması, Moskova tarafında, Türk gericiğinin İngiliz emperyalizmi ile ittifak halinde bir geri dönüş girişimi olarak değerlendirilmektedir.

"Kemal'e karşı, ilk olarak emperyalizm, ikinci olarak feodal ağalar, üçüncü olarak din adamları ve dördüncü olarak liman şehirlerinin yabancı sermayeye bağlı ticaret burjuvazisi mücadele etmektedir.

"Daha 1919 yılında İngilizler, bağımsız bir Kürt devleti kurulmasını öngören bir maddeyi Sevr Antlaşmasına koymuşlardır. Bağımsız bir Kürdistan, Türkiye'nin Musul üzerindeki bütün taleplerinin sona ermesi demektir.

"Kürt ayaklanması, İngiliz emperyalizminin Ortadoğu'daki yeni bir saldırı manevrasıdır."

Bu aktarmaların burada yaptığım çözümlemelere gösterdiği uyum

karşısında şaşırđımı saklayamıyorum. Devam etmeden bir parantez açma ihtiyacını duyuyorum.

Bir: Bu basın açıklaması, daha sonra, Kemalist tarih yazımının temel savları haline geliyor.

İki: Kürt sorununda, Türkiye Komünist Partisi'nin görüşleri, Kemalizmin çizgisi ile tam bir paralellik gösteriyor ve aynıhık gösterdiği zamanda da TKP, Kemalizmin sağına oturuyor.

Üç: Kemalist rejiminin zayıflamasının Londra'ya yarayacağı saptamasından, Şeyh Said'in bir İngiliz kuklası olduğu sonucuna sıçrama yapılıyor ve hiçbir maddi dayanağı olmayan bu görüşler, bir tarihçiden diğeri-ne bir kuşaktan öbürüne tekrarlanıyor. Bilim ödülleri, bunları tekrarlama ölçüsüne göre dağıtılıyor.

Bu basın açıklamaları daha sonra İKKİ, Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi görüşü oluyor ve daha büyük bir geçerlilik kazanıyor. İKKİ 1925-1926 dönemi raporunda yazılanları aktarıyorum.

"Bu raporun yazıldığı dönemde Türkiye'nin iç durumu tam bir istikrara kavuşmuştur. Devrimle iktidara gelen ve hakimiyeti elinde tutan Kemalistlerin burjuva cumhuriyetçi partisi, başını Şeyh Said'in çektiği Doğu'daki ayaklanmayı altetmeyi başardı.

"Kürt ayaklanmasının bastırılması, Türk Hükümetinin saygınlığını ülke sınırları içinde ve dışında önemli ölçüde arttırdı. Şeyh Said'i destekleyen İngiliz emperyalizminin yeni Türkiye'nin milli iktidarının zayıflayacağı yolundaki hesapları boşa çıktı.

"Ticaret burjuvazisinin ve toprak ağalarının çıkarlarını savunan Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'na karşı bir meydan savaşına girişildi. Bu parti şimdi tarih sahnesinden tamamen silinmiştir."

Bir bölümü Kemal Paşa'dan önce Kurtuluş Savaşı'nı örgütlemeye çıkmış Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa türünden direnişin liderlerinin safdışı bırakılmasına Komintern desteğini sunuyor.

Burada çok kısa da olsa, 1925 yılı üzerinde durmak ve önce ileri tarihlere uzandıktan sonra tekrar geriye dönmek istiyorum; Türkiye'nin siyasal ve mücadeleler tarihine şimdiye kadar eksik bırakılmış bir boyutu daha ekleyebilmek için bunu yapmak zorunluluğunu duyuyorum. Tarihsel bakış, 1921 yılından itibaren Batı Avrupa'nın ve emperyalizmin kendisini toplamaya başladığına işaret ediyor; Lozan, Batı açısından yeniden bir kendine güvene kavuşmaya başladığını gösteriyor. 1925 yılı ise çok sert olmasa bile, uluslararası ilişkilerde bir dönüş oluyor.

1925 yılı Aralık ayı, Avrupa'da gelişmeler sözkonusu olduğunda hem Ankara ve hem de Moskova için ters işaretlerle doludur. Aynı ayda Milletler Cemiyeti'nin Musul Kararı, tümüyle Büyük Britanya lehinedir ve

Türkiye, daha önce buna yatkın hale gelmiş olsa da, herhangi bir görüntüyü kurtaracak senaryodan da yoksun bırakılıyor. Aynı ayda Fransa, Birleşik Krallık, İtalya, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya aralarına Almanya'yı da alarak Locarno Antlaşması'nı imzalıyorlar; böylece, Sovyetler'in Almanya'yı diğer Batı Avrupa ülkelerinden ayrı tutma politikası bir darbe yemiş oluyor. Toplanır ve özetlenirse 1925 yılının son ayında, hem Sovyetler ve hem de Türkiye, Batı Avrupa'da tersyüz edilmiş görünüyorlar; en azından ve çok acele olarak 17 Aralık 1925 yılında Paris'te Türkiye ile Sovyetler'in bir saldırmazlık antlaşması imzalamaları da bunu kanıtıyor. Lozan çerçevesinde Türkiye ve Kemal Paşa, çok önem verdiği Londra merkezine doğru yaklaşma yollarını ararken, birden itildiklerini duyuyorlar ve Türkiye, Sovyetler'den uzaklaşırken, tekrar Sovyetler'e doğru adım atmak zorunda kalıyor.

Şeyh Sait isyanı nedeniyle Sovyetler'in, Komintern'in ve Türkiye Komünist Partisi'nin Kemalist rejimi büyük bir hırsla desteklemesi, Türkiye Komünist Partisi'nin kraldan fazla kralcı bir senaryo ile Musul nedeniyle Büyük Britanya'ya savaş açılması için tahriklere girişmesi, Sovyetler'in, Kemal Paşa'nın Osmanlı döneminden ve Kurtuluş Savaşı'ndan kalma tüm rakiplerini, her türlü gerekçe ile ve idam yolu da dahil temizlemesine açık kart vermesi, Türkiye açısından, 1926 yılında Büyük Britanya'daki genel grev nedeniyle Stalin'in bütün tedbirliliği bırakması ve Londra'nın genel grevi bastırdıktan sonra sert tepki göstermesi de, Sovyetler açısından, birbirine yaklaşıma eğilimlerini hızlandırıyorlar.

Buradan devam ediyorum ve parantez içinde bir tekrarı dillendirmekten çekinmiyorum. 1927 yılı TKP tevkifatında, bana gelinceye kadar, iki büyük yanlış birlikte yapıldı. Bir: TKP Katib-i Umumisi Vedat Nedim'in, Şefik Hüsnü ile ihtilafa düştüğü için bütün TKP belgelerini polise teslim ettiği yazıldı. Böyle bir ihtilaf yoktur; bu bir üst Osmanlı bürokratinin oğlu, İstanbul'da, Sovyet ticaret şirketi Arcos, All-Russian Coperative Society'de memur olarak çalışıyor ve aynı zamanda katib-i umumi görevini yapıyordu. Arcos'un asıl büyük kolu Londra'daydı ve Birleşik Krallık Hükümeti, genel grevi bastırdıktan sonra, Londra'daki Arcos binasını bastı ve dosyalara el koydu. Üst bürokrat çocuğu Vedat Nedim, sıranın İstanbul'daki Arcos'a geleceğini düşünmüş olmalıdır; gitti, belgeleri, arkadaşları ve kendisini, İstanbul siyasi polisine teslim etti.

İki: TC Hükümeti, bu sırada komünist yakalamak istemiyor ve hem Sovyetler'den hem de Türkiye komünistlerinden son derece memnundur. Türkiye komünistleri, Kemalist hükümetin kendilerinden en çok memnun oldukları bir zamanda kendilerini polise veriyorlar. Hükümet şaşkın; ne yapacağını şaşırıyor.

Sonunda TKP merkez yöneticileriyle teslim olduğunda bile, dörder aylık hapis cezalarıyla sonuçlanan bir muhakeme sürüyor. Pek çok araştırmacı böyle bir sonucu, muhkeme başkanı yargıcın iyiliğine ve yumuşaklığına bağladılar. (\*) Mümkün değil, Kemalist hükümet, bu sırada, komünistlerinden ve Sovyetler'den memnun görünüyor.

"Et Karakhan, adjoint au commissaire des affaires etrangeres de l'U.R.S.S., aurait conclu, en juillet 1927, avec Turquie, un accord dirige contre le mouvement kurde, signe a Moscou par Zeki Bey en presence de l'ancien ambassadeur Araloff."

Kutschera'dan yaptığım bu aktarma, şimdilik "tezler" çerçevesinde kaydediyorum ve araştırılması gerektiğini düşünüyorum, 1927 yılında, Moskova'da Sovyetler'in eski Ankara Büyükelçisi Aralov'un da bulunduğu bir törenle, Büyükelçi Zeki Bey ile Dışişleri Komiser Yardımcısı Karahan'ın, Kürt hareketine karşı bir antlaşma imzaladıklarını ileri sürüyor.

"En 1930, au moment ou les combats les plus intenses se deroulent autour de l'Ararat, les dirigeants sovietiques etaient en train de reprimer un autre soulèvement nationaliste en Armenie sovietique, et tandis que les Kurdes sovietiques et les Armeniens aident les rebelles de l'Ararat, les Sovietiques cooperent, etroitement avec les Turcs: l'Araxe, qui forme la frontiere, est garde par l'armee sovietique avec des barbeles et des chiens aux lieux de passage naturels; des postes de surveillances ont ete construits a intervalles reguliers, et des patrouilles de avalerie font des rondes reguliers... Mais malgre cela, la frontiere ne sera jamais hermetiquement bouclée."

"En juillet 1930, avant l'assaut contre le bastion de l'Ararat, un detachement de 500 cavaliers sovietiques arrive au village de Davalou, pres de l'Araxe, y passe deux jours, puis 'disparait' une nuit... Les villageois de Davalou sont convaincus qu'ils ont franchi l'Araxe pendant la nuit pour participer aux cotes des forces reguliers turques."

Fransız araştırmacı Kutschera'nın çalışmasında doğruluğunun araştırılması gereken başka iddialar da yer alıyor. Buna göre, 1930 Ararat Kürt isyanında Sovyetler Birliği'nin, aynı zamanda Sovyet Ermenistanı'nda bir nasyonalist isyan olmasına karşın, Türk Hükümeti ile çok yakın işbirliğine girdiği ileri sürülüyor. Kutschera, Türkiye Cumhuriyeti kuvvetlerinin

(\*) Ankara DGM'de yargılanan davanın sanıkları Nihat Sargın ile Nabi Yağcı'nın da hükümetin kendilerinden memnun olacağını hesaplayarak teslim olduklarını düşünmek mümkün görünüyor. Ancak şu anda TIP ve TKP ile ilgili muhkeme kaziyeye bulunduğu için mahkemeler, 1927 yılında olduğu kadar "özgür" davranamıyorlar.

Ararat isyanını bastırıldığı bir zamanda Aras Nehrinin öbür yanında Davalou köyüne beş yüz Sovyet süvarisinin geldiğini ve bir gece sonra kaybolduklarını yazıyor. Bazı kaynaklara dayanarak, Davalou köylülerinin bunların sını geçerek, Türk düzenli kuvvetleriyle birlikte Kürtleri bastırmak için savaşıklarını ifade ediyor.

Doğru mu; Kutschera da doğruluğundan emin görünmüyor. Üstelik bu tür iddiaların doğruluklarını ortaya koymak da kolay değil; ancak makul olup olmadıkları tartışılabilir. Bu sırada Moskova'da yapılan bir basın açıklamasını çalışmasına alıyor ve ben de aktarmak istiyorum. Şudur: "Derriere les combats sur le mont Ararat, il faut voir a nouveau l'imperialisme international qui est en train de foger un rideau de fer autour de l'U.R.S.S." Sovyetler Birliği, Ararat Kürt isyanını da emperyalizmin tezgahladığına inanıyor ve bunun amacının, SSCB çevresinde bir "demir perde", "un rideau de fer" inşa etmek olduğunu ileri sürüyor. "Demir perde", sözcüğünün, "un rideau de fer", "iron curtain" olarak on beş yıl kadar sonra Churchill tarafından kullanılmasından önce Sovyetler Birliği'nce keşfedilmiş olduğu da ortaya çıkıyor.

Devam ediyorum; yine bir yönetsel tekrar yapmak durumundayım. Tarih bilimi, toplumsal gelişmenin yasalarını çıkarmak kadar periyodizasyon işidir. Tarih, dönemlere ayırma ile uğraşır; en kaba tarih bile, somut olarak hiçbir işareti olmayan çağlara ayırma ile gelişiyor. İstanbul'un fethi mi, Copernicus'un gök cisimlerin revolüsyonu, dönüşü üzerine önemli çalışması mı, yoksa Christopher Colombus'un yeni dünyaya seferi mi; kesinlikle söylemek mümkün görünmüyor. Ancak tarihçiler bir "Yeni-çağ" dönemi sözü ediyorlar. Tarihçilik ve tarih yazımı, aynı zamanda bir periodiztasia sürecidir; bunu hatırlatmakta yarar görüyorum.

1925 yılı, Şeyh Said isyanı ve Musul Kararı, Türkiye tarihinde bir yeni dönemin başlangıcı sayılabilir; politika, Kurtuluş Savaşı'nın yönetici kadrolarının, başta Kemal Paşa, seçimlerinin ve eğilimlerinin yerine, yine Doğu'ya kayıyor. Bu tarihten itibaren Türkiye, önemli olamayan bir Balkan Paketi arayışından sonra, Doğu ile bir stabilizasyon ve mümkün olduğu ölçüde de dayanışma düzenine giriyor.

Doğu'da ise Kürtler var.

Türkiye'nin Doğu politikası Kürtleri ilgilendiriyor.

Abdülhamid'in, Türk-Rus Savaşı sonrasında Kürt politikasını değiştirmesi ve Enver'in, Abdülhamid'in, verdiği ipucundan hareketle Türkiye'yi Doğu'ya kaydırma operasyonunu gerçekleştirmeye çalışması türünden, Kemal Paşa, 1925 yılının başında Şeyh Said isyanı ve sonunda ise, açıkça yazıldığında uluslararası bir Kürt ıslahat programı olan 1925 Cemiyet-i Akvam Musul Kararı ile, 1925 yılı sonundan itibaren Doğu'ya dönmek



zorunda kalıyor. Şeyh Said isyanı, Türkiye'de Kürtlerin üniter Türk Devleti'ne itirazlarını, Musul Kararı ise Kürtlere uluslararası statüyü açıklıyor. Genç devlet, derslerini çıkarmakta gecikmiyor.

Türkler hep Batı'ya meylediyorlar.

Batı, Türkleri hep Doğu'ya atıyor.

Kemal Paşa rejimi Doğu'ya yönelince, birbiri arkasından pıtrak türünden Kürt isyanları ile karşılaşılıyor. Nerede ise İkinci Savaş'ın arefesine kadar, genç devlet, Kürt isyanlarının birisini bastırdıktan sonra diğerine koşmak zorunda kalıyor.

Kemalist tarih bunları yazmıyor.

"Tezler" ise niteliği gereği "hatırlatma" ve "parantezler" ile açılıyor, Türkiye Üzerine Tezler dizisinin ikinci kitabında, 1921 Mart ayında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında bir antlaşma imzalandığını, aynı gün Büyük Britanya ile Sovyet Devleti arasında bir ticaret antlaşmasının bağlandığını, bunun için, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Karadeniz'de boğulmasının Moskova tarafından iki ay gizli tutulduğunu, aynı ay içinde Türkiye ile yapılan antlaşmanın benzerlerinin Afganistan ve İran ile de yapıldığını böylece yeni Sovyet düzeninin kendi güneyinde bir güvenlik kordonu, cordon sanitaire, oluşturduğunu yazdığımı hatırlıyorum. Aynı çalışmamda, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını olarak çıkan "Olaylarla Türk Dış Politikası" kitabının, aslında Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dış politika tarihi olduğunu, kimseye açılmayan arşivlere dayanılarak yazılmış olabileceğini kaydettiğimi de düşünüyorum. Şimdi bu hatırlamalardan sonra "Olaylarla Türk Dış Politikası" başlıklı tarihten aktarma yapmaktayım.

"Türkiye ile komşusu İran arasındaki münasebetlere gelince; 1921 yılında Sovyetler'in teşebbüsü ile Türkiye, Sovyetler Birliği, İran ve Afganistan ikili antlaşmalar yapmışlardı. Türkiye ile İran arasında böyle bir antlaşma bulunmuyordu. Öte yandan, 1924 yılında hilafetin ilgası İran'daki gerici zümre tarafından iyi karşılanmamış ve bu olay, Türk - İran mübalebetlerinin dostane mahiyet almasını bir süre için engellemişti. Bundan başka, Musul uyuşmazlığı sırasında Türk - İran sınır bölgesinde yaşayan bazı aşiretlerin baskınlar yapması Türk ve İran Hükümetlerinin karşılıklı itham ve protestolarına sebep olmuştu. Sınır uyuşmazlıkları 1925 yılında Türkiye'de vuku bulan Doğu isyanının bastırılmasından sonra da devam etmiştir."

Resmi tarihteki "bazı aşiretleri" ve "Doğu isyanı" sözcüklerinde, aşiretlerin yerine "Kürt aşiretleri" Doğu sözcüğünün yerine de "Şeyh Said" ya da yine "Kürt" sözcükleri konulduğunda, daha anlaşılır oluyor ve yine Kürt sorununun bölgesel ve uluslararası niteliği ön plana çıkıyor.

Burada, Türkiye'nin dış ilişkiler tarihinden aktarmalara devam etmeden önce birkaç tezi arka arkaya ifade etmek istiyorum. Bunlar, Türkiye, İran ve Irak'ı ilgilendiriyor.

Bir: Bu üç devletten herhangi biri, bir diğeri ile ciddi sorunu olduğu veya diğerinin rejimini beğenmediği zaman, beğenmediği ülkedeki Kürtleri destekliyor, ayaklanmaya ve bağımsızlığa özendiriyor.

İki : Bu üç ülkeden her birisi, sorunu olduğu bir diğerinde Kürt başkaldırıları olmasından hoşnutluk duyuyor.

Üç : Bu üç ülkeden herhangi birinde Kürt hareketleri veya başkaldırıları bağımsız bir devlet kurma yoluna girdiğinde, üç ülke, aralarındaki rahatsızlıkları bir tarafa koyarak Kürt hareketlerini bastırmada yardımlaşmaya başlıyorlar.

Aktarmaya, daha önceki paragrafın son cümlesini de alarak devam ediyorum.

"Sınır uyuşmazlıkları, 1925 yılında Türkiye'de vukubulan Doğu isyanının bastırılmasından sonra da devam etmiştir. Nihayet, 22 Nisan 1926'da, Tahran'da sınır meselelerine son vermek ve iki memleket arasındaki münasebetleri geliştirmek amacı ile bir Güvenlik ve Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın altıncı maddesinde şöyle deniliyordu: "Tarafeyni Akideyn (bağıt yapan iki taraf, y. k.) hudut muntakaları ahali-sinin huzur ve emniyetlerini temin edebilmek maksadiyle hududa civar araziye bulunan aşiretlerin ihdas edegelmekte oldukları iki memleketin asayişini muhil efali mücrimaneye (iki ülkenin asayişini bozan suç teşkil eden faaliyetler, y.k.) ve tertibata nihayet vermek için bilcümle tedabiri lazimeyi ittihaz edeceklerdir. Bu tedabir tarafeyn hükümetlerince ayrı ayrı veya lüzumuna kail oldukları takdirde müştereken ittihaz olunacaktır: Antlaşmanın birinci maddesine göre iki memleket arasında 'ebedi' dostluk kurulacaktır. Diğer maddelerde iki devletin birbirlerine karşı düşmanca harekette bulunmayacağı ve taraflardan biri tecavüze uğrarsa diğerinin tarafsızlığını muhafaza edeceği öngörülmüyordu."

Türkiye ve İran, Kürt hareketliliğini bastırmak için her türlü önlemi almaya, gerektiğinde birlikte davranmaya karar veriyorlar. Aslında burada da kalmıyorlar; "sınır bölgesinde şekaveti önlemek ve emniyet tedbirlerinin alınmasını kolaylaştırmak için Ağrı bölgesindeki Türk - İran sınır hattında bazı değişiklikler" bile yapıyorlar. Kürtler ile daha kolay başede-bilmek için iki ülke sınırlarında değişiklik yapmaya razı oluyor.

Bundan sonra bu ikili ilişkinin geliştirilmesini beklemek gerekiyor; tarih, İran ile yapılan ikili antlaşmanın, daha da geliştirildiğini gösteriyor. Sadabad Paktı, 1937 yılında Tahran'da Sadabad Sarayı'nda imzalanıyor; 1921 yılında, Sovyetler ile birbiri arasında antlaşmalar imzalayan Türki-

ye, İran ve Afganistan böyle bir pakta çok daha erken karar veriyorlar. Irak'ın girmesi İran ile ilgili sorunlarının çözümünün gecikmesinden kaynaklanıyor. Kuşkusuz Irak'ın katılmasıyla pakta, büyük Britanya'nın da onayı gelmiş oluyor.

Sadabad Pakti ile taraflar "birbirlerinin dahili işlerine her türlü müdahaleden mutlak surette istinkaf siyaseti takip etmeyi" taahhüt ve ortak sınırlarının dokunulmazlığını garanti ediyorlar. Tarih içinde hiçbir önemi olmayan Sadabad Pakti'nin, Türkiye, İran ve Irak'ın hassas sorunlarında birbirine karşı iyi niyet bildirmelerinden başka bir anlam taşımadığını düşünüyorum.

Burada, ilerlemeden önce, geriye bir dönüş yaparak Şeyh Said isyanının uluslararası bağları üzerinde durmak istiyorum. Diğer çalışmalarında, Şeyh Said'in İngilizler tarafından harekete geçirildiği yolundaki Sovyet-Türk görüşünün hiçbir maddi dayanağı olmadığını göstermiştim; şimdi bu noktaya yeniden gelmek zorundayım.

Şeyh Said isyanını bastırmak için Fethi'nin yerine başkanlığa çağrılan İsmet Paşa da böyle bir iddia ile ortaya çıkmıyor. Anılarında, "Dış alemin nazarında Şeyh Said isyanı önemli idi" demekle yetiniyor. Paşa'nın "İsmet İnönü'nün Hatıraları" adıyla yayımlanan anılarının bu Kürt başkaldırısı ile ilgili önemli paragrafları buraya almakta yarar görüyorum.

"Şeyh Said'in uzun zamandan beri kuşku ve hazırlıkta bulunduğu anlaşılmıştır.

"Şeyh Said, hareket esnasında dini kurtarmak davasını açıktan ortaya atmış bulunuyor. 'Hilafet kalkmıştır, din tehlikededir, dini kurtarmak lazımdır.' Davaları, bu. Şeyh Said, isyan hareketini, böylece bütün memleketi milli bir hareket olarak değil, bir din hareketi olarak gösteriyor. Her tarafı harekete geçirmek sevdasındadır.

"Şeyh Said isyanının sebeplerini değerlendirirken dikkatli olmak gerektiği kanaatindeyim. Herhalde bunu bir milli hareket olarak kabul etmek lazımdır. Milli mücadele esnasında ve Lozan müzakereleri devam ederken, Kürtler umumi olarak Türk camiasında bulundular ve memleket birliğini muhafaza etmek, milli hükümeti kuvvetli bulundurma için arzu ile yardımcı oldular."

Türkiye Cumhuriyeti kurucuları arasında önde bir yer alan, Kürt ayaklanmalarını bastırmada hep birinci konumda bulunan İsmet Paşa'nın ayaklanmaların en önemlisinde "milli" bir nitelik görmek istemediği anlaşılıyor; bunu anlaşılır buluyorum. Ancak tümüyle kabul edilebilir ve doğru sayamıyorum.

Haklı olduğu noktalar arasında, Kemal Paşa liderliğindeki Türk direnişçilerinin, 1920 yılı sonlarından itibaren Kürt ileri gelenlerini, bu arada

aşiret reisleri ile şeyhleri, dini kurtarmak ve millet birliğini sağlama gerekçesiyle, başlattıkları mücadeleye ikna ettikleri kesindir. İkincisi, Şeyh Said isyanında şeriati yeniden egemen yasa yapmak ve hilafeti restore etmek önemli hedeflerden ve hareket bayraklarından birisi oluyor. Dolayısıyla Şeyh Said isyanında din rengini görmemek mümkün değildir.

Fakat buraya kadar doğru olanlar bundan sonra doğrudan uzaklaşıyor. Bir kez, her ulusal harekette bir din rengi bulunuyor. Kemal Paşa ve arkadaşları da "cihad" kararı çıkardılar ve şeyhler, müftüler ve din adamlarından fetva aldılar. Kemal Paşa ve arkadaşları da halife sultanı kurtarmak için yola çıktıklarını ilan ettiler.

Buraya bakarak Şeyh Said isyanında hiçbir "milli" motif olmadığını ileri sürmek Kemalist hareketin de milli rengi olmadığı tartışmalarına götürür; çünkü, bu önemli Kürt ayaklanmasının dini motifleri çok kullanmasını, aynı motiflerle ortaya çıkan ve başarılı sonuca varan Kemal Paşa'yı taklit olarak da ele almak mümkündür.

Kürt liderleri arasında, tüm kızgınlığa karşın, Kemal Paşa'yı taklit ve Kemal Paşa'nın mücadele yöntemlerini ciddiye alma eğiliminin sanıldığından güçlü olduğunu yazabiliyorum.

Ayrıca önem verdiğim şu tezi de kaydetmek istiyorum: 1925 yılında patlak veren bu Kürt ayaklanmasında, en önemli etkenlerden birisinin, Türklerin hareketinin başarıya ulaşmasının ve Türklerin otuz sekiz yaşına kadar Osmanlı ordusunda görev yapmış Kemal Paşa'nın liderliğinde, umulmadık koşullardan, bir devlet kurarak çıkmalarının çok büyük etkisi olduğunu düşünüyorum.

Türklerin umulmadık zamanda devlet kurma yönünde gelişen başarılı eylemi, Kürtleri bilinçlendirmiştir.

Ayrıca Kürt tarihi üzerine geliştirdiğim bu tezlerde, beylik düzeninin etkisinin kırılmasından sonra, Kürt hareketlerinin hepsinin başında yüksek rütbeli bir din adamının, şeyh ya da seyidin bulunduğunu gösterebildiğimi umuyorum. Bunun da ötesinde, Ermeni ulusal ve bağımsızlık hareketinin de patrikhane çatısı altında geliştiğini kaydettim; Kürtlerin buradan dersler çıkardığına işaret ettiğimi hatırlıyorum.

Devam ederken İsmet İnönü'nün "Şeyh Said'in uzun zamandan beri kuşku ve hazırlıkta bulunduğu anlaşılmıştır" sözlerini yeniden aktarmak sakıncalı sayılmamalıdır; buradan, bu isyanın oluşumuna daha ciddi yaklaşımlar yapılabilir.

Eğer iki yıl ununsa, Kürtler, 1923 yılı Mayıs ayında bir genel ayaklanma kararını alıyorlar. Çeşitli gizli Kürt hareketleri "Azadi Kürdistan" Komitesi yönetiminde genel ayaklanma hazırlığına başlıyorlar. Ayaklanmanın seçilen başkanı ve komutanı Cıbranlı Halit Bey'dir; Halit Bey, Hami-

diye Alayı'na komutanlık yapan ve albay rütbesini taşıyan bir Osmanlı oluyor. Said'in başkanlığa getirilmesi çok sonraya rastlıyor ve Halit Bey'in tutuklanması üzerine, kişiliğine güvenilen Şeyh Said, ayaklanmanın başına getiriliyor. Bununda ötesinde başkaldırı, planlandığı 1925 yılı Nevruz'unda, Mart ayında değil, jandarmalarla küçük bir çatışma nedeniyle, Şubat ayında ve planlanandan ayrı bir tarihte başlıyor.

Bir Sovyet kaynak, isyanın bastırılması üzerine, mahkeme edilen önde gelen sanıklar ve idam edilenler üzerinde yaptığı basit bir araştırmadan, Said isyanının yönetici kadrolarının niteliğini bulmaya çalışıyor. Bulduklarını aktarıyorum: Türklerin hizmetinde çalışmış Kürt subayları, şeyhler, toprak sahipleri, Osmanlı parlamentosunun eski üyeleri, TBMM üyeleri, tüccarlar, gazeteciler, hukukçular, öğretmenler, veterinerler. Bu sayım da, koyu bir dinci rengi olmakla birlikte, bu büyük ölçülere ulaşmış Kürt başkaldırısının tümüyle dinci olduğu görüşlerini çürütüyor.

Said isyanı ile ilgili son bir nokta daha var. Yeni Sovyet çalışmaları, eski Sovyet görüşlerini çürütüyor. Hatta şunu da söyleyebiliyorum; yeni Sovyet Kürdoloji çalışmalarının bazılarında, (\*) çubuğu tersine bükerken, bir uçtan diğer uca sıçrama eğilimi de görebiliyorum. Kemal Paşa döneminde Said'in isyanının tümüyle gerici ve İngiliz oyunu yolundaki görüşlerinden tam ulusçu bir değerlendirmeye doğru kayıyorlar.

Sovyetler Birliği'nde ne yazık ki bilim, dış politika kaygılarıyla çok içiçe geliyor. Dış politikanın dar çemberi zaman zaman bilimsel yönelişleri boyunduruğu altına alabiliyor.

Sovyetler, uzun yıllar, Kemal Paşa, Afgan kralı ve İran şahı ile kendi güneyinde bir statüko kurabildi. İran'da Tudeh, Türkiye'de TKP, çok zaman temel işlevlerini bu dış politika statükosunu sağlamlaştırmak olarak gördüler. İkinci Dünya Savaşı sonuna gelindiğinde Türkiye'nin mülk sahibi sınıfları, böyle bir ilişki içinde iç güvenlerini bulamadılar ve statükoyu bozarak, her ne pahasına olursa olsun, Batı paktlarının yörüngesine oturmak istediler. Bu dönüşü içerde şiddetle ve Sovyetler ile ilişkilerde gerginlikle yaşadılar; mecburdular.

Sovyetler Birliği'nin bu dönemde Türkiye'den toprak ve üs istemediği, ileri sürülenlerin hiçbir belgesi bulunmadığı yolundaki tezlerimin

(\*) Chris Kutschera, Şeyh Said ve arkadaşlarının mahkemeleri sürerken, Fransız Büyükelçisi'nin bu işte İngilizlerin müdahalesi olduğunu gösteren hiçbir kanıt çıkarılmadığını kaydettiğini belirtiyor.

"Mais a Constantinople, Albert Sarraut, ambassadeur de France, soulignera que les tribuneux n'ont mis a jour aucun fait precis prouvant cette intervention de l'Angleterre."

doğruluğuna, bugün ortaya attığım zamana göre daha çok inanıyorum. Ancak bu gerginlik, Sovyetler Birliği'nde Türkiye ile ilgili daha bilimsellik yüklü çalışmalara imkan verdi ve TKP için de yeni bir trajediye yol açtı. 1940 yıllarında pek çok darbe yemişi ve açığa çıkma denemeleri yapmış olan TKP, 1949 yılında örgütlülüğünü tümünden yitirdiği bir zamanda, Türkiye'nin bu Batı askeri sistemi içine girişini önlemek amacıyla, lokomotifini durdurmak için kendisini önüne atan insan örneği, çalışmalara girişti. Polis, NATO'ya girme imzasının atıldığı hafta, hiçbir zorluk çekmeden, eliyle koymuşçasına, 1951 tevkifatını başlattı.

Sovyetler, İkinci Dünya Savaşı öncesi bu dönemde, kurulan statükodan memnun olduğu için ve bir de Sovyetler Birliği'nde bir devlet olan Ermenilerin Kürtlere duyduğu nefretle ilgili olabilir, Kürt sorununa özünde hep ilgisiz kaldı. Daha sonraki yıllarda ise özellikle Irak'ta, 1958 İhtilalinden sonra Kürt politikasını, yönetimdeki çevreden hoşnut olup olmamasına göre değiştirdi.

Şimdi ve Mihail Garbaçov'un Sovyet sistemini çözmeye yönelik yeneden yapılanmasından önceki zamanda, muhtemelen Washington'un Büyük Kürdistan projesi herkesin görebileceği bir açıklık kazanınca, bu açıklıkta, Tahran'da zaptedilen Amerikan Büyükelçiliği'nde 1979 yılında elde edilen begeler, gizli servislerce yazılan bir "Kürt tarihi" de var, böyle bir ilgisizliğin fiyatının yüksek olabileceği ortaya çıkmış olabilir, Sovyet araştırmacıları Kürt sorununa canlı bir ilgi göstermeye başlıyorlar. Sovyetler Birliği'nin eski ve "resmi" görüşlerini bir kenara atıyorlar.

Şeyh Said isyanındaki "yeni" görüşleri buraya almak istiyorum. Profesör Hasretyan'ın sorumlu editörlüğünde yayımlanan "Kurdscoe Dvişenie v Novoe i Noveyşee Vremya" başlıklı ve 1987 tarihli derlemeye pek çok Sovyet Kürdolog katkıda bulunuyor. Bunlardan "Kurdskie Osvoboditel'nie Vistupleniya v 20-30-e Godi" başlıklı inceleme de Profesör Hasretyan'ın, Rusçasıyla Gasratyan, imzasını taşıyor. Buradan aktarma yapıyoruz:

"Podgotovka vistupleniyax, policişvego dozje nazvanie 'Vostanie şeyha Said'a' voshodit k načalu 20-h godov. V rezul'tate aktivizatsii deyatelnosti kurdskih podpol'nih grupp uje v mae 1923 g. cozdalas' vozmojnost' ob'dedineniya ih v edinuyu organizatsii vo glave s Komitetem nezavisimosti Kurdistana (Azadi).

"Sonraları Şeyh Said isyanı" adını alan hareketin başlangıç tarihi 1920 yıllarının başlarına gidiyor. 1923 Mayıs ayında tüm Kürt yeraltı gruplarının harekete geçmesiyle Azadi Kürdistan, Kürdistan'ın Özgürlüğü Komitesi'nin başkanlığında tek bir örgütte birleşme imkanı yaratıldı.

"Örgüt konsprateryal karakter taşıyordu ve her birisi beş kişiden olan

gizli gruplardan oluşuyordu.

"Komitenin Başkanı Albay Cıbranlı Halit Bey'dir.

"Cıbranlı Halit Bey, göreceli olarak kısa bir zamanda Mutki aşiretinin reisi ve 1919 yılında Erzurum'da seçilen Heyet- i Temsiliye üyesi Hacı Musa'nın Hasananlı aşireti reisi Hasananlı Halit Bey'in ve diğer Kürt aşiret reislerinin işbirliğini sağlamayı başardı. Komite, ordu içinde de örgütlendi ve subayların bir bölümünü kendi yanına çekti. Bunlar arasında Irak kökenli olanlar vardı ve bu da Bağdat ve Halep ile bağ kurulmasını kolaylaştırdı.

"Komite taşra yöneticilerinin desteğini almak istiyordu ve özellikle dikkatini çekiyordu.

"Cıbranlı Halit Bey'in tutuklanmasından önce, 1924 Kasım ayında, ayaklanmada diğer Kürt liderlerinin nihai onayını sağlamak için Diyarbakır üzerinden Halep'e gitti. Burada, Türkiye, Suriye ve Irak'taki önde gelen Kürt liderlerinin tümünün katılımıyla kongre toplandı. Kongrede Türkiye Kürdistanı'nda Nevruz Bayramı günü, 21 Mart 1925 tarihinde, genel başkaldırı kararı aldı ve başkaldırının yönetim organını belirledi.

"Kürt yöneticileri, bağımsız devletin ilanının, Diyarbakır alındıktan sonra yapılmasına karar verdi. Ancak Diyarbakır, mücadelenin yönünün Türk Hükümeti yararına değişmesine yol açtı."

Said'in kuvvetleri Diyarbakır'ı alamadı. Bunun üzerine Kürt önde gelenleri arasında görüş ayrılığı çıkıyor; Kürt liderlerinden bir bölümü Hükümet Kuvvetleri tarafına geçiyor ve isyancı Kürtleri arkadan vurmaya başlıyor. Ohi'den Necip Ağa, Elaziz'in Kürt Beyi, Doğu Dersim aşiretleri, Hevêran, Lolan, İzolan, Suran, bunlar arasında yer alıyor. Bunun üzerine Sait, Palu'ya, buradan Çapakçur'a doğru çekilmek zorunda kalıyor.

Profesör Hasretyan, bu bilgileri de verdikten sonra Şeyh Said isyanının "ölçek ve örgütlülük" açısından Kürt halkının tarihinde en büyük başkaldırı olduğunu ileri sürüyor ve şunları ekliyor: "İsyan şeyhler tarafından değil, esas olarak, başında, Türk ordusunda Albay Cıbranlı Halit Bey, gazeteci Kemal - Fevzi, Doktor Fuat gibi tanınmış aydınların bulunduğu Azadî Kürdistan Komitesi tarafından hazırlandı." Bu nedenle de, Profesör Hasretyan'a göre, "şeriatı getirmek" hedefi, "Kürdistan'a bağımsızlık" hedefinin yanında ikinci planda kalıyor. Hasretyan, Kürdistan'ın geri durumu karşısında dinsel motifleri ve "dinin kurtarılmasını" hedef almayı normal karşıyor.

Böylece politik gerekler ile bilimsel çalışma arasında her zaman sağlıklı olmayan, bir ilişkiyi göstermiş oluyorum. Buradan Sadabad Paketi'nin sonrasına gelmek gerekiyor; pakt, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunun gelmesiyle kendisinden unutuluyor. Bundan sonra Türkiye, uluslararası

bağları hep Batı'da arıyor ve Doğu'da ya da bölgede bir arayış içine girdiği zaman da bunu Washington'un bir uzantısı olarak yapmak istiyor.

1950 yıllarında, NATO'ya girmiş Türkiye, Profesör Hasretyan'ın sözleriyle "İgra demokrasiyi", demokrasi oyununu oynuyor; ancak kısa bir zaman içinde bu oyun, Bayar - Menderes istibdadına dönüyor. Azeri kökenli Türkolog Profesör Aliev'in, Kürt feodallerinin Abdülhamid istibdadının en büyük dayanağı olduğunu kaydetmesine benzer bir biçimde Profesör Hasretyan da, Kürt önderlerinin, kendi aşiretleriyle birlikte ve büyük bir oy deposu halinde sağ partileri ve bu istibdadı desteklediğini kaydediyor.

Bu dönem Soğuk Savaş dönemidir. Saad Jawad, bu dönemde, Türkiye'de laisizmden uzaklaşma politikasının Kürtleri kazanma eğilimiyle ilişkili olduğunu ileri sürüyor. Zamanın muhalefet lideri İsmet İnönü ile hükümet başkanı Adnan Menderes arasındaki en sert tartışmalardan birisi, Osmanlı döneminin genç Kürt Aktivistisi Said -i Kürdi'nin bu kez Said-i Nursi olarak ve nurculuk tarikatını yaymak için harekete geçmesi oluyor; hükümet hoşgörülü davranırken muhalefet bunu rejim sorunu haline getiriyor.

Soğuk Savaş'ta Türkiye bir Ortadoğu Paketi peşine düşüyor ve daha sonra da Sadabad Paketi'nin üç üyesi, Türkiye, Irak ve İran, Bağdat Paketi'ni kuruyorlar. Fakat 1952 yılında Mısır İhtilalinin liderliğini eline geçiren Albay Nasır, Bağdat Paketi'ne karşı net bir cephe alıyor.

Ortadoğu'daki her bölgesel ihtilale bir Kürt boyutu giriyor.

"Late in the 1950's Nasser set out to exploit the Kurdish national movement in order to embarrass his arch-rival, Nuri Al-Said, Nasser's determination to use the Kurds as an element in his favour was strengthened by the fact that Iraq's allies, and co-members of the Baghdad Pact -Turkey and Iran- both had Kurdish minority."

Saad Jawad'ın çalışmasından aktarmış oluyorum; Nasır, Kürt ulusal hareketini başrakibi Nuri Said Paşa'yı huzursuz etmek için kullanmaya karar veriyor. Nuri Said, o sırada Irak'ta başbakandır ve Bağdat Paketi'nin, Adnan Menderes ile birlikte mimarı durumundadır. Bağdat Paketi'nin üç üye ülkesinde de, Türkiye, Irak ve İran'da Kürt azınlığın bulunması, Nasır'ın kararlılığını artırıyor.

"He told Ahmad that he had no objection to the Iranian and Turkish Kurds having independence, but though that no such right should be accorded to the Iraqi Kurds."

Nasır, son derece açık konuşuyor; Irak Kürdistan Demokrat Partisi Genel Sekreteri İbrahim Ahmet ile görüşmesinde, İran ve Türkiye'deki Kürtlerin bağımsızlıklarına kavuşmalarına hiçbir itirazı olmadığını, an-

cak, Irak Kürtleri için böyle bir hakkın düşünülmemeyeceğini söylüyor. Bundan sonra Kürtçe yayın yapan bir radyo istasyonu kuruyor.

1952 yılında Mısır, 1958 yılında Irak ve 1960 yılında Türkiye ihtilalleri var. 1958 Irak İhtilali beklenmedik bir zamanda; Nuri Said, nerede ise her ay geldiği Türkiye'de yeniden beklenirken patlıyor ve öldürülüyor. Jawad , bu sürpriz karşısında, Türkiye ve İran'ın Irak monarşisine çok bağlı oldukları için hızla Irak'ı terk eden Kürt aşiretlerini, yeni rejime karşı kullanmayı düşündüklerini yazıyor. En azından İran'ın kendisine iltica eden Kürtleri silanlandırarak tekrar Irak'a gönderdiğini belirtiyor. Türkiye'nin ise General Kasım'ın komünizmi kurmasından kaygılandığını, bu nedenle Kürtleri örgütlemek istediğini, ancak kısa bir zaman içinde Kasım'ın komünizminin tehlikeli olmadığını göyerek, Kürtleri örgütlemekten vazgeçtiğini ileri sürüyor. Tam tersine, Kasım'ın Irak Kürtlerine daha yumuşak davranması üzerine Türkiye'de de başlayan yeraltındaki pek cılız KDP esintili Kürt çıkışlarını çok ağır bir biçimde cezalandırıyor.

Kasım, Sovyetler ile çok iyi ilişkiler kuruyor; ancak Kürt sorununu çözememiş olmasının da etkisiyle, Baas yanlısı bir cunta tarafından devriliyor. Yeni rejim, Irak komünistleri üzerinde çok büyük bir cezalandırma hareketini başlatıyor ve Kürtler üzerindeki askeri taarruzu artırıyor. Bu durumda Moğolistan, Kürt sorununu Birleşmiş Milletler'e götürüyorlar; bu, Kürt sorununun ikinci kez uluslararası platforma çıkmasıdır.

Irak, bunun üzerine Kürtler üzerine saldırılarını daha da yoğunlaştırıyor. Jawad da şunları kaydediyor: "During the second round of fighting between June 1963 and February 1964, Turkish liaison officers allegedly cooperated with the Air Force's violation of Turkish air space when in pursuit of the peshmerga." 1963-1964 yılları arasında Kürtlerin bastırılması sırasında Türk irtibat subayları ile Irak öncü birlikleri arasında işbirliği yapıldığı ileri sürülüyor ve Türkiye Hükümeti'nin peşmergeleri bombardımana tabu tutan Irak uçaklarının Türkiye hava sahasını ihlalleri karşısında Türkiye'nin aldırmaç davrandığı yazılıyor.

Bu kadar değil; Irak, Moğolistan'ın Kürt sorununu Birleşmiş Milletlere götürmesinden Sovyetler Birliği'ni sorumlu tutuyor ve diplomatik ilişkilerini kesiyor. Sovyetler Birliği ise, Kürtlerin bastırılmasına Türkiye, İran ve Suriye'nin de aktif olarak katıldığı için, "especially when it became clear that Turkey, Iran and Syria were actively participating", daha büyük kaygı duyuyor ve Irak'ı protesto ediyor. Protestoda açıkça savaşa "diğer devletlerin müdahalesi" sözkonusu ediliyor; Sovyetler aynı protestoyu Türkiye'ye yapıyorlar.

Ancak bir süre sonra Bağdat'taki Baas Hükümeti ile Sovyetler yakınlaşmaya başlıyorlar. Bu durumda Sovyetler Birliği, başta Ahmet Talabani

olmak üzere, Güney Kürdistan'daki Kürt liderlerini, Bağdat'a karşı akılcı bir politika izlemedikleri ve uzlaşmaz bir tutum takındıkları için azarlıyor.

Böylece Kürt sorununun uluslararası niteliğini ve dalgalanmasını göstermiş olduğunu sanıyorum. Buna ekleyeceklerim var: Son yıllarda, Irak Kürdistanı'nda Kürtlerin karşılaştıkları en büyük iki katliam, ikisinde de, İran desteğini çekince gerçekleşti. 1970 yıllarında gerçekleşen katliamda İran ve Irak, Cezayir'de masaya oturup kendi sorunlarını kısmi bir çözüme bağladılar. Bu, İran'ın kendi desteğiyle giden Kürt hareketinden bütün yardımı kesmesi demek oluyor. Irak, katliama geçiyor. 1980 yıllarında olan ise, İran - Irak Savaşı'nda ateşkes imzalanmasından hemen sonra ortaya çıkıyor.

## KÜRT MÜCADELESİNDE İKİ ÇİZGİ

Kürtler hep başkaldırıyorlar. Ancak mücadele bilinçleri çağın çok gerisinde kalıyor. Şimdiye kadar, belki de PKK tarafından başlatılan silahlı hareket bir yana, bütün Kürt başkaldırıları bir başka güce dayanarak ortaya çıkıyor. Hep yanılıyorlar ve büyük bir hayal kırıklığını yaşıyorlar.

Bunda uluslaşmalarının geç kalması, sınıfsal ayrışmanın başlanmasında olmaları, harekete geçen güçlerin çok yamaçlı yapısı, lider kadrosunun başkaldırılan toplumdaki kopmamış niteliği, isyanı yönetenlerin her zaman isyan ettikleri sosyete'de eski yerlerini alabileceklerine inanmaları, Seyit Rıza ve Kadı Muhammed örneği yaptıkları işin ciddiyetini kavrayamamaları, hep etkili oluyor. Bütün bunlar ve bunlara eklenebilecek nedenler bir net sonucu doğuruyor; tüm başkaldırıları, muhtemelen sonucusu hariç, bir kopmuşluğu ve kararlılığı taşıyor. Hepsi, bir başka söyleyişle, köprüleri yakmıyor.

Bu, bir cephesidir. Belki bu cephe uzaktan daha iyi görüldüğü için, bütün uluslararası ve bölgesel güçler, Kürt hareketi ile oynamaktan korkmuyor. Hepsi, kendileri için istedikleri ölçüde, harekete geçirebileceklerini ve kullanabileceklerini düşünüyorlar. Her kuvvet ya da devlet, çok kısa bir zaman içinde Kürt hareketi ile dost olabileceğini, düşmana dönüşeceğini, tekrar dostluk bulacağını aklına getirebiliyor ve tarihin incelemesinde akla gelenlerin tümünden yanlış olmadığını gösteriyor.

Kürtler, tarihlerinde, Doğu Roma'da Abbasi Sarayı'nda, Mısır'da paralı askerlik yaptılar. Sanki şimdi profesyonel başkaldırıcı oynuyorlar.

Profesör Ömer Kürkçuoğlu'nun "Türk - İngiliz İlişkileri 1919 - 1926" başlıklı çalışması daha sonra gizliliği kaldırılan İngiliz yazışmalarına da dayanıyor. Burada Büyük Britanya'nın Akdeniz Donanması komutanı,

Çanakkale'yi geçemeyen, Amiral de Robeck'in Lord Curzon'a gönderdiği 9 Aralık 1919 tarihli şifre var. Şunları yazıyor : " Mr. Hohler, Kürt meselesi hakkında, Kürt lideri olan Şeyh Said, Abdülkadir Paşa'yla görüştü. Kürtler bütün ümitlerini İngiliz Hükümeti'ne bağlamış durumdadılar. Bu ara Mustafa Kemal gittikçe tehlikeli olmağa başlıyor. İngiliz kuvvetleri, Kürtleri Mustafa Kemal'e karşı kullanmak için her parayı ödemeğe hazırdır." Buradaki "para" sözcüğünün yerine "fiyat" sözcüğünün geçmesi gerektiğini düşünüyorum. Britanya, Kürtleri Mustafa Kemal Paşa'ya karşı kullanabileceğini düşünüyor. Aynı zamanda Mustafa Kemal, Kürtleri, eninde sonunda Britanya'ya karşı gelişecek olan direnişte kullanma hazırlıkları yapıyor.

Bu kadar değil; Profesör Kürkçüoğlu'dan bir aktarma daha yapabiliyorum:

"Öte yandan, İstanbul Hükümeti de Anadolu kuvvetlerine karşı Kürtleri kullanmak ve bunun için de İngiltere'nin desteğini elde etmek istemiştir. Amiral de Robeck, 16 Nisan 1920 tarihinde İstanbul'dan İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na yolladığı yazıda, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın, Kürt lideri Said Abdülkadir'in milliyetçilere saldırıya hazır olduğunu bildirdiği, bu planın İngiliz Hükümeti'ne uygun gelip gelmediğini sorduğu belirtilmiştir. Amiral de Robeck, Said Abdülkadir'in, kendisinin ve ülkesinin geleceğini tehlikeye düşürmekten çekindiğini de yazmıştır. Amiral, İngiliz Hükümeti'nin bu plana karşı çıkmamasını önermektedir. Şu şartla ki, Barış Konferansı'nın, halkın çıkarlarını ve isteklerini gözönünde tutmak, "self - determination" ilkesine dayanarak Kürt sorununu ele almak hakkı ortadan kalkmayacaktır."

Ferit Paşa, bir yıl önce, daha önce Kürt hareketliliğini kırma görevinin de verildiğini yazdığım, Anadolu'ya gönderdiği Mustafa Kemal'e karşı bu kez Kürtleri kullanmayı ümit ediyor ve bunu akıl hocası Londra'ya danışıyor. Doğru ya da yanlış, bu iki aktarma da, hangi çizgide olursa olsun her kuvvet veya devletin Kürtleri kendi politikası yönünde harekete geçirebileceğine inandığı saptamasını doğruluyor.

Neden, bütün çarpışan güçler veya devletler, her zaman Kürtleri kendi yanlarında veya rakiplerinin cephe arkasında savaşacaklarına inanıyorlar; bu soruya netlik ve kesinlikle cevap bulabildiğimi sanmıyorum. Bulabildiğim cevap şudur: Kürt hareketleri ve başkaldırıları, her zaman, birer ideolojik çıkış olmaktan daha çok örgütsel atılım oldular. Şu veya bu bağlarla disiplinli, ancak gelişmiş ve öğeleri birbirine asimile olmuş, bir tutarlılık bağı ile bütünleşmiş bir ideolojiden yoksun örgütlenmelerin saf ve yön değiştirmesi son derece kolay olabiliyor.

Bunda, Kürt insanında, aşiret kanalıyla gelen feodal izlerin hâlâ varol-

ması ve mücadele tarihinde aşiretlerin, beylerin ve şeyhlerin damgasının bilinmemesi en önemli etkiyi yapıyor olmalıdır; böyle düşünmekten başka bir yol göremiyorum. Böyle bir durum başkaldırı ile ortaya çıktığı zamanda bile net bir hedef olmaması sonucunu doğuruyor.

Kürt bağımsızlık hareketlerinde özellikle son yüzyıla yakın bir zamanda iki çizgi ortaya çıkıyor; bunlardan birisi otonomi ya da özerklik ve diğeri ise bağımsızlıktır. Özerklik ya da otonominin daha yaygın olduğu görülüyor; Irak Kürdistan Demokratik Partisi'nin programında temel amaç olarak yazılıyor. İki Mehabad'da kurulan KDP'ler içinde Irak Kürdistan Demokratik Partisi, bütün Kürt hareketleri üzerinde, en azından son zamanlara kadar, "ideolojik" etkiye sahip oldu; bu nedenle, buradan kaynaklanan otonomi programı, PKK ortaya çıkıncaya kadar, Türkiye'de de pek çok Kürdün ve Kürt hareketinin programı sayılabildi.

Doğrusu otonomiden ne kastedildiğini pek anlayabilmiş durumda olmadığımız belirtmek istiyorum; eğer bir klise düzenlemesi olmazsa, "kültürel özerklik" sözünü ise tümüyle boş görebiliyorum. Klise düzenlemesinde kültür, kliseler içinde örgütlenerek geliştiği için, kültürel özerklikten ya da bağımsızlıktan söz etmek mümkün olabiliyor; bugün Türkiye'de, bu anlamda, Greklerin, Bulgarların, Ermenilerin kültürel özerkliği bulunuyor. Bu uluslardan Türkiye'de yaşayan her birisi, kliseye ve klise çevresindeki liseye kadar örgütlenen eğitim kurumlarına gittikleri takdirde dillerini, kültürlerini ve tarihlerini öğrenebiliyorlar.

Kürtlerin Ermeni modelini daha önce göremek ulusal hareketlerini şeyhlik ya da tarikat düzeni içinde geliştirmek istemelerinin anlaşılabilir bir yanı var; ancak islamın tekke düzenleri hiçbir zaman hıristiyanlığın klise düzenine ulaşamıyor. Aralarında köy ve kent yaşamı kadar büyük ayrılık var. Bu nedenle idari bir mekanizma içine oturmadığı sürece kültürel özerkliği bir serap saymak durumundayım.

Bunun ötesinde otonomi isteklerinde de programın netlikle çizilmediği görülüyor. Kürt hareketinde otonomi isteğinin yaygınlığının iki nedeni olabilir; bunlardan birisi, İdris-i Bitlisi'nin katkılarıyla Kürt birliğinin Sultan Birinci Selim'le birlikte bir üst Osmanlı egemenliğinde sağlanmış olmasıdır. Kürt beyleri, uzunca süre, bugünkü sözcükle "otonom" hareket ettiler; ancak bir tür "otonom devlet" sayıldılar. Otonomi isteminde, geç kalmış bir merkezi devlet içinde geç çıkmış bir feodal yapıya öykünen bir yan görüyorum.

İkinci neden, Kürt ulusçu hareketinin doğumunun gecikerek, Birinci Dünya Savaşı sonlarında ortaya atılan Wilson Prensipleri'ne denk düşmesidir. Birinci Dünya Savaşı'ndan emperyalizm, son derece "hümanist" renklere boyadığı mandacı programla çıkıyor. Özellikle yıkılan Osmanlı

İmparatorluğu'nun üzerindeki halkların bir bölümünün henüz kendi kendisini yönetemeyeceği ve bir süre hümanizmin temsilcisi Batı uygarlığından bir vekilin, mandatör, gözetiminde yaşaması gerektiği vurgulanıyor. İşin ilginç yanı, yıkılan imparatorlukların enkazı arasında ayağa kalkmaya çalışan pek çok halk da, Batı uygarlığının kendisine sunduğu mandatör lutfü için birbiriyle yarışa giriyor.

Daha önceki çalışmalarında, işin bu yanını oldukça masum bulduğumu yazdığımı hatırlıyorum. İstanbul'un en seçkin aydınları, bunlar arasında, boynunda idam hükmü ile Kurtuluş Savaşı'na katılan, seçkin roman yazarı, Profesör Halide Edip'i de mandacılıktan ibra etmeye çalıştığım biliniyor. Kemalist tarihin tahriflerinin aksine Sivas Kongresi, manda seçimini yapıyor; oy birliğiyle yapılan bu seçimde Kemal Paşa da var. Sivas Kongresi, Washington'a oy birliğiyle manda kararı olarak bildiriliyor.

En çok istenen mandatör Amerika Birleşik Devletleri'dir; o kadar istek var ki, Washington, durumu incelemek üzere, Doğu'ya General Harbord başkanlığında bir heyet gönderiyor. Harbord, Amerika'dan istenen Ermenistan ve Türkiye mandaları için rapor yazmakla görevlendiriliyor; Türkiye, Ermenistan mandasını önleyerek, tek kalmaya çabılıyor. Sevr ise aynı bölgede Kürtlere manda benzeri bir düzen çiziyor.

Irak, Birleşik Krallık mandasına veriliyor; birçok işinde otonom davranıyor. Kürtlerde son zamanlara kadar yaygın ve hatta tek çözüm olarak çıkan otonomi isteklerinin, manda tartışmalarından ve pratiğinden etkilenmiş olması mümkündür. Bu dönemde bağımsızlık isteklerinde bile bir üst yönetimle bağları tümüyle koparmamak isteği sezilebiliyor. Bağımsızlık hareketleri bile bir büyük güçle bağlanmayı içeriyor.

Profesör Lazarev, 1911 yılında Abdülrezzak'ın Rusya'ya bağımsız bir Kürt Devleti önerisi yaptığını kaydediyor. Abdülrezzak'ın, vpervie v istorii kurdov, Kürt tarihinde ilk kez, Rusya'nın doğrudan yardımıyla birleşik bir Kürt Devleti programını ortaya koyduğunu belirtiyor.

Lazarev, 1916 yılında, Yusuf Kamil Bedirhan'ın, Velikoy Kinyaz, Grand Duke, Nikolay Nikolayeviç'e Kürt Devleti için başvurmuş olduğunu da yazıyor. Daha önce de belirttim; Türkiye'de yazılanların aksine, Rusya bir Kürt Devleti projesine hep uzak duruyor. Ermeni Devleti projelerini de içten desteklemiyor. Profesör Lazarev'in çok haklı olarak işaret ettiği üzere, Osmanlı döneminde Ermenistan ve Kürdistan denilen bu topraklar çoktan Rusya kapitalinin pazarı olmuş ve Rusya sermayesi ile bütünleşmiştir. Milletler hapishanesi olarak da adlandırılan Rusya'nın buralarda bağımsız devletlerden yana olmaması kolay anlaşılabilir.

Kürt liderlerinden Necmettin Hüseyin'in Britanya Yüksek Komiseri'ne yazılı başvurusu var: "Tout kurde, dove de quelque bon sens, est

convaincu qu'un futur Kurdistan ne peut vivre et prosperer sans bienveillance et le secours de l'Angleterre." Necmettin Hüseyin, bütün Kürtlerin, İngiltere'nin yardımı ve iyi yörekliliği olmadan yaşayamayacaklarına inandıklarını, Yüksek Komiser'e, yazıyor. Yazgılarını, İngiltere'nin himayesine koymaya hazır olduklarını belirtiyor. Manda istiyor.

Genellikle Büyük Britanya'ya meyleden Abdülkadir, 1922 yılı Nisan ayında Poincare'ye yazarak, Kürtlere otonomi vermesi için Kemalist Hükümet üzerinde etkisini kullanmasını, a user de son influence aupres du gouvernement Kemaliste pour qu'il reconnaisse l'autonomie kurda, istiyor. Eğer bunu yaparsa kendisi Kürtlerin reisi olarak, moi, meme, comme chef du Kurdistan, Suriye'de Fransızların işini kolaylaştırmayı vaad ediyor.

Bu kez Tiflis'te yaşayan Kamil Bedirhan, 1918 yılı Ocak ayında Londra'ya başvurarak, eğer planını müttefikler uygularsa, "allumer dans tout le Kurdistan un enorme incendie, de la frontiere persane jusqu'à de la de Diarbekir," Kürdistan'ın her yanında, İran sınırından Diyarbakir'in ötesine kadar uzanan bir bölgede müthiş bir ateş yakacağını söylüyor. Kürtlerin başına geçmeyi, devlet olmayı, öneriyor ve bu yapılırsa Kürtler, Londra'nın yanında yer alacaklar; bunu belirtiyor.

Her zaman, bağımsızlık ya da otonomi programları ortaya atıldığında bağlanacak bir devlet arıyor. Yakın zamanlarda Şeyh Abdülkadir ailesinin genellikle otonomi ve Bedirhan ailesinin de bağımsızlık programlarına eğilim gösterdiği anlaşılıyor.

Profesör Hasretyan'ın yayımladığı çalışmalarda, bu iki çizgi arasındaki ayrımı, Bohtan ve Şemdinan aşiretleri ile de temsil etme eğilimi görülüyor; Bohtanlı Bedirhan ailesi, Şemdinanlı Abdülkadir ailesini sadece dini lider çıkarmakla eleştiriyor ve stoiz şemdinantsev vıhodili tol'ko religioznie lideri diyor. Abdülkadir ailesi ise, Bohtanlılardan sadece başbuğ olur, yönetici olmaz, şto bedirhanidı bıvalı tol'ko polkovodtsami, a ne provitel-yami, görüşüyle cevap veriyor; böyle bir tartışmayı, belirleyici olmamakla birlikte düşündürücü olduğu için aktarmakta yarar gördüm.

"Kürtler Üzerine Tezler"i artık bitirebilecek duruma gelmiş bulunuyorum. Tarih anlamak içindir; anlamak ise insanı daha anlayışlı yapıyor. İnsan aklının çalışmasında anlamak kadar hoşgörü ile yanyana giden bir başka süreç olduğunu sanmıyorum. Sevgi bile her zaman anlamak kadar hoşgörü getirmeyebiliyor; bu nedenle insanlar sevgi beklerken de kendilerini anlatmaya çalışıyorlar.

Kürt başkaldırılarının bir büyük bağ arayışı ile birlikte çıkışını anlayabiliyorum; bir zayıflığa işaret ediyor. Aynı zayıflık Kürt hareketlerinin çıkışında hep bir örtü arayışında da görülüyor. Abdülkadir'in kendisi, Be-

dirhanlar, Jön Türk hareketi içinde yer alıyorlar; İttihat ve Terakki'den umutlanıyorlar. Kürt ulus hareketinin Türk ulus hareketinden umutlanması düşündürücüdür; ancak İttihat ve Terakki'nin Muş ve Bitlis'teki kulüpleri, adı İttihat ve Terakki kulüpleri olmakla birlikte, tümüyle "Kürt kulüpleri" olarak gelişiyor.

İttihatçılar bir süre sonra bunları kapatmak zorunluluğunu duyuyorlar. Kemal Paşa'nın 1919 Baharı'nda Damat Ferit ve Sultan Vahdetin tarafından görevle Doğu'ya gönderilmesinde kalan Kürt kulüplerini kapatma programı olduğunu da sanıyorum. Amasya'dan Diyarbakir vali vekiline çekilen telgraf bunu gösteriyor.

Kemal Paşa rejimi, Kurtuluş Savaşı başında sağlayabildiği ortaklığa karşın, 1925 - 1940 yılları arasında, Kemalist tarihin gözardı etmek istediği ancak çok büyük boyutta bir kampanya ile Kürt istek ve planlarını kırıyor. Bundan sonraki yirmi beş yıl, Kemalizmin restorasyonu olarak nitelendiğim 1945 - 1965 yıllarında, Kürt hareketi Türkiye'de tümüyle sessizliğe gömülüyor. Kürt lider ve entelijensiyası çok büyük ölçüde Kemalist bir renk kazanıyor ve Kürt ulusçuluğu önemli ölçüde Türk ulusçuluğuna doğuyor.

Irak'taki General Kasım liderliğindeki ihtilalden sonra Güney Kürdistan'da Kürdistan Demokratik Partisi'nin legale çıkışının Türkiye'ye de bir etkisi olmalıdır; bu zamanda Türkiye yüksek öğrenim gençliği içinde bir tarafın benim yönettiğim Bayar - Menderes istibdadına karşı mücadelede Kürt üniversite gençliğinin Demokrat Parti bayrağı altında toplanması, belki de hep bir açık kapı arayışının işaretidir. Bu işaretle birlikte yine KDP kıvılcımıyla "Kürt" sözcüğünü telaffuz etmek isteyenlerin şiddetle bastırıldığı biliniyor.

Çeşitli kaynaklardaki küçük işaretler, Türkiye'de KDP açma girişimlerinin 1967 yılında yenilediği merkezindedir. Kürt ilericileri, çoğunluğunun yine de Kemalist renk taşıdığını düşünüyorum, daha önceki zamanda bir politik açılımın imkansızlığıyla Türkiye İşçi Partisi içinde çalışma kararı almış olabiliyorlar; bu nedenle, yakın zamanlarda Kürt sorunu açısından çok önemli olan 1960 yılı sonlarındaki "Doğu Mitingleri" hareketinin, TIP yönetiminin sorumluluğunu taşımasına karşın bir KDP arayışından da yararlanmış olmasını mümkün görüyorum.

Bir eşitsiz gelişmedir. 1925 - 1940 döneminde, Türkiye'de Kürt hareketliliği canlılık gösterirken, bu tarihten sonra Türkiye'de tam bir sessizlik, ancak Irak'ta ve İran - Irak sınır bölgelerinde tam bir canlılık olarak gelişiyor. Hakim olan çizgi KDP türüdür; bu ideolojik açıdan netlikten uzak ve her türlü sınıf ve tabakalara açık bir "halk partisi" çalışması oluyor. Şeyhler, büyük toprak sahipleri, aydınlarla birarada olmakla beraber

liderliğe damgasını vuruyorlar.

Eşitsiz gelişmedir. Bu sırada Türkiye'de Kürt hareketliliği çok geridir. Ancak Türkiye'de TIP ile başlayan sol açılım, 1960 yılı sonlarında hem bir yol ayrımına ve hem de eldeki enternasyonalist birikimi deneme hırsına kapılıyor. TIP - TKP çizgisi yanında, THKP bir cylemliliği ve Mahir Çayan ile İbrahim Kaypakkaya adına da iki ayrı silahlı mücadele yöntemini filizlendirmek istiyor.

Şu anda sesini en çok duyuran Kürt hareketinin bu filizlerden kaynaklandığını söylemek gerekiyor. 1980 yılından itibaren Türkiye'deki Kürt hareketliliği sadece uyandırdığı ilgi ve tepkiler açısından değil, ideolojik ve sınıfsal eğilimleri bakımından da tam bir sıçramadır. PKK, Marksizm - Leninizmi açıkça idolojik silah sayan ve giderek yoksul Kürt köylülerine dayanmak isteyen ilk Kürt çıkışıdır.

Bu haliyle, diğer Kürt hareketleriyle arasındaki mesafeyi tehlikeli bir biçimde açmıştır. Bu açıta, kendi tarihinin yanında Türkiye'deki sol, sosyalist ve devrimci birikimin üzerine oturmasının rolü büyük görünüyor. PKK, bu çizgisinde geliştiği sürece, Türkiye Cumhuriyeti kuvvetleri kadar, diğer Kürt politik hareketlerinin de husumetini çekmek durumunda dır.

Buradan Kürt hareketinde her çıkış programı yapılırken bir büyük devletle bağlantı kurma eğilimine tekrar dönmek istiyorum; bu eğilimde, her yeni devletin uluslararası dengelerde küçük ya da büyük bir değişiklik olacağı değerlendirmesinin de rolü olabilir. Feodal bir geleneği olan Kürt liderliğinin içgüdüsel olarak bunu bilmesi mümkündür.

Bu çerçeve içinde bugüne bakıldığında, Sovyetler Birliği'nin çok yakın zamana kadar Kürt sorunu ile ilgisizliği, bölgedeki dengeleri değiştirmek istememesiyle de ilgilidir; bundan kuşku duymuyorum. Sovyetler Birliği uzun süredir, Kürt sorununa sadece bölgede, esas olarak memnun olduğu dengelerde bozuklukları tamir aracı olarak bakıyor. Buna karşılık, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'ya geldiği tarihten beri Amerika Birleşik Devletleri'nin Kürt sorununu gündemine almış olduğu anlaşılıyor. 1970 ve 1980 yıllarındaki Kürt kırmındaki ısrarlı ve "insani" tutumu, Mustafa Barzani'ye ülkesini açması, yayınlarında geniş Kürt kütlesini rahatsız edecek elfazdan sakınması, Talabani'yi kabul etmesi, benzeri bütün gelişmeler, ısrarlı ve tutarlı olarak, Washington'un bir Kürt politikası olduğunu gösteriyor. Bunu, Washington'un "Büyük Kürdistan Projesi" olarak adlandırıyorum.

Humeyni adına yazılan Mollalar Devrimi, Johnson'la fotoğraf çektiler başbakanlığa gelen Süleyman Demirel'in bile her zaman Türkiye'deki Amerikan üslerini Amerika'ya açamaması, Türkiye devrimci hareketinin,



tüm aksi iddialara karşın, göreceli olarak Türkiye politikasını etkilemesi ve belirlemesi, artık Washington'u Türkiye'nin geleceğinden kuşkulu bir hale getirmiştir. Türkiye'nin yöneticileri anlasalar bile anlamazlıktan geliyorlar; Kıbrıs Savaşı nedeniyle konulan silah ambargosu, Ermeni sorununda bir başkandan diğerine değişmeyen çizgi, Kürt sorununda Türkiye'nin hassasiyetini hiçe sayan tutum, hepsi ve hepsi, Washington'a Türkiye'yi kampta tutabilmenin fiyatının çok yüksek olduğunu anlatmış olduğu ortaya çıkıyor.

Iran, Irak ve Türkiye'den ayrılan bir bölgede birleşik bir Kürdistan, Washington'u, 1945 yılından sonra istemediği halde eline düşen Türkiye'nin kaybını telafi edebilir; ancak oldukça geri bir toplumsal ve siyasal yapının sahibi olması zorunludur. Bu durum, Washington'un sadece global olarak Kürt sorunu ile ilgilenmesini değil aynı zamanda içine girmesini de açıklıyor. Washington Kürt hareketinin içinde bir taraf olarak varolmak zorunluluğunu duyuyor. Temizlemek istedikleri ve destekledikleri var.

Buna karşılık Sovyet sistemindeki gelişmeler şu anda tam bir akış halindedir; daha kararlı çözümlenmelere imkan vermiyor. Bu kararsızlıkla birlikte, ancak, iki eğilimi çizmek mümkün görünüyor. Bir: Moskova'da çok sert bir yönetim ve politika değişikliği olmazsa, Sovyet sisteminin çözülüş sürecinin hızlanacağını tahmin etmek gerekiyor. İki: Bu olsa da olmasa da, bölgenin dengeleri bozulmuştur. Dünyada önümüzdeki yıllarda en önemli politik karşılaşmaların Sovyet Ermenistanı, Azerbeycan'ı da içine alan bu bölgede olacağını görebiliyorum.

Ne olabilir? Bu müdahale edilmesine bağlıdır.

## İkinci Bölüm

# KÜRTLERİN OTURDUĞU YER: KÜRDİSTAN

## KÜRTLERİN OTURDUĞU YER: KÜRDİSTAN

Üniversite yer değiştirdi.

Üniversite deformasyona uğradı.

Üniversite öğretim üyelerinin kendilerine güveni kalmadı. Üniversite öğrencilerinin, geleceğe olan güvenleri yok oldu.

Bütün bunlar çok yakın bir zamanda oldu. Artık Türkiye üniversiteleri hiçbir özgün düşünceyi üretilmiyor. Türkiye üniversitelerinde, bir zamanlar nerede ise her fakültede bir tane çıkan fakülte dergileri artık tarihe karıştı.

Bilim, burada toplumsal bilimi kastediyorum, tümüyle üniversitenin dışına çıktı. Türkiye, belki de, tarihinin en yoğun bilimsel kuluçka dönemini yaşıyor; üniversite bunun farkında bile görünmüyor.

Türkiye, bir düzenden bir diğerine yol alan bütün ülkeler ve toplumlar örneği, her alanda bir paradoksu yaşıyor. Paradokslardan birisi şudur: Türkiye'de son zamanlarda en çok görünen kitap başlığı "Savunmam" veya benzeri isim taşıyor.

Türkiye, paradokslar ülkesidir. Paradoks, bilimsel patlamanın habercisidir. Türkiye ilericiliğinin 1970 yıllarında vermiş olduğu mücadelenin bir yanında Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kuruluşunu önlemek yer aldı. Başarılı oldu; ancak Eylülist darbe ile kuruluşu tamamlandı. DGM'ler şimdi, belli başlı kaçakçılık işleri bir yana sol eylemlerle "düşünce" suçlarını yargılamakla görevli ve meşgul bulunuyorlar.

Artık Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde yargılanmak benim haftalık kamu görevlerim arasına girdi; bunu yazdığımı hatırlıyorum. Burada bunu tekrarlamak durumunda değilim; gün ışığına çıkarmak istediğim iki nokta var. Bir: Toplumsal düşünce alanında üniversitelerin yerini DGM salonları aldı. Bugün Türkiye'de toplumsal düşüncenin en yeni ve bu alanda en uç sorunları üniversitelerde değil Devlet Güvenlik Mahkemeleri salonlarında tartışılıyor. İki: Devlet Güvenlik Mahkemeleri, Türkiye'nin temel sorunlarına yaklaşmada, ciddiyet ve öğrenme süreci açısından üniversiteleri çok geride bırakmış durumdadır.

Bunun pratik kanıtlarını verebilirim: DGM'ler, kendilerinin bile gü-

vendiği bilirkişi bulmakta güçlük çekiyorlar. Buna kanıt ekleyebilirim; Ankara DGM, pek çok alanda bilirkişi incelemesi için dosyaları İstanbul'a göndermek zorunda kalıyor.

Bilindiğini sanıyorum; bilirkişiler, genellikle üniversitelerin uzman öğretim üyeleri arasından seçiliyor. Ankara'dan bizim için seçilen ve kamuoyunda "ilerici" imaja sahip bir ceza hukuku öğretim üyesi, "Partiya Karkeren Kürdistan" adında "Kürdistan" sözcüğü bulunmasını ve bunu bizim yayınlamamızı suç sayarak rapor verdi. Nasıl büyük bir cehalet! Çok da zor olmayan bir çalışma sonucunda, bu sözcüğün, Selçuklu Sultanı Sencer tarafından keşfedildiğini, Osmanlı döneminde bir vilayet adı olduğunu, şu anda bile Kültür Bakanlığı'nın yayınlarında kullanıldığını, Türkiye'de en çok okunan romanlarda rahatlıkla söz edildiğini göstermek zorunda kaldım.

Türkiye üniversiteleri kesinlikle bir çürüme dönemini yaşıyor. Belli başlı nedenlerine değinmek istiyorum.

Bir: Üniversitenin çürümesi, genel çürümenin parçasıdır. Genel olarak Türkiye düzeni çürüyor. Sanıldığı gibi aksine tekelsi aşama, bir toplumun her cephesinde çürümedir; çünkü tekelsi düzen parazitler fabrikasıdır. Parazitler için ise "bilmek" gerekmiyor; tekelsi düzende çok sınırlı alanda dar bir uzmanlığın dışında genel bilgi düzeyinin düşmesi zorunlu oluyor. Üniversiteler bunun içindedir.

Bazen üniversite kütüphanelerine gidiyorum; mecburum, gidecek başka bir yerim bulunmuyor. Gördüklerim şunlardır: Üniversite kitaplıklarına pek az yeni kitap geliyor. Gördüğüm şudur: Üniversite kütüphaneleri eskiden abone oldukları pek çok yabancı üniversite dergisinin alımına son vermiş durumdadır. Gördüğüm şöyledir: Üniversite kitaplıklarından okumak için aldığım kitapların pek çoğu son olarak belki de on veya daha çok yıl önceden okunmuştur.

Her çürüyen toplumda olduğu türden Türkiye bilgiden ve öğrenmeden kaçışı yaşıyor.

Öğrenmenin yaşamının sevinci olduğunu ve artık kalmadığını yazarak intihar eden Stefan Zweig'i hep büyük bir hüznün ile hatırlıyorum. Türkiye'nin düzeninin intihar aşamasında olduğunu bir de buradan çıkarıyorum.

Bir parantez açmama izin verileceğini sanıyorum; bir başka kitabımda değindim. Hakkımda açılan davaların hemen hemen tümünde savcılık makamlarının bir veya daha çok hukuk hatası yaptığını gösterebilirim. Böyle bir durumu, benim özel niteliklerimle açıklamaya çalışmamak gerekiyor. Eğer hukuk hatası olmazsa ben nasıl gösterebilirim; gerileme, öğrenme ve bilgiye sırt çevirme toplumun her tarafında var.

İki: Yönetim doğrudan tekellerin eline geçiyor. Toplumun temel sorunlarını düşünmek yerine tekellerin günlük, rutin ve pratik işlerini çözmek çok daha güvenli ve kazançlı oluyor. Bu durum, giderek, üniversite öğretim üyesini, toplumda yeni bilginin peşinde koşan bir insan olmaktan çıkarma bir yana, ortalama bir aydın niteliklerinden de uzaklaştırıyor. Bana boşalmış zeytinyağı tenekelerini düzelterek saksı yapan tenekecileri hatırlatıyorlar.

Üç: Genel çürümeden olduğu kadar, genel korkudan da paylarını alıyorlar. 1402 sayılı sıkıyönetim yarası ile görevlerinden uzaklaştırılan üniversite öğretim üyelerinin ortak noktaları solcu olmaları değildir; içlerinde solcu olmayan ya da solculuğu çoktan bırakmış olanlar büyük bir toplama buluyor. 1402 sayılı yasa ile tasfiye edilenlerin ortaklıkları şurada toplanıyor: Kariyerlerinin bir zamanında toplum sorunları üzerinde örgütlü ya da örgütsüz olarak düşünmüş olmakla biraraya geliyorlar. Eylülizm, yerleştirdiği tekelsi düzenle birlikte, düşünceden korkuyu bir sistem haline getirmiştir. Bunu en iyi üniversiteler anlıyor. Üniversiteler artık düşüncenin büyük bir garabet sayıldığı yerlerdir.

Bütün bunlar "özel" bulunabilir; bir de genel gerekçe eklemek durumundayım. Hem üniversitede olmak ve hem de düzeni değiştirme mücadelesinin içinde bulunmak, sanıldığı kadar tutarlı sayılmamalıdır; üniversiteler de düzenin sürdürücüleridirler. Statik düzende bilgiyi yayma ve "iyi yurttaş" yetiştirme görevleri var. Özerklikleri ise "burjuva" değil, feodal zamandan kalma haklarıdır. Burjuva düzende ve her yerde bu "hak" sözde korunuyor ve eylemde ortadan kaldırılıyor.

Özerklikleri, üniversitelerin kliselerin, daha doğrusu katedrallerin uzantısı olmalarından ileri geliyor; feodal zor, kliselere olduğu kadar katedrallerin uzantısına da uzanamıyor, kesiliyor. Katedrallerin bir parçası veya katedrallerin bir düzenlemesi olarak ortaya çıkan üniversitelere (\*) ve buradaki öğretilere bazı ayrıcalıklar tanımak gereği duyuluyor.

(\*) Tekelsi dönem cehalet düzenidir. Bu dönemde Türkiye'de bir üniversite kuruldu ve adına "Bilkent" dendi. "Univercity" sözcüğünün sonundaki "city" harflerinden uydurmadır; Güneş Dil Teorisi sırasında bir benzeri uydurulmuştu. Üniversite, Universitas, bütünlük veya topluluk anlamına geliyor.

Osmanlıcada karşılığı "külli" ya da daha bilinen biçimiyle "külliye" oluyor; medreseler toplamını anlatıyor. "Fatih Külliyesi", Fatih Üniversitesi anlamına geliyor.

Arap ülkelerinin çoğunda da "üniversite" öyle "kent" ya da "şehir" sözcüklerinden uydurulmuyor; "cema", ya da toplamak, "cem" etmek "camia" sözcüklerinden olduğu gibi bütünlük ya da toplanma ifade eden sözcüklerden çıkarılıyor.

Bu nokta üzerinde durmak istiyorum; Türkiye'nin özellikle Osmanlı Türkiyesi'nin, kuruluşunun başında zamanın Avrupa kurumlarından pek fazla ayrılmadığını tekrarlamak imkanını buluyorum. Osmanlı düzeninde din adamları, hiç kuşkusuz yargıçlar ile üniversite öğretim üyeleri, medreselerdeki müderrisler ve yardımcıları, aynı sınıftan, "ilmiye" sınıfından çıkıyorlar. Avrupa'daki kaynağında katedral ile üniversitenin birlik-teliği, Osmanlı düzeninde cami ile medresenin, kadı ile müderrisin birlik-teliği biçiminde varoluyor; bir ayrılık yok. Üstelik ayrıcalıklar açısından da büyük paralellikler görülüyor; Osmanlı düzeninde "ilmiye" sınıfından bir kimsenin boynunu vurmak mümkün değildir; en azından müderrislerin boyunlarının özerkliği var. Eğer bir şeyhülislam ya da müderrisin boynunun vurulması gerekiyorsa, önce giysisi değiştiriliyor; "mülkiye" sınıfına geçiriliyor ve boynu vuruluyor.

Başta dönüyorum; büyük bunalm zamanları ayırık tutulursa, üniversiteler, düzenin görüşlerini, bakışını, yaymakla görevlidirler. Bu nokta açık olmalıdır; ancak buradan çıkan daha önemli bir görüşü formüle etmek zorunluluğunu duyuyorum. Üniversitelerin, düzenin bakışını yayma misyonları bir yana, bir toplumda ortaya çıkan her yeni bakış aynı zamanda üniversiteye karşıdır ve karşısında üniversiteyi buluyor.

Örnek sıralamayı sevmiyorum; yine de iki örnek vermek gereğini düşünüyorum. Bunlardan birisi şudur; Galilei Galileo'yu engizisyona götüren en büyük baskı papadan değil, zamanın üniversite mensuplarından gelmiştir. Hepsi, Batlamyus bakışına bağlı tüm "bilim adamları", yeni bakış karşısında ayaklarının altındaki toprağın tümünden kaybolduğunu duyuyorlar. Yeni bakış, eski bakışı içlerinde taşıyan mevcut üniversite kadrolarının ölümü demektir; yenisini öğrenmeye yürekleri ve akılları imkan vermiyor. Bu nedenle yeni bakış ve bu bakışın sahibini öldürmeyi tercih ediyorlar.

İkinci örnek şu anda çalışma masamda duran bir kitaptır: "İsmail Beşikçi Davası" adını taşıyor. (\*) Ne yazık ki, bu tür kitaplar son derece az okunuyor ve daha da önemlisi, asıl okuması gerekenler belki de böyle bir kitaptan haberdar bile olamıyor. Bir utanç kitabıdır; Ortaçağ'dan daha geri bir üniversite yapısını açıklıyor.

"Fakültemiz Sosyoloji Asistanı Dr. İsmail Beşikçi öğretim ve akademik faaliyetlerinde öğrenci ve öğretim mensupları arasında Marksist ve bölgeselcilik propagandası yapmaktadır." Bunları, aynı üniversiteden doçent ve şimdi Profesör Orhan Türkdoğan yazıyor; daha doğrusu ihbar ediyor.

(\*) Asıl adı çok daha anlamlı görünüyor. Bilimsel Yöntem-Üniversite Özerkliği ve Demokratik Toplum İlkeleri Açısından İsmail Beşikçi Davası, Ankara, 1975

"Jeo-politik, sosyo-kültürel yönlerden oldukça hassas bir bölgede kurulan üniversitemizde kariyer görevini siyasi ideolojilere alet eden ve körpe dimağlar üzerinde 'hocalık' makamını suistimal ederek, sulta kuran ve onlara tek yönlü dogmatik görüşleri aşıl原因 adı geçen asistan hakkında gerekli işlemin yapılmasını aynı müessese içinde bir sosyoloji öğretim üyesi olarak arz ve rica ederim." Son derece açık; "körpe dimağlarda sulta kurmak", bu Ortaçağlıları rahatsız ediyor.

Bunlar, 12 Mart sıkıyönetiminden öncedir. Aynı öğretim üyesi, 12 Mart'tan sonra sıkıyönetim mahkemelerine giderek ihbarını ve görevini yerine getiriyor. Tutanaklara göre, sıkıyönetim mahkemesinde, "Bu konuda Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş'a ve sıkıyönetim savcılığına da Kemal Bıyıkhoğlu ve Turhan Tufan Yüce'yi sanık hakkında tahkikat açtırmadıkları için şikayet babında mektuplar yazmıştım" diyor. Erzurum'daki bu gerici üniversitenin gerici öğretim üyeleri, bir yeni sesi boğabilmek için birbirine düşüyorlar.

Profesör Orhan Türkdoğan, Dekan Profesör Turhan Tufan Yüce'yi de ihbar ediyor. Profesör Yüce ise, tanık olarak çıktığı sıkıyönetim mahkemesinde, tutanaklara göre, şu ifadeyi veriyor: "Halis bir vazife hissi ile Beşikçi'nin yazılarından en önemli olanlarından birkaç örnek topladım. Bunların fotokopilerini aldirttim. Ve umumi deyimle vatan ihaneti mahiyetlerini belirten bir dilekçe tanzim ettim. Dilekçenin daha etkili olmasını sağlamak için birçok öğretim üyesi arkadaşlarımdan dilekçeyi imzalamalarını rica ettim. Arkadaşlarım imzaladılar." Profesör ve Dekan Turhan Tufan Yüce, Profesör ve Dekan Profesör Ahmet Kurt ve bir yığın üniversite öğretim üyesi, Beşikçi'nin ihanetine şahitlik ediyorlar ve imzaladıkları ihbarnameyi yine sıkıyönetim savcılıklarına gönderiyorlar.

"3 Aralık 1967 tarihinden itibaren Atatürk Üniversitesi'nde görevliyim. Üniversiteye girdiğim günden beri sanık İsmail Beşikçi'nin fakültesi olan Fen-Edebiyat Fakültesi'nde, başlıca huzursuzluk kaynağı olduğunu müşahade ettim. Siyasal Bilgiler Fakültesi mensubu olmam ve onun da bu fakülte mensubu bulunması dolayısıyla beni ziyaretini bekledim. Dikkatimi çeken husus, onun asla ziyaretime gelmemiş olması. Bu husus ilk anda hakkında söylenenleri doğru çıkaran bir kanaat oldu. Çünkü, mil-i yetçi bir Türk çocuğu olmam onun ziyaretine engel teşkil etmiş olacak." Beşikçi, ziyaret etmeyerek, adam öldürüyor.

"Komünizme karşı hassas bir Türk çocuğu olmam ve bu hususta mücadeleci bir karaktere sahip olmam gayesi ile İsmail Beşikçi'yi yayınlarından adım adım izledim. Onun komünist Forum, komünist Akşam gazetesi ve İşçi Partisi yayın organı Ant dergisinde yayınlanan yazıları ile Alikan Aşireti ve Doğunun Toplumsal Düzeni gibi eserlerinin tetkikinden

edindiğim açık ve seçik kanaat, İsmail Beşikçi'nin asıl bir komünist olduğu."

Siyasi polisten önce öğretim üyeleri var. Bunlar da sıkıyönetim mahkemeleri tutanaklarında yer alıyor. Doçent-Cevdet Gökalp adında birisinin ağzından çıkıyor; daha başkaları da var. Bir üniversite, bir genç bilim adamının peşine düşüyor ve engizisyon yargıçlarını hiç aratmıyorlar.

İtalyan profesörler, engizisyonu harekete geçirdiler ve yeni bakışın temsilcisi Galilei Galileo'nun ötmesini sağladılar.

Türkiye'de profesörler sıkıyönetim mahkemelerini harekete geçirdiler ve Beşikçi'yi yıllarca hapse yolladılar.

Üstelik bunu Türkiye'nin yakın tarihinde en özgür olduğu 1960 yıllarının sonlarına doğru yapabildiler. 1980 yıllarının sonlarına gelindiğinde ise durum çok değişmiş görünüyor; Eylülist darbe yerleşmesini aracılık yaptığı tekelsiz düzeni ile üniversiteleri sona erdiliyor. Bugün Türkiye'de genel olarak anlaşıldığı anlamda üniversiteler sona ermiştir; kuşku duymuyorum.

Ancak yeni düşüncelerin tartışıldığı yer anlamında üniversite sona ermiyor; mümkün olmuyor. Üniversite, yer değiştiriyor.

Eylülist darbe, toplumdaki yeni bakış ve düşünceleri yargılamak ve mahkum edebilmek için bir özel kurum çıkardı: Devlet Güvenlik Mahkemeleri. Ancak Devlet Güvenlik Mahkemeleri, çok kısa bir zaman içinde, yeni düşüncelerin tartışıldığı ve toplandığı bir mekan haline geldiler.

Bunu şaşırtıcı buluyorum. Türkiye'nin paradoksları beni şaşırtmaya ve düşündürmeye devam ediyor.

Şaşırmak, düşünmenin başlangıcıdır. Doğa ve toplum olayları karşısında sürekli şaşırmayan bir kimsenin düşünebileceğine ihtimal vermiyorum. Fakat düşündükçe de şaşırtıcı ilk etkinin kaybolması olgusuyla karşılaşmıyorum. Bunu daha da şaşırtıcı bulduğumu eklemek istiyorum.

Düşündükçe daha çok ortaya çıkıyor; yargıçlarla üniversite öğretim üyelerini birbirlerine yaklaştıran pek çok çizgi bulunuyor. En basiti, yargıçlar cübbe giyerek görev yapıyorlar; eskiden üniversite öğretim üyeleri de cübbe ile ders veriyorlardı. Şimdi sadece üniversite törenlerinde giyiliyor. Ayrıca üniversitelerde genellikle hep sabahları ders veriliyor ve mahkemelerde yargılama, daha açık söyleyişle duruşma, hep sabahları oluyor. Hem öğretim üyeleri ve hem de yargıçlar için, öğle sonları, ilkesel olarak, araştırma ve incelemeye ayrılıyor. Bu ikisine ek olarak, mahkemelerde ve üniversitelerde kürsüler, sınav yerleri ve dinleyiciler için anfiler bulunuyor.

Arada bir önemli ayrılığın bulunduğunu görmezlikten gelmiyorum; üniversite kürsüsünde sonuç, sınıfta kalma ya da geçme biçiminde ortaya

çıkıyor. Mahkemede, yeni bakışın açıklandığı yerlerden söz ettiğim için ceza mahkemeleri ve bu arada Devlet Güvenlik Mahkemeleri hesaba giriyor, sonuç, aklanma ile tutuklanma, hapis ya da idam arasında değişiyor.

İkisi arasında bu ayrılığı da gördüğüm kadar çizgi dışı bulmadığımı eklemek durumundayım; üniversiteler egemen ideolojinin yayıldığı yerlerdir. Üniversitelerde insanlar egemen ideolojiden sınıf geçerler veya kalırlar; bunu anlaşılır buluyorum. Ceza yargı yerleri ise egemen düzenin korunduğu yerlerdir; yeni bakışın zaman zaman idam ile karşı karşıya gelmesi, bu açıdan normal sayılabilir.

İşin bu yanı biliniyor; ben daha az bilindiğini sandığım nokta üzerinde durmak istiyorum. Yargı organları, daha çok üst mahkemelerin onamasından (\*) geçtikten sonra, egemen bakışta gedikleri aşabiliyorlar; bu, yargı sisteminin egemen düzeni koruma sorumluluğundan doğuyor. Yargı, egemen düzeni sürdürebilmek için, zaman zaman egemen bakışı düzeltme gereğini görüyor ve bunu uygulamaya koyuyor.

Devam etmeden önce bir parantez açma gereğini duyuyorum; "uzman" yargı organları, hukukçular arasında sürekli tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmayı anlamak mümkün görünmüyor; "uzman" yargı kurumları gerekçesiyle doğal yargıcı safdışı tutma ihtimali ve kanalı her zaman açılabilir. Ancak bu sakınca giderilirse "uzman" yargı organlarının, egemen bakışta gedik açmaya daha yatkın olabileceğini ileri sürebiliyorum.

"Kürt sorunu" bu parantezin devamıdır. Şunu kesinlikle iddia edebiliyorum; "Kürt sorunu" üzerine tartışmalara, Devlet Güvenlik Mahkemeleri, Türkiye basınından ve üniversitelerinden çok daha açık hale gelmiştir. "Büyük" basını yönetenler için ya da üniversitelerin saygın profesörlerine göre, eğer yanına bir küfür eklenmezse, "Kürt halkı" demek suçtur; fakat artık Devlet Güvenlik Mahkemeleri böyle düşünmüyor. Devlet Güvenlik Mahkemeleri, özellikle onlerine, "bölücülük" iddiasıyla yeterli çoklukta dava gelmişse, artık "Kürt halkı" veya "Kürdistan" demeyi ya da Kürtlerin anadilleri üzerinde yasakların kaldırılmasını istemeyi de suç sayıyorlar.

Yine bir parantez gerekiyor; bugünkü yargıçlar koleji içinde hukuk fakültelerini 1940 yılında bitirmiş olanlar, büyük bir olasılıkla, kalmamıştır.

(\*) "İçtihat, doktrin anlamına da gelebiliyor. Yargı organları, yasaları uygulamak durumundadırlar; ancak üst yargı kurumlarının verdikleri "içtihadı birleştirme" kararları, yasa kesinliğinde oluyor. Bunların çoğu, bir yeni kodifikasyon içeriğini de kazanabiliyor; bir anlamda yeni bir "kanun yapma" durumunu ortaya çıkarıyor.

En seçkin yerde olanların üniversiteyi 1950 yıllarında bitirmiş olmaları zorunludur. Bu dönemin ise bir net özelliği var: Türkiye'de Türk halkından başka bir halkın bulunduğuna inanılmıyor. Kemalizmin tam bir restorasyonunun yaşandığı bu dönemde Kürtler, Türk sayılıyor ve en fazla "Doğulu" olarak adlandırılıyorlar.

Bu parantez ise şöyle devam ediyor: Deniz Yargıç Albay Ünal Akpınar'ın da 1950 yıllarında hukuk fakültesini bitirdiğini sanıyorum. Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde tutuklanma istemiyle ilk kez Yargıç Albay Akpınar'ın karşısına çıkarıldım; derhal tutuklandım. İşin başında Yargıç Albay Akpınar'ın da "Kürt halkı" sözcüğünü büyük bir suç saydığını düşünüyorum. Fakat daha sonra, son iki yıl içinde, sayısını unuttum, pek çok kez tutuklanma istemiyle DGM yargıçlarının önüne çıkarıldım. Pek çok kez Yargıç Albay Akpınar'ın huzuruna götürüldüm; çoğunda, tutuklanacağımdan kuşku duymadığım için, hapisane çantamı da yanıma alıyordum. Yargıç Albay Akpınar, beni tutuklamadı. Benzer durumda da tutuklama kararları vermediğini biliyorum.

Neden ve nasıl oldu? Bu bölümün girişinde şimdiye kadar yazdıklarıma ekleyeceklerim var: Pratik zengindir ve öğreticidir. DGM, "uzman" bir yargı organı olarak daha çok komünizm suçları için kurulmuştu. Ama yine Türkiye'nin bir paradoksuyla daha çok "bölücülük" davalarıyla uğraşmak zorunda kaldı. İşin başında, DGM yargıçları için inanılmaz pratikler getirdi; bir Kürt örgütüne, örnek olsun PKK'ya mensup yargılanan ve mahkemede bunu reddetmeyen bir gence on beş yıl ceza kesilirken, genç Kürt olduğunu bağıyordu. Sanki sınıf geçmiş bir öğrenci türünden "Yaşasın!" diye çığlıklar atıyordu.

Benim durumum ise farklıdır: Türk olarak, İsmail Beşikçi de Türktür, hangimizin daha çok "Kürtçülük" suçundan yargılandığımızı hesap edemiyorum. Beşikçi, sakin kişiliğiyle bir inancı mahkemelere götürdü. Bana daha çok bilgi götürmek düştü; yargılanmamın birisinde yargıçlar kuruluşuna, bana yapılabilecek mahkemeyi üniversiteye çevirme suçlamasını kabul edeceğimi açıkça ifade ettiğimi hatırlıyorum. Eğer siyasi polisin hücrelerinden değil de evimden götürülüyorsam, Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne hep kitaplar götürdüm. Özetler sunmaya çalıştım.

Hiçbir yargıcın, Sultan Abdülhamid zamanında özgürce kullanılan sözcüklerin modern Türkiye'de yasaklanmasını kabul edemeyeceğini anlatmaya çalıştım. "Bizim" dışımızda, benim irademden ayrı olarak, Kürt halkının varlığını, çeşitli dillerde yazılmış kaynakları inceleyerek kanıtlamaya çalıştım.

Pratik zengindir; varlığını açıklamak için şiddete başvurmak da bir bilgilendirme yolu oluyor. Türkiye'de Türk ya da Kürt, bazı insanlar,

inandıkları doğruları başkalarına da aktarabilmek için, ölümü ya da uzun yıllar hapsi göze alıyorlar. Bütün bu göze almalar da, eninde sonunda, DGM yargıçlarının gözlerinin önüne seriliyor.

"Kürt sorunu", Osmanlı düzeninde normal bilginin sınırları içindedir; 1925 yılından itibaren bilginin sınırlarının dışına çıkarıldı. Bunun sadece Kürtlerin varlığıyla ilgili olmadığını tekrar tekrar ileri sürmek zorunda kalıyorum; çünkü, bilginin sınırlarının daraltılması hem Osmanlı düzenini ve hem de yakın zaman tarihini anlama imkanlarını daraltıyor.

Türkiye paradokslar ülkesidir. Bilginin sınırlarını açmak, DGM üniversitelerinde bir tartışmayı gerektiriyor.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ndeki duruşmalara giderken hep bilginin sınırları üzerinde bir tartışmaya yöneldiğimi düşünüyorum.

En güzel yaşamın hep sınırlarda olduğunu hep biliyorum.

## DGM ÜNİVERSİTESİNDE "KÜRDİSTAN" TARTIŞMASI

Değerli Yargıçlar,

Mahkememiz önünde, hakkımda açılmış olan davalardan beraat etmeye başladım. Son kez Avrupa'da bulunduğum sırada, herhangi bir savunma yapma imkanını bile bulamadan, yalnızca Değerli Arkadaşım Hukukçum Hüsnü Öndül'ün savunmasıyla, üç davadan aklanmış olduğumu öğrendim. Geçen gün, 14 Eylül 1989 tarihinde, Değerli Savcı, geçen yıl mahkememiz kararıyla tutuklanmama yol açan davanın açılışında yanlışlık yapıldığını lütfen kabul ederek, bir başka ve önemli davadan beraatimi istedi.

Öyle sanıyorum, Savcılık makamı, beni, Siz Değerli Yargıçlardan ayırmak istemiyor. Bu nedenle sahibi bulunduğum Toplumsal Kurtuluş dergisi hakkında yine mahkememiz önünde beş yeni dava açmış bulunuyor. Bunlardan ikisi doğrudan doğruya benim payıma ve sorumluluğuma düşüyor.

Bu nedenle huzurunuzda, yeniden geldim.

Hakkımda açılan yeni davalardan birisi, geçen yılın sonunda, Avrupa'nın belli başlı tüm merkezlerinde vermiş olduğum aynı konulu konferansların Toplumsal Kurtuluş dergisinde yayımlanması ile ilgilidir. Suçlama, bu yayına dayandırılıyor.

Bu dayandırma ve mantığı üzerinde, izinle, ilerde durmak zorundayım. Dergide çıkan uzun yazının hiçbir yerinde benim imzam bulunmuyor. Dergi, benim konferanslarımı, "Yalçın Küçük'ün bu toplantılarda yaptığı konuşmaları derleyen özetlenmiş metni sunuyoruz" diyerek yayımlıyor. Avrupa'nın her merkezinde aynı konulu konferansım banda

alındı; arkadaşlarım bu bantlardan bir özet çıkartarak dergimizde yayınladılar. Böyle bir yayımlamanın Basın Yasası içinde beni ne ölçüde bağlayacağını takdir edeceğinizden emin bulunuyorum.

Suçlamayı aktarıyorum:

"Toplumsal Kurtuluş dergisinin Ocak-Şubat 1989 tarihli 17-18. sayısında yer alan ve sanık Yalçın Küçük'ün Avrupa ülkelerinde yaptığı konuşmalardan derlenen "Ekonomi Politikin Devrimcileştirilmesine Giriş" başlıklı yazı,

Bu yazıda 17. sahifede şöyle denilmektedir:

Haluk Arkadaşım da söyledi, 1970'li yıllarda Türkiye'de Kürt kardeşlerimizin ulus bilinçlenmesinde mucizevi sıçramalar oldu. İlk defa Kürt kardeşlerimizin çoğu kendilerinin ayrı bir ulustan geldiklerini açıktan düşünmeye, hissetmeye ve bütün yasaklara karşın ifade etmeye başladılar. Kemalist yönetim burjuvazi için ayrı bir korkuydu. İlk defa Misak-ı Milli cetveline ciddi bir itiraz ortaya çıkmaya başladı. Bu da Kemalist yönetim için ikinci bir korku oldu.

Derginin 20. sahifesinde ise şöyle denilmektedir:

Kürdistan dediğimiz için dilimizi bağlıyorlar, mahkemeye veriyorlar, ancak Kürdistan demenin suç olmadığını giderek DGM'ye de kabul ettiriyoruz."

İddianamenin bu bölümünü mümkün olan dürüstlikle aktardım. Sadece küçük yanlışlıkları düzelttim. Büyüklerini olduğu gibi bıraktım.

İddianamenin daha ilerideki bölümlerinde buradaki suçlama ile ilgili olarak bir açıklık var. Bunu da aktarıyorum : "Sanık Yalçın Küçük, derlenerek dergide yayımlanan Avrupa konuşmalarında Kürtlerin bir ulus olduğunu, 1970'li yıllardan sonra Kürtlerin ulus bilincinin hızla geliştiğini, ilk defa Misak-ı Milli cetveline ciddi itirazlar yapıldığını, Kürdistan demenin suç olmadığını, ifade ederek bölücülük propagandası yapmıştır."

İzin verilirse, hukukta netlik ve ayırım çok önemli olduğu için, "Kürdistan demenin suç olmadığını ifade ederek bölücülük propagandası" yapma suçlaması ile başlamak istiyorum. Ben "Kürdistan demek suç değildir" diyerek suç işlemiş oluyorum.

Doğrusu bunu anlayamıyorum ve Savcılık makamının neden daha doğrudan bir yolu seçerek, "Yalçın Küçük ağzını açtı ve suç işledi" dememesine şaşırıyorum.

Burada iki nokta var. Önce özen gerekiyor; bunu yazmak istiyorum. Dergide çıkan ve bana atfedilen ifade şudur: "Kürdistan dediğimiz için dilimizi bağlıyorlar, mahkemeye veriyorlar. Ama biz Kürdistan demenin suç olmadığını giderek DGM'ye kabul ettiriyoruz". Bana atfedilen bu ifade ile Savcılık iddianamesindeki küçük paragraf birbirine uymuyor. An-

lam farkı olduğunu ileri sürmüyorum; ancak Savcılık makamı, her iddianameden önce benim evimden alınarak, bir metreden dar iki metreden kısa bir hücrede günlerce yatmamı sağlıyor. Beni mahkum ettirmek için değil, beni idrar kokan hücrelerde taş üzerinde yatırmak için, bu iddianameleri hazırlıyor. Daha özenli olmasını diliyorum. Mademki taş hücrelerde yatıyorum; iddianamede bana atfedilen sözler hiç olmazsa dergide çıkarılmalıdır. İkincisi bu sözlerin benim gerçek sözlerim olması mümkün değildir; kimse benim dilimi bağlayamıyor. Hiçbir yerde ben dilimin bağlandığından şikayet etmedim, dilim serbest, bağlı değil.

Buna ekleyeceklerim var: Türkiye'de herkes "Kürdistan" sözcüğünü kullanıyor. Ben kullanmıyorum. Çünkü Savcılık makamı, bana özel davranıyor. Bunun için bizim dergide ben bu sözcüğü kullanmıyorum. Bizim dergide başkaları bu sözcüğü kullanıyorlar. Savcılık makamı sadece bu sözcüğün benim tarafımdan kullanılmasını suç sayıyor. Bunun için kullanmıyorum.

Fakat "Kürdistan" sözcüğünü kullanmanın suç olmadığını biliyorum.

Suç nasıl olur? Bir kimse bir eylemi işler, bir sözü sarfederse ve bu Ceza Yasası'nda tanımlanmışsa, suç ortaya çıkar. Ancak suçun ortaya çıkması için bu kimsenin herhangi bir kimse ve bu anlamda herkes olması gerekir. Herhangi bir kimsenin veya herkesin bir fiili, bir sözü suç sayılmıyorsa, demek ki suç yoktur.

"Kürdistan" sözcüğünü kullanmakta hiçbir suç yoktur.

Değerli Yargıçlar, şimdi "Kürdistan" sözcüğünü kullanmanın suç olmadığını gösteriyorum.

"Böyle bir nişancı bugüne Fevzi Paşanın ordusunun içinde bile, Kürtte Kürdistan'da, Gürcü Gürcistan'da şol çöl Arabistan'da, hem de Frenistan'da bulunmaz."

Bu cümleyi Yaşar Kemal'in "Kimsecik" romanından aldım. Birinci kitabının 198. sayfasında yer alıyor. Kitap sürekli baskı yapıyor ve satıyor.

Şimdi bir sözü söylemek Yaşar Kemal için serbest, benim için suç mu oluyor?

"Şu Osmanlı toprağında kimin, nereden güzel bir atı varsa, Aslan Ağa onu çetesinde çaldırıyor, Arabistana, Gavur İzmirine, Kürdistan'a satıyor-muş".

Bunu da Yaşar Kemal'in Orta Direk romanından aktardım. Roman satılıyor ve kuşaktan kuşağa okunuyor.

"Millet, Afrika'da kazanılacak müstemlekelerden, Hindistan ve Çin-i maçin imparatorluğundan, Türkistan'dan Kürdistan'dan, İran'dan, Turan'dan, Kum'dan elmanın bilhassa kızılından ve diğer her renkte olanından esashi bir şey anlamıyor."

Bunu da Kemal Tahir'in "Bir Mülkiyet Kalesi" kitabından aktarıyorum. Buradan, eğer Savcılık makamının iddiasını haklı bulacak olursam, benim dışımda her yazara "Kürdistan" deme özgürlüğünün verilmiş olduğunu kabul etmem gerekiyor. Doğrusu böylesi bir eşitsizliği kabul etmek eğiliminde değilim.

Buraya kadar bir sonuç çıkardım: Türkiye'de "Kürdistan" sözcüğünün herhangi bir yazar tarafından kullanılmasında suç bulunmuyor. İddiana-me, beni suçlu buluyor; bundan beni "yazar" saymadığı sonucuna ulaşıyorum.

Bu sonucu tartışmayı ve buna ek olarak her gün gazetelerde çıkan "Kürdistan" sözcüklerini aktarmayı bir kenara bırakıyorum. Bilim adamı olmaya özendiğim için bilimsel çalışmalara veya bilimsel kaynaklara bakmak istiyorum.

Öyle kapsamlı bir bibliyografik araştırma yapmayı, şimdilik, gerekli görmüyorum. Çalışma odamdaki tarih kitaplarına şöyle gelişi güzel bakmakla yetiniyorum. Bulduklarımın ilki Enver Ziya Karal'a ait oluyor; Ordinaryüs Profesör Enver Ziya Karal, uzun yıllar Türk Tarih Kurumu başkanlığı yaptı. Atatürkcülüğünden kimse kuşkulandırmıyor ve Türk Tarih Kurumu yayınları arasından çıkan, bendeki son baskısı 1983 tarihini taşıyan, Osmanlı Tarihi'nin sekizinci cildi, konu dizisinde, 513. sayfada "Kürdistan" sözcüğünün geçtiğine işaret ediyor. Eylülüst darbeden sonra Türk Tarih Kurumu yayınlarında da "Kürdistan" sözcüğü geçiyor.

Şimdi şu soruyu sormam gerekiyor: Enver Ziya Karal için suç olma-yan bir sözcük, benim için neden suç oluyor?

"Savaş bahanesi kolayca bulundu: Fırat dolaylarında Kürtler, Türklere karşı isyan halinde bulunuyorlardı. Lübnan'da Mısır kuvvetlerine karşı birkaç yıldan beri bir türlü kökünden temizlenemeyen bir kaynaşma sürüp gidiyordu. Bu durum, iki taraf ordularının sınır üzerinde yığılmalarına sebep oldu."

Bu paragrafı da, yine Profesör Enver Ziya Karal'ın, yine Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan, Osmanlı Tarihi dizisinin beşinci cildinin, 1983 yılında yapılan dördüncü baskısının 140. sayfasından aktarıyorum. Profesör Karal, Kürtlerin Türk egemenliğine karşı bu ilk ve belki de en büyük isyanından, çok kısa olarak söz ediyor. Sonradan Alman ordularını yöneten Moltke, bu sırada yüzbaşı rütbesiyle Türk ordusunda görev yapıyor. Annesine mektuplarında ve anılarında, bu önemli Kürt ayaklan-masında ve Kürtlerden uzun uzadıya söz ediyor.

Osmanlı'nın fatih sultanları, bir yeri zaptedince, "fetihname" çıkarıyor-lar ve bunları çeşitli egemenlere gönderiyorlar. Fatih Mehmet, Uzun Ha-san'ı yendikten sonra Uygur diliyle bir fetihname çıkarıyor ve fetihname

"Allahü tealanın inayetiyle Sultan Mehmed" diye başlıyor ve "Rum vile-yetinin seyyid, sâdat, kadı, müftü, şeyh ve danışmendlerine, bütün vila-yetlerin valilerine, toplu ve dağınık oturan, Türk, Arap ahali, Yalvaç, Ma-çal, Kürd, Lur halklarına mutemed ve kahyalarına, karban ve bezirganla-rına, bütün kasabaların ulularına, sucu ve gemicilerine" gönderiliyor. Bu-nu da, Ordinaryüs Profesör İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Türk Tarih Ku-rumu yayınları arasında, 1983 yılında yayımlanan Osmanlı Tarihi'nin ikinci cildinin dördüncü baskısının 102. sayfasından alıyorum. Türk Tarih Kurumu yayını "Kürt halkı" nitelemesini yapıyor, kimse suç görmüyor.

"Bunun üzerine Hafız Paşa, emrine verilen Sivas, Maraş, Musul, Ker-kük valileri Kürd Beyleri kuvvetleriyle Bağdad üzerine yürüyüp karşı çı-kan subaşı kuvvetlerini bozdu.

"Hüsrev Paşa, çapul yapmak isteyen Kürt Beylerinin sözlerine uyarak İnan hududunu iyice aşıp Mihriban Kalesini almış...

"Bunun üzerine sağ cennahta Anadolu Beylerbeğisi Kemankeş Ahmed Paşa kolundaki Türkmen ve Kürd kuvvetlerinin geri çekilmesi ve kapıku-lu süvarilerinin onları takviye etmiyerek kaçmaları sağ kolun bozulması-na sebep"... Bu son üç aktarmayı da yine Uzunçarşılı'nın Türk Tarih Ku-rumu yayınlarında çıkan Osmanlı Tarihi'nin üçüncü cildinin birinci kıs-mının üçüncü baskısından aktardım.

Bu aktarmalar, Türk Tarih Kurumu yayınlarında "Kürt Beyleri", "Kürt Beyleri Kuvvetleri" "Kürt Kuvvetleri" tamlamalarının geçtiğini ve kabul gördüğünü gösteriyor. Osmanlı sistemi içinde ayrı ve sözü geçen Kürt Beyleri, bu beylerin kuvvetleri bulunuyor ve bir Osmanlı seferi düzenle-nirken ordu içinde ayrı ayrı "Türkmen" ve "Kürt" kuvvetleri yer alıyor.

"Kürt halkı" kullanılıyor. "Kürt beyleri" kullanılıyor. "Kürt kuvvetleri" kullanılıyor. Bütün bu kullanımlar herhangi bir suç işareti taşımayabili-yor; ancak ben ve yalnızca ben "Kürdistan" sözcüğünü kullanacak olu-rsam, önce hücreye kapatılıyor ve sonra sanık olarak huzurunuzda çıkar-ılıyor.

Bir nokta kalıyor. Bu son aktarmalarda, Kürt halkı, Kürt beyleri, Kürt kuvvetleri geçiyor; ancak, "Kürdistan" sözcüğü yer almıyor. Bu nedenle benim yine de suç işlemiş olduğum ileri sürülebilir. Bu nedenle bu nokta-ya değinmek zorunluluğunu duyuyorum.

"Halk", "beyler" ve "kuvvetler" bir yerde ve bir yoğunluk halinde bu-lunmayı anlatıyor. Osmanlıcaya Farsçadan geçen ve Osmanlıcadan bu-günkü Türkçeye miras olarak kalan bir dil kuralına göre, "-sitan" eki, bir isimden bir yer adı yapmayı sağlıyor. Gül, bir bitkidir ve "gülistan", gü-lün çok bulunduğu yer anlamına geliyor; gülistan, gülbahçesi oluyor. Ka-bir ya da kabir, mezar demektir; kabristan, mezarın çok bulunduğu yer



anlamını veriyor. Türk, bir ırkın ve ulusun mensubunu gösteriyor; Tür-  
kistan, Türklerin yoğunlukla yaşadıkları yeri anlatıyor. Kürdistan, böyle-  
ce, kabristan, gülistan, Türkistan türünden, Farsça bir ek ile bir isimden  
türetilmiş yeni bir isimdir; Kürtlerin yeri anlamına geliyor.

Öyleyse ben "Kürt" dediğim zaman suçlu olmadığımı göre, Kürtlerin  
yaşadıkları yeri anlatmak üzere "Kürdistan" diyecek olursam, neden suç  
işlemiş oluyorum; bunu anlamakta çok güçlük çekiyorum.

Bir parantez açmama izin verileceğini umuyorum.

"Rum" sözcüğünün, Rumlarla, ya da daha doğru söyleyişle, Greklerle  
hiçbir ilgisi bulunmuyor. "Rum", Arapça Roma anlamına geliyor. "Rumi",  
hiç tartışmasız, "Romalı" demek oluyor. Anadolu'nun tümüne, Osman-  
lı'dan önce de, Osmanlı dönemine de hep "Rum Toprakları" ya da "Me-  
malik-i Rumi" deniliyordu. Memalik-i Rumi, pek çok bölgelere ayrıyor-  
du.

Anadolu bugün Roma ya da Rum döneminin izlerini taşıyor; birçok böl-  
ge ve kent ya da kasabanın adı, Roma ya da Türk ve Türk-İslam dönemi  
öncesinden bugüne kalıyor. Bunu göstermek için değerli mahkemenize,  
on birinci yüzyıla ait bir Anadolu haritası sunuyorum. Kentlerin isimleri-  
ni gösteriyor. Ben sadece iki isme değinerek geçmek durumundayım.  
Kayzer ile Sezar, aynı sözcüğün, Latince "egemen" ya da "yöneten" anla-  
mına gelen sözcüğün, iki ayrı söylenişidir. Slav dillerindeki "tzar", ya da  
bizim "çar" diye bildiğimiz sözcük de aynıdır. Sezar'dan gelen bu sözcük  
Almanlarda "kayzer" ve Slavlar ve bu arada Ruslarda "tzar" ya da "çar"  
oluyor. Kayseri kentini Romalı hükümdar kuruyor ve kendi adına "Kay-  
seri" diyor. Bir süre sonra da kuzeyde "Yeni Kayseri" anlamında "Neo-  
Kayseri" kuruluyor. Kayseri, Türkçeye olduğu gibi kalıyor, Neo-Kayseri,  
belli değişikliklerle "Niksar" biçimine dönüşüyor.

Parantezi kapatıyorum. Benim, Kayseri veya Niksar'da Rumi adları  
saklı tutmaya hiçbir itirazım bulunmuyor. Türkiye'de isimler ve söyleniş-  
lerin çoğu tarihsel köklerini koruyorlar, bu bir zenginliktir.

Bir parantezi kapatırken bir diğerini açmam gerekiyor; parantez hızlı  
ve kısa yazmanın bir sonucu ve icabı oluyor. Bu yeni parantez dil ve tarih  
üzerinedir. İkisi arasında çok yakın bir ilişki var; ikisi de toplumsaldır.  
İkisi de, kural halinde kemikleşmiş anlamında fiziksel gerekleri anlatıyor.  
Her ikisi de akıl gibi çalışıyor ve her ikisi de aklın üstünlükleriyle birlikte  
zaafını taşıyor.

Bu nedenle tarihçiler linguistikle uğraşılıyor. Linguistlerin bir bölümü,  
toplumların tarihselliklerine ipuçları getirdiklerini ileri sürüyorlar. Za-  
man zaman linguistikten türemiş görüşlerin Marksizme karşıt bir konu-  
ma çıkartılmaları çabaları buradan kaynaklanıyor.

Bütün bunlardan ve bu parantezden bir sonuç çıkması gerekiyor; ileri  
sürdüklerimi tarihte de göstermek mecburiyetini duyuyorum. "Kürdis-  
tan" sözcüğünün tarihsel ve Türkiye tarih kaynaklarında varolan bir söz-  
cük olduğunu göstermek durumundayım.

Osmanlı'nın kuruluşunun tarihinin olmadığını ve çok sonra yazıldığı-  
nı başka yerlerde gösterdim. Osmanlı emirleri, tarihlerini yazdırmayı, çok  
sonraları akıl ediyorlar. İlk yazımlar da büyük ölçüde rivayetlere dayanı-  
yor; buna karşın, bunlar, Osmanlı tarihinin bütün tarihçilerce kullanılan  
başlıca kaynakları oluyor. Ben tarihçi değilim; giderek tarih felsefesi ile il-  
gileniyorum ve bu kaynakları biliyorum, Aşıkpaşazade Tarihi, Hoca Sa-  
dettin Efendi tarihi, İdris-i Bitlisi Tarihi, bunların en değerlileri arasında-  
dır. İdris-i Bitlisi, Kürtleri Osmanlı yönetimi altında toplayarak Kürt birli-  
ğini kurmaya çalışmış ve bu amaçla Yavuz Sultan'ın "adamı" olmuş bir  
Kürttür.

Şimdilik İdris-i Bitlisi'yi bırakıyorum. Hoca Sadettin Efendi'nin Tacüt-  
Tevarih'inden bir alıntı yapmak istiyorum. Şöyle aktarıyorum: "Süleyman  
Bey, beylerinin kendinden yüz çevirdiklerini görerek orada durmaya me-  
cali kalmayıp eski ili olan Kürdistan ve Diyarbakır tarafına urumi (Urmi-  
ye) yolundan kaçtı. Öteki beyler ise Baysungur Mirza'da kaldılar. Rüstem  
Mirza ülkelere baştaacı olan Tebriz'i eşten ortaktan boşalmış buhacak, he-  
men tantkentine girip, Yakub Han'ın tahtına oturarak İran diyarının padi-  
şahı oldu.". Bu aktarmayı Tacüt-Tevarih'in Kültür Bakanlığı tarafından  
basılan üçüncü kitabının 338. sayfasından alıyorum.

Kuşkusuz bir soru soruyorum: Osmanlı ve Türk tarihinin temel kay-  
naklarında ve Kültür Bakanlığı yayınlarında kullanılan bir sözcüğü ben  
de kullanırsam nasıl suçlu oluyorum? Türkiye'de Yalçın Küçük'e uygula-  
nacak özel ceza yasaları mı var?

Şimdi tekrarlıyorum: Türklerin oturdukları yerlere, Türkistan, Kürtle-  
rin oturdukları yerlere ise Kürdistan deniyor. Ben demiyorum; tarihsel  
olarak deniyor ve dile yerleşiyor. Yerleştiği için de tarihi bilmeseler bile  
sanatçılar, romancılar, Yaşar Kemal ve Kemal Tahir örnektir, bu bölgeden  
söz ederken, istemeden de, "Kürdistan" sözcüğünü kullanıyorlar.

Tarihe devam ediyorum: "Selim de, Rumiye gölünden Fırat nehrine  
(Malatya'ya) kadar uzanan, Türkmen aşiretlerinin oturdukları geniş böl-  
genin askeri ve siyasi önemini kavramış Çaldıran zaferinin etkileri kay-  
bolmadan bu bölgeyi Osmanlılaştırmaya Bitlisli ünlü tarihçi İdris'i görev-  
lendirdi." Bu aktarmayı da Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı'nın  
Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi'nin ikinci cildi üçüncü kısmının 598. sayfa-  
sından yapıyorum. Şöyle devam ediyorum: "İdris, bölgede etkinliklerine de-  
vam etmekte ve Selim'in iyi niyetlerini ve direktiflerini Çemişgezek, Palu,

Merdis Çapakçur, Bitlis, Hasankeyf, Hizan, Cizre, Sason beylerine ulaştır- makda idi." Genel Kurmay Harp Tarihi, bu beyleri sayıyor, ancak hangi ırktan geldiklerini söylememeyi tercih ediyor. Kuşkusuz hiç kimsenin Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı'nın tarih görüşlerini kabul etme zorunluluğu bulunmuyor. DGM Savcılarının da, Genel Kurmay Harp Tarihi'nde üstü örtülen bazı bilgilerden dolayı Türkiye Cumhuriyeti yurttaş- larını cezalandırma talebinde bulunmaları yerinde olmuyor.

Genel Kurmay Harp Tarihi, bu yerlerde oturan "Türkmen aşiretlerin- den" söz ediyor ve çok ilginç bir biçimde bu Türkmen aşiretlerini "Os- manlılaştırmaya" İdrisi Bitlisi'nin istekli olduğunu kaydediyor. Türkmen- lerin Osmanlılaştırılması ve buna bir Kürdün memur edilmesi oldukça tutarsız görünüyor.

Normaldir. Ancak Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı'nun tarihinin bu sayfalarında belli başlı üç kaynak var: Hoca Sadettin Efendi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, ve Hammer. Bunların ilk ikisinden söz ettim; ikinci- sinden yeniden söz etmek durumundayım. Profesör İsmail Hakkı Uzun- çarşılı'nın Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan ve Genel Kurmay Harp Tarihi çalışmalarına kaynaklık eden Osmanlı Tarihi'nin ikinci cildi- ni açıyorum; "Kemah, Erzincan ve Bayburt'un kuzeyden ve Diyarbakır'ın güneyden Osmanlıların doğu hududunu teşkil etmesi, kendileri için çok önemli olduğu takdir edildiğinden Diyarbakır'ın alınması kararlaştırılıp Osmanlılara iltica etmiş olan meşhur alim ve maverrih İdris-i Bitlisi vas- tasıyla burasının sulhen alınmasına teşebbüs edildi ve filhakika muvaffak olundu." Hoca Sadettin ve Profesör Uzunçarşılı bir yerde birleşiyorlar.

Yavuz Sultan bu sırada İstanbul'a dönüyor ve Diyarbakır Seferi'ne Konya Beylerbeyi Hüsrev Paşa memur ediliyor. Uzunçarşılı devam edi- yor: "İdris-i Bitlisi de Kürt beyleriyle on bin gönüllü ile bunlara iltihak et- ti; bu kuvvetler Diyarbakır üzerine yürüdüler. Karahan (Şah İsmail'in sa- vunma ile görevli komutanı, y.k.) karşı koyamayarak Mardin tarafına çe- kildi ve şehir muhasaradan kurtarılıp içerisine girildi ve bundan sonra İd- ris-i Bitlisi'nin teşebbüsüyle Mardin de alındı." Kürtlerin Osmanlı yöneti- mi altına alınmalarında İdris çok önemli bir rol oynuyor.

Bu her zaman böyledir. Kürt tarihi kadar içinden bölünmüş bir tarihi başka bir yerde bilmiyorum. Kürtler Türklere karşı her başkaldırılarında içlerinden bir bölümü, beylerin büyük kısmı, hep Türkler hesabına çalışı- yor. Kürtlerde dağ insanının kahramanlığı kadar çöl insanının ihaneti içi- çe gidiyor. Kürtler, kahramanı kadar haini bol bir halktır.

"Diyarbakır ve diğer Doğu memleketlerinin alınmasında İdris-i Bitli- si'nin büyük hizmeti görüldü. Bu zat sünni olan Kürt beylerini görüp an- laşarak onları Osmanlıların tarafına çekti; bu suretle Urmiye, İtak, İmadi-

ye, Cizre, Eğil, Bitlis, Hizran (Hizan), Garzan, Palu, Süirt, Hısn-ı Keyfa (Hasankeyf), Meyyafarikin (Mafarkın), Cezire-i ibn-i Ömer ve sair mec- muu yirmi beş muntika beyi devlete itaat edip kendilerine eski tertipleri üzere yerlerini idara etmek üzere beratlar gönderildi.

"Devlete itaat ile Osmanlıların yüksek hakimiyetini kabul etmiş olan Kürt Beyleri arasında Bitlis Hakimi Emir Şerafeddin ile Hizran Meliki Emir Davud ve Hısn-ı Keyfa Emiri Eyyubilerden Melik İkinci Halil ve İmadiye Hakimi Sultan Hüseyin ileri gelenlerden idiler."

"Eyalet ismiyle büyük Kürt Beyleri sancakları: Cezire, Bitlis, Suran, Hısn-ı Keyfa, İmadiye, Çemişkezek. Bunlardan aşağı Kürt Beyleri sancak- ları: Hizan, Sason, Palo, Çapakçur, Eğil, Sincar, Elok, Çermük, Hızo, Ze- rik, Siverek."

Devam etmeden önce bir noktanın altını çiziyorum: Bana, mahkeme salonunu, üniversiteye çevirdiğim eleştirisinin yapılmayacağını düşünüy- yorum. Önce çevirdiğimi kabul ediyorum. Sonra bundan doğal bir işin olamayacağını düşünüyorum. Çünkü, Osmanlı ayırımına göre, yargıçlar kesinlikle ilmiye sınıfındandır. Osmanlı'da, seyfiye, mülkiye sınıflarından ayrı ve pek itibarlı olan ilmiye sınıfına öncelikle yargıçlar giriyor. Yargıla- manın bilime dayanma zorunluluğu buradan da geliyor.

Bu noktanın bir uzantısı var: Bütün zahmetlerine, ayda bir idrar ko- kan hücrelere kapatılmama karşın, DGM Savcılarının bir teşekkür borcu- mu dile getirmek durumundayım. Beni bu ölçüde zorlamasalar ben bun- ları bilmeyecektim. Henüz, başta kendimi savunmak ve daha önemlisi Türkiye bilimini geliştirmek için incelediğim İngilizce, Fransızca ve özel- likle Rusça kaynaklardan atıf yapmaya başlamadım. Ancak bu kadarının bile bir sonuç için yettiğini sanıyorum; Osmanlı'nun feodal olup olmadığı uzun süre tartışılmıştır. Türkiye'de Batı'da, Rusya'da ve Sovyetler Birli- ği'nde tartışılmıştır. DGM Savcıları, beni zorlayarak, bir önemli halkayı bulmamı sağladılar. Şimdi benim yargılandığım "Kürdistan Davası" için içine katılmadan Osmanlı düzeni hakkında yargılar eksik kalıyor. Çünkü Yavuz Sultan, bu toprakları boyunduruğu altına alınca buradaki düzeni olduğu gibi koruyor ve Kürt Beyleri ile emirlerine, kendi üst egemenliği altında tam bir yönetme yetkisi bırakıyor. Bu, pek çok tarihçinin Osmanlı tartışmalarında, arayıp da bulamadıkları hiyerarşik düzenlemedir; feodal düzenin hiyerarşik yapısı burada ortaya çıkıyor.

Bu önemli bulgudan dolayı, bunu bulmamı sağladıkları için, DGM Savcılarının, teşekkür ediyorum.

Kuşkusuz Hammer Tarihi'nden söz etmeden bu suçlamayı bitirmem mümkün olmayacak; ancak zamanınızı almamak için, Ataç'ın babası Mehmet Ata'nın çevirisinden Profesör Abdülkadir Karahan'ın özetleme-

siyle yayımlanan Joseph von Hammer'in Osmanlı Devleti Tarihi'ni kaynak olarak kullanmak istiyorum. Profesör Karahan, son derece tutucu bir üniversite öğretim üyesiydi; dolayısıyla özetlemesinin çarpıtılmış bulunmayacağını biliyorum.

Osmanlı Devleti'nde her aydının ve hatta köy camii sohbetlerinin temel kitabı Hammer, "Bitlisli İdris'in Kürdistan İşlerini Düzenlemekle Görevlendirilmesi" ara başlığı ile şunları yazıyor: "Yavuz Sultan Selim kendisi de şair olduğundan, şair ve bilginlerin kadrini bilir ve kültürlü insanların liyakatlarını pek güzel takdir ederdi. Kendisinin büyük projelerinin gerçekleşmesine ve ülkenin saadetine yardım ve hizmet edecek zatlarla sohbeti de arzu eylerdi. İran Şahı'na karşı açtığı seferde zamanın üç büyük bilginini, yani, eskiden hocalığını yapmış bulunan Halimi'yi, önce nişancı sonra da kazasker ilan edip ve şair Cafer Çelebi'yi, Osmanlı Devleti'nin tarihini yazmış bulunan Bitlisli İdris'i beraberine almıştı. İdris, doğduğu toprakları, o zamanlar Kürdistan denilen yerlerde yaşayan halkın gelenek ve ahlakını pek güzel bilir ve tanırdı. Sultan Selim o bölgelerin muhtelif aşiret reislerini, el altından İsmail'in boyunduruğundan kurtulmaya teşvik etmek üzere, İdris'i Amasya'daki ordugahından birkaç defa Kürdistan'a göndermişti. İdris'in gayretleri Yavuz'un ümid ettiği sonucu verdi. Diyarbakir'de, Bitlis'te, Hısnıkeyf'te birden ihtilal çıktı." İdris-i Bitlisi ve Kürdistan, Hammer tarihinde daha büyük bir açıklık kazanıyor.

Hammer, "Kürdistan İdaresinin Düzenlenmesi" ara başlığıyla ile daha açık bilgiler sağlıyor: "İdris'in almakta olduğu tedbirlerin hepsi padişah tarafından tasvip olunarak ona bir fermanla tebliğ olundu. Fermanla birlikte bağlılıklarını belirten beylere dağıtılmak üzere Yavuz Sultan Selim tarafından on yedi sancak, sırma işlemeli beş yüz hilat, yirmi beş bin duka gönderilmişti." Yavuz, buraya özel bir muamele yapıyor. Beylerle bir tür anlaşma imzalıyor; yönetim açısından ölçülü bir özerklik tanıyor.

"O zamanlar, Kürdistan denilen bölgenin -hemen hemen kaleleri sayısı kadar- bir çok emirleri vardı. Bunların kendilerine göre özel bir durumu mevcuttu. Beylerin ve diğer bir deyimle aşiret şeflerinin bağımsız denemek fikirleri, ahalsinin sert karakteri cenkçi gelenekleri pek mutlak bir hükümet icrasına (kesin bir otorite) elverişli değildi. Bitlisli İdris, buralarını ancak uzunca süren bir gayretle tesir imkanlarını sağlamış olduğundan, buralar için yumuşak tedbirler kullanmak gerekir. Bu bakımdan Kürdistan'ın o zaman kurulan ve yüzyıllar boyunca süren idare usulü, Osmanlı Devleti'nin diğer eyaletlerinin organizasyonundan farklı olmuştur.

Hammer, bu farklılığı uzun uzun inceliyor ve Bosna eyaleti ile Kür-

distan arasında benzerlikler kuruyor. Daha sonra "Kürdistan Tanımı ve Nitelendirilmesi" alt bölümüne geçiyor.

"Kürdistan denilen yerde yaşayan halk, eski zamanlardan beri cenkçi ve sert tabiatlı olarak tanınmıştır. Eskiden bir taraftan Elvend (Oront) öte yandan Fırat nehri ile sınırlandırılan bu dağlık bölge bir zamanlar İran şahlarına ait bulunmuştur. Yavuz Sultan Selim çağından başlayarak, -İran Kürdistanı denilen Kirmanşah eyaletinden başka kısımları- Osmanlı Devleti idaresine geçmiştir. Osmanlı Kürdistanı'nın merkezi sayılan Şehrızor, Kanuni Sultan Süleyman devrinde fetholunmuştur. Dil bakımından Hint Avrupalı, yahut Türk menşeli olduklarını gösteren deliller vardır. Aşiret olarak seksen kadar toplama varan bu halk arasında Yezidiler, bazı özellikleri ile üzerlerine dikkati çekmişlerdir. Hakkarililer, Zibariler, Haletiler, Haririler, Ruşniler, Bartiler de tanınmış aşiretler arasında idiler. Bunların bazıları da buldukları yerlerin adları ile anılmışlardır: Bitlisliler, İmadiler, Sincariler, Gorkiler, Cezeviler gibi.

"Bütün bu değişik aşiretler, başkanlıkları babadan oğula geçen şeflerine kuvvetle bağlı idiler. Bu şeflerin sözleri adeta kanun hükmünde bulunurdu. Bunlar beden ekzersizlerini severler, iyi silah kullanırlar, şiiir ve oyunları severlerdi. Renk renk elbise giyerlerdi. Bazı yazarlar Kürdistan dağlarında birçok şeyleri İskoçya durumuna benzetmişlerdir. İranlıların eski hikayeleri ile daha sonraki romanlarının bazı kahramanları bunlardandır. Bu ara Rüstem, Behram, Cubin, Ferhat sayılabilir. Selahaddin Eyyübi de bu soydan sayılmıştır."

Aktarmalarım burada sona eriyor.

Şunu tekrarlıyorum: Türkiye'de Kürdistan sözcüğünü telaffuz etmek veya yazmak suç değildir. Olamaz.

Şunu ekliyorum: Bütün bu kitaplar yakılmadan beni yakmak mümkün müdür?

Burada bu suçlamayı bırakıyorum ve aynı suçlamanın diğer parçasına geliyorum. İddianamenin bu paragrafını yeniden aktarıyorum : "Haluk Arkadaşım da söyledi. 1970'li yıllarda Türkiye'de Kürt kardeşlerimizin ulus bilinçlenmesinde mucizevi sıçramalar oldu. İlk defa Kürt kardeşlerimizin çoğu kendilerinin ayrı bir ulustan geldiklerini açıktan düşünmeye ve bütün yasaklara karşın ifade etmeye başladılar. Kemalist yönetim burjuvazi için ayrı bir korkuydu. İlk defa Misak-ı Milli cetveline ciddi bir itiraz ortaya çıkmaya başladı. Bu da Kemalist yönetim için ikinci bir korku oldu." İddianameye alınan paragraf budur. İddianamede tırnak işareti bulunmuyor; ben ekledim. Ayrıca asıl metinde tırnak işareti olduğu halde, iddianame bunu da hesaba katmıyor. Aslında katılması gereklidir; çünkü, suçlanan paragraf "Haluk Arkadaşım da söyledi" cümlecigi ile

başlıyor. Herhalde Haluk Arkadaşımın söyledikleri için benim suçlanmam gerekiyor.

Yalnız tırnaklı ya da tırnaksız; paragraftan net bir anlam çıktığını söylemek mümkün değildir. Bu, bir yanıyla, Savcılık makamının özenli bir aktarma yapmamasından ileri geliyor. Fakat asıl yanıyla dergide yer alan metnin anlaşılmasından kaynaklanıyor. Savcılık önünde ve daha sonra tutuklanma talebiyle çıkarıldığım DGM Yedek Üyeliği önünde de belirttim; yayımlanan ifadelerin çok büyük bir bölümü bana ait değildir. Benim konferanslarımın çeşitli bant kayıtlarının ortak bir özeti oluyor. Nitekim suçlanan dergide bu açıkça belirtiliyor ve "Ekonomi Politikasının Devrimcileştirilmesine Giriş" incelemesi benim imzama değil, şöyle bir üst başlıkla yayımlanıyor: "Toplumsal Kurtuluş yazarları Bigesu Erenus ve Yalçın Küçük 1988'in son aylarında çeşitli Avrupa kentlerinde düzenlenen toplantılara katıldılar. Yalçın Küçük'ün bu toplantılarda yaptığı konuşmaları derleyen özetlenmiş metni sunuyoruz." Burası çok açık; böyle bir açıklık olduğu ve benim de buradaki ifadeleri kabul etmemem halinde, Basın Yasasına göre benim hakkımda bir dava açılması, Değerli Yargıçlar, değerli zamanınızı almaktan başka bir sonuç doğurmuyor.

Ben kendi konferanslarımı, bu sorguya hazırlanmak için, okuduğum zaman bile pek çok bölümünü anlayamıyorum. Halbuki ben, dile ve yazı biçimine özen göstermek isteyen bir kimseyim; yayımlanan metnin, her yerinde ve netlikle bana ait olmadığı buradan da anlaşılıyor.

Kuşkusuz benim anlamam yetmiyor; Siz Değerli Yargıçlara da anlatmam zorunluluğu var. Çünkü yargılanıyorum ve ceza tehdidi ile karşı karşıya gelmiş bulunuyorum. İzninizle, bunu yapmak istiyorum.

"Avrupa'nın birçok kentinde söylediğim gibi herkes kendine bir rol biçer. Bizim yazarlarımız vardır, ben onların bir kısmıyla dalga geçerim. Hiç kimse dünya çapında yazar olmak istemez ama bizimkiler dünya çapında yazar olmak istiyorlar. Bütün bu gezilerde şurada burada tek ortaya çıkan nokta; artık bizim kendimizin yazgısını Türkiye'de, Türkiye topraklarında yazabileceğimiz çizebileceğimiz bir noktaya geldiğimiz. Bunun ötesinde de dünya çapında yazar olmak gibi herkesin kendisine bir misyon bir görev biçmesi. Ben de Türkiye'de kendime başka bir misyon biçtim: Belki bu misyonu daha önce de çizmişim ama bugün daha belirgin; umut saçma, umut ekme. Başka bir şey istediğim yok. İnsanlarımıza Türkiye'deki insanlarımıza buradaki insanlarımıza umut ekmeyi istiyorum. Bütün yazılarımda, bütün çabalarımda zaman zaman büyük hayretler, tepkilerle karşılaşan çabalarımda, eninde sonunda insanların kendi gücüne güvenmesi gerektiğini anlatmaya çalışıyorum."

Suçlanan metin böyle cümlelerle doludur. Herhangi bir savcının bura-

dan suçlanacak bir cümle seçmek yerine derginin en azından bu sayfalarını saygısızlık sayarak atması gerekir; öyle düşünüyorum. Ancak öyle olmuyor; beni suçlayacak bir-iki cümle bulmak, her türlü kaygının üstüne çıkıyor.

Bu paragrafı anlaşılır bir dile çevirmek zorundayım. Söylemek istediğim ve pek çok yerde tekrarladığım görüşüm şudur: "Herkes kendisine bir rol biçer. Bizim yazarlarımızın çoğuna sorsanız, dünya çapında yazar olmak istemez; insanlar, önce kendi mahallelerinde, köylerinde, kasabalarında ünlü olmak istiyorlar. Ün isteği mahallede doğuyor; dünya ünü yapay olarak ekleniyor. Ancak ben mahalle ünü bile istemiyorum. Benim kendime uygun bulduğum misyon, görev, insanlarımıza umut saçmak, insanlarımıza umut ekmektir. Bütün insanlarımıza, buradakilere, Türkiye'dekilere umut vermek istiyorum. Bütün yazılarımla, bütün çabalarımla, zaman zaman büyük tepkiler çeken, hayretler uyandıran çalışmalarım, hep insanlarımızın umutlu olmaları ve kendi gücüne güvenmeleri gerektiğini anlatmaya çabalyorum." Yapmak istediğim budur ve böylece yapmak istediğimi Siz Değerli Yargıçlara da anlatmış oluyorum; daha doğrusu, daha anlaşılır hale getiriyorum.

"Batı Avrupa'dan Türkiye'nin, Türkiye'deki Türk ve Kürt devrimcilerinin alacağı hiçbir şey kalmamıştır. Yani bizim Türklerin büyük şairlerinden, devrimci şairlerinden Tefik Fikret'in oğlunu Batı'ya gönderirken 'Ne bulursan al irfan ilim adına' dediği dönemlerden sonra artık hiçbir şey yok, birinci nokta bu."

Bu noktayı ben de anlamıyorum. Ancak ne söylediğimi veya söylemek istediğimi biliyorum. Buraya yazıyorum: "Türkiye'deki Türk ve Kürt devrimcilerin Batı Avrupa'dan alacağı hiçbir şey kalmamıştır. Biz Türklerin büyük şairlerinden, devrimci şairlerinden Tefik Fikret'in oğlu Haluk'u Batı'ya gönderirken, 'İlim-İrfan adına, ne bulursan al' dediği dönemler artık geride kaldı; artık alınacak hiçbir şey kalmadı."

"Artık Türklerin ve Kürt devrimcilerinin, sadece Avrupa'dan değil, sosyalist dünyadan da yollarını, somut olarak atacak adımlarını bulmaları için bekleyebilecekleri ipuçları azalmıştır. Benim mesajımın ikinci kısmı bu oluyor."

Fakat ben kendi mesajımın bu kısmını da anlayamıyorum. Fakat anlatmak istediğimi biliyorum. Anlaşılır bir biçimde yazıyorum: "Artık Türk ve Kürt devrimcilerinin, yollarını bulmaları, somut olarak atacakları adımları saptamaları için, sadece Avrupa'dan değil sosyalist dünyadan da elde edebilecekleri ipuçları azalmıştır." Bu düşünceleri, her kürsüde ve her köşede tekrarlayarak yoldaş yurttaşlarıma umut vermeye çalışıyorum. Şovenizme düşmeden, kopyeciliğe ve aynı ölçüde kendi üzerine ka-

paklanmadan, bu toprakların yaratıcılığına güven duyuyorum ve bunu aktarıyorum.

"Ben bir ölçüde bir Türkofil oldum. Yani Türkiye'yi seven bir insan oldum. Türkiye'nin katı gerçekleri, bana, Türkiye'yi sevdirdi; ancak bu sevmeme, bir toprağı sevmeme, yemeklerini sevmeme, suyunu, havasını sevmeme değildir. Benim sevgimin kaynağı başka yerden akıyor. Avrupa'nın bir umut kapısı olmaktan çıktığı, sosyalist sistemin dünyanın çeşitli yerlerindeki devrimcileri heyecanlandırma gücünü yitirdiği bir dönemde, Türkiye'nin acı gerçeklerini, acımasız gerçeklerini, incelemek, soyutlamak, yeni bir umut kapısı yaratıyor. Türkiye'yi incelemek yepyeni bilimsel açıklıklar getiriyor. Ben artık Türkiye'ye bakarak dünyayı daha iyi anlayabiliyorum. Size bunu anlatmak istiyorum. Şöyle söyleyebilirim: Bundan 150 yıl kadar önce veya daha fazla bir zaman önce İngiltere'de büyük burjuva iktisatçısı David Ricardo için söylenmiş bir söz var: "Bilim onun üzerine yıkılıyordu." Bana öyle geliyor, şimdi, bilim, biz Türkiye'de yaşayanların üzerine yıkılıyor. Bunu, size, bir-iki örnekle anlatmak istiyorum."

Benim Avrupa'daki konferanslarımın özü budur. Bu paragraf, dergimizde doğru olarak değil ancak doğruya en yakın bir biçimde yayımlanıyor; çünkü, arkadaşlarım bu düşüncelerimi biliyorlar. Böyle düşüncelerle dolu bir konferanstan suç çıkarılabileceğini ise bilmiyorlar ve tahmin etmiyorlar. Bu nedenle özenli davranmadıkları anlaşılıyor.

Bundan sonra gerekmediği ölçüde bozuk metinleri doğrularıyla karşılaştırmayacağım. Bir yerde şöyle söylüyorum: "Benim bazı çalışmalarımı biliyorsunuz. Aydın Üzerine Tezler dizi çalışmamın çeşitli amaçları var." Konferansta uzun uzadıya bu amacı açıkladım. Türkiye tarihinin büyük modernizasyon hareketlerinden birisinin Tanzimat olduğunu yazıyorum ve ileri sürüyorum. Burada Kemalist tarihçi ve yorumculardan tam ayrılıyorum. Tanzimatı incelediğimde şu çıkıyor: Aydın bolluğunda değil kılığında gerçekleşiyor. Ali Paşa, Reşit Paşa, bana göre büyük reformatörlerdir; ancak zamanın bilgi stokuna göre eksik aydınlardır. Ali'nin medrese ölçülerinde "iyi" bir aydın olmadığı kesindir. Bir sonuç çıkarıyorum; Tanzimat aydın bolluğunun değil kılığının ürünüdür.

"Ve cumhuriyete baktım. Cumhuriyet de müthiş bir aydın kılığında olmuş." Bunları da yazılı metinden ben cimble çekiyorum. Görüşlerim Türkiye'de ve dünyanın başka yerlerinde bilinenler tersidir.

"İkinci büyük modernizasyon hareketini cumhuriyet olarak görebiliriz. Ve cumhuriyete baktım; cumhuriyet de müthiş bir aydın kılığında doğmuş." Bazı düzeltmelerle anlaşılabilir metne dönüştürüldükten sonra konferanslardaki özet böyle devam ediyor. Tanzimattan sonra cumhuri-

yetin gerçekleştirilmesi de, sanıldığına aksine, büyük bir aydın kılığıyla oluyor.

"Yani cumhuriyeti yapan insanlara bakıyorsunuz o halk hareketinin ötesinde, çok açık olarak söyleyeyim, kimseyi rencide etmek istemiyorum, ama Kemal Paşa ve İsmet Bey, Fevzi Paşa'yı da alırsanız yani 1800'lerde doğmuş kuşak için ortalama insanlar. Kemal Paşa hiçbir ciddi işe karışmamış. Anafartalar'ın falan da balon olduğunu kanıtlayabildiğime göre öyle çok ortalama bir adam." Bunlar da konferans metni olarak dergide yayımlanıyor; hiçbir zaman bana ait olamaz. Bu tür cümleler, bana ait olmaktan çok uzak duruyor.

Söylediklerim şudur: Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı öncesi tarihi, Kurtuluş Savaşı başarıya ulaştıktan ve modern Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yazılıyor. Tarihte her yeni dönem açan kimse, hem tarihi hem de kendi geçmiş kişiliğini yeniden yazıyor; Kemal Paşa'nın 1919 öncesinde hiçbir devrimci harekette rolü, önemli payı olduğunu gösteren hiçbir kayıt bulamıyorum. Anafartalar'daki kahramanlıklarına gelince, işin başında, Kemal Paşa'nın kendisi de buna itiraz ediyor; kendisine ait olmadığını açıklıkla söylüyor. Başka ne olabilir; Yarbay Kemal Bey'e, Çanakkale'den sonra bir yıl hiçbir görev verilmiyor. Bunu, sıradan Kemalist tarihçilerin yaptıkları türden, Enver Paşa ile Kemal Bey arasındaki bir rekabete bağlamak mümkün değil; hiçbir orduda başkomutan ile bir yarbay arasında rekabet sözkonusu olamıyor.

Kemal, sınıflarında da parlak bir öğrenci sayılmıyor. Kazım, Ali Fuat, Kemal'den çok daha parlaktılar. Ayrıca Osmanlı düzeninde Harbiye'yi parlak bir biçimde bitiren kurmaylar, Makedonya Ordularına atanıyorlar; Kemal Bey, Suriye'de göreve gönderildi.

Bütün bunların ötesinde Kemal Bey'in Harekat Ordusu'nda görev yaptığını gösteren bir tek kayıt da yok; bütün iddialar, Kemal Paşa çok sağlam bir biçimde modern Türkiye'nin başı olunca kendisine yaranmak isteyen eski İtihatçılar tarafından ortaya atılıyor. Ayrıca, Kemal Paşa'nın geçmişini taçlandırın iddialarla ortaya çıkanların hepsinin ödüllendirildiğini ve en azından milletvekili yapıldıklarını gösterebilmiş durumdayım.

Amacım Kemal Paşa'nın kişiliğini küçültmek değil, gerçekleri ortaya çıkarırken, toplumsal gelişmenin yeni yasalarını formüle edebilmektir. İsmet Bey'in Osmanlı Savaş Bakanlığı'nda müsteşar ve bütün hayalinin bir çiftlik kurmak olduğunu bilenler çoktur. Fevzi Paşa, en kötü zamanların Osmanlı Harbiye Nazır'dır ve üstelik Anadolu'da başlayan hareketi durdurmak için gönderilen "Nasihat Heyeti" içinde görey ahyor. İsmet Bey, Anadolu'ya bir kez geliyor ve kalıp mücadele etmeyi gözüne kestiremediği için tekrar Der Saadet'e dönüyor.

"Gittikçe daha ilginç bir teori ortaya çıkıyor," metinden ancak böyle doğru bir cümlecik aktarabiliyorum. Türkiye'den çıkardığım bu çizgilerle dış dünyaya ve bu arada Ekim Devrimine bakıyorum.

"Çok şaşırıcı görünüyor. Bu Ekim Devrimini yapanlar kim? Lenin'in etrafında olanlar kimler? Bir Buharin'e bakıyoruz. Kamanev, Zinoviyev'i büyük aydın saymamız mümkün değil. İçlerinde eleğin üzerinde kalan yine de Trotskiy'dir. Trotskiy ise hiçbir zaman tam bolşevik olmamıştır. Her zaman oynamıştır. Devrimci'dir; kuşum yok, ama oynuyor. Buharin ise hem bugün övüldüğü kadar önemli değil, hem de çok skolastiktir. Diğer taraftan Stalin'e geldiğimizde ise, Stalin'i bugünün Türkiye koşullarına getirecek olursanız, Stalin, Türkiye'deki imam hatip lisesinden terk bir adamdır."

Düzeltildiğinde anlam ifade eden sözlerimden bir paragrafı buraya aktarmış oluyorum. Böylece Türkiye'yi bilimsel olarak inceleyerek bulduğum bazı çizgileri dünyanın başka yerlerinde de görüyorum. Bütün önemli çıkışların, aydın bolluğunda değil aydın kıtlığında gerçekleşmesi, ilk bakışta şaşırıcı görülebiliyor. Ancak düşündükçe bunun hem normal olduğunu ve hem de böyle olması gerektiğini anlıyorum.

"Benim bugün sizinle yapmak istediğim tartışmaların bir tanesi şudur: Tekelci kapitalizme daha başka türlü bakmak lazım. Ve çok açık olarak şunu söyleyebiliyorum; tekelci kapitalizm, şimdiye kadar daha çok bir ekonomik ilişkiler ağı olarak incelenmiştir. Artık tekelci kapitalizmi yeni devlet biçimiyle, ideolojik ve politik ağı ile incelemek durumundayız." Konferans, bu konular çerçevesinde dönüyor.

Bilimsel yaşam şudur: Dünyayı gözlersiniz, soyutlama ile bazı ilişkiler çıkarırsınız. Bunu, bundan sonraki adımlarınızın rehberi yaparsınız. Benim Avrupa konferanslarımda, doğru ya da yanlış ancak benim önemli gördüğüm bir yan var. Sosyalistlerin de büyük bir yanlış içinde olduklarını ileri sürüyorum; çünkü yanlış yere bakıyorlar veya baktıkları yer hakkında yanlış düşünceleri bulunuyor. Hâlâ kapitalizme bakarak ve bu bakıştan çıkarılan şemalarla hareket etmek istiyorlar. Halbuki kapitalizmin yerinde tekelci düzen var; üstelik, bu düzen, Lenin'in ileri sürdüğü ölçüde kapitalizmin bir ileri veya yüksek aşaması olarak da ortaya çıkmıyor. Önemli blokları açısından ortadan başka bir realite var; bundan çıkartılacak şemalar kapitalizmden yansıyanlardan farklı olmak durumundadır.

Benim bilgiye göre böyle bir açıklığı, benden başka, Sovyetler Birliği'nde Politbüro Üyesi Vadim Medvedev temsil ediyor; ancak aramızdaki yakınlık burada sona eriyor. Medvedev, kapitalizm yerine gelen tekelciliğin çok daha güçlü ve yıkılmaz olduğunu sanıyor ve uyuşma öneriyor. Ben ise tekelci düzenin yıkılmazlığını kabul etmiyorum.

Suçlanan paragrafa gelmeden önce, konferanslarımı, hakıyla özetleyebilmek için bir-iki özet ekleme daha yapmak zorundayım. Bir kez, faşizmle ilgili olarak şimdiye kadar sosyalist ve Marksistler tarafından geliştirilen ve benim "nöbet teorisi" ve "tümör teorisi" olarak adlandırdığım açıklamaları da geçerli görmüyorum. Çünkü öncelikle Eylül darbesini yaşadığım ve Eylülizm içinden geçtiğim için, yeni açıklıklara sahip olduğumu düşünüyorum. Eylülizm, bir büyük korkunun ürünüdür ve bunun ötesinde Türkiye'ye yeni bir düzeni yerleştirme girişimidir. Bu bakışla, Hitler'in çıkışını, hem mülk sahiplerinin büyük bir korkusunun ürünü olarak görmekle birlikte, aynı zamanda da, jakoben terörden sonra burjuvazinin ikinci terörü olarak değerlendiriyorum. Bu terör dönemiyle burjuvazi, kendisi, yeni bir düzene geçiyor. Tekelsi düzen ortaya çıkıyor.

"Bunu şunun için söylüyorum: 1970'li yıllarda burjuvazi açısından baktığımızda Türkiye bunların elinden kayıyordu. Biz kendi içimizden bakıyorduk ki bizlerde o kadar iktidar perspektifi yoktu veya bütün bunları bir potada eritecek örgütlülük yoktu. Bunları söyleriz, yakınmayız. Bütün bunlara yakından baktığımızda Eylül inanılmaz bir sınıf korkusunu duydu. Yalnız bu değil, konuşmanın bir bölümünde söyleyeceğim, tekelci kapitalizmden bahsediyorum. Hepsini çözebilmek durumunda değiliz. Tekelci kapitalizmde herşey hızlanıyor. Haluk Arkadaşım da söyledi: 1970'li yıllarda Türkiye'de Kürt kardeşlerimizin ulus bilinçlenmesinde mucizevi sıçramalar oldu. İlk defa Kürt kardeşlerimizin çoğu kendilerinin ayrı bir ulustan geldiklerini açıkça düşünmeye, hissetmeye ve bütün yasaklara karşın ifade etmeye başladılar. Kemalist yönetim, burjuvazi için ayrı bir korkuydu. İlk defa Misak-ı Milli cetveline ciddi bir itiraz ortaya çıkmaya başladı. Bu da Kemalist yönetim için ikinci bir korku oldu. Diyarbakır şaka gibi söyleniyordu."

Ben böyle bir paragraftan seçilmiş cümleler nedeniyle suçlanıyorum.

Böyle bir paragraftan dolayı kimse suçlanılmamalıdır. Bu paragrafı bir kez okumak bile son derece kötü ve anlaşılmaz bir özetleme ile karşı karşıya gelindiğini anlamaya yetiyor. Ayrıca bu kötü paragrafta bile Haluk Arkadaşımın söyledikleri turnak içine alınıyor; bana ait olmadığı net bir biçimde belli ediliyor. Haluk Arkadaşımın söyledikleri de bantlarda var; açık bir şekilde buraya monte ediliyor. Aynı toplantıda Haluk Yurtsever'in sözlerini tekrarlamam için hiçbir neden yoktur.

Artık bu dava ile ilgili sorgunun sonuna gelmiş bulunuyorum. Bu nedenle teknik itirazları bir kenara bırakıyorum; Haluk Yurtsever Arkadaşımın bana yüklenen sözlerini de savunmak zorunluluğunu duyuyorum.

Önce söylediklerimi özetlemek durumundayım ve söylediklerim özetle şöyle oluyor; 1970 yıllarında Türkiye bir iç savaş yaşadı. Demirel'in sa-

nayi kapitalizmine yaslanan politik düzeni, geriye çekmek isteyenlerle korumak isteyenler arasında kanlı bir iç savaş yaşandı. Solculuk, sanayi kapitalizmine yansıyan demokratik kurumları, canıyla ve silahıyla korumaya çalıştı. Solculuk içinden bakıldığında bir iktidar perspektifi göstermiyordu ve iktidarı alacak bir örgütlülükten yoksundu. Ancak burjuvazi içinden bakmıyordu; bu nedenle büyük bir korku yaşadı. 1970 yıllarında bu korku ile Türkiye'den çok büyük bir sermaye transferi gerçekleşti. Zenginler, uluslararası sermaye oldular ve İsviçre ve benzeri yerlerde villa ile mülk aldılar. Eylülizm, bir yanıyla, bu korkunun ürünüdür.

Yalnız korku bundan ibaret değil; Kürtler, 1970 yıllarına kadar Türkiye'de Türk solcularıyla aynı örgütler içinde çalışmayı tercih ettiler ve üniter devlete itiraz eder görünmüyorlardı. Fakat 1970 yıllarının ortalarından itibaren kendilerini Türklerden ayrı olarak düşünmeye başladılar ve ayrı örgütlenmelere yöneldiler. 1970 yıllarında, Türkiye'de Diyarbakır'a pasaport ile girileceği söyleniyordu; bu, rejim için ayrı bir korku kaynağı oldu. İki korku birleşti ve Eylül darbesi ortaya çıktı. Eylül darbesi, korkunun ürünü olduğu için korkutmayı bir yönetim yöntemi olarak seçti.

Benim söylediklerim bundan ibarettir. Bunları, hücreden getirildiğim Savcılık makamında da ifade ettim. Bu, hem tutanakta yazılı olmalıdır ve hem de kısmen iddianamede yer alıyor.

"Sanık her ne kadar savunmasında bu sözlerin kendisine ait olmadığını, ifade etmişse de 21.2.1988 tarihli Savcılık ifadesinde '1970'lerden sonra Kürtlerin ayrı politik örgütler kurmaya başladıklarını, daha önce biz Türk sosyalistleriyle beraberlerken şimdi ayrı örgütler kurduklarını ve biz ayrı bir halkız dediklerini savundum, Kürdistan demek suç değildir, ben bunu başka yerlerde yazdım' demek suretiyle yazıda yer alan sözleri doğrulamış ve muavvel ikrarda bulunmuştur."

Bu paragrafı iddianamenin uygun yerinden alarak aktarmış bulunuyorum. Kürt kardeşlerim, 1970 yıllarına kadar bizlerle birlikte siyasal örgütlenmeler arıyorlardı, artık aramıyorlar. Bunu herkes biliyor ve ben bu isteksizliği bir çözümlemenin dayanakları olarak tekrarlıyorum. "Biz ayrı bir halkız dediklerini savundum". Kürtlerin ayrı bir halk olduğunu söylemeyen kalmadı. Ben bunları söyleyerek nasıl oluyor da, bana yöneltilen bir suçlamayı doğrulamış oluyorum; bunu hiç anlamıyorum. Galiba benim bilmediğim bir nokta var ve ben bilmediğim noktayı bilemiyorum.

Burada bir noktayı çok açık olarak ortaya koymak istiyorum. Ben Kürt kardeşlerimi Türk olarak görmüyorum. Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olan Kürtler var ve Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olmayan Türkler bulunuyor. Yurttaşlık hukuki bir durum oluyor; buradaki çözümlemenin dışında kalıyor.

Kürt kardeşlerimin duygularına ve eğilimlerine saygı besliyorum.

Bizimle ve benimle, aynı ve ortak siyasal örgütlenmeler içinde olmamı istiyorum. Ancak olmak istememe nedenlerini kendimde aramıyorum. Tam tersine, bir gün, bizimle ve benimle ortak siyasal örgütlenme arayışı içine girecek olurlarsa, bunun, benim türümden Türklerin bulunması nedeniyle olacağına inanıyorum. Eylülizmin Kürt politikasının ve bu tür iddianamelerin, bu tür ortaklık arayışlarını zorlaştırdığını belirtmek gereğini duyuyorum.

Değerli Yargıçlar, ciddi politikalar için soğukkanlı olmak zorunluluğu bulunuyor, 1970 yıllarında sadece Kürt hareketi değil, Türkiye'nin diğer iki hareketi de radikalleşme kanallarına giriyorlar. Hem komünist hareket ve hem de islamci hareket. 1960 yıllarının ikinci yarısından itibaren bir yol arayışına ve kabuk değiştirme sürecine başlıyor.

Bunun nedeni şudur: 1960 yıllarının ikinci yarısına kadar Kemalizm, Türkiye'de hem komünizmi, hem islamcılığı ve hem de Kürt hareketini kendi içine almış, uydulaştırmıştır. Bu, Kemalizmin kendisi açısından, çok büyük bir başarısı sayılmalıdır. 1970 yıllarına gelinceye kadar, Irak ve İran'da güçlü sayılacak Kürt hareketlerinin gelişmesine karşın Türkiye'de gelişmemiştir; Kemalizm, Kürt hareketini asimile edebildi. Aynı dönemde, hiçbir biçimde, radikal bir islamci hareket doğamadı.

1970 yılları, hem bir iç savaş ve hem de Türkiye'de Kemalizmin etkisini yitirme dönemi oldu. Eylülizm ise Kemalizmi silah zoruyla tekrar geçeri kılma çabasındır.

Görülüyor; benim yazdıklarımla Türkiye'yi algılamak çok daha basit oluyor. Bu basit algılama imkanını arttırabilmek için eklemem yararlı olabilir; Türkiye tarihinde sadece İkinci Mahmud'un, Sultan Hamid'in ve Kemal Paşa'nın belli Kürt politikaları oldu. Ve ben, Aydın Üzerine Tezler'in beşinci kitabında Kemalizmin, Hamidizm demek olduğunu yazarken henüz Kürt politikası boyutunu eklememiştin. Kemal Paşa ile Sultan Hamid'in Kürt politikaları arasında çok büyük yakınlıklar ve paralellikler var.

Bunları geliştirmeyi burada bırakıyorum.

"Sanık Yalçın Küçük derlenerek dergide yayımlanan Avrupa konuşmalarında Kürtlerin ayrı bir ulus olduğunu, 1970'li yıllardan sonra Kürtlerin ulus bilincinin hızla geliştiğini, ilk defa Misak-ı Milli cetveline ciddi itirazlar yapıldığını, Kürdistan demenin suç olmadığını, ifade ederek bölücülük yapmıştır. Türkiye'de yaşayan insanların tamamı Türk milletini oluşturur. Türkiye topraklarının bir kısmına Kürdistan denemez. Misak-ı Milli Atatürk'ün önderliğinde bütün milletin andıdır ve itiraz edilemez.

Bunların aksini iddia etmek Türkiye'yi bölüp parçalamayı hedef almaktır. Ve suç oluşturur."

Iddianame, sonuçta, beni böylece suçluyor.

Iddianamenin bu suçlama cümlelerinde, ne yazık, doğru olan bir tek satır bile bulmak mümkün olmuyor. Bu bozuk özetlenmiş metnin hiçbir yerinde Kürtlerin ulus olduğunu, ne ben ne de konuşmaları karıştırılmış olan Haluk Yurtsever söylüyor; hiçbir biçimde böyle bir ifade yer almıyor. Ulus bilincinin gelişmesi ise ulus anlamına gelmiyor; bilinç, bir oluşumun öğelerinden yalnızca birisini meydana getiriyor. Beni suçlayabilmek için bozuk bir metni daha da bozmayı anlamıyorum.

Ashında anlıyorum. Nedenleri var.

Bir: "Misak-ı Milli, Atatürk'ün önderliğinde bütün Türk milletinin anıdır." Bunları yazabilen bir Savcılık makamında varolan bilgi düzeyinden böyle bir suçlama çıkmasına şaşmamak gerekiyor. Çünkü, Misak-ı Milli'nin formülasyonunda ve kabulünde, Atatürk'ün, o zamanki adıyla Mustafa Kemal'in, hiçbir rolü bulunmuyor. Çünkü Misak-ı Milli, Ocak 1920 tarihinde, İstanbul'da Meclis-i Mebusan'da kabul ediliyor. Bu sırada Kemal Paşa, Anadolu'dadır. Misak-ı Milli, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının anıdır.

İki: Misak-ı Milli, öyle bir coğrafi sınır çizmiyor ve yalnızca bazı ilkelere koyuyor.

Üç: Misak-ı Milli, Damat Ferit Paşa tarafından Anadolu'ya görevle gönderilen Kemal Paşa'nın İstanbul Hükümeti ile bağlarını gevşeterek kendi adına hareket etmeye başlaması üzerine, Kemal Paşa hareketinin etkisini kırmak için İstanbul'daki yöneticilerin almış oldukları bir karardır. Bu kararın odak noktasını, sultanın ve saltanatın korunması oluşturuyor.

Dört: Milli Karar'ın hangi sınırları içerdiği hiçbir zaman netlikle ortaya konamıyor. Musul, Hatay, Kıbrıs, On İki Ada tartışmaları Türkiye'de hep yapıldı ve hâlâ da yapıyor.

Beş: Bugünkü hükümet, Avrupa Topluluğu'na girmek için başvuru yaptı. Avrupa Topluluğu, eninde sonunda, bir Avrupa Devleti projesi demek oluyor. Türkiye'deki iktidar partisi, ana ve yardımcı muhalefet partileri, eninde sonunda bir Avrupa Devleti içinde erimeyi öngörüyorlar. Bu partilere göre, Misak-ı Milli projesine göre, Türkiye Devleti ortadan kalkıyor.

Altı: Misak-ı Milli'yi tartışmak, itiraz etmek, Türkiye'de bir suç değildir. Türkiye'nin Greklerle, Suriye ile, İran'la veya bir başka devlet ya da ulusla birleşerek yeni bir devlet oluşturmasını istemek, Misak-ı Milli'ye aykırıdır; ancak hiçbir zaman suç değildir.

Yedi: Bana atfedilen bir konferansta "Misak-ı Milli'ye itiraz ediliyor" dendiğini görerek, bunu, bir suç saymak, hukukun ve hukuk mantığının çok dışındadır.

Bu dava ile ilgili olarak söyleyeceklerim burada tamamlanıyor. Basın Yasası, benim hakkımda böyle bir dava açılmasına imkan vermiyor. Ceza Yasasına göre bu iddialara bakarak bana ceza hükmetmek mümkün görünmüyor.

## BU ÜLKEDE SANIK OLMAK BİR KAMU GÖREVIDİR

Hakkımda açılan üç yeni dava ile ilgili olarak ve sorgulamam yapılmak üzere huzuruza gelmiş bulunuyorum. Her üç dava ile ilgili olarak, kısaca ve özetle, söyleyeceklerim şudur: Bu tür iddianameler yazılabildiği sürece, ben Değerli Mahkemenizin önüne, daha çok gelirim.

Buna ekleyeceklerim var ve şöyle: Önünüze ve diğer Değerli Yargıçların karşısına bu kadar çok gelmekten utanıyordum. Çevremden utanıyordum. Ancak artık utanmıyorum; bu iddianameyi okuduktan sonra, artık sanık olmaktan ve her ay bir kez tutuklanma talebiyle yedek üyeliğinizin önüne çıkartılmaktan ve en az bir kez de yargılanmak üzere huzuruza alınmaktan utanmaz oldum. Artık hiç utanmıyorum.

Nedeni, kısaca ve özetle, şudur: Artık sanık olmayı bir kamu görevi saymaya başlıyorum. Artık bundan sonra toplumsal bir görevim olduğunu, bundan böyle bir mesleğimin bulunduğunu düşünüyorum. Eğer böyle iddianameler hazırlanabiliyorsa, bu toplumun bana ve benim türümden bir sanığa ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Bundan sonra da, bir kamu görevlisi düzenliliğiyle huzuruza geleceğime ve görevimi yapacağıma inanıyorum.

Benim görevim, hukuku savunmaktır.

Benim görevim, eşitliğin, hukukun temel ilkesi olduğunu savunmaktır.

Benim görevim, iddia etmenin de bir kamu görevi olduğunu anlatmaktır.

Benim görevim, hiçbir hukuk ülkesinde, savcılık makamının keyfîlik makamı olmadığını anlatmaktır.

Benim görevim, Savcılık işlevinin idarenin mi, yoksa yargının mı bir parçası olduğunu tartışmaktır.

Savunmak, anlatmak ve tartışmanın bir kamu görevi haline geldiği bir aşamadan geçiyoruz.

Artık bu görev bilinci benim içime yerleşti ve beni egemenliği altına aldı. Eskiden, siyasi polise götürülürken, tutuklanma istemiyle yedek



üyelığın önüne getirilirken, karşınıza çıkartılırken, hem utanıyordum ve hem de korkuyordum. Şimdi hem utanmıyorum ve hem de korkmuyorum. Artık tutuklanmaktan ve mahkum olmaktan utanmaz ve korkmaz bir insan haline getirildim. Çünkü artık yalnızca görevimi yaptığımı düşünüyorum.

"Aydın bir günah keçisi yapılmamalıdır, Kürt aydını ise masum değildir başlıklı yazıda yoğun Kürtçülük propagandası bulunduğundan yazarı Yalçın Küçük ile Yazı İşleri Müdürü Felemez Ak'ın gözetilmesine alınıp sorgulanmaları, dergi merkezinde ve gerektiğinde evlerinde arama yapılması, evrakın ikmalıyla mevcutlu olarak savcılığımızda hazır bulundurulması rica olunur."

Her ay bir kez yazılması adet olan bu emrin altında Ankara DGM Savcı Yardımcısı Nuh Mete Yüksel'in adı ve imzası bulunuyor. Ben buna ne gerek olduğunu bir türlü anlayamıyorum.

Benim evim bir kütüphanedir.

Ben evimde aradığımı bulamıyorum.

DGM Savcısının emriyle evime gelen siyasi şube ekipleri benim evimde ne arayacaklarını bilmiyorlar. Emir, neyi arayacaklarını emretmiyor.

Benim aradığımı bulamadığım evimde, ne aradıklarını bilmeyen polisler ne bulabilirler? Eğer bir yazımda suç unsuru bulunduğu düşünülüyorsa, bu yazının kendisinden başka, evimde veya başka bir yerde, suç kanıtı ne olabilir; ne olacaksa, siyasi polisler neden bildirilmiyor? Bu bir kanun mudur? Eğer kanunsa, Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde bir başka savcı yardımcısı, örnek olsun, İhsan Alpman Bey, neden bu kanuna uymuyor da, benimle ilgili bir kovuşturma olduğunda yazılı celp gönderiyor ve hatta telefonla bildiriyor? Eğer bu kanunsa İstanbul'da neden uygulanmıyor? İstanbul'da Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde de yargılandım. Siyasi polisler evimden alıp DAL'da hücreye kapatma emrini almadılar; gerek duyulmadı. Yazıyla bildirdiler ve bildirdikleri tarihte mahkemede bulundum.

Bazı DGM Savcı Yardımcıları'nın bana yaptıklarını anlamıyorum. Haksız buluyorum. Yetkinin aşılması olarak görüyorum yargının gereği değil, haksız bir idari işlem sayıyorum.

Ben, Toplumsal Kurtuluş dergisinin Ekim 1988 tarihinde yayımlanan on dördüncü sayısındaki bir yazıdan dolayı suçlanıyorum. DGM Savcılığının adına hazırlanan iddianame, şunları iddia ediyor: "Yazıda PKK örgütünün Türkiye Hükümeti'nin politikasını eleştiren görüşleri yazılmıştır." Böyle bir iddianın olamayacağını ve böyle bir iddianamenin Türk yargı sistemine layık olmadığını kabul edeceğinizi umuyorum.

Hükümet politikasını eleştirmek suç değildir.

Hiçbir örgütün Türk Hükümeti'nin politikasını eleştiren görüşlerini yayınlamak da suç olamaz.

PKK'nın, Türk Hükümeti'nin politikasını eleştiren görüşlerini yayınlamak da suç olamaz.

Hangi PKK'nın, iddianamenin PKK tarifini de buraya almak istiyorum. Yukarıda aktardığım cümlelerin hemen üstünde şu cümle var: "PKK örgütünün Türkiye topraklarının bir kısmını bölmeyi hedefleyen ve gayesine ulaşmak için katliamlar yapan, kurduğu pusularla, Türk askerini ve polisini vuran kanlı bir örgüt olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir." Savcılık makamı, PKK'yı böyle tanımıyor; PKK, gerçekten, Savcılık makamının tanıttığı türden bir örgüt olabilir. Ancak böyle olması, ne beni ilgilendirir ne de bu dava nedeniyle Savcılık makamını ilgilendirmesi gerekir. "Suçlu" insan veya örgütün her söylediğinin suç olduğu düşüncesini ceza hukuku çoktan aşmıştır.

Bir sözün suç olabilmesi, bir belli ağızdan çıkmasına bağlı değildir; yasalara göre suç olup olmadığına bakılması gerekiyor. İddianame, aktarılan görüşlerin suç olduğunu söylemek ve iddia etmek yerine, "Yazıda PKK örgütünün Türkiye Hükümeti'nin politikasını eleştiren görüşleri yazılmıştır" demekle yetiniyor.

Ben bundan dolayı suçlanacaksam, buraya her ay gelmeye ve bundan dolayı suçlanmamın mümkün olmadığını açıklamaya razıyım. Bunu bir toplumsal görev sayıyorum.

Bir noktanın altını çizmek istiyorum. Her gün gazetelerde TBKP'nin Avrupa'daki veya Ankara'da hapisteki liderlerinin demeçleri yayımlanıyor. Dergilerde yazılan çıkıyor. TSİP Başkanı Ahmet Kaçmaz ile TBKP arasındaki beraberlik ve ayrılık noktaları dergilerde ve zaman zaman gazetelerde yayımlanıyor. Ben, bunlar hakkında, herhangi bir soruşturma açıldığını duymadım. Suç işlemedikleri için açılmıyor; bunu biliyorum. Türkiye Hükümeti'nin politikalarını eleştirdiklerini sanıyorum. Fakat kovuşturma açılmıyor.

Şu noktanın altını çizmek durumundayım: Yasalar açısından TKP, TIP veya TSİP ile PKK arasında hiçbir fark yoktur. Bunların hepsi yasaların yasak saydığı örgütlerdir. Böyle olmasına karşın, hiçbir iddianamede "Yazıda TKP örgütünün Türkiye Hükümeti'nin politikasını eleştiren görüşleri yazılmıştır" denilerek bir suçlama başlatıldığını görmedim.

TIP, TSİP, TKP kadar PKK görüşlerini aktarmak da suç değildir.

Suç, ancak aktarılan görüşlerde yasalara aykırılık varsa ortaya çıkar.

Savcılık, görüşlerin farklı aidiyetini göstererek değil, aktarılan görüşlerle hangi yasanın hangi maddesinin ihlal edildiğini belirterek suçlama yapmak durumundadır.

Bütün bunları bir de şunun için yazıyorum: Gerek siyasi poliste karşılaştığım sorular ve gerekse Savcılık makamının tutumu, devletin beni, TBKP'ye kaydetmek için bir politika kararı aldığı izlenimi veriyor. Beni TBKP'ye sokmanın devletin ve bu arada Savcılığın görevi olmadığını sanıyorum.

"Irak topraklarının Güney Kürdistan olduğu söylendiğinde Kuzey Kürdistan'ın Türkiye toprakları içinde olacağı sonucu çıkmaktadır."

Kimse inanmayabilir; bu cümleyi de iddianameden aldım.

Türkiye'nin Ortaçağ cezalandırma anlayışı kadar Abdülhamit dönemini de geride bıraktığına inanmak istiyorum. İstidlal veya kıyaslama yoluyla suç yaratma, Türkiye'de Sultan Hamid döneminde yaşandı. "Allah muradımızı versin" dediğinde Sultan Hamid, yerini aldığı Sultan Murad'ın kastedildiği vehmine kapılıyordu. Cezalandırıyordu.

"Faşist Saddam yönetimi ordu birliklerini Güney Kürdistan üzerine sevk ederek çağın en vahşi katliamını gerçekleştirmeye yöneldi." Bunları aktararak, bir de "Kuzey Kürdistan" olduğunu anlatmış olarak ve Irak'ın Kuzey'i de Türkiye olduğu için, Kuzey Kürdistan'ın Türkiye'de bulunduğu ispatlayarak suç işlemiş oluyorum. İddianame budur.

Bu iddianame için söyleyeceğim şudur: Beni mahkum edin.

Türkiye bu ise, Türkiye böyle görünüyorsa, ben mahkum edilmeliyim. Böyle görülen bir ülkede benim mahkum olmam gerekiyor.

Ancak bir nokta var. İçim sızlayarak bu noktayı yazmak zorundayım; içimin sızlaması, DGM Savcılığı kanalıyla, devletin bana verdiği önemden geliyor.

ABD, Kürt sorunu ile çok yakından ilgilendiğini gösterdi. Cumhuriyet, bu raporu haber yaparken şunları yazdı: Raporla Türkiye'nin bir bölümünün 'Kürdistan' sözcüğü ile anılması, ayrıca raporda Amerika'nın Adana Konsolosluluğunda tamamen Kürt konusuna tahsisli, Kürt kökenli yerli personelin çalıştırıldığı ilk kez resmen teyit edilmesi Washington'daki Türk makamlarını rahatsız etti." ABD, ayrıntılı bir raporla, Sevr Anlaşmasını hatırlattı ve bu anlaşmanın uygulanmamış olmasına üzüntülerini belirtti.

Yeteri kadar tırnaklı olduğu için ayrıca tırnak koymadım. Paragrafın tümünü suçlanan dergiden aktardım. Suçlanan yazı altıncı sayfada, yukardaki paragrafı aktardığım yazı ise yedinci sayfada. Yukarda aktardığım paragraf, suçlanan derginin yedinci sayfasında yer alan "ABD, Türkiye'nin Saddam Kıyımından Kaçan Kürtleri Kabul Etmesini Manevra Olarak Nitelendiriyor" başlıklı haber-yorumda yazılıyor.

Şimdi iç sızlatan noktaya geliyorum: Savcılık, beni, Irak'ta bir yere "Güney Kürdistan" diyerek "Kuzey Kürdistan" imasında bulunduğum

için suçluyor ve on beş yıla kadar hapisle cezalandırılmamı istiyor. Peki, güzel! Fakat aynı dergide, yanyana bir sayfada, ABD'nin Türkiye'nin bir bölümüne, ima yoluyla değil, açıkça ve sözcükleri kullanarak, "Kürdistan" demesine ve bunun Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmasına ne buyruluyor? ABD, Türkiye'nin bir bölümüne "Kürdistan" diyor ve bütün gazeteler, bu arada Cumhuriyet gazetesi bunu aktarıyor; suç yok. Ben, Irak'ın Kuzeyine "Güney Kürdistan" diyormuşum, böylece "Kuzey Kürdistan" sözcüklerini akla getiriyormuşum ve bunun Türkiye'de olduğunu ima ediyormuşum; suç var. Üstelik suç on beş yıllık ceza talebiyle birlikte var.

Bunu anlamıyorum. Savcılık, beni, doğuştan suçlu mu görüyor; yoksa, çok mu önemli buluyor? Bunu bilmiyorum.

"Barış görüşmelerinin başlamasından sonra Kürtleri barındıran üç devlet arasında Kürtlere karşı bir anlaşma yapılmasında inisiyatifi Türkiye alıyor. Türkiye, PKK'ya göre bu anlaşmaya, "Bazı işbirlikçi Kürt kesimlerini de katıp, oyununu daha geniş boyutlu oynamak istiyor." Türkiye bu çerçevede "insancıl" bir manevraya başvuruyor ve sığınmış olan Kürtlerin ve peşmergelerin ellerindeki silahları alarak kamplara topluyor. PKK, bu kamplara, "toplama kampları" adını veriyor."

Bu paragrafı da iddianameden aldım. Savcılık makamı, bunda, suç buluyor. Bunda hiçbir suç yoktur. Bu paragraf, Irak'tan sığınan Kürtler ile ilgili olarak Türkiye'de yapılanları kaydeden ve bunların arkasında iyi niyetli görünmeyen bir plan bulunduğunu ileri süren bir anlatımdır. En küçük bir suç yoktur. Suç olmayan düşünceler, PKK tarafından ifade edilmekle suç olmazlar. Olmuyorlar.

"Zaman içinde etkisini yitiren Özal'ın bu senaryosu, ABD Senatosu Dış İlişkiler Komisyonu'nun raporu açıklanınca tümünden eridi. Cumhuriyet gazetesinin yazdığına göre ABD Dışişleri Komisyonu Raporu, Özal'ın adımını 'kendi Kürtlerine özgürlük vermekten kaçınırken Iraklı Kürtleri kabul etmesinin Avrupa Topluluğu üyeliğine yönelik bir manevra' olduğunu söylüyordu."

Ben son derece şanslıyım.

Çünkü yukardaki paragraf da, Toplumsal Kurtuluş'un suçlanan sayfasında ve yine suçlanan sayfa ile yanyana yedinci sayfada yer alıyor. Nerede ise cümleler ve sözcükler de aynıdır; Cumhuriyet gazetesinin yazdığına göre, ABD Senatosu Dış İlişkiler Komisyonu raporu, Türkiye'nin, Irak'tan sığınan Kürtleri kabul etmesini Özal'ın bir manevrası sayıyor.

Peki şimdi ne oluyor? Bir olayı, nerede ise aynı sözcüklerle ABD değerlendirir ve bunu Cumhuriyet gazetesi yazıyor ve suç olmuyor. PKK değerlendiriyor ve Toplumsal Kurtuluş aktarıyor; suç oluyor!

Bunları yazarken benim içim sızlıyor.

Benimle neden uğraşılıyor; hiç anlamıyorum. Türkiye'de iki hukuk mu yaratılmak isteniyor; bilemiyorum. Washington, Türkiye'nin bir parçasına "Kürdistan" diyor ve Cumhuriyet bunu yazıyor; suç yok. ANAP Milletvekili Nurettin Yılmaz, üstelik meclis kürsüsünde de değil, "Kürt yoktur demek bölücülüktür" önermesini ilan ediyor ve verdiği demeçte "Kürdistan Devleti" sözlerini telaffuz ediyor; suç olmuyor. Washington, Türk Hükümeti'nin Irak'tan kaçan Kürtleri kabul etmesine "manevra" diyor ve suç sayılmıyor. Ben ise, Irak'ın bir parçasına "Güney Kürdistan" dediğim iddiasıyla, Özal Hükümeti'nin Irak'tan Türkiye'ye sığınmak isteyen Kürtleri kabul etmesini, PKK ile mücadelesinde bir "manevra" saydığım gerekçeyle suçlanıyorum, gözaltına alınıyorum, tutuklanmam için yedek üyeliğin karşısına çıkarılıyorum, serbest bırakılıyorum, bu yetmiyor, evime gittiğimde gıyabımda tutuklanmam için, evimde çalışırken alınıp Merkez Cezaevi'ne konmam için, heyetinize yeniden başvurulduğunu ancak dosyayı incelerken öğreniyorum.

Hukuk bu ise, beni mahkum edin.

Türkiye'de savcılık kavramı bu ise, ben hapiste yatmayı tercih ederim.

Ancak bir nokta var. Zamanınızı aldım; bir kamu görevi saydığım için bunları yazdım ve dillendirmeye çalıştım. Yoksa, bu suçlama ile benim hiçbir ilgim bulunmuyor.

Ankara Emniyeti Siyasi Şubesinde, Ankara DGM Cumhuriyet Savcılığı'nda, DGM Yedek Üyeliği önünde, suçlanan bu yazıyla benim hiçbir ilgim olmadığını söyledim. Basılı dergide, bu yazının üzerinde benim isimim veya imzam yok; bulunmuyor. Dergide bu yazı ile benim aramda bir bağ kurmak için en küçük bir iz bile görünmüyor.

Bütün bunlar açık iken, Basın Yasası'nın ilgili maddesi, yazı işleri müdürlerinin, bir yazıyla ilgili yazar söylemeye zorlanamayacağı hükmü ortadayken, DGM Yedek Üyeliğinin, Savcılık tutuklama istemini reddeden kararı da bu yöndeyken, ben yine de böyle bir suçlama ile karşı karşıya bırakılıyorum ve huzurunuzda alınıyorum.

Şimdi Savcılık iddianamesinden uzun bir aktarma yapıyorum.

Sanık Yalçın Küçük'ün bu yazının kendisi tarafından yazılmadığını ancak; derginin Yazı İşleri Müdürü Felemez Ak, Emniyet ve Savcılık ifadelerinde bu yazının Yalçın Küçük tarafından derlendiğini söylemektedir. Felemez Ak'ın Emniyet ve Savcılık ifadelerinin arasında DGM Yedek Üyeliğinin 24.1.1989 tarihli ve 1989/29 D. iş sayılı kararında belirtildiği gibi çelişki yoktur. Felemez Ak, konu ile ilgili olarak 5.12.1988 tarihli Emniyet ifadesinde şöyle demektedir:

... 6. sahifede yer alan "PKK: Uluslararası Komplolar" başlıklı yazıyı Yalçın Küçük derledi, ben yazı işleri müdürü olarak derginin Ekim 1988

tarihli 14. sayısında bu yazının yayımlanmasına karar verdim. Kendisi bahse konu yazıyı PKK'nun yurtdışı baskılı yayın organı Berxwedan dergisinden esinlenerek yazdığını bana söyledi. Ben, bu yazıyı, Berxwedan isimli dergilerdeki konularla karşılaştırıp basılmasına karar verdim. Benim, yazının hazırlanmasında herhangi bir katkım yoktur.

6.12.1988 tarihli savcılık ifadesinde ise yazı Yalçın Küçük tarafından derlenmiş, PKK'nun yayın organı olan Berxwedan isimli dergiden alınarak aynen dergiye konulmuştur, denilmektedir. Görüldüğü gibi Felemez Ak'ın Savcılık ve Emniyet ifadeleri birbirini doğrulamaktadır."

Ne yazık, birbirini doğrulamıyor.

İddianamenin üç paragrafını aynen aktardım. Şimdi söyleyeceklerime geliyorum ve birincisi şudur: Savcılık, Felemez Ak'ın polis ifadesini aynen aktarıyor. Buna karşılık, Savcılık'taki ifadesini, tırnak içinde vermeyecek, özetlemeyi tercih ediyor. Bu mantığa uymuyor; çünkü, polis ifadesi daha uzun ve Savcılık ifadesi daha kısadır. Uzun olanın tam ve kısa olanın özet olarak aktarılması, mantıklı bir aktarımdan bir sapmayı gösterir. Nerede sapma varsa, üzerine giderek analiz etmek gerekiyor; bu, benim, bilimsel araştırma yöntemleri arasında son derece verimli saydığım bir ilkedir. Bu ilkeye uygun olarak, Felemez Ak'ın, bu iddianameyi hazırlayan Savcı Yardımcısı önünde verdiği ve altında Savcı Yardımcısı N. Mete Yüksel ile birlikte imzasının bulunduğu Savcılık ifadesini aynen aktarıyorum:

"Toplumsal Kurtuluş dergisinin Ekim 1988 tarihli 14. sayısında çıkan 'PKK Uluslararası Komplolar' başlıklı yazı herhangi biri tarafından yazılmamıştır. Yalçın Küçük tarafından derlenmiş, PKK'nın yayın organı Berkvaben isimli gazeteden alınarak aynen dergiye konulmuştur ve yazıda da herhangi bir suç unsuru yoktur."

Ne yazık, Savcılık makamının iddiasının tam aksine, Felemez Ak'ın polis ve savcılık ifadeleri birbirinin tam karşıtıdır. Savcılıkta Felemez Ak, sözkonusu yazının hiç kimse tarafından yazılmadığını ve PKK yayınından aynen alındığını ve bunu kendi kararıyla yayımladığını açıkça ifade ediyor.

Böyle bir durumda Savcılık, benim hakkımda, nasıl dava açar?

Ben, Basın Yasası dışında bir suçlu muyum? Savcılık makamı, yazıyla benim aramda bağ olduğunu gösteren hiçbir kanıt sunmuyor. Yazı İşleri Müdürü yazının hiç kimse tarafından yazılmadığını söylüyor. Kaynak bir dergiden alındığını ifade ediyor. Böyle bir durumda, benim hakkımda, 142/3-6 sevk maddesiyle nasıl dava açılabilir? Altıncı fıkraya basın yoluyla işlenen suçlar içindir. Yazı İşleri Müdürü bu yazının hiç kimse tarafından yazılmadığını söylüyor ve ben yazmadığımı tekrarlıyorum; böyle bir du-

rumda, benim bir basın suçu işlediğim nasıl ileri sürülebilir?

İkinci nokta şudur: Bir yayın organında yazı işleri müdürleri, gelen yazıların hepsinin kaynaklarını bilmezler. Başka çalışanlar, genel yayın yönetmenleri ve diğerleri var; yazı işleri müdürleri yazıyı yayımlamaya karar verirler. Yayımlamaya değer görürler ve yasal bir engel görmezlerse, yayımlamaya karar verirler. Yayımladıkları takdirde de Basın Yasası çerçevesinde sorumluluklar işler. Savcılar, basın yoluyla işlenen suçlarda, Basın Yasası dışında hiç kimseye sorumluluk ve suç yükleyemezler.

Üçüncü nokta şudur: Artık Emniyet Siyasi Şube sorgulamalarında herkesi ve her olayı bana bağlamak bir adet oldu. Siyasi poliste hiç tanımadığım kimselerden, bir yayını benden aldıkları veya benim "yandaşım" oldukları yolunda ifadeler alındığını biliyorum.

"Tahminen 15 gün kadar önce Yalçın Küçük Hoca, Bilgesu Erenus ile yurtdışına, Almanya'ya gitti'ler. Orada Haluk Yurtsever ile görüşme yapıp çeşitli konularda ve kurulacak açık devrimci parti konusunda konferanslar düzenleyeceklerdi. Yapılacak konferanslara, kaçak olarak yurt dışında bulunan kaçak örgüt mensupları da katılacak. Yani Bilgesu Erenus ve Yalçın Küçük yurtdışında konferans verirken kim olursa olsun katılır. Ayrıca Bilgesu Erenus ve Yalçın Küçük yurtdışında Danimarka'ya giderek Fadil Ölmez isimli Toplumsal Kurtuluş dergisinin Danimarka temsilcisi ile görüşeceklerdi. Başkaca Fransa ve diğer Avrupa ülkelerine gidip yukarıda belirttiğim konularda konferans verebilirler. Yalnız ben bu şahısların yılbaşından 1-2 gün önce tekrar yurda döneceklerini kendilerinden duymuştum. Yurtdışında Paris'te bulunan Temel Demirer isimli şahıs bizim Toplumsal Kurtuluş dergisine her ay yayımlanmak üzere yazı ve şiir göndermektedir. Fransa'ya Bilgesu Erenus ve Yalçın Küçük geçtiklerinde Temel Demirer isimli şahısla da görüşecekler. Ayrıca dergiye yurtdışında bulunan müstear isimlerle yazı yazanlar ve gönderenler vardır. Ancak derginin içeriğine uygunsa yazıları dergide yayımlıyoruz."

Bu, Ankara Emniyeti Siyasi Şubesinde alınan polis ifadelerinden birisidir. Felemez'e aittir ve dosyada bulunduğu için aktarıyorum. Ben Avrupa'ya gittiğimde, polis, Genel Yayın Yönetmenimiz İhan Akalın ile Yazı İşleri Müdürümüz Felemez Ak'ı Ankara DAL'a alıyor ve benim Avrupa'da ne yapacağım, kimlerle görüşeceğim, ne zaman döneceğim konusunda "sırlar" öğreniyor ve bunu Ankara DGM Cumhuriyet Savcılığı'na gönderiyor.

Pek çok gazete ve dergide, yurtdışında siyasi mülteci olarak yaşayan, Emniyet sözcülerine göre "kaçak" olan pek çok kimse ile mülakat, röportaj yayımlanıyor; bunlar dergilerde yazı yazıyorlar. Herkes her yerde yazıyor ve herkes herkesle görüşüyor; yazılar ve görüşmeler bile gazetelere

ilan konusu oluyor. Ama ben?

Dördüncü nokta şudur: Eskiden yurtdışında basılan yayınların çoğu yalnızca bana geliyordu. Ben de dergiye veriyordum. Şimdi hem bunlar dergiye geliyor ve hem de bu tür yazılar, Toplumsal Kurtuluş'un yurtdışı temsilciliklerinde hazırlanarak dergiye gönderiliyor. Benim yüküm azalmış bulunuyor. Dergi, kendisini kabul ettirdikçe benim katkım azalıyor ve başkalarının katkısı artıyor.

Birinci dava ile benim ilgim yoktur.

İkinci davam, on beşinci sayıda yayımlanan "Problematik ve Programatik Açından Devrimci Parti" başlıklı incelememle ilgili oluyor. İddianameden anlaşıldığına göre, ben bu incelememle, üç ayrı suç birden işlemiş bulunuyorum; ancak, Savcılık makamı, beni, bir kez suç işlemiş sayıyor ve ilgili ceza maddesinin yalnızca bir kez uygulanmasını istiyor.

Teşekkür ediyorum.

Fakat yine de bana yüklenen üç suçu ayrı ayrı ele almak istiyorum. Birincisiyle başlıyorum:

"Sanığın Türkiye devrimcilerine verdiği mesajda Lenin'in zamanından daha ileri bir çizgiden başlama şansına sahip olduklarını belirtmesi, iktidarın ilk gününde metanın ve pazar ilişkilerinin kaldırılacağını söylemesi ve diğer mesajlar, yukardan beri vurgulayageldiğimiz komünizm propagandasını tamamen perçinlemiştir."

Birinci suçum budur. Bu suç bana göredir. Dünyanın başka bir yerinde ve Türkiye'de bu suç ilk kez ortaya çıkıyor.

Bir: Lenin'in yaptığını yapmayacağını şimdiden ilan eden bir kimsenin suçlu ilan edilmesini ilk kez görüyorum.

İki: Lenin'den sonra Stalin'in, Hruşef'in, Brejnev'in, Andopov'un, Çernenko'nun ve nihayet Garbaçov'un yaptıklarını yapmamayı vaad etmenin komünizm propagandası sayılmasıyla ilk kez karşılaşılıyor.

Üç: "Meta" ilişkisi yerine "ürün" ilişkisini koymayı istemek suç sayılıyor. Savcılık makamı, bunların suç olabileceğini hangi ceza yasasından veya bilimsel kitaptan çıkarıyor; bunu bilmiyorum. Göstermek durumundadır.

Eskiden Savcılık makamı için bir suçlama yöntemi vardı: "Marx, Engels, Lenin, Stalin söyledi ve yazdı" deniliyordu. Sanığın söylediği veya yazdığı ile bunlar arasında bir yakınlık veya paralellik, suçluluk için bir karine ve çok zaman da ispat sayılıyordu. Şimdi ise uzaklık suç sayılıyor.

Artık Savcılık makamının suçlama mantığı değişmiş görünüyor. Yeni mantık şudur: "Yalçın Küçük söylüyorsa, mutlaka bir suç vardır." Ceza mantığı benim ölçüme göre değiştirilmek isteniyor.

Dört: "İktidarın ilk gününde bir disiplin olarak siyasal iktisat kitabı

kapatılmalıdır. Siyasal iktisat tarih sahnesine burjuvazinin iktidara yükselmesinin yasalarını inceleyen bir bilim olarak çıkıyor." Bu paragraf da iddianamede yer alıyor ve ben, siyasal iktisat ya da daha yaygın adıyla ekonomi politik kitabını kapatmayı planlamak suçuyla yargılanıyorum.

Bu yeni bir suçtur ve benim için icat edilmiş oluyor. Ancak yine de sormam gerekiyor; Türkiye'de nerede, "siyasal iktisat kitabı" okutuluyor ki, ben bunu kapatmakla suç işlemiş oluyorum. Türkiye'de hiç bir üniversitede açılmamış bir kitabı kapatmak istemenin suç sayılmasıyla da ilk kez karşılaşılıyor.

Ancak burada bir başka nokta var. Savcılık makamı, beni suçlarken, incelememdeki bir paragrafı tam yarısından ikiye kesmiş görünüyor. İkinci yarısı almıyor. Tamamını aktarıyorum:

"İktidarın ilk gününde bir disiplin olarak siyasal iktisat kitabı kapatılmalıdır. Siyasal iktisat tarih sahnesine burjuvazinin iktidara yükselmesinin yasalarını inceleyen bir bilim olarak çıkıyor; sosyalizmle birlikte sona eriyor. Sosyalizmle birlikte siyasal iktisadın yerini, kendisi bir bilim olan, sosyalizm alıyor. Sosyalizmde, sosyalizmin siyasal iktisadi bir garabet; Türkiye'de yeni bir iktidarın böyle bir garabete de son vereceğini düşünüyorum."

Bana suç giydirmek için, Türkiye'de hukuk da tersine çevriliyor. Sovyetler Birliği'nde "ekonomiçeskaya politika sotsiyalizma" var; bu kitap okutuluyor. Lenin zamanında da okutuluyordu. Ben bunun bir garabet olduğunu yazıyorum. Suçlu bulunuyorum.

Bir parantez açmak istiyorum. Bu iddianamede iki eğilim görüyorum. Birisi, benim reel sosyalizme yönelttiğim eleştirilerden dolayı cezalandırılmak istenmemdir. İkincisi, benim TBKP'ye kaydolmamamdan duyulan rahatsızlık oluyor.

Bunları çok net görüyorum ve yazıyorum. Bir inceleme ile işlediğim ikinci suçuma geliyorum.

"Sanık, Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Sadun Aren, Hikmet Kıvılcımlı gibi etkili bir sol hareket yaratamadıkları için veya bu kişilerin şahsiyetleri itibarıyla tenkit etmiştir."

Bu inanılmaz cümle de Savcılık iddianamesinde yer alıyor. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, ömürlerinin güzel kesitlerinden birer bölümünü ceza maddelerinin uygulanmasıyla hapislerde geçirmeyen mahkum edilmiş bu güzide insanları eleştirmiş olmam, benim de, cezaya çarptırılarak yeniden hapse konmamın gerekçesi yapılmak isteniyor. İnanılması çok zor; benim ölçüme göre bir ceza sistemi kurma çabaları devleti nereden nereye götürüyor.

Şimdi başlıyorum.

"Varşova Paketi ülkelerinin, 1968 müdahalelerini 'Dubçek reformları sosyalizme aykırıdır' diyerek değil Çekoslovakya'nın bu hareketinin dünya sosyalist sisteminin dünya kapitalist sistemine karşı bir mevzi kaybedilmesi olasılığını önlemek için yapıldığını düşünerek tasvip etmişim. Bugün de aynı şekilde değerlendiriyorum. Dubçek reformları bir anlamda erken, diğer sosyalist ülkelerle işbirliği ve dayanışma içinde yapılmamış girişimlerdir. Bir danışma yapılabilseydi, böyle bir müdahaleye gerek kalmazdı. Böyle bir danışma yapılmamasında müdahale eden güçlerin kuşkularını haklı çıkaran bir yan vardır." Bu paragraf benim incelememde yer alıyor ve Profesör Aren'in, Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'ya müdahalesinin yirminci yılı nedeniyle bir dergiye verdiği mülakattan olduğu gibi aktarılıyor. Profesör Aren'indir ve ben aktarmış oluyorum.

Aktarmanın hemen arkasından benim incelemem şöyle sürüyor: "Bu sözler son derece üzücüdür; neresinden bakılsa üzücü görünüyor. Her tarafı çarpıtma ve bile bile gerçek dışı açıklamalarla dolup taşıyor. Bir paragrafta bu kadar çarpıtmanın nasıl yapılabileceğine şaşırıyorum. Bunların bir bölümünü bırakıyorum. Sadece iki noktaya değiniyorum; bütün dünyanın gözü önünde Otto Şik ve Dubçek adıyla her tarafta tartışılan Çekoslovakya reformlarının diğer sosyalist ülkeler tarafından bilinmediğini ve tartışılmadığını söylemek, çocuklara masal anlatmak oluyor. Fakat bu o kadar önemli değil; önemli olan Profesör Sadun Aren'in, bu sözler Sadun Aren'e aittir, yalnızca danışılmadığı için Varşova Paketi tanklarının Prag'a girdiğini ve bunun doğru olduğunu söylemesidir."

Böyle bir eleştiri yapıyorum ve Savcılık, beni, böyle bir eleştiri yaptığım için cezalandırmak istiyor.

Böyle bir suçlamadan dolayı verilecek bütün cezalara razı olduğumu açıklamak istiyorum.

Ancak ben bu incelememde yalnızca Sadun Aren'i eleştirmedim; başka düşünceler de ileri sürdüm. İncelemem, kaldığı yerden, şöyle devam ediyor: "Çok açık yazıyorum: Sadece danışılmadığı için bir sosyalist ülkenin tanklarının başka bir sosyalist ülkenin topraklarına girmesini tasvip etmek, sosyalizm düşmanlığıdır. Anti-Sovyetizmin kaynağını bu tür açıklamalarda da aramak gerekiyor. Açık devrimci partiyi, bu türlerden korumak ve uzak tutmak zorunludur." Bunları da yazmış bulunuyorum.

Beni TBKP içinde görmek isteyenlerin bu sözlerimi suç saymalarını anlamaya çalışıyorum.

"Fransa ve Fransızca, Genç Osmanlı ve Genç Türk geleneklerine de uygun olarak, 1940 yıllarında ve 1960 yıllarının ilk yarısında da, Türkiye solculuğunun tek kaynağı olmayı sürdürüyor. Bu nedenle, Yirminci Kongre'nin kararları ve etkileri de, 1950 yıllarında, Türkiye'ye Fransa'dan

ve Fransızca olarak giriyor. Fransız Komünist Partisi, kendi sınırlamaları içinde, Yirminci Kongre'nin kararlarını abartmaktan başka bir yol bulamıyor; Fransız Komünist Partisi'nden on yıl sonra da, parlamentodaki on beş temsilcinin önemini abartarak, Ankara'da Aybar ve Boran, barışçıl ve parlamenter yolu mutlaklaştırıyorlar."

Bu paragraf da incelememde yer alıyor ve Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran'ı, bir temel konuda, görüşlerini, Fransa'dan aldıkları gerekçesiyle eleştiriyorum. 1965 yılında parlamentoya giren on beş temsilciye bakarak, parlamenter mücadeleyi ve yolu mutlaklaştırıyorlar. Bunları yazıyorum ve Savcılık makamı, Mehmet Ali Bey ile Behice Hanım için koruyucu işlevini üstlenmek istiyor. Her ikisinin de ihtiyacı olmadığını biliyorum; ancak Savcılık, bana suç gıydirebilmek için böyle bir yolu zorunlu buluyor.

"Doktor Hikmet, 1960 yıllarında sosyalizmi değil 'İkinci Kuvayı Milliyetçi' hareketi yaratma peşine düşüyor, Mehmet Ali Aybar ise açıkça İkinci Kurtuluş Savaşı'nı açıyor."

Bu paragraf da incelememde var. Biçem, hem Hikmet Kıvılcımlı'yı hem de Mehmet Ali Bey'i eleştirdiğimi gösteriyor. Eleştiriyorum.

"Önce bir noktanın saptanması gerekiyor; 1960 yıllarında ortaya çıkan eklettik sol programın yamalarından pek azı, bu yılların damgasını taşıyor. Hem 'demokrasi' hem de 'bağımsızlık' çizgileri ve bunlar olduktan sonra davet almadan gelen popülizm, daha önceki dönemlerden geliyor. Demokrasi çizgisi, İkinci Savaş'ın sonunda pratik bir ivme alan ve Türkiye'de Bayar-Menderes çıkışının çerçevesini aşmayan bir etkilenme, popülizm de 1940 yıllarında Türkiye komünistlerinin Kemalist bayrak altında erimek için sarıldıkları gerekçe ve bağımsızlık ise, Bayar-Menderes döneminde Türkiye'ye kadar uzanan Amerikan boyunduruğundan kurtulmak için Kemalizmin rönesans programı olarak ortaya çıkıyor. Bunlar içinde 1960 yıllarında ortaya çıkan ve politik bir bayrak olarak kütlelere götürülen sadece bağımsızlık çizgisidir; ancak bu eski bir programı yeniden yaşatmak adıyla sunuluyor. Bu dönemde bağımsızlık programı, İkinci Kuvayı Milliyetçilik ve İkinci Kurtuluş Savaşı bayrakları birbirinin yerine geçebiliyor ve birbirinin yerine kullanılıyorlar.

"Birinci Soğuk Savaş dönemlerinin izlerini taşıyorlar.

"Yeteri kadar sosyalist olmamayı anlatıyorlar.

"Yeteri kadar sosyalist olmama, Türkiye sosyalist hareketinin birincil ve ölümcül hastalığı olarak zararlı etkisini sürdürüyor."

Ben bunları yazıyorum: Aybar, Boran ve Aren'i yeteri kadar sosyalist olmadıkları için eleştiriyorum. Sosyalizm sözcüğünün hem bağımsızlıkçılığı ve hem de geniş yığınların katılımı anlamında demokratik olmayı

içerdiğini ve bu nedenle "bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm" üçlemesini kullanmanın "Bab-ı Ali Kapısı" demekten farksız olduğunu yazıyorum. Sosyalizm, bağımsızlığı da anlatıyor; buna karşın "sosyalizm" sözcüğünün yanına bir daha "bağımsızlık" kelimesi eklendiğinde bir anlam kuvvetlendirmesi değil, program ve politik mücadele zayıflığının ortaya çıktığını, böylece kapitalist ve kapitalizan güçlerle köprü kurulduğunu ileri sürüyorum. Sosyalizm mücadelesinde, ayrıca bir "demokrasi" sözcüğü ilave etmenin, burjuva parlamentarizmine kapı açmak olduğunu belirtiyorum. Şunları da yazmış bulunuyorum: "Sosyalist mücadele bayrağı açılırken bu bayrağa 'demokrasi' ve 'bağımsızlık' yıldızları dikmek, henüz sosyalist olmamak demektir. En hafif yakıştırma ile burjuva demokratizmi ve kapitalizminin ilericilik gücü konusunda kompleksli olmayı anlatıyor." Bu görüşlere ve bu görüşlerime tahammül etmek gerekiyor.

"Devrimi yetmiş yaşında bir sosyalist ülkede, toplumsal yönetime, geniş kütlelerin tam ve gecikmiş katılımını sağlamak üzere ön plana çıkartılan demokratizasyon programını, sosyalist iktidar için henüz kapsamlı ve güçlü bir siyasal örgütlenmeden yoksun bir başka ülkede, sosyalist mücadelenin üstünü örten bir şal haline getirmek bir kuşbeyinlilik ve taklitçilik oluyor. Bugün Türkiye'de bütün hareketliliklerini dalgalandıramadıkları 'demokrasi' bayrağının altında oturmak olarak gören tüm tövbekarları kuş beyinli saydığımı saklamıyorum."

Bunlar da incelememde var ve şunu ekliyorum: Devlet, bana tahammül etmek zorundadır.

Bunları yazmış olan bir kimseyi burada ve hiçbir yerde mahkum etmek mümkün değildir.

Ben "devrim" ve "sosyalizm" sözcüklerini ağızlarından düşürmezlerken, Mihail Garbaçov, "demokrasi" sözcüğünü ağızından düşürmemeye başlayınca, başka bütün sözcükleri unutarak bir papağan gibi Garbaçov'u taklit edenleri kuş beyinli olarak niteliyorum. Bunlar tövbekardırlar. Bunlarla beraber olmak istemiyorum. Bunları söylüyorum; Savcılık makamının kuş beyinliliği bana karşı savunur bir duruma düşmemesini istiyorum.

Savcılık makamı, hukuk platformunda kalmak zorundadır. Savcılık makamı, politika dışında kalmalıdır.

Ben kendi beynimle düşünmeye ve yazmaya devam edeceğim.

Ben sosyalistim.

Kendimi saklamaya ihtiyacım yok; ayrıca bir de "bağımsız" sözcüğüne ihtiyacım yok. Çünkü bağımsız düşünabiliyorum. Çünkü Garbaçov yeni sözcüklerle çıkınca hemen bunlara kapılmıyorum. Böylece de "sosyalizm" sözcüğünün yanına "bağımsız" sözcüğünü getirmiş olanlardan

çok daha bağımsız ve "demokrasi" sözcüğünü ekleyenlerden de çok daha demokrat olduğumu göstermiş oluyorum.

Bu bir ispattır.

Söylediklerimin doğruluğu bana bakılarak ispat edilebiliyor.

Beni TBKP'ye iten devlet zorunun yanında, Savcılık makamının bir de Garbaçov sözcüklerini ceza tehdidiyle, önüme koymasına esef ediyorum.

"Bağımsızlık programının sosyalizm mücadelesinde yer alması, Kemalizmin bir sızması ve burjuva görüşlerin kalıntısıdır. Bu program, Soğuk Savaş dönemini hareketsiz veya en çok burjuva hareketler içinde geçiren başta Mehmet Ali Aybar, sonra Behice Boran ile sol hareket içinde bir görüş üretmekten daha çok başkalarının ürettiği görüşlere katılmayı bir kişilik haline getiren Sadun Aren bir tarafta, Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları diğer tarafta ve Soğuk Savaş döneminde etkili bir sol hareket yaratmayı başaramayan Hikmet Kıvılcımlı orta yerde, hep birlikte sosyalizme taşıdıkları bir vurgulama oluyor.

"Bağımsızlık' misafir olarak geldiği evde ev sahibini kovan yavuz kimse örneği, Kemalizmin, sosyalizmin programını gölgeleme çaba ve başarısı olarak görünüyor. Geçmiş mücadeleye sağlıklı bir bağ işlevini aşarak ricat için bir köprü fonksiyonu görüyor.

"Demokrasi, aynı kadroların, 1940 pratiğinden kalma şartlanma ve 1950 yıllarında hiçbir muhalefetin içinde olmamalarının yarattığı kompleks yansıtıyor. Behice Boran ve arkadaşları, 1940 yıllarında parçası oldukları aydın muhalefeti politikleştirme aşamasında, Bayar ve Menderes'in burjuva ve danışıklı muhalefetiyle bir 'ceph'e' arayışı içine girecek ölçüde sulandırıyorlar. Aybar ise bu dönemde Türkiye soluna en önemli ve olumlu katkısı olan CHP karşıtlığını açıyor ve burjuva muhalefetten uzak kalmaya özen gösteriyor; ancak savunma çizgisi hâlâ demokrasi perspektifinin dışına çıkmıyor.

"Teorik planda, 'bağımsızlık' ve 'demokrasi' programlarını sol mücadeleye taşımak, kapitalizmden umudu kesmemeyi anlatıyor. Burjuvazinin insanlığının ve Türkiye'nin ilerlemesi için hâlâ yapacaklarının kaldığı ve bulunduğu inancını taşıyor."

"Başkası düşünülebilir mi? İşçi sınıfının yönetimi olan sosyalizm için mücadele kabul edildikten sonra, bağımlı ilişki veya geniş kütlelerin her karara en geniş ve en aktif bir biçimde katılmalarının dışında bir yöntem aklı gelebilir mi? Sosyalizm programının yerine, ayrıca 'demokrasi' ve 'bağımsızlık' çizgilerinin düşülmesi, sosyalizme güvensizliktir; sosyalizmi anlamamayı anlatıyor. Gericiliğe ödün niteliği taşıyor."

Bütün bunları sözkonusu incelememden aktarıyorum. Ben sosyalizme güveniyorum. Güvendiğim için sosyalizmi, tekrarlardan ve kendisine ya-

bancı öğelerden ayıklamaya çalışıyorum. Bu, en çok Türkiye'de yapılıyor; katkıda bulunmak istiyorum.

Reel sosyalizmin mutlaka sorunları olduğunu ve olacağını biliyorum. Ancak çözüm yine sosyalizmedir. Garbaçov, sorunlara parmağını basıyor. Fakat çözüm olarak ileri sürülenlerin bir bölümü sosyalizmin, bilimin dışına düşüyor ve eleştirilerin bir bölümünde sosyalizme inançsızlık yatar.

Sovyetler Birliği'nde sosyalizme inançsızlık türemesi, bende inançsızlık yaratmıyor. Paniğe yol açmıyor. Bağımsızlığı burada da görüyorum ve parmak basıyorum.

Bir parantez açmak istiyorum. Tezler dizisinin dokuzuncu kitabı yayınevindedir. Onuncusunu yazıyorum. Böylece 7000-8000 sayfalık on kitapla Türkiye'de biz Türklerin, toplumları, tarihleri ve kendileri hakkında düşüncelerini önemli ölçüde değiştirmiş oluyorum. Bunu ben söylemiyorum; başkaları da söylüyor. Bir örneğini ekte sunuyorum.

Şimdi dünya toplum düşüncesini değiştirmeyi denemeye başlıyorum. Bunları "Ekonomi Politik" başlığı altında topluyorum. Son yazılarımda izleri ve ipuçları var. Aynı zamanda, yer yer Marx'tan ve Lenin'den ayrıldığım noktaları da yazıyorum. Son zamanlarda Savcılık makamı, bunların hepsini suçlayarak önünüze getiriyor. Böylece ekonomi politik üzerine yeniden yazıma değerli mahkemenizi de ortak etmiş oluyor. Fakat bunu da sağlarken, hukuk alanında çok önemli bir karışıklığa da neden oluyor; Aybar, Boran, Aren'i eleştirmeyi suç sayıyor ve Lenin'in yapmadığını yapacağımı yazmamı komünizm propagandası sayıyor.

Mehmet Ali Bey, Behice Hanım, Sadun Aren, Doktor Hikmet, bunların hepsinin Türkiye sosyalizmine katkıları var. Eleştirdiğim kadar şükran da duyuyorum. Bu, bir. Sovyetler Birliği'nde de sosyalizmin dışında çözüm arayanların bulunduğu yazıyorum. Bu, iki. Üçüncü olarak, genel bir platformda, sosyalistlerin yeteri kadar sosyalist olmadıklarını ileri sürüyorum. Bir çelişki mi?

Sorunu, Marx'ta ve Komünist Manifesto'da görüyorum. Marx'ta yer yer ve Komünist Manifesto'da çok belirgin bir biçimde kapitalizme yapılan olumlu ve aşırı vurguları artık geçersiz görüyorum. Marx'ta ve Komünist Manifesto'da, kapitalizmin ilerleten, düzenlen ve çözüm rolüne gerekli olandan fazla bir vurgu yüklendiği için, dönemeçlerde, dönüşte, bunalımlı ve sorunlu zamanlarda, sosyalistlerin bir bölümü kapitalizme güvenmeyi tercih ediyorlar ve sosyalist yola güvenmiyorlar. Şimdi bu güven matriksini tersine çevirmek için yeni bir kitap dizisi üzerinde çalışmaya başlamış bulunuyorum.

Bu çalışma çerçevesinde Komünist Manifesto'nun bazı yönlerini de

eleştirmem doğal oluyor; ipuçları pek çok yazımda var. Savcılık makamının henüz bu ipuçlarını farketmediği anlaşılıyor; fakat gördüğü an huzuruza getireceğinden hiç kuşku duymuyorum. Meta ve pazar ilişkisinde, emek-değer yasasının işlerliğine son verme zamanında, ekonomi politigin kaldırılmasıyla ilgili olarak Lenin'den ayrıldığımı yazdığım için komünizm prapagandası yapma gerekçesiyle huzurunuzda çıkartılmak, burada, hiç kuşku bırakmıyor.

Savcılık makamının çelişik gibi görünen bu durumunu ben anlıyorum. Çünkü yazdıklarım ceza yasalarının dışında kalıyor. Savcılık makamı da beni mevcut ceza yasalarıyla mahkum ettirmek istediği için böyle bir duruma düşüyor.

"Sanık Yalçın Küçük, yazının bu bölümünde, sosyalizmin işçi sınıfının yönetimi olduğunu belirtmiştir. Sınıflararası mücadeleden yanadır. Bağımsızlık programının sosyalizm programında yer alması Kemalizin sızmasıdır, derken Atatürkçü düşünceye karşı olan tavrını da ortaya koymuştur."

Bunlar Savcılık iddianamesinde yer alabiliyor. Beni suçlayabilmek için böyle bir paragraf yazılıyor. Üzülüyorum.

"Sosyalizmin işçi sınıfının yönetimi olduğunu belirtmiştir." Bunun aksini söyleyen var mı? Dünyanın herhangi bir yerinde sosyalizmin işçi sınıfının yönetimi olmadığını ve olmayacağını söyleyen var mı? Dünyanın pek çok yerinde ortaya çıkan ve sınıflar arası uzlaşmayı savunanlar bile, henüz sosyalizmin işçi sınıfının yönetimi olduğuna itiraz etmiyorlar. Bu bir alfabedir ve ben alfabeyi tekrarlamaktan dolayı suçlanıyorum.

"Sınıflararası mücadeleden yanadır." Hiç kuşku yok; sınıflararası mücadeleden yanayım ve sınıflararası mücadelenin tarihin anlaşılmasında başlıca ipucu ve eksen olduğunu düşünüyorum.

Fakat bunda ne sakınca olabilir; bunlar yasalarda ve temel yasalarda yazılıdır.

Ben yazmış olsam da olmasam da, Türkiye'de sınıflararası mücadele var. Sendikal mücadele sınıflar arası mücadele değil de, nedir? İşçi sendikaları ve işveren sendikalarının varlığı ne anlama geliyor? Türkiye'de sosyalist partilerin kuruluşu Anayasa Mahkemesi'nde de tescil edilmedi mi? Sınıf mücadelesi yapmayan sosyalist parti olur mu? Bütün partiler ve bu arada sermaye partileri de sınıflararası mücadele yapıyorlar; ancak bunu söylemiyorlar.

Ben, her ay huzurunuzda çıkartılmaktan utanıyordum; artık utanmadığımı söylerken, bunları anlatmak istiyorum. Giderek kesin bir kamu görevi yaptığımı inanıyorum. Benim her ay huzurunuzda getirilmem ve Türkiye'de varolan yasaları ve içtihatları savunmam gerekiyor. Günlerini, Tür-

kiye'de varolan özgürlüklerin üzerindeki pasları temizlemek için sorgu ve savunma yaparak yaşayan bir yurttaş haline getirilmiş bulunuyorum.

"Bağımsızlık programının sosyalizm programında yer alması Kemalizin bir sızmasıdır, derken Atatürkçü düşünceye karşı olan tavrını da ortaya koymuştur." Ne demek isteniyor; ima yoluyla bir suçlama yapıyor.

Ben savcı değilim; bilim adamı olmaya özeniyorum. Savcılık, "sızma" sözcüğünü görünce, "komünistlerin masum örgütlere sızması" türünden yakıştırmaların da etkisiyle derhal bir suçlama imkanı bulduğu inancına kapılıyor. Hiç ilgisi yok; "sızma" veya "kemirme" ya da "sürünerek girme" bilimsel yazında çok kullanılır ve kullanılması da zorunludur. Bir düşünce bir başka düşünce akımına "sızar" veya bir öğreti diğerini "kemirir" ya da bir ekol diğerine, kapılarını ne kadar kapatırsa kapatınsın, sürünerek girer. Bu süreçleri başka sözcüklerle ifade etmek imkanı yoktur. Savcılık da, genel olarak okuyucu da, günlük dilde kullanılan bazı sözcüklerin bilimsel kullanımdaki anlamına alışmak durumundadır.

Bir düşüncenin, kendisinin karşısındaki bir düşünceyi kemirmesi, o düşünceye sızması, başarısızdır. Nitekim benim incelememde şunlar da yer alıyor: " 'Bağımsızlık' misafir olarak geldiği evde ev sahibini kovan yavuz kimse örneği, Kemalizin, sosyalizm programını gölgeleme çaba ve başarısı olarak görünüyor." Görülüyor; ben kendimle tutarlıyım ve bilimsel bir dili yerleştirmek istiyorum.

Bunlardan dolayı ve ima yoluyla beni suçlamak mümkün değildir.

Türkiye'de yürürlükte olan yasalara göre suç işlemiyorum.

Burada iki nokta var. Birincisi şudur: Ben sosyalistim. Ben Kemalîst değilim. Kemalizm ayrı mekteptir ve sosyalizm de ayrı mektep oluyor. Bunları birbirinden ayırmaya çalışıyorum. Şimdiye kadar hep karıştırıldı ve birbirinin içine girdi. Artık bir saflaşma ve arlaşma zamanıdır ve bunun için çalışıyorum.

İkinci nokta şöyle: "Kemalizm bizi ileriye götürmez ve biz Kemalîzmden geriye gitmeyiz." Bunu ilk kez söylemiyorum; sosyalist parti kurma çalışmaları çerçevesinde, Mehmet Ali Aybar ile Doğu Perinçek'in inisiyatifıyla 14 Aralık 1986 tarihinde İstanbul'da yapılan toplantıda dile getirdim. Basında yer aldı ve benim "Bir Soran Olursa" adlı kitabımda da yayımlandı. Ekte sunuyorum.

Benim Kemalîzm konusunda görüşlerimde bir yenilik ve değişme yoktur.

Türkiye, Kemalîzmin tartışıldığı bir ülkedir. Türkiye'de Kemalîzmi tartışmayı, eleştirmeyi ve Kemalîst olmamayı suç sayan hiçbir yasa maddesi bulunmuyor. Türkiye'de Atatürk'ün, ben "Kemal Paşa" demeyi tercih



ediyorum, Kemal Paşa'nın kişiliğine tecavüz suçtur; bu ise benden çok uzak düşüyor.

Türkiye'de kişiyi övmek türünden bir suç yoktur. Yasalar ve içtihatlar son derece açıktır; fail değil mefûl övüldüğü zaman bir suç araştırması yapılabilir. Fail, aktör veya kişi övüldüğü zaman ceza kovuşturması yapılamaz; yapılmaması gerekiyor.

Savcılık makamı, benim için, yeni bir suç daha buluyor: "Stalin'i övme." İddianameden aktarıyorum: "Yazıda görüldüğü gibi Sovyet sistemi, Ekim Devrimi, Sovyetler Birliği KP, Stalin ve dönemi, açıkça övülüyor. Yazıda eleştiri değil övme vardır. Bu övmeden sonra "Stalin peygamber değildir, yeri Lenin'e yakındır. Ancak kurmuş olduğu sistemin bugün iyileştirilmesi ve değiştirilmesi gerektiğinden hiç kuşku duymuyorum" denilmesi Sovyet sistemini ve Stalin'i eleştirdiği anlamına gelmez." İddianamede bunlar yazılıyor.

Önce sormam gerek: Mecbur muyum? Sovyet sistemini eleştirmeye mecbur muyum? Stalin'i eleştirmeye mecbur muyum? Bir iddianamenin bir yeri beni, "bağımsızlıkçı" olmamakla suçlayarak ve diğer yeri de, Sovyetler Birliği'ndeki modaya uymadığım için mahkum etmeye çalışacak; bu toplum, böylesine tutarsızlıklara layık mıdır?

Benim tutuklanmamı ve yıllarca hapis yatmamı isteyen Savcı, Ankara siyasi polisinden huzuruna götürüldüğüm zaman bana neyle suçlandığımı bile söylemedi. Sadece "Stalin'i övüyorsun" dedi ve suçladı. Türkiye'de hukuk tarihine geçmelidir; altında Savcı Yardımcısı N. Mete Yüksel ile benim imzam bulunan tutanağın bu bölümünü tümüyle aktarmak istiyorum.

"15. sayıda yer alan Programatik ve Problematik Açından Devrimci Parti başlıklı yazıda benim imzam mevcuttur. Dolayısıyla yazı bana aittir. Ben yazımda Stalin'i övmedim. Stalin'e yöneltilen eleştiriler haksızdır demek suç değildir. Benim yazımda bir inceleme sonucu vardır. İnceledim. Bunu bu maksatla yazdım." İfadeyi, tutanak yazmanına ben yazdırıyorum; bu son derece kısa ifademden bir bölümü hiç anlaşılıyor. Anlaşılan, Savcı, benim ifademi alırken yalnızca bana, Stalin'i övdüğümü söylemesidir.

Böyle bir suçlama ile tutuklama istenmesi üzücüdür. Hukuk tarihi açısından kaygı verici buluyorum. Bir insan tutuklanacağı zaman, suçu anlatılmalıdır; kanunsuz suç yaratılarak tutuklanma tehditiyle karşı karşıya bırakılmamalıdır.

Stalin dönemiyle ilgili araştırmamı ve kitabımı ek olarak sunuyorum. "Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu 1925-1940" başlıklı çalışmamın, benim bildiğim dillerde, Rusça dahil, yazılmış en bilimsel ve açıkla-

yıcı çalışma olduğu görüşümü tekrarlıyorum; bunu söyleyenler çoğalıyor. Bu incelenirse eleştirip eleştirmedığım çok iyi görülür. Hem suçlanan incelememde ve hem de "Benim yazımda bir inceleme sonucu vardır" türünden bozuk bir Türkçeye de olsa, Savcılık ifademde, bu incelemeye atıf yapılıyor.

Kim ne derse desin, bugünkü Sovyetler Birliği, hâlâ Stalin'in damgasını taşıyor. Olumlu ve olumsuz yanlarıyla, başarı ve sorunlarıyla, sistem, Stalin zamanında kurulan yapısını koruyor.

Bunu söyleyip duruyorum. Son derece doğru olduğuna inanıyorum.

"Burada durmak gerekiyor; Stalin'in unutulmaz rolü, bütün olumsuz öğelere karşı tek ülkede sosyalizmi yaşatmış ve Hitler'i önüne katarak üstüne gelen emperyalizmin acımasız güçlerini yenebilecek bir gücü ortaya çıkarmış olmasında yatıyor. Ancak söylenecekler burada bitmiyor; kırılmış bir proletarya ile ve bir bölümü menşevizmden transfer entelijensiya ve çok büyük ölçüde işçi tulumu giymiş mujiklerle bir sosyalizm kuruluşunun sosyalizme uzak öğeleri de içereceğini düşünmek zorunludur. Sovyetler Birliği'nde sosyalizm, anlaşılabilir nesnel zorlamaların etkisiyle, sosyalizme uzak eğilimleri de içine alarak kurulmuştur; bunları görme zamanı gelmiştir."

Kitaplar, gelişmiş bir kapitalist ülkede kurulacağını yazıyor. İlk kez, gelişmişlikle gericiliğin birbiriyle katolik nikahı yaptığı bir despotik ülkede kuruluyor. Kitaplar, dünya devrimi olacağından söz ediyor. İlk kez, emperyalizme sarılı bir ada olarak kurulma zorunluluğu ortaya çıkıyor. Kitaplar, proletarya öncülüğünde kurulacağını ifade ediyor. Çok büyük çoğunluğuyla işçi tulumu giymiş köylülerin omuzlarında yükseliyor.

Kitaplarda yazılı olumlulukların hiçbirisi yok. Stalin, Ortaçağ'da Güney Afrika burunlarında kayalıklardan yelkenlisini geçiren bir kaptan türünden, tek ülkede sosyalizmi yaşatıyor, sanayileşmenin temellerini atıyor ve Hitler ordularını püskürtüyor.

Peki benden ne yazmam isteniyor? Bunları yazmamam mı emrediliyor? Bu, bilimdir. Ben bilimi yazıyorum.

"Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu' çalışmam, kuruluşun inatçı ve inanılması zor serüveni yanında, yeni yapıya sızan sosyalizme uzak öğeleri de çözümlemeye çalışıyor. Sistemin oturmuşluğunun verdiği güvenle bu tür saptamalar bugünün Sovyet tartışmalarında daha açık ve daha büyük sıklıkla görülmeye başlıyor."

Bir önceki paragrafı, suçlanan incelememde, yukardaki izliyor. Sistemi, Stalin'in kurduğunu, ancak karşılaştığı olumsuzluklar karşısında sosyalizme yabancı öğelere ödün verdiğini yazmak mı, "Stalin'i övme" oluyor? Bugün Sovyetler Birliği'nde karşılaşılan sorunların köklerini bu sos-

yalızme uzak ögelerin sistemin içine alınmasına bağlıyorum.

"Stalin de bir peygamber değildir; benim gözümde yeri Lenin'inine yakın düşüyor. Ancak kurmuş olduğu sistemin bugün iyileştirilmesi ve değiştirilmesi gerektiğinden hiç kuşku duymuyorum. Şunları da eklemek gereğini duyuyorum; Stalin'in kurmuş olduğu sistemdeki aksaklıklar sadece ekonomik yapıda veya toplumsal yaşamda ortaya çıkmıyor. İnsan unsurunda da görülüyor. Bununla anlatmak istediğimi de açıkça yazmak istiyorum; bugün Sovyetler Birliği'nde 'reform' yanlısı sayılan ve Batı basınında adları önplana çıkartılan kimselerin bir bölümünün Marksizmden nasiplerini almadıklarını açıkça ifade edebiliyorum.

" 'Stroyka' Stalin'in adına yazılıyor. Genel Sekreter Garbaçov, İkinci Kuruluşu, 'perestroyka', kendi adına yazmak istiyor. Burada söyleyeceklerim şunlardır: Sovyet halkını politize etmek istemesinden, geniş yığınların yaratıcılığını harekete getirmek için gösterdiği çabalardan, Marksizm-Leninizm üzerindeki ölü toprakları atma cesaretinden büyük heyecan duyuyorum. Olgun ve büyük bir ekonominin, daha otomatik işleyiş mekanizmalarına kavuşturulması kaygıları son derece yerindedir; ancak Stalin eleştirilirken bulunan çözümler sosyalizmin kitaplarda yazılı ilkeleriyle, bu arada Anti-Dühring'le, daha çok uyum içinde olmalıdır. Stalin, nesnel nedenlerle ve zaman zaman sosyalist insanı yaratma kaygılarını daha arkaaya atmak zorunda kaldı. Bugün sosyalist insanı yaratma kaygılarını daha sonraki zamanlara atma politikalarını kimseye atmanın mümkün olmayacağını düşünüyorum."

Bunları yazan bir kimseyi, "Stalin'i övme" türünden ceza kitaplarında olmayan bir suçla mahkum etmek isteniyorsa, bence, geç kalmamak gerekiyor.

Bir de şunu eklemek istiyorum: "Öbür taraftan Stalin'e geldiğimizde ise, bugün Türkiye ortalamasına Stalin'i getirecek olursanız, Türkiye'deki imam hatip lisesinden terk bir adamdır." Bu da, bundan sonra önünüze gelecek olan yeni bir dava konusunda yer alıyor. Toplumsal Kurtuluş'un Ocak-Şubat sayısında benim Avrupa'da verdiğim konferansların bir özeti yer alıyor; bundan dolayı da Savcılık önüne çıktım. Yeni bir dava açılacağı benziyor. Konferansta bunları dile getirmiş olduğum, dergide yazılıyor.

Bütün bunlardan sonra, Değerli Mahkemenizin, bu celsede karar vermesine razıyım.

Sosyalizmde, sosyalist insanı yaratmaya son derece önem veren bir kimse olarak, Stalin'in bu alanda oldukça başarısız kaldığını yazdığımda, nasıl oluyor da, Stalin'i övmüş oluyorum? Bunu da değerli kararınızda görebilmeyi umuyorum.

Böyle bir yazıdan dolayı beni mahkum ederseniz, hapishanelerin benim özgürlük alanlarım olacağından hiç kuşku duymuyorum.

Iddianamenin "netice ve talep" yazan ve sevk maddeleriyle üç yeni davayı açıklayan son cümlelerinden hemen önceki kısa paragrafı aktarmak istiyorum. Iddianame iddiayı açıklayan son cümlesinde, şunları belirtiyor: "Mülakat evvela başka bir dergide yayınlanmış ise de bu husus suçun oluşmasına engel bir durum değildir." Hakkımda açılan pek çok davanın bana verdiği hukuk bilgisiyle, iddianamenin bu cümlesinin son derece doğru olduğunu ve iddianamede katıldığım tek cümlemin de bu olduğunu açıklamak istiyorum.

Üçüncü davam, İşçi Dünyası gazetesinin benimle yaptığı ve daha önce İşçi Dünyası'nda yayımlanan bir mülakat ile ilgilidir. Ekte, bu mülakatın İşçi Dünyası'nda yayının kupürünü sunuyorum. Daha önce yayımlanan ve hakkında bir kovuşturma açılmayan bir mülakat, Toplumsal Kurtuluş'ta tekrar yayımlanınca kovuşturma konusu olabiliyor.

"Aydın Günah Keçisi Yapılmamalıdır-Kürt Aydını İse Masum Değildir" başlıklı mülakatın daha önce yayımlanmış olması, varsa eğer, suç unsuru taşımadığı anlamına gelmiyor ve DGM Ankara Savcılığı bundan suç unsuru görüyor. Dava açıyor. Olabilir.

Fakat bundan sonra olması gerekenler de var. Hukuk bir tutarlılıktır; Savcılık makamı, eğer yaptığı doğruysa, bu davayı açarken derhal mülakatın ilk yayımlandığı yayımla ilgili de harekete geçmek durumundadır. Toplumsal Kurtuluş'un aylar sonra eski sayılarının toplatıldığı görülmüştür; benzer mekanizmaların çalıştırılması gerekir.

Hukuk keyfilik sistemi değildir. Ankara DGM Savcılığı bunu yapmadığı sürece, Toplumsal Kurtuluş dergisine karşı açılmış özel bir savaş olduğu görüşlerinin doğruluğu kabul edilmek gerekir; bunun dışına çıkılmaması zorunluluğu var.

Benim, görüşlerimin Toplumsal Kurtuluş'ta yayımlandığı zaman suç olacağını ve başka yerde suç olmayacağını kabul ettirmek kolay görünmüyor. Bu söyleniyor; bana, "Bırak Toplumsal Kurtuluş'u, nasıl olsa her yerde yazabilir ve demec veriyorsun" deniliyor. Ancak ben, bilim, hukuk ve mücadele alanlarının dışına çıkıldığı zaman kalın kafalı oluyorum ve bunları anlamıyorum.

Hiçbir yayının toplatılmasını ve hiçbir arkadaşımın sanık yapılmasını istemiyorum. Bunun bilindiğini sanıyorum. Burada sadece hukuk ilkelerini anlatabilmek için, reductio ad absurdum ilkesini kullanıyorum; ilk önermeyi, absurd olana, saçma görüne, indirgiyorum.

Iddianamenin beni suçlayan uzun paragrafını aktarıyorum.

"Sanığın bu yazıda Kürtçülük yaptığı çok açıktır. Kürt ulusu, Kürt ay-

dını, Kürt milli sorunu kavramlarını öne sürüp yurdumuzun belirli bir bölgesinde aynı bir ulustan ve bu ulusun milli sorunlarından bahsediyor. Kürt aydınlarını kendi milli sorunlarına sahip çıkmadıkları için eleştiriyor. Bu arada Kemalizmin Kürt aydınlarını kemirdiğini söylüyor, Atatürkçü düşünceye karşı olan menfi tavrını yine ortaya koyuyor. Esasen soruyu yöneltene sağın, Kemalizmi ilk reddeden aydınlardan olduğunu belirtmektedir. Ayrıca sanık bugün artık Kürt devrimcilerinin Türk devrimcilerine cesaret verdiğini, ulus bilinci ile sosyalist bilincin yanyana gittiğini söyleyerek günümüzde Kürtçülük hareketinin komünizm hareketi ile el ele verdiği gerçeğini açıklamıştır."

İddianamenin suçlama paragrafını aynen almış bulunuyorum. Üzerinde durmak istiyorum.

Bir: Ben Kemalizmi reddeden ilk Türk aydını değilim. Bunlardan birisi değilim. Benden önceleri ve sonraları da var.

Benim durumum, ilk rededen olmamdan ileri gelmiyor; ayırıcıdır. Bana gelinceye kadar Kemalizme karşı olanlar daha çok Kemal Paşa'nın kişiliğiyle uğraştılar. Ben kişiliğiyle uğraşmıyorum ve Kemal Paşa'yı da, kendi düzenini kurmak için, yelkenlisini koyu siste kayalıklar arasından geçiren bir kaptan olarak görüyorum. Fakat ben Kemalist tarih üzerinde araştırma yapıyor ve boşlukları üzerinde duruyorum.

Sağda veya solda, hiç kimse Kemalist tarih konusunda benim yaptığının binde birini yapmadı ve soru çıkarmadı. İnönü Zaferi, Hareket Ordusu, Çanakkale Savaşı, Çerkez Ethem, Kurtuluş Savaşı ve Batı Anadolu ve benzeri pek çok konuda yeni sorular, görüşler ve tezler geliştirdim. Tarihin altını üstüne getirdiğim söylenebilir; söyleniyor.

Soru soran arkadaşımın kastettiği bu olmalıdır.

İki: Benimle yapılan mülakatın İşçi Dünyası ve Toplumsal Kurtuluş'ta yayımlanan nüshalarında, hiçbir yerde "Kürt ulusu" veya "Kürt milleti" sözcükleri geçmiyor. Savcılık makamı, bunu nereden çıkarıyor?

Fakat suç mudur? Ekte sunuyorum; Hürriyet gazetesi başyazarı yazıyor ve açıkça "Kürt milleti" ve "Kürt milletinin varlığı" sözcüklerini kullanıyor.

Devletin gücü yalnızca bana mı uzanıyor? Hürriyet gazetesi Ankara'da satılmıyor mu? Eğer "Kürt milleti" demek suç ise, neden Oktay Ekşi'nin yakasına yapışılmıyor da ben, beni mahkum ettirmek için okasyon yaratılmak istendiğini bilerek de bu sözcükleri hiç kullanmadığım halde neden buraya getiriliyor?

"1950 yıllarının ikinci yarısında demokrat mücadelede öğrenci liderliği yapmak zorunda kaldım. Bayar-Menderes istibdadına karşı mücadele ediyorduk. Rejim ve polis, bize karşı genç Kürt aydınlarını çıkardı. Raki-

bimiz, daha sonra AP ve DP'den milletvekili olan Samet Güldoğan'dı ve üniversitelerde tanıdığım bütün Kürt arkadaşlarım karşı taraftaydı. Ayrıca birinci TIP içinde de Kürt aydınları hep geri çizgide kaldılar. Çizgileri, hem Kemalistti ve hem de Kürtler için geri ve korkak bir ulusçuluktan yalnızca bir-iki çizgi önde gidiyordu."

Bunları yazan bir kimseye "Kürt aydınlarının kendi milli sorunlarına sahip çıkmadıkları için eleştiriyor" sözleri nasıl yakıştırılabilir? Ben, bir zamanlar Kürt aydınları içinde, bir yandan Kemalizmin hakim olduğunu ve diğer yandan da geri ve korkak bir ulusçuluk" bulunduğunu söylüyorsam, herhalde salt ulusçuluğu övdüğüm söylenemez; kesinlikle söylene-  
mez.

Benim demecimde "Kürt ulusal sorunu" sözcükleri geçiyor. Geçer. "Ulusal sorun" kavramı, son derece kabul görmüş bilimsel bir kategoridir. Bir halkın ulus veya halk olup olmadığını tartışmak, "ulusal sorun" kavramını tartışmakla özdeş sayılıyor. Türkiye'de her gün her dergi veya yayında "ulusal sorun" sözcükleri yer alıyor.

Üç: Hukuk, dildir. Bunu tekrarlıyorum. Daha önce Savcılık makamının, uzun bir polis ifadesini aynen aktardığını, ancak makamda alınan ve çok kısa bir Savcılık ifadesini özetlediğini ve özetlerken de en önemli bölümü özet dışı bıraktığını gösterdim. Neden yapıyor; anlamıyorum. Benim dikkatsiz olabileceğim neden varsayılıyor; bilmiyorum.

"Ayrıca sanık bugün artık Kürt devrimcilerinin Türk devrimcilerine cesaret verdiğini", Savcılık makamı, iddianameye bu ifadeyi koyuyor. Neden koyuyor ve nasıl koyuyor; anlamak mümkün görünmüyor.

"Bugün durum değişmiştir. Kürt devrimcileri Türk devrimciliğine güven veren yeni yollar açma aşamasına girmiştir." Yayınlanan ve benim ifadem olan cümle budur. "Cesaret" nerede ve "güven" nerededir? Birbirleriyle ne ilgisi var.

Türk devrimcileri cesurdur.

Cesarete muhtaç değiller.

Ben diyorum ki, benim mücadelede, 1950 yıllarında, Kürt kardeşlerimle hep karşı karşıya düştük. 1970 yıllarında da daha geniş bir alanda benzer durumlar çıktı. Şimdi durum değişmiştir; bunları yazıyorum.

Savcılık makamı, "güven" sözcüğünü, "cesaret" sözcüğüyle değiştirme hakkına sahip değildir.

Dört: Bu son paragrafı yeniden yazmak istiyorum.

"Ayrıca sanık bugün artık Kürt devrimcilerinin Türk devrimcilerine cesaret verdiğini ulus bilinci ile sosyalist bilincin yanyana gittiğini söyleyerek günümüzde Kürtçülük hareketinin komünizm hareketi ile elele verdiği gerçeğini açıklamaktadır."

Burada, son paragrafta, Savcılık makamı, benim sözlerimi özetliyor. Özetlerken "güven" sözcüğünü atıyor ve yerine "cesaret" sözcüğünü koyuyor. Aynı paragrafta bir başka cümlem de özetliyor. Özetleme ayrı, bir paragraf üstte de, bu özetlediği görüşümü aktarıyor. Ben de buraya Savcılık makamının aktardıklarını aktarıyorum.

"Bugün durum değişmiştir. Kürt devrimcileri Türk devrimcilerine güven veren yeni yollar açma aşamasına gelmiştir. Ayrıca ulus bilinçlenmesiyle sosyalizm bilinçlenmesi yanyana gitmektedir. Bu yönde işaretler de olumlu görünüyor."

Bunlar, Savcılık makamının beni mahkum ettirebilmek için, İşçi Dünyası'na verdiğim ve Toplumsal Kurtuluş'ta yeniden yayımlanan demecimden alınan ve en can alıcı sayılan cümlelerdir.

Ben burada aslına yayımlamak durumundayım.

"Bugün durum değişmiştir. Kürt devrimciliği, Türk devrimciliğine güven veren yeni yollar açma aşamasına girmiştir. Ayrıca ulus bilinçlenmesi de sosyalizm bilinçlenmesiyle yanyana gitmelidir; bu yandaki işaretler de olumlu görünüyor."

Kürt devrimcileri artık ilk kez, bizlerden ayrı örgütler kuruyorlar. İlk kez kendilerini ayrı saymaya başlıyorlar. Ve ben, "Ulus bilinçlenmesi sosyalizm bilinçlenmesiyle yanyana gitmelidir." diyorum; Savcılık makamı ısrarla bunu "yanyana gitmektedir" veya "yanyana gittiğini söyleyerek" biçimine sokuyor.

Bu yapılmamalıdır.

Bir insanı mahkum ettirebilmek için eldeki metinlerde böylesine büyük değişiklikler yapılmamalıdır.

"Ulus bilinçlenmesi" bizim dışımızdadır ve benim kontrolümün çok uzağında kalıyor. Ben, bunun sosyalizm bilinçlenmesiyle yanyana gittiğini söylemiyorum; "gitmelidir" diyorum. Çünkü sosyalizme güveniyorum.

Sosyalizm bir büyük çatıdır.

Sosyalizm bir büyük çözümdür.

Sosyalizm çatısı altında bütün çözümlerin iyi olacağına inanıyorum.

Filozof Kant da söylüyor; insanoglu için iyiyi dilemek kadar büyük bir iyilik ve erdem yoktur.

İyiyi diliyorum.

## KURTULUŞ: RIZGARİ YA DA PARTİYA KARKERAN

Mahkemeniz Savcılığının hukuk dışı ve haksız bir tasarrufu ile günlerce Ankara Emniyet Müdürlüğü'nün ünlü "DAL" grubu hücrelerinde tutulmama, Mahkemeniz Yedek Üyeliğinin ciddi maddi hatalarla yüklü

ve hukuka aykırı bir karar ile Ulucanlar Merkez Cezaevine kapatılmama, tutuklama kararına yapmış olduğum itirazın basın davalarında hiçbir zaman yeri olmayan bir gerekçeyle, bir basın davasında kovuşturmanın sürdüğü türünden hukukta anlaşılabilir bir dille reddedilmesine karşın, mahkemenize saygı duyuyorum. Saygılı olmak ve saygı duymak kişiliğimin bir parçasıdır. Özen gösteriyorum.

Fakat özenli olmak zorunluluğum da var. Mahkemenizin kuruluş yasası, önünüze getirilen herkesi ve bu arada beni, burada "uygun" davranmaya mecbur ediyor. Biliyorum. Bildiğimi göstermek istiyorum ve bu nedenle DGM kuruluşuyla ilgili 2845 sayılı yasanın 23. maddesinden bir fıkraya aktarıyorum. Şöyle deniliyor: "Mahkemeye, mahkeme başkanı veya üyelerinden herhangi birisine, Cumhuriyet Savcısına, Cumhuriyet Savcı Yardımcısına, Tutanak Katibine veya görevlilere karşı uygun olmayan söz yahut davranışta bulunan kişi hakkında, mahkemece tutuklama kararı verilir." Aynı maddeye göre, daha sonra, altı aya kadar hapis hükmedebiliyorsunuz. Yine aynı maddeye göre, uygunsuz davranan veya konuşan kimse önünüze tutuklu olarak getirilmişse, cezanın üçte birini hücre hapsi olarak karara bağluyorsunuz. Bu son bilgi, beni daha çok ilgilendiriyor.

DGM tatbikatında "uygun olmayan" söz veya davranışın bir normunun olup olmadığını bilmiyorum. Çok da ilgilenmiyorum. Bütün bunları mahkemenize olan saygımın, hem benim özgür kişiliğimin bir sonucu ve hem de kuruluş yasanızın zorunlu bir gereği olduğunu tekrarlamak için yazıyorum. Mahkemenize saygım hem subjektif ve hem de objektiftir; özgürlüğümün gereği ve yasal zorunluluğun sonucudur.

Fakat bütün bu açıklamalarının çerçevesinde ve içtenliğime inancınız umuduyla, Mahkemenize benim için önemli bir bilgi vermek istiyorum. Ben bu iddianameyi ve dava dosyasını okurken ranzamda, zaman zaman kıkır kıkır ve zaman zaman da kahkahalarla güldüm. Gülmekten kendimi alamadım. Bunu yaptım. Yaptığımı mahkemenizden saklamayı dürüstlüğe uygun bulmadım. Bu davranışımı uygun bulmanızı umut ediyorum.

İddianameyi ve dava dosyasını inceleyince çok sevindim. Çok rahatladım. Ben ve arkadaşlarım beraat edeceğiz; sevincim bundandır. Ancak son derece tepki de duydum. Çünkü hukuk dışı bir tasarrufla Ulucanlar Merkez Kapalı Cezaevine kapatılmış olduğumu, bir kez daha anladım.

Değerli Yargıçlar,

Söylediklerimi inanılmaz bulabilirsiniz. Eğer dava dosyasını henüz benim gibi, büyük bir istek ve titizlikle incelememiş iseniz, söylediklerimi inanılmaz bulmakta haklı olursunuz. Benim görevim, söylediklerimin

inanırlığını kanıtlamak oluyor. Sorgumda ve sorgulamamın tümünde bunu yapıyorum. Sorgulamamın sonlarına yaklaştığımızda inanılmaz görünenlerin, mahkemeniz içinde inanılır ve güvenilir olacağına inanıyorum.

Özetliyorum: Akla son derece ters bir uygulamayla 1988 şubat sayımız 1988 yılı Nisan ayında toplatılıyor. Benim Kürdistan Press'te çıkan demecim bu sayıda aktarılıyor; DGM Savcılığı bunda suç görmüyor. Aynı sayıda yine Kürdistan Press'ten aktarılan Aziz Nesin'in İsveç'te verdiği bir konferans ve Kürdistan Press muhabiriyle yaptığı tartışmada suç görülüyor. Daha açık yazıyorum: Dosyaya göre, ben gözaltına alınıncaya kadar, ben değil Aziz Nesin suçlanıyor.

Dosya içeriği incelendiği zaman, ayrıca hiçbir yazıyla ilgili toplama kararının olmadığı da görülüyor. Bu, birinci nokta oluyor.

Şimdi ikinci noktaya geliyorum.

Değerli Yargıçlar,

Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcılığı'nın benim gözaltına alınmam ve evimin aranması emir yazıları 13.6.1988 tarihlidir. Bana ait olduğu ileri sürülen bilirkişi raporu ise 16.6.1988 tarihlidir. Değerli Yargıçlar, bana yakıştırılan bilirkişi raporu, ben DAL'da hücreye kapatıldıktan sonra alınmıştır.

Değerli Başkan ve Üyeler,

Bilirkişi raporu için "bana ait olduğu ileri sürülen" veya "bana yakıştırılan" ifadelerini kullanıyorum. Amacım "uygunsuz" kelam etmek değil; mecburum. Çünkü raporun benimle bir ilgisi yoktur.

Şimdi 16.6.1988 tarihli bilirkişi raporunun bana yakıştırılan bölümünü aktarıyorum. Şunlar yer alıyor:

"Toplumsal Kurtuluş dergisinin 3. sayfasında yer alan 'Demokrat Çağın Doldurdu, başlıklı yazısında yer alan '... Kürt halkı üzerine yaptığı araştırmalar', 'Kürt sorunu', 'Kürdistan sorunu üzerine birçok soru yöneltildi', 'Biz hiçbir zaman Kürt halkının karşısında olmadık, Kürtçenin karşısında olmadık', 'Kürt, Kürtçenin, Kürt halkının karşısında değiliz', 'Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkını kabul ediyorum. Bağımsız demokratik bir Kürdistan kurulmasından yanayım, bunu diyormuşsunuz' şeklindeki beyanlar ve karşılıklı konuşmalar bir bütün olarak ele alındığında sözkonusu beyanların, yukarıda konulan ölçüler çerçevesinde, TCK'nun 142/3 maddesinin ihlaline vücut verdiği açıkça görülür."

Bana yakıştırılan, tutuklanmam için ve ceza istemine dayanak yapılan bilirkişi raporu budur ve hepsi budur. Ancak, ne yazık ki, bu raporun benimle hiçbir ilgisi yoktur. Burada tırnak içine alınan ifadelerden yalnızca "Demokrat Çağın Doldurdu" ifadesi bana aittir; diğerlerinin tümü Aziz Nesin'indir.

Üstelik, Değerli Yargıçlar, bilirkişi "şeklindeki beyanlar ve karşılıklı konuşmalar" diyor; ben, İsveç'e gitmedim ki, bunlar bana ait olsunlar. Aziz Bey gitti; konferans verdi ve Kürdistan Press muhabiriyle tanıştı. Bunlar Kürdistan Press'te yayımlandı ve Toplumsal Kurtuluş'ta aktarılacak yayımlandı.

İşte ben sorgumda, bu iddianameyi ve dosyayı incelerken bunun için gülüyordum. Mizah yazarı Aziz Nesin'in mi bir mizahu, yoksa DGM Savcısı Yardımcısı Yüzbaşı Ülkü Coşkun ile DGM Yedek Üyesi Albay Ünal Özpınar'ın ortak bir şakası mı; bilemiyorum. Dosyayı inceledikten sonra bildiğim şudur: Ben, Aziz Nesin'in yerine hapis yatıyorum.

Kanunsuz suç olmaz.

Her envanter bir amaca yöneliktir; envanteri, yığından ayıran bir programa yardımcı olma niteliğindedir. Sorgulama da amaçlıdır; bizlerin suçlu olup olmadığını ortaya çıkaracak delillerin toplanması aşaması oluyor.

Bir basın davasında yargılanıyoruz. Ne yazık ki, bu dosya DAL'da hazırlanmıştır. Dosya sorgulama aşamasında, eldeki delillerin ilk bölümüdür. Çözümlemesi ve çözülmesi gerekiyor.

Kim Yargılanıyor: Kürdistan Press mi, Toplumsal Kurtuluş mu?

Dava dosyasının envanterini yapmayı sürdürüyorum ve tamamliyorum. Dava dosyamızda tam 20 adet Kürdistan Press fotokopi sayfası var. Dava dosyasında bu kadar Toplumsal Kurtuluş sayfası yok.

Bu sayfaların birisinin, daha doğrusu benim Kürdistan Press'te çıkan demecimin fotokopisinin üzerine şunların yazılı olduğu görülüyor. "Kürdistan Press 15 günde bir çıkar. Rızgari örgütünün partileşmeden sonra çıkardığı yayındır," bu kırık harflerle yazılmış tipik el yazısının Savcı Yardımcısı Ülkü Coşkun'a ait olduğunu sanıyorum. Daha doğrusu, bu yazının dosyadaki Ülkü Coşkun yazılarıyla yaptığım bir karşılaştırma sonucu Savcı Yardımcısı Ülkü Coşkun'un eli mahsulü olduğundan kuşku duymuyorum.

Kuşku duymadığım bir nokta daha var: Savcı Yardımcısı Yüzbaşı Ülkü Coşkun, Arkadaşım İlhan Akalın'ı sorgularken bir ara sorgu dışı ve yüksek sesli konuşmalar da yapıyor. İlhan Akalın Arkadaşım, mahkemeniz tutanaklarına geçirdi.

Kuşkusuz söylenenler için size tanık ve yazılı belge sunamayız; imkânımız yok. Ancak buna da çok fazla önem vermediğimizi belirtmek durumundayım. Çünkü bizler, sözüne güvenilir kişileriz. Sözüme mahkemenizin de güvenmesi gerektiğini düşünüyorum.

Savcı Yardımcısı Ülkü Coşkun, Rızgari uzmanı olduğunu ve Rızgari'yi gizli örgütten mahkum ettirdiğini söylüyor. Eninde sonunda bizi de

mahkum ettireceğini haber veriyor.

Ancak Savcı Yardımcısı Yüzbaşı Ülkü Coşkun'un bu haberi bize, ancak Kürdistan Press ile Rızgari arasındaki ilişki ile ilgili bilgiyi ise seçtiği bilirkişiye verdiği kesindir.

DGM Savcı Yardımcısı Yüzbaşı Ülkü Coşkun, Toplumsal Kurtuluş için seçtiği bilirkişisine, daha önce gizli örgütten mahkum ettirmekle övündüğü Rızgari örgütünün yayın organı olduğunu belirterek yirmi sayfa Kürdistan Press yazısı havale ediyor.

Mantığının çok basit olduğu görülüyor: Savcı Yardımcısı Yüzbaşı Ülkü Coşkun, Kürdistan Press'te yayımlanan yazılarda suç bulan bir bilirkişi raporu sağlayabildiği takdirde bizleri de mahkum ettirebileceğine inanıyor. Basit mantığı budur.

Doğrusu DGM Savcılık makamının bizim için seçtiği bilirkişinin Savcı Yardımcısı Yüzbaşı Coşkun'la aynı görüşleri paylaştığı anlaşılıyor. Bilirkişi, 14 Haziran 1988 tarihinde, bizler DAL'a konduktan sonra, görevini üstleniyor ve iki gün sonra, 16 Haziran 1988 tarihinde raporunu veriyor. Raporun beşinci sayfasında bilirkişi incelemesi başlıyor. Başladığı yerden bir uzun paragraf aktarıyorum:

"aa. Kürdistan Press: Bu gazete, Kürtçe olduğu sanılan yazılar, Türkçe yazılar, eski harflerle yazılmış yazıları ihtiva etmektedir. Gazetede yer alan 'Kürt halkı hayatın her alanında tehdit ve tasallut altındadır', 'Kürtlerin bağımsızlık mücadelesini desteklemek insanın diyen herkesin görevidir -Kendi kaderini tayin Kürt halkının hakkıdır', 'Kürdistan'a yönelik stratejiler ve politikalar', 'kirso', 'Kürdistan cephesinin önemi ve geleceği', 'Belge...bc e', 'Iyi ki İspanyol değiliz' başlıklı yazılar yukarıdaki ölçüler içinde değerlendirildiğinde, TCK'nun 142/3. maddesinin ihlaline vücut verirler, çünkü bu yazılarda Türkiye'deki bir etnik grubu ekonomik, sosyal, hukuki sorunları dile getirilmemiş, tersine bir halkın, bir ulusun, bir milletin varlığı vurgulanmış, Türk Devletinin bu halk üzerindeki zulmüne son verilmesi; bir Kürt Devletinin kurulması, Kürt özel devletinin ihdası düşünceleri savunulmuş, Türk Devletinin Kürtler üzerinde baskıcı bir unsur olduğu ileri sürülmüş, böylece 142/3. maddesi anlamında milli duygular zaafa uğratılmak suretiyle veya yok edilmek istenmiştir."

Değerli Yargıçlar,

Varsayalım ki buradaki suçlamalar doğru ve haklıdır. Peki bize ne? Peki bunlar bu dava dosyasında ne arıyorlar?

Değerli Kurul, ben, yayımlandığını ancak hazırlanan dosyayı hapishanede incelerken öğrendiğim yazılardan neden sorumlu olayım? "Kürdistan'a Yönelik Stratejiler ve Politikalar" incelemesini Kürşat İstanbullu yazmış ve Kürdistan Press'te yayımlanmış; peki, bana ne? Ben ve arkadaşla-

rım Kürdistan Press'i çıkarmıyoruz.

Değerli Yargıçlar,

Savcılık makamının seçtiği bilirkişinin suç gördüğü ve yukarıya aldığı paragrafta ve başlıklarını verdiği yazıların hiçbirisi Toplumsal Kurtuluş'ta yayımlanmamıştır.

Dava dosyasını Kürdistan Press sayfalarıyla şişirmek ve Toplumsal Kurtuluş'ta yayımlanmamış yazılar için bilirkişi raporları derlemek, hem hukuk dışı ve hem de insafsızlıktır.

Değerli Kurul,

Eylülist rejimde özel mahkemelerde bir ispat alışkanlığı ortaya çıktı; gizli örgüt olduğunu ileri sürmek veya gizli örgüte dönüştüğünü iddia etmek çok zaman mahkumiyet için yeterli sayılıyor. "Gizli örgüt" veya "gizlilik" başbaşa bir suçluluk karinesi olmuştur.

Önce buna itiraz etmek durumundayım. Çünkü bir toplum yaşamında her şey açık olmayabilir ve gizli olan her şey bir suç kaynağı değildir. Gizli örgütlenmelerin de hepsi cürüm sayılmıyor. Masonları örnek olarak gösterebilirim; masonluk bir resmi ad altında ve dernekler yasasına göre kurulmuş olmakla birlikte gizli çalışan bir örgüt oluyor. Kimse üyelerini, merkezlerini ve şubelerini bilmiyor, toplantıları gizli yapıyor, çok zaman maskeli oluyorlar, hatta birbirine kod isimle hitap ediyor ve şifrelerle konuşuyorlar. Türk Yükseltme Cemiyeti yasalar çerçevesinde bir gizli topluluktur. Bahailik ise yalnız bir gizli topluluktur. Bahailerin üyeleri, toplantıları ve ayinleri gizlidir, bunda da suç bulunmuyor.

Bir sonuç çıkıyor: Türkiye'de suç kaynağı bir örgütün gizli olması değil; yasaların yasakladığı bir amacı gerçekleştirmek için yine suç kaynağı olan bir programı uygulamaya koymasındır. Bu yapılmadıkça gizli olmak veya gizlilik içinde çalışmak, suçlanmak için bir neden olamaz; olmaması gerekiyor.

Bu söylediklerimin hem bizimle ilgisi yoktur ve hem de var. Biz, bir çok kez benim ağzımdan açıkladık, açık ve yasalar içinde çalışan, devrimci ve sosyalizmi kurmayı amaçlayan bir parti kurmak istiyoruz. Bu düzeni değiştirmek, bize, işçi sınıfımıza ve halkımıza layık bir sosyalist düzen kurmak istediğimizi ilan ediyoruz. Bunun için önce bir parti kurmak istiyoruz.

Bunları hep söyledik ve söyledim. Bunlar, Türkiye'de ve dışında, dergilerde ve günlük gazetelerde hep yayımlandı. Bütün bunlarda, söylediklerimizde ve yaptıklarımızda hiçbir suç yoktur. Bunlar, Türkiye'de tüm yurttaşlara açık haklardır. Parti kurmak, şirket kurmak, dernek kurmak, Türkiye'de yurttaşların hakkıdır; gaspedilemez ve gaspedilmemelidir.

Böyle düşünüyorum. Ancak Ankara DGM Savcılığının ve Ankara po-

lisinin böyle düşünmediği kesindir. Savcılık ve polis, bizim, mutlaka bir gizli örgütün su yüzündeki görüntüsü olduğumuza inanmıştır. Bunun için biz gözaltına alındık. Bunun için günlerce sorgulandık. Bunun için sorgulamada hep bize nasıl karar aldığımız soruldu.

Sonunda bunlar hep boş çıktı. Boş çıkınca, boşluğu doldurmak için, basın davalarına başvuruldu.

Bu nedenle dava dosyası ayrıdır, açılan davalar ayrıdır. Bunun için birbirine uymuyorlar.

Bunun için bu dosya bu kadar tutarsızdır.

Bunun için her birimiz için açılan basın davaları ayrı ayrı iddialar olmalarına karşın, dosya bir bütündür ve biz de bir toplu davanın sanıkları olarak karşınıza çıkartıyoruz.

Bunun için dava dosyası, gizli bir örgüt tarafından yurtdışında yayımlandığı ileri sürülen bir derginin sayfalarıyla dolduruldu.

Bunun için bizimle bu gizli örgüt arasında kesin bir bağlantı varsayılarak bu derginin yayımlarını suçlayıcı bir bilirkişi raporu eklendi, bize mal edildi ve dosyaya kondu.

Bunun için ben, 22 Haziran 1988 tarihinde, sorgu için çıkarıldığım DGM Savcılığı makamında, yalnızca ve yalnızca Toplumsal Kurtuluş dergisinde yazıların nasıl çıktığı, nasıl karar bağlandığı konusunda ve özellikle PKK yazılarıyla ilgili olarak sorgulandım. Ben, DGM Savcılık makamında PKK yazılarını yayımlamak konusunda yazı işleri müdürünü azmettirmekle suçlandım.

Değerli Yargıçlar,

Lütfen, Savcılık ifade tutanağına bakınız. Lütfen, beni karşınıza getiren iddianameye bakınız ve karşılaştırınız; iddianamede suçlandığım Kürdistan Press ile ilgili olarak Savcılık ifade tutanağında hiçbir iz yoktur. Daha açık ifade etmek istiyorum: Savcılık makamı, Kürdistan Press'te çıkan mülakat konusunda beni sorgulamamış görünüyor.

Değerli Yargıçlar,

On gün DAL hüccesinde tutulduktan sonra çıkarıldığım Ankara DGM Savcılığı'nda alınan ifadem yalnızca PKK üzerindedir ve özünü, dolayısıyla, tümünü aktarmak istiyorum.

"Partiye Karkeren Kürdistan başlıklı yazının Toplumsal Kurtuluş dergisinde yayımlanması için ben ve Bilgesu Erenus yazı işleri müdürü olan Orhan Gökdemir'i azmettirmiş değiliz. Kaldı ki Basın Kanununda azmettirme diye bir müessese yoktur. Yazının sorumlusu Basın Kanununda açıklanmıştır. Biz Partiye Karkeren Kürdistan isimli yazıyı nasıl ki Nabi Yağcı'nın Behice Boğan'ın fikir ve düşüncelerini, ilgili yazılarını Cumhuriyet gazetesi, Hürriyet gazetesi haber olarak yayımlıyorsa, biz de, Partiye

Karkeren Kürdistan yazısının haber niteliği olduğunu düşünerek, Toplumsal Kurtuluş dergisinde yer almasına karar verdik."

Yargıçlar Kurulu,

İddianame okundu. Hep birlikte dinledik. Savcılık makamı, sorguda ki suçlamayı unutuyor ve sorguda düşünmediği bir iddia ile beni suçluyor. İddianamede hakkımdaki suçlama sayısının azalarak bire indiğini görüyorsunuz. Hakkımdaki tek suçlamayı buraya aktarıyorum:

"Toplumsal Kurtuluş dergisinin Şubat 1988 tarihli 8. sayısında, 3 ve 4. sayfeler arasında yer alan 'İsmail Beşikçi Biz Türklerin Onurudur', 'Demokrat Çağını Doldurdu', başlıklı yazılarda Sanık Yalçın Küçük'ün yurtdışında illegal Rızgari örgütü tarafından basılıp dağıtılıp, Türkiye'ye gizlice sokulan Kürdistan Press dergisiyle yapmış olduğu röportajı dergi sahibi sıfatıyla Toplumsal Kurtuluş dergisinde Yazı Kurulu aracılığı ile bastırıldığı ve dosya içerisinde Yalçın Küçük'ün Kürdistan Press'in kendisiyle yapmış olduğu röportaja ilişkin belgelerin yer aldığı ve bu röportajla sanık Yalçın Küçük'ün yayın yoluyla Kürtçülük, bölücülük propagandası yaptığı ve bilirkişi mütalaasının da bunu doğruladığı, röportajın sahibi olan Yalçın Küçük ile Toplumsal Kurtuluş dergisinin Yazı İşleri Müdürü Orhan Gökdemir'in bu yazılardan ötürü birlikte sorumlu oldukları ve röportajın sahibi olan Yalçın Küçük ile Yazı İşleri Müdürü Orhan Gökdemir'in TCK'nun 124/3-6. maddesi gereğince ayrı ayrı cezalandırılmaları."

Çok açık ve pek güzel görünüyor: DGM Savcı Yardımcısı Yüzbaşı Ülkü Coşkun, bizlere ve bu arada bana gizli örgüt yakıştırmada bir türlü karar veremiyor ve bu kararsızlıkla beni PKK ile suçlayınca Rızgari'yi unuttuyor veya Rızgari ile suçlayınca PKK'yı hatırlamıyor.

Sonunda Rızgari'de karar veriyor. Posta ile geldiğini herkesin bildiği ve benden başkalarının da demecinin yayımlandığı Kürdistan Press'in Türkiye'ye "gizlice" sokulduğunu da iddia ettikten sonra hakkımda bir de bilirkişi raporu bulunduğunu ileri sürüyor. Ancak daha önce de ifade ettim. Beni gizli örgüt ile PKK ile bağlantılı olmakla suçlamada fazla zaman kaybettiği için Aziz Nesin'in Kürdistan Press'te çıkan konuşmasını suçlayan bilirkişi raporunu bana yüklemekten çekinmiyor.

Değerli Yargıçlar,

Bu bir hastalıktır. Bu bir tutkudur. Bu hastalık ve tutkudan kurtulmak gerekiyor.

DGM Savcı Yardımcısı Ülkü Coşkun ile Ankara Emniyeti'nde DAL-1 ekibi bir süre bizimle gizli örgütçülük oynadılar. Ben bunu DAL'da dalcıların yüzüne söylemekten çekinmedim. Israrla, bize gizli örgüt yakıştırmak istediklerini söyledim ve tutanağa geçirilmesini istedim.

Biz DAL'da yüzleştirildik. Soyguncular gibi yüzleştirildik. Cahil polis-

ler bizi yüzleştirmeye kalkıştılar. Başlarında Komiser 11 vardı. Biz ilk defa birbirimizi görüyorduk ve birbirimizi görünce sevindik. Polislerden birisi "Sevinmeyin, sevinmeyin, şimdi birbirinize gireceksiniz" diye bizi uyarmak istedi. Değerli Yargıçlar; öğrenciliğimde de öğrenci eylemlerinde ve çok zaman yönlendiren durumunda mesguldüm. Öğrenciliğimden bugüne polisteki gelişmeleri gözlemek imkanı buldum. Polisin teknik imkanı çok artmış; kadrosu genişlemiş görünüyor. Hepsini üniversite öğrencisi gibi giyiniyorlar; kıyafetleri serbest bırakılıyor. Her fakülte veya bölüme, üniversite öğrencisi kılıklı birden fazla polis düştüğünü sanıyorum. Bütün bu gelişmeleri gözleyebildim; bu gelişmeler karşılığında polisin cehalet düzeyinde büyük bir artış olduğunu gördüm.

Değerli Kurul,

Ben poliste ve DGM Savcı Yardımcısının odasında hukuk göremedim. Polis ve DGM Savcı Yardımcısı kendilerini hukuk dışına çıkarmışlar.

Bütün bu hukuksuzluğa karşın, ısrarım sonucunda, yüzleştirme tutanağında benim şunları söylediğim yazılıyor: "Oyların çoğunluk mu olduğunu corr.ak bizi gizli örgüt olarak düşünmektir." Bunu, tutanağa yazdırmada başarılı olabildim. Kuşkusuz bu ifade eksiktir; ben bütün sürecin, yüzleştirmenin de, bizi gizli örgüt saymanın açık delili olduğunu söyleyip durdum. Ancak bu kadari tutanaklara geçirdi.

Bundan kuşku duyulmamasını diliyorum.

Biz, bir kez değil birkaç kez DAL'dan DGM Savcılığı'na sevk edildik. DGM Savcılık makamı bazen sevk kararı kabul etmedi. Ancak, birkez sevk kararı yazımız yazılmıştı ve bunlar da dava dosyasında yer alıyor.

Emniyet Müdür Yardımcısı Ertuğrul Çakır imzalı ve 20 Haziran 1988 tarihli sevk yazımızın çıkış şube ve sayı ile ilgili bilgilerini aktarıyorum

ŞUBE: 1

BÜRO: İLLEGAL Opr (D-1)

SAYI: C/53

Aynı dosyada aynı müdür yardımcısının iddianamede adı geçen bazı arkadaşlarımızın yerleri ve kimlikleri konusunda DGM Savcılığı'na yazılmış bir başka yazı var. 22 Haziran 1988 tarihli bu yazının da çıkış şube ve sayısı ile ilgili bilgileri de aktarıyorum.

ŞUBE: 1

BÜRO: İLL. SOR. (D-2)

SAYI 4638

Bu iki bilgi üzerinde durmam gerekiyor. (D-1) ve (D-2), aksi iddialara karşın DAL'ın devam ettiğini gösteriyor. D, eski yazıda DAL okunuyor ve Ankara Emniyeti'nde kuşkusuz başka Emniyet Müdürlüklerinde bir değil birkaç "DAL" ekibi ortaya çıkıyor. Bizimle ilgilenenlerin DAL-1 ol-

duğunu sanıyorum.

DAL-1, "İllegal Operasyonlar" bürosundadır. Belki de bürosunun adıdır.

DAL-2, "İllegal Soruşturma" olabilir.

Bütün bu kayıtlar, DGM Savcı Yardımcısının emri ile ve bir "İllegal Operasyon" sayılarak evimizden alınmış, hücrelerde tutulmuş, gizli örgüt bağlantıları için zorlanmış ve bütün bunlar tutmayınca karşınıza Basın Yasasına muhalefet suçlarıyla getirilmiş bulunuyoruz.

Şimdi ortada sorumluluklar getiren ve cevap bekleyen bir soru var: Biz Basın Yasasına göre suçlanacaktık, neden hücreye konduk ve "illegal" sayıldık. Peki biz illegal" sayıldık ve gözlerimiz bağlandı, günlerce DAL'da tutulduk, sonunda neden Basın Yasasına muhalefetten suçlandık?

Dosyada bir de Ankara DGM'den 15 Haziran 1988 tarihinde çıkan, Ankara Emniyeti Siyasi Şube Müdürlüğü'ne yazılan "İlgili" yazısı olarak "15.6.1988 gün ve 1. Şb. İllegal Sorgu Büro 4340 sayılı yazınız" gösterilen, kuşkusuz, DGM Savcı Yardımcısı Ülkü Coşkun imzalı yazı var. Savcı Yardımcısı Yüzbaşı Ülkü Coşkun, bizim işlerimiz söz konusu olunca, Ankara Emniyeti'nde İllegal Sorgu Bürosunu muhatap biliyor. Böylece bizim sorgulamamızın "İllegal Sorgu Bürosu"nda yapılmış olduğu kesinlik kazanıyor.

Kuşkusuz Yüzbaşı Ülkü Coşkun ve bu büro, işlerine başlarken beni ve arkadaşlarımı "illegal" görüyorlar. Buna göre hareket ediyorlar ve kanıtlayabilmek için delil avcılığına ve imalatına başlıyorlar. Yaptıkları iş hukuk dışıdır. Bence illegal olan bu bürodür.

Hukuk dışı olan, bu yazıda yer alan Ülkü Coşkun'un emridir. Bu emri de aktarıyorum.

"Müdürlüğünüzce 14.6.1988 tarihinde yakalanarak gözetime alınan Yalçın Küçük, Bilgecu Erenus, İlhan Akalın, Orhan Gökdemir ve Hüsnü Öndül'ün sorgularının yapılması ve suç delillerinin elde edilebilmesi için CMUK'nun 128, 3233 sayılı kanununun 7'nci maddesi ile 2559 sayılı polis vazife ve selahiyet kanununa eklenen ek madde 2, 2845 sayılı kanunun 16 ve 2935 sayılı kanununun 26. maddeleri gereğince adı geçen sanıklar 22.6.1988 tarihine kadar gözetim altına alınmış olup"

Burada bir noktanın altını çizmem gerekiyor: Dosyanın incelemesinden Savcı Yardımcısı Yüzbaşı Ülkü Coşkun'un kaleminden veya diktesinden çıkan bir tek paragrafın bile olmadığı anlaşılıyor.

a- Savcı Yardımcısı Ülkü Coşkun'un benimle ilgili gözaltı-emri 13 Haziran tarihinde, Komiser 11 başkanlığında ekip evime 13 Haziran gecesi geldiler. İşler uzun sürdü. Tutanağı 14 Haziran itibarıyla düzenlediler.



b- Ancak Hüsnü Öndül 14 Haziran'da değil 13 Haziran tarihinde gözaltına alındı.

c- Orhan Gökdemir, 14 Haziran'da değil 9 Haziran'da gözaltına alındı. Bir Savcılık yazısında bu tür yanlışlıklar olmamalıdır. Savcı Yardımcıları, yanlış yapmada bu kadar özgür davranmamalıdır.

d- Bizim ve bu arada benim gözaltı yazımda "2935 sayılı kanununun 26. maddeleri gereğince" denilmekte ve 2935 sayılı yasadaki güç almaktadırlar. 2935 sayılı yasa olağanüstü hal yasasıdır ve Ankara'da olağanüstü hal bulunmadığı için yürürlükte değildir. DGM Savcı Yardımcısı kendisi olağanüstü hal yasasının Ankara'da yürürlükte olmadığını ve bize uygulamayacağını bilmek zorundadır.

Bütün bunlar bir yana , DGM Savcı Yardımcısı bizimle ilgili "suç delillerinin elde edilmesi" için 22 Haziran 1988 tarihine kadar gözaltına alınmamızın gereğini nasıl bilmiş veya hesaplamıştır? Bizim özgürlük ve kişilik haklarımız, DGM Savcılığı için bu kadar ucuz mudur?

Peki ne bulmuştur?

Sonunda beni suçlayabilmek için Aziz Nesin'in bir konuşmasına ait bilirkişi raporundan başka hangi delil çıkarabilmiştir?

Bir bilirkişininin 14 Haziran 1988 tarihinde aldığı bir dosyayı 16 Haziran 1988 tarihinde teslim edebilmesi için, huzur içinde suçlayabilmesi için, benim ve arkadaşlarımın bir mezar büyüklüğündeki hücreye kapatılması neden gerekmiştir?

Bu sorulara cevap gerekiyor.

Bu soruya hemen cevap verebilirim. Önce iddianamenin benimle ilgili kimlik açıklayan bölümünden "sevk maddesi" satırını aktarıyorum: "TCK'nun 142/3-6 maddeleri." Böylece benim TCK'nun 142. maddesinin üçüncü fıkrasıyla suçlandığım ve bu suçu basın yoluyla işlediğim için de altıncı fıkrasının uygulanmasının talep edildiği açıklık kazanıyor.

Bundan hemen sonra gelen sanık arkadaşım da benim türümden TCK 142/3-6 ile sevk ediliyor. Bu arkadaşım hakkında, iddianamede yer alan bilgiyi de aktarıyorum. "Muzaffer Ayata: Diyarbakır Cezaevinde PKK adına örgütsel faaliyetlerde bulunmak suçundan idam cezasına hükümlü."

Muzaffer Ayata için "suç tarihi" satırında "Şubat 1988" bilgisi yer alıyor. Muzaffer, Şubat 1988 tarihli Toplumal Kurtuluş dergisinde çıkan yazısından dolayı suçlanıyor.

Ben de aynı sayıda yer alan bir demecim gerekçesiyle karşınıza çıkarılmış bulunuyorum. Ancak iddianamede benimle ilgili "suç tarihi" satırında şunlar yer alıyor: "16 Haziran 1988 öncesi", Savcılık, benimle ilgili satıra "Şubat 1988" yazmıyor ve yazmıyor.

Çünkü DGM Savcılığı'nın gözünde ben gizli örgütüm. Çünkü, gizli örgütün suç tarihi zaman içinde bir tarih noktası olamaz. Çünkü, gizli örgüt ancak zaman içinde bir uzun çizgiye yazılır. DGM Savcı Yardımcısı kafasından, gizli örgüt illizyonunu atamadığı için "suç tarihi" olarak "Haziran 1988 öncesi" yazıyor. Bunu açıkça yazamadığı için, Ezop'un akını tercih ediyor.

Hiç kuşku yok, Eylül dönemi ile ilgili deneyimlerim, DGM Savcı Yardımcısının, özel sohbetlerde, yemek aralarında, kurul üyelerine ısrarla bizlerin gizli örgüt olduğumuzu söylediğini düşünmemi gerektiriyor. Bu yolla, kurula MİT raporlarının sunulmuş olması da mümkündür. 12 Mart döneminde, hukukun bütünlüğüne bağlılık daha fazla olduğu için MİT raporları dosyada yer alıyordu. Bu konuyu burada bırakıyorum . Fakat "suç tarihi" üzerindeki bu karışıklığı saptadıktan ve ayıklayarak kuruluza sunduktan sonra dosya içeriğinin kronolojisi üzerinde durmak istiyorum. Umuyorum ve inanıyorum, dünyada hiçbir yerde böyle bir dava kronolojisiyle karşılaşamaz; bunu göstermek durumundayım.

Artık devlet içinde bir gizli örgütün açıklanmasının zamanı gelmiştir. Dosyada bulunan ve "rapor" başlıklı, antersiz bir kağıda yazılı ve "İnceleme Kurulu" tarafından imzalanan bir belgeden söz etmek durumundayım. Bu belge, devlet içinde ve devletin imkanlarını kullanan yasadışı bir örgütün varlığını açıklıyor.

"İnceleme Kurulu" kimin tarafından tayin edilmiştir; bilinmiyor. Emniyet Müdür Yardımcısı Orhan Acar, Güvenlik Şubesi Müdürü Melik Kazıcı, Birinci Şube Müdürü Hasan Eryılmaz ve İstihbarat Şube Müdürü Ertuğrul Çakır tarafından imzalanan ve herhalde önemi nedeniyle gerek "3. 2.1988 Saat: 14.30" tarihi atılan bu raporun altıncı maddesinde şu yazılıyor: "Sonuç olarak derginin taranan birçok sahifesinde yer alan yazıların başta komünizmi övücü olduğu bir gerçektir. Bu sebeple dergi, Basın Kanununun ilgili maddesi gereğince sürekli yayın olduğundan süresi içerisinde incelenerek böyle bir raporla birlikte ilgili kuruluşlara gönderilmesi uygun görülmüştür." Açıktır; devlet içinde gizli örgüt Toplumsal Kurtuluş dergisine karşı savaş açıyor. Ankara Emniyeti içinde bir gizli örgütün 3 Şubat 1988 tarihinde ve öğleden sonra saat 14.30'da imzaladığı bir gizli ve yasadışı belge "ilgili kuruluşlara" gönderiliyor.

Bu gizli ve illegal ile ilgili olarak söylenecekler var.

1) Bu gizli ve illegal belgeyi imzalayan şube müdürlerinin hepsi yetkisizdir. Toplumsal Kurtuluş'la uğraşmak ve rapor yazmak, Emniyet İstihbarat Şubesi veya Emniyet Güvenlik Şubesinin işi değildir; yetkileri yok. Toplumsal Kurtuluş dergisi, Basın Yasasına göre yayımlanan bir dergidir. Emniyet'te muhatabı Basın Bürosu, adalette muhatabı Basın Savcılığıdır.

Yayınları, idare mekanizması içinde Emniyet Basın Bürosu ve adalet mekanizmasında da Basın Savcılığı izler. Muhatap bellidir.

Bunun dışında rapor hazırlayarak, devlet aygıtını, Toplumsal Kurtuluş için harekete geçirmeye çalışmak yasadışıdır.

2) Eylülist dönemde Emniyet aygıtının, MHP'nin yerini alacak ve boşluğunu dolduracak biçimde yeniden düzenlendiği anlaşılıyor. Eylül öncesinde, böyle bir rapor hazırlama işini MHP örgütü üstleniyordu.

Bu dönemde her ilin emniyet Örgütü, MHP il örgütlerinin yerini almıştır.

3) Türkiye bugün bir tekelci polis devletidir.

Polisin DAL birimleri, bizlere karşı MHP kinyile donatılmıştır.

4) Toplumsal Kurtuluş ile ilgili bütün kovuşturma ve baskılar Ankara Emniyetindeki bu illegal örgütün raporunu "ilgili kuruluşlara" göndermesinden sonra başlamıştır. 1987 Kasım sayısı için birliktiş raporu derlenmesi bu tarihten sonra akıl ediliyor ve 1987 Kasım tarihinde çıkan beşinci sayı ile ilgili toplatma kararı, bu tarihten sonra alınıyor.

Bu rapor, illegal olduğu kadar da gülünçtür. Bu illegal rapora göre, bizim "Kürtlerin Kürtçe konuşmalarını desteklemek" türünden kötü işlerimiz var. Bunların kafalarında ırkçılık ve kalplerinde MHP kini var. Ne olacak? Eğer Türkiye'de Kürt varsa, bunların Kürtçe konuşmalarını desteklemek, varsa yasal engellerin ortadan kalkması için çalışmaktan daha doğal ne olabilir? Anadiliyle konuşmak isteyenlere karınca karınca destek olmak, bir insanlık görevidir. Ben, herşeyden önce bir insanım. Bir aydın sorumluluğum var. Ben sorumlu bir aydın olmaya çalışıyorum.

Bunlar hukuktan nasibini almamış polis şefleridir. Tekrarlıyorum. Ben, Ankara Emniyeti'nde ve DGM Savcı Yardımcısının odasında herşeyi gördüm; hukuk bulamadım. Bu ilkel polis şefleri, bugün, artık eski başbakanların ve yeni başbakanların tümünün, Kürtçe üzerindeki yasakların kaldırılması için demeçler verdiklerini bilmiyorlar mı? Böyle demeçler veren Turgut Özal ve Bülent Ecevit hakkında da illegal raporlar hazırlayacaklar, "ilgili kuruluşlara" gönderecekler mi?

Değerli Yargıçlar,

Bu ilkel ve illegal raporun bir maddesine göre, bizler, "ülkemizde sanki büyük bir Kürt toplumu varmışçasına" Kürtlerin tarihinin yazılmasını istemek ve desteklemekle büyük cürümler işlemiş oluyoruz. Bunun üzerinde de kısaca durmak istiyorum.

İnsan toplulukları, halk toplulukları karpuz değildir. Karpuzun küçüğü büyüğü olur; insanın, insan topluluklarının, halk topluluklarının küçüğü veya büyüğü olmuyor. Çünkü insan, insan toplulukları, halk toplulukları nicel değil, nitelidir.

## RAPOR

İlimiz, Konur Sokak 73/9 sayılı yerde yayımlanmakta olan ve sahipliğini Dönem Yayıncılık AŞ adına Bilgesu Erenus'un yazı işleri müdürlüğünü ise Orhan Gökdemir'in yaptığı, Esat Caddesi No: 44/2de bulunan Maya Matbaası tarafından basılan "toplumsal Kurtuluş" isimli derginin Şubat 1988 tarih ve 8. sayısı inceleme kurumumuzca incelenmiş olup inceleme neticesi aşağıya maddeler halinde çıkarılmıştır:

1 - Derginin 8,9,10,11,12,13,22,23. sayfelerindeki yazıların komünizmi övücü nitelikte olmakla birlikte birlikte komünizmi benimsemiş kişileri lider veya büyük bir öndermiş gibi göstermek suretiyle halkın duygularını sömürmek suretiyle bu yola ililmek istendiği,

2 - Derginin 24. sayfası ve daha birçok sayfelerinde kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan kitleleri devlete karşı gelmek yoluyla örgütlenmek, hapishanelere karşı çıkmak, halk arasında Kürt-Türk ayrımı yapmak, Kürtlerin Kürtçe konuşmalarını desteklemek,

3 - Ülkemizde sanki büyük bir Kürt toplumu varmışçasına Kürtlerin ve Kürt halk hareketlerinin bir tarih olarak yazılmasını, yayımlanmasını desteklemek gibi çabaların haktan istendiği,

4 - Diyarbakır Cezaevi başta olmak üzere cezaevlerinde büyük işkenceler yapılmış gibi göstermek suretiyle halkı kışkırtma cihetine gidildiği,

5 - Olağanüstü Bölge Valiliğinin herhangi bir öneminin olmadığını belirterek bu valiliği devleti sorumluluktan uzak tutmak için oluşturulmuş herhangi bir amacı olmayan kuruluşa benzeterek halkın bu bölge valiliğine karşı kışkırtılmak istendiği,

6 - Sonuç olarak derginin tamamen birçok sayfasında yer alan yazıların başta komünizmi övücü olduğu bir gerçektir. Bu sebeple dergi Basın Kanununun ilgili maddesi gereğince süreli yayın olduğundan süresi içerisinde incelenerek böyle bir raporla birlikte ilgili kuruluşlara gönderilmesi uygun görülmüştür.

3.2.1988 Saat: 14.30

Orhan Acar  
Emniyet Müdür Yardımcısı

A. Melik Kazıcı  
Güvenlik Şube Müdürü

Dr. Hasan Eryılmaz  
1. Şube Müdürü

Ertuğrul Çakır  
İstihbarat Şube Müdürü

Tarih yazmak suç değildir. Tarih yazılmasını desteklemek suç değildir. Ben, evimde Kürt tarihi ile ilgili kaynakları gören ve beni DAL'da sorgulayan polis ekibine de söyledim; yazı programım içinde Kürtlerin tarihini de yazmak var.

Bu illegal rapordan bir aktarma daha yapıyorum. "Diyarbakır Cezaevi başta olmak üzere cezaevlerinde büyük işkenceler yapıyormuş gibi göstermek suretiyle halkı kıskırtmak cihetine gidildiği". Bu da rapora konuluyor ve "ilgili kuruluşlara" gönderilerek devlet aygıtı Toplumsal Kurtuluş'a karşı kıskırtılıyor.

Eylülist rejimin bütün hapishanelerinin ve özellikle Diyarbakır'ın insanlık tarihinin karanlık noktalarından bir bölümünü meydana getirdiği konusunda artık dünyanın her tarafında yayın yapıyor. Acılar dinmiyor. Acısı olanların acılarını biz de duyuyoruz. Ne yazık, elimizden bunları yayımlamaktan başka bir çare gelmiyor.

Benim ve arkadaşlarımızın acısı olanlara bir yakınlığımız var. Acılarının dile getirilmesini "halkı kıskırtma" sayan kafalarla bizim aramızda dünya farkı var.

Bu raporu olduğu gibi buraya aldım. Yine de bir madesini tekrar yazmak istiyorum. Böylece bu polis şefinin kafası ile MHP kafasının aynı olduğunu kesinkes gösterebileceğimi umuyorum. Polis şefleri şunları da yazıp dağıtıyorlar. "Derginin 8,9,10,11,12,13,22,23. sahifelerindeki yazıların komünizmi övücü nitelikte olmakla birlikte komünizmi benimsemiş kişileri lider veya büyük bir öndermiş gibi göstermek suretiyle halkın duygularını sömürmek suretiyle bu yola itilmek istendiği; bu bozuk cümle ile bizler için yeni suçlar bulunmak istendiği anlaşılıyor.

Somut olarak ne olduğunu, kimin kastedildiğini bilemiyorum. Ancak bu sayıda yayımlandığı için, benim ve Bilgesu hakkında, İsmail Beşikçi hakkında övücü sözler söylediğimiz için aynı dava açıldı.

İki nokta var. Birincisi, bu illegal yazı ile daha sonraki gelişmeler arasındaki bağlantı açık ve nettir. Savcılığın kendi düşüncesiyle değil, illegal bir örgütün Ankara Şubesi olarak hareket eden polis şeflerinin uyarması üzerine, sekizinci sayıda İsmail Beşikçi'yi konu alan iki yazı için dava açtığı kesinlikle ortaya çıkıyor.

İkinci nokta ise şudur: Durum şaşırtıcıdır. Benim üniversiteden arkadaşım İsmail Beşikçi için övücü sözlerimden dolayı dava açmak yerine; neden Beşikçi türünün bu topraklarda bu kadar az yetiştiğine üzülmek gerekiyor.

Değerli Yargıçlar,

İsmail, bir derviştir. Türktür. Türklüğü ile bir sorunu olduğunu, Türk halkını küçük düşüren bir tek sözünü bilmiyorum; rastlamadım. İsmail

Türktür ve Kürtler üzerine araştırmalar yapıyor. Bunun için yıllarca hapis yatıyor. Hep gülüyüzlü kalıyor.

Ben İsmail'in yaptıklarını doğru buluyorum. Ancak bir kimsenin İsmail Beşikçi'ye saygı ve hayranlık duyması için İsmail'in yaptıklarını doğru bulması bile gerekli olmuyor. Araştırmaları için, inançları için, büyük bir gülüyüze on yıldan uzun hapis yatmak, her zaman onur vericidir.

Neden bu topraklarda İsmail Beşikçi türü bu kadar az yetişiyor?

Bu bir gizli örgüttür. Hukuk dışı işler yapıyorlar.

Bu illegal belgenin altındaki imzaların birisi Ertuğrul Çakır'a aittir; belgeyi, bizimle hiç ilgisi olmayan, istihbarat şube müdürü olarak imzalamış görünüyor. Bunun dışında, bizim dosyamızda, Savcı Yardımcısı Ülkü Coşkun ile Ankara Emniyeti arasındaki yazışmaların da aynı Ertuğrul Çakır tarafından imzalandığı anlaşılıyor. Bu kez Emniyet Müdür Muavini'nden; Ertuğrul Çakır'ın Toplumsal Kurtuluş üzerinde uzmanlaştırıldığı sonucunu çıkarabiliyorum.

Davamızın DGM Savcı Yardımcılarından Yüzbaşı Ülkü Coşkun tarafından izlenmesi benim için sürpriz olmadı. Evimde açlık grevi yapan veya başka nedenlerle tanıdığım Ankaralı öğrenciler DAL'dan Savcı Yardımcısı Ülkü Coşkun'un önüne çıkarıldığında beni de karşısına getireceğini söylediğini, bana sık sık aktardılar. Bu nedenle, Ankara Emniyeti'ndeki illegal kararını uygulamaya konmasında Savcı Yardımcısı Ülkü Coşkun'un rol almasını şaşırtıcı bulmuyorum.

Ancak Ankara DGM Savcı Yardımcılığı odasında sorgu sırasında Savcı Yardımcısı Ülkü Coşkun'un bir ara yine, düzenli sorguyu bırakarak "Yalçın Bey, Yalçın Bey bizim bir tek ideolojimiz var; Kemalizm ideolojisinden başka bir ideolojiyi yaşatmayız" demesini yadırgadığımı burada ifade etmek gereğini duyuyorum. Çünkü, ideolojilerin savcıların odasına girmemesi usulendirir.

Savcılar, yalnızca yasalarla bağlıdırlar.

Bu bir, ikincisi, bu ülkede Devlet Başkanı Kenan Evren, Bakanlar Kurulu Başkanı Turgut Özal, Muhalefet Partisi Başkanı Erdal İnönü hep Kemalist olduklarını söylüyorlar. Ben de Kemalist olmadığımı söylüyorum. Bu rejimi tekellerin egemenliğinde bir düzen olarak görüyorum. Kemalist sorgu ile birlikte Kemalist tekeli bir rejim oluyoruz, böyle niteliyorum.

Kemalizm bir mekteptir. Sosyalizm aynı bir mekteptir. Ben sosyalizm mektebindenim; sosyalist olmaya çalışıyorum. Türkiye'de sosyalist bir düzen kurmaya çalışıyorum.

Değerli Yargıçlar,

Türkiye'de herkesi Kemalist olmaya zorlayıcı bir ceza yasası ve maddesi bulunmuyor.

Türkiye'de sosyalist olmayı yasaklayan ve sosyalizmi kurma çalışmalarını suç sayan hiçbir yasa ve maddesi de yoktur.

Türkiye'de hem Komalizm ve hem de sosyalizm için mücadele ceza yasalarının dışına düşüyor.

Savcılığın bana kendi ideolojisini zorlamaya çalışması yersizdir. Yasa dışıdır.

Bir kitabımın içinde de var: Kemalizm bizi ileriye götürmez. Biz Kemalizmden geriye gitmeyiz.

Biz ileriye gitmek istiyoruz.

Bunların yazılması şaşırtıcıdır.

Hukuk Fakültesi'nde okumuş savcılar, yasalar yerine müphem ideolojilere göre suçlama yapabiliyor veya bulabildikleri bir suç için her hafta bir yeni insanı veya grubunu sanık sandalyesine oturtmaya çalışabiliyorlar. Bu, hukuk ve yasa kavramının çok büyük ölçüde zaafa uğramış olmasını anlatıyor.

Eylül darbesinin en büyük zararlarından birisi burada aranmalıdır. Darbe ve yönetimi ele alan asker kişilerin tek suçlayıcı olmaları ve radyo ve televizyonla birlikte basın sürekli olarak suç kampanyaları için kullanmaları büyük bir şanssızlık olmuştur. Türkiye'de önyargılar, kanun hükmü gücüne kavuşmuştur.

Türkiye önyargıların, kütleli vehimlerin yasa maddesi sayıldığı ve üstelik uygulanmaya çalışıldığı bir ülkedir. Polis şefleri, "Kürtlerin Kürtçe konuşmalarını desteklemek" türünden suçlar icat ettiler, savcılar Kemalist ideolojinin dışında kalan tüm düşünceleri mahkum etmeye çalışıyorlar, diğer yöneticiler her gün bir vehimlerini ulusal tehlike düzeyine çıkartarak, bunlar için ceza kesmeye çağrı yaparlar. Bütün bunlar kamu yönetiminin ahlışılmamış ölçüde keyfileşmesi olgusu ile yanyana gidiyor; kütleli vehimlerin ceza meddesi sayıldığı bir siyasal ortamda vehim ve önyargı yaratmak kaçınılmaz sayılıyor.

Kütleli vehimleri ceza maddesi saymakla Ortaçağ'ın engizisyon kurumu yanyanadır. Engizisyon ceza yöntemi, yönetenlerin vehimlerini kütleye mal etmesiyle uygulanabilmiştir.

Tekellerin polis devleti ile Ortaçağ yönetimi, bir açıdan, aynı tabana oturuyor; Ortaçağ'da birey yoktur. İnsan hayvana yakın, duymayan ve düşünmeyen amorf yaratıktır. Tekellerin polis devleti de, bireyi ezmek ve insanı kişiliksiz bir pelte veya en iyisinden deniz anası yapmak içindir; tekeller, sadece kişiliğini yitirmiş, medüz olmuş, eski insanların omuzlarında, yönetimlerini sürdürebiliyorlar.

Benim bu düzene itirazım, bir medüz veya en iyisinden bir hamamböceği olmamak içindir.

Sekiz yıldır kişiliğimizden önemli kayıplar verdiğimizize ve kayıpların, artık niteliksel bir boyut kazandığına inanıyorum.

Bunu gösterebilecek durumdayım. Tahmin edilebilir; Toplumsal Kurtuluş ile ilgili bilirkişi raporu da, polis şeflerinin illegal hazırlanan bir sayfalık rapor "ilgili kuruluşlara" dağıtıldıktan sonra başlıyor. Ne yazık ki, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku Kürsüsü'nden bir öğretim üyesi polis şeflerinin evhamlarını bilirkişi raporu olarak DGM savcılığı'na gönderebiliyor. Doç. Dr. Eralp Özgen, 1987 yılı Kasım ayında çıkan beşinci sayımızdaki "Partiya Karkeren Kürdistan" başlıklı yazımızla ilgili bilirkişi raporunu 18 Mart 1988 tarihinde imzalıyor.

Bu rapordan bir paragraf aktarıyorum. Bu paragraf bizi suçlamanın temelidir; üzerinde durulması gerekiyor. Doç. Dr. Eralp Özgen şunları ileri sürüyor: "Ülkenin bir bölümü başka bir ülke (Kürdistan) ve burada yaşayanlar da başka bir milletin (Kürt) unsuru olarak takdim edilerek, TCK'nun 142/3. maddesinde öngörülen 'milli duyguları yoketmek veya zayıflatmak için propaganda' suçunun unsurları yer almaktadır." Ben de buna karşılık, şunu söyleyebiliyorum: Eylül döneminde öyle anlaşılıyor, kişilerin okuma derecesi yükselince, evhamları da artıyor.

Türkiye'de milli duygular çok nazlı bir gelin midir ki, "Kürdistan" veya "Kürt" sözcükleri söylenir söylenmez ya zayıflıyor ya da yok oluyor? Türkiye'de milli duyguların zaafiyetini önlemek için "Kürdistan" veya "Kürt" sözcüğünü telaffuz eden herkese on beş yıl hapis mi kesmek gerekiyor?

Peki Türkiye'de Sultan Abdülhamid döneminde "Kürdistan" ve "Kürt" sözcükleri rahatça telaffuz ediliyordu, bugünkü Türkiye'nin Sultan Hamid'in dönemine göre daha ilkel olduğunu mu söyleyeceğiz? Peki, Türkiye'de ulusçu hareketlerin Sultan Abdülhamid döneminde başladığını, Türk Ocakları'nın bu dönemde kurulduğunu Türk Yurdu'nun bu dönemde çıktığını, M. Emin Yurdakul'un bu dönemde çıktığını, M. Emin Yurdakul'un ilk Türkçü şiirlerini bu dönemde yazdığını nasıl açıklayacağız?

Burada bir parantez açmak istiyorum: Şu anda yaptığımız işin onuru daha iyi anlıyoruz. Biz ve bizim gibi bir avuç insan olmasa, Türkiye'nin Hamid döneminden de koyu bir ilkeği yaşadığına inanmak gerekecektir, bunu önlemiş oluyoruz.

Parantez içinde şunu da belirtmek gereğini duyuyorum: Osmanlı düzeninde yargıçlar da ilmiye sınıfından sayılıyorlar. Bu, yargıçların da araştırma yaptıklarını ve kararlarını bilimsel çözümlemelere dayandırmak durumunda olduklarını gösteriyor.

Fakat zamanla yargıçların bilimsel donatılarının yetersiz kaldığına

inanıldığı zamanlarda kararların bilimsel dayanaklarını güçlendirebilmek için, tartışmaya açık olanlar da bilir oldukları varsayılan kişilerden raporlar alma yöntemi getiriliyor. Ancak bu yöntemde de, yargıçlar, aldıkları raporlardan özgür tutuluyorlar. Yargıçlar Kurulu, aldıkları raporu ciddiye alıp almamakta özgürdür; raporlar bağlayıcı bir güç taşıyor.

Ankara DGM Savcı Yardımcısı Ülkü Coşkun'un seçtiği öğretim üyelerinden alınan raporlar, bizim için çok sevindiricidir, hiçbir gücü olmadığını saptayabiliyorum. 1988 yılı Mart ayı içinde, YÖK sisteminde olsa da bir öğretim üyesinin, "Kürdistan" ve "Kürt" sözcüklerinin telaffuz edilmesiyle Türk "millî duyguları yok etmek veya zayıflatmak" suçunun işlendiği sonucuna ulaşabilmesi için kütleli evhamı da geride bırakarak paranoya içinde olması gerekiyor.

Burada sorgulanırken, sonunda verilecek yargı kararının oluşumuna katkıda bulunmaya çalışıyoruz ve ortada adı üzerinde bir "bilirkişi" raporu var. Bu raporda bir ceza hukuku öğretim üyesi, bir yazıda salt "Kürdistan" ve "Kürt" sözcüklerinin geçmesini, başkaca hiçbir kanıtı gerek duymadan on beş yıla kadar çıkan hapis cezasını uygun görüyor ve gösteriyor. Benim ise, burada bu kütleli evhamla enjekte edilen evhamları en yüksek düzeyde sağa-sola yaymaya ve böylece daha da çoğaltmaya çalışan öğretim üyesine çok kısa dersler vermem gerekiyor.

1) Türkler Anadolu'ya 1071 yılında, Doğu'da Malazgirt'te yapılan bir savaşı kazanarak girdiler. Bu tarih bugün bile bir bayram olarak kabul ediliyor.

Burada, Türklerin Anadolu'yu zaptettikleri tarihte, Anadolu için üç ihtimal düşünülebilir:

a) Türkler, Anadolu'yu zaptettikleri zaman Anadolu'da yine Türkler yaşıyordu. Bu ileri sürülebilir. Ancak saçmadır; çünkü, Türklerle meskun bir yere Türklerin girmesine "fethih" denemiyor. 1071 yılı Ağustos ayı, hala Anadolu'nun zaptı veya fethi sayılıyorsa, daha önce burada Türkler yaşamıyordu. Bu sonucu kesinlikle ileri sürebiliyorum.

b) Türklerin Anadolu'yu fethettikleri tarihte Anadolu'nun bir Afrika Jungle'ına benzediği iddia edilebilir. Vahşilerin ve hayvanların yaşadığı düşünülebilir.

Ancak Küçük Asya'nun Doğu bölgelerindeki arkeolojik kalıntılar böyle bir düşüncüyü hemen çürütüyor. Türklerden önce Anadolu'nun bu bölgesinde çeşitli uygarlıkların ve bunların yaratıcılarının yaşadığı biliniyor.

c) Öyleyse, "biz" Türklerden önce Anadolu'da başka halkların yaşadığının kabul edilmesi zorunludur. Küçük Asya'nın doğusunda "biz" Türklerden önce Ermeniler ve Kürtler yaşıyorlardı.

Şimdi, Değerli Yargıçlar, ben özgürlüğüme kavuştuğum zaman ve sa-

vunma aşamasında bu bölge için "Kürdistan" sözcüğünün kullanıldığı pek çok kaynak sağlamayı vaad ediyorum. Bunlar içinde Kemalist tarihi geliştirmek için kurulan Türk Tarih Kurumu'nun bilimsel dergisi "Bellekten" de var. Bunlar içinde Kültür Bakanlığı yayınları da olacaktır.

Ayrıca bu sözcüğün günlük basında da kullanıldığını gösterebiliyorum. Bütün bunlar varken bizim dergimizde "Kürdistan" sözcüğünü gördüğü için, belki de polis şeflerinin illegal raporlarından haberdar olarak, aşırı bir evham ile bize suç yakıştırmak hem bir cehalet örneğidir hem de bize yönelik bir iftira oluyor.

Sonra ne oluyor? Trakya sözcüğü mü Türkçedir? Ege sözcüğü mü? Yoksa Kilikya sözcüğü mü Türkçe oluyor? Türkiye'de kaç yöre veya yerleşim yerinin adı Türkçedir? Neden "Trakya" veya "Kilikya" dendiğinde ceza maddesi harekete geçmiyor? Yoksa "Anatolia" ve "Anadolu" sözcüğünün de Türkçe olmadığı, Helenler için "güneşin doğduğu" yönü ifade ettiği bilinmiyor mu?

Korkmamak gerekiyor.

Önemli olan tarih değildir. Önemli olan bir bölgede yaşayan halkın uluslaşma bilinci ve iradesidir. Bölgenin adının etimolojik kaynağı birinci derecede önemli olmaktan çok uzaktır.

Değerli Yargıçlar,

Yaratılan kütleli vahim içinde, Doç. Dr. Eralp Özgen hem büyük bir cehaleti sergiliyor ve hem de iftira ediyor. İtirazımın ötesinde Ceza Hukuku Doçenti, bizim yazımızı açıkça tahrif etmektedir. Bunu da göstermek istiyorum. Doçent Özgen şunları da rapor ediyor: "6 ve 10. sayfalar arasında yer alan 'Partiya Karkeren Kürdistan' başlıklı yazıda (başlık Türkçe olmadığı için anlaşılammıştır) PKK'nın görüşlerinin verileceği belirtilerek, burjuvazinin demokrasi adı altında demokratik güçleri ezmeye çalışarak, Güneydoğu bölgesindeki gerilla mücadelesi övülmek." Doçent Özgen'in yazdıklarının bu bölümünü de aktarıdıktan sonra, bunun, tam ve net bir çarpıtma olduğunu eklemem zorundayım.

Şu soru ortadadır: "Burjuvazinin demokrasi adı altında demokratik güçleri ezmeye çalıştığı" önermesinin ileri sürülmesinden, nasıl oluyor da, "Güneydoğu bölgesindeki gerilla mücadelesi övülmekte" sonuç önermesine varılıyor; bunu anlamak mümkün görünmüyor. Birinci önermeden ikincisini çıkarmak için aradaki mantık örgüsünün kurulması zorunludur.

Tahrifat var: Bu ifadenin hiçbir yanı bizim yayınımda yer almıyor. Bunlar Doçent Özgen'in evham dolu yakıştırmalarıdır.

Burjuvazi, demokrasi adı altında, demokratik güçleri ezer. Bu bizim değil, Doçent Özgen'in ifade biçimidir. Ancak bunu biz de söyleyebiliriz.

Ancak, kim bunu söylerse söylesin bundan, Güneydoğu bölgesindeki gerilla mücadelesinin övüldüğü sonucu çıkmaz. Bu, Sultan Hamid'in, "murat" sözcüğünden kendisinin tahttan indirileceği sonucuna yol açan evhamını hatırlatıyor.

Yargıçlar Kurulu,

DAL'da yüksek ışıkta, görünmez kişiler tarafından sorguya çekildiğimde, bana, bizim dosyalarımız arasındaki aslı gösterildi. Ben çok sevindim. "Demek, bunu da aldınız, bunun üzerindeki çizmelere, çıkarmalara bakarsanız, bizim suç işlemek için ne kadar titiz olduğumuz görülür" dedim. Bunu da dosyaya koyun diye ekledim. Bana, ışıkların arkasına gizlenen ses, "Tabii, biz sanığın lehine olan delilleri de topluyoruz" diyerek övündü. Ancak dosyamıza sayfalarca Kürdistan Press dergisi koyan DGM Savcı Yardımcısı, bunları kaldırmış bulunuyor. Bunları bulacağız. Buraya getireceğiz.

Evhamlı ve bilgisiz bilirkişi, bizi suçlarken bizim yayınıımızdan yalnızca şu kadarını alıyor: "Kürdistan'daki mücadele ve bunun açmış olduğu demokrasi cephesi hakkında olumlu tek bir söz söylemeyen, ondan uzak düşen gücünün yettiği kadar onun gelişimini engellemek için savaşan bütün sahtekar takımı. "Sadece "Demokrasi Cephesi" geçiyor ve Dev-Yol ile TKP ve TIP, bu demokrasi cephesine uzak kaldıkları için ağır biçimde eleştiriliyor.

Yargıçlar Kurulu,

Bu bilgisiz Ceza Hukuku öğretim üyesinin bağlı olduğu üniversitenin yayınlarını okumadığı anlaşılıyor. Ben okuyorum. Üniversitenin tarih yayınları açıkça "Kürdistan" sözcüğünü kullanıyorlar.

Değerli Başkan,

Ankara Emniyeti içinde bir gizli örgüt olarak çalışan polis şeflerinin 3 Şubat 1988 tarihli raporunu, dosya münderecatından öğrendim. Ancak sürpriz olmadığını söylemek durumundayım. MHP bizimle ilgilerdi. Şimdi, MHP'nin yerini alan gizli örgütün de düzmece raporlar hazırlayarak şer kuvvetlerini üzerimize salacağını biliyorduk; önlemleri davrandığımız tahmin edilmelidir.

"Kürdistan" ve "Kürt" sözcükleri bizden önce başka yayınlarda pek çok kez kullanılmıştır. Bugün ise her gün kullanılıyor. Her gün ilanlar veriliyor. Mustafa Kemal Paşa'nın görüşleri, kuşkusuz bu sözcükler de telaffuz edilerek, tekrar tekrar yayımlanıyor. Her gün gazetelerde ilanlar çıkıyor.

Bize bilirkişi seçilen öğretim üyesinin gazeteleri okumadığı anlaşılıyor.

Ancak kabul ediyorum: Polis şeflerinin uyarması üzerine raporunu

yazdığında bunlar azdı. Şimdi günlük kullanıma girdi.

Bu bilgisiz ve evhamlı ceza hukuku öğretim üyesine raporunu geri almak düşünüyor. Bu raporu önce çarpık olduğu için ve daha sonra da eskidiği için geri almaktadır.

Devam ediyorum: "Kürdistan'daki mücadele ve bunun açmış olduğu demokrasi cephesi"; bu, bizi suçlayan raporda, suçlanan yazıdan yapılan tek alıntıdır. Bu alıntının bir suçlama raporunda nasıl yer aldığını anlamak güçtür.

Yoksa bir "mücadele" yok mudur? Türkiye'de TC kuvvetleri ile örgütlü Kürtler arasında bir mücadele yok mu; yoksa ben mi yanılıyorum? Varolanı, Türkçe nasıl ifade edebilirdim? DAL'da yüksek ışık arkasından konuşan birisi, bana, eleştirmedim, karşı çıkan yazılar yazmadığım için baskı yapıyordu. "Hainler", "katiller", "bölücüler", sıfatlarını bol bol kullanmam isteniyordu. Bunları kullanmamak bir suç mudur? Ben bir Türküm, ancak savcı değilim. İstanbul basını da değilim; İstanbul basını bunu her gün yapıyor. Yetmiyor mu?

"Mücadele" demek nasıl suç olabilir? Ve üstelik bu mücadele sözcüğü, tek bir biçimde, "Demokrasi Cephesi" ile bağlanırsa, hâlâ nasıl suç aranabiliyor? Yoksa illegal polis şefleri gibi bilirkişi de PKK'nın, Dev-Yol, TKP ve TIP'i "sahtekar takımı" olarak eleştirmesinden mi rahatsız oluyor? Böyle bir rahatsızlığı DAL'da da sordum. Ancak Dev-Yol'dan ve hem de TBKP'den pek çok arkadaşımın kullanılan sözcüğü çok ağır bulmakla birlikte, polis şefleri ile bunlarla aynı kafa da üniversite öğretim üyelerinden gelen bu tür yakınlık ve koruyuculuk ifadelerinden daha çok rahatsız olacaklarımdan eminim. Biliyorum.

Geriye bilirkişi raporu kalıyor. Sıra bunlara geliyor.

Ancak önce bir sorum var; ortadadır. Ankara DGM bizim için neden bu kadar cahil insanları bilirkişi seçiyor. Bundan da öte ve benim merakımı son derece kurcalayan şu soru var; Ankara DGM bu kadar cahillerini nasıl buluyor?

Değerli Kurul,

Kurulunuzun kovuşturmanın devam ettiği gerekçesiyle kaldırmadığı ve daha önce Yedek Üye Deniz Yargıç Albay Ünal Özpınar tarafından imzalanan bir tutuklama kararıyla Ulucanlar'da, Merkez Kapalı Cezaevinde bulunuyorum. Şu anda "siyasiler" için ayrılmış bir koğuştta 57 "can" bir aradayız; tümüne yakını, aynı zamanda, mahkemenizin sanıkları oluyorlar. Yargı arkadaşlarımızın davalarıyla da ilgilenmek ve bunları bilmek durumunda kahyorum. Bir izlenim var: Mahkemeniz son derece yüküldür. Sizlerin bu dosyalar için insanüstü çaba harcamanız gerekiyor; aksi halde, dosya içeriğini bilmeden, leh ve aleyhte kanıtları incelemeyen, karar-

lar vermeniz kaçınılmaz görünüyor.

Böyle bir ihtimal kaygı vericidir. Ben de kaygı verici sonuçları önleyebilmek için kurulunuza yardımcı olmak istiyorum. Bu cahil ve gerçek bilmez kişilerin son cümlelerini duyarak, bilirkişi raporu yazdıkları sonucuna varmanızdan endişe ediyorum. Bu nedenle, bu cehalet belgelerinden yapmış olduğum alıntılara lütfen bakmanızı ve zamanınızı, insanüstü bir gayretle arttırmanız da gerekse, bu raporları mutlaka incelemenizi diliyorum.

Yine Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde ve gazetelerdeki yayınlardan anladığım kadarıyla, Ankara DGM Savcılık makamının gedikli bilirkişilerinden Doç. Dr. Zeki Hafizoğulları, 16 Haziran 1988 tarihli raporunda şunları yazıyor: "Devletin insan unsurunu teşkil eden Türklerin, şayet varsa, aralarında etnik farklılıklar göstermiş olması, yani ülkede bazı etnik grupların yerel veya yaygın olarak bulunması, Türkiye'de Türk ulusundan, Türk halkından, Türk milletinden başka bir halkın başka bir ulusun, başka bir milletin bulunduğu anlamına gelmez; çünkü böyle düşünülecek olursa bu, Türkiye'de birden çok egemenin bulunduğu anlamına gelir; bu da kuşkusuz Türk Devletinin inkarı olur." Yazdıklarını Ülkü Coşkun kanalıyla mahkememize veriyor.

Bir nokta çok açıktır: Eytül darbesi, Türkiye'yi bir evham deposu haline getirmiştir. Üniversitelerdeki öğretim üyelerinin kafalarına, hava pompalarıyla evham sıkıştırılmıştır. Doçent Hafizoğulları'nın kafası sıkıştırılmış bir evham topunu hatırlatıyor.

Bu Doçent Hafizoğulları'na göre, Türkiye'de ayrı etnik özellikler gösteren insanlar vardır ve bunlar "yerel ve yaygın" olarak bulunuyorlar ve yaşıyorlar. Doçent Hafizoğulları, bu kadarının söylenmesinde sakınca bulmuyor. Ancak burada durmayıp etnik olarak farklılık gösteren bu insan topluluğuna "halk" veya "ulus" dendiği anda bu deyiş, "Türk Devletinin inkarı olur"; Doçent Hafizoğulları, işte burada çok kaygılanıyor.

İrkçidir ve evhamlıdır.

Üstelik son derece cahil Hafizoğulları, "halk", "millet", "devlet", "egemenlik" nedir, bunların hiçbirini bilmiyor. Şimdilik bilmediklerinin ikisini savunma aşamasına bırakıyorum ve hukukçu olarak Kurul Üyelerinin çok iyi bildiği "devlet" ve "egemenlik" kavramları üzerinde durmak istiyorum.

1) Büyük Britanya, krallıkla yönetilen bir devlettir, "United Kingdom" deniliyor. Bir tek devlettir. Ancak içinde kimisinin dili de ayrı tam dört millet var. İngilizler, İskoçlar, Galliler olarak bilinen Welshler ve İrlandalılar olarak bilinen Irishler var. Üstelik İzlandalıların durumu karışıktır; bir ayrı İrlanda devleti var, merkezi Dublin olan Irish Republic ve bir de

IRA, Irish Republican Army, tarafından bağımsızlık mücadelesi var.

Dört millet bir devlet içinde ve tek egemenlik altındadır.

Bu bilgi şunun için: Doçent Hafizoğulları, bir bilmez kişidir.

2) Belçika'da ayrı dil konuşan ayrı milletler, bir devletin egemenliği altında yaşıyorlar.

3) Yugoslavya'da birden fazla millet bir devlette ve bir egemenlik altındadırlar.

4) İsviçre'de bir yerden diğerine geçildiğinde ayrı diller konuşulur. Her dili konuşan topluluk, İsviçre dışında o dili konuşan insanların oluşturduğu devletle sınır çiziyor. Ancak İsviçre bir devlettir.

5) Kıbrıs'ta şu anda, Türkiye'nin dışında pek kabul görmese de, iki devlet bulunuyor. Türklerin ve Greklerin ayrı ayrı devletleri var. Ancak bugün tartışılan Kıbrıs'ın tek devlete dönüştürülmesidir; konuşmalara bakıldığında, iki taraf da, tek devlete dönüşmeyi kabul ediyorlar. Bu gerçekleştiği zaman Kıbrıs, Türk ve Grek milletlerinden gelme Kıbrıslı Türk ve Grek halklarından oluşan bir tek devlete dönüşmüş olacaktır; eğilimin bu yönde olduğu anlaşılıyor.

Bir sonuç çıkarıyorum: Doçent Hafizoğulları'ndan hiç bilmediği bir konuda rapor istenmiştir. Raporuna bilirkişi raporu denemez, bilmezkişi raporudur.

Mahkememizin bir bilmezkişi raporunu hesaba katmayacağını görmek istiyorum.

"O nedenle, Türkiye'de Türk ulusundan başka bir ulusun olduğunu, Türkiye devletinde ulusal dil olan Türkçeden başka bir dilin de ulusal bir dil olduğunu söylemek ve egemenliğin tezahülüne katılmada temel niteliği eşitlik olan Türk vatandaşları arasında ırk ayırımı yapmak, bu suretle bir yerde veya bir bölgede oturan, Türk vatandaşlarının kafasında başka bir ulustan olma; 'azınlık olma' fikrini uyandırmakla, bunlara azınlık haklarından söz etmek veya referandum istemek, özerk bölgeler kurulmasını istemek TCK'nun 142/3. maddesi anlamında milli duyguları yoketmek veya zayıflatmak için propaganda yapmaktır."

Bunları da Doçent Hafizoğulları'nın 16 Haziran 1988 tarihli raporundan aldım; raporunun genel bölümünden buraya aktardım. Burada bir noktaya dikkat edilmesini diliyorum. Dosya içeriğindeki kayıtlardan anlaşılacağına göre Savcı Yardımcısı Yüzbaşı Ülkü Coşkun, Doçent Hafizoğulları'na bu görevi 14 Haziran 1988 tarihinde veriyor Doçent Hafizoğulları, görevini biz DAL'da hücrelere konduktan sonra alıyor. Rahat rahat çalışabilir; çünkü hücredeyiz. Ancak işi ağırdır; Yüzbaşı Coşkun, Doçent Hafizoğulları'na çok yüklü bir görev veriyor.

Böyle bir durumda Doçent Hafizoğulları'nın, doğrudan doğruya bizi

ve bu arada beni suçlaması gerekir. Ancak durum böyle olmuyor. Ya bizde ve bende yeteri kadar suç bulamamaktan ya da şaşkınlığından şaşırıyor.

1) "Özerk bölgeler kurulmasını istemek" diyor ve suçluyor. Tartışmalıdır. Ancak bu "istek" bana ait değildir; bu düşünceyi Aziz Nesin savunuyor. Savcı Yardımcısı ve bilirkişinin bir sorunu varsa Aziz Nesin'edir; beni aralarındaki sorunlara karıştırmamalarını istiyorum.

Ben hiçbir yerde "özerklik" iddiasıyla ortaya çıkmadım.

2) "Azınlık olma" fikrini uyandırmak da, TCK'nun 142/3. maddesi içinde rapor ediliyor.

Savcı Yardımcısı Coşkun ve bilirkişi Hafızoğulları, dergimizin kapısını yanlış çalıyorlar. Güçleri yetmeyince bizleri sanık sandalyesine oturtmak istiyorlar.

Kürtlerin bir azınlık olduğunu ABD Dışişleri Bakanlığı İnsan Hakları Sorumlusu Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Shifter, Dışişleri Bakanlığı'nın resmi raporunda ortaya attı. Türkiye'de yaşayan Kürtlere "azınlık" statüsü tanınmasını istedi.

Richard Shifter'in Türkiye'de Kürtlere azınlık statüsü tanınması isteği, Bab-ı Ali basınında yayımlandı. Tepkilerle karşılandı.

Eğer Savcı Yardımcısı Yüzbaşı Ülkü Coşkun ile seçtiği bilirkişi Doçent Hafızoğulları'nın güçleri yetiyorsa, gitsinler, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Shifter ile Bab-ı Ali basını sorumlularını bulsunlar ve sanık sandalyesine oturtsunlar. Eğer güçleri bunlara yetmiyorsa, benim sessiz sessiz hapis yatacağımı sanarak büyük bir yanlışlığa giriyorlar.

3) Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde de öğretim üyeliği yaptım. Anadilimin dışında bir dille ders verirken, Türk çocuklarına Türkçe ders okutamazken içim yanıyordu. ODTÜ öğretim üyeliğimiz sırasında da tepki mi dile getirdim.

Anadilinde konuşma, kendisini ifade etme ve yazma özgürlükleri elinden alınmış kimselere hep içim yanar. Bu, benim insan ve aydın yapımın ileri geliyor. İnsan ve aydın, yanmak içindir. Bu dünyada zaman zaman içi yanmayana, ben, insan ve aydın demem.

Bu topraklar üzerinde Kürt kardeşlerimizin Kürtçe konuşma ve yazma haklarının ellerinden alınmasına içim yanıyor. Bunu haksız ve yanlış buluyorum. Bu yasanın değişmesini istiyorum.

Bakanlar Kurulu Başkanı Turgut Özal, bu yasanın değişeceğinin işareti vermiştir.

4) Resmi dil başkadır, anadil başkadır. Bir Ceza Hukuku doçentinin bunu anlayamamasına da yanıyorum.

Bu üniversitelere bir YÖK gerekiyor. Ancak böyle olmamalıdır.

5) Türkiye'de bir Bulgar, bir Helen, bir başkası anadiliyle konuşabiliyor. Anadilinde eğitim yapan okulları var. Liseye kadar Bulgar veya Helen dilini ve kültürünü okutan eğitim kurumları var. Türkiye'de Bulgarca ve Helence gazete çıkıyor ve kitaplar yayımlanıyor.

Savcı Yardımcısı ile bilirkişi nerede yaşıyorlar?

"Şayet bazı antropolojik farklılık varsa, bu doğal veriler, Türk ulusunun insani unsurunun niteliğinden başka bir şey değildir. Kaldı ki, bugün, uluslararası hukukta 'azınlık'tan değil 'insan'dan; 'azınlık hakları'ndan değil, 'insan haklarından söz edilmektedir. Anayasanın 2. maddesi de zaten insan haklarına bağlı devletten söz etmektedir. Böyle olunca, Türk ulusunun insan unsurunu niteliğini giderici her çeşit 'ırkçılık' propagandası TCK'nun 142/3. maddesinin ihlaline vücut verir."

1) Bilmez kişi, bizi suçlayabilmek için uyduruyor.

2) "İnsan hakları" tanımlaması bir Reagan jargonudur.

3) Bir dış hukuk belgesi olan Lozan Antlaşmasında "azınlık" kurumu yer alır.

4) Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Bulgaristan'da bir Türk azınlığı bulunduğu görüşünü savunuyor.

Ben kullanmadım. Ancak "azınlık" sözcüğünde en küçük bir suç bulunmuyor.

Bir azınlığın, bir halkın ve giderek bir ulusun varlığından söz etmek ırkçılık değildir. İrkçilik, diğer bütün halkları ve ulusları, bir başka millet içinde saymaktır. İrkçilik, kendi ulusunu diğer bütün ırklardan üstün görmektir. İrkçilik, kardeşliği reddetmektir.

Değerli Kurul,

Büyük bir dosya acele ile, 14 Haziran 1988 tarihinde Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Zeki Hafızoğulları'na veriliyor. İş zor görünmüyor, sınav zamanıdır.

Bir kolaylık var. Televizyon, yabancı filmlerin Türkçe dublajını televizyonda ve asıl dilden konuşmaları da, aynı anda radyoda yayımlamaya başladı. Ben de gördüm; bir genç kız papatya falına bakıyordu. "He loves me, he loves me not, loves, loves not, seviyor, sevmiyor, diyerek papatya yapraklarını koparıp koparıp atıyor.

Doçent Hafızoğulları'nın iki günde aynı yöntemle dosyamızı incelediği anlaşılıyor. Dosyayı önüne almıştır; "suç var, suç var, suç yok, var var..." diyerek yaprakları arkasına atmıştır. Çok acele yaptığını, tekrarlara söyleyebiliyorum.

1) 16 Haziran 1988 tarihinde DGM Savcı Yardımcısı Yüzbaşı Ülkü Coşkun'a yetiştirdiği raporunun "inceleme konusu eserler" bölümü "Kürdistan Press" dergisinin Doçent Hafızoğulları'na verilen yirmi küsur say-



fasıyla ilgilidir. Tahmin edilebileceği gibi, kafası bir evham yumağı olan Doçent Hafizoğulları, derginin isminde "Kürdistan" sözcüğü geçtiği için "suç var" diyor. Ancak acelesi de var. Acele içinde bu yazıların Toplumsal Kurtuluş'ta yayımlanıp yayımlanmadığını araştırıyor; bunların hiçbirini Toplumsal Kurtuluş'ta yayımlanmamış oldukları için bizim davamızı ilgilendirmiyor.

2) Bundan sonra, "Demokrat Çağını Doldurdu" başlıklı yazıyı incelediğini belirtiyor ve ne yazık, tümüyle aynı dergide yer alan Aziz Nesin'le ilgili yazıyı suçluyor. Buna daha önce değindim; daha sonra da değineceğim. Ya acele ile ya da benimle ilgili yazıda hiçbir suç olmadığı için, bu sayının toplatma kararına da benim değil Aziz Nesin'in konuşmasının gerekçe yapıldığını tekrarlıyorum, Aziz Nesin suçlanıyor. Bu da biz sanıklara ilgilendirmiyor.

3) Arkasından bir "suç yok" yaprağı çeviriyor.

4) Bundan sonra şu geliyor. "Duvar Yazıtları -3" başlıklı yazıda 'Hapishaneleri eleştirmek görünümü altında kanunun cürüm saydığı fiiller açıkça övülmüş, bu suretle TCK'nun 312. maddesi ihlal edilmiştir." Olduğu gibi aktardım. Dıştaki çift tırnak benimdir; içindeki tırnak Hafizoğulları'na aittir. Ancak Hafizoğulları'nın çok acelesi var; tırnağı açıyor ve kapamayı unutuyor. "Duvar Yazıtları 3. başlıklı" ibareyi de ancak biz anlayabiliyoruz; dergiyi bildiğimiz için bir anlam verebiliyoruz. Kurulun dergiyi eline almadıkça, bir anlam vermesi mümkün değildir.

Kuşkusuz buna rapor denilemez. Bu kısa ve imla kuralları açısından ilkokul öğrencilerine uygun paragraf, bilirkişi kurumu açısından bir yüzkarası ifadesidir. Bilirkişi, suç hükmü vermek değil, neden suç olduğunu anlatmak durumundadır. Bilirkişi dergimizde yayımlanan hangi ifade veya cümlelerde suç işlendiğini tartışmalı bir dille ortaya koymak durumundadır.

Bu yapılmadığı sürece, "Kim bu Hafizoğulları?" sorusu ortaya atılır. Bir fetva emiri mi? Sıkıyönetim komutanları bile suçlarken açıklama yapma sorumluluğunu duyuyorlar.

5) Hafizoğulları, kafası evhamla dolu bir kimsedir. Bu suçlaması da, Ankara Emniyeti'ndeki gizli polis şefleri toplantısında alınan karara ve yapılan suçlamalara uygun hareket etmekten başka bir anlama gelmiyor. MHP işlevlerini üstlerine alan polis şefleri, benim ve Bilgesu'nun İsmail Beşikçi hakkındaki övücü ifadelerimizden rahatsız oldukları için, bilirkişi seçilen Doçent Hafizoğulları hemen suçlama raporu yazıyor.

Ancak belki de isteksizlikle ve acele ile raporunu boş veriyor.

Arkasından iki yazı geliyor. Kürtlerle ilgili değil; polis şeflerinin raporuna da uygun olarak, Doçent Hafizoğulları "suç yok, suç yok" diyor.

6) Kuşkusuz, Hüsnü Öndül Arkadaşımın yazısı Kürt sorunu ile ilgili olduğu için Hafizoğulları "suç var" deyiveriyor.

7) "Kürt Sorunu Mecliste" başlıklı kısa yazı, İstanbul Milletvekili Mehmet Ali Eren'in mecliste yaptığı konuşmanın, diğer gazetelerden alınarak yapılan kısa bir özetidir. Papatya falında Doçent Hafizoğulları'nın bunun içinde "suç var" diyeceğini beklemek gerekiyor. Gerçekten de Doçent Hafizoğulları hem "suç var" diyor ve hem de bunu üstün bir cehaletle yapıyor. Ceza Hukuku Doçenti, Millet Meclisinin yayımladığı Tutanak Dergisi'nden de habersiz görünüyor. Çünkü şöyle buyuruyor: "Anayasanın 53. maddesi dolayısıyla bu sözlerin milletvekili bakımından suç teşkil etmesi, yayımlandığı zaman da suç teşkil etmeyeceği anlamına gelmez". Bunları yazabiliyor; her milletvekilinin meclisteki her sözünün önce Tutanak Dergisi'nde yayımlandığını ya bilmiyor ya da bilmek istemiyor. Tutanak Dergisi de bir yayındır; suç varsa önce burada aranması gerekiyor.

Tutanak Dergisi'nde suç aramak abesle uğraşmaktır.

Dahası var. Hafizoğulları bir de şöyle cümle kuruyor: "Mehmet Ali Eren'in beyanları yorumlanarak verilmiş, dolayısıyla bu beyanlar vesile kılınarak yazıda TCK'nun 142/3. maddesini ihlal eden beyanlara yer verilmiştir." Doçent Hafizoğulları, iki satıra üç "beyan" sözcüğü sığdırarak bilirkişilik düzeyini de sergiliyor.

Daha önemli bir nokta var: Bu bilmez kişi Mehmet Ali Eren'in sözlerinde değil de bizim yorumlarımızda suç buluyor. Ne kadar yüreksizler! ABD Dışişleri Bakanı konuşuyor; biz suçlanıyoruz. Aziz Nesin tartışıyor; ben tutuklanıyorum. Milletvekili Mehmet Ali Eren konuşuyor; biz sanık yapılmak isteniyoruz.

Peki bir insan nasıl sanık yapılır? Şimdi sorguda kurulunuz ne soracak ve biz ne cevap vereceğiz? "Suç işlemişsiniz, nasıl oldu" diye mi soracaksınız? Biz, kurulunuza "Suçumuz nedir, ne ile suçlanıyoruz" dersek hangi cevabı alacağız? Çünkü Savcılık iddianamesi, bizim burada suç işlediğimizi ileri sürüyor ve ne söyleyerek, yaparak, yazarak suç işlediğimiz konusunda en küçük bir ipucu vermiyor. Kesindir, bilirkişiye güveniyor. Bilirkişi de bizim nasıl suçlu olduğumuz konusunda en küçük bir açıklama getirmiyor. Hepsi bu kadar; Ankara Emniyeti'nde MHP'nin Ankara il örgütü veya genel merkezinin işlevlerini üstlenmiş bir gizli komite bizim suçlu olduğumuzu ortaya atıyor ve Ankara DGM Savcı Yardımcısı Ülkü Coşkun ile Ankara Hukuk Fakültesi'nde Doçent Zeki Hafizoğulları "el hak, suçludurlar" diye tekrarlıyorlar.

Ortada teknik anlamda, usul hükümlerine göre, ne bir iddianame ve ne de bilirkişi raporu var. Boştur.

8) "Şeyh Said Ayaklanması Dinsel İrtica mı? başlıklı yazıda Kürt ve

Türk sosyalistinin hem fikir olmadıkları konusu Şeyh Said isyanının mahiyet olduğu, bu isyanın dinsel değil ulusal mahiyette olduğu, bunun Kürt ulusal ayaklanması olduğu Kurtuluş Savaşı zamanındaki siyasi ortamı, diğer tarihi olayları belgeler göstererek kanıtlamaya çalışmaktadır."

Doçent Hafızoğulları'nın bir başka konuda "suç var" fetvasından bir paragrafı yine olduğu gibi ve cümle düşüklükleriyle birlikte buraya aldım. Eğer Hafızoğulları bunu yapıyorsa, bunu yazdığı kesindir, bizi suçlamıyor demektir. Bu sözler suç yüklü değildir; bunları yazarak Doçent Hafızoğulları bir yandan, Toplumsal Kurtuluş dergisini övmüş oluyor. Çünkü bunlar, üniversitelerde fakültelerin bilimsel dergilerinde yapılması gerekli işlerdendir, biz bunu yapıyoruz.

Değerli Kurul,

Yayınların ve ileriye sürdüğüm tezler hakkında ne ölçüde bilgilisiniz, bilemiyorum. Bildiğim, çok yüklü olduğunuzdur. Mahkemenizin yükünün, sağlıklı yargılamayı zorlayan ölçüde yüksek olduğunu anlıyorum. Bu nedenle geniş tartışma ve tepkilere yol açan tezlerimden habersiz olduğunuzu tahmin etmek zorundayım.

Kısaca haber vermek durumundayım: Cumhuriyet tarihiyle ilgili temel bilgileri, şu anda bile alt üst etmiş bulunuyorum. Bu çerçevede kısa bilgi şudur.

1) Birinci İnönü zaferinin olmadığını Harp Tarihi kayıtlarına dayanarak gösterebildim.

2) Çerkez Ethem'in, Kurtuluş Savaşı'nda Türk kuvvetlerine silah çekmediğini ve silahlarını Greklere değil, Türk tarafına bıraktığını kanıtlandım.

3) Türk ve Sovyet tarihçileri Şeyh Said isyanında İngiliz planlama ve rolü olduğunu ileri sürüyordu. Bunun doğru olmadığını Said'inin dinsel tutucu bir ayaklanma olduğunu yazdım.

Behram Arda imzasıyla dergimize yayımlanmak üzere bu konuda bir yazı gelince bu düşüncemi de ilk önce benim ileri sürmüş olduğumu öğrendim. Behram Arda, Said'in isyanının toplumsal ve ulusal bir yanı olduğunu, benim de, doğrunun sadece bir bölümünü görebildiğimi yazıyordu. Hukuk denetiminden sonra, beni eleştirdiği için Arda'nın görüşünü çok doğru bulmamakla birlikte, yayımlamaya karar verdik.

Bunlar yapılmalıdır. Bunlar bilimseldir. Bunları yapmayacağız da ne yapacağız?

Değerli Kurul,

Eskiden yargıçlar ilmiye sınıfından sayılıyorlardı; tekrarlıyorum. Buna dayanarak şunu ekliyorum: Bütün önemli dinsel olaylar, ulusal renklidir ve toplumsal içerik taşıyor. Sekizinci Henry döneminde, İngiliz kilise-

sinin Roma papalığından ayrılması İngiliz-ulusçu gelişmelerde ve modern devletin kurulmasında önemli bir yere sahip görünüyor ve eş zamanlı olarak gerçekleşiyor. Marthin Luther'in dinsel başkaldırısının da, toplumsal ve Alman-ulusçu bir renk taşıdığı biliniyor.

Dinsellik ile ulusallık yanyana giden bir tarihe sahip görünüyor.

Bu yazı için Doçent Hafızoğulları, evhamla dolu kafasına göre, bizleri suçlamak amacıyla yazarının "bunun Kürt ulusal ayaklanması olduğu" görüşünü dayanak yaparak "suç var" fetvasını veriyor. Peki Said'in ayaklanması için "bunun Kürt ulusal ayaklanması" olduğunu ileri sürmekle nasıl suç işlenmiş olabilir; bu, Türkiye Cumhuriyeti'nin de resmi görüşü değil mi? Türkiye Cumhuriyeti tarafından bastırılan önde gelenleri idam edilen ve arkasından kütleli tehcirlerin gerçekleştirildiği bir başkaldırı, ulusal renk taşıyorsa sınıfsal damga mı taşıyor? Kanla bastırılmış bir isyana, Kürt-ulusçu demekle nasıl suç işlenebilir?

"Görüldüğü üzere, yazı bütünlüğü içinde ele alındığında tarihi bir vakıa tarih biliminin metodlarıyla ortaya koyulup incelenmemekte, tersine tarihi bir olay Kürt kurtuluş savaşının simgesi olarak gösterilmekte, Türkiye Cumhuriyeti'nde kanunlarına göre bir eşkiya hareketi olarak cereyan etmiş olan bir olay ulusal kurtuluş savaşı olarak gösterilmiş, sınırları uluslararası antlaşmalarla çizilmiş Türkiye devletinin ülkesinde bir Kürt ulusunun varlığından söz edilmiş, böylece sözkonusu yazıyla TCK'nun 142/3. maddesi hükümü ihlal edilmiştir."

Bunları da yazan Doçent Hafızoğulları, dergimizde yazının "tarih biliminin metodlarıyla" yazılmadığını ileri sürüyor. Doçent Hafızoğulları'nın tarih bilimiyle ilgilenmemek bir yana pek tarih kitabı bile okumadığı izlenimi alıyorum. Tarih bilimi bir yana hukuk tarihiyle ilgili sağlıklı bir bilgisi bulunmuyor; bir isyan için "Türkiye Cumhuriyeti'nde kanunlara göre bir eşkiya hareketi olarak cereyan etmiş bir olay" diyebilen bir kimsenin hukuk tarihi değil ancak köy kahvesi dedikoduları bildiğine hükmetmek gerekiyor.

Tarih bilimin metodlarından söz ediyor ve bir tarih olayının kanunlarda "eşkiya" hareketi olarak tarif edildiğini ekleyerek tarihsel olaylara kanun tariflerine göre bakmamayı bile suç sayabiliyor. Bu kadar karışık bir kafadan bir "bilirkişi" raporu alınarak bizler suçlanmak isteniyoruz.

Doğrudur: Bizleri ancak, evhamdan karmakarışık olan kafalar suçluyorlar.

Hukuk platformunda olduğumuzu düşünmek istiyorum. Bizim dergimizde ve yazıda Şeyh Said övülmemiştir. Ancak varsayalım övüldü. Bundan dolayı ceza biçmeye kalkmak, kütleli evhamları ceza yasası haline getirmekle özdeş tutuyor.

1) Kişiyi değil, yaptıklarını, kanunun suç saydığı eylemlerini övmek suçtur.

2) Yasalar önünde Şeyh Said ile Adnan Menderes arasında bir ayırım bulunmuyor. Her ikisi de, yasalarla kurulmuş özel mahkemelerde yargılandıktan sonra asıldılar.

Bugün Adnan Menderes göklere çıkarılıyor.

Suç varsa, Savcılar, Menderes'i göklere çıkaranlarla uğraşmalıydılar.

Biz suç işlemiyoruz.

Geriye Doçent Hafizoğulları'nın bir raporu kalıyor; üzerine 20 Haziran 1988 tarihinde teslim edildiği yazıyor. Hatırlanacaktır; bu tarih, bizim DAL'dan alınarak Ankara DGM'ye gitmek üzere harekete geçirildiğimiz gün oluyor. Sonra vazgeçildiğini yazmıştım; bu arada 12'nci sayımızla ilgili operasyon başlıyor. Savcılık makamı, DAL'da hücreye hapsedtiği Genel Yayın Yönetmenimiz İlhan Akah'nın bu sayının yazı işlerini de üstlendiğini keşfediyor ve gedikli bilirkişiyi harekete geçiriyor.

Savcı Yardımcısı Yüzbaşı Ülkü Coşkun, Doçent Zeki Hafizoğulları'na görev verdiği tarihi açıklayan tutanağı dosyaya koymamayı tercih etmiş görünüyor. Bana, Doçent Hafizoğulları'nın bu görevi 20 Haziran 1988 tarihinde aldığını ve aynı gün raporunu yazdığını düşünmek çok makul geliyor.

Böyle militan bir bilirkişi bulunamaz. Bizleri suçlamayı kutsal görev biliyor. Kısa bir zaman içinde bunları inceleyemeyeceğini belirtmeyi akıl edemiyor ve yeni bir rapor yazmayı reddedilemez görev sayıyor.

Kurul Üyeleri,

Bu rapora da bir göz atmanızı diliyorum. Hazır bir makaleden bazı sayfaların buraya alındığını düşünmek kaçınılmazdır. Doçent Hafizoğulları'nın bizleri suçlayan satırlarının önüne koyduğu bilgiç sayfaların bizimle bir ilgisini saptamak kolay görünmüyor, ancak Hafizoğulları'nı tanıtmaya yarıyor.

"Yıkıcı bir doktrinin takipçisi kişi, devletin ve halkın büyük çoğunluğunun ihtilalci faaliyetlerinde kendisinin serbest bırakılmasına ilgisiz kalmasını beklemeye hakkı yoktur. Eğer kişi bu faaliyetini yürütmeyi/gerçekleştirmeyi istiyorsa, sorumluluğu yüklenmelidir ve topluma ve devletin içinde bulunduğu meşru müdafaa'nın sonuçlarına katlanmalıdır. Ancak modern yıkıcıların temel niteliği sözkonusu yükümlülükten/sorumluluktan kaçmak ve kendilerine sevilen rejimlerde kabul edilmediğini itiraf ettikleri liberal düşünce ilkesinin saflığını yararlarına sömürerek yükümlülüklerinin eziyetinden kurtulmaktır". İşte bize bulunan bilirkişi, bu satırların yazarı oluyor. Bize böyle bir bilirkişi bulunmasına seviyorum.

Hiçbir cümlesi doğru dürüst olmayan bir bilirkişi çıkıyor; tam anlamıyla bir bilmezkişidir. Bir polis kafasını sergiliyor; beni ve arkadaşlarımı "liberal düşünce ilkesinin saflığını" sömürmekle suçluyor. Cahil daha önce yalnızca dört gün önce yazdığı bir diğer raporda, benim, "Demokrat Çağını Doldurdu" başlıklı bir konuşmam bulunduğunu ve bunu Aziz Nesin'in konuşmasıyla karıştırdığını unutuyor.

Bizim liberal düşüncenin arkasına sığındığımızı iddia ediyorsa, bunu göstermek durumundadır. Ancak böyle bir iddiası olduğunu sanmıyorum. Raporunu bir günde hazırladığını gizlemek için başka bir yerden aldığı sayfaları raporunun önüne koymuştur, bu anlaşılıyor.

"Roma devleti, kendi bakış açısından, Roma'nın hükümlerlik duygusunu bozmak için doktrinler yayan Yunanlı filozofları nasıl kovmakla iyi ettiyse hıristiyanlığın kendisi yönünden siyaseten dağıtıcı ve toplumsal bakımdan yıkıcı faaliyetleriyle mücadeleyi de görev saymıştır. Aynı şekilde, kilise kendi açısından, kendi dünya düzeninin itibarsızlığına yol açan ıslahatçı dine aykırı, din dışı/erotik düşüncelerinin propagandasını takip etmek veya takip ettirmek haklı olmuştur. Ne tarihe takaddüm etmek ne de gerçekleştirici uygun olmayan ölçütlerle tarihi fiilleri yargılamak mümkündür."

Bunun da Türkçesini pek çözebilmiş değilim. Fakat bu bilirkişinin, aykırı görüşlerin sahiplerini, nerede ise odun yığınları üzerinde yakmaya bile icazet vermeye hazır olduğu görülüyor.

"O halde, devlet kendini korumalıdır. Ancak, gerçekleştirmeleri için cebir kullanmayı gerektirmeyen düşüncelerde genellikle polis tedbirleri yeterlidir; buna karşılık, bir doktrin zafere ulaşmak için cebri/violanza de kabul ederse, hatta propaganda veya övmeye kolayca elde ediliyorsa, cezai bastırmaya başvurma tamamen haklıdır."

Bu aktarma ile bu bilirkişiyi bitirmiş oluyorum. Bu bilirkişi, bize ceza getirmez; ancak seçeni anlatmaya yarıyor. Yargıçlar Kurulu, işte kafa ortadadır; "Gerçekleştirmeleri için cebir kullanmayı gerektirmeyen düşüncelerde genellikle polis tedbirleri yeterlidir." Bu ne demek oluyor? Düşüncelere ve üstelik cebir vaaz etmeyen düşüncelere polis tedbiri tavsiye eden bir Ceza Hukuku doçenti çıkıyor. Polis tedbiri? DAL'a atmak ve cebir vaaz etmediği için basit sayılan düşünce sahipleri DAL'a konmalıdır, işte ilkel bilirkişi raporu bunu vaaz ediyor.

Sonra? Sonra ise şöyle yazılıyor: "Hatta cebirden bağımsız olarak tehlikeli ve zararlı netice başit bir propaganda veya övmeye kolayca elde ediliyorsa, cezai bastırmaya başvurma tamamen haklıdır." Üstelik cebir içermeyen basit propaganda ceza ile bastırılmalıdır; Doçent Hafizoğulları kendisini kaba bir biçimde ortaya döküyor.

Doçent Hafızoğulları'nın kendi düşüncesinin olmadığı anlaşılıyor, kafasına sokulanları kusakarak bilirkişi raporu yazdığını sanıyor. Burada duyuyorum.

Sadece bir raporun kullanılmayacağını ekliyorum. Çünkü teknik açıdan da sakattır.

Bu raporun sekizinci sayfasında şu yazıyor: "Frankfurt'ta 1 Mayıs' yazıda yer alan 'Kürtlerin devrimci sol etrafında kenetlenerek bunları aşığı dile getiriliyor', 'PKK'nın anti-sömürgeci, anti-emperyalist ve anti-feodal ulusal kurtuluş mücadelesinde, Kürdistan işçi sınıfı ilk defa ulusal ve toplumsal kurtuluş çıkarları yönünde Kürdistan şehirlerinde yığınsal 1 Mayıs kutlamaları yaptı. Şehitler verdi, zindanlara düştü, direnişler geliştirdi' yukarıdaki gerekçelerle, karar verme hakkının kötüye kullanılması olup TCK'nun 142/3. maddesinin haber verme hakkının kötüye kullanılması olup TCK'nun 142/3. maddesinin ihlaline vücut vermektedir."

Doçent Hafızoğulları, aynı raporunun onuncu sayfasında bütün suçlamalarını "sonuç" başlığı altında özetliyor. Bu özetten aktarıyorum.

"3) 'Frankfurt'ta 1 Mayıs' başlıklı yazıyla TCK'nun 142/4, 311, 312. maddeleri ihlal edilmiştir."

İşte bize uygun görülen bilirkişi budur. Sorumsuz ve her türlü ciddiyetten uzak bir memur görünümüyle ortaya çıkıyor. Önce "suç var", 142/3 ihlal edilmiştir" diyor. Propaganda fıkrasını hatırlıyor. Sonra unuttuyor "142/4" diyor. Sonra eksik kalmaması için sayıyor; 311, 312. Hepsini bu kadar.

Sıra bana yapılan suçlamalara geldi.

1) Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcılığı'nun 13 Haziran 1988 tarihli "çok ivedi" ve "günlü" yazısında şu var: "Sanık Orhan Gökdemir'in yayın yoluyla Kürtçülük ve bölücülük suçuna azmettiren Doçent Yalçın Küçük ile Toplumsal Kurtuluş dergisi sahibi Bilgesu Erenus'un derhal yakalanmaları". Bu yazıya göre, yazı işleri müdürümüzü Kürtçülük ve bölücülük yapmaya azmettirmek iddiasıyla gözaltına alınmış bulunuyorum. Başka bir suçlama görünmüyor.

2) Poliste hep PKK'yı legalize etmekle, PKK'nın yapamayacağını yapmakla ve PKK'yı eleştirmemekle suçlandım. Bunun için ısrarla sorguya çekildim. Bunun için hücre yaşamına mahkum edildim.

Gözlerim bağı olarak getirildiğim bir odada yüksek ışıkta sorgulandım. Daha sonra sorgulamamın bir bölümü yazıya dökülürken bana, bu sorgunun videoya alındığı söylendi. Ayrıca Emniyet'ten DGM'ye yazılan ve dosyada bulunan bir yazıda videoların DGM'ye gönderildiği kaydediliyor; söylediklerimin doğruluğu video kayıtlarından kontrol edilebilir.

3) 18 Haziran 1988 tarihli poliste alınan ifademde şu var: "Eğer yazı iş-

leri müdürümüz bu yazının konmasını 'Yalçın Küçük Hocamız istedi, ısrar etti, suç yoktur dedi, ben de bunun üzerine koydum' diyorsa ben bunları tümüyle kabul ediyorum." Ayrıca bunları kabul etmem için hücreye konmama da gerek yoktur.

Eylül döneminde hakkında en çok dava açılan kimse olduğumu hesaplıyorum. Yazı ile veya telefonla DGM'ye, sıkıyönetim mahkemelerine çağırıldılar, hep gittim.

Bu bir tehdittir. Bizi yolumuzdan döndürebilmek için başvuru son şarkılardan birisidir.

4) Toplumsal Kurtuluş dergisinin beşinci sayısında yer alan PKK ile ilgili yazı nedeniyle sürekli sorgulandım.

18 Haziran 1988 tarihinde tutanağa geçirilen cevaplarımdan birisinde şunlar ifade ediliyor: "Bu yazıda hiçbir hukuki sakınca görmüyorum. PKK görüşlerine bizden çok günlük basın yer veriyor, günlük basın PKK'nın ayrı bir devlet istediğini yazıyor, ayrıca bölücü olduğunu yazıyor, "hain" diyorlar, fakat PKK'nın görüşlerini tam olmamakla birlikte, suçlamakla birlikte yayımlıyorlar. Aynı bir Kürt devleti kurmak istediklerini bölücülük yaptıklarını hep biz günlük basından okuyoruz. Bizim yazdığımızda bir tek suç cümlesi yoktur." DAL'da, bana, küfrederek hain diyerek PKK konusunda herşeyin yazılabileceği, bütün elfazın kullanılacağı dersi verildi. Bu dersi reddediyorum.

Bizim yazdıklarımızda suç yoktur.

5) "Bu yazıda bizim bir propaganda yaptığımız söylenemez, hiçbir suç işleme yönümüz yoktur, bu yazı ile komünizm propagandası yapmak amacı yoktur, kanımca toplumun ilgilendiği bir örgütün, hatırladığıma göre, daha çok Türkiye'deki diğer sol örgütler hakkındaki görüşümü açıklayan yazıdır. PKK'nın Türkiye'deki diğer sol örgütleri eleştiri yazısıdır. DGM Savcılığı PKK'nın eleştirdiği örgütlerin savunmasını yapan bir duruma girmemelidir. PKK'nın diğer sol örgütlerin eleştirilerini aktarmamızdan dolayı bize ceza kesilmemesi lazımdır." Emniyet'teki polis ifademde bunlar da yer alıyor.

Emniyet il müdürlükleri, MHP'nin işlevlerini üzerine alıyorlar. Solu ezme pratiklerinin yanında, uzlaşmacı, düzene hiçbir itirazı kalmamış, düzenin ikram ettiği kırıntılarla uyuşmuş bir sol yaratmak resmi politika haline gelmiş durumdadır; biz bu politikanın dışındayız.

Suç işlemiyoruz.

6) "Türkiye toplumunda artık her günkü tartışmaya giren PKK konusunda, kanunun suç saymadığı unsurlardan oluşan doğru bilgileri dergimizde yayımlamaya çalıştık; buna her basın organının riayet etmesi gerektiğini yazıyoruz."

Bu paragrafı da, polis ifademden aktarıyorum. Basın, budur. Basın yalnızca tiraj değildir. ABD'de Vietnam savaşında, Vietnamlıların görüşlerini açıkça yazanlar olmuştur. Birleşik Krallık'ta İngiliz gazeteleri IRA'dan, küfretmeden de söz edebiliyorlar. Fransa'da, Bin Bella hakkında yayın yapıyordu. Basın budur.

Yaptığımızı yapmak onurdur. Biz bu onuru temsil ediyoruz.

Ne Kürtçülük ne bölücülük yaptık: Sadece yapmamız gerekeni yaptık.

7) Poliste, evimde yapılan açlık grevleri nedeniyle sorguya çekildim. DAL'da şu ifadeyi verdim: "Benim evimde, hatırlayabildiğim kadarı ile, dört kez açlık grevi oldu. İleri sanıyorum, 1986 Kasım ayında; 10-12 öğrenci, başka bir yer bulamadıkları için, benim evime geldiler. Bir açlık grevi de İstanbul'da olmuştu. Orada bulunan öğrenciler de Bilgesu Erenus tarafından eve alındı. Ben de, kış olduğu için öğrencileri, açlık grevi yapmaları için evime aldım. Ayrıca tutuklu aileleri de açlık grevi yaptılar; yine benim evime geldiler ve grevlerini burada sürdürdüler. Böylece benim evimde dört kez açlık grevi yapıldı. Ama bu grevler benim evimde başlamadı. Dışarda başladı. Kış olduğu için ben evime aldım. Çünkü açlık grevi yapanları diğer partiler ve İnsan Hakları Derneği kabul etmemişti." DAL'da, açlık grevleri yapanlara evimi açmamdan dolayı, bana fatura çıkarıldı.

8) "Bana gösterilen ve büromuzdan alındığı ifade edilen yemek davetiyesi ile ilgili soruya gelince, evimde bu tür yemekler oluyor; yazsa bahçede, ya da evin içinde Türkiye'nin seçkin insanlarını biraraya getiriyoruz."

"Bu da bu tür yemeklerden bir tanesi olacaktı; ama sanıyorum, bizler gözaltına alındığımız için yapılamamıştır."

Bunlar da polis ifadesinde yer alıyor. Bunlara bakıp Türkiye'nin bir tek kelci polis devleti olduğu görüşünü tekrarlıyorum. Sakıp Sabancı'nın şunun bunun, oligarkların evlerindeki yemeklerden dolayı Sakıp Sabancı'ya şunu ve bunu DAL'a alıp soru soruyorlar mı?

9) "Yine bana gösterilen mektuplar benim okuyucularımdan gelir. Bunların çoğunu cevaplandırırım. Bazen de birikir, cevap veririm. Bunlar bu tür mektuplardır."

Ve Türkiye tek elci bir polis devletidir.

10) Şimdi 22 Haziran 1988 tarihli Savcılık ifademden aktarıyorum. Şunlar var: "Abdullah Öcalan'a ait olduğumu sandığımız bu yazıyı değerlendirip içerisindeki suç unsurlarını çıkarıp, haber niteliği taşıması sebebiyle, yayımlamaya karar verdik." Bu yazıların sahipsiz olmadığını açıkladım.

Yasaları biliyoruz. Suç işlemiyoruz. Tekrarlıyorum; DAL'da yüksek ışığın arkasına saklanan kişi, bana, bu yazıların dizgiye gönderilen asıllarını verdi. "Ben aa, bunları da aldınız, çok iyi, bunlarla PKK kaynakları karşılaştırılırsa bizim suç işlememe niyetimiz görülür" dedim. Şaşırıldı. Bunların dosyada olmasını istedim. Dosyaya koyacaklarını söylediler. Dosyada yok. Olmalıdır.

Gizli örgütler, bazı açıklama ve eylemleri, yürürlükteki yasalarla çeliştiği için varlar; bunun için kuruluyorlar. Ancak bu durum gizli örgüt adına yapılan her eylemin ve açıklamanın suç olduğu sonucunu doğuruyor; bir gizli örgüt açıklamasında da bugünün tarihinin "18 Ağustos 1988" olduğu ileri sürülebilir. Suç değildir.

Yapılan açıklamanın, yazılan yazının suç sayılabilmesi için ceza yasalarıyla çeliştiği gösterilmelidir. Gizli örgüte bağlamak bir ispat yöntemi olamaz; böyle bir ispat ancak engizisyon döneminde ve mahkemelerinde geçerli olabilir.

Bunu yalnızca biz yapmadık. Günlük basın da yaptı.

22 Haziran 1988 tarihli Savcılık ifademden aktarıyorum: "Nasıl ki Nabi Yağcı'nın, fikir ve görüşleri, Behice Boran'ın fikir ve görüşleri ile ilgili yazılar Cumhuriyet gazetesi, Hürriyet gazetesinde haber olarak yayımlanıyorsa, biz de Partiye Karkeren Kürdistan yazısının haber niteliği taşıdığı için Toplumsal Kurtuluş dergisinde yer almasına karar verdik." Biz, hukuk alanında kalıyoruz.

Mahkemenizin de hukuk planında kalmasını diliyorum.

Bizim yaptığımızla, Cumhuriyet gazetesinde Behice Boran'ın, Milliyet'te Ahmet Kaçmaz'ın, Hürriyet'te Nabi Yağcı'nın görüşlerinin yayımlanması arasında bir ayırım yapılamaz; TİP, TKP, TSİP, PKK bunlar hep gizli örgüt sayılıyorlar.

11) Mahkemenize sunulan iddianamede benimle ilgili suçlama şöyle başlıyor: "Toplumsal Kurtuluş dergisinin Şubat 1988 tarihli 8. sayısında 3. ve 4. sayfeler arasında yer alan 'İsmail Beşikçi Biz Türklerin Onurudur, Demokrat Çağın Doldurdu' başlıklı yazılarda sanık Yalçın Küçük'ün" suç işlediği ileri sürülüyor. Görülüyor, bu davada sanık olmamın, benim evden alınmama ve DAL'da hücreye konmama dayanak yapılan gerekçelerle hiçbir ilgisi yoktur. DAL'da bana sorulan sorularla evimdeki açlık grevleri, büyük yemekler, bana gelen mektuplarla ilgili olarak bir iddia ile karşılaşmıyorum.

Karşılaştığım iddialarla ilgili söyleyeceklerim ise hukuk alanından trajik-komik bir plana kayıyor. Trajik-komik öge benim dışıma düşüyor.

a) "İsmail Beşikçi Biz Türklerin Onurudur" sözünü bir panelde söyledim. Bununla ilgili hakkımda kovuşturma açıldı. Ankara DGM Savcılığı

ğında bu panelle ilgili polis izleme raporu, bana gösterildi. Cevaplar verdim. Daha sonra Ankara DGM Savcılığı, hakkımda "kovuşturmaya yer olmadığı" kararı verdi.

Beni tutuklayan Yedek Üye Deniz Yargıç Albay Ünal Özpınar'a bunları anlattım. İfademi alan ve takipsizlik kararı veren Ankara DGM Savcı Yardımcısı İhsan Alpman'dır; bana tebligat yapıldı. Belgelerim arasında duruyor.

b) Diğer yazıyla ilgili suçlama da beni ilgilendiren yalnızca "Demokrat Çağını Doldurdu" başlığıdır; bunun dışında suçlamanın tümü Aziz Nesin'i hedef alıyor. Bilirkişi raporu, Aziz Nesin'in sözlerini suçluyor.

Takipsizlik kararı verilen konuşmam ve Aziz Nesin'in konuşmaları nedeniyle karşıma getirilmiş bulunuyorum.

Bunu bir başka çerçevede, normal görüyorum. Ben suç işlemiyorum. Suç işlemeden yazıyorum. Benimle ilgili bütün iddianamelerde, mahkeme kararlarında, hukuk dışında kalması gereken benim zekamla, bilgimle ilgili sözlere yer verilmesi bundan ileri geliyor.

Yurtdışına gitmiyorum. Hapisten korkmuyorum. DAL'dan geçtim. Bundan sonra devlet içindeki gizli örgütün beni öldürmeyi deneyeceğini biliyorum.

Burada duruyorum.

12) Benim hiçbir yazımla ilgili bir toplatma kararı olmadığını daha önce ifade ettim. Savcılık makamı, sekizinci sayımızla ilgili olarak toplatma kararı isterken beni değil, Aziz Nesin'i suçluyor. Yedek Üye Deniz Yargıç Albay Ünal Özpınar'ın toplatma kararında ve benim adım ve de benim adıma bağlanan bir yazı sözkonusu ediliyor. Toplatma kararında toplatma istemi ve gerekçe yazılarını sayının "1-4-7. sayfaları arasında yer alan 'Kürdistan Press-Aziz Nesin 8 yıl sonra itiraf etti', 'Evet, Beşikçi'ye ajan dediğimi kabul ediyorum' başlıklı" yazı denilerek başlanıyor. Aradan geçen zaman içinde Aziz Nesin sanık sandalyesinden kaldırılıyor ve sandalye bana uygun bulunuyor.

Bunun hukuk alanında olduğu kadar kişiler planında da bir yanlışlığı olduğuna inanıyorum. Aziz Bey'in böyle kaba senaryolara taraf olmaya çağını biliyorum. Biz Aziz Bey'le birlikte Aydın Belgesi'nin hazırlanması ve Ekin'in kuruluşu türünden güzel işler yaptık; şükran duyuyorum. Daha sonra, basına da yansıtacak biçimde, yollarımızın ayrılması, yanlışlıktan yanıtılmasından kaynaklanıyor. Böyle bir kaynağa ceza davaları oluşturulmaya çalışılması üzücüdür.

Değerli Yargıçlar,

Bu davanın bir ikinci Harp Okulu Davası olarak düşünüldüğünü sanıyorum. Harp Okulu Davası'nda Ömer Deniz'e ve Barış Davası'nda Ay-

dan Bulutgil'e verilen rol, bu kez Yazı İşleri Müdürümüz Orhan Gökdemir üzerinde denenmiştir. Orhan Gökdemir'in bizi suçlayacak ifade vereceği hesabı yapıldı. Ömer Deniz'den ve Aydan Bulutgil'den alınan ifadeler ile tutuklamalar başlatıldı; bizim davamızda Orhan Arkadaşımın ağzından "azmettirme" sözü tutanağa geçirilince bizler toplanmaya başladık.

Bu hesap yanlıştır. Bu hesabı boşa çıkartacağınıza inanıyorum.

a) Biz, Nazım Hikmet kadar yalnız değiliz.

b) Kütleler, büyük bir hareketlilik içinde olmasa bile büyük bir hareketlilik gücünü barındırırlar.

c) Harp Okulu Davası, herkesi kör ve dilsiz yapan bir büyük savaşın arefesinde sahnelendi. Biz şimdi herkesi insanlığundan çıkaran İkinci Soğuk Savaşın çıkıyoruz.

Değerli Kurul,

Çalışkan birisi olduğum biliniyor. Dürüstüm. Aptal olduğum söylenmiyor. Bana bütün kariyerler açıldı. Hepsini reddettim. Çünkü bu düzene itirazım var.

Bu düzende hiçbir kariyer istemiyorum.

Bütün sınıfları birincilikle geçtim. Bütün mektepleri geride bıraktım. Şimdi benim bir mektebim var: Sosyalizm.

Bu ülkede sosyalizmin kurulduğunu görmek istiyorum.

Suç işlemiyorum.

İşimi, suç işlemeden, yapıyorum.

Bana tahammül etme zorunluluğu var.

## İkinci Bölüm İçin Ek

### HOCA TAHSİN EFENDİ'DEN GERİ KALAMAM\*

Bugün önünüzde Toplumsal Kurtuluş hakkında açılan altı davanın ikisi doğrudan doğruya beni ilgilendiriyor; ikinci dava, "Sovyetler'de 'Yeni' Ekonomi Politik Çabaları ve Ekonomi Politik Devrimleştirilmesi Sorunu" başlığını taşıyor. Aydınlanma Çağı'nın kitap isimlerini hatırlatan uzunluktaki bu başlık altında, Sovyetler Birliği'nde yayımlanan teknik ve mesleki dergileri inceleyerek, Türkiye'deki okuyucularımıza, yeni ekonomi politik çabaları hakkında bilgi vermeye çalışıyorum. Türkiye'de ben-den başka Sovyet kaynaklarını, Rusça aslından inceleyen kimse olmadığı için, böyle bir bilgilendirmenin tek olduğunu da eklemek istiyorum.

Bir noktayı daha eklemek zorundayım ve eklemekten çekinmiyorum. Bu yaz Avrupa'daki bulunuşum planlandığından daha uzun sürdü ve bu nedenle huzurunuzda gelmekte geciktim. Özür diliyorum. Ancak Avrupa'da gördüğüm Türkiyeli arkadaşlarımın çoğu bu incelemenin başka dillere de çevrilmesini önerdiler ve özendirdiler. Sovyetler Birliği'ndeki yeni ekonomi politik yazımı üzerine Batı Avrupa dillerinde de bu ölçüde açık incelemeler çıkmıyor; bunları söylediler ve ben bunların doğruluğuna katılıyorum. Çünkü Batı yayınlarını da inceliyorum. Nitekim, Değerli Mahkemeniz eğer bu incelemenin alt notlarına bakacak olursa bunu takdir edecektir; çünkü İngilizce ve Fransızca yayımlanmış ilgili yeni yayınlara da değiniyorum.

Değerli Yargıçlar, beni üniversiteden attılar ama benim üniversite çalışmalarına son veremediler. Ben şimdi tek başıma Türkiye'deki tüm üniversitelerin yapması gereken ve yapmadıkları işi yapıyorum. Yeni kuşakları dünyadaki bilim dünyasındaki gelişmelerden haberdar ediyorum. Bilimi, yeni kuşakların arasına götürmeye çalışıyorum.

Hiç kimse benim ceza tehditleriyle bu yoldan döneceğim kanısına kapılmamalıdır.

Ben Türkiye'de Darülfünun'un ilk emini Hoca Tahsin Efendi'den geri kalamam. Hoca Tahsin Efendi, canlıların tanrı yoluyla değil, örnek olsun havasızlıktan öldüklerini gösterebilmek için bir deney yaptığı gerekçesiyle,

le, Darülfünun'dan kovuldu. Fakat kovulduğu yere yakın bir oda kiralarak, derslerine serbestçe ve buradan devam ediyordu. Kimse benim Hoca Tahsin Efendi'den geri kalacağım kanısına kapılmamalıdır.

İddianamenin başındaki bilgilere göre, bu yazımdan dolayı ben 12 Nisan 1989 tarihinde gözaltına alınmış bulunuyorum. Yine iddianamenin başındaki bilgilere göre, önceki konuyla, konferans sorunuyla, ilgili olarak da, 20 Eylül 1989 tarihinde gözaltına alındığım anlaşılıyor; kuşkusuz, doğru olmuyor. Çünkü 20 Eylül 1989, bugünün tarihini gösteriyor.

Savcılar, benimle ilgili neden bu kadar çok yanlış yapıyorlar? İddianamenin içinde bir yerdeki bir cümleden benim 21 Şubat 1989 tarihinde Savcılık makamında ifade verdiğim yazıldığına göre, konferans sorunundan da Şubat ayında hücreye konmuş olduğum ortaya çıkıyor.

Sonuç olarak, bana yine DGM Savcısına teşekkür etmek düşünüyorum. Çünkü, şimdiki dava konusu, Toplumsal Kurtuluş'un Mart 1989 tarihindeki sayısında yayımlanan incelemem üzerinedir. Ben 21 Şubat 1989 tarihinde Ankara DAL'ın hücrelerinde bulunuyorum. 21 Şubat'tan, Mart 1989 tarihine yalnızca bir hafta var, bu bir haftaya derginin yazılarının dizilmesi, pikajının yapılması ve basılması zor sığıyor. Demek oluyor, ben, 20 Şubat 1989 tarihinde hücreye konmadan önce, şimdi dava konusu edilen incelemeyi yazmış ve dergiye vermiş durumundayım.

Bu bilgilerin önemi şuradadır: Ben, Şubat ayında aylık hücre cezasını çekmeden önce Avrupa'daki konferanslarımdan dolayı hakkımda bir dava açılacağını bilemem; bunu bilmeden, şimdi dava konusu olan incelemeyi yazmış ve dergiye vermiş oluyorum.

Bütün bu açıklamalar bir alt yazının aktarılması için oluyor; dava konusu incelememde de Avrupa konferanslarıma sık sık atıf yapıyorum ve ilk atıfla birlikte bir dipnot düşmek gerektiğini duyuyorum. Bunu buraya alıyorum.

"Toplumsal Kurtuluş'un on yedinci sayısında çıkan özetin yer yer görüşlerimi yansıtmadığını ve bazı yerlerde de çok yanlış aktarıldığını belirtmek istiyorum. Hepsini okumadığım için kendi görüşlerimden ne ölçüde ayrıldığının tam bir envanterini yapamıyorum. Bu inceleme ile ilgili olarak şu saptamaları yapmam gerekiyor:

a) Sovyetler Birliği'nin artık heyecan vermediğini söylemedim. Ekim Devrimi her zaman heyecan kaynağıdır. Artık Sovyetler Birliği'nde yazılmış bir ekonomi politik ile sosyalist olmayan dünyanın devrimcilerinin yola çıkamayacağını ileri sürüyorum.

b) Türkiye devrimcilerinin bana hâlâ bölük pörçük görünmediklerini hep tekrarlıyorum.

c) Hitler'i burjuvazinin ikinci terörü olarak niteliyorum. Jakoben terör,

\* "DGM Üniversitesinde 'Kürdistan' Tartışması" başlıklı savunmanın devamıdır. Tartışmanın mantığını bozmamak için ek olarak sunuyorum.

burjuvazinin gerisindeki sınıfları eski düzenlerini yeniden kurma programlarından caydırmak içindir. Hitler, ileri sınıfları kendi düzenlerini kurma planlarından vazgeçirme misyonunu üzerine alıyor. Bu anlamda yenilmemiş sayıyorum.

d) TKP-THKP-THKO çizgilerinden sonra Kürt aydınlarının da önemli ölçüde Kemalizmden etkilenmiş olduklarını yazıyorum.

e) Kürt sorununda pratik teorinin önüne geçmiştir.

Bu inceleme nedeniyle ve yeri geldiği için, buna eklenecek şu oluyor: Sosyalizm cephesinde teori pratiğin önüne geçiyor.

Herhalde hiçbir ceza tehdidi olmadan, Avrupa konferansı ile ilgili bir dava açılacağını aklıma bile getirmeden yazmış olduğum bu düzeltme, tek başına, benim aklanmam için yeterlidir; böyle sayılacağına inanmak istiyorum. Ayrıca benim kendi yazılarımı ve benim hakkımda yazılanları, mecbur olmadıkça okumadığımı tekrarlıyorum. Bu alt not, bunu da doğruluyor.

Buraya bu incelememle ilgili suçlamayı aktarıyorum.

"Sanık Yalçın Küçük'ün 'Sovyetler'de "Yeni" Ekonomi Politik Çabaları ve Ekonomi Politikin Devrimcileştirilmesi Sorunu' başlıklı yazısında da yukarıya aldığımız bölümlerde görüldüğü gibi Sovyetler'deki Ekim İhtilali, Sovyet rejimi ve Marksizm ve Lenin övülerek yayın yoluyla komünizm propagandası yapılmıştır."

Bu metin bir hukuki ifade olamaz. Bunlara bakarak Türkiye'de hukuk disiplininin ve pratiğinin önemli ölçüde gerilemekte olduğu sonucunu çıkarmak zorunluluğunu duyuyorum.

Bir: Türk Ceza sisteminde "faili" övme suçu bulunmuyor. Türk Ceza sisteminde "fili" övme, suç sayılıyor. Kişiyi övme suç olamaz; bir eylemi veya eylemler bütünü övme suçu var.

İki: Ayrıca övmedim. Şu nedenle övmedim; Türkiye'nin bir eşikte olduğuna inanıyorum. Türkiye, yeni düzenin eşigindedir. Kim ne derse desin, Türkiye'nin dışına çıkıldığında, Türkiye'ye uzaktan bakıldığında, Türkiye'de yeni bir düzenin oluşmakta olduğunu görmemek imkansızdır. Ben görüyorum ve bunun heyecanını duyuyorum.

Eşik başkadır. Eşikte, yeni düzenin girişinde, eskiden kutsal olan kişiler, dinseliliklerini yitiriyorlar. Bugün benim için, Stalin, Marx, Engels ve Lenin kutsallıklarını yitirmiş durumdalar. Çünkü belki eşığe kadar gelmemize katkıda bulundular; ancak eşikten daha ileriye gidebilmek için bizim "biz" olmamız gerekiyor. Yetmiyorlar.

Üç: Marksizmi övme suç değildir. Hukukçu sözcüğüyle alehtlak Marksizmi övme suç olmuyor; çünkü, Marksizmin tek tanımı üzerinde anlaşılamiyor. Almanya'da sosyal demokratlar, kendilerinin Marksizm-

den geldiklerini ileri sürüyorlar ve Marksizmi, bu anlamda övüyorlar. Bernstein, bir "Marksizm" anlatıyor ve aslının kendisinde olduğunu söylüyor.

Bütün burjuva ders kitaplarında Marksizm övülüyor.

Türkiye'deki bütün kitapçılarda satılan kitapların pek çoğunda, Sovyetler Birliği'nde yayımlanan ve Türkiye'de Türkçe olarak basılan kitapların çoğunda, Marksizm övülüyor.

Türkiye'de Marksizmi övme suç olmuyor. Benim için de suç olması mümkün değildir.

Dört: Ayrıca övmüyorum. Suçlandığım incelemede Marx'ın bazı kavramlarının gözden geçirilmesi gerektiğini açıkça yazıyorum.

"Burada iki tez yazmak istiyorum. Tezlerden birisi, sosyalist olmayan dünyanın devrimcileri içindir; ekonomi politik tartışmasıyla dünyalarda bir ayrılığa işaret etmek gereği var. Marksizmin kategorilerinin pek büyük bir bölümü, köklerini Kapital'de buluyorlar; Kapital'de bilimsel çözümleme ve kavramlar, kapitalist üretimin ve burjuva iktidarın çözümlemesinden çıkarılıyor. Bilim, hep doğanın ve toplumun dinamiklerinden çıkıyor; bilim, maddi yapının, bir sondaj makinesi türünden derine inen çözümlemesinden doğuyor. Toplumsal bilim ve kavramların tarihle sınırlılığı buradan kaynaklanıyor; sosyalist olmayan dünyanın devrimcileri için Marx'ın ekonomi politikin eleştirisinden çıkardığı kavramları gözden geçirme sorunu ortaya çıkıyor."

Bu paragrafı suçlanan ve dava konusu yapılan incelememin başından aldım ve aktardım. Bunları yazan bir insana, Marx'ın temel kavramlarının tartışılmasını öneren, bunların dayandığı toplumun başkalaştığını yazan bir insana böyle bir suçlama yapılmamalıdır. Doğru olmaz. Hukuk içinde kalmak mümkün olamaz.

Beş : Sovyet rejimini övme suç değildir. Türkiye'den Sovyetler Birliği'ne giden her bakan, Sovyet rejimini övüyor.

Altı : Övebilirim. Ancak bu incelememde hiç övmedim ve tam tersini yaptım.

"Sovyetler Birliği'nde 'yeni' bir ekonomi politik yazılıyor. Yazılmakta olanın artık 'bizim' ekonomi politigimiz olamayacağından hiç kuşku duyuyorum; kızgınlığa ve küfre yer vermeden bunun kabul edilmesini öneriyorum."

Bunları yazan, artık Sovyetler Birliği'nde yazılan temel kitabın Türkiye'ye hiç uymayacağını ifade eden, Türkiye devrimcilerinin Sovyetler Birliği'nden alacakları ipuçlarının kalmadığını vurgulayan bir kimseye Sovyet rejimini övüyor demek, en kibar sözcükle, gerçek dışıdır. "Geçen yaz Ulucanlar'da, Merkez Cezaevi'nde, Siyasiler Koğuşu'nda geçirdiğim za-



man, bende ekonomi politik yazma sorununu bir alevli ihtiyaç haline getirdi. Koşu gençti ve genç arkadaşların ekonomi politik okumak istiyorlardı; ancak Sovyetler Birliği'nde yazılmış ve Türkçeye çevrilmiş ekonomi politik okuyorlardı. Bunu Türkiye devriminin önemli dramlarından biri olarak görüyordum; en 'anti-Sovyet' genç arkadaşım bile devrim yolunu ararken Sovyetler'de yazılan tekste dayanmak zorunda kalıyor."

Bunu da dava konusu yapılan incelemeden aldım. Sovyetler Birliği'nde daha önce yazılmış olan ekonomi politik kitapları ile de ileriye gidilemeyeceğini yazıyorum.

Türk Ceza Kitabı'nda bu yazdıklarına uygun bir ceza maddesi yoktur.

Beni cezalandırmak isteyen savcılar, önce, yeni ve bana uygun ceza maddelerinin kodifiye edilmesini sağlamaları gerekiyor.

Bu yazdıklarımı beğenmeyebilirler ve kızabilirler. "Sovyetler Birliği'nde yazılmış kitaplarla yetinmiyor ve kendisi kitap yazacak, asıl tehlike budur" diyebilirler ve böyle düşündüklerine inanıyorum. Ancak bu düşünceyle beni mahkum ettiremezler. Yeni ceza maddeleri gerekiyor.

"İkinci bir cevap iki aşamalı olabilir, önce, Gorbacov, Sovyetler Birliği'ndeki kapitalist yolcular ile sosyalizm düşmanı aydın hareketinin gücünü küçümsemştir. Sonra, Sovyet toplumbiliminin kısırlaşması ve Sovyet estetiğinin durağanlaşması, Sovyet insanında geri ve yoz Amerikan düşüncelerine karşı hiçbir rezistans bırakmıyor; bunun hesaba katılması gerekiyor."

Bu da dava konusu incelemede yer alıyor. Bu mu Sovyet rejimini övmek oluyor?

"Soljenitsin'in estetik değeri, Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarına hiçbir zaman ulaşamaz, yazdığı anti-sosyalist ve anti-Stalinist fıkraların Batı Avrupa'da roman olarak basılması, Sovyet estetiğinin zaafı olduğu kadar dünya estetiğini de geriletan bir etkiye sahiptir. Anatoliy Ribakov'un estetik değerinin ise Reşat Nuri'nin romancılığının çok gerisinde olduğunu düşünüyorum; Stalin eleştirisini Soljenitsin ikelliğine düşürmediği ve Batı dünyasında her zaman Stalin eleştirisine bir pazar bulunduğu için satıyor. Ne kadar okunduğunu söylemek kolay görünmüyor.

"Sovyet Türkolog Rady Fish, Türkiye'de bir 'otorite' sayılıyor; Aydın Üzerine Tezler'in son kitabında bu Nazım Hikmet 'uzmanının' Nazım Hikmet ile ilgili yazdıklarının çok büyük bir bölümünün herkes tarafından bilindiğini ve geriye kalanların ise cahilce uydurulmuş dedikodu olduğunu gösterebildim. Fish, yeteneksiz bir masalcıdır ve Sovyetler Birliği'nde geldiği yere, dünyanın başka hiçbir yerinde gelebileceğini sanmıyorum.

"Gorbacov'un ekonomik reformlarının mimarının Profesör Abel Aganbegyan olduğu yazılıyor, yazdıklarını okuyorum. Marksist iktisattan hiç haberi yok; hiç ilgilenmiyor. Batı iktisadını ise en çok Türkiye'deki YÖK profesörlerinin en bilgisizi kadar biliyor; gericiilikte YÖK profesörleriyle yarışabilir.

Bunlar da dava konusu incelemede yer alıyor. Böyle övme olmaz; hükümler değil bir de mantığın değiştirilmesi gerekiyor.

Yedi : "Sovyetler'deki Ekim İhtilali" övüldüğü gerekçesiyle cezalandırılmam isteniyor. Mümkün değil; "Sovyetler'de Ekim İhtilali" hiçbir zaman olmadı. Rusya'da Ekim İhtilali oldu ve bundan sonra "Sovyet sistemi" ortaya çıktı.

Savcılar, benimle ilgili iddianame hazırlarken ya çok özensiz davranıyorlar ya da çok özenli davrandıkları için çok hata yapıyorlar.

Ekim Devriminden her zaman heyecan duydum ve hâlâ da heyecan duyuyorum.

Hiçbir yol, bir devrimi tekrarlayamaz ve tekrarlayamıyor. Her ülke kendi devrimci eşiğine girince kendi özgün yolunu buluyor.

Şunu tekrarlayıp duruyorum : Biz Türkiye'de devrimci bir yönetim kurduğumuz zaman bir yeni yol bulmuş olacağız. Bunun bir de tam ters yüzü var: Biz Türkiye'de bir yeni yol bulduğumuz zaman Türkiye'de devrimci bir yönetimi gerçekleştirme aşamasına gelmiş olacağız. Benim bakışım budur ve bu bakış, Ekim Devrimine çok soğukkanlı bir yaklaşımı içeriyor.

Her devrim bir kaçınılmazlığı ifade ediyor. Ancak her devrime bakıldığında da mucizevi bir gerçekleşme ile karşı karşıya geliniyor. Ben yatıp kalkarım, Fransız Devrimi, Ekim Devrimi, Anadolu Devrimi, nasıl oldu; diye, şaşarım. Hem şaşarım ve hem de bunların hepsinin çocuk oyuncuğu kadar basit ve kaçınılmaz olduğunu anlatan incelemeler yazarım. Bu, devrimler karşısında alınması gereken tutumdur.

"Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu" başlıklı çalışmamda leitmotifi var; şimdi daha açık yazabiliyorum. Ekim Devrimi, çalışmaya fazla övgü düzmek zorunda kaldı; her ne kadar iş süresini kısalttı ise de, kapitalizmin dışında bir boş zaman geçirme düzeni yaratamadı. Bunu önemli bir eksiklik sayıyorum.

Eğer kapitalizmin tüketim kalıpları tekrarlanacaksa ve insanlar boş zamanlarında burjuvalar türünden yaşayacaklarsa, burjuvalar türünden eğlenecekler, sevişecekler ve seveceklerse, bana göre, bu işte önemli bir eksiklik bulunuyor.

Bizim kuracağımız yeni düzen, hem tüketim alışkanlıkları ve hem de tüketmeme eğilimleri açısından, şimdiye kadar görülen ve bilinenlerden

çok ayrı olmalıdır. Ben bunun için çalışıyorum. Çünkü burada, yeni insanın temel koşullarını görüyorum.

Sonunda koka kola için yanan, caz ile sıçrayan, kovboy filmlerine banyılan, piyasa mekanizmasına tapınan, gece gündüz içki içen, yoz burjuvalar türünden çapkınlığa özenen insanlar yetiştireceksek, hiç devrim yapmayalım; bunları söylüyorum.

Sovyet Devrimi, Sovyet insanının maddi düzeyini çok yükseltti. Maddi koşulları değiştirmede ve yükseltmede çok büyük bir başarı elde etti. Ancak yeni insanı yaratmada aynı ölçüde başarılı olduğu tezi son derece tartışma götürüyor.

Bitiriyorum. Mahkemeniz dava sayısı açısından yüklüdür. DGM Savcılığı, suçlama paragrafında, "yukarıya aldığımız bölümlerde görüldüğü gibi" ifadesini kullanıyor. Olabilir; yoğun işleriniz dolayısıyla iddianameye geçirilen ve suçlamanın dayanağı olan cümleleri okuyamayabilirsiniz. Bunu risk etmek istemiyorum. DGM Savcılık makamının "yukarıya" aldıklarını, ben aşağıya alıyorum.

"Türkiye'de iktisatçılar uzun yıllar Batı Avrupalı iktisatçılara Ekim Devrimi olmasaydı, Sovyet insanının bugünkü refah seviyesine ulaşamayacağını anlatmak zorunda kaldı. Önemli ölçüde başarılı oldular. Şimdi Türkiye'de iktisatçıların bir bölümüne aynı işi bu defa Sovyet iktisatçılarına anlatma görevi düşüyor.

"Ekonomi politığın devrimleştirilmesine çağrı" başlığı altında şöyle denilmektedir:

Ekonomi politığın devrimleştirilmesinin görebildiğim yanlarını yazmak istiyorum.

Bir: Marx'taki kapitalizme aşırı vurgu ve yer yer sorunların çözümündeki güvenli bakış ele alınmalıdır. Kapitalizmin hızla gelişmesinin çelişkileri arttıracığı düşüncesi, çelişkilerin yeterli olup olmadığı araştırmasından daha çok kapitalizmin daha da gelişmesine bağlanma eğilimlerini doğuruyor.

Yirminci yüzyılın başında, sonradan menşevik olarak adlandırılan ve kendilerini daha 'doğru' Marksist sayanların ayaklarını bu bakış kaydırıyor. Mussolini ve Hitler'e karşı kararlı mücadeleyi de bu bakış engelliyor.

İki: Burjuvazi zayıf olduğu zaman sosyalizan güçlerle işbirliği yapıyor. Ulusal kurtuluş hareketlerinin başlarında hep zayıf burjuvazinin sosyalizan güçlerle işbirliğine razı olduğu ve uygun bir edebiyatı seçtiği görülüyor. Güçlendikçe ara açılıyor ve baskı artıyor.

Üç: Rusya on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında tarihin pek az kaydettiği şiddette ve parlak bir demokratik mücadeleye sahne oluyor. Rusya'da Marksizm, demokratik mücadeleyi içine sindirerek gelişiyor. Le-

nin'in en büyük katkılarından birisi burada düğümleniyor ve politik beceriyi gösteriyor.

Demokratik mücadeleler tarihi şiddetli olmayan topraklarda ve bunları çok geride bırakmış yerlerde ekonomi politığın daha analitik ve daha koşullu olması zorunluluğu ortaya çıkıyor.

Dört : Ekim Devrimi yirminci yüzyılın en önemli olaylarının başında geliyor. Tek kalması kendisinin eksikliği sayılamaz ve tek ülkede sosyalizmi yaşatmak için verilmiş olan bütün çabalar yerindedir. Ancak tek ülkede sosyalizmi yaşatmanın bütün pratik gerekleri, bilimin yönetim için gerekliliği aksiyonuna da bağlı olarak, toplum düşüncesinin içine giriyor. Böylece toplumu dönüştürmeye yönelik düşünce daha eklettik ve çok daha az bilimsel olmak durumunda kalıyor.

.....  
Beş: Devlet kuramı ekonomi politik için büyük önem kazanıyor. Hegel'de ise devlet bütün özgürlük ve mutlulukların kaynağı oluyor. (DGM Savcılığı burada nokta koyuyor ve cümleyi tamamlayan şu cümlecik almıyor: "Marx, uzun süre Hegel hayranlığı dönemini yaşıyor." Savcının diğer atlamalarını bırakıyorum, ancak, bu sorgumun yayımlanması halinde ve kimi izleyicilerimin burada atfı yapmaları ihtimaline karşı bu parantezi açıyorum, bir hukuk kaygısıyla açmıyorum.)

Hegel'in diyalektiğinin başaşağı edilerek akılcı özün dışarı çıkartılması sorunu tekrar ele alınmalıdır; Althusser, bu sorunun önemini gördü. Ancak çözemedi ve cinnet geçirdi. Bu sorunun Marx'ın yazdığı yönde ve kolaylıkla çözülebileceğini sanmıyorum. Hegel'e vurgu ve bağlılıkların ekonomi politikten çıkarılmasının ne getirip götürdüğünün araştırılmasını öneriyorum.

.....  
Hep birlikte ekonomi politığın devrimleştirilmesi çalışmasını öneriyorum."

Böylece bu sorgu yazımını bitirmiş oluyorum.

Savcılık makamının bu aktarmaları, benim aklanmamı sağlamak için yaptığımı inanmak istiyorum.

Askeri olmayan bir düzende benim cezalandırılmamın mümkün olmadığını tekrarlıyorum.

Saygılarımı sunuyorum.

## Üçüncü Bölüm

# BEKAA VADİSİ'NDE KÜRTLER

## BEKAA VADİSİ'NDE KÜRTLER

İdeoloji bir küçük aynadır. İçinde bir dünya saklıyor.

Bir ideolojiye bağlı olan birisi, herkesin sadece kendisini gördüğü bu küçük aynada, bir dünyayı bulabiliyor.

Dünya, gerçekliği yansıtıyor mu; bu aynadan daha çok ideolojiyle ilgilidir. Eğer ideoloji bilimsel ise, aynanın gösterdiği dünya bir gerçekliktir.

Küçük ayna hatırlatması ideolojinin çağdaş insana sağladığı kolaylığı göstermesi açısından önem taşıyor. Gerçek dünyada ise bilimselliği üniversite temsil ediyor. Bilimin, özellikle fizik bilimlerinin giderek daha çok kurumsallaşması ve kurumlarda ortaya çıkışı nedeniyle bu yakıştırma genellikle doğru kabul ediliyor. Doğa bilimleri sözkonusu olunca da, önemli ölçüde de, doğru olduğunu kabul etmek zorunluluğu var. Gerçi Einstein, bu çağın çığır açan buluşunu yaptığı ve yazdığı zaman bir bankada küçük bir katıptı; ancak Einstein tipolojisi gittikçe sahnelerden uzaklaşıyor.

Toplum bilimleri sözkonusu olunca, bilimle üniversite arasındaki paralellik üzerine pek çok kuşku düşüyor; Marx, üniversiteden uzak yaşıyor. Hilferding, Finance Capital'i yazarken acı acı, bir üniversite öğretim üyesinin boş zamanlarına sahip olamamaktan şikayet ediyor.

Türkiye üniversitelerinin tarihi ise bir tasfiyeler tarihi olarak gelişiyor; Darülfünun kapatılıp yerine modern üniversite kurulurken, içlerinde Baltacıoğlu İsmail Hakkı türünden Türkiye üniversitelerine gelmiş en özgün kimseler de olmak üzere, önemli bir tasfiye yaşanıyor. Bu, 1930 yıllarına kadar. 1940 yıllarında içlerinde Behice Boran, Niyazi Berkes, Muzafer Şerif ve Pertev Boratav'ın bulunduğu genç ve değerli öğretim üyeleri, şiddet yollarına da başvurularak üniversiteden uzaklaştırılıyor. 1950 yıllarında Türkiye aydın hareketini, daha sonraki yıllarda yerleri ne olursa olsun, Profesör Turhan Feyzioğlu, Aydın Yalçın, Muammer Aksoy türünden üniversite öğretim üyeleri temsil ediyordu; tasfiye edildiler.

1960 yıllarında araştırma alanında parlayan Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1970 yıllarının tasfiyesinden en büyük payı aldı. Bundan önce 1960 yılları, 147'ler olarak bilinen büyük bir tasfiyeyi yaşamıştı. 1980 yılın-

daki tasfiyenin adı ise 1402'likler oldu.

Bütün bunları, üniversitelerin bilimden ve yeni düşünceden daha çok egemen ideolojiyi yayma kurumları olarak ele alındığını gösterebilmek için sayıyorum. Pratik, bu yargı için kuşku bırakmıyor.

Egemen ideolojiyi üniversitelerde okutmak ve üniversite kanalıyla yaymak yetmiyor; çünkü, üniversiteler egemen ideolojinin pençesine girdikçe etkinliklerinden de kaybetmeye başlıyorlar. Bu nedenle egemen ideolojiyi bütün kütleye yaymak ve daha doğru bir söyleyişle "kakalamak" işlevi, üniversiteyi aşıyor.

Bir ayna olmalıdır; herkes birbirinin aynı olan, aynaya bakınca aynı dünyayı görmelidir. Bu, egemen düzeni sürdürebilmek için bir zorunluluk olarak ortada duruyor.

"Consensus" sözü kadar moda ve "yüksek değer" yüklü bir söz var mıdır? Yakın zamanlarda Amerika Birleşik Devletleri'nden ithal edilen bu söz, en çok üniversite öğretim üyeleri ve basındaki gazeteciler tarafından kullanılıyor. "Düşünce uyuşması" anlamına geliyor; son zamanlarda hemen hemen her konuda "consensus" yaratmak, bazı kurumların ve bu arada basının baş görevi sayılıyor.

Buna da şaşırdığımı belirtmek durumundayım; çünkü, bütün "demokrasi" yazını, görüş uyuşması yaratmaktan daha çok görüşlerin ayrılığı ve çatışması düşüncesine dayanıyor. Üstelik bütün demokrasi yazını ve tarihinde basın, birbirinden ayrı, özellikle yürütme erkini ellerinde bulunduranlardan farklı görüşleri yansıtan bir kurum ve daha ileri giderek bir "kuvvet" olarak gösteriliyor.

Devlet "yürütme", "yargı" ve "yasama" kuvvetlerinin bir toplamı olarak ele alınarak, basın, bütünüyle bunlardan ayrı ve her zaman devlet zoru dışında, bir dördüncü "kuvvet" olarak yazılıyordu. Tuhaftır; bugün de böyle yazılıyor.

"Consensus" yaratmaya çalışmak, basın bir "kuvvet" olmaktan çıkartıyor; diğer kuvvetlerin ve bu kuvvetlerin toplamı sayılan devletin bir parçası haline getiriyor. Bu haliyle basın, üniversitelerin eksik bıraktığı işlevi üstlenmiş oluyor; basın, buna televizyon da giriyor, çeşitli, birbiriyle çelişen görüşlerin aynası değil, hepsi birarada yalnızca egemen ideolojiyi gösteren bir küçük ayna durumuna geliyor.

Noam Chomsky, bütün dünyada bir linguist ve bazan da ünlü bir Amerikan filozofu olarak tanınıyor (\*); Edward Herman ise daha çok ba-

(\*) Kwantum fiziği ile felsefeyle fizik yeniden özdeşleşti. Ancak son derece teknik bir özellik kazandı. Bu nedenle Kwantum fiziğinde uzman olmayanlara, felsefe alanı olarak, linguistik ve biraz da tarih felsefesi bırakılıyor.

sın üzerine araştırmalar yapıyor. İkisinin yeni ve ortak çalışmalarının adı, burada yapmaya çalıştığım tartışmaya son derece uygun düşüyor: "Manufacturing Consent." Herman ve Chomsky, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere dünyada "uyuşmanın imalatı" adını verdikleri bir kitabı imzalarını atıyorlar. (\*) Kitabın alt başlığı, "Kütle İletişiminin Siyasal İktisadı" olarak yazılıyor; hem uyuşmanın nasıl imal edildiğini açıklamaya çalışıyorlar ve hem de buna, basını da içine alan iletişimin siyasal iktisadi adını veriyorlar.

Herman ve Chomsky, basının artık sadece "resmi" görüş ve haberleri yaydığını, önce bir "teorik" model olarak ortaya koymaya çalışıyorlar ve daha sonra da vaka veya "case" denilen ayrıntıyla incelenmiş örneklerle modellerini doğruluyorlar. Ele aldıkları vakalar arasında "Papa suikastı" da var; iki yazar bununla, dünyanın nasıl yapıldığını çok ayrıntılı ve inandırıcı bir biçimde ortaya koyuyorlar. (\*\*) Chomsky ve Herman, medyanın, Andrey Saharov'a bu kadar yer ayırırken örnek olsun Uruguaylı Jose Luis Massera'nın yazgısını görmezlikten gelmesini anlatamayacağını ileri sürüyorlar; kurdukları "model" yardımıyla ortaya koydukları soruya cevap buluyorlar. Aynı model içinde "Türkiye'de siyasal tutuklulara işkence ve sendikalara baskı yapılması" haberlerinin ancak insan hakları ve benzeri kuruluşlar tarafından basına ulaştırılacağını, ancak bunların yayımlanmasının son derece zahmetli olduğunu, çünkü, Amerikan hükümetinin, iş çevrelerinin, reklam kuruluşlarının başından beri Eytülüst darbeyi desteklediklerini, bu tür haberlerin yayımlanmasından hoşlanmayacaklarını yazıyorlar.

Bu sonucu, her büyük gazete ve televizyona yerleştirilen bir veya iki "komiser" ya da "ajan" sağlamıyor. Herman ve Chomsky'nin çalışmalarının ortaya çıkardığı önemli sonuçlardan birisi budur. Bu nokta üzerine durma gereğini duyuyorum; benim "Küfür Romanları" çalışmamda kullandığım mantığa denk düşünüyorum. "Küfür Romanları" yazarları, hem Türkiye ilericiliği ve devrimciliğine küfür saydığım bir "estetik" ürtüne ortaya çıkıyorlar ve hem de kendilerini dürüst ve ilerici sayıyorlar; bu son noktaya hiçbir itirazımın olmadığını ısrarla belirtmiş olduğumu ha-

(\*) E. S. Herman-N. Chomsky, Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media, N. Y., 1988

(\*\*) Chomsky ve Herman'ın yardımcıları aracılığıyla, Türkiye basınına da yakından izledikleri anlaşılıyor. Papa suikastı konusunda Uğur Mumcu'yla tartışan Örsan Öymen'in ortaya çıkardığı bazı haber ve ipuçlarının bütün yalan mekanizmasını çürütmeye yarabileceğini, ancak resmi ideoloji için yayın yapan tüm basının, televizyon dahil, Öymen'in bulgularını görmezlikten geldiklerini kaydediyorlar.

tırıyorum. "Küfür Romanları" çalışmasının mantığı, tarihin belli kesitinde sistemin, çabuk başarıya sadece bu tür ürünlerle açık kapı bırakmasıdır; kapı açıktır ve isteyen girebiliyor.

Chomsky ve Herman, bugün televizyon ve basın, tümü birden medya, tümüyle devletin tek görüşünü yazdıklarını, buna uygun haberler seçtiklerini, bulamadıkları zaman uydurduklarını ileri sürüyorlar ve son derece ayrıntılı vaka çalışmalarıyla, hiç kuşkusuz, kanıtıyorlar. Bu durum, medya sistemi içindeki ajan ya da komiserlerle açıklanmıyor; bunu tekrarlıyorum. Ayrıca, medya sisteminde çahşanlar "genellikle tam dürüstlük ve iyi niyetle hareket ettiklerine ve haberleri 'objektif' olarak, tümüyle profesyonel yayıncılık değerlerine dayanarak seçip yorumladıklarına kendi kendilerini ikna edebiliyorlar." (\*) Zaman içinde gazetecilerin ve televizyoncuların çoğunun objektif hareket ettiklerine inandıklarına ben de inanıyorum.

Ortaya çıkardıkları sisteme, "propaganda model" diyorlar, özetlemek istiyorum. Medyaya artık haber organları değil propaganda mekanizmaları gözüyle bakılması yerindedir; bu propaganda modelinde beş adet "filter", süzgeç işliyor. Beş süzgeç yardımıyla medya, hükümete ve tekelere uygun haberleri seçiyor, uygun olmayanları reddediyor ve daha da önemlisi, Herman ve Chomsky'nin en çok Türkiye'ye uygun sözcükleriyle, "marginilize dissent", görüş ayrılıklarını marjinalleştiriyor. "Dissent", kitabın başlangıcında yer alan "consent" sözcüğünün karşıtıdır; ayrı düşünmek, mahkemelerde karara aykırı görüş yazmak, resmi klişenin dışında bir inanca sahip çıkmak anlamına geliyor. Çok kabaca aykırı düşünceler veya muhalifler olarak ele alınabilir; medya, aykırı görüşleri marjinalleştiriyor, ufalıyor, önemsizleştiriyor, bir ek haline getiriyor ve sözcüğün tam karşılığıyla, bir kenara küçük bir not olarak ekliyor. (\*\*) Hem biçim ve hem de öz olarak resmi klişenin, tekelsi düzenin ideolojisinin dışında kalan bütün haberleri inandırıcılıktan yoksunlaştırarak veriyor.

Beş süzgeci aktarmadan önce bir parantez ile bir soru sormak istiyorum: Hangisi daha şiddetlidir? Bir insanın beynine bir kurşun sıkarak dağıtmak mı, yoksa bir insanın beynini her gün resmi klişenin bakışı ile bombardımana tutarak ezmek mi, daha şiddetlidir? Artık Türkiye'dekileri başta başyazarları, fıkra yazarlarını, büyük ve resmi bir klişe-

nin kardinalleri, piskoposları, papazları olarak gördüğümü saklamıyorum. Bunun için para aldıklarını ve medyanın yakın zamanda bu büyük transformasyonu nedeniyle gelinde insanı şaşırtan bir artış olduğunu sık sık tekrarlıyorum.

Ancak bu sorunun bir yanındır; diğer yanı, beyin uzmanlarını, psikologları, psikiyatrları ve hepsinden önce devrimcileri ilgilendiriyor. İnsanoğlunun beynini, bu medyanın hain bombardımanından, bu ardı arkası kesilmeyen şiddetten korumak için ne yapmak gerekiyor; bu soru ortadadır. (\*) Einstein'den beri, Picasso-Kandinsky'den bu yana, Stravinskiy'den beri, Lenin'den bugüne, daha arkadan gelen Brecht'ten sonra insan aklının değişmeye başladığını görüyorum ve bunu hoş karşılıyorum. Fakat çağdaş kütle iletişim araçlarının yaptığı bu değil, akli bozuyorlar.

Uzmanları ilgilendirmekle birlikte medyanın insan aklı üzerindeki iki benzer etkisinden söz etmeden geçmek istemiyorum. Bir: İnsanoğlu artık öğrenme tutkusunu yitirmiştir. Öğrenmek insanoğlunun içgüdülerinden ve sevinçlerinden birisi olmaktan çıkarılır. Tekelsi düzenin de etkisiyle, medyanın bu hale gelmesi bu düzenin hem sonucu ve hem de dayanaklarından birisi oluyor, insanoğlu öğrenme eğilimini yitiriyor. İki: Newton ile en mükemmel örneklerinden birisini veren insan aklı, karşılaştırmaya, tartmaya ve tutarlılığını sağlayarak bütünselleştirmeye dayanıyor. Akıl demek, tartmak ve bütünselleştirmek demektir; akıllı ile şizofren arasındaki fark burada ortaya çıkıyor. Medya aklın, karşılaştırma, tartma ve tutarlılık sağlama özelliklerinin tümünü eritiyor. Daha kısa bir söyleyişle, medya, akli ortadan kaldırıyor. "

Bu iki noktanın iki uzantısına da değinmek zorunluluğunu duyuyorum. Bir: Tekelsi toplumlarda büyük çoğunluk, dış dünyadaki her türfü değişmeye ilgisiz görünüyor; aslında ilgilenmekle birlikte bunlardan hiç bir biçimde etkilenmiyor. Çağdaş insan büyük çoğunluğuyla giderek etkilenmeyen bir yığın ya da sürüye dönüşüyor. Amerikan Cumhurbaşkanı'ndan Nixon, "silent majority" sözünü kullanıma sürerek bu olguya

(\*) Benim bulabildiğim ve ancak herkese salık vermeye cesaret edemediğim yol biliniyor; gazete veya dergi okumuyorum. Sadece yazı yazmak, yorum yapmak durumunda kaldığımda, bir "tarihçi" türünden, birikmiş sayıların inceliyorum. Bir de örnek olsun, Çetin Emeç türünden bir öldürme olayı ortaya çıkınca, basının, kendisinin bildiği gerçekleri nasıl saklayacağını iyice görebilmek için çok titiz bir izleyici oluyorum. Kuşkusuz, bu iki ayrı durum da, beni gazete okuyucusu yapmıyor; her ikisi de araştırıcı yanımla ilgilidir. Televizyona gelince, uzun yıllardan sonra, sadece haber için siyah-beyaz eski bir televizyonu eve sokmaya razı oldum. Şimdi bozuldu. Tamir ettirmeyerek, aklımın sağlığını özen gösteriyorum.

(\*) E. S. Herman-N. Chomsky, Manufacturing Consent, op. cit., s.2  
(\*\*) Eskiden kenarında bir çizgi olan defterlere "marjlı" defter deniliyordu; "marjlı" gazeteciliği ya da "marginalization of dissent" olgusunu, Türkiye'ye Cumhuriyet gazetesi getirdi. Resmi klişeye aykırı düşen haberleri bu marja atmaya başladı; sonra diğer gazetelere örnek oldu.

parmağını da bastı; etkilenmeyen "sessiz çoğunluk" dediği büyük kütleye dayanarak "ayıp" bir yönetimi sürdürmeyi denedi. İki: Bir de "gürültücü azınlık" sözkonusu edilebilir; dış dünya ile ilgili görünüyorlar. Etkileniyor ve etkilemeye çalışıyorlar; böyle bir izlenimi veriyorlar. Ancak bu azınlık, karşılaştırma, tartma ve tutarlılık sağlama yeteneklerini yitirdiği için, kendi belleği yerine elektronik hesap makinalarının belleğiyle ilgilendiklerinden, insan belleğini dayanıksız, kompütür belleğini güçlü hale getirmeyi bir meziyet saydıkları için, en büyük kolaylıkla medyanın güdümüne giriyorlar.

Medya için, Türkçeye büyük bir yanlışlıkla "kamuoyu" olarak çevrilen, "public opinion", ya da Osmanlıcasıyla "amme efkanı" yaratmak inanılmaz ölçüde kolaylaştırılıyor; çünkü, "kamu düşüncesi" yaratmak, belleğini yitirmiş, karşılaştırma ve tartma yeteneği erimiş bir azınlığı yönetmek anlamına geliyor; sessiz çoğunluğun etkilenmezliği karşısında, önemli olmayan azınlığın düşüncesini değiştirmek, "çağdaş ve gelişmiş" toplumlarda, örnek olsun, seçim sonuçlarını da belirlemek demek oluyor.

Böyle bir durumun, gelişmiş çağdaş toplumların övünç kaynağı demokrasiyi nasıl karikatürleştirdiğini bir kenara bırakıyorum; "propaganda modeli" diye adlandırılan sistemin beş süzgecinden söz etmeye başlıyorum. Herman ve Chomsky, basit polis ya da komiser çözümlemesini bir kenara bırakarak, beş süzgeçten söz ediyorlar ve bunları çözümlemeye çalışıyorlar. Burada sadece aktarıyorum.

Bir: Etkin kütle iletişim firmalarının ölçüğü, mülkiyet yoğunlaşması, sahibinin serveti ve kâr peşinde koşması. İki: Reklamın, kütle iletişim firmalarının temel geliri haline gelmesi. Üç: Medyanın, haber kaynakları olarak, hükümete, iş çevrelerine ve temel gelir kaynaklarıyla iktidar mensuplarının finanse ettikleri ya da onayladıkları "uzman" kişilere dayanmaları. Dört: Medyayı disipline etmede "flak" (\*) mekanizmasının kullanılması. Beş: bir ulusal din ve medya kontrol aracı olarak "antikomünizmin" kullanılması. Bu beş süzgeç, "filter", basit kafalardaki polis, ajan ya da CIA denetiminin yerini alıyor; hepsi aynı yönde çalışıyor.

Bu beş süzgeci teker teker ele almak durumunda değilim; Herman ve Chomsky, ayrıntılı tablolarla, Amerika Birleşik Devletleri'nde basın ve te-

levizyonda mülkiyetin ne ölçüde sınırlı ellerde toplanmış olduğunu gösteriyorlar. Basın ve televizyon, tekel sayılacak firmaların elindedir; bunların resmi ideoloji ya da kabul gören dinin dışında görüşlere, örnek olsun imalat sanayindeki bir tekel firmadan daha hoşgörülü olması için hiçbir neden bulunmuyor. İş bu kadarla kalmıyor; Chomsky ve Herman, Amerika Birleşik Devletleri'nde, en büyük firmalardan General Electric's'in NBC televizyon sistemini, Westinghouse'ın pek çok televizyon yayın istasyonunu kontrol ettiklerini de gösteriyorlar.

Birinci süzgeç, medyanın, tekeller sisteminin bir parçası olmasıdır. İkinci süzgeç, medyanın yaşamasında ilanın kazanmış olduğu önemden kaynaklanıyor; reklam, gazeteleri ve televizyonu yaşıyor. Reklam şirketleri tarafından dağıtılan reklamlar ise, sisteme uymayan yayın organlarının, ölümünü gerçekleştirebiliyorlar. Herman ve Chomsky, 1960 yıllarında Büyük Britanya'da olanları, bu süzgecin işleyişi için örnek olarak veriyorlar. Daily Herald, News Chronicle ve Sunday Citizen, 1960 yıllarında, toplam günlük 9,3 milyon tirajlı, ancak sosyal demokrat eğilimli üç gazetedir. Bunlardan sadece Daily Herald'ın günlük tirajı, The Times, Financial Times ve Guardian'ın toplam günlük tirajının iki katıdır; tekellerin reklamlarını dağıtan reklam şirketlerinin reklam vermemesi üzerine, bu üç gazete, 1960-1967 yılları arasında ortadan kalkıyorlar; öldürülüyorlar.

Üçüncü süzgeç, haberleri "uzman" görüşleriyle desteklerken ortaya çıkıyor. Bir kez, çok kez ilgili yerlere soruluyor; hükümet daireleri ve bunlar arasında istihbarat örgütleri yer alıyor. Hiç kuşkusuz, büyük iş çevreleri de bir haber veya yorumun yazılışında danışılan otoriteler arasına giriyor; ancak bunlar bilinmekle birlikte saptanıp gösterilemiyor. (\*) Herman ve Chomsky, gösterilebilecek kanıtlar üzerinde duruyorlar; asistanları yardımıyla tablolar hazırlıyorlar. Bunlardan birisi, Amerikan televizyonlarında en ciddi haber-yorum kanallarından birisinde, "Mc Neil-Lehrer News Hour" programında kullanılan "uzman" kimselerin dağılımıyla ilgilidir. Papa suikastinde Bulgar parmağı, Kore Uçağı'nın Sovyet-

(\*) Öymen Kardeşler, Anka Haber Ajansı'nı kurduklarında, mali gücünü arttırmak için ekonomik haberlerle desteklemek için yayın planlıyorduk; Anka'ya ben de katıldım. Altan Öymen ve Müşerref Hekimoğlu ile birlikte Vehbi Koç, Sakıp Sabancı dahil iş çevrelerinin en önde gelenleriyle doğrudan temaslara yaptık. Feyyaz Berker, TÜSİAD başkanıydı ve Altan'la birlikte holdingteki odasında sohbet ediyorduk. Yarım saat arayla bir güncel konuyu telefonda birisiyle tartıştık. Övünmek ihtiyacını duydu; veya "örnek" veriyordu; Abdi İpekçi, başyazısını yayımlamadan önce günde iki kez, TÜSİAD başkanına okuyordu.

ler tarafından düşürülmesi, terörizm üzerine bu programda kullanılan "uzman" kişilerin yüzde yirmi yedisi hükümet memuru, diğer yüzde yedisi eski hükümet görevlisi, yüzde on altısı muhafazakar kuruluşların mensupları, yüzde ondördü üniversite öğretim üyesi, yüzde altısı diğer hükümetlerin memurları ve geriye kalanlar da değişik kuruluş görevlilerinden oluşuyor. Kısacası, haber ve yorumlara "otorite" kazandırmak için çağrılan "uzman" kişiler ya hükümet dairelerinden ya da tutucu kuruluşların, pek çoğu istihbarat örgütleriyle ilişkili çalışanlarından seçiliyor.

Ayrıca ve çok daha önemlisi, birdenbire nasıl olduğu anlaşılmadan "uzman" kişiler yaratılıyor; Herman ve Chomsky, çeşitli örnekler ve bu arada Sovyetler Birliği'nden kaçanların hızla uzmanlaştırılması yanında, Türkiye'de ismini duyuran Claire Sterling'ten söz ediyorlar. Amerika Birleşik Devletleri'nde en etkili ve en bayağı yayınlardan birisi olan Reader Digest'in bu bilinmeyen yazarı, Papa suikastinde Bulgar ve komünist parmağını kanıtlama aşamasında birdenbire Amerika'da medyanın en çok başvurduğu "uzman" oluveriyor. Şöhret yapıyorlar (c) otorite ile donatılıyorlar, işleri bitince, çok para kazanmış eski şöhretler olarak bir kenara atılıyorlar.

Dördüncü süzgeç, "flak", "refers to negative responses to a media statement or program"; bir medya programı ya da haberine, olumsuz tepkiyi ifade ediyor ve harekete geçiriyor. Mektup biçiminde, telefonla, telgrafla, dilekçeyle, dava açarak, Kongre'de yasa önerisi vererek, tehdit ederek, beğenilmeyen program veya haber ile ilgili bir "flak" bombardımanı başlatılıyor. Kendiliğinden olabilir; çoğunluğu merkezi olarak planlanıyor. Herman ve Chomsky, artık tam bir "flak" makinası haline gelen ve 1940 yıllarında kurulmuş Freedom House'in dışında, 1970 ve 1980 yıllarında, American Legal Foundation, the Capital Legal Foundation, the Media Institute, the Center for Media and Public Affairs, AIM, Accuracy in Media türünden pek çok "flak" kuruluşunun ortaya çıkışına işaret ediyorlar. Hepsi iş çevreleri ve CIA ile işbirliği içinde çalışıyorlar; basının TET saldırısını

(\*) Burada "Küfür Romanları" çalışmamın konusuna dönmek zorunluluğunu duyuyorum. Eylülist suçlamaları estetik bir kılıfla sunan bu romanlar, Türkiye basınında, birdenbire körüklendi ve daha önemlisi, genç yazarlar, birdenbire bütün diğer yazarlar unutturan "estetik" durumuna çıkarıldılar. Yeni yayımlanan bir roman, yeni bir filmin senaryosu, estetik alanında ne varsa, birdenbire "Küfür Romanları" yazarlarına sorulmaya başlandı.

Bu yazarlarla kişisel hiçbir sorunum olmadığını tekrarlıyorum; sonunda, oynanan bu çirkin senaryoyu, bu yazarların da farketmişine inanıyorum. Bu nedenle resmi klişenin estetikleri olmaktan çıktıklarını düşünüyorum.

Vietnam lehine yayımlaması üzerine Vietnam savaşının kaybedildiğini kanıtlayan kitaplar yayımlıyorlar veya Amerikan basınının El Salvador'daki gelişmeleri "dengesiz" verdiğini ileri sürerek kampanyalar açıyorlar. "Flak" etkili oluyor. Kütle iletişim araçlarındaki disiplinsizlikleri gidermeye yarıyor; resmi klişenin bakışı dışındaki sızmaları azaltmaya yarıyor.

Burada bir paranteze ihtiyaç duyuyorum ve Herman ve Chomsky'nin kitabının sınırlarının dışına çıkmak istemediğimi belirtmek istiyorum. Ancak mekanizmanın anlaşılması açısından bir "yerel" örneğe işaret etmem gerekiyor; bu yerel örneğin, otorite sahibi uzman yaratma ve "flak" süzgeçlerinden birisine veya her ikisine girebileceğini düşünüyorum.

New York'ta Helsinki Watch, Helsinki Gözlem adıyla çalışan ve dünyada özgürlüklerin ihlallerini konu alan bir kuruluş bulunuyor; ilk kez Türkiye ile ilgilerinin, bizim Aydın Belgesi sırasında başladığını biliyorum. Yöneticileriyle o zamanlar tanışmıştım; daha sonra Türkiye ile ilgili raporları günlerce Türkiye basınında yer aldı ve pek tanınır oldular. Bu raporları, arkadaşlarımla birlikte benim, PKK'yı legalize etme iddiasıyla gözaltına alınmamız, günlerce Ankara siyasi polisinin hücrelerinden tutulduktan sonra Merkez Cezaevi'ne kapatıldığımız zamanın olaylarını kapsıyor; hücrede olduğumuz için, bu arada Milliyet gazetesinden Mehmet Ali Birand'ın Öcalan röportajının yayımlanmasının önlendiğini, Erbil Tuşalp'ın Turgut Özal'a suikast nedeniyle bir haberden dolayı çok kısa bir zaman için ve hücrede olarak gözaltına alındığını öğrenememiştik, hapse konulunca öğrendim. Rapor, doğrulukla ve pek yerinde olarak Birand ve Tuşalp'ten de söz ediyor.

Cumhuriyet gazetesinde, Milliyet gazetesinde günlerce bu raporu okudum; içlerinde arkadaşım olan ve beni gördükleri zaman pek uzaklardan selam veren, iyi İngilizce bilen sütun sahiplerinin raporlarla ilgili yazılarından bilgilendim. Bilgilendiğim şudur: Helsinki Watch, Türkiye'de sadece Birand ve Tuşalp ile ilgileniyor. Diğerlerine ve burada bana ve arkadaşlarıma yapılanlara aldırıyor; basından ve çoğu arkadaşım fikra yazarlarından bunları öğrendim.

Canımın sıkılmasıyla birlikte yaptığımız işin doğruluğuna inancımı arttıran bir durumla karşılaşılıyordum; Türkiye'ye geldiklerinde, benimle izlenimlerini "deriş" sözcüğüyle ifade ettiklerini Mustafa Ekmekçi'nin sütunundan okuduğum Helsinki Watch yöneticileri de artık bizim yazgımızla ilgilenmiyordu. Doğrusu bunları düşünüyordum; öfkeyle keyif arasında gidip gelen bir duyguya kapılıyordum.

Sonra "rapor" geldi; böyle bir ahlaksızlığın az bulunacağı sonucuna vardım. Raporun büyük kısmı "devrimci basın" ve bu arada bizim üzeri-



mize yazılmıştı; "özgür" basın ile fıkra yazarı arkadaşlarımızın çoğu "devrimci basın" ve bizimle ilgili bölümleri tümüyle sansür ediyorlardı. Ahlaksızlığın bu kadarının az bulunacağına hâlâ inanıyorum.

Herman ve Chomsky'nin çalışmaları ışığında bu durumun, üçüncü ve dördüncü süzgeçlerin sonucu olduğunu düşünüyorum; basın özgürlüğü konusunda basın, resmi klişenin dışında, bir "otorite" istemiyor. Basın özgürlüğünde "uzman" ancak Milliyet'ten ve Cumhuriyet'ten çıkartılabiliyor; Birand ve Tuşalp varken, başka bir özgürlük uzmanına gerek duyulmuyor.

Bu düşüncelerimin de Birand'ın ve Tuşalp'in kişiliklerinin dışında olduğunu eklemem gerektiğini biliyorum; her ikisinin de bu sonucu istemediklerinden ve bu sonuçta bir katkılarının olmadığından kuşku duymuyorum. Buradan, Helsinki Watch'ın bu yıl çıkardığı yeni Türkiye raporu na geçmek istiyorum.

Helsinki Gözlem'in 1990 başında çıkardığı rapor, basına izini düşürmeden önce, bana geldi; New York ve Washington'da muhabir bulunduran Cumhuriyet, bu raporu, Anadolu Ajansı'nın New York'tan verdiği kısa bir haber olarak yayımlıyordu. Habere göre Türkiye'de dört yüz gazeteci hakkında kovuşturma yapılıyordu; ancak bir tek isim geçmiyordu. Bir tek fıkra yazarı arkadaşım bu rapor hakkında yazı yazmadı. Kısa bir haber oldu ve sonra unutuldu.

Şaşırmadığımı belirtmek durumundayım; çünkü Helsinki Gözlem'in bu yılki raporu, İki Bine Doğru dergisinin Yazı İşleri Müdürü Tunca Aslan ile ilgili kısa bir bölümün dışında çok büyük ölçüde benim üzerime yazılıyordu. Benim sık sık gözaltına alınmam, Abdullah Öcalan ile Bekaa Vadisi'nde yaptığım mülakat ve benimle yazışmalar, Helsinki Watch'ın raporunun çok önemli bölümünü oluşturuyordu. "Flak" mekanizmasının varlığı artık kesinlikle belli oluyor; benim türümden resmi klişenin dışında bir kimse üzerinde yazılı bir raporu haber yaparak, Türkiye'nin özgür basını, makinah ateşine, yeniden tutulmak istemiyor. Bunu doğal kabul ediyorum. Bana keyif ya da öfke vermiyor; gerçeklik sayıyorum.

Artık beşinci süzgece geçiyorum; ancak bundan önce iki sonucu yazmak istiyorum.

Bir: Türkiye'nin "özgür" basını, kesinlikle özgür değildir. Türkiye'nin "özgür" basınının özgürlüğünün ilk ve en büyük düşmanı kendisidir.

İki: Türkiye'nin "özgür" basını, "devrimci basını", bu arada "bizi", basını saymıyor. Bu saymamaya tümüyle katılıyorum; çünkü, eğer Türkiye'nin "özgür" basını basın ise, "devrimci basını" basını değildir. Bunun tersi de doğrudur; eğer "devrimci basını" basını ise, "özgür" basını, artık ba-

şın olmaktan çıkmıştır. (\*) Bunun doğruluğuna inanıyorum.

Devam ediyorum: "A final filter is the ideology of anticommunism." Anti-komünizm, beşinci süzgeç oluyor; "Kızıl Tehlike", kütle iletişim araçlarında, bütün haberleri süzmek için en etkin mekanizmalardan birisi oluyor. Herman ve Chomsky, "the ideology and religion of anticommunism is a potent filter" diye yazıyorlar; anti-komünizmden bir ideoloji olduğu kadar bir din olarak söz ediyorlar.

Üzerinde durulabilir; anti-komünizm dinini, bir korku üretme makinası olarak ele almak gerektiğini düşünüyorum. Tekelsi düzenin sürekli olarak korku üretmeden yaşayamayacağına kesinlikle inanıyorum; çünkü, insan aklının çalışmasını durdurmanın ve tümüyle bozmanın en kestirme yolu, korku üretmektir. ABD, en büyük tekel ülkesi olarak sürekli olarak "Kızıl Tehlike" yaymıştır; Sovyetler Birliği'ni en geç tanıyan ülke oluyor. Mc Carthy'nin cadı kazanı kaynatması, bir başka çalışmamda ayrıntılarıyla değindim, bir yanlış değil sistemin gereği oluyor; bu cadı kazanının kaynaması durunca nükleer tehlike korkusunun azalmayarak artacağına dikkati çekmek istiyorum. ABD ile Sovyetler Birliği arasında "yumuşama" politikası döneminde bile, radar sistemlerinin yanılması, radarların birisine giren bir kuşun yanlışlıkla uçak sayılması ve bu nedenle iki büyük ülkeden birisinin tetiğe basması sonucunda dünyanun ortadan kalkacağı uzun yıllar, dünya basınında ve üniversitelerinde okutuluyordu. Korku gerektiği için, insanlığın yazgısı uzun süre, radar başındaki bir Amerikan çavuşunun bir martı ile bir nükleer füzeyi ayırma yeteneğine bağlandı; Washington ile Moskova arasında direk ve kırmızı telefon bağlanarak bu tehlike çözüldü ve insanlık nefes aldı. Üstelik Mihail Garbaçov'un Sovyetler Birliği'nde yönetime gelmesiyle, nükleer korkunun

(\*) Ne yazık ki, Türkiye'de devletin, resmi klişenin, istemediği hiçbir önemli haberi "özgür" basın vermedi. "Özgür" basın devlet içindeki çatışmalara girmeme nezaketini bile gösterdi; daha sonra ünlü MIT Raporu'nu, "özgür" basınının bütün masalarına götürülmesine karşın, yayımlamadı. Asil Nadir'in basına girişini, önce "özgür" olmayan basın duyurdu. Basındaki MIT ya da polis ajanlarını "özgür" basın görmezlikten geldi. "Özgür" basın, artık Herman ve Chomsky'nin kitabıyla bir masal olduğu ve CIA tarafından çıkarıldığı kesinleşen Papa suikastını Bulgaristan'a yıkma işinde birbiriyle yarıştı. "Özgür" basın, Moskova'daki elçilik görevinden Dışişleri Bakanlığı koltuğuna getirilen Vahit Halefoğlu'nun ilk genel seçimde milletvekili adayı bile yapılmayışının arkasındaki pazarlığın üzerinde durmama ağırbaşlılığını gösterdi. "Özgür" basın, zamanın Sovyetler Birliği Devlet başkanı Podgorniy'in başına başına Amerikan casusu ilan ettiği İtler Türkmen konusuna eğilmedi; fırsattan istifade ederek, "özgür" basında Türkmen'i cumhurbaşkanı yapma çabaları bile görüldü...

yanında konvansiyonel silahlardan da bir tehlike gelmeyeceği anlaşılma-ya başlanınca, beklenenin tersine, korku azalmadı ve bu kez yeniden tirmanmaya başladı. Amerikan bilim adamları, bu kez Sovyet Bilim adamlarının da katılımlarıyla, ozon tabakasının delindiğini buldular ve yakında insanlığın sona ereceğini bir kez daha haber verdiler.

Anti-komünizm dinini, bu biçimde genellemek, Herman ve Chomsky'nin çalışmasında yer almıyor; Chomsky ve Herman, 1975 yılında Vietnam Savaşı, Amerika Birleşik Devletleri için büyük bir felaketle sona erince, Amerikan insanının sistemine ve kendisine güvenini yitirmesi sürecinin başladığını, bunun için, Amerikan insanının tekrar güven kazanması için, kuvvet politikasının öne çıkarılmak istendiğini öne sürüyorlar. Bu, yeniden bir Soğuk Savaş açmakla başlıyor ve bu Soğuk Savaşta ABD Dışişleri Bakanlığı, "İnsan Hakları" programını icat ediyor. Sovyet sistemi içinde "insan hakları" ihlalleri olduğu propagandası; yakın zaman Soğuk Savaşı'nın habercisidir. (\*) Ancak bu yetmiyor; "komünistlerin ne

(\*) "The pacification chief Robert ('Blowtorch') Kemer, Later he became a high-ranking official of the Human Rights Administration" B.S. Herman-N.Chomsky, Manufacturing Consent, op. cit., s.237

Yaşam inanılması zor civyelerle doludur; Robert Commer, la ter to become, Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam'da pasifikasyon şefi idi ve sonradan Türkiye'ye büyükelçi yapıldı. Türkiye'de 1960 yıllarının sonlarına doğru, pasifikasyon işinde ilericiğin kalelerinden birisi olan Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden başlamak istedi; ODTÜ'de devrimci öğrenciler, büyükelçilik otomobiline yaktılar.

Senaryosunu Bilgesu'nun yazdığı "İkili Oyunlar" filminde konu ediliyor. Washington'da "Blowtorch" adıyla tanındığını da öğrenmiş bulunuyorum. Türkçeye tam çeviremiyorum; oksijen kaynağı yapmaya yarayan alet ya da tabanca anlamına geliyor; istenmeyen demiri eritiyor.

Vietnam'da pasifikasyon uzmanı, Türkiye'de makam otomobili yakılan büyükelçi "Kaynak Tabancası" Commer, Washington'da "İnsan Hakları" yöneticisi oluyor.

Çok güzel; ancak, bir soru çıkıyor. Sonradan adı "İnsan Hakları" olan derneğin kuruluş düşüncesini Bilgesu ile ben ortaya attık. Pek çok kimseyi ikna etmek için uzun çabalar harcadık; aylar sürdü ve pek çok toplantı yaptık. Adı, tutuklu ve hükümlülerle yardımlaşma derneği veya benzeri sözcüklerden oluşan başka bir isim olacaktı; uzun hazırlık toplantılarımızda "İnsan Hakları" sözcüklerinin bir kez daha telaffuz edilmediğini hatırlıyorum.

Daha sonra Bilgesu ile bana karşı başını Aziz Nesin'in çektiği bir "tecrit" kampanyası başlatıldı. Kuruluşu ben ortaya attığım ve geliştirdiğim için Aziz Nesin ve adamları, bu işin dışında kalmak istiyorlardı. İşte tam bu sırada, Dev-Yol Davası'ndan yargılanan Ayşe Pekdemir, Kurtuluş Davası'ndan yargılanan

kadar canı olduklarının" bir kez daha gösterilmesi gerekiyor.

Herman ve Chomsky şunları yazıyorlar: "The campaigns to publicize the crimes of Pol Pot and the alleged KGB plot to assassinate the pope were initiated by the Reader's Digest, with strong follow-up support from NBC-TV, the New York Times and other major media companies." Komünistlerin ne kanlı katiller olduklarını gösterebilmek için Pol Pot cinayetlerinin yayımlanması, Papa'nın KGB tarafından katledilmek istendiği iddialarının kampanya haline getirilmesi gerekiyor; Reader's Digest kampanyayı başlatıyor ve hemen arkasından New York Times ve NBC televizyonuyla diğer büyük medya şirketleri geliyor.

Anti-komünizm dini, süzgeçlerin en güçlülerinden birisidir; Herman ve Chomsky'nin "dichotomization" adını verdikleri üsule yol açıyor. Bunun üzerinde duracağım; ancak önceden bir aktarma daha yapmak istiyorum: "The five filters narrow the range of news that passes through the gates, and even more sharply limit what can become 'big news', subject to sustained news campaigns." Bu aktarmayı özellikle Türkiye basını için yapıyorum; Türkiye basınının çok büyük ölçüde "çağdaşlaşmış" olduğunu gösterme imkanı veriyor. Chomsky ve Herman, modelleri sonucunda, beş süzgecin deliklerden geçen haberleri birbirine çok yakınlaştırdığını, ve kendisini sürdüren kampanyalarla desteklenen "büyük haber" sınırlarının ise çok daha daraldığını ortaya çıkarıyorlar. Mevcut durumda uyuyor; süzgeçler çalıştığı için gazetelerin farklılık iddialarına karşın, haberlerinin farklılığı ortadan kalkıyor. Kampanya haberleri gelince, burada süzgeçlerin etkisi çok daha belirgin olabildiği için, gazeteler ve hiç kuşkusuz televizyonlar, bütün ayrı renk iddialarına karşın, birbirinin aynı olabiliyorlar.

Eylülist darbe sonrası Türkiye basınına çok iyi anlatıyor.

Filiz ile Emin Değer ve Halit Çelenk türünden kimselerin kurulacak derneği, bizden "kaçırmaya" çalıştıklarını gözlemeye başladık; doğrusu sevindiğimizi de hatırlıyorum. Bizim için kurulması önemliydi; her işi yapmış olmak da istemiyorduk.

"İnsan Hakları" programının, 1970 yıllarında, ABD Dışişleri Bakanlığı'nda Sovyet sistemini çökertecek politikalarından birisi olarak geliştirildiğini biliyorum. Kuruluşuna önyak olduğum derneğin bu adla ortaya çıkışına pek şaşır-dım. O günden beri bu ismin nasıl ortaya çıktığını merak ediyorum. Bir ABD Dışişleri Bakanlığı politikacısının Türkiye'de ilericilerin kurduğu bir derneğin nasıl isim babası olduğunun bir gün bulunacağına inanıyorum.

Bizden "kaçırılan" her işe bir başka parmak karşıyor.

Ya da ABD Dışişleri Bakanlığı'na yaranmak için bazı "işler" kaçırılıyor.

Aydın aristokrasisi yaratılmaya karar verildikten sonra, birçok alanda, Türkiye'nin "özgür" basını ile devlet televizyonu arasındaki farklılıklar da azalmaya başlıyor.

Bu durum, televizyonun ve özgür basının, devletin resmi dininin iletişim aracı haline gelmesinden kaynaklanıyor.

Herman ve Chomsky'nin "marginalization of dissent" kavramının yanında ileri sürdükleri "dichotomization" süreci de, bu yakınlaşmayı açıklamaya yardım ediyor; ikiye ayırma anlamına geliyor. Basın, en çok anti-komünizm süzgeci nedeniyle, Herman ve Chomsky'nin verdiği örneklerle göre, dünyanın çeşitli yerlerinde baskı gören, "insan hakları" kurbanı olan aydın ve sendikaları ikiye ayırıyor. Kitabın bir bölümü, bu nedenle de, "Worthy and Unworthy Victims" başlığını taşıyor; kurbanlar, değerli ve değerli olmamalarına göre iki bölüme ayrılıyor. Amerikan basını, hep değerli kurbanlar üzerinde duruyor; Herman ve Chomsky, Amerikan basınına göre Polonya'da baskıya uğrayan sendikacıların değerli kurbanlar olduklarını gösteriyor. Buna karşın Türkiye'de baskı gören sendikacılar, tutuklanan işçi liderleri, işkence gören aydınlar, değersiz kurbanlar sayılıyorlar; basında yer almıyorlar.

Chomsky ve Herman, Saharov'un Amerikan medyasına göre, kurbanların en değerlisi olduğunu yazıyorlar; çünkü, Amerikan Devleti'ne düşman bir ülkede kurban ediliyor. Washington, Polonya'daki rejimi çökertmek istiyor; bu nedenle Polonya'da baskı gören sendikacılar, Amerikan medyasında değerli kurbanlar olarak değerli yerlerini alıyorlar. Ancak Washington, Türkiye'deki Eylülüst darbeyi destekliyor; bu nedenle Türkiye'de hapse atılan aydınlar, işkence gören siyasi tutuklular, sendikacılar, değersiz kurban sayılıyorlar ve "objektif" Amerikan medyasında hiç bir yer bulamıyorlar.

Bu giriş tamamlıyorum; amacımın, Amerikan basınından daha çok Türkiye basını olduğu açıktır. Doğrusu, Herman ve Chomsky'nin çalışmasını inceledikten sonra Türkiye basınında son yıllarda gözlediğim gelişmelerin Amerikan modeline uygunluğu karşısında hayret ettiğimi saklamıyorum. Bütün süzgeçlerin İstanbul'da da çalıştığı anlaşılıyor.

1989 yılı sonlarının ve 1990 yılı başlarının gelişmeleri bunu çok açık olarak ortaya çıkardı; "dichotomization", muhalif görüşleri bir kenara atma türünden Türkiye basınına da temel ahlaklarından birisi oluyor. Sovyetler Birliği'ndeki gelişmelere Türkiye basınına yaklaşımı, bunu, büyük bir kesinlikle gösteriyor.

Litvanya'da, Letonya'da, Estonya'da, Azerbaycan'da vatan cepheleleri kurulabilir; Türkiye insanının bu cephelelerin liderlerinin görüşlerini tam öğrenme hakkı var. Türkiye basını imkanlarını sonuna kadar kullanarak,

Sovyetler Birliği Devleti'nden ayrılmak için mücadele eden bu örgütleri, liderlerini ve görüşlerini okuyucusuna getiriyor.

Türkiye basınında Bekaa Vadisi ve PKK sözcükleri, PKK Lideri Öcalan, son zamanlarda en fazla yer tutan haberler arasına giriyor. Fakat Türkiye basını, özellikle "özgür" basın, bunları doğrudan okuyucusuna ulaştırmak istemiyor; kendisini yasaklıyor. Türkiye insanını birinci derecede ilgilendirmeyen Azeri Vatan Cephesi Lideri'nin veya Litvanya'nın ayrılıkçı hareketinin başının görüşlerini, Türkiye basını Türkiye insanına götürüyor; Türkiye'den ayrılmak için bir gerilla mücadelesi başlatmış olan PKK Lideri'nin suç sayılmayacak görüşlerini, Türkiye insanına götürmek istemiyor. Kendisini yasaklıyor.

Kendisini yasaklamasının bir öyküsü var; özetlemem gerekiyor. Benim ve arkadaşlarımın, PKK Lideri Öcalan'ı legalize etme gerekçesiyle gözaltına alınarak hücreye konmamızla Milliyet'ten Mehmet Ali Birand'ın "İşte Apo" başlıklı röportajının yayımlama girişimi aynı zamana denk düşüyor; bu denkliği, günler sonra, hücreden alınıp Merkez Cezaevine kapatıldığımız zaman anladım. Röportajın, Ankara DGM Savcısı'nın emriyle durdurulduğu anlaşılıyor. Yasalara göre gazetenin bu emre itiraz hakkı var; böyle bir hak kullanılmıyor.

Mehmet Ali Birand, girişim halinde kalmış bu adımdan dolayı, İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde bölücülük yaptığı iddiasıyla yargılandı. Doğrusu, AET bürokrasisi içinde bir görevi olan, Milliyet'te saygıdeğer bir sütun sahibi, Türkiye televizyonunun en gözde programcısının Kürtçülük suçundan mahkum olmasını, herhalde kimse beklemiyordu; büyük bir şans sonucu gözaltına bile alınmadan kısa bir zaman içinde aklandığı duyuldu.

Birand'ın aklanması, "özgür" basına, hem Bekaa Vadisi'ni doğrudan tanıtmaya ve hem de okuyucusuna PKK hakkında birinci elden haber götürme kapısını açıyordu; bu olmadı ve Birand'ın yargılanarak aklanması, Türkiye basını için, Herman ve Chomsky'nin sözcüğüyle sadece "flak" etkisi yaptı. Cumhuriyet, hemen hemen aynı zamanda yapmış olduğu bir röportajı kullanmaktan vazgeçti; Hürriyet, dolaylı bir anlaşma ile kendisi için yapılmış bir başka röportaj almaktan geri döndü.

"Flak" etkisi kesindir; ancak bu konuda hiç kuşku bırakmak istemiyorum. Bekaa Vadisi'nde Abdullah Öcalan ile röportaj yaptığım zaman, önce bunun, daha geniş tirajlı bir gazetede veya bir haftalık dergide yayımlanmasını istedim. Yeni yayımlanmaya başlayan Sokak dergisi ile anlaşım; Sokak dergisi, hem Öcalan ile mülakatı ve hem de benim izlenimlerimi yayımladı. Hakkında hiçbir dava açılmadı.

Şimdi Türkiye basını için dünyanın herhangi bir yerinde silahlı veya

silahsız mücadele veren bir hareketi tanıtmak, suç olmayan birinci el görüşlerini yayımlamak bir gazeteciliktir; fakat, zaman zaman Türkiye'nin en güzel konularından birisi olan PKK hakkında, resmi kanalların dışında alabileceği bir bilgi veya haberi yayımlamak gazetecilik olmuyor. Bu çok açık olarak ortaya çıkıyor.

Aslında ortaya çıkan şudur: Basın değişiyor.

"Özgür" basın, basın olmaktan çıkıyor.

Galiba artık Türkiye'de her alanda "olmak" için önce devrimci olmak gerekiyor.

Bu bölüm, basın olabilmenin kaydını veriyor. Ekte açılan davanın iddianamesi, iddianamenin otopsi ve ilk cevap yer alıyor. Bir de ve yine ekte "Hücrede Zaman ve Mekan" başlığıyla basın olabilmenin fiyatı çiziliyor.

### BEKAA'DAN İLK İZLENİMLER

Bekaa Vadisi'nin ortasından bir nehir geçmiyor. Bunun yerine, yer yer çatallaşan dar bir asfalt yol, dağları vadiye indiriyor. Yolda sık aralıklarla ve vadideki yerleşim birimlerinde nerede ise her köşede bir askeri kontrol noktası var; genç milisler, oyun oynar gibi ve neşeli bir biçimde kontrol görevini üstlenmişler. Savaş alanını gezdiren mercedesin şoförü, yıllar önce çalışmak için buralara gelmiş Türkiyeli bir Kürt. Arapçayı Arap vurgularıyla konuşuyor. Genç milislere, genellikle, "Merhaba Refik" diyor, "Selam Yoldaş" anlamına geliyor ve kendisini tanımayanlara ekliyor, "Hizb-il Amal Kurdistan".

Beyrut'a kadar savaş alanını gezdim. Başkalarına şaşırtıcı gelebilir, ama gördüklerim bana pek şaşırtıcı gelmedi. Ancak bir başka noktada şaşırdım. Kıbrıs'ta Türk Silahlı Kuvvetleri içinde savaşmış ve bir savaş sonrasını yaşamıştım. İnsanlar savaşın hemen arkasından savaş koşullarını bir tür asimile ediyorlar. Yaşamlarının bir parçası haline getiriyorlar ve yaşıyorlar.

İnsanoğlunun bu yaşam tutkusu, bu yaşam alışkanlığı yenileniyor.

Bunu hapishanede de gördüm.

Galiba yaşamın bir özü var, bir de somut biçimleri oluyor. İnsanoğlu bu biçimlere uyumda olağanüstü yetenek gösteriyor.

Bazı insanlar, her somut durumda yaşamın özünü yaşıyorlar.

Kampta bir akşam yemeğinin sonrasında başkanlık çardağının altında, Apo ile geçen yarısına kadar kadın-erkek ilişkilerini, aşkı ve devrimcinin yaşamında karşı cinsin yerini konuştuk. Dünyanın her yerinde

yaşamı ve işini ciddiye alanların yapması gereken bir konuşma olduğunu düşünüyorum. Abdullah Kardeşim, kendi deneyimlerinden de söz ediyordu. PKK, şu anda, arkada bir sevgilinin gerilla yaşamının gerektirdiği titizliğe uymayacağını düşünüyor. Bu alanda katı ilkeler koyuyor.

Vadideki tek bağımsız kamp PKK'ya ait görünüyor. Vadi, tümüyle Demokratik Cephe rengini taşıyor. Ancak Filistinliler kampları terketmiş durumdadır, bazı Filistin kamplarında çeşitli Türkiyeli örgütlerin gerillaları var. Bunlar kendi işlerini görmekle birlikte gerektiğinde Filistin saflarında savaşmayı kabul ediyorlar.

Kampta Başkan Apo ile çok uzun sohbetlerim oldu. Birinci günkü tanışma sohbetlerimizden sonra bütün konuşmalarımız video ile kaydedildi. Tarih konuştuk, uluslararası durumu konuştuk, basının halini konuştuk. Mahir'i konuştuk, Apo, Mahir ve ben aynı fakülteden kaynaklanıyoruz, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin öğretmenlerini konuştuk, herkes türünden fakülte günlerini hatırlayınca Apo da heyecanlanıyor, hiç umulmadık hocalara selamlarını söylüyor. Tarihi değerlendirmede, Türkiye Devriminin sorunlarında, görüşlerimizin çok yakın olduğunu gördük. Apo da ben de buna hayret etmedik. Apo, "Hocam, sizin teorik yoldan bulduğunuz biz pratik yoldan buluyoruz" diyordu.

Kampta her devrimin bir bilgi teorisi de olduğuna yeniden inandım.

Mahsum Korkmaz Akademisi'ni, dersliklerini gezdim. Öğrencilerle sohbet ettim. Evde duvarıma astığım kartlarımdan birisini tekrarladım: "Devrimin eşliğinde daha önce kutsal insanlar, bizim için, dinselliklerini yitiriyorlar". Savaş alanını gezerken mihmandarım, "Ne kadar doğru Hocam" dedi. "Buraya gelmeden şu Filistinlileri ne kadar büyütüyorduk!" Avrupa'da işçi olarak çalıştıktan sonra kampa gelmişti ve şimdi Filistinlileri değil kendilerini büyütüyordu.

Kamptan sonra Şam'a geçtim. Sohbetlerimizin ışığında soruları Şam'da formüle ettim. Şam'da, Beyrut yakınlarında, PKK'nın işini bilen, sorumlu ve nazik bir orta kuşak yöneticisi olduğunu gördüm. Şam'daki arkadaşlarımız hem son derece nazik ve hem de güvenliğime çok özen gösteriyorlardı, ancak önlemlerini hiç hissettirmiyorlardı.

Türkiye'ye dönünce Olağanüstü Vali Hayri Kozakçıoğlu'nun PKK saflarında savaşanlar arasında hiç Türkçe bilmeyenlerin bulunduğunu söylediğini okudum. Bundan "yabancılar" imajını çıkarıyordu. Silahların da yabancı olduğunu söylüyordu. Silahlar hep yabancıdır, bunu biliyorum. Kampta, hiç Türkçe bilmeyenler olduğunu gördüm. Ancak bunlar Kürtler için yabancı değil Türkiye'nin dışından gelen Kürtlerdi. PKK, artık Türkiye'nin dışındaki ve dünyanın her yanındaki Kürtlerden önemli des-

tek alıyordu.

Hafız Esat, Suriye'yi modernleştirmede önemli adımlar atmışa benziyor. Bende Suriye'nin Ata'sı izlenimini bıraktı; Atatürk'ünki gibi her yerde resimleri ve heykelleri var. Hafız, Lübnan ile Suriye sınırını güzel bir otoyol ile ayırmış; yol Şam'ı Beyrut'a bağlıyor. Suriye'den Beyrut'a gümrük kapısından ve bu yolun belli bir yerinden geçiliyor. Biz öyle yapmadık; bir yerde dağı tırmandık. Bunu yapabilmek için Suriye Güvenlik Kuvvetleri'nin görmemesi ve yakalamaması gerekiyor.

Mehmet Ali Birand böyle yapmamış; dağı tırmanmaktan çekinmiş ve gümrükten Lübnan'a geçmiş. Birand'ın mülakatının video kaydı, Avrupa'da isteyene gösteriliyordu; ben ilgilenmedim. Ancak yabancı gazetecilerle ve Türkiye'den Nokta'dan Nuray Şirin ve Cumhuriyet'ten Hadi Ulugen'in röportajlarının video kayıtlarını gördüm. Nokta ve Cumhuriyet, bu mülakatları kullanmadı; geçen yıl yaz ayında yapılmıştı.

Nuray ve Hadi ayrılırken PKK, bunlar onuruna, bir tatbikat düzenlemiş; bunun da filmi gördüm. Ben ayrılırken, Apo, "Hocam, arkadaşlar bir tören düzenlemişler" dedi. Herkesle teker teker vedalaştım, en sonda gencecik bir Kürt kıza vardı, "babasının hediye ettiğini" söylediler. PKK, ulus vurgusundan sınıf vurgusuna hızla yol alırken, bu tür "feodal" izler de sürüyor.

Apo'nun yaşamına suikastlar düzenlendiğini biliyorum. Beni yolcu ederken kamptan fazla ayrılmamasını rica ettim. "Bir yere kadar gelirim, hocam" dedi. Gerillalar ayrılışımı, bir köy düğünü örneği, silah sesleriyle noktaladılar. Beni, Hafız'ın otoyoluna kadar götürülenler arasında, hiç Türkçe bilmeyen Kürtler vardı. Otoyola yaklaşınca bir makinin arkasında gizlenerek kırmızı mercedesin gelmesini beklemeye başladık. Mercedes geldi, durdu, uzaktan görülüyordu, yirmi yaşlarında beş genç kız indi. Bunlar kampın yeni öğrencileri olacaktı, aynı anda Suriye Güvenlik Kuvvetleri geldiler. Uzun bir tartışma başladı, genç kızları alıp götürmek istiyorlardı. Sonra bıraktılar, sonra bana, "turist" olduklarına inandırdıklarını söylediler. Sonra kızlar yıldırım gibi dağı tırmanmaya başladılar. Makinin arkasındaydım, beni görmediler, yüzleri sapsarıydı, çok korkmuş oldukları anlaşılıyordu. Arkalarına bakmadan soluksuz tırmanıyorlardı.

Arkalarından ise oniki-onüç yaşlarında bir erkek çocuk geliyordu. Oyun oynar gibiydi ve yüzünde sadece bir oyunun heyecanı vardı. Şam'da sordum, babası çatışmada öldürülmüş, yerini almak istiyormuş, Şam'a gelmiş, Apo'dan izin çıkmıyormuş; sonra Apo, "getirin bir hele" demiş, şimdi dağa tırmanıyordu.

Çocuklar korku nedir, bilmiyorlar.

1989 yazında Suriye'ye, Lübnan ve Bekaa Vadisi'e gittim. Abdullah Öcalan'la görüştim. Bir söyleşi yaptık. Türkiye'ye dönünce izlenimlerimi çeşitli biçimlerde yayımladım. Burada bir araya getirmiş oluyorum.

## APO İLE SOHBET

*Yalçın Küçük:* Değerli Başkan, yazdıklarınızdan ve yayınlarınızdan geçen yaz oldukça kaygılı görünüyordunuz. Şimdi ise rahatlamış ve güvenli gördüm sizi, doğru mu? Kaygılarınızı ve nedenlerini görebildiniz mi?

*Abdullah Öcalan:* Bu soruya cevap verirken daha çok son bir yıllık gelişmeleri gözönüne getirerek değerlendirmek gerekiyor. Gerçekten geçen yıl Partimizin resmen kuruluşunun 10. yılını, 15 Ağustos Atılımı'nın 4. yıldönümünü yaşamaktaydık. TC'nin bu yıl için önüne koyduğu önemli bir eylem programı sözkonusuydu. Olağanüstü Hal'in 1987'deki ilanıyla birlikte 1988 yılında kendini tamamen başarıya götürme yılı olarak değerlendirme ve bunun için tüm gücünü ortaya koyma, yalnız ülke içinde, özel savaşla değil, daha çok dış ittifaklarına, NATO'ya dayanarak özellikle Almanya'yı harekete geçirerek Avrupa'daki Parti varlığına darbe vurup terörist ilan ettirerek hassas olan Avrupa kamuoyunun gözünden düşürmek istedi. Ve yine sosyalist sistemin geliştirmek istediği politikayla ilişkili özellikle TKP'yi Türkiye'ye çekerek anti-PKK'cı bir konumda tutup, bunun da hazırlığını geliştirerek bu yılı da böyle çok yönlü bir diplomatik-politik taarruz yılı olarak değerlendirmeye çalışmıştır. İçte de seçimleri bir yıl erkene alıp Evren-Özal ikilisinin varlığını sürdürmek, özellikle 88'de bu deneyimli ikilinin iktidarını devam ettirmek, onlar için çok önemliydi.

Rejim için çok önemli olan bu yılda özel savaş tüm yönleriyle geliştirme, tabii bu arada yine komşularla, örneğin Yunanistan'la Davos görüşmeleri biçiminde bir yumuşamaya gitmek, diğer komşu ülkelerle de sınır güvenliği anlaşmalarını geliştirmek, işte bütün bunlar 87'de ve daha çok da 88'de kendilerine göre azami sonucu almak için önlerine koydukları hedeflerdi. En önemlisi de yine Parti içinde belli bir provakasyonu harekete geçirmekti. Bir ucu SHP'nin içinde işbirlikçi ajan çevrelere dayanırken diğer ucu Avrupa istihbarat örgütlerine dayanan ve yine sahte bazı sol gruplarla temasta olacak bir biçimde PKK'yı tasfiye, bu konuda ABD'nin söylediği "Kürt meselesine evet, PKK'ya hayır" PKK içinde "PKK'ya evet Apo'ya hayır" biçiminde bir yüklenmeyle bu yılı kendisi için zafer yılı haline getirmek istiyordu. Kısaca izah edilecek olunursa özel savaş yönteminin planı buydu. Bunu 88'in sonlarına doğru tam başa-

nya götürmek istiyordu. Biz bunu önceden görüyorduk. Bu tip iç ve dış politikaların nasıl geliştirildiğini yakından yaşıyorduk. Dolayısıyla biz de kendimize göre tedbirlerimizi geliştireyorduk. Geçen yılki röportajlarda da bazıları sanki TC bu yıl tam sonuç alabilecekmiş gibi bir kanı ifade ettiklerinde biz bilakis mücadelemiz daha da derinlik kazanacaktır, dedik. "Çok sınırlı olanaklarla bugüne gelmesini bilenler bugünden sonra daha güçlü gelişmeleri yaratabileceklerdir" biçiminde bir cevap verdik. Bu temelde çalışmalarımızı derinleştirdik. Özellikle 88 yılı kıyasıya bir mücadele yılı oldu. Kesinlikle üstünlük TC'den yana değildi. Bazı kayıplarımız olmakla birlikte oldukça önemli deneyimler ve kazanımlar söz konusu oldu.

*Yalçın Küçük:* 89 yılını nasıl değerlendiriyorsunuz?

*Abdullah Öcalan:* 1989 yılının başlangıcından itibaren kazanımlar daha da derinleştirildi. Eski dönemlerle kıyaslanamayacak biçimde Parti içinde bir netleşme, güçlenme ve birçok mevziye daha sağlam yerleşme gerçekleşti. Öyle ki 89 Bahar Atılımı ile birlikte gerçekleştirilen eylemler Parti tarihimizde şimdiye kadar yaptığımız eylemlerin bütününün hacminden daha fazladır. Yine şimdiye kadarki eylemlerde kayıplar gözönüne getirildiğimizde kaybın çok az olduğu ve yine güçlenme, büyüme anlamında bu birkaç yılda, geçen üç-dört yıldan daha fazla bir katılım oldu. Bütün bunlar içinde bulunduğumuz şu dönemde daha da gelişiyor ve gelişmeler tüm hızıyla sürüyor.

89'un ikinci yarısına girerken Parti gerçekten oldukça yetkin bir konumdadır. Silahlı mücadele cephesinde ve şehir faaliyetlerinde gelişme vardır. Hiçbir mevziden geri çekilmediğimiz gibi, mevzilerin derinliğine, genişliğine daha da pekiştirilmesi söz konusudur. Parti içi yapının oldukça netleşmesinde tam başarıya gidilmesi dayatılan tüm provakatif çaba ve anlayışların boşa çıkarılması söz konusudur. Bütünüyle Partinin yaşadığı bir direnme, direnmeden de öteye bir saldırıya geçme gücüne ulaşılmıştır. Bütün bu hususlar bizim neden daha rahat -basit anlamıyla değil- ve daha önce de olduğu gibi kendimize güvenmede, ama tedbirli olma anlamında, gerekli dikkat ve duyarlılığı hiçbir zaman elden bırakmayarak, dün olduğu gibi bugün de önemli gelişmelerin yaratıcıları olarak kendimizden de emin bir biçimde hareket ettiğimize açıklık kazandırmaktadır.

*Yalçın Küçük:* Geçen iki yılı; sizi, hareketinizi ve dostlarınızı topyekün mağlup etme yılı sayabiliyor musunuz?

*Abdullah Öcalan:* Evet, TC'nin böylesine bir yönelimi vardır. Bir önceki sorulara cevapta da belirttiğim gibi amaç bu olmakla birlikte biz tersine çevirdik ve bu yılı Partimizin en çok güçlendiği büyük direnme, büyük

tecrübe kazanma ve geleceğe birçok yönüyle daha da güçlü bir biçimde hazırlanma biçiminde bir yıl olarak kapattık. Kayıplarımız var, ama kazanımlarımızı gözönüne getirdiğimizde kesinlikle Parti tarihimizin en güçlü direnme yılı diyebileceğiz. Bu yılın sağlam değerlendirilmesi, Partimizin ileri gitmede ihtiyaç duyduğu bütün dersleri ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla özel savaşın bu yıl da büyük darbe yiyip amacına ulaşmaktan çok uzak kaldığı ve savaşın gidişatının daha çok lehimize geliştiği ortadadır.

*Yalçın Küçük:* Apo Arkadaşım, ben hep dış mücadelenin aynı zamanda bir iç mücadele olduğunu yazıyorum. Sizde nasıl oluyor? Bu dönemde bir iç mücadele yaşadınız mı?

*Abdullah Öcalan:* Çok zordur. Parti içi mücadelenin Parti dışı mücadele ile ülke içi mücadelenin, ülke dışı mücadele ile sıkı sıkıya bağlantısı vardır. Ve biz bunu kendi pratiğimizde yoğun bir şekilde hissettik. Bu iki mücadele arasındaki ilişkiler son derece somuttur. Bize Avrupa'dan dayatılan bir provokasyonun TC ile bağlantısını tespit etmekte hiç zorlanmadık. Sistemin istihbarat örgütleri ile ilişkisini tesbit etmekte zorlanmadık. Ama aynı zamanda Parti içinde dayanmak istedikleri unsurların zayıflıklarını tesbit etmekte de zorlanmadık. Parti içinde ufak bir bozguncu çabasının nasıl ucunun ta TC'ye, emperyalist metropollere dayandığını gördük. Neredeyse sistemlerin birbirleri ile yürüttükleri mücadelenin bir benzerini de biz yaşadık. Yani sistemlerin birbirlerinin içine kadar sürdürdükleri mücadeleleri, aslında bütün cephelerde savaşmanın bir sonucudur. Bu sadece bir ajan faaliyeti veya bir ayrıntı değildir. İç işlerine karışmama sözü bu anlamda sahte bir sözdür. Veya aynı şey kendi pratiğimiz için de geçerlidir.

*Yalçın Küçük:* Peki, iç ve dış mücadele bağının yanında mücadelenizde bir sınıfsal bağ da görüyor musunuz?

*Abdullah Öcalan:* Yürüttüğümüz sınıfsal mücadele ulusal mücadeledir. Ulusal mücadelemiz enternasyonalist mücadeledir.

TC açısından Parti içindeki bozgunculuk provokasyondur. Provokasyon TC ile ilgilidir ve o da sistemle ilgilidir. Aralarına fazla mesafe koymamanın anlamı yoktur. Mücadele devletler düzeyinde olduğu kadar ciddi savaşım içinde olan örgütlerde de, hele hele bu uzun zamandan beri bu konuda direngenliğini kanıtlamış bir örgütte. Burada içte verilen mücadele ile dışta verilenin bütünlüğü açıktır. Olumlu gelişmelerin niteliği açık olduğu kadar olumsuz yanı TC'nin hizmetinde olan çabalarına karşı devrimci kozmopolitizmi bir o kadar açıktır. Aynı şekilde devrimci yurtsever mücadelenin enternasyonalizmi de bir o kadar açıktır.

*Yalçın Küçük:* Yayınlarınızdan ve buradaki sohbetlerinizden dış dün-

yayı ve söz uygunsa dış dünyayı titizlikle izliyorsunuz. Dostlarınızı ve düşmanlarınızı iyi tanımak için mi?

*Abdullah Öcalan:* Bu sadece dost-düşman kavramına açıklık getirmek için değil, bu, her teorik faaliyette mevcut pratik gelişmelerle bağlantı oranında doğruya, hakikate yaklaşım gerçeğine bağlıdır. Günümüzün düşman ve dost olması gereken güçlerini değerlendirirken, daha çok teorik ve ideolojik yaklaşımlarımızı derinleştirmeye özen gösteriyoruz.

Dış dünya ile ilgilenme hemen bir mevzi sağlamak için değildir. Şu sabırlılığı, uygunluğu biz kendimizde yarattık: Düşmanın dayatması dostların olumsuz veya yetersiz yaklaşımlarından ürkererek veya heyecana kapılarak köklü inançlarımızdan taviz verme, canahıcı pratik adımdan taviz verme sözkonusu olmamalı, olmamıştır. Bu konuda çok dikkatli davranıyoruz. Dost, düşman değerlendirmelerimizi daha çok ideolojik doğrultumuzu güçlendirmede, politik hattımızı daha detaylandırmada bir durum değerlendirmesi çerçevesinde anlamaya çalışıyoruz. Özellikle daha fazla özgücümüze güvenme gerektiğini bu değerlendirmelerden çıkarıyoruz. Örneğin dostlarımızda daha fazla dayanma güveni varsa bu dayanmanın fazla ileriye götürülmemesi, hatta mümkünse daha fazla yine özgüce dayanılması ve bel bağlayıcı anlayışlar varsa onlardan uzak durulması biçiminde bir sonuç çıkardık. Düşmana da hakeza. Örneğin Türk sömürgeciliği çok acımasızdır. Emperyalizm ise "işte anlayışlı olabilir" biçimindeki sahte ikilemin geçersizliğini kanıtladık.

*Yalçın Küçük:* Dost-düşman değerlendirmesinde Avrupa'ya, Avrupa demokrasisine nasıl bakıyorsunuz?

*Abdullah Öcalan:* Avrupa demokrasisi de bizim için en az Türk demokrasisi kadar sakattır, işkencecidir ve dolayısıyla bel bağlanmaması büyük önem taşır. Bel bağlamak bu anlamda sağ, sadece sağ tasfiyeci tutumlara değil, giderek kişinin kişiliksizleşmesine ve ihanete düşmesine yol açabilir. Yurtdışı pratiğinde biz bunlara yakından tanık olduk. Ama şunu da gördük ki, düşmanı daha somut ve bütün yönleriyle görmek bir gerçek iken aynı zamanda dostları da daha somut görmek, dostluğun ne olduğunu anlamak hem çok değerli bir olay ve hem de fazla bel bağlanılmaması gereken bir durumdur. Dostlukların çok zor inşa edilebileceği ama basit yıkılabileceği dolayısıyla dostluklar konusunda çok hassas olmak gerektiği düşüncesi bizde hasıl olmuştur. Türkiye'deki güçlerle bu anlamda saygıdeğer dostlukların gelişmediğini belirtmeliyim. Dostluk adı altında birbirini kandırma, ahbap-çavuş ilişkisi ve basit çıkarlar sözkonusu oldu mu hemen dostluklardan vazgeçme anlayışı egemendir bizde. Bunun çok tehlikeli bir dostluk anlayışı olduğunu belirtelim. Bir kahvenin kırk yıl hatırı varsa, kurulan sıradan bir dostluğun da böyle kırk yıllık hatırı ol-

malıdır. Dostluk zor kurulur ve çok değer vermek gerekir. Kolay kolay vazgeçmemek gerekir. Basit çıkarlar sözkonusu olduğunda leke düşürmemek gerekir. Çıkardığımız en önemli sonuçlar da budur, dost ve düşman kavramına yaklaşımımız da.

*Yalçın Küçük:* Başkan, henüz ayrıntılarını çözemediğimiz ancak Washington'un bir "Kürt politikası" olduğu anlaşılıyor. Siz bunu nasıl görüyorsunuz?

*Abdullah Öcalan:* Washington'un oldukça sinsi bir biçimde hiç de ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı ilkesine saygınlığı olmayan politikasını Kürt meselesinde de geliştirmek istediğini belirteyim. Bu politika, uyanan bir dev olan Kürt halkının devrimine karşı çok sinsice yaklaşmaktadır. Bu devrim daha ilk adımlarını atmadan ona tuzaklar hazırlamaktadır. Bu konuda hatta denilebilir ki Türk burjuvazisinin o sığ, beynini çalıştırmaz, et kafası karşısında CIA ve Washington'un Türk burjuvazisinin Kürt Devrimi ile karşılaşacağı büyük zorlukları görüyor. Adeta onun adına, onun çıkarını düşünüyor. Washington'un Türk burjuvazisinden daha akıllı bir biçimde böylesine bir politikaya sarılmasının nedeni çok güçlü bir Kürt devriminin mevcudiyetine inanmasından kaynaklanıyor. Dar bir sahada gelişen bir Filistin devriminden duyduğu korkuyu, gördüğü zararları gözönüne getirdiğimizde Kürt devrimi, onun başına dünyayı yıkabilecek, bölgeyi alt-üst edebilecektir. Evet bunları çok iyi gördüğü için PKK önderliğinde çok sınırlı da olsa ortaya çıkan Kürt devrim gerçeğinden ürktüğü için, bütünüyle bir Kürt politikası oluşturma gereği duydu.

Son CIA raporuna ilişkin bir bölüm Hürriyet gazetesinde 28 Haziran tarihinde yayımlanmıştır. CIA bu raporda "PKK" diyor, "dünyanın en tehlikeli terör örgütüdür". Siz bunu "PKK şu anda dünyanın en tehlikeli devrim örgütüdür" diye anlayınız. Bundan çıkan sonuç şudur: Washington PKK'nın geliştirmek istediği Kürt devrimci siyasetine karşı tehlikeli bir karşı-devrimci politika oluşturma çabası içindedir. Bunun en özlü ifadesi Dışişleri Bakanlığı'nın değerlendirmelerinden de yansıtıldığı gibidir; "Kürt meselesine evet, PKK'ya hayır." Aslında Kürt meselesine evet demesi sahtekarlıktan ibarettir. PKK'yı önlemenin bir adımı olarak Kürt meselesine sarılıyor. Bunun için Serxwebun'un doksananncı sayısında incelediğimiz gibi emperyalizme bağlı bir işbirlikçi güruh oluşturmak istiyor. Bu konuda bazı çabalar vardır. Barzani'nin ABD'ye gittiği yoldan günümüzde Talabani'nin gitmesi Güney'deki Kürt hareketinin tasfiyesi sürecinde bunları bünyesine çekmesi, hatta mülteci kampları sorununda da görüldüğü gibi, o mülteci kamplarını bir maket çözüm odağı olarak göstermesi ve bunun için Türkiye ile birlikte hareket ederek uzun vadeli çabalara girmesi sözkonusudur. Yine Alman emperyalizmine belirgin bir

rol yüklenmiştir. İşte PKK'yı ezmede belli başlı politikalarının özellikleri bunlardır.

*Yalçın Küçük:* Başkan, sıcak pratiğin içindediniz. Washington'un politikasının uçlarını herhalde görüyorsunuz.

*Abdullah Öcalan:* Türkiye burjuvazisine ve Genel Kurmaylığına bazı dayatmalarda bulunuyorlar. Bunda bazı adımlar atabilirler de. Fakat bütün bunlar gelişen devrimimize karşı, sınıf temeli kendisine son derece bağımlı ve son derece ulusal inkarcı bir konumda olan işbirlikçi Kürt çevreye dayanma, ona taze kan verme ve bunları da esasta devrime, günümüzde de PKK'ya karşı kullanmak içindir. Devrim tehlikesi geliştikçe bu politikaları netleşmekte ve su yüzüne vurmaktadır. Mümkünse bunu Sovyetler'e de tıpkı Filistin meselesinde olduğu gibi dayatarak görüşmeler yoluyla sorunu halletmek isteyebileceklerdir. Daha da açıklanacak olursa Ortadoğu'da gelişecek olan Kürt Devrimine karşı daha şimdiden Moskova'yla da işbirliğine yönelerek Afganistan ve Filistin'de görüldüğü gibi birlikte, devrim daha alevlenmeden sorunu soğutmak ve bir-iki kırıntı ile sınırlandırmayı amaçlamaktadır. Buna "kültürel özerklik" diyorlar. Bunun sınırı ve ne olduğu belli değildir. Ama en azından örtbas etme gerekçesi olarak da böyle sözümona halkımıza layıkmiş gibi ileri sürebilirler. Türk burjuvazisi bunu böyle kabul etmek istemeyecektir. Ancak çok büyük bir zorlanma ile karşılaştığında kabul edebilir, o da devrime karşı eğer yararlı bir nesne ise buna yanaşabilecektir. İşte Washington'un Kürt Devrimine karşı içine girmek istediği son politik yönelimlerini kısaca böyle özetleyebiliriz.

*Yalçın Küçük:* Sovyet dış politikasının temeli iç işlerine karışmama" ilkesidir. Bunu zaman zaman diğer uca kadar götürabiliyorlar. Ancak World Marxist Review'de sosyalistlerin ilgisizliğini eleştiren "okuyucu mektupları" çıkmaya başladı. Ayrıca Sovyetler'de bu yıl konuyla ilgili ilginç kitaplar yayımlanıyor. Bir ilginin başlangıcı sayabilir misiniz?

*Abdullah Öcalan:* Kesinlikle evet. Nasıl ki ABD yeni bir Kürt politikasına ısınmaya çalışıyorsa Sovyetler de kendi sistemlerinin gereği ve daha önceki Kürt meselesine yaklaşımlarını gözönüne getirerek kıpırdanmaya başlıyor. Daha önceki Sovyet-Türk politikasının özü Kürt meselesini bir tarih meselesi, bir etnik mesele ve daha çok da bu etnik meseleyi inceleme-araştırma konusu yapmaktı.

Eğer Kürtler Güney'de görüldüğü gibi bir hareket durumuna gelmişlerse burada çıkarları gereği kendilerine bağımlı olan ve çıkarlarına elverişli devletlerle ilişkilerde kullanma biçiminde bir politik durum sergilenmiştir. Bu politikanın günümüzde özellikle PKK önderliğinde gelişen ulusal kurtuluş mücadelemiz karşısında yetmezliğe düştüğü anlaşılma-

tadır. PKK'nın önderlik ettiği ulusal kurtuluş mücadelesi bu klasik yaklaşıma yaşam hakkı vermiyor. Bunu adeta teşhir ediyor ve halk nezdinde itibarını oldukça daraltmış bulunuyor. Sovyetler'in bunu görmemesi mümkün değildir. Bu yetersizliği görüyorlar ve yumuşak bir biçimde Kürt meselesine yeni yaklaşımlar geliştirmek istiyorlar. O yayımlanan mektuplar olsun, yeni yeni çıkan kitaplarda olsun, işte tüm bunlar yeniliğin kanıtıdır ve eğer ülke çapında devrimci mücadele hızlanırsa bir yandan ABD ile bu meseleyi görüş masasına getirmek diğer yandan bölge güçleri ile örneğin Bulgaristan Türkleri meselesinde olduğu gibi bunu vesile yaparak Türkiye ile daha önce ortak yürüttükleri ilişkilerini gündeme getirme durumları sözkonusudur. Öyle anlaşılıyor ki daha çok bizim mücadelemizin yol açtığı devrimin Ortadoğu dengelerini etkilemesi biraz özlemlenebilmekte. Önemli bazı siyasi sonuçları ortaya çıkarabileceği anlaşılmakta ve daha şimdiden buna yönelik tedbirlilik anlamında inceleme-araştırmaları yoğunlaştırıyorlar, kitaplar çıkarıyorlar, bazı sondajları gerçekleştiriyorlar. Sovyetler'in Kürt meselesine yönelik yeni politik yönelimini böyle değerlendirebiliriz.

*Yalçın Küçük:* Apo Kardeşim, Kürt hareketi, Türkiye'nin doğusunda uzun yıllar geri kaldı. Kemalizm radikalleşmesini önledi. Şimdi İran ve Irak'taki hareketleri çok geride bırakmış görünüyor. Bu eşitsiz gelişmeden bir tehlike çıkarıyor musunuz?

*Abdullah Öcalan:* Hayır. Tehlikeden ziyade olumlu tarihi bir gelişmenin başlangıcı olarak değerlendiriyoruz. Irak ve İran Kürt hareketlerinin bilinen sosyal tarihi, coğrafi yapıları nedeniyle zaten fazla gelişme gösteremeyecekleri bizim tarafımızdan daha önce çeşitli değerlendirmelerde iyice vurgulanmıştı. Biz bunların böylesine bir yenilgiye düşeceğini ta 1975'lerde görüp değerlendirebiliyorduk. Onların ideolojik-politik yaklaşımlarının, savaş biçimlerinin, mücadele tarzlarının sonuç yaratmayacağı, er-geç tasfiye olmaktan kendilerini kurtaramayacaklarını biliyorduk. Dolayısıyla bir gerileme içine girmelerini yadırgamamak, bunun yanında mücadelemizin yükseliş göstereceğini o zamanki değerlendirmelerde çok açık bir biçimde belirttik.

Manifestomuz (Kürdistan Devriminin Yolu) yeniden okunursa ne kadar isabetli yaklaşıldığını ta 70'lerin ikinci yarısında görmek mümkündür. Kemalizmin sert bir darbeyle klasik aşiretçi feodal Kürt önderliğini ezdiği ve onların şahsında Kürt meselesini mezara gömdüğünü iddia ettiğini biliyoruz. Ama bizim ideolojik-politik olarak sosyal dayanak ve de coğrafi zemini isabetli seçimimizle Kemalizmin politikasını yerle bir edeceğimizi, onu işlemez kılabileceğimizi, Kemalizmi ülkede, bölgede ve dünyada adım atamaz duruma getirebileceğimizi çok iyi biliyorduk ve bu-



gün sınırlı da olsa bu gelişmeleri görüyoruz.

Biz gelişmelerin henüz başlangıcında olduğunu söylüyoruz. Aman-sız koşullarda 12 Eylül faşizmi gibi bir rejime karşı böylesine bir direnme-yi geliştiren hareketimizin bundan sonra özellikle kendini biraz daha yet-kinleştirmesiyle mevzilerini biraz daha pekiştirmesiyle büyük atılımlar yapacağına inanmak gerekiyor. İnanmak için çok değerlerin olduğunu söylemem gerekir. Aynı zamanda bundan büyük sevinç duymak, büyük enternasyonalist değeri olan böylesine bir devrime karşı daha gerçekçi düşünmek ve daha dostça davranmasını bilmek büyük önem taşır.

*Yalçın Küçük:* Şunu sormak istiyorum: Kemal Paşa ve Kemalist hare-ket başlarken daha radikal ve sosyalist hareketleri temizleme gereği duy-du. Çerkez Ethem'i ve güçlerini tasfiye etti. Sizin için bir benzerlik - biçimsel olan ama özü tam tersi- çıkarılabilir mi?

*Abdullah Öcalan:* Bilindiği gibi Kemalistler çok çeşitli oyunlarla komp-lo ve provakasyonlarla, sınıflararası modern mücadele ölçülerini hiçe sa-yarak polise yöntemlerle belirtilen güçleri tasfiye etti. PKK ise, düzenin, sömürgeciliğin sızması olan güç ve anlayışları reddederek, bilimsel sınıf mücadelesini yani Leninizmi esas alarak tasfiyeciliğin tasfiyesi kuralını iş-letti.

M. Kemal'in tasfiye ettiği güçler o dönemin daha ilerici, daha demok-rat ve komünist güçleriydi. Esas olarak bunları ezdi. Bizim hareketimizde de, partinin bütün ideolojik-politik örgütsel gelişmesine musallat olmuş onu geliştirmemek için bütün bozguncu çabaları sergilemiş çok tehlikeli feodal, küçük burjuva kırması unsur ve anlayışlar sözkonusu idi. Parti uzun süre bunlarla mücadele etti. Doğduğu günden günümüze kadar di-yebiliriz. Dışımızdaki grupların da aynı sınıf temeline dayandıklarını, iş-diş olduklarını, birakalım devrimci eylem, Kemalizme yönelme anlamın-da basit bir direnmeyi geliştirme durumunda olmadıklarını çok iyi biliyo-ruz. Parti, dışta bunlarla özellikle de ideolojik-politik mücadelesini sür-dürüp sonuçlandırdığında benzer bir gelişmenin Parti içinde de kendisini hortlatmak istediğini söyleyebiliriz. Bunlarla da kıyasıya bir mücadele sözkonusu oldu. İdeolojik grup aşamasında politikleşme ve askeri müca-delenin gelişme dönemlerinde bütün bunlar ortaya çıktı. Bu unsurlar fır-sat bulduklarında arkadan hançerlemekten tutalım, her türlü kara sevda bağlılığa kadar yöntemlerle Partinin özlü gelişmesini bozmak, frenlemek ve engellemek istediler. Bu konuda verilen mücadele tarihsel bir öneme sahiptir. Dışta, ilkel milliyetçiliğin, sahte küçük burjuva reformist milli-yetçiliğin yenilmesiyle nasıl ki modern radikal ulusal kurtuluşçuluğa im-kan hazırlanmışsa içte de uzantılarının bunlar özellikle TC Kemalist etki-lerdir, Ortaçağ kalıntılarıdır bu etkileri taşıyanların şu veya bu biçimde

etkisiz duruma getirilmeleriyle proleter sınıf önderliği, devrimci radikal ulusal kurtuluşçuluk büyük bir ivme kazanmıştır. Anlamı ilerde daha iyi anlaşılacaktır.

Bir gelişmenin sağlanması gerçeği vardır. İlerde daha kapsamlı değer-lendirmeler sözkonusu olduğunda bunun Türkiye devrimine, bölge dev-rimine yansımalarının olacağını belirtebiliriz.

*Yalçın Küçük:* Öcalan Kardeşim, dış dünya sorusuna dönmek zorun-dayım. Washington -Türkiye ve diğer Kürt hareketleri ile anti-PKK bir eksen oluşturabilir mi, şansı var mı?

*Abdullah Öcalan:* Bu soruya da önceki sorularda, parçalı da olsa karşı-lık vermeye çalıştık. Çok somuttur, Washington'un "Kürt meselesine evet PKK'ya hayır" demesi ve yine provakasyonun "PKK'ya evet Apo'ya ha-yır" demesi bunların hepsi birleşiyor. ABD işbirlikçi Kürt önderlerini Washington'a çağırıyor, NATO Genel Sekreteri Wörner "Kültürel özerkliğe evet PKK'nın dayattığı ulusal kurtuluşa hayır" yaklaşımını ortaya koydu. Bunların hepsi demecilerle basına yansımış gerçeklerdir. Yine provakas-yonun bizzat yayımladığı yazıda vardır.

Yine diğer Kürt grupları denilen örgütlerin aynı biçimde PKK'ya sal-dırılan vardır ve insan hakları "kültürel haklar" dedikleri çabaları hep bir-likte Avrupa'da nasıl geliştirmek istediklerini insan çıplak bir gözle görebilir. Bütün bunlar birleştirildiğinde PKK'nın devrimci ulusal kurtuluş te-melinde gelişen ama sosyalizmi amaçlayan mücadelesi, Washington'un PKK'yı en tehlikeli ve birinci sırada terör örgütü olarak nitelemesine yol açıyor; PKK gerçeğine ve devrimci mücadelesine alçakça bir koalisyonun varlığını gösteriyor. Veriler bu konuda son derece somuttur.

*Yalçın Küçük:* Yazılmanız ve buradaki konuşmalarınız hareketinizi en azından yoksul köylülüğe ve giderek işçi ve emekçilere dayandırmaya başladığınızı gösteriyor. Bu yeni düşmanlar demek değil mi?

*Abdullah Öcalan:* Şüphesiz sınıf temelimizi işçilere, yoksul köylülüğe ve aydın gençliğe dayandırmamız düşmanlarımızın sayısını artırır. An-cak sağlam bir sınıf temeline dayandığımız için taktiklerimizde daha bir geçerlilik kazandırır. Belki bazı çürük öğeler tasfiye olabilecektir. Ama daha fazla sınıf temeline oturmamız anlamında ve ülkede sınıfsal ayrış-manın çok yoğun olduğu gözönüne getirildiğinde PKK'nın özellikle 86'dan itibaren daha fazla ideolojik-politik ve örgütsel sağlamılığa ulaş-ması bunun da sınıf zeminini yoksul köylülük, işçi ve aydın gençliğe da-yandırması çok önemli bir belirleyiciliği olan başta kazanılmış bir geliş-medir.

Bazıları aile bağlarından kurtulmayı PKK'nın düşmanlarının artması biçiminde değerlendirmişse de, belirleyici olan halkın özgücüdür. Ona

doğru işlerlik kazandırarak doğru bir temelde yaklaşmayı mümkün kıldığımız için de halkımızın büyük dostluğunu, topluluğunu ve birliğini kazanmamız sözkonusudur. Buna dayanarak söyleyebilirim ki dünyanın bütün gerici güçleri birleşse de bu büyük devrimi önleyemeyeceklerdir. Yine inancımız şudur ki; dünyanın bütün ilerici insanlığı sosyalist ve demokratik güçleri daha da çok bu sınıf temeli üzerinde yükselen hareketimizi tanıyacak ve destekleyeceklerdir.

*Yalçın Küçük:* Anladığım kadarıyla Türkiyeli ve yabancı gazeteci ve yazarların ziyareti sıklaşıyor. Sosyalist ülkeler ne âlemde?

*Abdullah Öcalan:* Onlardan da bazıları ilişki içinde olmak istediler. Kişisel ziyaretler veya bazı ajansların ilişkileri sözkonusudur. Biz genelde olduğu gibi bunlara da fazla itibar etmiyoruz. Mücadelemizin şu anda yaygın bir propagandaya ihtiyacı olduğu kanısında da değiliz. Çok sayıda gazeteci gelmek ister, televizyon kurumları röportaj yapmak ister, bunlara fazla önem vermiyoruz. Çünkü sadece iyi bir propaganda ile iyi bir imaj yaratmaya ihtiyacımız olmadığı gibi bu araçlarla da fazla gelişme kaydedeceğimiz inancında değilim. Esas itibariyle propagandamızın eylemimiz olduğu, eylemimizin de Partimizin her düzeyde yürüttüğü çabası olduğu açıktır. Diğer birçok özellik dışı bel bağlayan, güçlerin yaptığı gibi dış propagandaya aşırı önem verme, küçük bir olanağı aşırı abartma, bizce çok anlamsızdır. Bizim açımızdan böyle çok olanak olduğu halde bunlara fazla önem vermiyoruz.

Ancak bazı değerli dostluklara büyük önem veriyorum. Örneğin özellikle geçen yılki röportajın amacı Türkiye halkına bir rapor sunmaktı. Biz kendimizi Türkiye halkına karşı birinci dereceden sorumlu gördüğümüz için ona bir rapor iletme gereğini duyduk. Röportajcı buna söz verdiği için bu röportajı yaptık. Bundan başka bir anlamda bu röportajı yapmadık. Özü yine Türkiye devrimine eğer çıkış yaptırabilecekse böylesine bir röportajı biz uygun görebiliyoruz. Yine örneğin bir Alman kamuoyuna eğer iyi bir mesaj iletilebilecekse böyle bir imkanı sınırlı olarak değerlendirebiliriz. Bunun dışında bu yöntemleri tasvip etmiyoruz.

Sosyalist ülkelerin de bu konuda bir anlayışı olduğundan bunlar bu konuda daha değişik bir ilişki esprisi içinde oldukları için bu ilişkiler fazla önplana çıkarılacak durumda değildir.

*Yalçın Küçük:* Başkan, politika bir vurgu sanatıdır. Politika, piyanonun tuşlarına vurarak yapıyor. Son zamanlarda Türkiye devrimine vurgularınızın arttığını anlıyorum. Eşitsiz gelişmenin bu aşaması sizi zorluyor mu?

*Abdullah Öcalan:* Hayır, bu konuda eşitsiz gelişmelerin bizi zorlamasından ziyade Türkiye devriminin zor bir dönemden geçtiğini bildiğimiz

için piyanonun tuşlarına gittikçe sert vuruyoruz.

Türkiye devrimcileri belki piyano sanatından zevk alırlar. Deyim bu anlamda ise daha güzel mesajlar yollamak sık sık Türkiyeli devrimci kardeşlerimize sesimizi duyurmak istiyoruz. Zayıflar, çok hata yapmışlar. 12 Eylül faşizmi içte ve dışta onları işlemez duruma getirmiş. Bunu kendi pratiğimizde çok iyi görüyoruz. Buna hani zor durumda olan bir kardeşin daha da fazla acı çekmemesi için inançlarıyla muazzam direnişlerin sonuçlarının boşa gitmemesi için mutlak bir çıkış bulmaya hakkı oldukları için ve biz de buna inandığımız için sık sık vurgulama yapıyoruz. Ve sık sık nasıl destek ve dayanışma içinde olabiliriz diye düşünüyoruz. Bize en kötü sözleri söylesinler, eskiden olduğu gibi haksız eleştirilerde bulunsunlar bunlara önem vermiyoruz. Çünkü, şuna iyi inandık ve gördük ki bunları faşizme karşı desteklemek yerindedir. Bunların PKK'ya karşı tavır almak yerine, faşizmin bunları tasfiye etmesini gözönüne getirerek, emperyalizmin özellikle vurup da bunları eritmesini dikkate alarak biz onlara karşı enternasyonalist görevlerimizi yerine getirmek istiyoruz. Bir dönemler Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın dediği gibi artık günümüzde büyük kardeşin küçük kardeşe fazla yardımı sözkonusu değildir. Büyük fazla yaşlandı veya çürük bırakıldı. Ona karşı küçük kardeşin bir büyümesi sözkonusudur. Daha güçlü kuvvetli olması sözkonusudur. Zor durumdaki büyük kardeşine karşı görevini yerine getirmek istiyor. Sadece bu nedenle piyanoya, piyano tuşlarına daha sık basıyoruz.

*Yalçın Küçük:* Hücuma yaklaşmadan önce Dev-Yol'un sizi çok meşgul ettiğini sanıyorum. İki cepheli bir mücadele mi, yoksa bir cephede iki mücadele mi düşünüydünüz?

*Abdullah Öcalan:* Dev-Yol'un sorunu bizim açımızdan 82'lerde önem taşıyordu. O dönemde halen şu veya bu biçimde bazı direnişçi örgeleri vardı. Bunlar yakalanmamışlardı. Çok geniş bir kitle temeli de vardı. Biz yine diğer Türkiyeli devrimci güçlere karşı olduğu gibi başta bunlara karşı tutmak istediğimiz espri, mevzilerimizde yer vermektir. Tek mevzi veya iki mevzide savaş yerine tek cephe veya iki cepheden savaş yerine bunlar faşizme karşı direniş komiteleri, halk savaşı vs diyorlardı. Ve örgütsüz de olsa kitle güçleri sözkonusuydu. İşte tüm bunların heba olup gitmesi için o dönem Dev-Yol meselesine fazla yönelme gereği duyduk. Bu hareketin tasfiye olma durumu vardı. Özellikle, yine Avrupa'da sosyal demokratlaşma tehlikesi vardı. İşte bütün bunları önlemek için karşılıksız olarak yani "Ortak bir mücadele yürütelim, siz de bize şu kadar yararlı olursunuz" endişesi içinde olmadan -olsa belki iyi olabilirdi- ama bunu esas almadan bu hareketi kendi ayakları üzerinde tutmaya çalıştık. Bu hareketin 12 Eylül faşizmine karşı tam yenilmemesi için önlemler almak is-

tedik. Bu nedenle bu ilişkiye o dönem ağırlık verdik. İşte bu sorunun temeli budur. Ve bundan başka bir anlam çıkarılamaz.

*Yalçın Küçük:* 1 Mayıs 1987 yılında yapılan 1 Mayıs toplantısının açılış konuşmasında amacımızın "Doğu Sosyalist Cumhuriyetler Birliği" olduğunu açıkladım, yayımlandı. Bunu duydunuz mu?

*Abdullah Öcalan:* Duymadım. Terim yerindedir. Biz ülkemizde demokratik başlangıçlı, kısa sürede sosyalizme ulaşan bir halk cumhuriyetinden yanayız. Parti programımız, Partinin bütün ideolojik-politik hattı bunu doğrulamaktadır. Çabalarımız, günlük eğitimimiz bu temeldedir. Dolayısıyla, 'Doğu'da -sanırım, bahsedilen Kürdistan'dır- gelişecek bir halk iktidarındır. Başlangıçta, ulusal kurtuluşçu ve demokratiktir. Ve giderek hızlı bir biçimde, hem de çok içiçe sosyalist bir halk iktidarına dönüşecektir. Eğer bu anlamda söylemişseniz, isabetli bir değerlendirmedir. Gelişmekte olan da budur.

*Yalçın Küçük:* Devrim öncesi Rusya'ya "milletlerin zindanı" deniyordu. Bu vadi ise "halkların mozayığı" görüntüsü veriyor. Halkların mozayığında halkların utkusunu görüyorum. Amaç, kardeşlik ve yükselmektir değil mi?

*Abdullah Öcalan:* Şüphesiz biz, bütün yönleri ile halklar arasında, egemenlerin kendi iğrenç çıkarları temelinde geliştirdikleri, bozdukları ve taş üstüne taş bırakmadıkları gerçek yerine çok canlı bir mozayik geliştirmek istiyoruz. Bunun da ancak, halkların eşit ve özgürlüğüne sıkı sıkıya bağlılık temelinde olacağına inanıyoruz.

Bizim KUKM'de öne fırlamamız tamamen bu vazgeçilmez duruma bağlıdır. Mücadelemiz, Türk halkının da bu mozayığın çok iyi bir yerinde yer almasını sağlayacaktır. Gerçekten halkların aleyhine olabilecek çabalara ve politikalara asla yer vermeyeceğiz. TC bunu istese de, biz buna karşı duracağız. Biz, halkların ilişkilerinin gerçekten doğuşundan günümüze kadar esas olduğunu, halkların hiçbir zaman birbirlerine düşman olmadıklarını, düşman olanların onların egemen sömürücü kesimleri olduğunu çok iyi biliyoruz. Bu soruyu bu biçimde sormanın da, bizim için fazla yeni bir özelliği yoktur. Bizim enternasyonalizminizin, Sovyetler'in enternasyonalizminden ileri düzeyde olduğunu belirtmeliyim. Hiçbir halk üzerinde baskı ve sömürüye girişmemiş bir Kürt halkının insanlığa bu konuda vereceği çok şey vardır. Dolayısıyla, en özlü bir enternasyonalist gelişme bizden beklenmelidir. Bu konuda Türkiye'nin güçlü bir demokratikleşme havasını alacağı kesindir.

Türk tarihi biraz incelenirse, Türk egemenleri ve Kürt işbirlikçilerinin, Kürt halkının bugün dünyada tanınmaz duruma gelmesindeki uğursuz rolleri çok açık görülecektir. Yine birçok halkın tarihten silinmesi ve halen

Bulgaristan Türkleri meselesinde görüldüğü gibi şovenizmin oldukça yükselmesine yol açması olayını ancak ve ancak tutarlı bir enternasyonalizmle bertaraf etmek mümkündür. Bunu da hareketimiz layığı ile yerine getirmektedir. Türkiye halkı da çok emin olmak durumundadır ve öncülerini şunu çok iyi bilmelidirler ki, bizim yaptığımız ayrılık yaratmak değildir. Gerçekten halkların bütün yönleri ile kendilerine gelmelerine yol açacak gerçek, eşit ve özgür temeldeki birliğini yaratmaktır.

*Yalçın Küçük:* Lübnan savaş alanını gezdim. Giderken de şimdi de kampa grup grup yeni katılmalar gördüm. Bu yoğun katılmalar yeni mi?

*Abdullah Öcalan:* Zaman zaman böyle bir yoğunluk oluyor. Ülkemizde de bu süreç çok yoğundur. Son dönemde yoğunlaşma artıyor. Bunu özel ve olağanüstü bir durum olarak değerlendirmek gerekir. Partimizin bu alanda güç kazandığını, birçok alanda güç topladığını belirtebiliyoruz.

*Yalçın Küçük:* Konuşmalarınızda diğer Kürt gruplarından hiç bahsetmemeye başladığınızı görüyorum. Bir netleşmenin sonucu mu?

*Abdullah Öcalan:* Bunların artık fazla bir varlıkları sözkonusu değildir. Abartılı gerçeklerdi. Bu abartma ve balon sönmüştür.

Mücadelemizin gelişmesine engel olma anlamında bile etkilerini yitirdiler. Ancak emperyalizm, bunlara taze kan vererek önümüze çıkartmak istiyor. Bunu da, ciddi ve engelleyici bir durum olarak görmüyoruz. Teşhir ve tecrit ile ideolojik iflasları çoktan sağlanmıştı.

*Yalçın Küçük:* Genel Sekreter Kardeşim, ilk hazırlık konuşmalarımızda, Türkiye devriminden daha çok söz etmeye başladığınızı gördüm. Neden?

*Abdullah Öcalan:* Kürt sorununu ikinci plana atmıyoruz, ancak bizim mücadelemiz açılımını yapmıştır, sağlam mevzilere dayanmıştır; bunları tekrarlamak istemiyoruz. Bunun içindir.

*Yalçın Küçük:* Türkiye'deki mücadelenin de yükseleceğinden kuşku duymadığınızı sanıyorum.

*Abdullah Öcalan:* Evet. Doğrudur. Yüksek hedeflerle, büyük bir örgütlülükle, Türkiye'deki devrimci mücadele de gelişecektir. Söylediğiniz gibi bundan kuşku duymuyorum.

Fakat bu görüş henüz perspektif düzeyinde böyledir. Pratik adımların atılması anlamında durum gerçekten sınırlıdır. Atılan adımlar çok cılızdır ve tehlikeler büyüktür.

*Yalçın Küçük:* Öcalan Arkadaşım, yola çıkarken beraber olduğunuz arkadaşların bir bölümü öldüler, bir bölümü hapisteler, bir bölümü ile yolunuz ayrıldı. Yalnız mısınız?

*Abdullah Öcalan:* Yalnız olmayı hiçbir zaman kişiler için düşünmem. Halkımızın, inanılmaz ölçüde bizimle olduğunu herkes bilir. Büyük iş-

kenceye, kuşatmaya karşın, bu destek milyonları buluyor.

Ayrıca arkadaşlarımızın şehit düşmeleri onların etkilerinin ortadan kalktığı anlamına gelmez. Tersine, anıları bizi sürekli besleyen büyük bir mücadele kaynağıdır. Bir bölümünün zindanlarda olması onların da mücadeleden koştukları anlamına gelmez. Oldukça yetkin bir biçimde mücadelelerini sürdürmektedirler. Bütün bunlar, bizim yalnız olduğumuzu değil daha da güçlendiğimizi, daha büyük bir birlik içinde olduğumuzu gösteriyor. Yenilenme anlamında, yeni kadroları takviye anlamında eski dönemlerle kıyaslanmayacak kadar bir güçlenmeyi yaşıyoruz.

Yalnız şu söylenebilir: Yalnızlık bir halkın tarihi konumu içinde değerlendirilebilir ve eğer bir halk önderliği, halkın mücadelesini dostun ve düşmanın saydığı bir noktaya çıkarıyorsa, yalnızlıktan kurtulmadan söz edilir. Şu anda benim için herhangi bir yalnızlıktan bahsetmek şöyle dursun, ilk defa halkımızın büyük bir birlik yolunda ve ilerici insanlığın kavranışı için mücadelesini yaşıyorum ve küteselliği duyuyorum.

*Yalçın Küçük:* Başkan, burada, hareketiniz içinde orta kademe bir yönetici kadronun yetişmiş ve işleri üzerine almaya başlamış olduğunu gördüm, doğru mu?

*Abdullah Öcalan:* Bu doğrudur. Biz esas olarak, eski olan ama şu veya bu durumda etkisiz veya mücadele edemez bir duruma gelmiş kadronun yerine, sayıca ve nitelikçe böylesine güçlü bir orta kademe kadroyu yetiştirebildik. Bu bir gerçektir.

*Yalçın Küçük:* Apo Kardeşim, bu kadar yoğun bir katılma içinde siz-malar oluyor mu, ajanlar da geliyor mu, sizi öldürmek isteyenler çıkıyor mu?

*Abdullah Öcalan:* Doğru bir sorudur. Gelenlerin içinden ajanlar çıkmaktadır.

Özel savaş içinde örgütlenilmiş bir ajan yapıdan bahsetmek gerekiyor. Biz son dönemde büyük bir ajan şebekesini ortaya çıkardık. Yüzlerce sayfalık itiraflar elimizdedir. Ve çok acıdır ki bu şebeke Türk solunun içine girip, onu işlemez duruma getirmiştir. Ve bunu itiraflarında açığa vurmuşlardır. Son olarak PKK'ya da musallat olduklarını, PKK'nın başta şehir örgütlenmeleri olmak üzere ta kampa kadar uzanıp burda mümkünse bizi sözümona suikastle öldürmeyi planladıklarını, bu mümkün olmazsa kampı işlemez duruma getirmek istediklerini itiraflarında görmekteyiz. Bu konudaki belgeleri uygun bir zamanda kamuoyuna açıklayacağız. Bunu çok önemli bir gelişme olarak değerlendiriyoruz.

Bana yönelik suikast çoktan düşünülen ve her dönem harekete geçirilmek istenen bir komplodur. Bu konuda bir plan değil, birçok plan olduğunu biliyorum. Bunun için çok sayıda kişinin yola çıktığını biliyoruz.

Bunların durumunu anlatmak bir broşür işidir. Ama en son geliştirilen daha büyük bir suikast şebekesinden bahsetmek gerekir. Bu şebekenin üç koldan; İstanbul, Ankara ve Diyarbakır'dan tezgahlandığını belirtmek gerekir. Hepsini ele geçirilmiştir ve itirafları sadece bizim örgütsel işlerimizin daha sağlıklı gelişmesi açısından değil, özellikle Türkiye devrimci hareketinin önünde büyük bir engelini aşılmasında katkı sunma anlamında bir başarı olduğu teslim edilmelidir. Karşı-devrimci rejim her zaman fiziki bir tasfiyeyi düşünmüş ve düşünmektedir. Buna karşı verilmesi gereken cevap, doğru siyaset içinde çok yetkin örgütlenmektir. Zamanında örgütlenmek bu konuda, kişisel endişeyi can telaşını duymadan tümüyle daha da fazla bunların üzerine örgüt gücüyle yüklenmek esastır. Biz de bunu yaptık ve şimdiye kadar başarılı olduğumuz çok açıktır. Kısaca bize sorulan ikinci bölüm soruları bu şekilde cevaplandırmak mümkündür. Cevapların kendi içinde ayrıştırılabileceği, başka sorulara karşılık olarak böyle geliştirilebileceği, başka sorulara karşılık olarak cevaplar isteniliyorsa sanırım birçok değerlendirmelerimiz vardır ve birçok belgeler sunulmuştur, bu belgelerde bunları bulmak mümkündür ve yararlanılabilir. Yeni sorulara bunlardan yeni cevaplar geliştirilebilir. Bu temelde yanımıza kadar gelerek harcadığınız çabalara tekrar tekrar teşekkür ediyorum. Ben, şahsınızda bütün Türkiyeli devrimci dostlara selam ve sevgilerimi sunuyorum.

*Yalçın Küçük:* Genel Sekreter Arkadaşım, Kürt örgütlerinden bahsetmiyorsunuz ve hep Türkiye devrimini tartışıyoruz, bunu da açmak gerektiğini düşünüyorum.

*Abdullah Öcalan:* Bu Kürt sorununu ikinci plana atmak anlamına gelmiyor. Bilakis, çok güç kazanmıştır.

Bu nedenle bizim Türkiye devriminden daha çok bahsetmemiz gereklidir. Çünkü Türkiye'deki devrimci mücadelenin kendisi şu anda önemli çıkmazlarla karşı karşıyadır.

*Yalçın Küçük:* Ben, geleceğinden kuşku duymuyorum. Sorunları ve çıkmazları geçici değil mi?

*Abdullah Öcalan:* Evet söylediğiniz doğrudur. Yüksek hedeflerle, büyük bir örgütlülükle, Türkiye'deki devrimci mücadele gelişecektir. Günlerdir sizinle konuştuk, ben de bundan kuşku duymuyorum. Ancak perspektif açısından bir açıklık var, ama pratik adımların atılması anlamında durumlar gerçekten çok sınırlıdır. Atılan adımlar çok cılızdır ve tehlikeler büyüktür. Faşist polis devleti çok güçlenmiştir ve biz burada ortaya çıktık ki, solu tamamen işlemez hale getirmektedir. İddiası büyük olan, perspektifleri yüksek olan, aynı zamanda büyük bir örgütlülükle yükselmesi gereken bir devrimci harekete güncel pratikte neden sağlam bir-iki

adım attırılmıyor? Neden polisin yarattığı darboğazdan kurtulunamıyor? İşçi sınıfının son kabarışları bile önüne konan barajlar nedeniyle nasıl zor durumda kalıyor? Sorun çok önemli olduğu için bunun üzerinde durduk. Ayrıca özellikle siz değerli dostlarımız buraya geldiklerinde herhalde karşılıklı saygının bir gereği olarak daha çok böyle hareket etmek zorunluluğunu duyduk. İsbetli olmuştur.

*Yalçın Küçük:* Öcalan Arkadaşım, uzun sohbetlerimizde diğer Kürt örgütlerinden nerede ise hiç söz etmediniz, bunun nedenini öğrenebilir miyim?

*Abdullah Öcalan:* Başlangıçta söyledim. Bunların fazla bir varlıkları söz konusu değildir. Abartılı gevezelerdi. Bu abartma, bu balon sönmüştür. Bunlar, mücademizin gelişmesine engel olma anlamında bile etkilerini yitirmiştir.

*Yalçın Küçük:* İlerde de mi?

*Abdullah Öcalan:* Emperyalizm, ilerde, bunlara taze kan vermek istiyor önümüze engel olarak dikmek istiyor. Ancak bunu da biz öyle ciddi bir engelleyici durum, çaba olarak görmüyoruz. Bunların teşhir edilmeleri ve tecritleri nedeniyle ideolojik iflaslarını çoktan sağladık. Bu nedenle konuşma ve tartışmalarımızda bunlara fazla yer vermek istemedim.

*Yalçın Küçük:* Fakat geçmişte bunlar üzerinde çok duruyordunuz.

*Abdullah Öcalan:* Geçmişte çok üstünde durduğumuz bu grupların durumuna yeni bir açıklık getirilmesi gerektiğini sanmıyorum. Çünkü kendilerini o kadar açık eleverdiler, devrimin temel teori ve taktiğine o kadar ters düştüler ki, bizim yeni şeyler söylememize gerek kalmamıştır.

*Yalçın Küçük:* Başkan Arkadaşım, Türkiye devrimci hareketi içinde olmanız, PKK pratiğinden hangi dersleri çıkartırsınız?

*Abdullah Öcalan:* Çok ders çıkartılabilir. Ama en önemlisini ortaya çıkarmaya çalışacağız.

PKK pratiğinden alınması gereken en belli başlı ders, kesintisiz, sürekli örgütlenmesini hangi politik çerçevede geliştirebildiğidir. PKK, Türkiye'de bile kimsenin gelişme şansı tanımadığı bir dönemde ve Türk emniyetinin başlangıçta farkına varmaya bile gerek görmediği bir zamanda, yetmiş yıllarının sonlarında, çokça yayılıyor ve emperyalizmin baş iddiasıdır, PKK'nın terörist olduğu, şiddete dayandığı iddia ediliyor. Şiddete dayanması değil, sosyalizme yaratıcı yaklaşımı, somut politik çıkarları halkın çıkarları temelinde değerlendirme, halk adına devrimci bir politikaya yönelme, daha önemlisi bunu sadece lafazanlık düzeyinde bırakmama, böyle bir politikaya cevap veren bir örgütlenmeye yönelme, bu örgütlenme üzerinde yoğun düşünme, bunun gerektirdiği pratiği hiçbir zaman gözardı etmeme, PKK'nın seksenli yıllarda vardığı düzeyi izah eder.

*Yalçın Küçük:* Peki yurtdışı ?

*Abdullah Öcalan:* Dışa bel bağlanamaz. Türkiye sol hareketinin hemen hemen başlangıcından günümüze kadar içine düştüğü ve en sonunda tamamen kokuşmuş bir mülteciliğe teslim olma biçimindeki bir pratiği PKK gerçeğinde yaşatmamak için büyük çaba gösterdik. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, başarılı Türk ve Kürt çıkışlarına önce boyun eğdirip ve daha sonra mültecileştirmiştir. Önce tasfiye ve daha sonra mültecileştirme, Türkiye Cumhuriyeti'nin sol harekete ve Kürtlere uyguladığı politikadır. 12 Eylül faşizmi, Türkiye solunu ve PKK dışındaki Kürt grupçuklarını tasfiye ve mültecileştirmede, böylece de çürütmede başarılı olmuştur.

*Yalçın Küçük:* Apo Kardeşim, mücadele arkadaşlarımızın bir bölümü savaşta öldüler, bir bölümü tutuklandı, bir bölümüyle yollarınız ayrıldı. Kendinizi nasıl hissediyorsunuz ?

*Abdullah Öcalan:* Yalnız olmayı hiçbir zaman kişisel düzeyde düşünmem. Halkımızın inanılmaz ölçüde bizimle olduğunu herkes biliyor. Büyük işkenceye, kuşatmaya rağmen, devrimci savaşa destek milyonları aşıyor.

Arkadaşlarımızın şehit düşmeleri onların etkilerinin tasfiye olduğunu göstermez. Tersine onların anıları bizi sürekli besleyen büyük bir mücadele kaynağıdır. Bir bölümünün tutuklanması da onların mücadeleden koptuğunu göstermez. Oldukça yetkin bir biçimde mücadelelerini sürdürmektedirler. Bütün bunlar, bizim yalnız olduğumuzu değil, daha da güçlendiğimizi daha da büyük bir birlik içinde olduğumuzu gösteriyor.

*Yalçın Küçük:* Kadrolar açısından da bunu söyleyebiliyor musunuz?

*Abdullah Öcalan:* Yenilenme anlamında, yeni kadroları takviye anlamında, eski dönemlerle kıyaslanamayacak kadar bir güçlenmeyi yaşıyoruz.

*Yalçın Küçük:* Peki sizin konumunuz, biliyorsunuz, "PKK demek, Apo demektir" deniliyor?

*Abdullah Öcalan:* Benim yalnızlığımdan kesinlikle söz edilemez. Benim için herhangi bir yalnızlıktan söz etmek şurda kalsın, ilk defa, halkımın büyük birlik yolunda ve ilerici insanlığın gerçek bir kavranışı içinde kendimi bulmam söz konusudur.

Kişi olarak bu sıfatı temsil edip etmemem önemli değildir. Temsil ediyorum, daha da edeceğim, ama bir kurumsal gerçeğin olduğunu çok iyi bilmek ve bunun üzerinde iyi düşünmek gerekir. Dolayısıyla, yüzeysel ve çoğu da burjuva tahrikçi yaklaşım olan "PKK demek, Apo demektir" sığ görüşünü değiştirmek zorunludur.

*Yalçın Küçük:* Değerli Başkan, Eylül döneminde aile, kadın ve din türünden konuların önplana çıkartılmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

*Abdullah Öcalan:* Eylül, faşizmini maskeleyerek için bu yola başvuruyor. Faşist darbe, yoğun bir beyin yıkama ve pasifikasyonu gerçekleştirmek istiyor. Bunun için aile ve kadın ilişkilerini çok kullandı. Bunun ötesinde laiklik konusunda, 12 Eylül, hani Kemalizmin en temel ilkesiydi, diğer bütün dönemleri geride bıraktı. Buna şaşmıyoruz. Çöküşe giden bir düzenin, her yerde olduğu gibi dini en gerici tarzda kullanmasını bir kez daha görüyoruz.

*Yalçın Küçük:* Kadın ve aile üzerindeki düşüncelerinizi öğrenmek istiyorum.

*Abdullah Öcalan:* Burjuva basını her gün kadın sevgisi ve aşkı gerekçeyle her türlü çarpıklığı, düşkünlüğü propaganda ediyor. Amaç, gençliğin ilgisini burada yoğunlaştırarak devrime yönelmesini önlemektir. 12 Eylül'de kadının aile içinde, toplum içinde saygınlığından bahsetmek zordur. Her gün yüzbinlercesinin kendisini pazarladığı gözönüne getirildiğinde kadının nasıl aşağılandığı kolaylıkla anlaşılır. Sevgi adına en çirkef tutumlar her gün burjuva basınına yansımaktadır. Sevgi de din kadar tehlikeli bir biçimde kullanılıyor ve düzeni kurtarma amaçlanıyor.

*Yalçın Küçük:* Kadın karşısında PKK politikası ne oluyor?

*Abdullah Öcalan:* Kadına saygı kadar kadının devrimci özgür kişiliğinin gelişmesini istiyoruz. Bunun da ancak mücadele içinde olacağını biliyoruz ve bu yönde çaba gösteriyoruz.

Bu çabalarımız karşısında bize bazı eleştiriler ve yakıştırmalar yapılıyor. Bizim sevgisiz, ailesiz bir pratik dayattığımız ileri sürülüyor. Bu çok büyük bir yalandır. En azından tarihte sıkça bulunan bir yanılığdır. PKK, kadına saygıyı ve doğru temelde bir sevgiyi geliştirmeyi amaç ediniyor.

*Yalçın Küçük:* Abdullah Arkadaşım, aydın sorununa geçelim mi, Türkiye aydınının Eylülizm karşısındaki durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

*Abdullah Öcalan:* Bir bütün olarak Türk aydını, ki kökeni Osmanlı dönemine uzatılabilir, mevcut resmi otoriteyi aşamamıştır. Resmi otoriteye bir dalkavuk konumundadır. Dalkavuktan nasıl aydın yetiştirilir, nasıl kapıkulu haline getirilir, Osmanlı döneminde bunlar nasıl kokuşmuş bir bürokrasi haline gelirler; değerli birçok çalışmamızda bunu ibretle görüyoruz ve iyi fikirler alıyoruz. Çalışmalarınızın, aydın çözümlerinizin cumhuriyet dönemine ilişkin verdiği sonuçları da çok önemli buluyorum. Bu sefer cumhuriyetin kapıkulluğu sözkonusudur. Cumhuriyetin aşılması ve cumhuriyete tapınma sözkonusudur.

En ilerici olması gereken komünistlerden çıkan Kadro hareketinden, çok sayıda aydın geçinen edebiyatçısından solcusuna kadar, biraz cumhuriyetin dışına çıktıklarında ezilmeleriyle birlikte yurtdışına çıkmalarını,

orada biraz zor durumda kalmalarıyla birlikte bir af yasasıyla tekrar ve hem de pişman olarak, eserlerinizde pişmanlık diyorsunuz, Türkiye'ye dönmelerini, tekrar kapıkululuk etmelerini görüyoruz ve biliyoruz.

*Yalçın Küçük:* Hep böyle mi gidiyor?

*Abdullah Öcalan:* En son olarak TKP'nin pişmanlık temelinde gelip kapıkululuk etmesi sözkonusudur. Bunlar, Evren-Özal rejimi ile sonuna kadar uzlaşabileceklerini ortaya koymuşturlar ve benzeri pek çok aydının bu alandaki durumlarının da parlak olmadığı biliniyor.

*Yalçın Küçük:* Sargın ve Yağcı veya benzerleri tümüyle Türk aydını temsil ediyor mu?

*Abdullah Öcalan:* Sizlerin çıkışına büyük saygımız vardır. Özellikle aydın çözümlerini önemli gerçekleri ortaya çıkarmaktadır ve gerçekten bu çıkışın önemli ipuçlarını içinde barındırmaktadır. Bütün düşüncelere katılmasak da gerçekten önemli doğrulara varılması kadar, doğru bir devrimci düşüncenin nasıl gelişmesi gerektiğine hizmet eder. Bunlar, bu konuda yol gösteren çok değerli çalışmalardır. Biz bunlardan oldukça yararlanmaya çalıştık. Dolayısıyla çıkışta sizlerin yüksek teorik ve pratik çabalarınıza değer biçiyoruz. Türkiye aydınının biraz daha bu örneğe bakarak kendi konumuna çekidüzen vermesi gerekir.

*Yalçın Küçük:* Başkan Kardeşim, aydın hareketini tek başına ele alabilir miyiz?

*Abdullah Öcalan:* Bunun, önemli ideolojik-politik doğrultma hareketlerine yol açabileceğini belirtmeliyiz. Doğru bir aydın hareketi, doğru ideolojik-politik harekettir. Çiderek örgütsel bir harekettir. Dolayısıyla tam bu aşamada bu tip çıkışlara büyük ihtiyaç vardır. Göstermiş olduğunuz bu çıkışları sadece teorik düzeyle sınırlamayıp giderek bunu somut pratiğe dökmemiz daha da değerlidir. Devletin bu konuya gelişini ve yaklaşımını biliyoruz. Doğal karşıyoruz, çünkü içinde son derece önemli gelişme tohumları barındırmaktadır.

Cesurca tutumların sürdürülmesi ve doğal ideolojik-politik ve örgütsel sonuçlarına dönüştürülmesi çok önemlidir. Biz bu çabaları hep saygı ile karşılayacağız ve elimizden gelen desteği sunacağız.

*Yalçın Küçük:* Abdullah Öcalan Kardeşim, bu görüşümüz nedeniyle Türkiye halkına ve devrimcilerine söylemek istedikleriniz var mı?

*Abdullah Öcalan:* Bütün anlatımdan bir sonuç çıkmadığı Türkiye devrimcilerine ve halkına bir saygımız ve bu saygımızın gereği olarak kendi gerçekliğimizi rapor etme niyetimiz var. Biz daha önce de Türkiye devrimcilerine ve halkına ulaşma yollarını denedik. Eylemlerimiz çok çarpıtılarak ve halkın üzerinde kötü iz bırakacak biçimde yansıtılmıştır. Çok büyük yalanlarla karşılaştık. Hâlen burjuva basını PKK'ya karşı tam

bir savaş halindedir.

Türk aydını ve devrimcileri, sosyal şovenizmin etkisini hâlâ yaşıyorlar ve birçok gelişmeyi görmüyorlar. Hatta burjuva basınındaki yaklaşımlarla bize yaklaşmaya çalışıyorlar. PKK'ya böyle yaklaşmak yapılabilecek en büyük, en hatalı ve çarpık yaklaşımlardan birisidir. Bunun aşılması önemlidir. Tersine, katkıları söz konusudur.

*Yalçın Küçük:* Somut olarak nelerden söz edebiliyorsunuz?

*Abdullah Öcalan:* 1984 yılından itibaren idamların durması, Barış davası, DISK davasının düşürülmesi PKK'nın yükselttiği atılımla çok yakından bağlantılıdır. Yine bugün rejimin kendisini liberalize etmesi, bu atılımla yakından bağlantılıdır. Ve daha da fazlası, bundan sonra demokratik gelişmenin daha da hızlandırılması, sosyalistlerin seslerinin daha da gür çıkması bu gelişme ile yakından bağlantılıdır. Bütün bunlar bizim mesajımızın pratikte ne anlama geldiğini çok iyi ortaya çıkarıyor.

*Yalçın Küçük:* Bir beraberlikten mi söz ediliyor?

*Abdullah Öcalan:* Biz bundan sonra da halklarımızın kurtuluşunun nasıl gerçekleşeceğine büyük özen göstereceğiz. Türk ve Kürt halkının geliştireceği ortak savaşım bağımız, eşit, özgür temellerde gelişiminin Ortadoğu halklarına da çok büyük bir kurtuluş imkanı vereceğini düşünüyoruz. Ve ortak kurtuluşumuzun, bunun, dünya dengesi açısından önemli, en azından bir Fransız Devrimi, bir Ekim Devrimi kadar önemli olduğunu düşünüyoruz. Bunları, bizim Türkiyeli devrimcilerimizin, aydınların özenle ve bu pratik üzerinde düşünmeye ihtiyaçları vardır. Kendi çıkarları için bazı sonuçları çıkarmaya ihtiyaçları vardır. Unutmayalım ki, PKK'ya gerek kendi çıkarları için, güncel pratik çıkarları için, gerekse bir inceleme-araştırma konusu için yönelen devletlerin sayısı çoktur ve artıyor. Yoğun olarak düşünüyorlar. En azından benzer bir sorumluluğu, Türkiyeli sorumlu devrimci ve aydın güçlerin yerine getirmesi tabiidir.

*Yalçın Küçük:* Değerli Başkan Arkadaşım, ortaklıktan söz edince ortak mücadele platformu için önerileriniz var mı?

*Abdullah Öcalan:* Biz hiçbir zaman Türkiye devrimci hareketinden kopmak istemedik. Başında bu böyle olduğu gibi şimdi de ortak mücadele için dopdolu bir anlayış içindeyiz. Yapılan kapsamlı görüşmelerden de ortaya çıktığı gibi, gerçekten halklar arasında, aynı zamanda mutlaka kurulması gereken özgür ve eşit ilişkilerin bir ifadesi olarak devrimci güçler arasında, tamamen yaratıcı bir enternasyonalizme dayanan ortak mücadele, bütün sorunlarıyla birlikte tartışılmalıdır.

Belki 12 Eylül faşizminin etkisiyle ve belki yetmişli yılların ortasında yaygın olan, bize göre sosyal şovenizmin, etkisiyle, henüz bir ortak mücadele sorunlarını tartışmadık ve ittifaklar geliştiremedik. Şimdi 12 Eylül

faşizminin aşıldığı bir zamanda, halk hareketinin Türkiye'de iteri bir yükselme şansına kavuştuğu, Kürtlerde çok sağlam mücadele mevzilerinin olduğu bir dönemde, ortak mücadele olanakları son derece fazladır ve çok önemlidir. Tarihte böyle bir fırsat ilk defa yakalanmıştır. TC'nin seçeneği ortaya çıkmıştır.

Biz daha önce özellikle 12 Eylül faşizmine karşı Birleşik Direniş Cephesi pratiğine yoğun bir biçimde eğildik. Ama örgütlerin kendilerini Avrupa'da mültecileşme ve giderek tasfiyeleşme konumundan kurtarmamaları nedeniyle fazla başarılı olmadı. Fakat buna rağmen düşünce ve siyasette, biz, direniş cephesi tutumunu sürdürdük. Ve en son bazı dost örgütlerle bir Birlik Platformu geliştirmeye çalıştık. Bunu daha da genişletmek istiyoruz.

Bütün bunlar bizim Türkiye halkı hakkında nasıl yüksek bir değere sahip olduğumuzu, hele hele onun devrimci mücadelesine nasıl soylu bir biçimde yaklaştığımızı göstermektedir.

Biz tekrar bu derin düşüncelerin ve yine çok candan yaklaşım içinde bulunarak ve her zaman sürdüreceğimizi söylüyoruz.

Selam ve sevgilerimizi, Türkiye devrimci gençliğine, aydınlarına ve halkına sunuyoruz.

## SOKAK'TA SÖYLEŞİ\*

*Apo ile konuşmanız zor olmadı mı? Çünkü Apo'nun basınla konuşmaktan hatta fotoğraflarının çekilmesinden pek hoşlanmadığı biliniyor.*

Zor olmadı. Üstelik memnuniyetle karşıladı. Sizin bilgileriniz biraz geçen yıla ait gibi görünüyor. Şu anda, bir yandan devletin ajanları vasıtasıyla bütün kampı bildiğine inandığı için, diğer yandan kendisini Türkiye'de tanıtmaya önem verdiği için basınla konuşmaktan çekinmiyor. Benim bildiğim şimdiye dek Milliyet'ten Mehmet Ali Birand'dan başka Nokta'dan Nuray Şirin ve Cumhuriyet'ten Hadi Uluengin ile görüşmüş. Ben bunların video kayıtlarını izledim. Ben dördüncüyüm. Anladığım kadarıyla Hürriyet ve Amerikalı gazeteciler dışında gelen talepleri olumlu karşılıyor.

*Bekaa'da kampa girer girmez ilk izleniminiz ne oldu?*

Ciddi bir hava vardı. Herkes sadece kendi işiyle meşguldü ve kimse kimseyle konuşmuyordu. Apo attığı her adımda koruma altındaydı.

*Kampta yabancıların ya da Vali Kozakçoğlu'nun deyimleriyle Türkçe konuş-*

\* Bu söyleşi Sokak dergisinin 3 Eylül 1989 tarihli ikinci sayısında yayımlandı.

*mayan yabancıların varlığına tanık oldunuz mu?*

Evet, kampta biz Türkler için yabancı, ancak onlar için yabancı olmayan gerillalar gördüm. Hiç Türkçe bilmiyorlardı. Benim için şaşırtıcı olan PKK'nın Türkiye dışında da kadro bulmaya başlamış olmasıdır.

*Bunların geldikleri ülkeler hangileri?*

Kürtlerin dağılmış oldukları ülkeler. Daha çok Irak. Kampta Türklerin sayısı yok denecek düzeyde.

*Kampta yaklaşık kaç kişi yaşıyor?*

Kamp, askeri eğitim de dahil olmak üzere, bir eğitim yeri. Her eğitim devresi 200-300 kişi

*Kadınlar var mı?*

Çok genç kız geliyor. Önceleri yalnız öğrenci kızlarmış, şimdi köylüler geliyor. Avrupa'dan, Libya'dan, Suudi Arabistan'dan gelenler gördüm. Bir kısmı Türkiye'den, bir kısmı değil.

*Parayı nereden buluyorlar?*

Bu sorununu önemli ölçüde çözmüş görünüyor PKK. Bütün vadide Filistinlilerden bağımsız tek kamp. Ben, Lübnan savaş alanını gezdim. orada meşgal denilen işyerlerinde komünal çalışan Kürtlerin kimisi, maaşının tamamını, kimisi önemli bölümünü PKK'ya veriyor. Avrupa'da para topluyorlar. Yani bir para sıkıntısından söz etmiyorlar.

*Bekaa, Suriye'nin egemenliği altında mı?*

Hukuken Lübnan'ın bir parçası. Ama, şu anda Suriye'nin kontrolü altında.

*PKK'nın Hafız Esad ile arası çok iyi olmalı?*

Çok titiz ve dikkatli bir ilişki var aralarında. Kampta bol bol Hafız Esad'ın resimleri asılı. PKK, Suriye'deki Kürtler arasında politik mücadele yapmamaya çok özen gösteriyor. Esad da Suriye'deki Kürtlerin Kürtlüklerini bilmesine razı, ancak bir politik örgütle bağlanmalarına sert bir şekilde mani oluyor.

*Peki kendi ülkesindeki Kürtler konusunda bu denli katı olan Esad, hangi motivasyonla PKK'yı barındırıyor? Neden Türkiye ile arasını açmaya razı oluyor?*

Bir kere Suriye'nin Türkiye ile arası hiç iyi olmuyor. PKK, geleneksel Türkiye-Suriye sürtüşmesinde, Şam hükümetine manevra imkanı veriyor. Suriye, Irak-Suriye sınırının Kürtler tarafından kullanılmasını engelliyor. Türkiye'de basının ihmal ettiği nokta Suriye'de de çok Kürdün bulunduğu. Suriye onları dengede tutmaya çalışıyor. Irak, İran ve Türkiye'de bir hareket var. Suriye'de yok. Suriye uyuyan uyandırmak istemiyor.

*Özal'ın verdiği, gerekirse müdahale ederiz, gözdağı gerçekleşirse bunun sonucunu ne olur?*

Astan yüzünden pahalı olur. Çünkü bir kere PKK'ya fazla zarar vermez. Hem kampta az adam var. Hem de sığınaklarla donanmış eskiden Filistinlilerin kullandığı bir kamp bu.

*Abdullah Öcalan'ın sizce esas niyeti ne?*

Kampa gidip bu mülakata yapınca kadar ayrı bir devlet kurmak istediğinden hiç kuşku yoktu. Ancak, şu anda en çok istediği kendisini kanıtlamak ve Kürtlerin ayrı olduğunu kabul ettirmek. Benim vardığım sonuç bu.

*Abdullah Öcalan'ın tek ilgi alanı Türkiye'nin doğusu mu?*

Benim görebildiğim, PKK Genel Sekreteri zaman zaman bana, "Bu sonucu hiç ummuyorduk" diyerek askeri alanda insiyatifi ele aldığına inandığı imasında bulundu. Ancak, Öcalan'ın bana verdiği izlenim, bununun tek başına bir sonuç vereceği konusunda çok endişeli olduğu yolunda. Verse bile, bunun fiyatının çok yüksek olacağını düşünüyor. Dolayısıyla dikkatinin önemli bir kısmını Türkiye'nin öbür tarafına çeviriyor.

*Kampta hiç Türkiye'den kaçırılanlarla karşılaştınız mı?*

Bu kaçırma sözcüğü üzerinde durmak gerek. Ben şöyle tahmin ediyorum: Köylerden 15-20 yaş arasındaki gençlerden, çocuklardan PKK'ya katılacaklarına dair bir istihbarat alıyor olabilirler. Bunları toplasalar Türkiye Devleti'nin analarına babalarına baskı yapması ihtimali var. Dolayısıyla köye göstermelik bir baskın yapıyorlar ve alıp götürüyorlar.

*O zaman PKK'nın elinden kurtulup dönemleri nasıl açıklayabilirsiniz?*

Ben bunu araştırdım tabii. Söylenenlerden çıkardığım şu: Bunlardan bir kısmının dağlardaki şartlara ve savaşa uymayacakları ortaya çıkıyor. Bu durumda serbest bırakıyorlar. İlk baştaki senaryoya uysun diye kaçtı diyorlar. Sanıyorum Olağanüstü Hal Valiliği de bu senaryoyu biliyor. Zaten Genel Kurmay Başkanı'nun içerden destek dediği de bu olsa gerek.

*DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in Özal'a "Dışarıya ne gidiyorsunuz, önce içini hallet" demesini de buna bağlayabilir miyiz?*

Demirel uzun yıllar başbakanlık yaptı. Daha sonraları da bürokrasiden gizli raporlar alınmasıyla ünlüdür. Öyle sanıyorum ki, Demirel'e intikal eden bilgiler de bu merkezdedir. Dış politikada temkinli bir politikacı olarak, hükümeti, Bekaa Vadisi'ne uçak göndermek gibi sonuç vermeyecek adımlardan caydırmak istiyor.



## LÜBNAN VE SURİYE'DE DİL GEZİSİ

Apo'yu dinlerken düşünmeye dalyordum; birkaç kez oldu. Birbirine paralel düzlemler ortaya çıkıyordu ve ister istemez düşünmeye başlıyordum. Şunları düşünüyordum: Hiç pikaj yapmasını bilmem. Ancak piyasadaki pikajörlerin çoğunu yetiştirdim. Mizanpaj yapmadım; çok dergi düzenlettirdim. Ben bunları düşünüyordum; çünkü Apo şunları söylüyordu: "Hocam, bir tek kurşun sıkmadım. Fakat ordu kuruyorum." Apo, şimdiye kadar eline tabanca almamış; fakat silahlı eğitimin başında bulunuyor. Bunları ve nedenini düşünmekten kendimi alamıyorum.

Bilmediklerini öğretmek, herhalde çaresizlikten doğuyor; her devrimci başlangıç çaresizlikle birlikte ortaya çıkıyor. Bunu tersinden de söyleyebiliyorum: Nerede çaresizlik varsa orada devrimci başlangıç görülüyor. Bu nedenle, devrimciliği, bir de çaresizliği çare bolluğuna çevirme olarak tanımlayabiliyorum.

Bilmediklerini öğretmek ile bilinenleri saklamak, karşı karşıya ve bir yerde duruyorlar. Suriye'yi hep görmek istiyordum; çünkü Suriye, çok uzun yüzyıllar insanlığın bildiklerinin saklandığı yer oldu. Suriye, Ortaçağ'ın başından sonunun yaklaştığı yüzyıllara kadar insanlığın bilgisine emanetçilik yaptı, dokunmadı, değiştirmede, biraz küfe bıraktı ve sakladı. Bilgi, Çin'de, Mezopotamya'da filiz aldı, İyonya denilen küçük Asya'nın Ege Kıyıları'nda biraz boy attı ve Atina'da diyalektik bir sıçrama gösterdi; sonra, İskenderiye'ye geçti ve oradan Suriye denilen topraklara geldi, durdu. Her yerde kayboldu; Suriye'de Siriyak dilinde kendisini bilinçsizliğe terk etti. Avrupa'nın açları, adına Haçlı Seferleri dedikleri büyük yağmacılığa çıktıklarında, bu zengin topraklara gelip takıldılar ve burada, bu cahil Avrupa, hiç ummadığı bir uygarlık buldu. Önce bunu özgün Siriyak uygarlığı sandı ve daha sonra, bu uygarlığın üstünü açmaya başlayınca, bunun Suriye'de saklanan Grek ve Roma uygarlıkları olduğunu anladı.

Avrupalılar, Suriye'den aldıkları rüzgarla "yeniden doğum" heyecanına tutuldular ve buna "rönesans" adını veriyorlar. Rönesans, yine de bir bilinene yeniden doğma oluyor; şimdi düşünüyorum ve bana fazla heyecan vermiyor. Titretici olanın bir bilinmeyene doğmak olduğunu düşünüyorum ve insanlığın yeniden bir bilinmeyene doğuma muhtaç olduğuna inanıyorum.

Bekaa Vadisi'nde insanların yeni bir ceza hukuku peşinde olduklarını gördüm. Yeni hukuk ve yeni yargılama yöntemleri yapıyorlardı. Yeni bir ahlak arıyorlardı; ahlakın en temelinde cinsel ahlakın yattığını düşünüyordum. Denemek zorundadırlar. Yeni bir finansman düzeni ve yeni bir mücadele biçimi bulmak durumundalar. Tümüyle bir örgütlenmenin ipuçla-

rını tutuyorlar. Yüzlerinden heyecanlarını ve ciddiyetlerini okuyordum.

Risklidir; fakat "rızk" için risk almak gerekiyor. Aslında bütün dillerdeki "risk" sözcüğü, buradaki "rızk" kavramından çıkıyor. Ortaçağ'da Suriye ve limanları dünya ticaretinin kavşak ve en zengin noktalarıdır. Suriyeli, doğuştan ve tarihsel olarak, uluslararası, tüccardır ve tüccar için uluslararası ticarete açılmak, yelken açmak, bir "rızk" arayışı oluyor. Aynı zamanda büyük risk taşıyor; gidip de gelmemek var. Bu nedenle Suriye'deki bir "rızk" sözcüğü, bütün dillerde "risk" oluyor.

Hafız, Suriye'nin çocuğudur ve uluslararası risklere alışmış bir tarihten geliyor. Hafız, biraz da Bekaa Vadisi nedeniyle uluslararası politikada söz sahibi oluyor ve Bekaa Vadisi yalnızca Türk ve Kürt gerillalarına değil, dünyanın pek çok milletinden gelme silahlı eylemcilere eğitim alanı işlevi görüyor. Ortaçağ'da baharatın ve ipeğin develerden indirilip gemilere yüklendiği bu coğrafya şimdilerde pek çok coğrafyadan gelen gençlerin gerillaya dönüştükten sonra yeni bir sefere çıktıkları geçiş alanlarıdır. Hafız, risk alıyor; ancak böylece rızkını da buluyor.

Washington'un en çok Suriye ile Bulgaristan'a ateş püskürmesi bir rastlantı değildir; için bu yanında bir iş bölümü var. Bulgaristan, dünyanın pek çok yanında gelen gençlerin solculuk eğitimi yaptıkları tek sosyalist blok ülkesidir. Bulgaristan'da her yıl binlerce Afrikalı, Asyalı genç, "kardeş partiler" doğrultusunda sosyalist eğitim alıyor. Bekaa Vadisi'nde binlerce genç silahlı eğitim görüyor. Sistem, önemli ölçüde geriletmeden bu iki ülkenin işlevlerinden vazgeçilebileceğini düşünmemek gerekiyor.

"Haydin Leventlerim!" Herhalde, Turgut Reis ya da, "kızıl sakal" sözcüğünden bozma Barbarossa Hayrettin, Akdeniz'i inleyen tayfalarını galeyana getirmek için böyle bağıyordu. Leventler, yiğit denizcilerdir ve herkes "levent" sözcüğünü Türkçe sanıyor; Latince'dir. "Levanten" ve "levent", Latince "levare" fiilinden geliyor; "doğmak" anlamını taşıyor. Latince "levant", Doğulu veya doğan anlamını veriyor; "levanten" Fransızcadır. Avrupalılar, savaştıkları ve bir ara yıldıkları, Doğulu silahlılara "levant" veya "levent" diyorlar; Türkler bunu övücü kabul edip kendilerine isim bile yapıyorlar. "Levanten" ise Haçlı Seferleri ya da başka nedenlerle Suriye liman kentlerine geldikten sonra buraya yerleşen Avrupalı hıristiyanları gösteriyor; leventin yiğit ve levantenin tüccar anlamları sonradan ekleniyor.

Lübnan, çok büyük ölçüde levanten bir ülkedir. Ticaret ve eğlence yatağıdır; savaş alanında bile tüccar kafasıyla kendilerini iki tarafın kurşunlarından koruyabilen Lübnan kentleri gördüm. Lübnan'da levantenlerin tüccar ahlakı, eğlence düşkünlükleri, sefahat merakı, her gün yağın bombalara karşı büyük bir bağışıklık gösteriyor; hiç etkilenmiyor. Arabın bit-

mez tükenmez neşesi, levantenlerin hiç de muhtaç olmadıkları vitamin görevini üstleniyor.

Istanbul "yeni Beyrut" oluyor. Bir zamanlar herkes Roma'ya özeniyordu, Fatih, Roma İmparatoru olmayı kafasına koymuştu. Doğu Roma zamanında ise, İstanbul, Konstantinopol'dan daha çok "Nova Roma" olarak adlandırılıyordu. Bir ara ürken, şimdi bitleri kanlanan levantenleri ile, Beyrut'un öldüğü bir zamanda, bütün sefahati, artan fahişeliği ile, "Nova Beyrut" adına çok daha layık görünüyor.

Çocukluğumda, büyüdüğüm kentte, İstanbul'a "Konstantiniye" deniliyordu. En sevdiğim arkadaşlarım levanten ya da Arap ailelerden geliyordu. Anneannemin soyadı Sabuni'dir. Halep'ten geliyorlar. Bembeyaz, çok güzel bir kadındı; çocukluğumu gördükçe, kendimi hep, anneannemin güzelliğini seyrederken yakalıyorum. Güzele tutkumun bu kaçak seyirlerden kaynaklandığını sanıyorum. Annem, teyzelerim, dayılarım, beyaz sarı tenli renkli gözlü çok güzel insanlardır; Kafkaslar'dan Halep'e yerleşen bir aile oldukları anlaşılıyor. Araplar, bu dünyanın en şoven, kendisine "kavm-i necip" diyerek, asil bir millet olduğunu ilan eden bu insanlar, Kafkas kızlarına düşkünlüklere. Bütün Kafkas halklarına kısaca "Türk" diyorlar. Kafkas gelinlere düşkünlükleri nedeniyle Türkle evlenmekten ve kanlarında Türk kanı bulunmasından övünüyorlar.

Benim büyüdüğüm kentte ve ailemde Halepli gelin makbuldür. Aslında sadece gelini değil, Halep'in herşeyi rağbette oluyor; çocukluğumda evimizdeki bütün möbelerin, porselenin, örtülerin Halep'ten getirilmiş olduğunu hatırlıyorum. Önce bunun sadece bize özgü olduğunu sanıyordum; fakat İstanbul'un değil Halep'in Osmanlı'nın şıklık ve moda merkezi olduğunu geç öğrendim. "Halep ordaysa, arşın burada" sözü, Halep'in Osmanlı içindeki seçkin yerini anlatıyor. Bu sözle Halep'in bir güzellik yatağı olduğu kabul ediliyor; ancak arşın sahibinin de bunu ölçebilecek bir kimse olduğu belirtiliyor.

Osmanlı'da Yemen, el sanatlarında bir deha odağıdır; kadınlarımız başlarına "yemeni" bağlıyorlar. Erkeklerimiz ayaklarına "yemeni" giyiyorlar. Sabuni sözcüğünün sabuna bir aidiyeti, ilmi sözcüğünün ilme bir bağlılığı göstermesi türünden yemeni sözcüğü de Yemen'den gelme bir ürünü anlatıyor. Ne kadar güzeldirler; yemeni, bağlayamıyorum, ama, evde kırmızı yemenileri ayağımdan hiç çıkarmıyorum.

Bütün dillerdeki "salari" sözcüğü, maaş, "salt" ve tuz sözcüğünden çıkıyor. İnanılır gelmeyebilir; bir zamanlar insan bütçesinde tuz o kadar önemliydi ki, Avrupa'ya yine Suriye üzerinden gönderiliyordu. İnsanlara maaş değil "tuzluk" ödeniyordu. Özellikle kamu görevlilerine, belli bir günde, tuz almaları için bir ödeme yapılıyordu; buna "tuzluk" ya da maaş

deniliyor. Yemeni de şimdi tuz türünden önemini yitiriyor; Türkiye'deki bütün yemeni üreticilerinin ortadan kalktığını biliyorum. Bir tek Gaziantep'te kaldı; nefis kırmızı yemenilerimi Antep'ten getiriyorum. Halep'i görmeyi çok istiyordum. Ben dünyada en çok Beyrut'u, Halep'i ve Kahire'yi görmek istiyordum. Kahire'de belki İskenderiye'de yanan ünlü kütüphaneyi bulurum; öyle umut ediyorum. Henüz görmedim. Beyrut'un yangınına, İstanbul, Nova Beyrut olduğu için fazla üzülemedim; sadece kızdım. Halep'te ise ürkütüm. Halep'te yoksullukla zenginliğin bu taştan sıraları beni çok ürküttü. Halep'in en yoksul, en bakımsız, en pislige terk edilmiş mahallelerinde Kürtlerin oturduğunu öğrendim. Kürtler, Halep'in zencileridir. Kefiye, Araplarla Kürtlerin ortak giysisidir; başa sarılıyor. Gallabi'yi ise en çok, çok yoksul ve bu nedenle Araplaşmaya yüz tutmuş Kürtler giyiyorlar. Türkiye'dekilerle Halep'te ve çevresinde gördüğüm Kürtlerin karşılaşılamayacak ölçüde benliklerini koruduklarını farkettim; oldukça şaşırıldığımı saklamamalıyım. Bu şaşırma ile Kemalizin etkisi ile ilgili saptamalarımın doğruluğunu düşünüyorum.

Avrupa'da, Amerika'da, bir başka yerde, her gittiğim yerde, üniversiteleri, dinsel binaları ve çarşıları gezmeyi seviyorum. Bunların birbirinden ayrı olduğunu sanıyordum; düşününce insanların toplandığı yerleri gezmeyi sevdiğim sonucuna vardım. Halep Üniversitesi'ni gezdim; modern bir üniversite görünümündedir. Sadece inşaat son derece bozuk; demek, kayırlan bir müteahhite yaptırmışlar. Hafız gerçekten Suriye'yi modernleştiriyor, öyle koyu bir dinselliğe de rastlanmıyor. Hafız Esat her dersanede, dersliklerin kapısında. Her köşede bu kadar Hafız resmini yine de anlamıyorum.

Ankara-İstanbul arasında otobüsle seyahat ederken en çok cami marisinden rahatsız oluyorum. Türkiye'de acaba yeni yapılan camilerden daha çirkin ne var; her defasında bunu soruyorum. Bu çirkinlik Eylülizmle birlikte hızla arttı. Eylülizm, bir yandan Atatürkçülük kurslarını ve diğer yandan cami yapımını hızlandırdı. Yol boyunca, elektrik öncesi aydınlanma ile hoparlör öncesi duaya çağırma zorunluluklarının belirlediği, artık bu zorunluluklar ortadan kalktığı için determinizmini yitirdiği için amorfleşen camilerin birer estetik cinayeti olduklarına inanıyorum. Bunun tam karşıtını Halep'te gördüm; Hafız Esat'ın Halep'te yaptırdığı yeni cami gerçekten güzellik abidesidir. İnşaatı bitmemişti; izin aldım, gezdim. Bir ilkokul öğretmeni öğrencilerini getirmiş öğrenciler, renk renk vitrayların önünde, namaz kılma ile oyun arası bir hareketlilik içinde idiler. Uzun süre seyrettim.

Tapınmam yoktur. Ancak tapınanları seyretmekten her zaman rahatlık duyuyorum. Buna bir de oyun karışmışsa, seyrine doyamıyorum.

Halep Kalesi, sanki çölde bir kum yığını üzerine kurulmuşa benziyor. Hendekleri hâlâ işler görünüyor; hendek, tehlikenin ulaşmasını önlemeye yarıyor. Hendek olgusundan hareketle, "hendek" kavramını da geliştirme ihtiyacını duymaya başlıyorum. Tekelsi dönemde en büyük tehlikenin uzlaşma olduğuna inanıyorum; hücumdan önce bir hendek gerekiyor. Kalenin kapılarını kapatıp, hendeğe su doldurmak, kulelere nöbetçiler dikmek icap ediyor.

Halep bunu çok yapmış; Mısırlı İbrahim Paşa ordularını karşılamaya çıkan Osmanlı ordularına da kapılarını kapatmış. Ordular, surların önünde perişan olmuşlar.

Surların altı şimdi çarşıdır; bu çarşının yanında İstanbul'daki kapalı çarşı çocuk oyuncağı kalıyor. Halep Çarşısı'nda insan görkem, gizem ve pislikten boğuluyor; kendisini, kalenin kapılarından birisine atabilmek için zaman zaman koşmak gereğini duyuyor.

Bir kapı, Antakya Kapısı'dır. Bir yol insanı sınıra yaklaştırıyor. Nerede olursa olsun ne zaman sınır görsem, ne zaman sınır düşünsem, hep sınırda yaşamaya mahkum olduğumu anlıyorum. Ne güzel yerler, surlar! Surlar, hiçbir şeyin birbirinden ayrılmadığı yerlerdir. Afşin'in içinden aktığı Afrin kasabasında, nehir kenarında bir kahveye oturduk; teyp, Ermenice bir şarkı çalıyordu. Merak ettim, gittim, kasada çok az kaset vardı, ama varolanlar Türkçe, Kürtçe, Ermenice ve Arapçaydı. Türkçe olanlar ismini bilmediğim bir halk türküsüne aitti, aslında ne, kime aitti? Kahvede çalışan bütün havalar birdi; kasetin iyi ses vermediği ve sözcükleri anlamadığım yerlerde hepsinin Türkçe olduğunu sanıyordum. Fakat bazen Kürtçe, bazan Ermenice çıkıyordu.

Ben sınırda yaşamalıyım. Surlar, hiçbir şeyin birbirinden ayrılmadığı yerlerdir.

Ben uçlarda yaşamalıyım. Uçlar, herkesin birbirine hoşgörüsüyle mahkum olduğu yerlerdir.

Kahveye çokluklu çocuklu bir büyük grup girdi. Ben çok meraklıyım; Hatay'da "iç", Adana'da "kısır" denilen bulgur mezesine, Araplar "tebuli" diyorlar. Mutlaka tebuli tatmak istiyorum. Araplar, tebuliyi bir bulgur salatası olarak hazırlıyorlar; çok hoşlandığımı söyleyemem. Buraları görmenden önce, mutfağımızın Arap mutfağına dayandığını söylüyordum. Hâlâ söylüyorum; ancak biz Türklerin Arap mutfağına çok büyük lezzetler eklemiş olduğumuzu görmekten hoşlandığımı saklamıyorum. Tebuliyi zorla yerken Afşin çayında yüzenleri seyrediyordum. Araplar, neşe fabrikalarıdır; kadınlar, yüzmüyorlar, çayda def çalıp oynuyorlar. Bunları seyrederken, bir de bizim kır kahvesinde, oyun ve şarkı başladı. Biraz önce gelen bebekli, anneanneli, kalabalık grup, oturur oturmaz, bir çevre ol-

muşlar, şarkı söyleyerek dansediyorlardı. Bunlar günün her saatinde şarkı söyleyip dans edebiliyorlar.

Neşe ile izliyordum. Bitmesini bekliyordum. Arap şarkılarının bitmeceğini bir kez daha öğrendim.

Arabesk, Arapların petrol dolarlarını toplamasıyla Türkiye'ye de girdi. Türkler, arabeski kubbeli pencere mimarisi olarak anladılar. Ne kadar köksüzüz! Birdenbire bütün pencerelere bir yarım eğim vermeye başladık. Bir de şarkılarımızı "arabesk" yaptık.

Bunun üzerinde durmak istiyorum. Arabeskin kubbe ile ilgisi yok; daha genel bir estetik ölçüsüdür. Arabesk yüzeysel izlenimlerin inatçı tekrarı anlamına geliyor. Estetiğin çölün tekdüzeliğini tekrarıyla kaynaklanan bir yanı var. Bir yanı ise islamın süsleme sanatında motifleri son derece sınırlamış olmasıdır. Arabesk, estetik, çok az motifi inatla ve bıktırıcı ölçüde tekrarlamaya dayanıyor. Bugünkü "arabesk müzik" de, derine inemeyen acıların yüksek haykırımlarla tekrarlanması demek oluyor.

Geriye iki nokta var. Bir; bu tekelsi düzenin iltihaplaştıran süreci içinde, geniş yığınları kendinden uzaklaştırmak için uygun düşen bir etkiye sahiptir. İkincisi: Tutarlı olmak gerekiyor. Caz, Amerika'nın arabeskidir. Caz, zencinin, derinine alamadığı, kavramlaştıramadığı acılarını, üfleme sazlar ve davulla tekrarlayarak, dışarıya vurmasıdır. Üniversite yıllarında cazı sevmediğim için biraz sıkılıyordum. Çünkü, o sıralarda cazı sevmek ilerici sayılıyordu; bana denk düşmüyordu. Şimdi cazı sevmediğimi açıkça söylüyorum. Çalıştığım zaman hep müzik açıktır; bir caz başlayınca kapatıyorum. Bana arabesk kadar itici ve arabeskten çok daha fazla uyutucu geliyor.

Caz partilerinde ilaç alınmasına hiç şaşmıyorum. İlaç, LSD ve benzerleri, cazın tamamlayıcısıdır. Uyuturlar. Caz partilerinden sonra kimse başını kaldırmaz; herkes, sarılarak yatacak bir yer arar. Türkiye'de caz da arabesk ile aynı zamanda patlıyor.

Son olarak şunu da eklemem gerekiyor: Bir estetik ölçü olarak arabesk, Arapların dışında doğuyor. Araplar tekrara düşkündür; ancak müziklerinde yakalayabildikleri bir-iki neşe molekülünü tekrarlıyorlar.

Coğrafyası çöl olan bir kültürün tekrarı yaşam yapmasına şaşmıyorum. Coğrafyası dağ olan bir kültürün ölümü yaşam bilmesini anlıyorum. Çölde hep siz varsınız; bir de kendisini sonsuza kadar tekrarlayacağı benzeyen bir yol vardır. Arada bir su görünür ve kaybolur. Vaha, gerçeklikle yokluk arasında gidip gelir; Arabın kişiliğinde bu gidip gelmeler iz bırakıyor. Dağda su hiç yok olmuyor; ancak insan sürprizli bir uçurumda birdenbire yok olabiliyor. İnsan uçurumda ölüyor mu, yaşıyor mu; dağda bunun hesabı yapılmıyor. Bekaa Vadisi'nde Ankara radyosu-

nun bültenleri dinleniyor. Çatışmalar ve ölümler artık Apo'yu hiç etkilemiyor. Hep daha sonrasını ve daha çok da Batı'sını düşünüyor. Artık ölümler bir eksi artı-istatistiğine dönüşmüş görünüyor.

Bir bilinmeyene doğuşu daha önemli bulduğumu tekrarlıyorum. Yeni yasalar peşinde koşuluyor. PKK kampında, PKK'nın Türkiye Cumhuriyeti kuvvetlerine önemli kayıplar verdiren her baskınından sonra bir-iki veya bir kaç PKK'lının ölümüyle sonuçlanacak bir baskın normal karşılanıyor. Bunu şöyle açıklıyorlar: Özel kuvvetlerin her zaman yerini bildiği PKK'lı gerilla vardır. Eskiden özel timler bunları hemen öldürüyorlardı. Şimdi MİT ve Genel Kurmay, başka yön öneriyor. Bunlar kontrol mesafesinde tutuluyor. PKK önemli bir baskın yapınca, karşılığında, kontrol altında olanlara bir baskın düzenleniyor. Böylece silahlı mücadelenin aynı zamanda bir psikolojik mücadele olduğu kabul ediliyor. Propaganda ve morale daha büyük önem veriliyor.

Halep'e gitmeden önce Apo'ya sorularımı göndermiştim. Şam'a döndüm. Şam'dan ayrılacağım sabah cevaplar geldi. Yayımlayınca kadar cevapları okumadım. Gördüklerimi ve konuştuklarımı düşünmek istiyordum. En çok yapılan işin insanı değiştirdiği ve insanın yüzüne yansıdığı yolundaki düşüncemin doğrulanmasına seviniyordum. Çünkü benim gördüklerim diğerlerine benzemiyordu. Yoksul köylü genci, karşılaşabileceğini rüyasında bile görmediği soru ve sorunlarla boğuşuyordu. Apo, onlara, kendisinin de bilmediklerini öğretiyordu. Galiba en çok da öğrettiğini sandığı bir zamanda öğreniyordu.

En çok eylemli öğrenmenin insanı değiştirmesini gördüm.

## Üçüncü Bölüm için Birinci Ek

### İDDİANAME-ÇÖZÜMÜ-İLK CEVAP

#### İDDİANAME

Hazırlık No: 1989/621  
Esas No: 1989/520  
İddia No: 1989/416

#### İSTANBUL ( ) NO.LU DEVLET GÜVENLİK MAHKEMESİ'NE

Davacı :K.H.  
Sanık :Yalçın Küçük : Hakkı oğlu, Şerife'den olma 1938 doğumlu İskenderun ilçesi, Çay Mah. nüfusuna kayıtlı olup Ankara-Çankaya Karakusunlar Mah. ODTÜ Sitesi 3. Cad. no: 15'te oturur.  
Suç :Basın yoluyla milli duyguları yok etmek ve zayıflatmak amacıyla bölücülük propagandası yapmak.  
Suç tarihi :Eylül-1989/Ekim-1989 hazırlık tahkikatı evrakı incelendi:

İstanbul'da münteşir "Toplumsal Kurtuluş" isimli derginin Eylül-1989 tarihli 25. nüshasının 11-23. saifelerinde aynı derginin Ekim 1989 tarihli 26. nüshasının 17-32. saifelerinde "Güçlükleri Geride Bıraktık" ve "PKK Apo Demek Değildir" başlıklarıyla yayımlanan PKK Genel Sekreteri Abdullah Öcalan ile yapılan röportajla ilgili yazı metinleri incelendi:

... İnanıyoruz ki yakın bir süre içinde daha şimdiden bir çok alanda görüldüğü gibi yurtdışında diğer parçalarda da PKK'nun ideolojik-politik önderliği kesin zafer kazanacaktır. Yine başta Botan bölgesi olmak üzere stratejik dağınık alanlarda silahlı mücadele kesin oturmuştur ve gelişim göstermektedir. Kitlenin cephesel hareketlenmesi değişim süreci içine girmiştir bütün bunlar, bütün parçalarda Kürt halkının büyük bir ulusal birliğe doğru aynı zamanda ve ortak doğrultuda ayağa kalktığını göstermektedir. Dolayısıyla bizim bu gelişmeden endişe duymamız şurada kalsın tarihi devrimci bir dönemin yalnız Kürt halkı için değil bütün Ortadoğu halkları için bir ümit ışığı olarak geliştiğini belirtmek mümkündür. Kürt kurtuluş hareketinin, ileri bir açılıma uğramış ve her bakımdan sağlam mevzilere dayanmış bizim devrimci hareketimizin bir de bu görüş-

memizde vurgulamamızın anlamı yoktur, buna inanıyorum. Bizim güçlü durumumuzu her gün burjuva sınıfı da bahsediyor. PKK Türkiye'de ve Kürtler arasında gelişmiştir. Türkiye Cumhuriyeti PKK konusunda başarısız olmuştur. TC otoritesine karşı hem de siyasi otoritesine karşı değil, askeri siyasal, siyasal, kültürel açılardan her bakımdan alternatif konumuna ulaşmamız sözkonusudur. PKK'da Apo önderliği son derece yoğunlaşmış kolektif bir liderlik olarak değerlendirilmelidir. Apo bir kişinin isminden ziyade yoğunlaşmış bir halk önderliği biçiminde ele alınmalıdır, PKK'nın gerçekten Kürt halkına onun devrimcilerinin demokratik savaşımına, sosyalist mücadelesine büyük hizmeti, katkısı sözkonusudur, yeni bir cumhuriyetin "Doğu Sosyalist Cumhuriyetler Birliği" diyebileceğimiz tarihsel gelişmenin önkoşullarında bulunuyoruz, dolayısıyla buna hizmet edecek ortak bir platformu geliştirmeye büyük özen göstermek gerekir..." gibi düzinelerle yazının bütününde ülkemizin bir bölümünde Marksist-Leninist felsefeye dayalı bir ayrı devlet kurmayı amaçlayan yöre halkına ve güvenlik güçlerine karşı acımasızca cinayetler işleyen PKK isimli örgüt ile bir biçimde övgü ve propagandasının yapıldığı anlaşılmıştır.

Yazıda Sanık Yağın Küçük habercilik anlayışının dışında milli duyguları yok etmek ve zayıflatmak amacına yönelik olarak bölücülük propagandası yapıldığı anlaşılmıştır.

Bu duruma göre münnet suçtan sanık hakkında duruma işra ettiği suç uyan TCK'nun 142/3-6, 80, 31, 33. maddeleri gereğince cezalandırılmasına, yazıların yayımlandığı dergilerin TCK'nun 36. maddesi gereğince müsaderesine karar verilmesi kamu adına talep ve iddia olunur.

29.12.1989

Mustafa Emre  
Cumhuriyet Savcısı

## ÖCALAN MÜLAKATI İDDİANAMESİNDE MADDİ HATALAR

İstanbul DGM (2 Numara)  
Esas No. 1989/520

### I- İddianame, Birinci Sayfa

"İnanıyoruz ki yakın bir süre içinde daha şimdiden birçok alanda görüldüğü gibi yurtdışında diğer parçalarda da PKK'nın ideolojik-politik önderliği kesin zafer kazanacaktır. Yine başta Botan bölgesi olmak üzere stratejik dağınık alanlarda silahlı mücadele kesin oturmuştur ve gelişim göstermektedir. Kitlenin cephesel hareketlenmesi *değişim* süreci içine girmiştir. Bütün bunlar, bütün parçalarda Kürt halkının büyük bir ulusal

birliğe doğru aynı zamanda ve ortak doğrultuda ayağa kalktığını göstermektedir. Dolayısıyla bizim bu gelişmeden endişe duymamız şurada kalsın tarihi devrimci bir dönemin yalnız Kürt halkı için değil bütün Ortadoğu halkları için bir ümit ışığı olarak geliştiğini belirtmek mümkündür".

A. Öcalan'ın *Sözleri, Toplumsal Kurtuluş, Eylül 1989, Sayı 25, Sayfa 18*

"İnanıyoruz ki yakın bir süre içinde daha şimdiden birçok alanda görüldüğü gibi yurtdışında, diğer parçalarda PKK'nın ideolojik-politik önderliği kesin zafer kazanacaktır. Yine başta Botan bölgesi olmak üzere stratejik dağınık alanlarda silahlı mücadele kesin oturmuştur ve gelişim göstermektedir. Kitlenin cephesel hareketlenmesi *değişim* süreci içine girmiştir. Bütün bunlar, bütün parçalarda Kürt halkının büyük bir ulusal birliğe doğru aynı zamanda ve ortak doğrultuda ayağa kalktığını da göstermektedir. Dolayısıyla bizim bu gelişmeden endişe duymamız şurada kalsın, tarihi bir devrimci dönemin, yalnız Kürt halkı için değil bütün Ortadoğu halkları için bir ümit ışığı olarak geliştiğini belirtmek mümkündür".

a) Eylül 1989 sayısından alınan bu paragraf, iddianameye bir değişiklik konmuştur. "Gelişim" sözcüğü "değişim" oluyor. Ancak bu hatayı önemli bulmuyorum.

### II- İddianame, Birinci Sayfa

"Kürt kurtuluş hareketinin, ileri bir açılıma uğramış ve her bakımdan sağlam mevzilere dayanmış bizim devrimci hareketimizin bir de bu görüşümüzde vurgulamamızın anlamı yoktur. Buna inanıyoruz. Bizim güçlü durumumuzu her gün burjuva sınıfı da bahsediyor."

A. Öcalan'ın *Sözleri, Toplumsal Kurtuluş, Ekim 1989, Sayı 26, Sayfa 28*

"Kürt kurtuluş hareketinin, ileri bir açılıma uğramış ve her bakımdan sağlam mevzilere dayanmış bizim devrimci hareketimizi bir de bu görüşümüzde vurgulamamızın bir anlamı yoktur. Buna inanıyorum. Bizim güçlü durumumuzu her gün burjuva basını da söylüyor."

a) Son cümle tümüyle değiştirilmiştir. "Burjuva basını da söylüyor" sözleri iddianameye "Burjuva sınıfı da bahsediyor" biçiminde aktarılıyor.

### III- İddianame, Birinci Sayfa

"PKK Türkiye'de ve Kürtler arasında gelişmiştir."

A. Öcalan'ın *Sözleri, Toplumsal Kurtuluş, Ekim 1989, Sayı 26, Sayfa 29*

a) Öcalan'ın iddianame'deki gibi bir cümlesi yayımlanmamıştır. Benzeri şudur:

"PKK, Türkiye'de bile kimsenin gelişme şansı tanımadığı bir dönemde ve Türk Emniyetinin başlangıçta farkına varmaya bile gerek görmediği bir zamanda, yetmiş yıllarının sonlarında Türkiye'de ve Kürtler arasında gelişmiştir."

#### IV- İddianame, Birinci Sayfa

"Türkiye Cumhuriyeti PKK konusunda başarısız olmuştur."

A. Öcalan'ın Sözleri, Toplumsal Kurtuluş, Ekim 1989, Sayı 26, Sayfa 29

a) Öcalan'ın iddianameye alınan cümlesini yayımlamamış bulunuyorum. Yakınını aktarıyorum:

"Önce tasfiye ve daha sonra mültecileştirme, Türkiye Cumhuriyeti'nin sol harekete ve Kürtlere uyguladığı politikadır. 12 Eylül faşizmi, Türkiye solunu ve PKK dışındaki Kürt gurupçuklarını tasfiye ve mültecileştirmede, böylece de çürütmede başarılı olmuştur. PKK konusunda ise başarısız olmuştur."

#### V- İddianame, Birinci Sayfa

"PKK'da Apo önderliği, son derece yoğunlaşmış kolektif bir önderlik olarak değerlendirilmelidir. 'Apo' bir kişinin isminden ziyade yoğunlaşmış bir halk önderliği biçiminde ele alınmalıdır."

A. Öcalan'ın Sözleri, Toplumsal Kurtuluş, Ekim 1989, Sayı 26, Sayfa 30

a)Yayımlanan söyleşide böyle bir paragraf bulunmuyor. Yakınını aktarıyorum:

"PKK'da Apo önderliği, son derece yoğunlaşmış kolektif bir önderlik olarak değerlendirilmelidir. Bir kişinin fiziksel varlığı biçiminde değerlendirilmemelidir. Bir kurum olarak anlaşılmalıdır. 'Apo' bir kişinin isminden ziyade yoğunlaşmış bir halk önderliği biçiminde ele alınmalıdır."

#### VI- İddianame, Birinci Sayfa

"PKK'nın gerçekten Kürt halkına onun devrimcilerinin demokratik savaşımına sosyalist mücadelesine büyük hizmeti, katkısı sözkonusudur."

A. Öcalan'ın Sözleri, Toplumsal Kurtuluş, Ekim 1989, Sayı 26, Sayfa 32

"PKK'nın gerçekten Türkiye halkına, onun devrimcilerinin demokratik savaşımına, sosyalist mücadelesine büyük hizmeti, katkısı sözkonusudur."

a) Kürtçülükten açılan bir davanın iddianamesinde "Türkiye halkı" sözcüklerinin "Kürt halkı" olarak değiştirilmesi, çok büyük bir tahrifattir.

#### VII- İddianame, Birinci Sayfa

"Yeni bir Cumhuriyetin 'Doğu Sosyalist Cumhuriyetler Birliği' diyebileceğimiz tarihsel gelişmenin önkoşullarında bulunuyoruz, dolayısıyla buna hizmet edecek ortak bir platformu geliştirmeye büyük özen göstermek gerekir."

A. Öcalan'ın Sözleri, Toplumsal Kurtuluş, Ekim 1989, Sayı 26, Sayfa 32

"Sizin deyiminizle yeni bir cumhuriyetin 'Doğu Sosyalist Cumhuriyetler Birliği' diyebileceğimiz tarihsel gelişmenin önkoşullarında bulunuyoruz. Dolayısıyla buna hizmet edecek ortak bir platformu geliştirmeye büyük özen göstermek gerekir."

#### Notlar:

1) İddianamede yer alan yedi paragraf birbirinden ayrıdır. İki dergiden, değişik sayfa ve sütunlardan seçilerek, montaj yoluyla birleştirilmiştir.

2) Aktarmalarda bir bölümü dikkatsizlikten, ancak diğer bölümü iradi olması gereken tahrifat vardır.

3) Benim suçlandığım ifadelerin hiçbirisi bana ait değildir. A. Öcalan'ın sözleridir. Adı sözlerinin üzerinde yazılıdır. Yayımdan sonra geçen zamanda aksini söylememiştir.

A. Öcalan, hukuken ehil bir TC yurttaşdır.

### TÜRKİYE'NİN ONURUNA SAHİP ÇIKIYORUZ

İstanbul DGM Savcılığı'nın 1989/416 numara ile mahkemenizde açmış olduğu dava nedeni ile huzurunuzdayım.

#### I. Hakkımda böyle bir dava açılmaz

Yüklenen suç, basın yoluyla işlenmiştir. Sahibi bulunduğum Toplumsal Kurtuluş dergisinin Eylül 1989 tarihli 25 ve Ekim 1989 tarihli 26 nolu sayılarında yayımlanan ve benim Bekaa Vadisi'nde PKK Genel Sekreteri Abdullah Öcalan ile yaptığım mülakat dava konusu yapılmaktadır.

Her iki sayının yazı işleri müdürü, dergilerde belirtilmiştir. Suçlanan ve toplatılan sayılarımızın Yazı İşleri Müdürü Metin Ağaçgözü'dür.

Ekte, mülakatın suç yüklenen bölümlerinin otopsisini yapmış durumdayım. Mahkemenize sunuyorum.

Önemli olan şudur: Savcılık makamının suçladığı hiçbir sözcük, cümle, benim ağzımdan ve kalemimden çıkmamıştır. Dergide bu açıkça belirtilmektedir. Suçlanan bütün sözler PKK Genel Sekreteri A. Öcalan'ındır.

Basın Kanunu'nun 16. maddesi ise son derece açıktır ve şöyledir:

"Mevkutelere işlenen suçlarda sorumluluk, suçu vücuda getiren yazıyı veya haberi yazan veya resmi veya karikatürü yapan kimse ile beraber bu mevkutenin ilgili sorumlu müdürüne aittir."

Suçlanan "yazıyı" yazan ben değilim. Burada yazmak "daktilo" etmek anlamında değil, "telif" etmek anlamındadır. "Yazı", bir düşüncenin sözcüklerle resmedilmesidir. Suçlanan düşüncedir ve suçlanan düşünceler tümüyle ve yalnızca Öcalan'a aittir.

A. Öcalan, TC yurttaşdır. Cezai ehliyeti vardır. Düşüncelerinin sahibidir.

Yazı İşleri Müdürü Metin Ağaçgözü TC yurttaşdır. Cezai ehliyeti vardır. Düşüncelerinin sahibidir.

Bana uygulanan yasaya göre sorumluluk Öcalan ve Ağaçözüğü'ye aittir.

Devlet güçlü ve ciddi ise sorumluları bulmak zorundadır.

Ben Türkiye'de rehine değilim.

Beni rehine sanmak insafsızlıktır.

## II. Montaj yoluyla suçlama olmaz

Cümle, anlam taşıyan en küçük sözcük takımıdır. Ancak tek tek cümlelerle düşünceler ifade edilemiyor; sadece ilkel toplumlar tek tek cümlelerle kendilerini anlatıyorlar.

Düşünce, cümlelerin takım haline getirilmesiyle açıklanıyor. Fakat cümleleri yanyana getirme hakkı, düşünce sahibine aittir. Bir kimsenin cümlelerini alıp başka bir sistem haline getirmeye kimsenin hakkı yoktur. Bunu yapmamak gerekiyor.

Fakat yine de yapılabilir. Benim bir kitabımdan cümleler alınır ve bunlar benim kitabımda olandan başka bir sistemle yanyana getirilebilir. Mümkündür; ancak bu yolla ortaya çıkan düşünce artık bana ait olamaz. Bu yeni sistemle benim cümlelerimi dizen kimseye ait olmak durumundadır.

Savcılık makamının yaptığı budur. Ekte göstermiş bulunuyorum; iddianamede suç yüklenen paragraf, mülakatın çok çeşitli yerlerinden alınan cümlelerin Savcılık makamı tarafından yapılan bir montajdır.

Suçlanan paragraf Savcılık makamının düşüncesidir.

Düşünce, bir yazarın, politikacının özgün cümle dizgesidir. Bu, bozulduğu zaman başkasının düşüncesi ortaya çıkıyor, demektir.

Bir: Savcılık makamı, Öcalan'ın söyledikleriyle beni suçlamak istiyor. İnsafsızlık yapıyor.

İki: Cümlelerin özgün dizgesini değiştiriyor, kendi aklına göre bir paragraf kuruyor ve buna dayanarak, kendisinin uydurduğu paragrafı esas alarak, beni suçlamak istiyor. İnsafsızlık yapıyor.

## III. Savcıların tahrifat özgürlüğü yoktur

Ne yazık, ne zaman suçlandıysam bir tahrifat ile karşı karşıya geldim. Ekte bunun pek çok örneklerini gösteriyorum.

Bizim yayınımda "Burjuva basını da söylüyor" sözünü iddianemesine "Burjuva sınıfı da bahsediyor" biçiminde geçiren bir Savcılık makamı ile adaletin gerçekleşebileceğine inanmak güçtür.

Bizim yayınımda "Türkiye halkı" sözcüklerini iddianemesine alırken "Kürt halkı" diye çeviren ve beni Kürtçülükle suçlayan bir Savcılık makamı ile adaletin gerçekleşebileceğine inanmam zordur.

Savcılık makamı, bana karşı aşırı insafsızdır.

## IV. Türkiye'nin onuruna sahip çıkıyorum

PKK, Türkiye'ye karşı savaş halindedir. Bunu biliyorum.

Kuzey İrlanda'da IRA, Birleşik Krallık'a savaş açmıştır. Ne istiyorlar; Britanya halkı bunu biliyor. İngiltere'de yazılıyor ve yayımlanıyor.

ABD, Vietnam'a savaş açmıştı. Amerikan yurttaşı Vietnam halkının ne istediğini bilme hakkına sahiptir. Yazanlar olmuştur.

Cezayir, Fransa'ya savaş açtı. Ben Bella'nın ne istediğini Fransız yurttaşı biliyordu.

A. Öcalan'ın ne istediğinin Türkiye'de bilinmemesi bir utançtır. Ben Öcalan'ın suç olmayan görüşlerini halkıma ulaştırdım. Başkalarının yapması gerekiyordu; basın özgürlüğünü ağızlarından düşürmeyenlerin yapması gerekiyordu. Yapmadılar.

Bu onuru bana bıraktılar. Mutluyum.

Tarihin benden, Türkiye'nin bir ayıbını ortadan kaldıran insan olarak söz edeceğinden kuşku duymuyorum. Onurlu bir iş yaptığıma inanıyorum.

Hiçbir suç işlemedim.

Ancak burası yine de Türkiye'dir.

Bütün sonuçlarına razıyım.

Rahatsızlığım nedeniyle temel itirazlarımı yazmam mümkün olmadı. Bunları daha sonra yapabilmeyi umut ediyorum.

Bu davanın düşürülmesi gerektiğine inanıyorum.

## Üçüncü Bölüm için İkinci Ek

### HÜCREDE ZAMAN VE MEKAN

*Hücrede çok düşündüm  
Kitaplar devirdim  
Işıksız ve kitapsız hep kitaplar okudum  
Sorunların çözümüne yaklaştıkça  
Taş duvara yumruk vurdum  
Parmaklarımı şakırdattım  
Beş gün tuvalete ve sorguya gitmek  
Hariç  
Beton zeminden hiç kalkmadan  
Zamanı düşündüm  
Işığın hiç değişmediği bir mekanda  
Zamanı düşünmek harika  
Ve çok zor  
Çareyi açlıkta buldum.*

Boyum kısıdır. Bu kez hücrem boyumdan da kısa idi. Artık cilet olmuş bir sünger şilte üzerinde hep uzandım. Başka çarem yoktu.

Hücrenin kapısında bir mazgal var. Nezaretçi polis in yüzünden daha küçük, yüzünün tümünü göremiyorum. O konuşuyor ve ben beton zemin üzerinde yatıyorum. "Bırak Hoca, artık bırak. Artık çekil geriye!"

Bu kez bana hücrede hep "bırak" nasihatı yapıldı. "Ben de istiyorum, ama, bir türlü olmuyor. Yeniler çıkınca bırakacağım." Yenilerin çıkmasını bekliyorum. İpuçlarını duyuyorum, bu nedenle bu zamanlar son derece mutluyum.

"Karın da hukukçuymuş. Şu battaniyeyi getirmese, biz de almasak burada donardın." Nezaretçi polis doğru söylüyor; ince gözlüğüyle bir yarımcı profesöre benziyor. Doğru söylüyor; hücre buz gibidir. Hücrede üşümek çok tehlikeli ve zor oluyor. Çünkü üşüyen insan daha çok tuvalete çıkma ihtiyacı duyuyor. Tuvalete götürme, nezaretçi polislerin işidir. Hepsinin işini sevdiğini ve isteyerek yaptığını ya da bunu görev bildiğini söyleyemem; bu nedenle hücrelerin çoğu bir tuvaletten beter idrar kokuyor. Çoğu zaman ihtiyaç, polislerin görev ve sorumluluk duygusunu aşıyor.

İlk gece battaniyem yoktu. Eskiden nezaretçi polisler bu kadar beni

düşünmüyorlardı; bu kez gelip gidip beni bırakmaya, ikna etmeye çalıştılar. Görev olarak mı yapıyorlar; bilmiyorum. Nezaretçi polislere yumuşak olma düşünüyör; yukarda, sorguda, yeni ekip başım, önce işi sert tutmak istedi. Bir ara kızdı ve "Mücadeleye devam ha!" diye tepkisini ifade etti. Yukarısı sert, aşağısı yumuşak davranıyor. İş bölümü olabilir.

#### Siyasi Polis Partisi

Siyasi polis, bir siyasi partidir. Siyasi polis, polis değil, tam bir partidir. Parti olarak hareket ediyorlar; hukuk ve idare prensipleri, davranışlarını belirlemiyor. Tümünü ve tek tek, devrimci siyasal hareketi durdurmak için çalışıyorlar. Şu anda Siyasi Polis Partisi, 1980 öncesinin Milliyetçi Hareket Partisi'nin tüm işlevini ve işlevlerini almış durumdadır. Tek tek "hepimiz" ve "her birimiz" ile uğraşıyorlar.

Amaçları suçu önlemek değil; böyle görünmüyor. Amaçları suçluyu yakalamak değil; bu anlaşılıyor. Bir tek amaçları var: Mücadeleden caydırmak ve döndürmek istiyorlar. Tek tek bunun mücadelesini yapıyorlar ve çetele tutuyorlar.

Tuvalete götürüyordu; birden "Bilgesu ile beraber misiniz?" diye sordu. Bu nezaretçi polisin Bilgesu'nun da bir başka hücrede olup olmadığını sorduğunu sandım. Yanılmışım; "Burada yok" dedim. Bunu sormuyormuş; hâlâ ve politik olarak beraber olup olmadığımızı soruyor. "Evet, evet devam ediyör." Sustu ve hoşlanmadı.

#### "Burası Muş'tur Yolu Yokuştur"

Yan hücrede birisi var; bazan ağlıyor ve bazan da gülüyor. Çok kötü türkü söylüyor; benden de kötü sesler çıkarıyor. Alık bir hali var; adının Mehmet Ali olduğunu duydum. Beni merak etti; nezaretçi polislerden birisi, "DGM takti, her ay buraya gelir bir kez" cevabını verdi. "Sen boş ver!" Polislerin de benim birkaç gün hücreye kapatıldıktan sonra serbest bırakılacağıma inandıkları anlaşılıyor. Öyle konuşuyorlar.

Bu alık Mehmet Ali, bir gülüyor bir ağlıyor ve çok kötü seslerle "Burası Muş'tur yolu yokuştur" diye tutturuyor. Beni mahkemeye götüren ekibin başı, bir mücadele arkadaşım için, "Bırakır, bu işleri" diyor. "Benim sanım budur. Bırakır. Artık sizden uzak durur." Çetele tutmuşlar; bir yoldasını daha yoldan caydırdıkları hesabı içindeler. Bunu söylüyorlar ve belki de beni yoldan çıkmaya ikna edebileceklerini düşünüyorlar.

Yokuşu tirmandığımızı düşünüyörüm. Her yokuşun bir inişi var.

Her sabah koşuyörüm. Dayanıklı olduğumu anlatmaya çalışuyörüm. "Öyle deme, öyle deme, iz bırakır." Beni çok düşündüklerini anlıyörüm.



"İhan Erdost... neydi o, he doğru, Muzaffer Erdost... Yok, yok.. O buraya gelmez. Ben biliyorum. Hoca o senden genç. Şu haline bak. Yok, yok bana bir şey olmaz deme, taş üstünde yatıyorsun. İz bırakır. İz bırakmaz, deme Hoca, Erdost senden genç. Hoca, bırak. Şöyle bir geriye çekil!" Bunları söylüyor.

### "Giden Gelmiyor Acep Ne İştir"

Bırakanlar bir daha hiç gelmiyorlar. Benim deneyimlerim bunu gösteriyor. "Bırak Hoca, artık bırak bu işleri. Oğlun da varmış. Üzülmez mi, oğlun üzülür." Doğru, insanı en çok kendisi için üzülenler üzüyor. Ama ne yapılır; onların yazgısıdır. Battaniye getirirler. Telefon köprüsü kurarlar. Hücrede onları duyarsınız. Güç ahırsınız. İş bölümü olduğunu düşünürsünüz.

Nezaretçi polisleri de düşünüyorum. Benim için çok üzüyorlar. Beni en çok benim için üzülenler üzüyor. Dayanamıyorum. Üzülmemeleri için ikna etmeye çalışıyorum. Nasıl? "Dervişler var, bilir misin?" Gerçekten de biz Doğulu insanların derviş geleneği var. Biz Doğu insanların derviş geleneğinin bilincine en çok Einstein'ın varmış olması bir rastlantı mı; hiç sanmıyorum. Einstein, mektup arkadaşı Belçika kraliçesine yazdığı bir mektupta, inzivanın kişiliğin öğretmeni olduğunu anlatıyor. Bunun Doğu insanında bulunduğunu, bir tür gıpta ile kaydediyor. Her ay birkaç gün, taş bir hücrede münzevi yaşamak; bunu, içten içe bir şans saydığımı kaç kişi biliyor!

Einstein ve Kant; zaman kavramı üzerinde en çok düşünen iki insandır.

### Pratik Zaman ve Teorik Zaman

Pratik zaman son derece basittir: Bir ritim ya da tempo, pratik zamanı veriyor. Pratik zaman son derece kolaydır ve aynı ölçüde yanıtıcı olabilir. Bunu ilk kez Sultanahmet Cezaevinde fark ettim; cezaevinde yaşam, görüşme gününe göre kuruluyor. Cezaevinde görüşme günleri bir sevinçtir; yazgı arkadaşlarının temizliklerini bile görüşme günlerine göre düzenlediklerini gördüm. Pratik zamanın bir düzenlilik olduğunu cezaevinde anladım.

Haftada bir gün idi; haftanın bir gün olduğu sonucuna vardım. Bunu ilk kez bulunca çok sevindim; daha sonra okuduğum mektuplardan aynı bulguyu aynı cezaevinde benden çok önceleri Nazım Hikmet'in de yapmış olduğunu okudum. Haftada bir gün görüşme ile dünyadaki insanlara tam yedi tane gün, hapisteki insana yalnızca bir gün oluyor. Bunu buldum ve görüşmenin 15 günde bir olması halinde 15 günün bir gün olaca-

ğı sonucunu çıkardım. Böylece hapis yatmayı son derece kolaylaştıran bir formül kazandığımı düşünüyordum.

Hücrede görüş günü olmuyor. Üstelik ve asıl zoru, ışık hiç değişmiyor. Hücreye ışık, kapının üzerindeki dar aralıktan sızıyor; hücre hep yarıkaranlıktır. Dışardaki lamba hep yanık olduğu için içeri sızan ışıkta ya da ışıksızlıkta hiçbir değişiklik olmuyor.

Ekonomiyi piyasa mekanizmasına bırakmaya doktriner nedenlerle karşı çıkmıyorum. Bu, var. Ancak bundan daha önemlisi, kontrol etmemeyi, insanlığa bir hakaret sayıyorum. Ekonomik yaşamı, insanlığın iradesi dışında düzenlemeyi, insanlığın yüzkarası sayıyorum. Bu nedenle de kim ne derse desin, merkantilist dönemden öğreneceklerimiz var.

Zamanın ölçüsünü ise dünyanın güneş etrafındaki hareketine göre ayarlamayı da bir türlü kabul edemiyorum. Bu nedenle bir yerde, güneş ışınlarının dünyaya gelişinin engellendiği zamanda, bir yapay uydu ile bu ışınları dünyaya yansıtmayı hayal ettiğimi yazdığımı hatırlıyorum. Böylece insanlığı çok basit ve kaba bir zaman ölçüsünden kurtarmış olabileceğimizi düşünüyorum.

### Uzayda Bir Işığa Binsem

Tanınmış erkeklerden en çok Einstein'ın yüzünü seyretmeyi seviyorum. Sanki uzayın bütün ışıkları gözlerine ve yüzüne yansıyor; sanki hepsini bize geri veriyor. Einstein, teorik zamanı araştırırken, uzayda bir ışına binmeyi düşünüyor. Teorik zaman, mekanda ışığın hareketinden çıkarılıyor.

Hücremde ışınlar hareket etmiyor. Hücremde ışık hareketsiz kalıyor. Hareketsizliğe çok kızyorum.

Çareyi buldum: Gözlerimi kapatıyorum. Ancak gözlerimi kapattığım zaman gördüğüm ışığın şiddetine fazla dayanamıyorum. Işık beni en çok gözlerimi kapatınca rahatsız ediyor. Gözlerimi kapatınca gördüğüm ışın cümbüşüne dayanmak zor oluyor. Fakat hücre hücredir ve hücrem boyundan kısadır. Halbuki teorik zamanı ancak mekanın sonsuzluğunda düşünmek mümkün olabiliyor. Hücreden uzaya çıkmadan teorik zamanı düşünmek mümkün olmuyor.

Hücreden uzaya çıkmanın yolunu buldum: Açlık. Teorik akli işletmenin tek yolu, akli, duyuların bozucu etkisinden özgürleştirmektir. Dervişlerin, inzivada, yemeği ve içmeyi kesmeleri, felsefi bir ihtiyaçtan kaynaklanıyor.

### Hücrede Açlığın Yararları Üzerine

Bundan önceki hücre pratiğinin sonunda Adalet Bakanı'na bir mek-

tup yazarak bir daha hücreye konduğumda aç kalacağımı bildirmiştim. Daha önce de yaptım; nezaretçi polislere bildirmedim. Bu kez tutanak tuttular.

Cezaevlerindeki açlık pratiklerinden öğrendiklerim şunlar: İnsanoğlu, günlük su ihtiyacının çok önemli bir bölümünü ekmek dahil diğer yiyeceklerden karşılıyor. Açlık halinde vücuda su çok az girmiş oluyor ve idrar yapma ihtiyacı azalıyor. Bu, hücredeki birisi için büyük özgürlüktür; çünkü nezaretçi polislerin hepsi "Memur Bey, tuvalete gideceğim" çağrısına cevap vermiyorlar. Bir işkencedir. Bundan kurtulmak mümkün oluyor.

Ayrıca büyük tuvalet ihtiyacı da zamanla tümünden ortadan kalkıyor. Hücrede pislik, en zor dayanılır insanlık hallerinden birisidir. Açlık, insanın temiz kalmasına da yardım ediyor.

Açlığın en kötü etkileri, ilk üç günün sonunda, geride kalmış oluyor. Dördüncü ve beşinci günlerden sonra insan, yavaş yavaş dış dünyadan kopmaya başlıyor. Daha sakin ve daha teorik olabiliyor; bu da, sorgucuların karşısında Doğulu bir "derviş" hali ile çıkmak mümkün oluyor.

Hücreye düşenlere açlığı hep tavsiye ediyorum.

### "Marx İyi Adam, Ama Sen Nesin?"

Eylül ayının on dördüncü günü Ankara DGM'de duruşmam vardı. O gün DAL'a götürüleceğimi tahmin ediyordum; kalın giyindim. Bu duruşmanın Ankara siyasi polisinin kayıtlarında olmadığını, 20 Eylül'deki duruşmadan hemen önce anladım. Çok ince giyinmişim; alınmayı bekliyordum, ama, yine de titiz davranmadığım ortaya çıktı. Benim "yeni" ekip başım, beni, duruşmadan önce alıp götürmek istedi. Duruşmaları artık bir kamu görevi saydığımı daha önce belirtmiştim; görevim olduğunu söyleyerek itiraz ettim. Tartışmanın sonunda, 20 Eylül tarihli görevimi yapma imkanı buldum ve görevim tamamlandıktan sonra hücreye konuldum.

İlk sorguya hücredeki üçüncü gün çıkarıldım. Açlığın en kötü günüdür; ancak yine de sakinleştirici etkileri egemen oldu. Gözlerim bağlandı ve evim kadar iyi bildiğim garajdan sorgu odasına götürüldüm.

Parantez açmam gerekiyor: Beni, cezaevlerinde uygulanan şiddeti açıklayan bir özel sayı nedeniyle gözaltına aldıklarını ileri sürdüler. Kesinlikle doğru değil; 11 Ağustos günü Felemez Ak ile birlikte beni İstanbul büromuzdan aramışlar. 12 Ağustos gecesi, Karakusunlar'daki evimi basıyorlar. Bu tarihte Toplumal Kurtuluş'un özel sayısı henüz çıkmamıştır; buna bağlı alınmam mümkün olmuyor.

Parantez içinde bir parantez daha açıyorum. Geçen yazdan beri ben

Kürt Masası'na bağlıyım. Beni Kürt Masası'na bağlıyorlar ve her ay bir masadan diğerine alıyorlar. Gözlerim açılınca duvardaki şemalardan hangi Kürt Masası'na getirildiğimi anlıyorum.

İççe bu üçüncü parantezdır; bir kez hücrede, nezaretçi polisler konuşurken duymuştum. Birisi komiser muavini sınavına girmiş; "Bana Rızgari'yi sordular" diyordu. Halbuki, "Kawa'yı su gibi biliyorum" diye ekliyordu. Soru çalışmadığı yerden gelmiş; komiser muavini sınavını kazanamıyor.

Kürt Masaları, uzmanlık alanları oluyor. Ben masaları dolaşıyorum; bir kez Kürt Masası'na bağlanmışım. Bunu, birinde, evimi aramaya gelen polislerden öğrendim. "Hocam, kusura bakma" dedi. Yazıdan dolayı alınıyordum; kimse evine getirilip evi aranmıyordu. Ben Kürt Masası'na bağlı olduğum için bu kez de evime getirildim ve evimde suç delili bulunmadığı saptanarak tutanak yazıldı.

Bekaa Vadisi'nden geliyordum; PKK Masası'na götürülmeyi bekliyordum. Geç oldu; Apo ile yaptığım görüşme yayımlanmadan önce götürmek istiyorlardı. Şimdi yayımlanmıştı. Ben rahattım. Ekip rahat görünmüyordu.

Masa başım değişmişti. İlk sözü, "Ben senin Apo ile görüştüğüne inanmıyorum" demek oldu. "Olabilir" cevabını verdim. Açlık sakinleştirici etkisini gösteriyordu. Resimler var; "Bunlar fotomontaj" dedi. Olabilir. Benim sorunum olmadığını söyledim.

"Biz Apo'yu sinek gibi ezeriz!" Bir yandan Sokak dergisini, diğer yandan Tempo'yu karıştırıyor ve bir de bunları ekliyordu. "Çocukları niye öldürüyor, sordun mu?" Sormadığımı söyledim. "Soracaktın, soracaktın" diye ısrar ediyordu. PKK'nın geleceğiyle ilgili olduğumu söyledim. "Şatolarda oturuyor, değil mi? Karılar... kızlar... Hep viski içiyor..." Gerilla köylü kızlardan başka kadın görmediğimi ifade ettim. Apo içki içmiyor. Avrupa'da da gördüm, PKK sempatanları bile içkiyi bırakmışlar.

Ben çok sakinim. Bir nedeni ne sorulursa, "Yazılıdır" cevabı vermenden ileri geliyorum. Sokak'ta çıktı. Toplumal Kurtuluş yazıyor. Her soruya bunlardan birisini tekrarlayarak cevap veriyorum. Arada bir Tempo da işin içine giriyor.

Benim yeni masa başım birden sinirlendi. Tüm konuşmalarıyla beni tahrik etmek istiyordu ve kendisi tahrik oldu. Ayağa fırladı ve "Marx doğru adam, ne dediği anlaşılıyor, sana ne oluyor?" demeye başladı. Siyasi Şube'de benim ekip başı, bana Marx'ı övmeye başladı. "Güzel adam" diyordu. Ne dediği anlaşılıyor. Benim yeni masa başım, eskisinden daha iri yaradır; masalar arasında dolaşarak, bana, "Nedir, senin çizgin, anlaşılıyor" diyordu. "Ben soruyorum. Büyüklere soruyorum. Tutarsız, diyorlar."

Ben içimden "manyak" demek istediğini, ancak henüz yeteri kadar kızmadığı için söyleyemediğini düşünüyorum. "Tutarsız diyorlar. Bir şey anlamıyoruz, diyorlar. Bir yere koyamıyoruz." Hakkımda, diğer "solcuların" yazdıklarını okuduğunu da belli ediyor. Açıkça "Ne yapmak istiyorsunuz?" diye soruyor.

### **Şu Marksistler Olmasa Marx'tan Ne Kalır?**

Marx, Rusya'da bir yayıncıdan Kapital'i Rusçaya çevirme önerisi alınca pek çok şaşırıyor; bunu, Rusya asillerinin moda düşkünlüğüne bağlıyor. Burası ayrı; ancak, Çarlık Rusyası sansür heyetlerinin uzunca süre Marx'ın kitaplarını ve bu arada Kapital'i yararlı buldukları pek az hatırlanıyor. Rusya'da Çar'ın sansürcüleri, Kapital'i yararlı bir ekonomi politik sayıyorlar ve serbest bırakıyorlar.

Rusya'da Kapital'in sansür edilmesi, devrimciler ve "Marksistler" yüzünden oluyor. Ve ben başta Lenin, Marksistler olmasa Marx'tan ne kalabileceğini hep düşünüyorum ve kendi kendime tartışıyorum. Marksistler olmasa Marx'tan bir Bernstein'in ve Marksizmden, ekonomizm anlamında menşevizm kalabileceğinden ciddi ölçüde kaygılanıyorum.

Marx, adına bir devrim yazıldığı için bugüne kalıyor.

Lenin devrimini, Marx'a ithaf ettiği için Marx yaşıyor.

Ve Sovyetler Birliği'nde bir yığın kapitalist yolcu Marx'ı, Saint Simon'a indirgemek istedikleri için, Marx'tan bir Buharin çıkartmak istedikleri için, Ankara DAL'da benim masa başım , bana Marx'ı övüyor ve beni ezmek istiyor.

Bütün bunlardan sonra ve hayretler içinde, bana, "Mücadeleye devam ha!" diyor. "Apo bir sinek. Ezertz. Daha zamanı gelmedi." Bunları ekliyor.

### **"Kışlanın Önünde Redif Sesi Var"**

"Mücadeleye devam ha!" Masa başım bundan sonra beni sorgulamayı bırakıyor.

Masayı geçen yaz, amirlerin işkence yapmakla yapmamak arasında zor zamanlar geçirdiği ve işkence yapıp yapmamayı nerede ise önümde tartıştıkları gecenin sabahında ifademi yazan ve beni hücreme götüren memura bırakıyor. Bu memura nedense hep sempati duyuyorum; sanki işkenceden dönüşümü, kendisine borçlu olduğumu düşünüyorum. İfademi almaya başlıyor ve yazıyor.

Doğrusu yaptığına ve yazdığına kendisi de inanmıyor. "Ee, daha neler var?" diyen bir hali var. Toplumsal Kurtuluş'un cezaevleriyle ilgili özel sayısından dolayı ifademi alıyor. Ben de "Eğer özel sayıysa, haberim var. Ben sahibiyim ve sahiplerin sorumluluğu olmuyor" diyorum. "Eğer bildi-

ri ise benim imzam yok, ben dağıtmadım" diyorum. Nereden bakılır: bakılsın benim buraya keyif için getirildiğimi anlatıyorum. Anlaşılmayacak türden değil, nitelikim, sonunda, Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcısı'ndan ilk kez tutuklama talebi olmadan serbest bırakıldım.

Memur Bey de biliyor. Eğer Apo mülakatı yayımlanmadan önce ben hücreye konmuş olsaydım, durum çok değişik olabilecekti. Bana sorulacaktı ve ben cevap vermeyecektim. MIT karışacaktı. Aslında bu işin başında MIT olduğuna inanıyorum. Zamanında ben hücreye konmadığı için MIT işin içinden çekiliyor; siyasi polise veya Siyasi Polis Partisi'ni militanlarına bırakılıyor.

Polis memuru, beni, Apo mülakatından sorgulamaya başlıyor. "Dışarı çıkınca Sokak ve Tempo dergilerinden dolayı sorgulandığımı söylerim bunları söylüyorum. Sokak ve Tempo yerine benim buraya alınmamı hoş olmayacağını anlatmaya çalışıyorum. Toplumsal Kurtuluş ile ilgili bir sorgunun ise İstanbul DGM tarafından yapılacağını ifade ediyorum. Kurtuluş'un mülakatın kendisinden değil benim yazdığım girişten dolayı toplatılmış olduğunu işte burada öğreniyorum. Ankara DAL'a İstanbul'dan yazı gelmiş bulunuyor; ancak bir sorgu talebi görünmüyor.

Bunlar ortaya çıkıyor. Polis memuru birden "Devamını pazara alırs deyiveriyor. Gözlerim bağlanıyor ve ben tekrar hücreye atılıyorum. Haft sonunu hücrede geçireceğim anlaşılıyor.

### **Açlık Hücremin Duvarlarını Deliyor**

Hiç tahmin etmiyordum; bu kez açlık daha hızlı zayıflatacağa benziyor. Beton zemin üzerinde iki yanuma uzanamıyorum; kemiklerim batıyor. Hep sırtüstü yatmam gerekiyor; kaçalanım vücudumun ortasında yastık işlevi görüyorlar.

Karşımda hücrenin duvarı var. Işıklar hiç hareket etmiyor. Hep teorik zamanı düşünüyorum; benim ışınlarım hareketsiz duruyorlar. Galilei hatırlıyorum; hareketin değil hareketteki değişimin önemini vurgulamasının gerçekten çok büyük bir devrim olduğunu şimdi daha iyi anlıyorum.

Fakat ışınlarımın hareket etmemesine gerçekten seviniyorum. Çünkü zamanım işlemiyor. Peki ama, benim zamanım işlemezken, dışardakilerin zamanı işliyor mu? Nezaretçi polislerin nöbet değiştirmesinin de bir ritmi var; bu pratik düzenlilik bütün düşüncemi bozuyor. Zamanı anladığımı sandığım zaman yeniden kayboluyorum.

Zamanı bırakıyorum ve devleti düşünüyorum.

Bir ay bir kez, düzenli olarak, hücreye atılmak ve DAL'a gelmek bana devleti anlatıyor. Birden devletin amacının hiç de kötü olmadığını ve niteliğinin bana devleti anlatmak olduğunu kavrayıveriyorum. Devlet, zo-

toplamadır. Devletin şiddeti zorun hareket hızıdır.  
DAL'da devlet çırıl çıplaktır.

### **Dal'da Devlet Çırılçıplak**

Artık hücremin dışına çıkmış durumdayım; mekandayım. Devleti bir yazımda zor vektörleri toplamı olarak tanımlamaya çalıştım; zor işımları da diyebiliyorum. Zorun toplamı ya da zorun şiddeti, vektörlerin ya da işımların dizilmesine göre değişiyor; birbirini çelmedikleri zaman, şiddet en yüksek noktasına ulaşıyor. Zorun şiddetini zorun mekanda uygulanma hızı belirliyor.

Devlet, sınırsız zor uygulamasıdır.

DAL'da devlet, mantıki sınırlarına ulaşıyor: DAL'da devlet çırıl çıplak görünüyor.

Devletin seyri DAL'dadır. Devletin sırrı Hegel'de değil; DAL'dadır.

12 Eylül 1980 sabahı bütün Türkiye DAL'dır.

Açlık beni hücremden mekana çıkarıyor. Mekanda zora karşı koymalar görülüyor. Henüz çok zayıf; ancak yine de duyuluyor. 1970 yıllarından itibaren yorgunluk göstermeye "başladık"; 12 Eylül 1980 sabahı, devlet bütün vektörlerini aynı yönde dizebildi ve "biz" buna karşı koyamadık.

Şimdi devlet, mutlak olarak, DAL'dadır. DAL'da Siyasi Polis Partisi egemen oluyor. Ben her ay bir kez mutlak devlet ile karşı karşıya geliyorum.

Mekanda hafif karşı koymalar var; duyuluyor. Devlet doğası gereği karşı koymalara razı olmuyor. Etkin karşı koymaları iç savaş sayıyor.

İç savaş, devletin, en demokratik görüldüğü zamanlardır.

Demokrasi bir devlet durumudur. Artık yalnızca iç savaş dönemlerinde görünüyor.

Eylülizm, iç savaş koşullarını ortadan kaldırma operasyonudur. Tekel-si düzeni kuruyor. Eylülizm, üniversite özerkliğini, basın özgürlüğünü iç savaş ilanı olarak görüyor. Eylülizm, kişilikleri iç savaş ilanı sayıyor.

Pazar geliyor. Bir daha sorgumu yapmıyorlar. Oyun, bu kez de bitmiş benziyor.

Hücreden hâlâ teorik zamanı çözemedim, ancak, devleti daha iyi anlamış olarak çıkıyorum.

## **Dördüncü Bölüm**

# **RESMİ KÜRT TARİHLERİ**

## RESMÎ KÜRT TARİHLERİ

Dinler, yığınları rahatlatıyorlar.

İdeoloji, Kürtlerin büyük kolaylığıdır; görmelerini ve görmemelerini sağlıyor.

Ancak görmek ya da görmemek, yönetmek demek olmuyor.

Bilin, yönetmek içindir.

Fakat üniversiteler, giderek, toplumsal bilimden uzaklaşıyor. Üniversiteler, düşünmekten korkulan ve yöneten ideolojinin tekrarlandığı yerler haline dönüşüyor.

Düşünmek, aklın sürekli gelişmesinin sonucu olduğu kadar başlangıcıdır.

Tekelsi düzen sadece düşündürmeyerek değil, kütle iletişim araçlarının sürekli bombardımanlarıyla da, insan aklını bozuyor. Artık basın, birbiriyle çelişen ve ayrışan düşünceleri değil yaymak, bunlara karşı sadece düşmanlık işlevini üstleniyor. Basının, bırakınız, "dördüncü" kuvvet, herhangi bir kuvvet olmaktan kesinlikle çıkacağı günler uzak görünmüyor; "özgür" basın, tarihsel misyonunu tamamlamak üzeredir. Bugün çağdaş ülkelerde basın ve televizyon, insan aklının işleyiş sistematüğini bozmayı görev bilen kampanyalar sistemine dönüşüyor.

Bütün bu düşüncelerimi doğru saymayacaklar bulunabilir; ben doğruluğuna inandığım için yazıyorum. Bunların doğruluğuna inanmamın yeni sorulara yol açacağını biliyorum. Sorunun birisi şudur: Öyleyse modern toplumlar nasıl yönetiliyorlar? Üniversiteler düşünmekten korkan kurumlar haline gelirken, basın insan aklının birinci düşmanı düzeyine çıkarken, modern toplumların nasıl yönetildiği sorusu ortada duruyor.

Cevabı, ilk izlenimdeki kadar zor görünmüyor; hep kötülünen "bürok-rasi" var. Hükümet organları, araştırın, politika oluşturan ve bunları siyasi karar sahiplerine sunan kuruluşlar olarak çalışıyorlar; açık ya da gizli pek çok araştırma yapıyorlar.

Örnek olsun, Maliye Bakanlıklarında, İçişleri Bakanlıklarında yapılan araştırma ve oluşturulan politikalar var; bunlar üzerinde durmak istemiyorum. Burada yıllardır tekrarladığım bir basit görüşümü, yine ortaya

koymak gereğini duyuyorum; CIA türü hükümet organları, çok zaman sanıldığı türden, yalnızca birer istihbarat veya sabotaj örgütleri olarak çalışıyorlar. Bunlar var; ancak bunlardan çok öte işlevleri üstleniyorlar.

Amerika Birleşik Devletleri'nde iç ve dış politikanın oluşturulmasında CIA, en önemli kuruluşlardan birisidir; sadece istihbarat topladığı için böyle olmuyor. Sadece istihbaratla bir devleti veya bir partiyi yönetmek mümkün değil; CIA, kendi içinde büyük bir araştırma kuruluşu olarak çalışıyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde CIA içinde çalıştığını saklamayan, bunu herkese açıklayan, pek çok profesör var; teknik, istenirse "bilimsel" denilebilir, dergilerde yayımlanan incelemelerin altına "CIA Araştırma Uzmanı" sözcüklerini ekleyenlerle pek çok kez karşılaşıyorum.

Bu işin sadece bir yanındır; yine Amerika Birleşik Devletleri'nde RAND Corporation, bir kaç büyük üniversitenin araştırma kapasitesini bir araya getirebilen bir kurumdur. Zaman zaman önemli açılımlarda, RAND uzmanlarının imzası bulunuyor; bugün bütün üniversitelerde okutulan programlama tekniklerinin RAND içinde geliştirildiği pek iyi biliniyor. Başka işlerle birlikte bütün dünyadaki komünist partilerini en ayrıntısına kadar inceleyen Hoover Institute ve benzeri kuruluşlar var; bunlar, CIA'nın yan kuruluşları oluyorlar. Ben sadece iki örnek vermekle yetiniyorum.

CIA, bir araştırma kuruluşu olarak çalışıyor ve politikaların oluşturulmasına katkıda bulunuyor. Bu tür kuruluşlar, araştırma yapırlarken son derece soğukkanlıdır; kütlelerin aklını bozmak için basına "sızdırdıkları" bilgilerle, izlenecek politikaları seçebilmeleri için hükümet yetkililerine verdikleri araştırma sonuçları arasında çok büyük bir farklılık görünüyor.

Istihbarat örgütlerinin, ABD Dışişleri Bakanlığı'nun istihbarat ve araştırma dairelerinin hazırladıkları raporları bulmak son derece zordur; artık basın, bilgi kaynağı açısından, bu tür yerlere bağımlı hale geldiği için, bulduğu zamanlarda bile bu tür raporları yayımlamıyorlar.

Fakat dünya paradokslarla doludur; 1979 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nin Tahran Büyükelçiliği, İranlı devrimci gençler tarafından işgal edildi; hatırlanacağını umuyorum. İranlı devrimciler, ABD Büyükelçiliği'ndeki bütün belge ve raporlara el koydular. Bunları, dünyada ilgili oldukları yerlere ulaştırma nezaketini de gösterdiler. Bana ulaşanlar içinde Amerikan gizli servislerinin hazırladıkları bir "Kürt Tarihi" var; Amerikan diplomatları için el kitabı niteliğini taşıyor. Burada yayımlıyorum. Buradaki bilgilerin çoğunluğunun soğukkanlı bir biçimde ele alınışı ilgi çekiyor; fakat daha da ilgi çeken bir başka rapor görülüyor. Washington, gizli servislerine, Moskova'nın Kürt sorununa ilgisini araştırma görevi

veriyor; Kürt sorunu, uzun yıllar Washington'un Ortadoğu'da en yakını olan Türkiye ve İran ile zaman zaman yaklaşıp uzaklaşan Irak için önemli bir sorundur. Normal olarak basın, Amerikan basını dahil, Kürt sorununun Sovyetler Birliği tarafından kışkırtıldığını yazarlar; rapor tam bunun aksini sağıyor ve bunu rapor halinde diplomatlarına veriyor.

Tahran Büyükelçiliği'nde bulunan belgeler, Moskova'nın aksine, Washington'un Kürt sorununa çok yakın ilgi duyduğunu gösteriyor. Dışişleri Bakanları tarafından çekilen bazı telgraflar, bu ilginin temsili kanıtlardır; bu bölüme ek olarak sunuyorum.

Buradan Türkiye'ye geliyorum; MIT, Türkiye'de özellikle sol politikanın oluşturulmasında en önemli hükümet dairesidir. MIT'i yalnızca bir istihbarat ve zaman zaman sorgulamada işkence makinası olarak düşünmenin yanlışlığı olduğunu yine tekrarlamaktan geri kalmıyorum. MIT raporlarına, Genel Kurmay İstihbarat Başkanlığı ile zaman zaman Dışişleri Bakanlığı'nın istihbarat ve değerlendirmeleri eklenince, Türkiye'de genel olarak iç ve özel olarak sola karşı devlet politikası ortaya çıkıyor. Bu politikanın oluşmasında İçişleri Bakanlığı'nın, yine örnek olsun, Genel Kurmay Başkanlığı kadar etkin olmadığını düşünüyorum.

Bugün Türkiye'de MIT, CIA türünden bir araştırma organı olmaktan uzaktır; olması için de bir neden bulunmuyor. Çünkü MIT, Genel Kurmay Başkanlığı ile çok yakın bir biçimde çalışıyor. Sadece üst düzeyde değil pek çok düzeyde, kurmay subaylar, MIT kuruluşunun stratejik yerlerini işgal ediyorlar.

Kurmay subaylık kurumu üzerinde durmak gerekiyor; kısaca ileri sürebileceğim iki nokta var. Bir: Ordu'da gerçek komuta yerlerine sadece Kurmay Akademileri'nden mezun olanlar gelebiliyor. İki: Ordu, kurmay subaylarını sadece birliklerini yönetmek için değil, çok zaman Türkiye'yi idare etmek için hazırlıyor. (\*) Bu nedenle kurmay akademilerindeki eğitimi diğer subay sınıf okullarından ayrı tutuyorlar.

Bu son nokta ayrıca üzerinde durulmaya değer; ordunun Türkiye'yi yönetmesini, yine yalnızca sıkıyönetim zamanlarıyla sınırlı tutmamak gerektiğini düşünüyorum. 27 Mayıs 1960 tarihinden sonra kurulan Millî Güvenlik Kurulu, Silahlı Kuvvetlerin normal yönetime katılmasının bir aracı olarak düşünülüyor; ancak bu olmadan önce de, Millî Güvenlik Ku-

(\*) Üç kuvvetin birer akademisinin yanında bir de yönetiminde stratejik noktalara geleceklein hazırlanması için "Millî Güvenlik Akademisi" kuruldu. Harp akademilerinin içinde yer alan bu akademiye, sivil idareler, yükselecek kadroları yerine emekli adaylarını gönderdikleri için beklenen amaç ortaya çıkmadı.

rule olmasa da, sıkıyönetim dışında da Genel Kurmay Başkanlığı, ülke yönetiminin her sorununda söz sahibi oluyor. Türkiye Cumhuriyeti idaresinde her önemli sorunda Genel Kurmay Başkanlığı'nın görüşünü sormak ve çok zaman üzerinde "çok gizli" damgası olan bir dosyayla gelen bir kurmay albayı dinlemek esastır.

Bir özet yapabilirim: Sıkıyönetim olmadığı ve Milli Güvenlik Kurulu'nun hiç işlemediği, normal sivil yönetim zamanlarında da, Genel Kurmay, Türkiye yönetiminde en etkin organların başında yer alıyor. Bu, ayrıca, farkedilmeyen pratik bir durum olmaktan da uzaktır; bilinçli ve planlı bir nitelik taşıyor.

Bu özetten bir sonuç çıkarmak durumundayım; kurmay subaylar, sıkıyönetim ya da askeri darbe ihtimalleri dışında da, Türkiye yönetimi için yetiştiriliyorlar. Kurmay okullarına girebilen genç subaylara, Türkiye yönetimi için gerekli olduğuna inanılan ve başka yerde olmayan "bilgiler" veriliyor.

Buradan şaşırtıcı bir sonuca geçmek çok kolay oluyor: Türkiye üniversitelerinde "Kürt sorunu" tartışılması bir yana "Kürt" ya da "Kürdistan" sözcüğünü telaffuz etmek bile bir cürüme teşebbüs etmekten farksız sayılıyor. Çok yakın bir zamanda, Türkiye üniversitelerinde ve adı "ilerici" sayılan bir ceza hukuku öğretim üyesi, "PKK" harflerinden birisinin "Kürdistan" olduğunu yazdığımız için bizim bölücülük yaptığımız yolunda bilirkişi raporu yazabiliyor. Basında ise bu sözcükleri, önüne bir küfür eklemekten telaffuz etmek vatan ihanetine yakın bir eylem sayılıyor.

Fakat kurmay akademileri için durum hiç böyle görünmüyor; kurmay adayı subaylar, "Kürt sorunu" üzerinde ayrıntılı ve soğukkanlı dersler görebiliyorlar. Sıkıyönetim ya da askeri darbe ile yönetime gelen komutanların en bilgili ve hassas oldukları konulardan birisinin Kürt sorunu olması, bu derslerden kaynaklanıyor.

"Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar 1924-1938", Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı tarafından yazılan tarihlerden birisidir ve tümüyle Kürt sorunu üzerine yazılıyor. Kuşkusuz, yöneten bakışı yansıtıyor; ancak bu bakışla birlikte başka bir yerde düşünülmecek açıklıkta bilgiler yer alıyor ve sorunu ele alışı belli bir soğukkanlılık görünüyor.

Bu bölüme, bu Kürt Tarihi'nden bazı aktarmalarla başlıyorum. (\*) Bunu, ABD gizli servislerince yazılan Kürt Tarihi ve Sovyetler Birliği'nin

(\*) T C Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar, 1924-1938 Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1972

Bu kalın çalışmanın çeşitli sayfalarından yaptığım aktarmalar için ayrıca sayfa numarası verme gereğini duymuyorum.

Kürt sorununa ilgisi ve daha doğrusu ilgisizliğiyle ilgili yine Amerikan gizli raporu izliyor.

## TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE AYAKLANMALAR: AKTARMALAR

Hemen başlarken bir açıklama gerekiyor; bu bölümde resmi tarihleri düzeltmek ya da resmi tarihlerle tartışmak türünden bir amacım bulunmuyor. Resmi tarihlerdeki bakış açılarını ve içerdikleri yanlışlıkları saklı tutuyorum. Bunlar, bu kitabımın diğer bölümlerinde yazılanlarla ya da başka kaynaklarla karşılaştırılarak değerlendirilebilir; okuyucularımın her zaman böyle bir değerlendirme yapabileceklerine inanıyorum.

Buradaki amacım ikidir; hem ulusal ve hem de uluslararası düzeyde yönetmek için "bilmek" zorunlu oluyor. "Kürt sorunu", bilinmesi gerekenler arasındadır. Ancak hem ulusal ve hem de uluslararası planda yönetmek için bilmek gerekmele birlikte bilmeyi sadece yönetenlerin bir ayrıcalığı olarak kabul etmek ve kabul ettirmek mümkün sayılmamalıdır; Türkiye'de bu yaşanıyor.

Bundan çok açık dersler çıkarılabilir; bilmede ayrıcalık şiddetli tepkiler doğuruyor. Bu tepkiler arasında bilmeye karşı şiddetli bir istek de var. Benim konumum bu araya giriyor. Çalışmamın diğer bölümlerinde değindiğim noktalar da var; ihmal, hırslı bir kimlik arayışına ve bu arayışta patlamalara dönüşüyor.

Buradan çok açık dersler çıkarılabileceğine inanıyorum; ulusal ve uluslararası plandaki gelişmelere bakarak sosyalist çabaları ihmalin de doğru olmayabileceğini hatırlatmak durumundayım. Böyle bir ihmal de, kendisini, şiddetle duyurmaya çalışarak tepki verebilir. "Kürt örneği" uzun bir ihmalden sonra, Türkiye'de pek çok sorunu ihmal ettirici bir etki yapmaya başlamış bulunuyor.

"Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar" adlı çalışmanın kısa önsözünü, Harp Tarihi Başkanı Korgeneral Namık Kemal Ersun şöyle bitiriyor: "Kitabın yazılmasında Harp Tarihi Arşivi'nde mevcut belgelerden ve konuda yazılmış özel eserlerden faydalanılmıştır." Tarih, resmi arşivlere dayanılarak kaleme alınıyor; kuşkusuz, emekli bir kurmay albayın kaleminden çıkıyor. Böyle olmakla birlikte Harp Tarihi Başkanı Korgeneral Ersun, Tarih'in, "Harp Tarihi Başkanlığı'nun yetkili komisyonunca incelenmiş" olduğunu da önemle belirtiyor. Böylece tarih, bir devlet düzeni içinde, olabilecek en yüksek düzeyde, "resmi" bir nitelik kazanıyor.

Bu tarihi özetlemek niyetinde değilim; Cumhuriyet döneminde başlangıç ayaklanma olan Şeyh Said isyanından aktarmalarla yetinmeyi planlıyorum. Yalnız hem bakıştaki soğukkanlılığı göstermek için ve hem

de tarihin, okuyucularının yönetme yetisini arttırmak için yazıldığı konusunda kuşku bırakmamak için, öncesinden iki aktarma yapmak ve sonrasında iki belgeyi de bu bölüme ek olarak sunmak istiyorum.

Said'in ayaklanmasından önce Nasturi ayaklanması var. Bu ayaklanmaların da tarihi yazılıyor ve bir yerde yine Kürt sorunu ortaya çıkıyor. Aktarıyorum:

"Bakanlar Kurulu'nun Nasturi ayaklanmasını bastırma kararı üzerine 16 Ağustos'ta Genel Kurmay Başkanlığı, Türkiye'de mülteci olarak bulunan Şikak Kürt aşireti şeyhi İsmail Ağa'nın, Simko'nun aşiretinden en çok nerelerde faydalanmak mümkün olduğunu ve bunun için neler yapmak gerektiğini, ayrıca, Şemdinan, Gevar (Yüksekova), Başkale, Saray bölgelerindeki aşiretlerden de ne suretle faydalanabileceği ve bunları Nasturilerle karşı kullanmanın mı, yoksa İran sınırı civarında toplu bulundurma mı daha uygun olacağını Güneydoğu Sınır Komiserliği ile Yedinci Kolordu Komutanlığı'ndan sormuştu. Her iki makamın da bu konu üzerindeki düşüncelerine göre, Simko'yu Sekizinci Aşiret Tümeni emrinde olmak kaydıyla Bezgavur ve Mergavur bölgelerindeki Ermenilere karşı kullanmak üzere ilkin Başkale bölgesinde toplu bulundurmak uygundu. Böylelikle, bu Ermenilerin Nasturi tedibini (cezalandırılmasını, y.k.) güçleştirmelerine, keza, Sıdda'nın Şemdinan'a yapması muhtemel saldırıyı kolaylaştırmak için de doğudan Hakkari üzerine saldırımları ihtimaline karşı elde toplu kuvvet bulundurmuş olacaktı. Ancak, Simko'nun maksada göre kullanılması, Türkiye'ye sığındığı sırada uğradığı maddi zararların kısmen olsun kendisine iadesine bağlıydı. Şemdinan ve Gevar bölgelerindeki aşiretlerin son Revandiz meselesinde, morallerinin oldukça sarsılmış olmasına ve büyük bir kısmının yakınlık ve akrabalıkları dolayısıyla da Sıdda'ya hayran ve bağlı olmalarına rağmen bunlardan da faydalanmaya çalışmak, özellikle Başkale ve Saray bölgelerindeki aşiretlerden ise, güney ile ilgili ve ilişkileri olmadığı için bunları teşkilatlandırmak suretiyle kullanmak lazımdı. Ancak, bütün bu aşiretleri, sadece İran Ermenilerinin muhtemel tecavüzlerine karşı kullanmakta fayda vardı. Bu sebeptendir ki, harekate katılacak aşiretlere, işlerinin sağlanması, örtülü ödenekten münasip ikramiyeler, hil'at, (\*) dürbün ve sair verilmesi, içlerinde olağanüstü yararlılıkları görülenlerin harp veya istiklal madalyası ile taltifi gibi teşvik edici bazı hususlar dikkate alınmıştır. Bunlardan başka Simko aşi-

(\*) Osmanlı döneminde padişah ve vezirlerce takdir edilen kimselere gönderilen elbise anlamına geliyor. Süslü elbise demek oluyor. Cumhuriyet döneminin başlarında Kürt aşiret reislerinin süslü özel giysilerle hoş tutulabildiği anlaşılıyor.

retinin Başkale ilçesindeki on bir metrük köye yerleştirilmesi ve sığındığı sırada uğradığı zarara karşılık kendisine örtülü ödenekten 3000 lira verilmesi hususu da sağlanmıştı. Bu arada karşı tarafın moralini bozmak için, Dokuzuncu Kolordu Süvari Bölüğünü Karaköse'ye getirmekle beraber Yedinci Aşiret Tümeni Komutanı Hacı Arif Bey'i de karargahı ile birlikte süratle Beyazıt'a göndermek ve bu sırada, Yunanlıların bir tümenini ustaca bir manevra ile esir eden Hacı Arif Bey'in tümeni ile Rumiye'deki Nasturilerin bir hareketine karşı İran'ı böyle bir hoşgörülülüğünden dolayı perişan edeceğini gizli olarak ve özellikle kimseye söylenmemesi kaydı ile yayılması, ayrıca Hacı Arif Bey'in de civar aşiret reislerini çağırarak bu fikrini onlara özel ve gizli olarak bildirmesi gibi propaganda tedbirlerine de baş vurulmuştu"

Resmi tarih üzerinde yorum yapmak istemediğimi tekrarlıyorum; ancak, bu aktarmanın hem birinci bölümde geliştirdiğim tezlere uygunluğu ve hem de çözümlemede gösterilen soğukkanlılığı yeniden vurgulamak gereğini duyuyorum. Bu tarih, tümüyle yönetmek için yazılıyor; tenkil kuvvetlerinin, diğer sözcükle Türkiye Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinin durumu da yine aynı soğukkanlılıkla ele alınıyor. İkinci aktarma bunu gösteriyor.

"Memleket güvenliğini sağlamak amacı ile vaki bir ayaklanmanın bastırılması için uğraşılırken, tenkili yapacak kıtalarda çıkan tüzcü olaylar komutanlıkları ayrıca meşgul etmekte idi. 4 Eylül 1924'te Genel Kurmay'a gelen bir raporda, Beytüşşebap grubundan 18. Alay 1. Bölük Teğmeni Vanlı Hurşit'in 76 mevcutlu grubu ile ve bir süre sonra Yüzbaşı İhsan'ın yönetiminde Teğmen Rasim ve Teğmen Tevfik ile birlikte 275 mevcutlu grubun üzerinde 10 otomatik, 380 tüfek olduğu halde ve Garhan ambarrından 800 kilo buğday almak suretiyle bilinmeyen bir istikamette firar ettikleri bildiriliyordu. Kolorduca yapılan tahkikatta, bu dört subay, erler arasında propaganda yapmadan aralarında verdikleri karar neticesi asker emir vermek suretiyle firar ettikleri anlaşıldı. Yalnız tugay, alay ve tabur komutanları isteselerdi bu durumu önleyebilirdi. Zira, erlerin kitalarını terk ettiklerini gördükleri halde müdahale etmemişlerdi. Oysa, bu komutanların o durumda komutanlık yetkilerini kullanmaları gerekirdi. Bu sebeple kolorduca divanı harbe verilmeleri kararlaştırıldı."

Doğu'da ayaklanmaları bastıran kuvvetler içinde güçlükler çıkıyor. Aynı dille olmasa bile bu aktarma da birinci bölümdeki tezleri doğruluyor.

Buradan Resmi Tarih'teki Şeyh Said isyanı yazımından aktarmalara geçmek istiyorum. Aktarmaları yazım sırasına göre yapmak durumunda-ym; ancak, bazı istisnai alıntıların izlemeyi kolaylaştıracağı düşünüyö-



rum. Bu nedenle Şeyh Sait ayaklanmasında Elazığ'ın düşmesi Kürt kuvvetlerinin eline geçmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın Tugay Komutanı Osman'a çektiği telgraf ile başlamanın yararlı olacağını sanıyorum.

Tarih, "durumu yakinen izleyen Cumhurbaşkanı Atatürk de, 26 Şubat'ta Malatya Valisi aracılığı ile İzoli'de 17. Tugay Komutanı Albay Osman'a verdiği emirde" (\*) diyor ve telgrafı yayımlıyor. Aktarıyorum.

"Durumunuz, tertibatınız, düşünceniz hakkında ait olduğunuz resmi makamlara elbette bilgi verdiniz. Cereken emirleri ve talimatı alacaksınız. Ben de size hatıra olarak bir iki noktayı bildireyim: Asiler ciddi muharebe ve çarpışma sonucunda değil, mensuplarının ve müridlerinin çağrısına uymak suretiyle ve bunların kendilerine katılması ile Elazığ'a kadar gelebilmişlerdir. Silahlı kuvvetleriniz arasında sizin yerli dediğiniz ülküsüz erlerin bulunuşu sizi şimdi bulduğunuz yere ve duruma gelmeye zorlamıştır. Bu durum sizin için dikkat ve uyanıklığı gerektiren bir noktadır. Bundan sonra ülkeyi savunmak için kullanacağımız vasıtalarda bu noktaya dikkat buyurunuz. Asilerin silahı, aldatmayı, bozgunculuğu ve din ile şeriatı vasıta itihaz ederek bilgisizlikten faydalanmadır. Sizin karşı vasıtanız ve savunmanız, bütün bu sahtekarlıkların emriniz altında olanlara ve temasta bulunanlara layıkı ile ve süratle anlatılmasında ve şurlu hareketinizdedir. Bilgisizlik ve gafillğin çokluğu karşısında durumunuzu bozarak dağıtmak elbette aleyhimizedir. En az sayıda da olsanız varlığınızın korunması bizce değerlidir. Geçmesi zorunlu olan birkaç gününü mevcudunuzu koruyarak kazanmak tercihe değer. Ayrıca durumunuzun olağanüstü olduğundan ve bunun gereği olarak olağanüstü tedbir almaya zorunlu olduğunuzdan beni haberdar etmelisiniz. Malatya halkı cumhuriyete sadık ve irtica düşmanıdır. Bu değerli unsurlardan büyük ölçüde faydalanma olanağını elde ediniz. Bu öğütlerim bağlı olduğunuz makamlardan alacağınız kesin emirlerin yapılmasında size yardım eder umundayım."

Tekrar birinci bölüme dönüyorum; Resmi Tarih, birinci bölümdeki tezleri, başka bir dille de olsa, zenginleştiriyor. Birinci Dünya Savaşı'nın komutanlarından Mustafa Kemal Paşa, Hamidiye Alayları'na bağlanan umutları, alınan sonuçları bilen bir kimse ve diğer gelişmeleri yaşamış bir komutan olarak "yerli" askerlere, Kürtlere, güvenmemek gerektiğini Elazığ'ın Şeyh Sait Kuvvetleri'nin eline geçmesini önleyemeyen Albay Osman'a hatırlatmak gereğini duyuyor. "Turkifikasyon" politikasının bu dö-

nemden sonra Silahlı Kuvvetler içindeki eğitimde de önemli bir yer tutmuş olduğu anlaşılıyor. Ancak Kemalizm bir ideoloji olarak Türkler arasında etkisini yitirmeye başladığı ve Kürtler arasında kimlik arayışının önplana çıktığı zamanda tek başına eğitim de istenen sonuçları vermeye-biliyor.

Bir noktayı daha belirgin olarak yazmak durumundayım: Osmanlı döneminde "Kürt" varlığının kabul edilmesi bir yana, bu kabul çok zaman bir politika haline de getiriliyor. Cumhuriyet ise, Osmanlı düzeninin devamı olarak ortaya çıkıyor. Bu nedenle Cumhuriyet'in ortaya çıkışıyla birlikte ve birden bire "Kürt" varlığının inkarını beklememek gerekiyor; nitekim, Musul sorunu ile ilgili çözümler bunu açıkça gösteriyor. Tarihî ayaklanma öncesi "tarih" bölümünden bu sonuç açıklıkla ortaya çıkıyor.

"Türkiye' Musul halkının Kürt olması ve Kürt çoğunluğunun da Türk idaresinde bulunması sebebiyle, keza, ırk, din ve milliyet bakımlarından Musul'un mülhakati ile birlikte Türkiye'ye verilmesi ve bu görüşün gerekirse bir soruşturma komisyonunun yerinde yapacağı kontrol suretiyle ispatlanacağı tezini savunuyordu. Çeşitli fikirlerin karşılaşması sonucunda, Milletler Cemiyeti meselenin milletlerarası bir komisyonun gözetiminde yapılacak plebisite göre halline karar verdi. Her ne kadar iktisadi bağlantı düşünceleri Musul'un Bağdat'a bağlı kalmasını gerektiriyor gibi görünüyorsa da, yerli halkın ırk, din ve milliyet esasları bakımından oylarını Türkiye lehine kullanması ihtimali pek kuvvetli idi."

Resmi Tarih, Musul sorununda, Türkiye'nin diplomatik arenada şunları savunduğunu yazıyor. Bir; Musul, halkının çoğunluğu Kürttür. İki; Kürtler, Türk idaresi altında yaşamayı sever ve seçerler. Üç; bir plebisit yapılacak olursa bu durum görülür.

Türkiye Kurtuluş Savaşı'nda direnişi yöneten kadroların Kürt yöneten sınıflarıyla kurdukları beraberlik, hem Türkiye'nin ve hem de Büyük Britanya'nın görüşlerinde değişikliğe yol açıyor. Sevr'de Kürtlere bağımsızlık projesine yaklaşan Büyük Britanya, Lozan'da bundan vazgeçiyor ve yeni Kemalist Hükümet, Kürtlerin sadakatinden güvenli görünüyor. Said'in ayaklanması, bu açıdan, tam bir sürpriz olarak ortaya çıkıyor.

Geriye dönülerek değerlendirme gerekiyor. Benim, yakın zaman Türkiye'sinde önemli saydığım ve "Kürt politikası" açısından da son derece önemli oldukları ortaya çıkan üç yöneticiden birisine, İkinci Mahmud'a gitmek gereği kaçınılmaz oluyor. Resmi Tarih'in başlangıcı Tanzimat Dönemine alması, benim tezlerimle uyum halindedir; ancak burada son derece kızgın ve Kürtleri aşağılayıcı ifadeler seçiliyor.

"Tanzimat-ı Hayriye'nin ilanı ile beraber bir Kürtlük propagandası başlamış, fakat bu propaganda hiçbir zaman halk arasına girmemişti.

(\*) T C Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar 1924-1938, op. cit., s.106-107

Çünkü, sırasıyla tanzimatın ve meşrutiyetin, Kürtlerin yaşayışı üzerinde yapacağı değişiklik, doğrudan doğruya, ağa, bey, reis, şeyh ve hocaların bu ilkel sürüler üzerindeki nüfuzlarını kırarak nitelikte idi. İnsanlığı bile idrak etmemiş olan bir kitleye ise, Kürtlük telkin etmeye imkan yoktu. Bu kitle varlığının manasını bir avuç gulgul (bir nevi dam) ve bir avuç arpa yemekten ibaret zanneder, cumhuriyet nedir, yaşadığı dağın arkasında ne vardır, bilmez ve bilmek de istemezdi. Hemen hemen hepsi bu bilgilerden yoksun bu kitleyi tahrik için, propagandayı din yönünden yapmak lazımdı. Gerçekte de öyle oldu."

Geri bir toplumda Kürtçülük akımının din ile sırlanmış olarak yayılacağı ileri sürülüyor. Hem Kürtler üzerine burada geliştirdiğim ve hem de Aydın Üzerine Tezler'de "tanzimat" ile "meşrutiyet" aydınlarını karşılaştırdırken ileri sürdüğüm görüşleri, en azından ben, hatırlıyorum.

"Osmanlı İmparatorluğu, son yüzyıllarda özellikle Ermeni meselesinin Ruslar tarafından ele alınması üzerine, Doğu illerinde Rusya'ya dayanan hıristiyan Ermeni azınlığa karşı Kürt aşiretlerini desteklemeye başlamıştı. Özellikle II. Abdülhamid'in saltanatı sırasında, Kürt aşiretleri ve bunların beyleri çok şımartılmış ve bazı beyler, vezirlik ve paşalık rütbelerine yükseltilmişlerdi. Bu dönemde Bab-ı Ali tarafından tutulan ve yükseltilen bir çok Kürt ileri gelenlerinin çocukları iyi eğitim görmüşler ve Batı'daki milliyetçi cereyanlarla temasa gelmişlerdi. Denebilir ki, Abdülhamid devri ve bu padişahın 'ayır ve hükmet' siyaseti Kürt bağımsızlık hareketinin başlangıcını teşkil eder.

"Birinci Dünya Harbi, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ile sonuçlanıp Anadolu'da geniş bir Ermeni devleti kurulması ihtimali ortaya çıktığı zaman, Kürt aydınları fiilen bağımsızlık peşine düştüler ve bu gayelerinin gerçekleştirilmesi için vaktiyle kurulmuş Kürt Teali Cemiyeti adındaki siyasi birliğe dört elle sarıldılar. Birliğin merkezi İstanbul'da, şubeleri özellikle Diyarbakır, Elazığ ve Bitlis illerinde bulunuyordu. Bununla beraber teşkilatın Van, Tunceli, Muş ve Kürtlerin bulunduğu diğer illere yayıldığına şüphe yoktu. Cemiyetin gayesi, İngiliz mandası altında bağımsız bir Kürt Devleti kurmaktı. Cemiyetin başkanı Vanlı Seyit Abdülkadir, yardımcıları da Mustafa Zihni Paşa ile tanınmış Kürt ailelerinden Bedirhanlılara mensup Emin Avni idi.

"Kürt Teali Cemiyeti, Damat Ferit Kabinesi'nin 'Büyük Ermenistan' projesine şiddetle muhalefet ederken İtilaf ve Hürriyet Partisi'yle özerk bir Kürdistan kurulması konusunda sözleşme yapmaktan geri durmuyordu. Bu cemiyet cumhuriyetin ilanından az önce kapatılmıştı. Fakat buna karşılık 1923'te, cumhuriyetin ilanı senesinde, Seyit Abdülkadir, Hesnanlı Halit, Hacı Musa, eski milletvekillerinden Yusuf Ziya ve ailelerinden mü-

teşekkil olmak üzere gizli bir komite teşkil edildi. Bu komitenin de gayesi, Kürdistan'ın bağımsızlığını sağlamaktı. Komiteye Yusuf Ziya'nın aracılığıyla Hınıs'ta oturan Şeyh Sait ve ailesi alınmıştı"

Devam etmeden önce bir parantez açıyorum: Türkiye Cumhuriyeti kaynakları ve tarih, Şeyh Said ayaklanmasını daha önceden bildiği iddiasındadır; kuşkuyla karşılıyorum. Aksini kanıtlayacak durumda değilim; ancak böyle bir genel ayaklanmadan haberi olsa hükümetin, Musul savını tümüyle Kürtler'in Türkleri seçeceği görüşüne dayandırması imkansız olurdu. Ufak tefek ihbar almış olmaları ihtimal dahilindedir; ancak Kemalist yönetimin Kürtlerin, daha doğrusu Kürt yönetici sınıflarının, sadakatinden kuşku duyduklarını gösteren bir kanıt bulamıyorum.

İdeoloji ve aynı ölçüde başarı, hem görmeyi ve hem de görmemeyi sağlıyor. Geliştirdiğim ve burada tekrarlama gereğini duyduğum tez şudur: Kurtuluş Savaşı'nın başında Türk tarafı, Kemal Paşa ve yakın çevresi, Kürt yönetenlerine, vaadden çok "vaad izlenimi" vermişlerdir. Ermeni ve Greklere karşı, hilafet ve saltanatı kurtarmak için "ortak" mücadele daveti ortadadır. Kürt yönetenleri, başarıdan sonra, ortak çözüm izlenimini almış görünüyorlar; cumhuriyetin kurulduğu yılda bir genel ayaklanma komitesinin ortaya çıkması, belli bir hayal kırıklığının ürünü oluyor.

Ancak hiçbir kuruluş için ayağa kalkış veya uygun sözcükle kalkışma, yalnızca hayal kırıklığına dayanmıyor: Türklerin bu umulmadık zamanda kazandıkları büyük başarı, Kürt yöneticilerini etkiliyor. Altı yüzyıllık Türk devletinin çöktüğünün düşünülmesi bir zamanda Türk tarafının yeni bir devlet örgütlenmesiyle ortaya çıkışının, Kürt yönetenlerinin gözünü açmış olduğunu düşünüyorum.

Tarih, devam ediyorum, bir "Hilafet Komitesi" ortaya atıyor. Aktarıyorum.

"Vahdettin kaçmaya karar verdikten sonra, teşkilatın icra komitesi toplu bir halde Bükrüş'e gitmiş ve orada bir otelde 'Hilafet Kongresi' akdetmişti. Eski İçişleri Bakanlarından Mehmet Ali'nin başkanlığında toplanan kongre, Türkiye'de kalan taraftarlarının da yardımıyla Türkiye'de suikastler yaparak ve isyanlar çıkararak karşı ihtilale teşebbüs kararı vermişti."

Bununla ilgili herhangi bir kaynağa rastlamadığımı belirtmek zorundayım. Tarih, Hilafet Komitesi ile Kürt Ayaklanma Komitesi arasında bağ kurmaya çalışıyor. Ancak Said'in hiç İstanbul'a gitmemiş olması kesinliği karşısında bunu başka yollara bağlıyor. Bu arada Said'in hareketine kesinlikle karşı olan İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerinden Şeyh Abdülkadir'in adı veya Halep kanalı ön plana çıkartılıyor. Aktarıyorum.

"Hilafet Komitesi, Şeyh Said'le anlaşığı gibi, Kürt bağımsızlık hareke-

tini İstanbul'dan idare eden Seyit Abdülkadir ile de mutabık kalmıştı. Bu anlaşmaya göre, ayaklanma 1926 yılında patlak verecek, o zamana kadar hem askeri hazırlık tamamlanacak, hem de Türk kamuoyunun propagan-da yolu ile kazanılmasına devam edilecekti."

Geçerken belirtme durumundayım; Said'in liderliğe getirilmesi çok sonradır. Hilafet Komitesi'nin Said'le anlaşması, ikna edici olmaktan uzak görünüyor.

"Şeyh Said, aslen Elazığ ilinin Palu ilçesindedi. Kardeşleri Tahir, Ha-lim, Mehmet, Mehdi, Hınıs Müftüsü Bahattin, amcazadesi Palu müftüsü, oğulları, Ali Rıza, Gıyasettin, Sadrettin adlarında kişilerdi. Kendisi Nakşi-bendi tarikatının büyüklerinden sayılırdı ve özellikle hayvancılıkla geçi-nirdi. Halkın dini duygularını sömürme sayesinde edindiği sayısız ko-yunlarına yetecek meraları Palu'da bulamadığı için Erzurum ilinin Hınıs ilçesine taşındı. Hınıs'ın ve özellikle Şavşat bucağının geniş meralarına yetiştirdiği davarlarını güneye satan Şeyh Said, bu sebeple yüzlerce defa Halep'e gidip gelmiş, bütün havaliyi tanımış ve kendisini tanıttırmıştı.

"Şeyh Said'in Kürt istiklalcileri ve Vahdettin taraftarları ile teması da İstanbul'a hiç gitmediğine göre, Halep seyahatlerinde meydana gelmiş ol-sa gerek. Bununla beraber oğlu Ali Rıza'yı bir kaç defa İstanbul'a gönder-miş ve ayaklanmanın ayrıntıları üzerinde görüşmeler yapmıştı.

Bu hazırlık bilgilerinden sonra Tarih ayaklanmanın nedenlerine geli-yor.

"Le comte de Gobineau'nun dediği üzere Doğu, dar kafalı bu aşiret fi-lozoflarının, bu serseri mucize sahiplerinin klasik toprağıdır. Bu seyyar sergerdeler gereğinde reaksiyonun en faal artistleri olmuşlardır.

"Bundan başka Kürt ayaklanmasının sebepleri arasında sefaletin de önemli rolü oldu. Osmanlı Hükümeti bu havaliyi medenileştirmek için hiç gayret göstermediği gibi, az da olsa yol ve okul inşası bakımından gösterdiği ihmal o bölgenin bütün yönleri ile ilkel kalmasına sebep oldu.

"Ermeni göçürmesi ve halk mübadelesi de eklenecek olursa, bu bölge halkının derin bir ruhsuzluk ve faaliyetsizlik içinde bulunma nedenleri ortaya çıkar. İşte Kürtler, ayaklanma öncesi bu halde bulunmakta idiler. Görülüyor ki, bu durumda, yenilik için atılacak her adımda çoğu impara-torluğun meşum idare tarzından miras kalan güçlükleri yenmek lazımdı. Bu da tabiatıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin karşılaştığı en çetin güçlüklerin başında geliyordu."

Buradan isyan hazırlığının önceden bilindiği görüşüne geçiliyor.

"Bitlis, Muş ve hatta Erzurum dolaylarında halkı kıskırttıkları anlaşıl-an Kürt Bağımsızlık Komitesi'ne dahil eski milletvekili Yusuf Ziya, Mu-sa, Halit, Kerim ve diğer bazı elebaşları hakkında soruşturma yapılması-

na lüzum görülmüştü. Bunlardan Hesnalı Halit, Kerim ve bazıları, Harp Divanı'nın çağrısına gitmeyerek firar etmişlerdi. Takip sonucu Kerim ve Halit, sevkleri sırasında adamları tarafından jandarmanın elinden alınarak kaçırılmışlardı. Diğer sanıkların mahkemeleri yapılırken Şeyh Said'in de tanıklığına lüzum görülmüştü. Said, bu çağrıdan kuşkullanmış ve ko-mite sırlarının meydana çıktığı korkusuna düşmüştü. Bu sebeple yaşlı ve hasta olduğunu ileri sürerek ifadesinin istinabe yolu ile alınmasını iste-mişti.

"Said, İstiklal Mahkemesi'nde verdiği ifadesinde, ayaklanma için hiç-bir yerden telkin gelmediği, ayaklanmayı kendi düşüncesi, kanısı ve ül-küsü olarak tasarladığını, çalışmalarını tek başına yaptığını, Piran'da verdi-ği vaaz üzerine ülküsünü uygulamaya karar verdiğini açıklamıştı.

"Şeyh Said'in bu ifadesi ancak gerçeklere üstünkörü uygun olabilir.

"Ayaklanmaların fevri bir hareketle ani olarak patladığı hakkında Şeyh'in ileri sürdüğü iddia, Genç Valisi İsmail Hakkı'nın mahkemesi sıra-sında açıklanan gerekçelerle de çürütülmüş oluyordu. İsmail Hakkı'nın İstiklal Mahkemesi'nde yapılan sorgusunda, Çapakçur öğretmenlerinden Mehmet Zeki ile eski Genç Milletvekili Hamdi Beyler'in, İçişleri Bakanlı-ğı'nı, ayaklanmadan çok önce ayrı ayrı uyardıkları, Ağnot Bucak Müdürü Tevfik Bey'in, isyan propagandası hakkında valiye rapor verdiği ve niha-yet asilerden Fakih Hasan'ın valiyi bizzat uyarak, öğretmenle eski mil-letvekilinin ihbarlarını ciddiye almasını, namaz kılıp oruç tutmasını ihtar ettiği anlaşılmıştı."

İhbarlar olabilir; ancak gerek yerel ve gerekse merkezi hükümetin bunları pek ciddiye almadıkları anlaşılıyor. Tekrar etmek durumunda-yım; Said'in ayaklanmasına kadar Kemalist rejim, Kürtlerin sadakatinden kuşku duymuyor.

Ayaklanma başlayınca ilk değerlendirme, ayaklanmayı bastırmak iste-yen kuvvetlerden geliyor. Said'in üzerine giden kuvvetler, dincilik ve sultancılık bayraklarının arkasında Kürtçülük hareketini görüyorlar. Ta-rih, bunu da soğukkanlılıkla açıklıyor. Aktarıyorum.

"Üçüncü Ordu Müfettişliği'nin ayaklanmanın niteliği hakkındaki dü-şüncesine göre, olay, padişahlık, hilafet, şeriat ve Abdülhamid'in oğulla-rından birinin saltanatını temin gibi irticakâr bir propaganda maskesi al-tında tamamen Kürtçülüktü."

Türk Kurtuluş Hareketi'nin de islamı, hilafeti ve sultanı kurtarmak bayrağı altında başlatıldığını hatırlatmak gereğini duyuyorum.

Ayaklanmanın, hem hükümeti ve hem de Kürtleri şaşırta bir hızla geliştiği görülüyor.

"Asiler Genç'ten ve Çapakçur'dan sonra yavaş yavaş Palu'ya doğru

yürüdüler. Asileri Murat nehrinin batısına geçirmemek için önceden Havik geçidine bir müfreze gönderilmişti. Fakat asiler 23 Şubat günü Murat nehrini geçtiler ve Havik'te bulunan müfrezeyi subayları ile beraber, Bucak Müdürlüğü de dahil olduğu halde esir ettiler. İleri hareketlerine devam eden asiler, Elazığ'a 3-4 saat mesafedeki köyleri de işgal ederek 24 Şubat sabahı saat 03.00'te Elazığ il merkezinin çevresine yerleştirilmiş bulunan kuvvetler üzerine taarruza başladılar. 20'er ve bir makineli tüfekten müteşekkil küçük bir müfreze tarafından korunan Hanik Köyü güneyindeki cephane deposu asilerin eline geçmiş ve yağma edilmeye başlanmıştı."

Onyedinci Tugay Komutanı Osman, Tarih'e göre, "hayatını tehlikeye atacak derecede cesaret göstererek", Elazığ'ı müdafaa ettiyse de, Elazığ da Kürt Kuvvetlerinin eline geçiyor.

Asiler şehre girer girmez önce jandarma dairesini yağma ettiler. Hapishanedeki tutuklu ve hükümlüler serbest bırakıldı. Adliyedeki evrak yakıldı. Bu sırada hükümet binasına giren asi lider Şeyh Şerif, ahaliyi toplayarak maksat ve gayesinin, dini ve kur'anı kurtarmak olduğunu, ahaliye katiiyen tecavüz niyetinde olmadığını söylüyordu. O, bu teminatı verirken, öte yandan avanesi evleri ve mağazaları yağmaya başlamışlardı. Bu alçakça hareket karşısında halk Şeyh Şerif'e başvurmuşsa da çapulculuk önlenememişti.

"Bir yandan Elazığ'ı işgal eden asilere karşı askeri tedbirler alınırken, diğer yandan asilerin yağmaladığı ve çapulculuklarına karşı cephe alan halk, silaha sarılmış ve giriştiği savaşa sonunda 26 Şubat'ta asi Kürtleri, şehri boşaltmaya mecbur etmişlerdi. Firar eden asilerin büyük bir kısmı Palu doğrultusunda çekilmişlerdi"

Elazığ'ın düşmesi ve Hükümet kuvvetlerinin tekrar eline geçmesi, Kürt aşiretleri için de dönüm noktası oluyor; Kürt aşiretlerinin bir bölümü, Hükümet kuvvetleri yanında yer almaya karar veriyorlar. Bundan sonra ayaklanma, bir yanıyla da, Kürtler arası iç savaşa da dönüşüyor.

"Palu'ya gelen Şeyh Şerif tekrar Elazığ'a yürümek istemişse de Pertek yönlerinde, Doğu Dersim ve Mazgirt'ten gönderilen gönüllü aşiret kolları ile yaptığı çarpışmada fazla zayıf vererek Bulanık köyüne çekilmeye mecbur olmuştu."

Elazığ'ın tekrar hükümet kuvvetlerinin eline geçmesi, Şeyh Said ayaklanmasında önemli bir dönüş noktasıdır. Ancak asıl yenilgiyi Diyarbakır'ın Kürtler tarafından zaptedilememesi belirliyor.

Bu altbölümü Diyarbakır kuşatması ile bitirmek istiyorum. Ancak bütün bu dönüşler arasında, Türkiye'nin siyasal yazgısında, Ankara'da daha kalıcı bir dönüş daha gerçekleşiyor. Kemal Paşa, başbakanlıkta hep, daha az kişilikli ve kendisine tümüyle bağlı Fethi Okyar'ı görmek istiyor; ayak-

lanma çıktığında İsmet değil Fethi, başbakandır. Kurtuluş Savaşı'na çok geç katılan İsmet, Said ayaklanması sırasında geldiği hükümet ve iktidar koltuğundan, Bayar'ın kısa başbakanlığı dönemi hariç, başbakan ve devlet başkanı olarak 1950 yılına kadar inmiyor. Türkiye Üzerine Tezler'in beşinci kitabında daha açıkça ortaya koymayı umut ettiğim üzere, bu tarihten itibaren, Kemal Paşa'yı daha önplandaki gösterişli işlerle uğraştırma-ya mahkum edebiliyor.

"Başbakan Fethi Okyar, karşı ihtilali, irticai bir ayaklanma hareketi niteliğinde görüyor ve bunun Doğu illerine inhisar ettiğini kabul ederek, sıkıyönetim tedbirlerinin yeter geleceğini ileri sürüyordu. İnönü'nün temsil ettiği grup ise, Doğu ayaklanmasını geniş bir karşı ihtilal teşebbüsünün ancak bir safhası olarak anlıyor, rejimi devirmeye yöneltilmiş memleket çapında bir kargaşalık hareketinin yok edilmesi ve ihtilali tamamlayacak devrim hamlelerinin yapılması için lüzumlu koşulları yaratacak en sert tedbirlere hemen başvurulmasını istiyordu. Bu tedbirlerin başında İstiklal Mahkemeleri'nin kurulması, ihtilal ve devrim ilkelerine aykırı yayın yapan gazete ve dergilerin kapatılarak sahip ve yazarlarının cezalandırılması geliyordu.

Kemalist programın pragmatik yapısı en çok Said'in ayaklanması ile ortaya çıkıyor. En çok İsmet Paşa, yeni rejimin sağlam toprağa basmadığını görüyor ve "Kemalist reformlar" böylece başlıyor. İsmet'in hükümete gelmesi, Said'in Diyarbakır'ı alamaması, yakın tarihte önemli bir dönüm noktası oluyor.

"Şeyh Abdullah Muş cephesini tutmuş, ilin irtibatını kesmiş ve Varto'yu alarak Erzurum doğrultusunda ilerlemeye başlamıştı. Ergani ilçesi daha Piran olayından hemen sonra asilerin eline geçmişti. Bundan sonraki hedef, Diyarbakır'ı ele geçirerek Kürdistan bağımsızlığını ilan etmektir.

"Diyarbakır'ın kuzeyinde muharebe bütün şiddetiyle devam ederken asiler güneyden de taarruza geçtiler. Bu suretle Urfa Kapısı hariç, şehrin her yanında muharebeye tutuşulmuştu. Mardin Kapısı'nda başlayan bir taarruz şiddetlendiği bir sırada surun dışında ve içerde tekbir sedaları yükselmeye başlamıştı. Bu ara Zazaların içerden açtıkları bediklerden ve kanalizasyon boşluklarından bir miktar asi, surun iç kısmına girerek içeridekilerle birleştiler. Bu suretle Mardin Kapısı'nı savunan 63. Alay ve Makineli Tüfek Bölüğü ile bunu takviyeye gönderilmiş olan ihtiyat kıtası iki ateş arasında kaldı ve sonunda feci bir boğazlaşma oldu.

"Nihayet 8 Mart 1925 sabahı güneş doğarken, asi kuvvetler, ilk kez karşılaştıkları bu örgütlü ve azimkar direnme karşısında dayanamayarak dağılmış bir halde kaçmaya başladılar."

Diyarbakır'ın Kürtler tarafından kuşatılmasının sonuçsuz kalması,

Şeyh Said ayaklanmasının da sonunu haber veriyordu. Böylece bu alt-bölümü de bitirmiş oluyorum. Ancak bitirmeden önce Tarih'ten, son derece ilginç bulunacağından kuşku duymadığım bir aktarma daha yapmak istiyorum.

"Şeyh Said, özellikle Dersim ve Muş Beyleri'ni kendi tarafına çekmeye çalışıyor ve bunlara bu maksatla adamlar gönderiyordu. Eğer Şeyh Said bu teşebbüslerine sadece Kürdistan Bağımsızlığı adına ve daha önce girişmiş olsaydı, ayaklanmayı Dersim ve Muş'a bulaştırması muhtemeldi. Fakat ayaklanmanın gayesi dini kurtarmak ve özellikle Osmanlı Halifeliği'ni yeniden kurmak şeklinde gösterilince, Genç ve Diyarbakır dışında bulunan ve Şeyh Said'in manevi nüfuzu altında bulunmayan Kürt aşiretlerine, ayaklanmayı iltifat ettiremedi."

Tarih, daha sonraki Kürt ayaklanmalarını da ele alıyor. Amacım, tekrar ediyorum, bu Tarih'i özetlemek ya da tartışmaktan ötedir; sorunun, yönetenler açısından ve yönetenler için, soğukkanlılıkla tartışıldığını göstermek istiyorum. Bu amaçla da daha sonraki ayaklanmalara ait iki belgeyi, ekte sunuyorum.

"Amerikan Diplomatları için "Kürt Tarihi" ile yine Amerikan gizli servisi tarafından hazırlanan ve "Washington'a göre Moskova'nın Kürt İlgisi" başlıkla sunduğum raporda hiçbir değişiklik yapmıyorum. Bu alt bölümün de kısa eki var.

## AMERİKAN DİPLOMATLARI İÇİN KÜRT TARİHİ

### Tarih İçinde Kürtler

#### Temel Kabuller

İran'da Şah'ın iktidardan düşmesi ve Humeyni rejiminin başına musallat olan istikrarsızlık uluslararası dikkati Kürtlere çekmiştir. Kendi kültür ve dilleri ile aynı bir etnik gurup oluşturan Kürtler, tarihi olarak Kürdistan olarak bilinen ve Türkiye'nin güneydoğusu, İran'ın kuzeydoğusu ve Irak'ın kuzeyi ile Suriye ve SSCB'de küçük dağınık bölgeleri içeren dağlık bir bölgede oturmaktadırlar.

Arap, Türk ve İranlılardan sonra Ortadoğu'da en çok nüfusa sahip olan Kürtler bağımsız topraklara şu nedenlerle sahip olamamışlardır:

-Aşiretçilik, din ve lehçe farklılıkları ile ulusal sorunlar gerçek bir Kürt birliğinin oluşmasını engellemiş ve bu durum da milliyetçi Kürt guruplarının birbirlerinden bağımsız hareket etmelerini doğurmuştur.

-Türkiye, İran ve Irak'taki rakip gruplar hemen her zaman Kürt ayrılıkçı ve bağımsızlık özlüklerini atıllaştırmak yönünde "etkili" olmuştur.

Gelecekte de Kürtlerin kaderlerini tayin hakkına sahip olma şansları zayıftır; çünkü:

-İran'daki Kürtler ülkenin Kürt ağırlıklı bölgelerinin fiili kontrolünü de ele geçirmiş olmalarına karşın, devrim hükümeti dışişleri, savunma ve ekonomik politikalarını uygulama gücünün ihlal edilmesine izin veremeyecektir.

Çoğu Kürt lider, devletin silahlı kuvvetlerinin yeterince yeniden oluşturulmasını takiben, gerekirse, Kürt bölgelerinin kontrolünü tekrar ele geçirebilmek için güce başvurabileceğinin bilincindedir. Ayrıca muhtemelen, çoğu Kürt de hükümet ile açık çatışmayı göze almak yerine özerklik ile yetinecektir.

-Ankara, Kürt azınlığa daha geniş kültürel haklar tanıyabilir, fakat Türk Hükümeti Kürtlere daha fazla otonomi tanımayacaktır.

-Irak Hükümeti askeri güç kullanımı ile ekonomik teşviklerden oluşan bir bileşimi kullanarak Irak Kürt muhalif hareketinin canlanmasını engelleyecektir.

-Suriye'deki Kürt topluluğu, komşu ülkelerdeki Kürt azınlıklarına tâbi olduklarından daha ileri düzeyde bir yerel asimilasyona uğramıştır ve Suriye Kürtleri arasında hükümet karşıtı bir hareket olası görülmemektedir.

İran'daki devrim hükümeti güçleri ile Kürtler arasında yakın gelecekte açık bir savaş ihtimal dahilinde görünmüyorsa da, hükümetin Kürt bölgelerindeki etkinliğini arttırma girişimleri Temmuz sonlarında ciddi çatışmaya dönüştü. Kürt gerilla hareketinin özellikle İran ve Irak'ta devam edeceği düşünülmektedir. Uzun dönemde Kürtlerle bölge hükümetleri arasında daha ciddi çatışma olasılığı iki etkene bağlıdır: Gelecekteki olaylar hükümetlerin Kürt bölgelerini kontrol etme güçlerini o denli zayıflatabilir ki Kürtler buldukları bölgelerde kendi kaderlerini belirleme hakkını ele geçirebilmek için daha fazla bastırabilirler ve 1975 Mart'ında önce İran'ın Irak'taki Kürtlere yaptığı türden dış yardımı bölgedeki Kürt topluluklarından herhangi biri daha elde edebilir.

Sovyetler, kuşkusuz bölgedeki anti-Sovyet hükümetleri sıkıştırmak amacıyla Kürt muhalefeti kullanmak isteyecektir. Yine de İran, Irak ve Türkiye ile ilişkilerini ciddi olarak zedelememek için bu tür azınlıklara doğrudan ve büyük çaplı yardımlardan kaçınacaklardır. Bununla birlikte Sovyet silahlarının üçüncü taraflar eliyle Kürtlerin eline geçmesine göz yummaları dolaylı destekleri mümkündür. Tüm Kürt muhalefet liderlerinin Sovyet yanlısı komünist partilerle ilişkilerinin bulunması bu tür yardımları kolaylaştırmaktadır. Böylece İran'da sürekli düzensizliğin devamını ve gittikçe anti-Sovyetleşen Irak Baas Partisi'nin başının sorunlardan

kurtulamamasını sağlayabilir. Bu, aynı zamanda, bölge ülkelerine Sovyetler'in hâlâ o ülkelerdeki azınlıkları hareketlendirebileceğini de göstermiş olur.

### Genel Durum

Eski çağlardan beri Kürtler Türkiye'nin güneydoğusundan Irak'ın kuzeyine ve İran'ın kuzeybatısına kadar uzanan dağlık bölgelerde Suriye ve Kafkaslar'da küçük yerleşme bölgelerinde yaşamaktadır. Bağımsız Kürt devleti kurmak konusunda başarısızlığa uğramış girişimlere karşın yaklaşık 287 bin kilometre kare alanı kapsayan bu topraklar hiçbir zaman resmi bir varlık kazanmamıştır. Bununla birlikte bu bölge tarihi olarak "Kurdistan" diye adlandırılmıştır. Bazı küçük Kürt toplulukları bu ana bölgeden ya ekonomik olarak daha uygun kentsel alanlara göç ederek ya da sınırları içinde buldukları devletler tarafından yeniden iskan edilerek bölge dışına da taşınmışlardır.

### Etnik Köken

Kürtlerin bundan belki de 4 bin yıl önce bugünkü Kürt topraklarına yerleşmiş Hint-Avrupa kabilelerinin torunları olduğu düşünülür. Bazı tarihçilerin doğru olmadığını düşünmeleriyle birlikte, Kürtler kendilerinin doğrudan, MÖ 612 yılında Ninevah'ı fetheden ve 62 yıl sonra da İranlılar tarafından yenilgiye uğratılan, Medlerin soyundan geldiklerini ileri sürerler. Dış görünüşleri bakımından, Kürdistan'daki öteki etnik gruplarla karışmaları sonucu, Kürtler farklılıklar gösterirler. Bununla birlikte ayrı ve farklı bir etnik grup olarak kabul edilirler.

### Nüfus

Bölgede yaşayan Kürtlerin sayısına ilişkin kestirmeler 9,65 milyon ile 12,4 milyon arasında değişmektedir. Bunun 4 ilâ 6 milyonu Türkiye'de, 2,8 milyonu İran'da 2,5 milyonu , Irak'ta 250 ilâ 360 bini Suriye'de ve 100 bini de SSCB'de yaşamaktadır. Bazı Kürt kaynakları tarafından ileri sürülen 16 milyonluk rakam yüksek ve kabile iddialarını haklı göstermek için ileri sürülmüş gibi görülmektedir.

Irak'ta Türkiye ve İran'dakinden daha az Kürt yaşıyor olmakla birlikte, Türkiye ve İran'da nüfusun yaklaşık yüzde 20'sini oluşturmaktadır. Suriye'deki Kürtler nüfusun sadece yüzde 5'ine eşittir.

Türkiye'deki Kürtlerin çoğunluğu güneydoğudaki dağlık bölgelerde yaşamakla birlikte Orta Anadolu'da da bulunurlar. Ayrıca birkaç yüzbin Kürt de istihdam arayışı içinde İstanbul ve Ankara'ya da göç etmiştir.

İran'da Kürtlerin büyük çoğunluğu ülkenin kuzeybatısındaki dağlık bölgelerde yaşamakla birlikte 300 bin kadarı da Maşad'ın kuzeybatısındaki Sovyet sınırı yakınındaki dağlık bölgelerdedir. İran Kürtleri aynı zamanda Horrumabad güneybatısında, Şiraz yakınları ile doğuda Bircan yakınlarında ve Belucistan ve Sistan vilayetlerinde Zahedan'ın güneyinde de bulunurlar. Kesin rakamlar bulunmamakla birlikte Tahran ve ülkenin öteki büyük kentlerinde de Kürt nüfus vardır.

Irak'taki Kürtlerin çoğunluğu kuzeyin dağlık bölgelerinde yaşamakla birlikte Musul'un güneyinde Dicle boylarında, Bağdat'ın güneydoğusunda Dicle boylarında ve Bağdat'ta da yaşayanlarına rastlanır. Kuzey Irak'ta büyük yerleşim yerleri olmakla birlikte yalnız Süleymaniye ağırlıklı olarak Kürt nüfusa sahiptir. Irak Hükümetinin 1975'ten sonra başlatılmış bir Kürt iskan programı Kürtleri Bağdat'ın güneyindeki alanlara yerleşmeye zorlamış olmakla birlikte çoğunluğunun yeniden kuzeye dönmelerine izin verilmiştir.

Suriyeli Kürtlerin çoğunluğu ülkenin kuzey bölümünde Türkiye sınırı yakınları ile Türkiye ve Irak arasındaki Cezire bölgesinde yerleşmişlerdir. Yaklaşık 30 bin Kürd de Şam'da yaşarlar.

SSCB'deki Kürtlerin çoğunluğu Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan cumhuriyetlerinde yaşarlar. 1944'te Türkiye'ye karşı bir Sovyet askeri harekâtı beklentisi nedeniyle Gürcistan-Türkiye sınır bölgelerindeki hatırı sayılır bir Kürt azınlığı ile bazı Gürcü müslümanlar ve Türkiye sınırındaki bir miktar Ermeni Sovyet Orta Asyası'na nakledilmişlerdir.

### Dil

Kürtçe Kürtlerin kültürel miraslarının temel unsurudur. Kürtçe konuşulan bölgelerde Kürtçenin resmi dil olması talepleri Kürt gruplarla yaşadıkları ülkelerin hükümetleri arasında ciddi bir çekişme konusu olmuştur. Türkiye'de okullarda Kürtçe eğitim, devrimden önce İran'da olduğu gibi yasaklanmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'dekinin aksine İran'da Kürtçe kitap basılması ve radyo yayınlarına izin verilmekteydi. Şahın devrilmesinden sonra Kürtler İran'da Kürtçeyi resmi dil ilân ettiler ve gelen haberlere göre Sanandaj ve Kermansah gibi kentlerde Kürtçe, okullarda öğretilmeye başlanmıştır. Şu anda Irak'taki Baasçı hükümetin Kürtlere dilleri konusunda bazı tavizler vermeyi düşündüğü ve radyo ve televizyonda Kürtçe yayınları arttıracakları konusunda ipuçları vardır. Bununla birlikte, topu topu iki yıl öncesine kadar hükümet Kürt bölgelerindeki ilk ve orta okullarda Kürtçe eğitimi sınırlandırma konusundaki çabalarını yoğunlaştırıyor ve Irak üniversitelerindeki Kürt enstitülerini tamamiyla kapatma planları yapıyordu. SSCB'deki Kürtler Kürtçeyi okullarda, radyo

programlarında ve gazetelerde kullanmakta özgürdürler.

Kürtçe Hint Avrupa dillerinin İranca dalı içinde yer alır ve Farsça, Beluci ve Puştu dilleriyle ilişkilidir. Bir bilim adamı tarafından "Farsçanın kardeşi özel bir dil, belki de ondan da eski bir dil" olarak nitelendirilmiştir. Kürtçe iki büyük lehçeye sahiptir: Kürdistan'ın kuzeybatı bölümünde konuşulan Kurmanci ve güneydoğu bölgesinde yaygın olan Kürdi. Türkiye'de Orta Anadolu'daki Kürtler tarafından konuşulan Zaza da üçüncü önemli lehçe olarak kabul edilir. Bu grupların değişik birçok biçimi Kürtler tarafından kullanılır ve yerel adlarıyla tanımlanırlar. Sözelimi, Irak'ta Kürt aşiretlerinin yoğun olduğu bölgelerde kentlerdeki Kürtler arasında kullanılan Sorani, Kurdi lehçesi ile çok yakın özellikler taşır.

Lehçeler arasındaki farklar ortak bir dilin sahip olabileceği birleştirici etkileyi ortadan kaldırır. Bazı lehçeler karşılıklı anlaşmayı imkansızlaştıracak kadar ayrılmıştır. Sorunu daha da karıştıran bir husus da bazı bölgelerde Kürt lehçelerinin komşu dillerden devraldıkları sözcükler nedeniyle yer yer Türkçe, Arapça ya da Farsçayı andırmalarıdır.

Yazılı Kürtçe edebiyatı ve yaygın kullandığı biçim Süleymani lehçesine dayalı Kurdi (ya da Sorani) biçimidir. Değiştirilmiş bir Arap alfabesi kullanır. Kurmanci lehçesindeki bazı yazılı eserler Latin alfabesine dayalı bir alfabe kullanır. Sovyetler Birliği'ndeki Kürtler ise Kril alfabesine eklenmiş birkaç Latin harfleri ile oluşmuş bir alfabe kullanırlar.

### Din

Kürtlerin büyük bir çoğunluğu sunni müslümanlığın Şafi fıkıh mezhebine bağlı olmakla birlikte, din Kürtler arasında bölünme nedeni olmuştur. Birçok Kürt, derviş tekkeleri çevresinde toparlanıp farklı ibadet yolları izlerken Şafi tasavvufa bağlı aşiretler arası bölünmeleride şiddetlendirmiştir. Buna ek olarak birçok aşiret reisi yönetim yetkilerini babadan oğula geçen dini liderlikleriyle de birleştirerek aşiretler arasındaki farklılıklara yeni boyutlar katmışlardır. Irak ve İran'da bazı Kürtlerin Şii oluşları dine dayalı ayrımları daha da keskinleştirmektedir. İran'ın Kürt vilayetleri Kermansah ve İlam'daki Kürtlerin hemen tamamı Şiidir ve Kürt olmayan Şiilerle kendilerini daha yakın görmektedirler. İran'ın daha kuzeyindeki Kürt bölgelerindeki Kürtler güneydeki Şii Kürtleri Kürt olarak bile kabul etmezler ve onlara İranlı anlamına gelmek üzere Far derler. SSCB'deki Kürtler arasında sünni de şii de ve hatta İslamdan önceye uzanan bir tarikat olan Yezidilik de vardır ama bu farklılıklar zaman içinde bulanık bir hâl almıştır. Bazı küçük musevi ve hıristyan Kürtler de bulunmakla birlikte bugünkü konumları bilinmemektedir.

### Toplum Yapısı

Aşiretçilik aynı zamanda bölünmüşlüğü de güçlendirecek biçimde işlemiştir. Asırlar boyunca çoğu Kürdün başta gelen bağılıkları aşiretlerine olan bağılıkları olmuştur ve birçok nesilden beri yerleşik bir yaşam sürmekte olan Kürtler bile aşiret kimliklerini sürdürmüşlerdir. Bu denli güçlü aşiret bağılılığı, aşiretler arası iletişimi engelleyen dağlık bölge yalnızlığı ile birlikte, bugün bile süren aşiret kavgalarına ve karşılıklı güvensizliğe neden olmuştur. 1960'ların başındaki Irak Kürtlerinin ayaklanmasının en yoğun olduğu günlerde bile bazı Kürt aşiretleri devletin yanında savaşmış, bazıları da sürekli taraf değiştirmiştir. Bazı aileler varlıklarını içlerinden bir grubun tarafsız kalmasıyla ya da her iki tarafa da çarpışan gruplar oluşturmalarıyla sağlamışlardır.

Genel olarak Kürtler merkezi otorite tarafından asimile edilmeye karşı direnmişlerdir; daha çok aşiret reislerinin ya da ağalarının destek ve önderliğine güvenmişlerdir. Ağalar zamanlarının büyük bölümünü hükümet ya da öteki aşiretlerle didişmekle ya da pazarlıkla, aşiret ittifakları olduğu yerlerde aşiretler arası iş hayatını yürütmesiyle ve aşiret içindeki anlaşmazlıkları çözmekle geçirmiştir. Çoğu zengin toprak sahibi olan ağaların önderliğine karşı aşiretler onları aşiret topraklarında yarıcılar olarak çalıştırarak ya da hediye biçimindeki doğrudan katkılarla desteklemişlerdir. Geleneksel otlatma hakları dışında aşiretlerin kullandıkları toprağın mülkiyetine sahip olmadıkları durumlarda ağalar aşiret topraklarının hukuki mülkiyetini ele geçirmeye ve böylece gelirlerini korumaya ve bu süreç boyunca da büyük toprak sahibi olmaya muvaffak olmuşlardır. Irak dışında, Kürt aşiretlerinin rolü ve önemi konusundaki bilgiler az ve eksiktir. Irak'taki en önemli aşiretler Barzani, Talabani ve Jaf aşiretleridir. Tarihi olarak Barzani aşireti tüm aşiretler içinde en savaşkanı ve bağımsız olarak kabul edilmiştir. Kuzey Irak'ta Türkiye sınırı yakınlarındaki Barzan köyü dolaylarında yerleşmiş olan Barzani aşireti göçebe değildir ve başlıca gelir kaynağı tarımdır. Kendi özel toprakları olarak kabul ettikleri otlaklardan geçen göçebe aşiretlerle çatışmışlardır ve hükümet Barzanilerle olan savaşlarında bu türden göçebe ya da yerleşik aşiretlerin desteğini görmüştür. 1930'ların sonlarından 1979'un başında ölünceye kadar Molla Mustafa Barzani, Barzani aşiretinin tartışmasız lideri olmuştur.

Talabani aşiretinin bazı üyeleri Kanakin'in kuzeybatısındaki köylerde oturmakla birlikte, aşiretin büyük bölümü Kerkük dolaylarında yaşar. Barzaniler gibi yerleşik ve tarımla geçinen Talabanilerin bir bölümü uzun yıllardır Kürt hareketinin önderliği için Molla Mustafa Barzani ile çekişen Celal Talabani'nin yandaşlarından oluşur. Talabani aşiretinin öteki bölümleri çeşitli aile şeyhleri tarafından yönetilmektedir.

Jafların Kürt aşiretleri içinde en büyüğü olduğuna inanılır. Çoğu Jaflar Irak'ın üç bölgesinde -Diyala, Kerkük ve Süleymaniye- yaşarlar. 1960'ların sonlarında İran Hükümeti tarafından yasaklanıncaya kadar Jaflar yazları otlaklar için İran'a geçerlerdi ve bazıları da orada kalırdı. O tarihten sonra Jaflar göçebelikten çıkmışlardır. 1970'lerin başlarında Barzani-Irak çatışmasında tarafsız olarak tanımlanmaktadırlar.

Kürtlerin çoğunluğu bugün yerleşik ya da göçebe olarak tarımla uğraşılıyor olmakla birlikte, aşiret kimliği ve onuru önemini sürdürmektedir. Aşiret anlaşmazlıkları otlatma hakları ve evlilik gibi konular etrafında yoğunlaşmaktadır. Ancak, Kürtler arasında aşiret bağlarının zayıflamakta olduğuna ilişkin işaretler vardır. Geleneksel lider aile yerleşik köy topluluklarında hâlâ bazı denetim mekanizmalarını elinde tutuyor olsa bile, alışlagelmiş toplumsal düzen artık eskisi kadar sıkı bağli değildir. Kentel alanlarda aşiret kimliği ekonomik olarak daha önemsizdir. Belli bir aşiretin üyesi olmak hâlâ bir anlam taşıyor olsa bile, çoğu eğitim görmüş Kürtlerin çoğu kendilerini belli bir aşiretten çok genel Kürt davasına bağli saymaktadır. Kürt solcuları zengin Kürt aşiret reislerini, bolluk içindeki Kürt tüccarları ve din adamlarını, yoksul Kürtlerin sömürsünü beslemekle suçlamaktadır.

İran'da Şah'ın toprak reformu Kürt varlıklı sınıflarının elindeki mülklerin çoğunu dağıtmış ve böylece çoğu İranlı Kürt reislerin ve hanların etkisini ynkımiştir. Öteki ülkelerdeki Kürt aşiretleri de reislerini mali olarak destekleme adetlerinden vazgeçmektedir. Genç Kürtler ve Kürdistan dışında yaşayan Kürtler etnik kimliklerini korumakla birlikte bunların çoğu eski aşiret geleneklerinden uzaklaşmaktadır. Bu değişikliklerin ve tüm hükümetlerin Kürtleri merkezi otorite altına alma politikalarının etkisi çoğu aşiret reisinin siyasi gücünün zayıflatılması hatta tamamıyla ortadan kaldırılması olmuştur.

#### ***Ekonomik ve Toplumsal Durum***

Yıllar süren huzursuzluk ve merkezi otoriteye direnme, çeşitli hükümetlerin ilgisizliği ve dağlık yapı, günümüz sağlık ve eğitim hizmetlerinin Kürtlere yeterince ulaşmasını engellemiştir. Çoğu Kürtler tarafından sürdürülen geleneksel göçebe yaşam biçimi ekonomik gelişme için fazla imkan sağlamamıştır. Ancak yakın yıllarda bazı hükümetler, güvenliklerini arttırmaktan başka bir amaç için olmasa da, Kürt bölgelerinin ekonomik ve sosyal gelişiminin önemini kavramışlardır.

1970'teki İran toprak reformu ile büyük Kürt mülkleri bölünmüş ve onları işleyen Kürt köylülere verilmiştir. Irak'taki Kürt isyanının 1975'te sona ermesinden sonra hükümet Kürtleri dağlık bölgelerdeki evlerinden

alıp, elektrik, su, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sunulduğu "model köylerle" nakletmiştir. SSCB'de kovhozlardaki hayat Kürtlere, geleneksel yaşam biçimlerinden vazgeçmeleri pahasına, eski göçebeliklerine kıyasla daha geniş güvenlik sağlamıştır.

Hâlâ bazı bölgelerde Kürtlerin bulunmasına karşın yaygın yaşam biçimi yerleşik tarımcılıktır. Geleneksel tarım yöntemlerinin ve malzemelerinin kullanılmasına ve yörenin çetinliğine karşın Kürt tarımının oldukça üretken olduğuna inanılmaktadır. Koşulların uygun olduğu bölgelerde tütün başlıca gelir kaynağıdır.

Kürtler arasındaki okur-yazarlık oranı Ortadoğu'da geçerli olan düşük oranın da altındadır. Bununla birlikte Kürt toplumunun okumuş ve profesyonel sınıfı içinde küçük bir aydın çevre son bir kaç on-yıldır oluşmuştur. Mehabad Cumhuriyeti'nin milli özelemlerini ve o günden süregelen hareketleri doğuran da hemen tümüyle kentsel olan bu grubun etkisi olmuştur. Ortadoğu, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki üniversitelerden mezun olan eğitimli Kürtler kentsel bölgelerde ve hatta yabancı ülkelerde iş olanakları peşinde bölgelerinden uzaklaşmaktadır. SSCB'de eğitimli Kürtler basın-yayın, eğitim ve bazan da yerel yönetimde görev almaktadır.

#### **Kürt Milliyetçiliğinin Yükselişi**

Kürtlerin tarihinin başlangıcı, bazı bölgelerde kısa ömürlü Kürt yönetimleri ötesinde, pek az birlik ve ulusal hareketlilik içerir. Türk ve İran imparatorluklarının çatışma alanında bulunan Kürtlerin bazı aşiretleri bir tarafta, bazıları da öbür tarafta yer almış ve birbirleriyle savaşmıştır. Türk-İran sınırı sonunda 17. yy başında kalıcılaşmış ve Kürtlerin dörtte üçü Osmanlı geri kalanı da İran'daki Safevi Hanedanı yönetimine girmiştir. Kürt bölgelerine girip buraları bastırmak yönündeki sınırlı girişimler yine de başarısız kalmıştır. 19. yy başlarında bir dizi ayaklanmalara karşın aşiretlerin tek bir ulus olarak birleşme çabasına rastlanmaktadır. İlk Kürt siyasi milliyetçiliği işareti 1880'lerdeki İran ve Türk imparatorluklarındaki Kürtleri birleştirmek amacıyla yönelik Şaminan Ubeydullah yönetimindeki isyandır; bu girişim de iki imparatorluğun ortak düşmana karşı birleşmesi sonucu başarısız kalmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önceki günlerde Kürt aydınları gizli milliyetçi örgütler oluşturmuş olmakla birlikte günümüz Kürt milliyetçiliği savaşın sonundan önce ortaya çıkmamıştır. Savaş sonrasında Türkiye'nin mağlubiyeti imparatorluğun Türk olmayan azınlıklarının kendi kaderini belirleme yönündeki umutları beslemiş, bu arada Kürtlerin de ken-



di geleceklerini denetleyebilme olanağı doğmuştur. 1920 Ağustosunda Türkiye ve müttefik devletler arasında imzalanan Sevr Antlaşması ayrı bir Kürt topluluğunun varlığını kabul etmiş ve bugünkü Türkiye'nin güneydoğusunu da içeren bağımsız bir Kürdistan'ı tanımıştır.

Buna karşın Sevr Antlaşması hiçbir zaman onaylanmamış ve 1923 Temmuzunda imzalanan ve Kürt azınlığın varlığını görmezlikten gelen Lozan Antlaşması ile değiştirilmiştir. "Güney Kürdistan", yani Osmanlıların Musul Vilayeti savaş sona erdiğinde İngiliz denetimi altında kalmış ve İngiliz mandası altında oluşturulan yeni Irak devletinin parçası olmuştur. Kürdistan'ın geri kalan bölgeleri Türkiye ve İran'ın kontrolünde, bazı küçük bölgelerde de Suriye ve SSCB içinde kalmıştır. İran Kürtleri, savaşlar arasındaki dönemde daha iyi bir konumda olmamışlardır. Rıza Han ve Şah Pehlevi hükümetleri ya silah ya da entrikalar yoluyla peşpeşe aşiretleri yenip yeni bir ulusal bütünlük sağladılar. Etkili Kürt liderleri Tahran'da ya da başka kentlerde iskâna zorladılar. Şikak aşiretinin Simko olarak bilinen reisi Ağa İsmail tarafından yönetilen 1920, 1926 ve 1930 isyanları bastırıldı. İran Hükümeti tarafından Farsça Kürtlere zorunlu dil olarak kabul ettirilmek istenmiş ve geleneksel giysilerin Batı giysileriyle değiştirilmesi zorlanmıştır. 1931'deki Hamadan aşireti reisi Şeyh Tafar tarafından başlatılan isyanın kanlı bir biçimde bastırılmasından sonra hükümet gerçekçi sayılabilecek bir açıklama ile "hiçbir Kürt sorunu olmadığını" duyurdu.

Irak'ta 1919'da Süleymaniye bölgesinde Şeyh Mahmud'un isyanı İngilizler tarafından bastırıldı. 1923'teki bir başka isyan sonrasında Şeyh Mahmud kendisini Güney Kürdistan Kıraltı olarak ilân etti fakat başarılı olmadı; yeniden bastırıldı. Yine de Cemiyet-i Akvam tarafından 1925'te İngilizlere kabul ettirilen koşullar arasında Kürtlere okullarda eğitimin Kürtçe olarak verilmesi hakkının tanınmasını sağlamada yardımcı oldu. İngiliz dış politikası bağımsız bir Kürdistan fikrine olumsuz olarak bakmakta ve benzer durumun Kurey Irak'ta da olabileceği fikri İngilizlerin bağımsız Kürdistan konusundaki desteklerinin sonu oldu. Kerkük yakınlarında 1927 yılında Amerikan ve Avrupa şirketleri tarafından petrol bulunması Batı'nın bağımsız Kürt hareketlerine karşı duyduğu ilgiyi yitirmesine yetti.

1930 yılında bağımsızlığını alan Irak, 1932'de Cemiyet-i Akvam üyeliği kazanabilmek için Kürt nüfusuna anayasal güvenceler tanımayı kabul etmek zorunda kaldı. Bununla birlikte aynı yıl kuzey bölgelerde daha sıkı bir denetim sağlayabilmek için hükümet yeni eylemlere girişti ve Molla Mustafa Barzani'nin ayaklanmasına neden oldu. Bağımsızlıktan sonra da Irak'taki askeri varlığını sürdüren İngilizlerin hava hücumları Molla Mus-

tafa'yı ve taraftarlarını Türkiye'ye kaçırmaya zorladı. Barzaniler 1943'te yeniden ayaklandılar ve 1945'te Molla Mustafa'nın İran'a kaçmasına kadar bastırılmadılar.

1941'de İran'ın Sovyet ve İngilizler tarafından birlikte işgali Kürtlere yakın tarihteki tek bağımsız Kürt devletini kurma olanağını verdi. Sovyet işgal bölgesi İran'ın Kürt bölgelerinin çoğunu kapsamaktaydı ve dört yıl boyunca işgal sırasında merkezi hükümete karşı ayaklanan Kürtler ve Azeriler kendi kendilerini yönetmeyi başardılar. 1945 Aralığında her iki ulusal grup da bağımsız cumhuriyetlerini ilân ettiler: (İran) Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ve Mehabad Kürt Cumhuriyeti. Kürt Cumhuriyeti'nin başkanı, bölgeyi 1941'deki ayaklanmadan beri yönetmekte olan Kadı Muhammed'di. İranlıların bölgedeki kontrolü yeniden ele geçirmelerini Sovyet birliklerinin varlığı engelledi; Sovyetler, İran ile yapılan antlaşmanın hükümleri doğrultusunda 1946'da çekildiklerinde her iki cumhuriyet de yıkıldı. Kadı Muhammed ve bazı Kürt liderler idam edildiler. Cumhuriyetin Silahlı Kuvvetlerini yönetmekte olan Molla Mustafa Barzani ilk önce Irak'a sonra da 11 yıl yaşadığı Sovyetler Birliği'ne sığındı.

Mehabad Cumhuriyeti'nin çöküşünden sonraki on yıl boyunca, İran ve Türk hükümetlerinin Kürt nüfuslarını silahsızlandırmaları sonucu, bölge görece sakinlikti. Bu görece sakin dönem 1960 yıllarında Türkiye'de hükümetin ordu tarafından devrilmesinden sonra siyasi karışıklıktan yararlanmak isteyen Kürtlerin ayaklanmalarına -baskıcı hükümet politikalarına dikkat çekmek için ayaklanmalarına- kadar sürdü. Ordu tereddüt etmeden bu olayı bastırıldı.

Irak'ta hükümetin Kürt taleplerini karşılamayı reddetmesi, zaman zaman ateşkeslere karşın 14 yıl süren bir çatışmanın başlamasına neden oldu. 1958 Temmuzunda Abdülkerim Kasım'ın iktidara gelmesinden biraz sonra Molla Mustafa'nın Sovyetler Birliği'nden geri dönmesi Barzani aşireti ile öteki Kürt aşiretleri arasında çarpışmaların başlamasına neden oldu. Barzanilerin gereğinden fazla güçlenmekte olmalarından korkan Kasım onların geleneksel düşmanı olan aşiretlere yardım etmeye başladı. Çatışmalar hükümet ile düşmanlık biçimine bir Barzani müttefiği aşiretin 1961 yılında ordu birliklerine saldırmasına misilleme olmak üzere Barzan üssünün hükümet tarafından bombalanması ile başladı.

Molla Mustafa Irak'a geri gelişi ile aynı zamanda Kürt hareketinin önde gelen siyasi organı olan Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) yönetimini ele geçirmek için başarılı çabasına da başlatmış oldu. Savaş öncesi Kürt siyasi örgütlerinin kalıntılarından 1946 yılında oluşturulan parti -bir Polütbüro ve Merkez Komitesi vardır- yapısında olduğu kadar programında da komünist izler taşımaktaydı. Sovyetler'in partiyi beslemesine karşın,

partinin yönetimi toplumsal devrimden çok Kürt bağımsızlığına bağlı kimselerin elinde kalmıştı.

1959'da Molla Mustafa partiden komünist bir kolu ihraç etti ve partiyi sağa kaydırıldı. Bununla birlikte parti kent tabanlı bir parti olarak kaldı ve en çok eğitim görmüş ve aşiretlerinden kopmuş Kürtler arasında taraftar buldu. 1964'te Celal Talabani ve parti sekreteri İbrahim Ahmetî de içeren daha militan bir grup parti yönetimini ele geçirip Barzani'yi parti başkanlığından uzaklaştırmaya çalıştı fakat Barzani'nin aşiret destekçileri tarafından İran'a kaçmaya zorlandılar. Daha sonraki yıllarda, elde edilen bilgilere göre, Irak hükümeti Barzani'yi zayıflatmak için Talabani fraksiyonunu desteklemiştir.

1961'den 1970'e kadar hükümet Kürtlere karşı bir dizi saldırı düzenledi fakat hiçbir büyük çapta İran'ın Kürtlere yardım etmesi ve kendi topraklarını destek ve ikmal üssü olarak kullanmalarına olanak vermesi nedeniyle, başarıya ulaşamadı. İran'ın Kürtlerle olan kendi deneyimlerine karşın Şah Irak'taki Kürtlere yardımı Sovyet yanlısı bir komşu ülkeyi sıkıştırmak amacı olarak algıladı. Hem Kürtler hem de zaman zaman silahlı kuvvetlerinin yüzde 80'e varan miktarını asilere karşı kullanma durumunda kalan Irak ağır kayıplara uğradı. KDP'nin askeri kanadı olan ve anlamı "ölümle yüz yüze" olarak çevrilebilecek olan Peşmergeler Kürtlerin savaşçı güçlerinin asıl ağırlığını oluşturur.

1970'te kuzeydeki savaşın yarattığı sıkıntılarının peşpeşe bir dizi hükümeti devirdiğinin bilincinde olan Saddam Hüseyin yönetimindeki Baas hükümeti Molla Mustafa ile barış imzaladı. Kürtlerle merkezi hükümetin anlaşması Barzani'ye KDP'ye o güne kadar elde ettiklerinden daha fazla tavizler vermektedir. Irak'ın çift uluslu karakterini tanıyıp fiilen Kürtleri Araplarla eşit ve hür ortaklıklar olarak kabul etti, Kürtlerin dil ve kültürel haklarını teyid etti ve Kürdistan'ın tahrip edilmiş bölgelerinin ekonomik gelişmesi için önlemler içerdi. En önemlisi, kendi yönetimine sahip bir Kürdistan'ın kurulmasını öngördü. Resmî bir nüfus sayımı ile Kürtlerin çoğunlukta olduğu alanlar belirlenecekti.

Antlaşmayı takip eden dört yıl boyunca taraflar uygulanmasına ilişkin konularda anlaşamadılar. Petrol bölgesi Kerkük'ün hangi tarafta kalacağına ilişkin anlaşmazlık, özerk bölgenin sınırlarının belirlenmesini engelledi. Kürtler hükümeti Kürt bölgesine Arap aşiretleri yerleştirip oradaki çoğunluğu değiştirmek ve Kerkük'teki Kürtlerin durumunu sarsmak için oradaki öteki azınlıklara kültürel haklar vermeye başlamakla suçladılar. Barzani'yi ve oğullarını öldürmek kastıyla düzenlenen çeşitli suikast girişimleri de hükümetin antlaşmaya uymayacağı konusundaki Kürtlerin şüphelerini pekiştirdi. Hükümet tarafından 1974 Martında tek yanlı ola-

rak hazırlanan bir özerklik yasası hükümetin Kürt bölgelerinde denetimi yeniden ele geçirmesini amaçlamaktaydı ve 1970 antlaşmasının ihlali olduğu gerekçesiyle Kürtler tarafından reddedildi. Aynı yıl çatışma yeniden başladı ve ertesi yıla kadar sürdü. Bu arada, 1974 sonlarına doğru, İran birlikleri sınır boyunda gittikçe daha sık bir biçimde Irak birlikleri ile karşı karşıya geldikçe Şah'ın Kürtleri desteklemek konusundaki görüşleri açık olarak değişmeye başladı. İranlı liderin kesin bir Kürt zaferini arzula-dığı şüpheye açıktır. Asıl amacı, Basra Körfezi'ndeki kendi politikalarına Irak'ın müdahalesini engellemek için o ülkeyi sürekli meşgul tutmaktır. Açıkça İran'ın birliği ve güvenliği için Irak Hükümetinin zaferini Kürtlerin zaferinden daha az tehlikeli görmekteydi.

Sonunda, 1975 Martı'nda Cezayir'de imzalanan bir sözleşme ile Irak ve İran aralarındaki karasuları sınırlarını belirlediler ve "Ortak sınırları boyunca tüm sızma eylemlerini kesin olarak sona erdirmek amacıyla karşılıklı güvenlik ve itimat ortamının oluşturulması" konusunda anlaştilar. Irak uzun zamandan beri Şaha karşı Arap ve Beluci direnişlerini desteklemiş ve İran'ın Kuzistan vilayetini Arap toprağı olarak kabul etmişti. Baasçı hükümet Kuzistan konusundaki tüm taleplerinden vaz geçtiği gibi Şat-tularab'ın tam ortasından geçen bir sınıra da razı oldu. Aynı zamanda uzun zamandan İran tarafından arzulanan bir dizi sınır düzenlemelerini kabul etti. Bu ödüllere karşılık İran da Kürtleri desteklemeyi durdurdu. Irak böylece Kürt isyanını bastırmak ve dış müdahale tehdidini sonuçlan-dırmak konusunda İran ile anlaşmış oluyordu.

1975 Martı'nda çatışmaların sona ermesiyle Irak askeri kararlılığı ve Kürt azınlıklara sağlanan bir ekonomik teşvik programı sayesinde hükümet karşıtı eylemleri asgariye indirmeyi başarmıştır ama hükümet ile işbirliğine giren Kürtlere karşı suikast girişimi olaylarının sonu gelmemiştir. Kürt cephesinin çökmesi sonucu 90 ile 250 bin arasında Kürt İran'a sığındı fakat 1975 sonunda Irak tarafından ilan edilen bir aftan yararlanarak çoğu Irak'a döndü. Barzani kendi seçimiyle ABD'ye sürgüne gitti ve orada 1979 Martı'nda öldü. Oğulları İdris ve Mesut KDP'nin liderliğini ele geçirmeye uğraştılar.

Şahın 1979 başında iktidardan düşmesi İran'daki Kürt milliyetçiliğinin durumdan yararlanma girişimleri hükümet güçleri ile bazı çatışmaların çıkmasına ve İran Kürdistanı'ndaki bazı bölgelerin etkin Kürt kontrolüne geçmesine yol açtı. Aynı zamanda İran'daki Kürt muhalefet hareketi Türkiye'de de Kürt milliyetçi duygularının ve eylemlerinin artmasına neden oldu. 1979 ortalarında Irak'ın Kürt bölgelerinde de muhalefet hareketinde artma görüldü ve Irak devriye birlikleri ile Kürt gerillaları arasında tek tük çatışmalar ortaya çıktı ama çatışmada ciddi bir artış yoktu.

## Kürt Sorunu ve Hükümet Politikası

Kürdistan olarak bilinen bölge şu beş ülkenin topraklarına yayılmıştır: İran, Irak, Türkiye, Suriye ve SSCB. Bu ülkelerin Kürt azınlığa ve Kürtlere ilişkin politikalarının bir incelemesi aşağıda verilmektedir.

### İran

1940'ların sonlarından 1978'in başlarına kadar Şah hükümetleri İran'daki Kürtleri, Kürt bölgelerinde büyük çaplı askeri güç bulundurarak, hükümete bağlı Kürtleri seçip silahlandırarak, hükümet karşıtı eylemlerinden kuşkulanan aşiret reislerini sürerek ve Kürt bölgelerindeki ekonomik gelişme ve eğitim programlarını arttırarak, görece sakin tutmayı başarmıştır. 1950'lerin başlarında Başbakan Musaddık'ın başta gelen destekçileri arasında Kürt hakları yerine İran milliyetçiliğini benimseyen Kürtler bulunmaktaydı ve Şah yönetiminde gittikçe artan sayıda Kürt geleceğini İran'ın geleceği ile bağlı olarak görmeye başlamıştı.

İran'daki 40'tan fazla Kürt aşireti ve konfederasyonu güçlü ve sürekli bir geçimsizlik ve birbirleriyle çatışma geleneğine sahiptir ve aşiretlerin çoğunluğunun bağlılık duyduğu tek bir liderden söz etmek mümkün değildir. Aşiret reislerinin otoritelerini zayıflatma eğilimindeki toprak reformu İran'ın herhangi bir başka bölgesinde olduğundan daha hızlı ve etkin biçimde kuzeybatı kesimde uygulanmış olmakla birlikte hükümete bağlı olduğu düşünülen bazı aşiret reislerinin hatırı sayılır büyüklükte toprakları ellerinde tutmalarına karşı çıkmamıştır. Ayrıca görece daha genç ve iyi eğitilmiş ve hırslı Kürtlerin kentlere kayması potansiyel önder sayısını azaltmış ve artan sayıda ailenin refahını İran'ınkiyle özdeşleştirmiştir.

Şahın devrilışinden önceki yılda görülen hükümet aleyhtarı Kürt hareketleri muhtemelen ülke çapında o günün hükümetine karşı beslenen muhalefet duygularından etkilenmiş olmakla birlikte hükümetin Kürt karşıtı girişimleri de bu duyguların keskinleşmesine neden olmuştur. Irak Hükümetine karşı isyan halinde olan Kürtlere karşı sempati duymayanlar da dahil olmak üzere pek çok Kürt Şahın Kürtlere yardımını durduran 1975'te Bağdat'la imzalanan antlaşmaya tepki duyduğu bilinmektedir. Bu memnuniyetsizlik daha sonra ordu tarafından Irak-İran sınırındaki Kürtlere karşı uygulanan "Pasifikasyon Operasyonu" ile artmıştır. Şiddetle özerklik arzulayan ve gerilla gruplarına sahip olan Kürt azınlık zayıflamakta olan merkezi otoritenin açıklarından yararlanmak konusunda öteki azınlıklara kıyasla daha başarılı olmuştur.

**Hükümet Politikaları ve Eğilimleri:** Başbakan Mehdi Bezirgan 1979 Şubatı'nda işbaşına geçince Kürtlerin çoğunlukta olduğu kuzeybatı bölgelerinin çoğunda gerilla kuvvetleri ve ordu kaçakları tarafından desteklenen iyi silahlanmış Kürt aşiret, dini ve siyasi liderlerinden oluşan gevşek bir koalisyonun denetimini ele geçirmiş olduğunu gördü. Durum, Kürt liderler, hükümet temsilcileri ve yerel Humeyni taraftarları bölgenin denetimini ele geçirmek için kanlı çatışmalara girince, hızlı bir biçimde gerginleşti.

Hükümet ve din görevlileri desteklerini tanınmış bir Sanandajlı olan Ahmet Müftizade'ye vermiş göründüler ve onu Kürtlerin "tek dini ve siyasi lideri" olarak adlandırdılar. Aynı zamanda Şii Kürt dini ve siyasi liderlerin kendi bölgelerinde yönetimi ele geçirebileceklerini umdular. Fakat anlaşıldığı kadarıyla çoğu önde gelen Şii Kürt muhalif sünni Kürtlerle çatışmalarını takiben bölgeyi terketti.

Ele geçirdikleri askeri matzemelerle yoğun olarak silahlanmış Kürtlerin açık bir isyanından korkan hükümet Kürtleri bir uzlaşmaya razı etmek için heyetler oluşturdu.

Yeni İslam Cumhuriyeti'nde bölgeye büyük çaplı ödünler vereceği vaadedilmiş olmakla birlikte gerginlik sürdü. Görece küçük birkaç olay Mart ayında Sandana'ı'da hükümet birlikleri ile Kürt milisleri arasında beş gün süren kanlı çatışmalara ve Nisan ayında da Batı Azerbaycan vilayetinin Nakadeh kentinde Kürtlerle Humeyni taraftarları arasındaki çatışmalara neden oldu. 1979 ortalarında Humeyni taraftarları ve güvenlik güçleri hâlâ bölgedeki idareyi ve nüfus üzerindeki otoriteyi kurabilmek için uğraşmaktaydı. Özellikle KDP azimli bir biçimde ve bazan da silahla Kürt bölgelerinin olabildiğince geniş bir kesiminde üyelerini arttırabilmek ve etkisini genişletebilmek için yoğun bir çaba içindedir.

Bezirgan hükümetinin Kürt politikası Tahran'ın otoritesini empoze etmekte çektiği güçlüğü de göstermektedir. Hükümet pazarlık teklifleri ve yeni anayasa ile yasaların ciddi boyutlarında özerklik sağlayacağı vaadileri zaman kazanmak ister görünümündedir. Resmi sözcüler tekrar tekrar okullarda Kürtçe eğitimin ve Kürt kültürünün serbest olacağını ve radyo, televizyon ve basında Kürtçeye izin verileceğini söylemektedir. Anayasa taslağı, 15 Haziran'da yayımlandığı biçimiyle, "her köyü, bölgeyi, kasaba ve kenti ve vilayeti" yönetecek yerel komitelere yer vermektedir.

Siyasi ve dini liderler Kürt özerk hareketinin İran'daki öteki azınlıkların da benzer haklarından yararlanma yönünde hareketleneceğinden ve zamanla devletin dağılacığından korktukları için KDP'nin büyümesini

onun karışık nüfuslu alanlara yayılmasını engellemeye ve lider kadrosuna eksiksiz siyasi statü tanınmamasına ve açıkça Kürt alanlardaki tarafsız ya da anti-KDP unsurları silahlandırmaya çalışmaktadır.

**Kürt Eğilimleri, Grupları ve Liderleri:** Çoğu Kürt lider hükümet vaatlerini ciddiye almıyorlar ve merkezi otoriteyi sağlayabilmek için hükümetin eninde sonunda güce başvuracağını düşünüyorlar. Kürt toplumu sözcüleri bağımsızlık peşinde olmadıklarını ve amaçlarını barışçı yollarla elde etmek istediklerini fakat haklarını elde etmeleri için gerekirse Kürtlerle savaşmaktan kaçınmayacaklarını belirtiyor. 2 Mart'ta yapılan bir mitingde duyurulduğu biçimiyle Kürt talepleri şu maddeleri içeriyor.

- "Tarihi, ekonomik ve coğrafi" hususlar gözönünde bulundurularak belirlenmiş ve bir referandum sonucu kararlaştırılmış bir alanın denetimi. Bu alan şu andaki Kürdistan vilayetini ve komşu vilayetlerin de büyük bir bölümünü içerecektir.

- Seçimle işbaşına gelmiş bir bölgesel Kürt parlamentosu ve yerel yönetim ile güvenlik güçleri ile askeri birliklerin yerel denetimi.

- Kürtçenin okullarda ve özerk bölgede resmi dil olarak kullanımı,

- Düşünce, basın-yayın, dernekleşme, seyahat, istihdam ve sendikalaşma özgürlüklerinin garanti altına alınması.

Mayıs ortalarında Humeyni ile yaptığı bir görüşmede sunni Kürt lider İzzettin Hüseyini Kürt taleplerini, kültürel ve ekonomik yaşamın denetimi, Kürtçenin resmi kullanımı ve kendi "siyasi hatları" nı seçme hakkına indirgenmiş gibi gördü. En azından, hükümetin kabul etmeye yanaşmıyacağı açık olan, askeri birliklerin denetimi taleplerinden vazgeçtiklerini açıkça belirtti. Görüşmenin basına tam olarak yansıtılıp yansıtılmadığı ya da öteki Kürt liderlerin bu yeni pozisyonu ne derece kabul ettikleri bilinmemekle birlikte, dış politika, millî savunma, maliye ve Kürdistan vilayetindeki kalkınma yatırımları için yardım gibi belli başlı ekonomik planlama alanlarının merkezi denetim altında olması gerektiği konusunda genel bir görüş birliği vardır.

Bu aralar birçok lider ve siyasi grup Kürt hakları konusunda seslerini yükseltmektedirler. Kürt taleplerini dilendirmek konusunda en faal olan KDP olmakla birlikte bu partinin taban örgütünün yaygınlığı ve gördüğü genel desteğin boyutları bilinmemektedir. İran'daki parti, Irak'ta Molla Mustafa Barzani tarafından yönlendirilen isyanın başlıca siyasi örgütlenmiş biçimi olan parti ile olan bağları çok gevşektir. Şah döneminde yasaklanmış olan partinin Birleşik Devletler ve Avrupa'daki öğrenciler arasında taraftarları vardı. Partinin, İran'da hayatiyeti olan, siyasi bir örgüte dönüşmesi ancak Şah'ın devrilmesinden sonra olmuştur.

Partinin çoğu lideri Şahın son günlerinde sürgünden geri dönen solcuların oluşmaktadır. 25 yıl boyunca İran dışında yaşamış olan Parti Genel Sekreteri Abdurrahman Kasemlo en tanınmış olanıdır. KDP'nin Kürtlerin ortak duygularını temsil ettiğini ileri sürüyor ve hükümetle sürdürülmekte olan pazarlıkların yeni islami anayasada özerklik taahhütlerinin yer alması için gerekli olduğunu söylüyor. Kasemlo, gelen bilgilere göre hem ittifaklarını birçok kez değiştirmiş olduğu için hem de taleplerini geçiştirmek konusunda kararlı olduklarına inandıkları hükümet ve din adamları ile pazarlığa oturmaya hazır olduğu için eleştirilmektedir. Kasemlo uzun yıllar Çekoslovakya'da yaşadı ve İran Tudeh (Komünist) Partisi ile sıkı ilişkiler kurdu.

Kısa ömürlü Kürt Cumhuriyeti'nin başkenti olan Mehabad'ın önde gelen sunni din adamı Şeyh İzzeddin Hüseyini, Kürt din adamları arasında en popüler ve tanınmış olanıdır. Humeyni ve tasarıları konusunda derin şüpheleri olmasına karşın devrimci hükümetin başta gelen din ve siyaset adamlarıyla pazarlık çabalarını yönlendirmiştir. 1979 Mayıs ortalarında Hüseyini ve başka Kürt din adamları, Humeyni'nin Kürt otonomi taleplerine "ilgisiz" olmadığını belirttiği, Humeyni ile ve yılın ilk aylarında muhalif Kürtlerle Humeyni taraftarları güçler arasında varılan anlaşmayı bahaneleyen Ayetullah Talegani ile görüştüler.

1979 ortalarında Kürt liderler ve yandaşları aktif bir biçimde anayasanın metnini ve kabul ediliş sürecini protesto etmeye başladılar. Başka azınlıklar için getirilen anayasa hükümlerinin yetersiz kaldığına inanmaktadırlar. Hüseyini anayasanın azınlıklarla ilgili hükümlerinin "yeni ad altında eski kavramlar" olduğunu ve Şiiliğin devlet dini olduğu biçimindeki belirlemesinin de "çatışma çıkaracağı kesin" olan bir belirleme olduğunu söyledi. Hükümetin Kürt lideri olarak tanıdığı Ahmet Müftizade de anayasa taslağını eleştirdi ve Şiiliğin devlet dini olduğuna ilişkin ifadenin de iptal edilmesini istedi. Müftizade ve Hüseyini, yayımladıkları ortak bir açıklamayla mezheplere atıfta bulunmayan bir islam devleti ve çıkartılacak tüm yeni yasaların anayasaya uygunluğunu görüşecek olan konseyde azınlık temsilcilerinin de bulunmasını istediler.

**Komşu Kürtlerle İşbirliği:** Irak ve İran'daki Kürt muhalif gruplarının uzun bir işbirliği geçmişi vardır. KDP Genel Sekreteri Kasemlo, büyük sayıda Kürt üyesi bulunan Irak Komünist Partisi ile yakın ilişkiler içindedir.

Celal Talabani ve Molla Mustafa Barzani'nin oğulları tarafından yönetilen rakip Kürt gerilla grupları İran'daki bazı Kürtleri de etkilemektedir. Söylendiğine göre KDP Genel Sekreteri Kasemlo bu iki rakip gerilla grubunun arasını bulmaya çalışmaktadır ve her ikisini de KDP ile ittifak içi-

ne çekmeye çalışmaktadır. Tahran'daki yeni hükümetin de Barzani kardeşlerle ilişki kurmaya teşebbüs ettiğine dair kanıtlar vardır. Bununla hemen hemen aynı zamanlarda Kasemlo'nun, başarısız da olmuş olsa, Kasemlo'nun ya da İran'daki KDP'nin siyasi amaçlarına sıcak bakmayan Barzani güçleriyle bir ittifak aradığı ileri sürüldü. Talabani KDP ile işbirliği içinde olduğuna ilişkin raporların varlığına karşın İranlıları Peşmerge sözcüğünü geniş bir biçimde kullanmaları nedeniyle sözü edilen gerilla birliklerinin Talabani yandaşları mı yoksa başka silahlı Kürtler mi oldukları belirsizdir. Kesin olan, Talabani'nin ve KDP liderlerinin ortak ya da paralel eylemler planladıklarıdır.

İran Hükümeti tarafından da inanılan yaygın dedikodular Şah zamanında askeri istihbaratın başında bulunmuş olan Tümgeneral Azizullah Palizban tarafından kumanda edildikleri ileri sürülen bir başka gerilla kolunun batı ve kuzeybatıdaki yerel hükümetlere ve Humeyni yanlısı temsilcilere karşı faaliyet içinde olduğudur. Bununla birlikte bu gerilla grubuna atfedilen birçok olay haydut çetelerinin işi olabilir.

Hem üç gerilla kolunun hem de KDP'nin her birinin İran'da birkaç yüzden binlerceye varan sayılarda disiplinli bir çekirdeğe sahip olduğu çeşitli kaynaklar tarafından öne sürülmüştür. Bu iddialar doğrulanmaması birlikte birçok Kürt grup hükümet güçlerine karşı kendi topraklarını savunmak amacıyla silaha sarılacak, dağılık olmakla birlikte iyi silahlanmış ve büyük sayılara ulaşan, birliklere sahiptir.

İrak, İran ve Türkiye'deki güvenlik güçlerinden ele geçirilen silahların varlığı bu üç ülke sınırları boyunca Kürtler arasında hâlâ canlı bir silah ticareti bulunduğunu göstermektedir. Kürt muhalifleri bir üs alan oluşturabildikleri takdirde güçleneceklerinin farkındadırlar ve şu sıralar İran sınır bölgeleri İran'da olduğu kadar Irak ve Türkiye'deki eylemleri için böyle bir işleve hizmet etmektedir.

### **Irak**

İrak'taki Kürtlerle Bağdat'taki Arap yönetimindeki merkezi hükümet arasındaki ilişkiler, yıllar süren çatışmalar ve Kürtlerin kendi beklentileri için yıkıcı olarak kabul ettikleri Arap birliği konusundaki Baasçı düzenlere karşı duydukları derin güvensizlik tarafından belirlenmektedir. Kürtler merkezi hükümetin zayıf dönemlerinden ve dış yardım vaatlerinden yararlanarak hükümete karşı birçok isyan düzenlemiş olmakla birlikte genel olarak Irak'tan bağımsızlık peşinde olmamışlar ve daha çok Araplarla eşit haklar ve tek Irak devleti içinde özyönetim elde etmek için çarpışmışlardır. Özerklik ve eşitlik umutları 1958 devrimi sonrasında Kasım tarafından bastırılınca 14 yıl süreyle peşpeşe ayaklandılar. Bu çatışmanın

sona erdirilmesindeki başarısızlık 1960'larda üç Irak Hükümetinin düşmesine katkıda bulunmuştur.

Kürt umutlarının gerçekleşmeye en yaklaştığı nokta Saddam Hüseyin önderliğindeki Baasçı hükümetin Kürtlerin ulusal haklarını tanıyan ve bölgesel özerklik tanıyan antlaşmayı Molla Mustafa Barzani ile 1970 yılında imzalamasıdır. Kürtçe, Kürt özerk bölgesinde ve Kürt eğitim kurumlarında resmi dil olacaktı ve Süleymaniye'de bir üniversite de dahil olmak üzere Kürt eğitim kurumları kurulacaktı. Kürtler genel nüfus içindeki ağırlıklarına göre orduda, emniyet güçlerinde ve üniversitelerde istihdam edileceklerdi. KDP resmen tanınmıştı ve Baasçı hükümet bir Kürt başkan yardımcısı atanmasını vaatmişti. Barzani silahlarını muhafaza edecekti ve Peşmergelere de sınır kuvvetleri olarak maaş bağlanacaktı.

Henüz iki yıldır iktidarda olan Baas hükümeti iç güvenliği ve düzeni sağlayabilmek için Kürtlerin beklentileri yönünde büyük tavizler vermişti. Barzani o güne kadar elinde tuttuğu bölgelerin en genişine kavuşmuştu, Kürtçe bir radyo istasyonu ve gazete yayına başlamış ve Peşmergeler de silahlı ve yerlerinde kalmışlardı. Buna karşın, izleyen dört yıl boyunca Baasçılar iktidara yerleştikçe ve Kürtler de daha fazla toprak ve petrol gelirlerinden pay yönünde taleplerini arttırdıkça merkezi hükümet ile Molla Mustafa arasındaki ilişkiler bozuldu.

1974'ün Martı'ndaki çatışma muhtemelen kaçınılmazdı. Hükümet Irak nüfusunun öteki kesimlerine tanımadığı ekonomik ve siyasi ayrıcalıkları Kürtlere tanımak istemiyordu. Özellikle önemli bir husus, hükümetin kentin etnik yapısını ortaya koymak için Kerkük'te bir sayım yapmaya yanaşmamasıydı. 1974 Martı'nda Baas hükümeti tarafından açıklanan özerklik planı, Kürtlerin çoğunlukta olduğu üç vilayete kağıt üzerinde özyönetim hakkı tanıdı fakat gerçekte Kürtlere tanınan özyönetimin sadece görüntüsüydü. Özerklik yasasına göre oluşturulan yürütme ve yasama konseylerinin üyeleri hükümet tarafından seçilmişti. Hükümet üyesi ve Başkan Yardımcısı olarak atanan hükümet yanlısı Kürtler otoritelerinin sınırlarını tartmamak konusunda çekingen davranıyorlardı. 1975 Martı'ndaki Irak'la İran arasında Cezayir'de imzalanan antlaşma, hükümetin Kürt bölgeleri sindirme çabalarına karşı Kürtlerin direnme gücünü yok ederek 14 yıldır süren Kürt isyanını fiilen sona erdirdi.

**Hükümet Politikaları ve Eğilimleri:** Baasçılar Kürtlerin yeniden bağımsız hareketine kalkışma gücüne kavuşmalarını engellemek konusunda kararlıdırlar. 1979 ortalarında hükümet kuzeyde büyük bir askeri güç bulundurmakta ve aynı zamanda bölgenin ekonomik ve toplumsal kalkınması için büyük kaynaklar seferber etmektedir.

Bağdat 11 tümenlik ordusunun beşini kuzey vilayetinde tuttuğu gibi 50 bin polis, sınır devriyeleri ve yedek tümen bulundurmaktadır. Gelecekte olarak Kürtlerin bulunduğu bölgelerde askeri denetim eksiksiz, özellikle Türk ve İran sınırları boyunca varlığını tepelerde ağır silahlı ordu garnizonları ve üsleri, kentlerde de askerler bulundurarak hissettirmektedir. İran ve Türkiye sınırları boyunca 20 kilometre eninde bir güvenlik şeridi oluşturulmuş ve bu şerit içinde kalan köyler tahrip edilerek köylüler kuzeyin daha az hassas olan bölgelerine zorla yerleştirilmiştir. Sınır bölgelerinden uzak alanlarda ve zor dağlık bölgeler dışında Iraklı varlığı daha gizlidir ve buralarda köy hayatı normal görünmektedir.

Irak 1979 baharında İran ve Türkiye'de artmakta olan Kürt hareketlerine ilişkin haberlerden sonra muhalefet hareketlerinin yeniden başlaması ihtimali ile gittikçe daha fazla endişelenmeye başladı. 1978 Kasım ayı boyunca Irak ve İran sınır bölgelerinin pasifikasyonu için ortak askeri operasyonlar yürüttüler. Bağdat'ın bölgede ortak silah sayısından duyduğu endişe, İran'ın sınırlarını denetleyemez oluşu ve Kürt ihtilalcilerin "sıcak takibi", İran sınırının uçaklarla geçilip İran köylerinin Haziran ayında bombalanmasına yol açtı.

Hükümet askeri güç kullanım tehdidini ve öteki baskıcı taktiklerini af ve cömert ekonomik yardım ile tarım reformu vaatleri ile birlikte kullanıyor. 1977 Aralığı'nda açıkça Kürtleri hedef alan bir eylem olarak hükümet dışardaki tüm siyasi sürgünlere af ilân etti. 1979 Mart'ında 1975 yılında İran'a kaçmış olan Kürtlerin bilinmeyen sayıda bir bölümüne geri dönme izni verildi. İç harpten sonra güneyde iskan edilmiş olan Kürtlerin büyük bir bölümüne eski köyleri olmamak koşuluyla, kuzeye geri dönme izni verildi. Geri dönenler yeni inşa edilmiş rezervasyonlarda küçük gruplar halinde yerleşmeye "teşvik" ediliyorlar. Kayıp Peşmergelerin aileleri ve sabotörlüklerinden şüphe edilenler, açıkça, güneyde iskan edildikleri yerlerde ve İran'da sürgünde tutuluyorlar.

Devlet aynı zamanda kuzeyde büyük bir yatırım faaliyetine girmiştir. Mart sonunda Süleymaniye ve Erbil'e Saddam Hüseyin'in yaptığı bir geziden sonra hükümet 1979 kalkınma bütçesinin yüzde 30'undan fazlasını bir başka deyişle 3 milyar dolardan fazla bir miktarı, kuzeyin üç vilayetindeki programlar için harcayacağını duyurdu.

Bu paranın büyük bir bölümü, yüzde 30'u sivil kullanım kadar askeri operasyonlar için de gerekli olan ulaştırma ve iletişim ağını geliştirilmesi için kullanılacak. Eğitim, sadece yüzde 5 ile, en küçük payı aldı. Bağdat aynı zamanda bölge turizmini teşvik etmekte ve büyük dinlenme tesisleri inşa etmektedir. Bu yolla, sonunda, Kürt ekonomik çıkarlarını turizme bağlayıp sürekli düzen tesis etmeyi ummaktadır.

Bağdat geçen birkaç yıldır Barzani ve Talabani temsilcileri ile bağlantı kurup bir uzlaşma için çalışmaktadır. Bununla birlikte Kürt talepleri hükümet için kabul edilebilir değildir. Bu talepler arasında, genellikle, Kerük ve petrol alanlarını içeren genişletilmiş bir özerklik olan, özerk bölgeden tüm hükümet kuvvetlerinin çekilmesi ve güvenlik görevlerinin Peşmerge tarafından üstlenilmesi ve seçilmiş temsilcilerce doldurulmak üzere tüm yürütme ve yasama görevlerine hükümet tarafından atanmış Kürt üyelerin işten alınması talepleri bulunmaktadır.

Kürt milliyetçileri Kürt okullardaki dil eğitimi dışında tüm eğitimin yüzde 40'ının Arapça olması yönündeki geçen yıl hükümet tarafından alınan karardan rahatsızlık duymaktalar. Bağdat'ın bu kararın gerekçesini dengeli bir eğitimin sağlanması olarak duyurmasına karşın Kürt milliyetçileri bu girişimi Bağdat'ın Kürt yurdunu Araplaştırmak yönündeki yeni bir çabası olarak görüyorlar.

1979 başında gerilla faaliyetlerinde bir artış görünmesine ve 1979 ortalarında hemen her gün Irak devriyeleri ile Kürt gerillaları arasında küçük çatışmalara rastlanmasına karşın muhalefet hareketinde büyük bir artış yoktur. Bununla birlikte gerilla faaliyetlerinin sürüyor olagelmesi hükümetin dış istismar konusundaki korkularını güçlendirmektedir. Kürt gerillaları münferit ordu birliklerine karşı vur-kaç operasyonları yürütmektedirler fakat gerek değişik Kürt grupları arası çatışmalar ve ikmal hatlarının açık tutulmasında zorluklar gerekse yoğun Kürt baskısı hükümet kuvvetlerine sonuç getirici büyük saldırılar düzenlemesine engel oluşturmaktadır. Kürtlerin İran'da sahip oldukları hareket serbestisi ve İran askeri garnizonlarından ele geçirilen büyük cephane stoğu Bağdat için gelecekte bir tehdit unsuru oluşturabilir.

**Kürt Örgütler ve Liderler:** 1979 ortalarında Irak'taki Kürt milliyetçi hareketi liderlerinin sürgünde olması, kendi aralarında bölünmüşlükleri ve örgütlenmelerinin hemen tamamıyla yok olması nedeniyle bir dağınıklık içindeydi. Liderlerinin aralarındaki ayrılıkları yamalayıp Irak Hükümetine karşı birleşik bir cephe oluşturma çabaları başarısızlığa uğradı. Tam tersine, Barzani ailesine bağlı kesimler Celal Talabani'ye bağlı olanlar birbirini Bağdat ya da Tahran ile gizli antlaşmalar imzalayıp bir ötekini ortadan kaldırmayı amaçlamakla suçlamaktadırlar.

İran'daki olayların ve Molla Mustafa Barzani'nin ölümünün de çatışan Kürt kesimleri arasındaki ilişkilerin düzelmesi konusunda fazla bir etkisi olmamıştır. Barzani bir ölçüde iç savaşın kaybından ve ABD, İsrail ve İran istihbarat örgütlerinin yardımları konusunda açıklamalar sonucu somutlu tutulmaktadır. 1975'ten beri Birleşik Devletler'de sürgünde bulun-

ması nodeniyle eski peşmerge savaşçıları ve KDP ile ilişkileri asgariye inmiş durumdaydı. 1979'daki ölümünden önce anlaşıldığı kadarıyla Kürtlerin fazla seçenekleri kalmadığını ve talep düzeylerinin düşürülmesi gerektiğini düşünmeye başlamıştı.

Barzani'nin yerine göz dikmiş pek çok rakip vardır. Oğulları Mesud ve İdris KDP'den geriyeye kalan ile İran ve Avrupa'daki sürgünlerin liderleri olduklarını iddia etmektedirler. KDP'nin geçici yönetiminin üyelerinden biri olan küçük oğul Mesud, bildirildiğine göre bir zamanlar Irak Hükümeti ile uzlaşma taraftarı olmuştur. Mesud Barzani taraftarlarının askeri kanadının komutasında bulunduğu ve sık sık Suriye, Irak ve İran arasında dolaştığı, İdris'in ise Tahran'da siyasi görüşmeler yapmakta olduğu anlaşılmaktadır. Her iki kardeş de desteklerinin temeli olarak aşiret bağlarına güvenmektedir.

Irak Kürtlerinin liderliği için çekişen ikinci önemli bir aday da bir zamanlar KDP üyesi olan ve Molla Mustafa'nın yaşam boyu rakibi olan Celal Talabani'dir. Irak-Suriye görüşmeleri başlayıncaya kadar Talabani Şam'da oturuyordu ve yıllar boyunca Irak'a düzenlediği baskınlar için Suriye, Libya ve iddia edildiğine göre Sovyet yardımı almaktaydı. Barzanilerle 46 yaşındaki Talabani arasındaki ayrılıklar ideolojik olmaktan çok taktik düzeydedir. Barzanilerin şu günlerdeki Batı yanlısı görüntüsü nedeniyle Talabani solcu bir imaj vermektedir ama bu tür etiketler Kürtler konusunda çok anlamlı değildir. Terörizmi benimseyen Talabani, Filistin liderlerinden reddiyeci lider George Habbaş ile ilişki içindedir ve muhtemelen 1977 sonlarında Kuzey Irak'ta Fransız ve Polonyalı işçilerin kaçırılması ve 1977'de Bağdat yanlısı Kürt liderlerine düzenlenen suikastlerden sorumludur. Irak içişleri Bakanı ve Devrim Komuta Konseyi üyesi İzzet İbrahim Eldurzi'nin Süleymaniye'de 1979 Haziranı'nda öldürülmesi girişiminin arkasında da Talabani yandaşlarının olduğu düşünülmektedir.

Talabani ve Barzaniler ortak Irak düşmanına karşı savaşta birliklerini birleştirmek konusunda birçok kez uğraşmış olmakla birlikte bu çabaların tümü başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Mart 1977'de Talabani ve Mesud Barzani güçlerini birleştirmeyi taahhüt eden bir antlaşma imzalandılar. Suriye tarafından kotarılan ve Barzanilerin tereddüt ederek katıldıkları antlaşma uygulamaya konmadı. Barzaniler Talabani'nin özellikle kent terörü tutkusuna karşı çıkıyorlardı. Altı ay geçmeden iki kesim tekrar birbiriyle savaşıyorlardı.

Iraklı Kürtlerin liderliği peşinde olan bir üçüncü aday da son birkaç aydır sivrilmiş Mahmut Abdürrahmandır ve Kürt muhaliflerin liderliği peşinde olduğu görünümünü vermektedir. Sami adıyla tanınan Abdürrahman 1950'lerde Irak Komünist Partisi üyesiydi fakat 1960'larda KDP'nin

etkili bir üyesi oldu. Anlaşıldığı kadarıyla Molla Mustafa'nın güvenini kazanmıştı ve Barzani'yi hem Irak Hükümeti hem de Celal Talabani ile yapılan görüşmelerde temsil ediyordu. Abdürrahman 1970 Ateşkes Antlaşmasından sonra Irak Hükümetinde Barzani taraftarı olarak yer alan beş bakandan birisiydi ve 1974'te yeniden savaş başlayıncaya kadar Kuzey Bölgesi Bakanı olarak kaldı. KDP'ye sadık küçük bir grup olan Geçici Komuta'nın başında olduğu bilinmektedir.

1979 ortalarında Kürt muhalif güçlerin sayısal büyüklüğü konusunda pek fazla bir bilgi yoktur. Talabani'nin 2 ile 3 bin arasında silahlı taraftarı bulunabilir, Barzaniler ise muhtemelen abartmalı bir biçimde 10 bin kişilik silahlı destekçileri bulunduğunu ileri sürmektedir. Abdürrahman'ın 500 ile bin arasında bir sayıdan fazla taraftarı olduğu sanılmaktadır. Kesimler arasında Barzani güçleri en etkili olarak görülmekle birlikte Talabani 1979 başlarında İran ve Irak'ta gittikçe daha aktif olmaktadır. Tüm grupların yeterli silah olsaydı daha binlerce gönüllüyü silah altına alabilecekleri ileri sürülmektedir.

#### *Türkiye*

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Kürtlerin Atatürk'ün modernleştirme ve merkezileştirme reformlarına karşı tepkilerini tüm hükümet muhalifi eylemleri acımasızca bastırılarak yanıt verdi ve Kürt kültürü ve milliyetçiliğinin tüm ifade biçimlerini, başarısız da olsa, ortadan kaldırmaya çalıştı. 1940'ların sonlarında çok partili demokrasinin gelişmesiyle birlikte hükümet bu kez Kürt azınlığı tatmin etmeyi amaçlayan bir politika benimsedi. O zamandan beri özellikle zengin toprak ağaları ve dini liderler başta olmak üzere Kürt önde gelenleri yönetim kadroları arasına çekilmiştir. 1970'lerin başlarında bir geçiş hükümetini yönetmiş bulunan Ferit Melen, Ecevit'in yakın danışmanlarından olan Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin ve ana muhalefet partisi Adalet Partisi'nde yakın zamanlara kadar ikinci adam konumundaki Kamran İnan Kürttürler. 1979 ortalarında mecliste bağımsız Bayındırlık Bakanı Şerafettin Elçi tarafından yönlendirilen 35 Kürt milletvekili bulunmaktaydı; bu grup genel olarak Başbakan Bülent Ecevit'i desteklemektedir.

İran'daki Kürt ayrılıkçı duygularının yeniden ortaya çıkması ve Irak'taki kesintisiz Kürt hareketleri Türk liderlerinin Türkiye'deki Kürtlerin de aynı biçimde hareket edebilecekleri yönündeki korkularını canlandırmıştır. Ülke derinleşen ekonomik bunalım, iç güvenlik sorunları ile meşgulken sınırlı bir Kürt huzursuzluğu bile Ecevit Hükümeti ve Türkiye'nin demokratik kurumları için bir sınav oluşturacaktır.

**Hükümet Politikaları ve Eğilimleri:** Kürt sorunu konusunda Ankara'nın endişelerini bir dizi gelişme ortaya koymaktadır:

-Doğu ve güney doğudaki ordu ve jandarma birlikleri arttırılmıştır.

-Başbakan Ecevit özel bir görüşmede Kürt olayları ve dış destek olasılığı konusunda artan endişelerini dile getirmiştir.

-Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin Nisan'da Kürt sorununu görüşmek üzere Irak'a gittiler. Kürt kıpırdanmaları nedeniyle gittikçe daha çok zaman yitiren Irak, eğer Ankara silahlı Irak çetelerinin sınırın Türkiye tarafını sığınma alanı olarak kullanılmasını engellemeye çalışırsa Türkiye'ye petrol satışlarında kredi kolaylıkları sağlamayı önerdi.

Bu duyarlılık Türkiyeli Kürtlerle komşu ülkelerdeki Kürtler arasındaki silah kaçakçılığı nedeniyle artmış olmakla birlikte, sorun, öncelikle geçmişte sık sık devletin bütünlüğünü tehdit etmiş olan Kürt azınlıkla olan çatışmalar tarihçesinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda Kürtlerin sunduğu gerçek tehlike Türklerin endişelerinin boyutları ile karşılaştırılmaz.

Ankara'nın Kürtlerin bağlılıklarını sağlama çabaları Kürt bölgesinde girilebilecek mukabil kalkınma çabaları olarak yansımamaktadır. Veriler eksik olmakla birlikte bir Türk yayını, Doğu vilayetlerinin devlet yatırımlarının sadece yüzde onunu ve tüm ticari yatırımların ise yüzde ikisini aldığını göstermektedir. Hastane ve eğitim kuruluşları biçimindeki kamu hizmetleri ise sadece büyük kentlerde ve çok düşük düzeyde kalmıştır. İşsizlik oranı ülke geneli olan yüzde 20'nin üzerinde, Kürtler arasında Türkçe okur-yazarlık oranı ise yüzde 20'nin altındadır. Elektrik, musluk suyu ve kullanılabilir yol gibi olanaklar köylerin yarısından fazlasına ulaşmamıştır. Bu ihmal bir ölçüde Kürt bölgesinin uzak ve ulaşımı güç coğrafi yapısından kaynaklansa da Türk ve Kürtler arasındaki düşmanlığın etkisi de yadsınamaz. Eğitimlerinden sonra Türkler "dost olmayan" bu kırsal topraklarda görev almaya yanaşmamaktadırlar. Türk Hükümetinin varlığının en göze batan unsuru olan ordu çoğu kez Kürtler tarafından bir "sömürge" ordusu olarak algılanmıştır.

Hassas Kürt sorununun açık ve resmi tartışması üzerindeki tabu son yıllarda aşınmıştır. Gazeteler, belki de İran'daki olayların zoruyla, Kürt varlığını kabul etmekte daha az mütereddit davranmakta ve onların yaşam koşullarını tartışmaktadırlar. Geçen yıl Nisan ayında Kürt ayrılıkçılığı konusunda kamunun duyarlılığının zirvesinde altı bakan, görülmemiş bir biçimde, Bayındırlık Bakanı Şerafettin Elçi'yi komünist sempatanlığı ile ve Bakanlığını Kürtlerle doldurmakla suçlamışlardı. Elçi bir muhabir ile hararetle bir tartışma sırasında kendisinin bir Kürt olduğunu ilân ede-

rek kamuoyunu sarsmıştı. Basının iddialarına karşılık verirken Elçi Türkiye'de Kürtlerin bulunduğunu kabul etmenin bölücülük yapmak olmadığı konusunda ısrarlı olmuştur.

**Kürt Ayrılıkçılığın Sürekliliği:** Kürtlerin ayrı bir kimlik duygularında hükümetin onları tatmin etme yada bastırma çabaları sonucu belirgin bir eksilme olmamıştır. Kürtçe yoğunlaşmış ve gizli basılan Kürtçe yayınlar el altından temin edilebilir hale gelmiştir. Gelişimin ve modernleşmenin büyük ölçüde geleneksel olan toplumsal yapıyı ve dolayısıyla kendi konumlarını sarsacağından korkan Kürt liderler, çoğunlukla Ankara'nın bölgeye yardım çabalarına karşı düşmanca yaklaşmışlardır. Kürt önde gelenleri, söylendiğine göre, yerel olaylara karışılmaması vaatlerine karşılık taraftarlarının oylarını destekledikleri politikacılar yönünde kotarabilmektedir. Bununla birlikte kentleşme gelişmekte ve bir ölçüde geleneksel liderlerin etkisi zayıflamaktadır. Kürt milliyetçi duyguları bugünlerde, çoğu eğitim görmüş olan kentsel politize Kürt gençleri arasında en güçlü biçimde görülmektedir.

Geçmiş birkaç yıl boyunca Kürt özerkliğini ve bağımsızlığını teşvik için gizli kurtuluş grupları oluştu. Bu grupların oluşması kabaca, 1960'ların sonlarına doğru Türk radikal sol öğrenci gruplarının oluşması ile paralel olmuştur. Bu radikaller kendi programları içinde daha geniş Kürt özerklik taleplerine yer vermişler ve Kürtler kendi derneklerini oluşturuncaya kadar bu türden örgütlerde göze batmışlardır. 1972'de hükümet kuvvetlerince öldürülen ve Türk solunun başta gelen şehidi Mahir Çayan da bir Kürttü. Açık Kürt örgütler hâlâ yasak olduğu için açık radikal gruplar adlarındaki etnik etkilere yer vermemekte ve Devrimci Demokrat Kültür Dernekleri ve Devrimci Halkın Kurtuluşu Derneği gibi adlar almaktadır. Bu örgütler ısrarla asil toplumsal gelişme ve uzun süredir inkar edilen Kürt kültürel haklarının Türkler tarafından tanınmasından başka amaçları olmadığını belirtiyorlar. Yeraltı gruplar ise sol ve milliyetçi karışımı bir söylem ile özerklik ya da bağımsızlık propagandası yapmaktadır. Bu gizli örgütlerin içinde başta gelen ikisi KAWA (İranlı bir Kürt destan kahramanının adı) ve KUK'tur (Kürt Ulusal Kurtuluşu). Kuşkusuz açık ve gizli örgütler bir ölçüde etkileşim içindedir ve bunun da ötesinde aşırı sol Türk örgütler ile işbirliği içinde olduklarına ilişkin de ipuçları vardır.

Kürt milliyetçiliğinin önde gelen örgütleri Türk solunu da etkisizleştiren fraksiyonculuktan etkilenerek zayıflamaktadır. Kültür derneklerinin üye sayısı azdır ve yeraltı gruplar da, safları kentli genç Kürtlerce doldurulmuş olmakla birlikte, Doğu'nun büyük kentlerinde bile desteklenme-



mektedir. Bu durum, muhtemelen genç ve eğitimli Kürtlerle daha muhafazakar ve geleneklerine bağlı çoğunluk arasındaki nesil ve kültür farkından kaynaklanmaktadır. Bunun da ötesinde eylemci gruplar kendi aralarında öteki Türk radikal gruplardan ayrı kalıp bağımsızlık için mi yoksa sonunda bir Türk proletaryasıyla işbirliği halinde onun "kapitalizmle olan savaşı" için mi çalışacakları konusunda uzun yıllar tartışılar.

Türkiye'deki ve Türkiye dışındaki Kürtler arası ilişkiler konusunda bilgilerin az olmasına karşın Türkiye Kürtleri İran ve Irak'taki komşu Kürtlerle siyasi işbirliği konusunda fazla yatkın olmamışlardır. Aşiret bağları etnik bağlardan daha önemli görünmektedir. Sözgelimi, Irak'ta Barzani ve Talabani kesimlerine, Türk sınırı boyunca çatışmaları sırasında, bazı Türkiye Kürtleri destek olurken bazıları karşı çıkmıştır. Bu işbirliği eksikliğini kısmen dil farklılıkları açıklayabilir. Tüm Kürtlerin hemen yarısı Kurmanci lehçesini kullanırken Türkiye'de Kürtlerin yalnız Hakkarî vilayetinde oturanları bu lehçeyi kullanır.

#### *Suriye*

Suriye hükümeti ile Kürt azınlık arasındaki ilişkiler Irak ve İran hükümetleri ile bu ülkelerdeki Kürtler arasındaki ilişkileri tanımlayan düşmanlık ve çatışma biçiminde olmamıştır. Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlığını 1946 yılında vermesinden beri Kürtleri içeren pek az ciddi hükümet karşıtı eylem olmuştur. Gene de Suriye yöneticileri başka yerlerdeki Kürt hareketlerinin Suriye'ye de sıçrayacağından korkmuşlardır. Sözgelimi Irak'taki başlıca Kürt eylemleri sırasında Şam, ülkesindeki Kürtleri yakından denetlemiştir. Ayrıca, zaman zaman Kürt milliyetçi liderler hükümetin komünistlere karşı girişimleri sırasında tutuklanmışlardır. Hükümetin Kürtlerin komünist eylemlere karıştıkları konusundaki duyarlılığı, Sovyet yanlısı yasal Suriye Komünist Partisi'nin (SCP) kurucusu Halit Bektaş'ın bir Kürt olması ve SCP'nin uzun yıllar Kürt azınlık içinde yoğun örgütlenmesi nedeniyle, bütünüyle temelsiz değildir.

Yakın tarihlerde Kürt azınlık Suriye politikasına görece yoğun bir biçimde katıldı. Bazı en tanınmış Suriyeli liderler, Hüsnü Elzaim ve Abid Elşişkalı gibi iki devlet başkanı da dahil olmak üzere, Kürttür. Kendisi de Alevi azınlıktan olan Başkan Esad zamanında Suriye'deki çoğu azınlığın durumu oldukça iyi olmuştur.

Çoğu Suriyeli Kürt merkezi otoriteye güvenmemektedir ve aşiretleri olan bağlılıkları muhtemelen Suriye devletine ya da Kürt ulusuna olan bağlılıklarından daha güçlüdür. Bununla birlikte Suriye'deki göreceli barışçıl yaşamları ve yavaş fakat sürekli asimilasyonları Suriye'de otoriteye duydukları güvensizliği azaltmaktadır. Ayrıca Şam, kuzeydoğudaki Kürt

etkinliğini kırmak üzere bu bölgeye Arap göçünü teşvik etmiştir. Bununla birlikte son iki yıldır Kuzey Suriye'ye Irak'tan Kürtler göç etmektedir. Bu Kürtler, uzun yıllardır Suriye'de yaşayanlarına kıyasla daha az asimile olmuşlardır.

Suriye'de örgütlü bir Kürt ayrılıkçılık hareketinin varlığına ilişkin bir işaret yoktur. KDP Suriye'de uzun yıllardır yasaktır. Bir kaynak 1979 başlarında Irak'tan gelen Kürtler nedeniyle kuzeydoğudaki Kürt-Arap tansiyonunun yükselmekte olduğunu bildirmiş olmasına karşın sorunun ciddi boyut kazandığına ilişkin bir gösterge yoktur. Suriye'de Kürt milliyetçiliğini hedefleyen yerel Kürt partisi ya da tanınmış Kürt lider yoktur.

1978 Ekim'indeki Suriye-Irak uzlaşmasından önce Suriye-Irak'ta Celal Talabani tarafından yönetilen Kürtlere destek sağlamaktaydı. Talabani silah ve taraftarları için Kuzeydoğu Suriye'deki üslerde eğitim almaktaydı. 1978 sonlarındaki Suriye ve Irak arasında Ortak Ulusal Eylem için Tüzük'ün kabulünden sonra Suriye Talabani'yi desteklemeyi durdurdu ve kendisini de Suriye'den sürdü. Eğer ilişkilerini yeniden canlandırmak isteyecek olursa Suriyeliler muhtemelen Celal Talabani'ye ulaşabilirler, fakat şu anda Irak, Türkiye ya da İran'daki Kürt muhaliflere destek sağlamakta olduğuna ilişkin hiçbir kayıt yoktur. Aynı biçimde Suriyeli Kürtlerin de hükümetten bağımsız olarak bu ülkelerdeki hareketlere yardım ettiklerinin de işareti yoktur.

#### *SSCB*

**Komşu ülkelerdeki Kürtlere Yönelik Politika ve Eğilimler:** Sovyetler'in kendi Kürtlerini kullanabilme olanağı İran, Türkiye ve Irak'taki hükümetler için sürekli bir endişe kaynağı olmuştu. Sovyetler, kuşkusuz, komşu ülkelerdeki Kürtleri kullanarak özellikle anti-Sovyet bir konum içinde olan hükümetleri sıkıştırmak gibi amaçlarını bölgede gerçekleştirmek isteyecektir. Bununla birlikte Sovyetler'in öteki ülkelerdeki Kürt azınlıkları doğrudan destekleme eğilimleri, sözkonusu ülkeleri fazla itip ikili ilişkilerinde ciddi hasarlar yaratmak istememelerinden dolayı, güdük kalmaktadır. Buna karşın üçüncü taraflar yoluyla Kürt azınlıklara cephane gönderilmesi, Sovyetler için çok cazip gerçek bir seçenektir.

İran'da Sovyetler ülkedeki ekonomik varlıklarını sürdürürebilmek, hükümetin ABD karşıtı politikalarının devamını teşvik etmek ve özellikle Sovyet yanlısı başta olmak üzere, solcu unsurların ezilmesini engellemek amacıyla Humeyni yandaşı rejimle ilişkilerini geliştirme yollarını aradı. Aynı zamanda daha Sovyet yanlısı bir rejimin oluşmasını da sağlamak isteyeceklendir. Hükümeti zayıflatmak ve solcu gelişimleri güçlendirmek amacıyla güttükleri uzun vadeli bir planın parçası olarak Tudeh Parti-

si'nin tüm solcu partilerden oluşan birleşik bir cephe oluşturma ve Humeyni safalarına sızma çabalarını desteklediler. Bu bağlamda KDP Genel Sekreteri Kasemlo'nun Tudeh'le uzun bir geçmişe dayanan ilişkilerini hatırlamak gerekir. Musaddık zamanında bir Tudeh militanı olan Kasemlo sürgündeki günlerinde de parti çalışmalarına aktif olarak katıldı.

Bugünkü rejimin durumu kontrol altına alamaması durumunda daha Sovyet yanlısı bir hükümeti işbaşına gelmiş görmek isteyecekleri için Sovyetler'in, rejimin düzenini sağlamalarının engellenmesinde çıkarları vardır. Bu nedenle Kürtlerinki de dahil olmak üzere İran azınlıklarının karışıklık çıkartma faaliyetleri Sovyet çıkarlarını desteklemektedir.

Yakın zamanlarda Sovyetler'in İran'da Kürt hareketine bulaşmamış olmaları muhtemelen hükümetin Kürtler üzerindeki kontrollerinin tam olduğu ve ortalığı karıştırma girişimlerinin Şahı karşıya alacağı yönündeki Sovyet varsayımlarını yansıtmaktadır. Son birkaç aydaki İran Kürtleri arasında görülen kıpırdanmalar, İran Hükümetinin sınır bölgelerinde kontrolünün çökmesiyle birleşince, Sovyetler'in daha faal bir konum almaları olasıdır.

Baküdeki İran'ın Ulusal Sesi adlı gizli radyo kanalıyla Sovyetler İran topraklarında otonomi yönündeki Kürt talepleri için desteklerini duyurmaktadırlar. (1) Bir kaynağa göre Sovyetler aynı zamanda Tudeh Partisi'yle Irak Komünist Partisi ve Talabani fraksiyonu arasında ilişkileri teşvik etmektedir. Aynı kaynak Tudeh'in Talabani'nin merkezi yönetime karşı gerilla savaşıma katılmayı teklif ettiğini ve bunun bugüne kadar Talabani tarafından tasvip görmediğini fakat Tudeh liderlerinin Talabani'nin komünist olmamakla birlikte sırf pragmatik nedenlerle sonunda bu teklifi kabul edebileceklerini de bildirdi.

Sovyetler'in İran'daki Kürtlere doğrudan maddi yardım yaptığı konusunda doğrulanmamış iddialar olmakla birlikte bugüne kadar bunun tatmin edici bir kanıtına rastlanmamıştır. Bu kanıtın bulunmaması gene de Sovyetlerin hareketi maddi olarak desteklemedikleri anlamına gelmez, çünkü etnik sınır bölgelerinde bu türden bilgiyi toplamanın zorluğu ortadadır. Bununla birlikte Sovyetler'in büyük çaplı bir destek faaliyeti içinde olduklarını düşünmek bu türden yardımın farkedilmesinin merkezi hükümet ile ilişkilerini çok olumsuz etkileyeceği nedeniyle, gerçekçi değildir. Aynı zamanda Sovyet silahlarının üçüncü taraflar kanalıyla Kürtlere ulaştırılmasından da şikayetçi olmazlar. Böylece hem doğrudan karıştıklarını inkar edip hem de İran'da düzeni zayıflatıcı girişimlerini dolaylı olarak sürdürme olanağına kavuşabilirler.

Irak'taki Kürt hareketinin Sovyetlerce desteklenmesi Sovyetlerin Bağdat Hükümeti ile flörtlerinin başarısıyla ters orantılı olmuştur. 1960'ların

başında Moskova Irak'ta bir Kürt özerkliği hararetle destekledi. 1970'lerde Baas rejimiyle yakın bağlar kurmakta olan Sovyetler Baasçılarla Kürtlerin arasını bulmaya çalıştılar. Kürtlerle Baasçı rejim arasındaki görüşmelerin 1974 yılında kesilmesi ve çarpışmaların yeniden başlaması üzerine Sovyetler tüm desteklerini Baas Hükümetine vermeye başladılar. Bu karar SSCB'nin Ortadoğu'daki genel konumunun bozulmaya başladığı bir zamanda verildi: Mısır Birleşik Devletler'e yönelmişti ve Irak'ta dahil olmak üzere öteki Arap ülkeleri de ekonomik ilişkilerinde Batı ile yakınlaşmaktadırlar. Irak'ın dostluğunu kaybetmemek ve döviz karşılığı silah satışlarını sürdürebilmek endişesiyle hareket etmekte olan Sovyetler için bu kararı almak zor olmadı.

1975 Mart'ında imzalanan ve Irak'taki Kürt savaşını fiilen sona erdiren Cezayir Antlaşmasından sonra karşılıklı kârlı silah alış-veriş ilişkileri sürmekle birlikte Sovyet-Irak ilişkileri düzenli bir biçimde kötüleşmiştir. Sovyetler Irak'ın İran ve Suudi Arabistan ile gelişen ilişkilerinden rahatsız olmuşlar ve Irak'ın silahları için olduğu kadar askerlik dışı teknoloji için de Batı'ya dönmelerine üzölmüşlerdir. Bunun da ötesinde Baas Hükümetinin Irak Komünist Partisi'ni dikkate almaması ya da onu ezmesinden dolayı kendilerini çaresiz hissetmişlerdir. Artan memnuniyetsizlikleri, gelen bilgilere göre, 1978 ortalarında Talabani Sovyet desteği talep ettiği zaman bu fikre yatkın olmuşlardır.

Bir kaynak Talabani'nin 1978 ortalarında Sovyet desteği aramasının nedeni olarak kendisini desteklemekte olan Suriye'nin Irak ile ilişkilerini iyileştirme amacıyla bu desteği kesmesini göstermektedir. Aynı kaynak, sonunda hem Sovyetler'in hem de Suriye'nin Talabani'ye yardım ettiğini ve onu kuzeybatı Irak'taki öteki Kürt gruplarla uzlaşmaya teşvik ettiğini de bildirmiştir. Daha başka kaynaklar da Sovyetler'in Talabani'nin 1978'deki çabalarından memnun olduklarını ve Irak Komünist Partisi'nin Baasçı rejimi devirmek için ülkedeki Kürt unsurlarla ilişkiye geçmesini istediklerini bildirmiştir. Bununla birlikte Sovyetler'in bu yönde gerçekten yardım sağladığını gösteren kanıt yoktur.

Sovyetler'in Talabani'yi desteklemekte olduklarına ilişkin raporlar doğrulanmamakla birlikte Irak liderleri anlaşıldığı kadarıyla gene de bu raporlara inanıyorlar. 1979 Haziranı'ndaki bir görüşme sırasında Saddam Hüseyin Talabani taraftarlarının bölgede karışıklık yaratmak amacıyla "komşu bir ülkeyi" (Suriye) kullanmaya uğraşan SSCB'nin kontrolünde olduğundan duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. Onun bu ifadesi 1977 sonlarında dile getirdiği Sovyetler'in Kürt olayıyla ilgili görünmedikleri görüşü ile çelişmektedir. Bu yöndeki Irak algılaması kuşkusuz Irak'ın artan anti-Sovyet tavrı ve Irak Komünist Partisi'ne karşı uyguladığı baskıya

katkıda bulunmaktadır.

1978 ortalarından beri Irak'taki Kürt unsurlarla Sovyetler arasında bir ilişki olduğuna ilişkin bir bilgi yoktur. Bu, Kürt hareketinin odak noktasının yeni olanaklar sunan İran'a kaymış olmasıyla ilgili olabilir. Bu, aynı zamanda Irak ile ilişkilerinde gerçekleşmiş tahribata karşı Sovyet duyarlılığından ve daha da kötüleşme istememelerinden ve Irak komünistlerinin daha fazla baskıya maruz kalmalarını arzulamamalarından da kaynaklanıyor olabilir.

Türkiye'de Kürt hareketi ile Sovyetler'in doğrudan ilgileri Ankara ile iyi ilişkilerini bozmak istememeleri nedeniyle sınırlıdır. Yılın başında Kürt şii davasının bir temsilcisinin destek arama çabaları Sovyet ve Bulgar Elçilikleri tarafından geri çevrilmiştir. Sovyet Elçiliğinin bir görevlisi kendisine Türkiye ile ticaretini artırma olarak belirledikleri önceliklerini sarsmak istemediklerini ve Türk solunu da Sovyet yanlısı bir çizgi etrafında toplamak istediklerini söylemiş.

Bununla birlikte Türk Hükümeti memurları Sovyetler'in Kürt muhaliflere silah, askeri eğitim ve mali yardım sağladığına inanmaktadır. Sovyet yapısı silahların Türkiye'nin doğusunda ele geçirildiğini ve bunların Suriye, İran ve SSCB sınırlarından Türkiye'ye girdiğini öne sürmektedirler. SSCB'den Türkiye'ye farkedilmeden geçmek oldukça kolaydır. 1979 başlarında Türk istihbaratı bir Kürt aşiret reisinin SSCB'de yeraltı çalışma konularında eğitim gördüğünü ve İran yolu ile Türkiye'ye gizlice girmeyi planladığını öğrenmiştir.

Güvenilir kanıtlar olmadığı için Moskova'nın Türkiye Kürtlerine doğrudan destek sağladığını doğrulayamıyoruz. Gene de Moskova ilerde uğraşacağı herhangi bir siyasi grubu ürkütme istemeyecektir. Ankara'daki bir Sovyet askeri ateşe ABD'li meslektaşına Kürtlerin bağımsızlık yerine "eşitlik ve yerel özerklik" peşinde olduklarını ve SSCB'nin de Kürt hareketine "manevi" desteğini vermekten geri durmayacağını söyledi.

**Sovyetler Birliği'ndeki Kürtlere Yönelik Politika:** Tahminen 100 bin, bir başka deyişle toplam Kürt nüfusunun yüzde 5'inden oluştuğu tahmin edilen SSCB'deki az sayıdaki Kürt nedeniyle Sovyetler Kürt sorununa ilgi duymak durumunda olduklarını ileri sürebilmektedir. Sovyet Kürtlerinin çoğunluğu Güney Kafkaslar'da dağınık topluluklar olarak yaşarlar ve özellikle kentlerde oturanları olmak üzere çoğu gittikçe bölgenin egemen kültürüne entegre olmaktadır.

Sovyet Kürtlerinin büyük bir çoğunluğu anadilleri olarak Kürtçeyi kullanmakla birlikte Rusça ve bölgenin öteki dilleri de yaygınlaşmaktadır. Örneğin, Azerbaycan'da yaşlı nesil Kürtçe konuşurken genç nesiller

sadece Azerice ya da Rusça konuşmaktadırlar. Kürtlerin en toplu yaşadıkları yerler Ermenistan'dadır ve böyle yerlerde Kürtler geleneksel yaşam biçimlerini sürdürdükleri gibi Kürt kültür gelenekleri güçlüdür.

Sovyet Kürtleri görece büyük bir sayıdaki kültür kurumundan yararlanırlar. Bu durum, Sovyet rejiminin Kürt azınlığa mustakbel bir dış politika aracı olarak verdiği önemi gösterir. Kürt köylerindeki okullarda Kürtçe öğretilmektedir. Ermenistan'ın başkenti Erivan'da yayımlanan Rêya Taz adında Kürtçe bir gazete ve Kürtçe bazı radyo programları vardır. Erivan'daki Kürt araştırma merkezi SSCB'de tektir ve Kürt dili ve kültürü üzerinde kurslar düzenler ve bazıları dışındaki Kürt topluluklarda da tanınan şair ve yazarların eserlerini ve çeşitli dergileri Kürtçe olarak yayımlar. Merkezinin başlıca amaçlarından biri Ortadoğu'nun diğer yerlerinde yaşayan Kürtlere sağlanmayan kültürel olanaklardan Sovyetler Birliği'ndeki Kürtlerin yararlanabildikleri biçimindeki Sovyet iddiasını desteklemektir.

Rejim dış ülkelerde Kürt milliyetçiliğini besleme politikasının içeride sorunlu Pan-Kürt duygularına yol açabileceği gibi bir endişe taşımak için ciddi bir nedene sahip değildir. Sovyetler Birliği'ndeki Kürtlerin sayısı azdır ve rejim daha kentleşmiş ve iyi eğitilmiş Ermeni çoğunluğa sınırlayıcı bir etki olarak bakmaktadır. Ermeniler Kürtlerin de rol oynadıkları Türk katliamını unutmaya benzemiyorlar ve Moskova da zaman zaman Ermenileri Kürt azınlığa karşı ayrılıkçı davranmamaları konusunda uyarmıştır.

### Olası Gelişmeler

Şah rejiminin çöküşü ve Kürtlerin İran'da çoğunlukta oldukları bölgenin büyük bir bölümünde yönetimi fiilen ele geçirmiş olmaları sadece İran'daki değil, aynı zamanda Türkiye ve Irak'taki Kürtler arasında da daha geniş özerklik yönündeki beklentileri yükseltmiştir. Kürtlerle yaşadıkları öteki ülkelerin yönetimleri arasındaki ilişkileri, bir ölçüde, İran'daki olayların gelişmeleri belirleyecektir. Tahran'daki merkezi hükümet pazarlık otoritesini yeniden kurabilirse bölgenin diğer hükümetleri ve Kürtleri arasındaki barışın sürekliliği şansı gelişecektir. Öte yandan Tahran güç kullanmak zorunda kalacak olursa, ortaya çıkan çatışma sınırları taşıyıp komşu ülkelerdeki Kürtleri de içine çekebilir.

İran'daki Kürtlerle Tahran'daki hükümet arasındaki ilişkiler büyük ölçüde şu anda oluşturulmakta olan anayasada azınlık hakları ve merkezi denetim arasındaki dengeyi iki tarafın nasıl yorumlayacaklarına bağlı olacaktır. Hükümet ve dini liderler azınlıklara ulusal kaynaşmayı tehdit

edebilecek genişlikte haklar tanımak istemiyorlar ama öte yandan da azınlıkları sakinleştirecek bir düzenlemeye ulaşmak da istiyorlar. Kürtler, kendi paylarına, İran'ın petrol zenginliğinden sağladıkları çıkarlardan olmak istemiyorlar; Aynı zamanda ele geçirdikleri fiili yönetimden de vazgeçmek istemiyorlar ve liderler de bireysel olarak Kürdistan'da siyasi etkinlik peşindeki rakipleri ile yarışmak hakkının tanınmasını istiyorlar.

Hükümetin kontrolünü Kürt bölgelere genişletmek çabası Temmuz sonlarında ciddi çatışmalara neden olmuşsa da yakın gelecekte devrim hükümeti ile Kürtler arasında topyekün bir savaş olasılığı yüksek değildir. Hükümetin orduyu yakın zamanda yeniden kurması ya da düzensiz birliklerini Kürt bölgelerde otoritesini yeniden yerleştirebileceği düzeye getirmesi olasılığı zayıftır. Öte yandan Kürt liderler de bölgede hâlâ süreklilik gösteren bazı merkezi hükümet organlarını temizlemek için büyük bir çabaya girişme hazırlığında görünmemektedirler. Bunun da ötesinde güçlü gelenekçiliğine karşın yerel nüfus yerleşim yerlerinde ve köylerde sınırlı bir silahlı mücadeleyi destekleyecek gibi değildir.

Kürtler aralarındaki bölünmeye karşın eğer isterlerse toprakları üzerinden İran'ın Avrupa ve SSCB ile yapacağı ticareti sürekli muhalefet eylemleri ile aksatabilirler. Kürtlerin merkezi denetime karşı direnmeleri, aşiretlerin işbirliğine gitmeye karar vermeleri ile daha ciddi boyutlara ulaşabilir. Bununla birlikte, Kürtler arasında uzun süredir varlığını sürdüren dini aşiret ve kişisel rekabet devrim ve şu anda sahip oldukları yerel otonomi nedeniyle sadece geçici bir süre için yatışmış görünmektedir. Bölünme çeşitli liderlerin merkezi hükümet ile olan yeni ilişkilerini sömürmeye uğraşmaları ile yeniden belirebilir, hatta artabilir. Kürtlerin karşı karşıya buldukları en büyük açıkları 1975'ten önce Şah tarafından Irak'taki Kürtlere sağlanan türden komşu hükümetlerden gelecek olan gizli ya da açık sürekli ve çaplı yardımın yokluğudur. Ne Irak, ne Türkiye, ne de SSCB böyle bir rol üstlenemezler; SSCB böyle bir desteği ancak Moskova kendi çıkarlarının en iyi biçimde Humeyni rejiminin devrilmesi ve yerine solcu bir hükümetin geçmesiyle sağlanabileceğine karar verirse sağlar.

Bugünkü dengesiz durum sürdükçe merkezi hükümet ve İran Kürtleri birbirlerinin faaliyetlerini gözlemeyi sürdürecektir. Aynı zamanda çeşitli Kürt kesimlerinin liderleri de birbirleri ile aşiretlerinin önderliği için mücadeleyi sürdürecektir. Küçük olaylar ya da yanlış hesaplar Kürt ve merkezi hükümet güçleri arasında, Humeyni yanlısı ve muhalif Kürtler arasında ya da rakip aşiretlerin taraftarları arasında bazıları ciddi olacak olan silahlı çatışmalara yol açabilir.

Türkiye'de hükümet Kürt azınlığın daha geniş özerk kazanımları elde

etme çabalarına sert biçimde karşı koyacaktır ama isteksizce de olsa Kürtlere kültürel miraslarını değerlendirme ödününü verebilir. Kürtler bölgede hükümetin büyük askeri ve emniyet gücü bulundurduğu ve istediği zaman kolaylıkla daha da artırabileceğinin farkındadır. Türkiye'deki Kürtlerin daha geniş özerklik hakları yönündeki isteklerinin önünde duran en büyük handikap ise çaresiz Kürt grupları birleştirebilecek güçlü bir liderin bulunmayışıdır. Çoğu önemli Kürt lider ya ürkütülerek ya da tatmin edilerek sessizleştirilirken Türkiye politikasında faal olan Kürt liderler de çok görüldüğü üzere birbirleri ile ters siyasi görüş sahibidirler.

Bununla birlikte Ankara Kürtleri Türk toplumu içinde eritemezse ayrılmakçı ve Pan-Kürt eğilimler varlıklarını sürdürecektir. İran'daki Kürtler daha geniş bir özerkliğe kavuşurlarsa ya da Ankara, Türkiye'nin aksayan ve sorunları artan ekonomi ve siyasetini toparlamakta başarısız kahrına Türkiye'yi Kürtler Ankara'yı tanımamaya teşvik edilebilirler.

Iraklı Kürtlerin Irak ordusuna karşı etkili bir biçimde direnabilmeleri Bağdat Hükümetinin dahili politik gücüne ve Kürtlerin İran ya da başka ülkelerden görecekları yardımın boyutlarına bağlıdır. 1979 ortasında Irak henüz İran'daki sorunlarından ya da güneydeki olan şii probleminden kuzeydeki kuvvetlerini başka bölgelere kaydırmasını gerektirecek kadar etkilenmiş görünmemektedir. Hükümet özerk bölgede üç vilayete tanıdığı göstermelik özerklik ötesi herhangi birşey vermek eğiliminde değildir.

Irak, Kürtlerin öngördüğü türden bir bölgencilik yer vermeyecek denli merkezi bir ekonomik ve siyasi yapıya sahiptir. Kürtlerin elde edebileceklerinin en iyisi mevcut yürütme ve yasama konseyleri aracılığıyla daha faal bir rol oynamak olabilir. Öteki azınlıklara tanınmayan hak ve ayrıcalıklar Kürtlere de tanınmayacaktır. Bununla birlikte, çoğu Kürt, hükümet tarafından tanımlandığı biçimiyle bir özerkliğe razıdır. Bu çoğunluk asimilasyon sorununa askeri bir çözümü istemekte ve Baas Hükümetinin yerine geçecek hükümetin Kürtlerin durumunu bugünkünden ne kadar daha iyileştireceğini bilmemektedir.

Suriye Hükümetinin Kürtlere ilerde de özerklik tanınmasının ihtimali çok küçüktür. Bu yönde zaten Kürtlerin de ciddi talepleri yoktur ve hükümet de azınlıklardan birine özel haklar tanınmasının ötekileri de, örneğin Dürzileri de, benzer haklar ister konuma getirebileceğini bildiği için, böyle gelişmelere yatkın değildir.

Sovyetler Birliği; İran, Türkiye ve Irak'la olan ilişkilerini zedelemek istemediği için Kürt azınlıkları doğrudan desteklemekten kaçınacaktır ama Moskova'nın bazı Kürt gruplarla ilişkilerini sürdürmesi ve onları üçüncü taraflar kanalıyla dolaylı olarak desteklemesi olasıdır. İran'da Kürtlere yapılan kısıtlı yardım düzensizliğin sürmesine ve belki de Sovyet yanlısı

Solcu bir rejimin kurulmasına yardımcı olur. Sovyetler'in ülkelerindeki Kürt kültür faaliyetlerini desteklemesi ve Kürtlerin özerklik konusunda "haklı" istekleri konusunda olumlu tavır almaları ilgili hükümetleri Sovyetler'in azınlık sorununu kullanarak rahatsız etme gücünü elinde tutmakta olduğu konusunda uyaracaktır.

#### **Ek: Bazı Biyografiler**

##### **Kâmran İnan (Türkiye)**

Senatör Kâmran İnan'ın Adalet Partisi'nin liderliği için Süleyman Demirel ile sürdürdüğü uzun mücadele 1979 Haziranı'nda politikadan çekildiğini ve Dışişleri Bakanlığı'nda büyük elçilik görevine geri döneceğini açıklamasıyla son buldu. 1973'te memleketi Bitlis'i parlamentoda temsil etme kararıyla diplomalı hizmetten ayrılmış ve 1975'ten 1977'ye kadar Senato Dışişleri Komisyonu Başkanlığını yüklenmiştir. İnan, Adalet Partisi'nde her zaman bağımsız ve görüşlerini ifadeden kaçınmayan muhafazakar bir üye olmuştur. Siyasetten ayrılma kararına neden olan olay partisinin kongresinde Demirel'in yerine geçme taahhüsünün büyük bir farkla mağlubiyete uğraması olmuştur. Kürt geçmişinin ve İsviçreli bir eşin ciddi siyasi engeller oluşturduğunu fark etmesi de bu kararı kolaylaştırmış olmalıdır.

##### **Hikmet Çetin (Türkiye)**

Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin'in politik kariyeri uzun zamandır dostu olan Başbakan Bülent Ecevit'in gibi hızlı bir gelişme göstermiştir. 1937'de Doğu'daki kentlerden Diyarbakır'da doğan Çetin gençliğinde Ankara'ya yerleşti ve Ankara Üniversitesi'nde İktisat öğrenimini tamamladı. Daha sonra Birleşik Devletler'e geldi ve 1965'te Williams College'dan gene iktisat dalında lisansüstü derece aldı. 1971'den 1977'ye kadar Devlet Planlama Teşkilatı'nda İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığı yaptı. 1977 yılında Ecevit tarafından siyasete çekilen Çetin kısa zamanda Başbakan'ın en yakın danışmanlarından oldu. Sosyalist ülkelerle ekonomik ilişkilerden ve hükümetin Kıbrıs politikasının eşgüdümünden sorumludur. Sessiz ve mütevazı fakat azimli bir kişiliğe sahip olan Çetin, Türkiye'nin çapraşık bürokratik yapısını büyük bir beceri ve bilgililikle yönetmesi ile tanınmıştır. Yumuşak kişiliği kendisine pek çok dost ve pek az da düşman kazandırmıştır.

##### **Barzani Ailesi (Irak)**

Barzani ailesi Irak'ta Kürt milliyetçi hareketinde Molla Mustafa'nın

Bağdat'a karşı 1930'daki ilk isyanından beri faal olmuşlardır. Molla Mustafa bunu izleyen 40 yıl boyunca Kürt politik yaşamında kilit bir role sahip olmuştur. İç harpteki yenilgiye ve uzun sürgün yıllarına karşın ölümlünde hâlâ Kürt bağımsızlık hareketinin sembolü olarak algılanmaktaydı. Ne oğulları ne de pek çok rakibi onun sahip olduğu karizma ve bölünmüş aşiretleri etkin ve saygın bir güç halinde birleştirme becerisine sahip değildir.

Barzani, Kürdistan Demokrat Partisi'nin (KDP) başında bulunmasına karşın sağladığı desteği aşiretler arası her çatışmadan sonra yeniden pekişen geleneksel aşiret bağlılıklarına borçludur. Genellikle Bağdat'la peşpeşe çatışmalarda uygulanacak taktik konusunda aşiretler arasında ve KDP içinde çıkan sert tartışmalar hep Kürt hareketinin birleşikliği ve Barzani'nin güç temelini aşınması için bir tehdit oluşturdu. Daha sonraki yıllar onun feodal yönetim biçimi konusunda eleştiriler almasına karşın o her zaman liderliğine karşı iç tehdidi altetmesini bilmiştir. Siyasi ve askeri amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı acımasız yöntemler nedeniyle suçlanmış olsa bile dürüst kişiliği ile tanınmıştır.

Oğulları ve olası halefleri konusunda pek az şey bilinmektedir. Oğullarından ikisi (Mesut ve İdris) KDP üyesidirler ve Irak'taki Kürt hareketini canlandırmak için faal olarak çalışmaktadırlar. Üçüncü bir oğul, Ubeydullah, 1974 Nisanı'ndan beri Irak Hükümetinde Devlet Bakanıdır. Başçılar tarafından fillen bir tutuklu gibi muamele gören Ubeydullah babası tarafından reddedilmiştir ve ölü ya da canlı getirene ödül vaadedilmiştir. İkisi de 30'larında olan Mesut ve İdris babaları gibi Irak devleti içinde yer alan anlamlı bir özerklikten yanalar. Kuzeyde üstlenmiş hükümet askeri güçlerine karşı gerilla operasyonları düzenleyen kardeşler eğer özyönetim konusunda yeterli ödünler verirse muhtemelen Bağdat ile siyasi bir çözüme yanaşacaklardır. Onlar da babaları gibi Bağdat'a karşı İran'ın vadedtiği yardımlardan usanmış görünmektedirler.

##### **Celal Talabani (Irak)**

Celal Talabani Irak Kürtlerinin liderliği için 1960'lardan beri Barzani ailesiyle çekişmektedir. Bir zamanlar KDP üyesi olan ve Molla Mustafa Barzani'yi Irak Hükümeti ile yürütülen görüşmelerde temsil eden Talabani, Barzani'den 1974'te kopmasının nedeni olarak Barzani'nin Birleşik Devletler ve İsrail ile kurduğu ilişkileri ileri sürmektedir. Deneyimli ve yetenekli bir askeri lider olan Talabani aynı zamanda bir aydın ve becerikli bir propagandacıdır.

1933'te Irak'ta Kuysancak'ta bir dini lider babanın oğlu olarak doğan Talabani kısa ömürlü bir Irak Komünist Partisi sempatisini takiben

1950'lerde KDP'ye katıldı. 1969'ların başlarında Irak ve Kürtler arasında çarpışmalar başlayınca, Talabani, Molla Mustafa için bir askeri komutan ve siyasi müzakereci olarak görev yaptı. Bununla birlikte Barzani ile uzlaşmanın uygunsuzluğu ve Bağdat ile pazarlık hükümlerinin kabul edilebilirliği konusunda aralarında çıkan anlaşmazlık ikisi arasında bir dizi bozuşmalara neden oldu. Barzani başta Talabani'yi 1964'te KDP'den attı sonra da, Talabani Bağdat'ta hükümet gözetiminde yaşarken 1967 yılında onu gıyabında ölüme mahkum etti. İki lidere bağh kesimler arasında çarpışmalar kesintili olarak 1960'ların sonlarına kadar sürdü.

Barzani ve Talabani arasındaki geçimsizlik Bağdat'ın zaman zaman birini ya da ötekini gözetmesi nedeniyle keskinleşti. Baas Hükümeti 1970 yılında Barzani ile anlaşmıcaya kadar Talabani'ye yardım ödentileri ile ödüllendirdi. Hamisini kaybetme korkusu ve belirsiz bir sürgün yaşamı tehdidi altında kalan Talabani, Barzani ile 1970 Ağustosunda barış yaptı ve kendi örgütü olan Kürdistan Devrimci Partisi'ni KDP ile birleştirdi. Bunu izleyen dört yıl boyunca Talabani Ortadoğu'da ve Avrupa'da Barzani'nin temsilcisi olarak dolaştı. 1974'te Barzani ile bozuşmasından sonra Talabani Suriye'ye sürgüne gitti ve orada 1975'te Kürt Ulusal Birliği'ni kurdu.

#### **Abdurrahman Kasemlo (İran)**

49 yaşındaki Kasemlo, İran Kürdistanı'nda Urmiye'de (eski adıyla Rezaiye) zengin bir toprak ağası ailenin oğlu olarak doğdu. Paris'te bir yıllık iktisat öğreniminden sonra 1953'te İran'a dönünceye kadar eğitimini sürdürdüğü Prag'a geçti. O sırada artık KDP Genel Komitesi'nin bir üyesi ve partinin İran Tudeh (Komünist) Partisi ile olan ilişkilerinden sorumlu yöneticisiydi.

Solcu faaliyetlerinden dolayı İran'dan iki yıl sonra kaçmak zorunda kalan Kasemlo Prag'a döndü ve üniversitede görev aldı, bu arada KDP ve Tudeh için çalışmalarını sürdürdü. Sonraki yirmi yıl hakkında -Kasemlo'nun yaşamı hakkında- bilgiler yetersizdir. 1968'de Sovyetler'in Çekoslovakya'yı işgalinden dolayı "SSCB konusundaki inançları yıkılan" Kasemlo'nun bu yıla kadar Prag ve Irak arasında mekik dokuduğu sanılmaktadır. 1975'teki Irak-İran antlaşmasının Irak'taki Kürt isyanını sona erdirmesinden sonra yaşamaya başladığı Paris'e bu arada yerleşmiş olabilir. Kasemlo 1978'e kadar Paris'te Kürt uygarlığı ve dili dersleri verdi.

1978 güzünde Paris'te Ayetullah Humeyni ile ilişki kurdu ve Arahık'ta KDP'nin canlanmasını örgütlemek üzere İran'a döndü. Şimdilerde hızla fakat gevşek ve dağınık olarak örgütlenmekte olan partinin doğrudan ve resmi hiçbir sıfatı olmadan ama eşitler arasında ilk olma konusunda baş-

kanlığını yapmaktadır. Kasemlo ısrarla ve kararlılıkla Kürtlerin laik sözcülüğü için çalışmakta fakat bu konuda yandaşlarının sayısı bilinmemektedir.

#### **Şeyh İzzeddin Hüseyini (İran)**

Büyük bir olasılıkla İran Kürtleri arasında en tanınmış olanı olan 57 yaşındaki Hüseyini bir din adamları ailesinin oğludur ve çok kültürlü ve okumuş olduğu söylenmektedir. Bildirildiğine göre Mehabad'da kuran okulundaki hocalığında eline geçen maaşla kanaatkâr bir yaşam sürmekte ve büyük bir aileyi geçindirmektedir.

Hüseyini siyasi konular hakkında 1942'de konuşmaya ve Kürt geleneklerinin canlandırılmasını önermeye başladı. 1953'te Başbakan Musadık'ın düşmesinden sonra Hüseyini öğretmenlik yaptığı köyden emniyet güçlerinin zoruyla çıkarıldı. İlk olarak 1960'larda Mehabad'taki dini toplum liderliğini üstlendi ve vaazları yoluyla Kürt milliyetçiliğinin sevgisini topladı. 1964'te KDP'ye katıldı fakat şimdilerde tarafsızlığını koruyabilmek için hemen sonra istifa etmiş olduğunu iddia etmektedir. Hüseyini Kürtler arasında belirleyici bir rol üstlenmek istemediği konusunda ısrar etmektedir. Faaliyetlerini "yoklukları halinde hiçbir toplumun bireylerine düzgün bir yaşam olanağı vermeyeceği Kürt milliyetçiliği, mantıklı bir sosyalizm ve ahlak'a dayandığını söylemektedir.

#### **WASHINGTON'A GÖRE MOSKOVA'NIN KÜRT İLGİSİ**

Amerika Birleşik Devletleri  
Dışişleri Bakanlığı İstihbarat Ve Araştırma Dairesi

Gizli, Mayıs 14, 1979

#### **Özet**

Yakın zamanlarda İran'da ortaya çıkan kanışıklıklar dikkatleri yeniden Kürtlere ve Sovyetler'in onlara sağlayacağı desteğe çekmiştir. Tarihi olarak büyük Kürt azınlığı bulunan beş ülkenin (Suriye, Türkiye, Irak, İran ve SSCB) herhangi birinde siyasi havanın değişmesi Kürt hareketlerinin odak noktasında değişikliklere neden olmaktadır. Aralarındaki aşiret ve ideoloji farklılıklarına ve bölünmelere karşın, ülkelerden birindeki bir gelişme tüm Kürtleri etkilemektedir.

Şahın iktidardan düşüşü İran'da ve Körfez ülkelerinde siyasi ve askeri dengeleri etkilemiş ve İran Kürtlerinin daha geniş ulusal haklar için besledikleri umutlarını canlandırmıştır. Komşu ülkeler şimdi İran'daki huzursuzluğun kendi topraklarına taşması olasılığından dolayı endişelidirler.

Aynı zamanda Sovyetler'in Kürt politikalarından da kuşku duymaktadırlar.

Sovyetler'in eskiden Kürtlere bazı zamanlarda yardım verdikleri bilinmektedir ama şu anda o yönde bir faaliyet içinde olduklarının bir işareti görülmemektedir. Hatta, Moskova şu sıralarda görülmekte olan Kürt kıpırdanmalarından uzak durmak için elinden geleni yapmaktadır. Zaten Sovyetler'in 1970'lerdeki politikaları bölge ülkeleri ile olan ilişkilerini her zaman Kürtlerin istek ve çıkarlarının üstünde tutmak yönünde olmuştur.

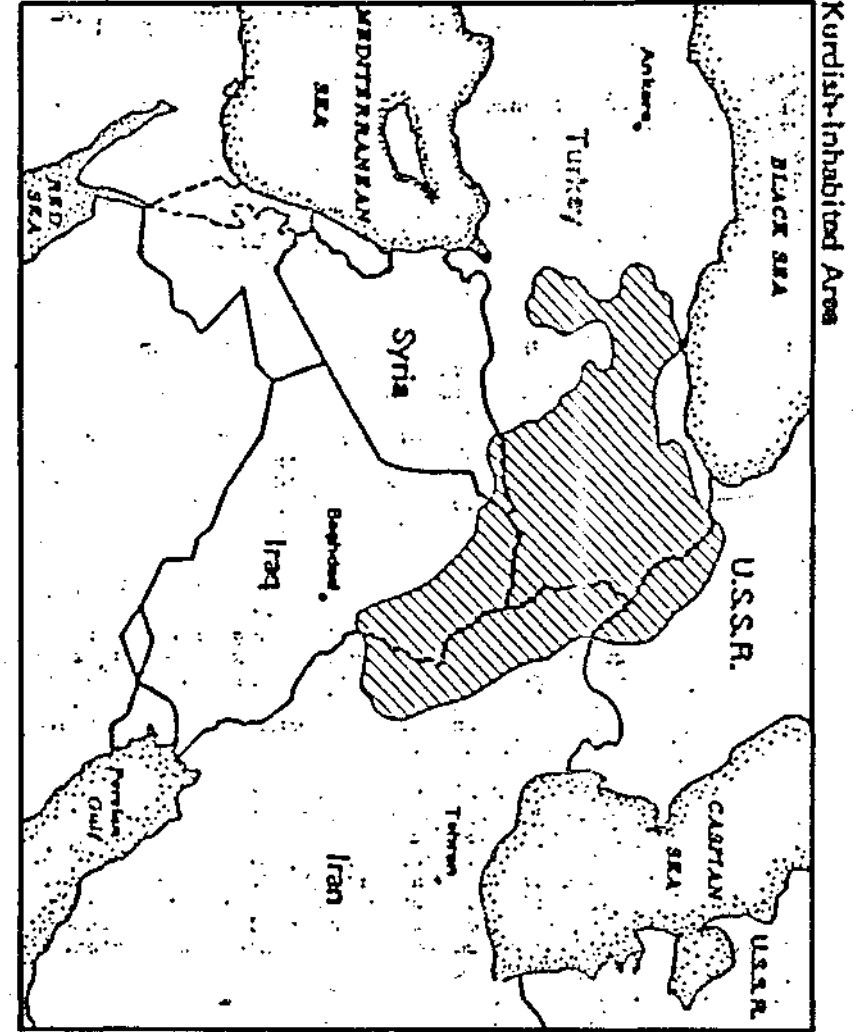
### Giriş

İran'daki son karışıklıklar dikkatleri yeniden Kürtlere çevirmiş ve Sovyetler'in Kürt ayrılıkçı hareketlerine verebileceği desteğe ilişkin soruları gündeme getirmiştir. Yaklaşık olarak 10-15 milyon Kürt Türkiye, Irak, İran, Suriye ve SSCB sınırlarındaki dağlık bölgede yaşamaktadır. Yaklaşık 5 milyonluk en büyük bölümü Türkiye'de 100 binlik en küçük bölümü de Sovyet Ermenistanı'nda yerleşmiştir. Yakıcı biçimde bağımsız ruhlu bu aşiret insanların çoğunluğu Kürdistan (haritaya bakın) denilen topraklarda çalılıklarla kaplı tepeler arasına serpiştirilmiş küçük köylerde yaşarlar. Fakat özellikle Irak ve Türkiye'de sayıları gittikçe artan çoğu Kürt kentlerdeki görelî rahat yaşam koşulları nedeniyle göç etmekte ve kentsel işgücüne katılmaktadır. Irak'ta pek çoğu hükümet tarafından kurulmuş köylerde iskân edilerek geleneksel olarak silah kaçakçılığı eşkiyalık ve kaçakçılık biçiminde ortaya çıkan faaliyetlerinin ordu tarafından daha yakından denetlenmesi sağlanmıştır.

Büyük Kürt azınlıkların yaşadığı ülkelerden herhangi birinde siyasi havanın değişmesi tarihi olarak o bölgede Kürt faaliyetlerinin odak noktasının değişmesine neden olmuştur. Böylece aralarındaki aşiret ve ideoloji farklılıklarına ve bölünmelere karşın, ülkelerden birindeki bir gelişme tüm Kürtleri etkilemektedir. 1920'lerde ve 30'larda Türkiye'deki Kürtler Atatürk'ün laiklik ve merkezîyetçi politikalarına karşı ve kendi kaderlerini tayin hakkı talepleri ile 1920 Sevr Antlaşması ile vaadedilen devleti kurabilmek için ayaklandılar. Bu tarihten sonra Irak daha yoğun faaliyetlerinin alanı haline geldi.

1930'larda ve 40'larda etkili Barzani aşireti Irak Hükümeti'ne karşı ayaklandı. Bağdat, İngiliz desteği ile bunu bastırdı. 1943'te Molla Mustafa Barzani İran'a kaçtı ve Kürtler Kürdistan vilayetinde 1945 yılında bir Kürt Halk Cumhuriyeti ilan ettiler. Cumhuriyetin 1946 yılında çöküşünün peşinden Barzani SSCB'ye sığındı.

Irak Kürtleri 1958 yılında Irak'ta monarşinin yıkılmasına kadar sakin



kaldılar; bu tarihte özyönetim rüyaları yeniden canlandı. General Abdülkerim Kasım başkanlığındaki yeni hükümet SSCB yardımı alıyordu ve Barzani aşiretini bağışladı ve Molla Mustafa Barzani'nin geri dönmesine izin verdi. Bu barış kısa ömürlüydü ve 1961'de Barzani halkı ile yeniden dağa çıktı. Barzani yönetimindeki Irak Kürtleri büyük çapta tecrit edilmişlerdi ve sadece sınırlı İran yardımından yararlanıyorlardı. Buna ek olarak, kendi aralarında da bölünmüşlerdi; Barzani kuzeydeki dağ aşiretlerine hükmederken Celal Talabani etkisindeki daha çok kentsel tabanlı Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) daha güneyde yoğunlaşmaktaydı. Öte yandan Kasım Hükümeti ise kendi iç sorunları ile uğraşmaktan dikkatini azınlıklarına yeterince yöneltemiyordu.

Kasım'ın Kürtlerle başedememesi 1963'teki devrilişinin nedenleri arasındadır. Yeni Baas Hükümeti Kürtlere daha geniş otonomi vaadetti ve Kürtlerin Kürt devlet başkanı yardımcısı, Kürt genel kurmay başkan yardımcısı ve bakanların üçte birinin Kürt olmasının anayasa hükmü olması yönündeki taleplerini kabul edebileceğinin işaretlerini bile verdi. Fakat Bağdat, Suriye ve Mısır ile ya da biriyle bir biçimde birleşme konusunda konuşmaya başlayınca Arap bir çoğunluk tarafından yutulabilecekleri korkusu ile taleplerini arttırdılar. 1963 ortasında Irak kuvvetleri Kürt mevzilerine saldırdılar. Barzani ve taraftarları bir kez daha Irak'ın iç sorunları nedeniyle kurtuldular; 1963 güzünde Baas Hükümeti devrildi ve Arif kardeşler yönetiminde bir koalisyon hükümeti ile değiştirildi.

Arifler de Kürtlerle barış yapmak istediler ama pan-Arab eğilimleri bunu engelledi. 18 aylık bir ateşkesten sonra hükümet yeniden Kürtlere saldırdı. Hengamede Barzani KDP'yi ortadan kaldırdı ve hasımlarına liderliğini kabul ettirdi. Aynı zamanda Irak komünistlerine ve artık iktidardan uzaklaştırılmış olan ve Kürtleri tatmin etmek konusunda daha istekli olan Baasçılara kur yapmaktan geri durmadı. KDP'nin dağıtılması muhtemelen Kürt askeri etkisini zayıflattı ve 1965 yazı ve kışı boyunca merkezi hükümet Kürtleri yeniden kuzeydeki dağlık mevzilerine geri püskürttü. 1966 baharında saldırı zayıflayarak sona erdi ve iki taraf da ateşkesi kabul ettiler. Arif Hükümeti Barzani'ye hemen kabul ettiği bazı tavizler sundu. İzleyen iki yıl boyunca ateşkes sürdü.

1968'de Arif devrildi ve Baasçılar yeniden iktidara geçtiler. Celal Talabani'ye hoş görünerek Kürtleri bölmeyi denediler; bu planın başarısızlığı üzerine yeni bir saldırı başlatıldı. Fakat bu da iç düzensizlikler ve Kürtlere İran yardımı nedeniyle başarısızlığa uğradı. 1970'te merkezi hükümet 15 maddelik bir plan ileri sürerek dört yıl içinde uygulamaya konmak üzere Irak'ın kuzeyinde aşiretlere otonomi teklif etti. 1970'ten 75'e kadar Baasçılar ülkede ve kırsal alanda iktidarlarını pekiştirmekle kalmadılar,

İran ile de ilişkileri yeniden başlattılar. 15 maddelik planın uygulanma günü yaklaşırken Bağdat, planı inkâr etti.

Bunun üzerine Kürtler yeniden silaha sarıldılar fakat bu artık sona ermedi. 1975'te Irak ve İran anlaşılabilir. Şah sınırı kapattı, desteği kestirdi, böylece Kürtler için silah ve sığınma olanaklarını ortadan kaldırdı. Bu olanakların ortadan kalkması ile Irak, Kürt bölgelerini kontrolü altına almayı becerdi. 1979 başında, 30 yıldır Kürtler için bir umut kaynağı olan Barzani Washington'da sürgünde öldü.

### Yeni Fırsatlar

Şahın iktidardan düşüşü İran'da ve Körfez ülkelerinde siyasi ve askeri dengeleri etkilemiş ve İran Kürtlerinin daha geniş ulusal haklar, hatta ulusal bağımsızlık için besledikleri umutlarını canlandırmıştır. Bunalım büyüdükçe otonomi talepleri için daha aktif ve gürültücü olmuşlardır. Hatın sayılır miktarda silah ve cephane ellerine geçmiş, ordu ve güvenlik güçleri Kürt alanlarda hemen tamamıyla hareketsiz kalmıştır. Kürtler Mart ve Nisan aylarında merkezi güçlerle giriştikleri çatışmalar yoluyla Tahran'daki merkezi hükümetin İran Kürtleri üzerinde herhangi bir otorite kurma gücünde olmadığını ve muhtemelen kendilerine taviz vermeyi düşünceleri gerekeceğini gösterdiler.

Bununla birlikte, şu ana kadar Kürtler bağımsızlık yerine sadece daha geniş kültürel otonomi ve günlük yaşamlarında söz hakkı sahibi olmakla yetineceklerini ileri sürmektedir. Fakat aynı zamanda, siyasi iktidarın taleplerini görmezlikten gelmeleri halinde daha yaygın bir gerilla faaliyetine hazırlık için silah ve cephane biriktiriyor da olabilirler. Buna karşın önderlerindeki en büyük engel sayılan etkili bir lidere sahip olmamalarıdır.

İran'daki olaylardan dolayı hem Türk hem de Irak hükümetleri ülkelerinde Kürt hareketlerin yeniden canlanmasından endişe etmektedir. Bazı Türkler; ülkelerindeki Kürtlerin Sovyetler tarafından desteklendiğini ve silahlandırıldığını ileri sürmekte ve Bağımsız Kürdistan Devletini kurma amacıyla İran'daki yoldaşlarına katılmanın yollarını aradıklarını düşünmektedir. Bununla birlikte Türkiye'deki Kürtler, tek tük maceralar dışında, Irak'taki Barzani'nin daha geniş otonomi dönemlerinde bile onun hareketine katılmamıştır. Resmî Irak görüşü Kürt sorununun geçmişte kalmış olduğu ve Bağdat'ın iskân ve bazı ekonomik tavizler verme politikaları aracılığıyla durumu yatıştırmış olduğu biçimindedir. Bağdat'taki ABD Elçiliği, Iraklıların sorunu görmezlikten gelerek yok etmeyi umduğuna inanmaktadır. Yakınlarda Bağdat İran sınırını kapatmak ve olayları yakından izlemek amacıyla Kürt bölgelerine yeni birlikler sevk etmiştir.



## Sovyet Unsuru

Sovyet-Kürt ilişkileri zayıf olmakla birlikte oldukça eskidir. Moskova Kürtlerle ilk ilişkiyi muhtemelen 1920'lerde kurdu. Fakat bu dönemde SSCB daha çok Türkiye ve İran ile ilişkilerini sürdürebilmek için ve bölgedeki İngiliz etkisini azaltmak için uğraşmakta olduğundan gerekli ağırlığı vermediği için fazla bir sonuç elde edilmedi. İkinci Dünya Savaşı sırasında, Sovyetler İran'daki Alman faaliyetlerini sınırlandırmak, karşılıklı yardım kanallarını açık tutmak ve İngiliz etkisini azaltmak için bu ülkenin bir bölümünü işgal ettiler. 1945 Arahçı'nda Sovyetler bağımsız Kürt Halk Cumhuriyeti'nin kurulması için desteklerini ilan edip 1943'teki Tahran Konferansı'nda kabul ettikleri bu ülkeden geri çekilmek yolundaki sözlerinden caydılar. Fakat İngiltere'nin ve ABD'nin baskıları üzerine bu ısrarlarından vazgeçtiler ve Kürt Cumhuriyeti de çöktü.

1958'de Irak'ta monarşinin devrilmesi ile Moskova, muhtemelen SSCB'deki uzun sürgününü takiben Irak'a döndüğü zaman önemli bir olanak oluşturacağını düşünerek, Barzani'nin Irak'a geri dönmesi için bastırdı. Başlangıçta, herhalde Sovyetler'in tavsiyesiyle, Barzani Irak komünistleri ile bir ittifak içine girdi. Fakat 1959'un ortasında bu ittifakın ömrü sona erdi ve Barzani Kürt hareketinde komünizme bulaşmış tüm unsurları elimine etti. Kasım Hükümeti 1961'de Kürtleri dağıtmak için operasyonlarına başladığı zaman Sovyetler yardım etmek için kollarını bile kıpırdatmadılar. Moskova, Kasım ile olan ilişkilerinden ve Irak Devriminin aldığı biçimden memnunsuzluk duymakla birlikte Bağdat'la olan ilişkileri Kürtlerle olan bağlarından daha ağır basmaktaydı.

Moskova'nın olaylardan uzak kalma çabaları Kasım'ın düşüşünden sonra gittikçe zorlaştı. Yeni Baas rejimi hararetili bir komünizm düşmanıydı. 1963'te merkezi hükümet ile Kürtler arasında çatışmalar başladığı zaman açık bir biçimde Kürtlerin yanında yer aldı. Sovyet ısrarları ile Moğolistan Kürt sorununu Birleşmiş Milletler gündemine soktu ve Pravda 6 Mayıs 1963 tarihli nüshasında "Kürtlerin otonomi mücadelesine" desteğini ilan edip Iraklıları zalimlikle suçladı. Daha sonra Temmuz sayısında Red Star Bağdat Hükümeti'ni Kürtlere karşı jenosid uygulamakla suçladı. Yine de Sovyet desteği lafta kaldı, sadece Bağdat'ın büyük miktarda Sovyet silahları ile beslenmesi sona ermiş oldu.

Başçıların 1963'te devrilmeleri ile Sovyet tutumu yeniden değişti. Kürt davası için propaganda desteği kısmen yavaşladı. Ayrıca, Moskova Arif Hükümetini hatırı sayılır bir ölçüde silahlandırmaya başladı. Beş yıllık Arif yönetimi boyunca Moskova santim santim Bağdat'a yaklaşırken Kürtlere gittikçe daha az kulak asar oldu.

1968'de Baasçıların iktidara dönmeleri ile Moskova'nın Bağdat ile olan pratik işbirliği gelişmesini sürdürdü. Bu durum özellikle de yeni oluşturulan Birleşik Cephe'nin Irak komünistlerini de içermesine dayanıyordu. Kürt sorununun devletlerarası ilişkileri zedelememesine özen gösteriliyordu. Pravda'nın 3 Ekim 1968 tarihli nüshasında Kürtlerin daha geniş otonomi için mücadeleleri "haklı" olarak nitelenmesine ve izleyen baharda da Irak'a verilen silahların Kürtlere karşı kullanılmaması gerektiğini belirtmesine karşın, 1972'de Sovyet-İrak Dostluk Antlaşması'nın imzalanması ile Kürtlere Sovyet desteği yavaş yavaş kayboldu. Barzani gittikçe Şaha daha fazla dayanmaya başladı. 1975'e gelindiğinde Moskova, Irak'taki Kürtlere yardım konusunda artık hiçbir şey yapmamaktaydı.

Gerçekten de SSCB açısından Kürt sorunu Şahın devrilmesine kadar tümüyle unutulmuştu. Bu olaydan sonra, içlerinde Celal Talabani de olmak üzere Sovyetler'le ilişkisi olan çoğu Kürt lider İran'a döndü. Ayrıca, Sovyetler tarafından tanınan İran'ın Komünist Partisi, Tudeh yapısı bakımından ağırlıklı olarak Kürttür ve kuvvet odaklarından biri de İran Kürdistanı'dır.

Türkiye'nin İran Kürtlerine havadan Sovyet silah yardımı yapıldığına ilişkin basınında çıkan iddialarına karşın, şu anda Sovyetler'in herhangi bir yerde bir Kürt hareketine yardım etmekte olduklarının kanıtı yoktur. National Voice of Iran ve Türkiye'ye yönelik yayın yapan Bizim Radyo gibi korsan radyoları da içeren Sovyet yayınları Kürt özelemlerine sempati ile yaklaşan yayın yapmakla birlikte Moskova kendisini Kürt ayrılıkçı hareketlerinden uzak tutmaya özen göstermektedir. İran'ı bölmek yönündeki tüm hareketlere karşı olduğunu özellikle belirtmektedir. Örnek olsun, 13 Nisan'da NVOI yeni İran İslam Cumhuriyeti'nin tüm azınlıkların haklarını garanti edeceğini vurguladı. Hemen ertesi gün Pravda benzer bir görüşü yayımlayıp SSCB'nin İran'daki herhangi bir ulusal huzursuzlukla ilişkili olmadığını duyurdu. Kürdistan'daki terör konusunda Sovyetler'in ilân edilmiş tutumu yeni hükümetin politikalarının azınlıklar tarafından yeterince bilinmediği ve CIA parmağının rolü olduğu yönündedir.

## Perspektifler

Tarih eğer Kürtlere bir şey öğrettiyse, o da şudur: Başkalarının en kolay vazgeçtiği Kürt çıkarlarının savunulmasıdır. Ayrıca SSCB zaman zaman daha geniş Kürt otonomisi için destek verse de İran, Irak, Türkiye ve Suriye ile ilişkilerini Kürtlere yardım etmek için zedelemeye yanaşmaz.

Tahran'daki hükümet İran sınırları içindeki tüm topraklarda egemenlik sağlayamazsa ya da ülke iç savaşa ve kaosa girerse, Sovyetler belirli

ölçüde gizli silah yardımı yapmayı düşünebilir. Fakat bunu sadece İran'daki etkilerini arttırmak için yaparlar, yoksa bağımsız Kürdistan'ın kurulması için değil, Şahın devrilmesinden önceki günlerde olduğu gibi, Moskova açıkça İran'daki belli başlı varlığı olan Tudeh Partisi kendi başına belirgin bir güç olabilecek kadar büyük olmadığından ulusal gruplardan bazılarıyla, bu arada Kürtlerle, taktik birliğe girmesi gerektiğinin farkındadır.

Bununla birlikte şu anda Sovyetler ciddi bir taahhüde girmeye, İran Devriminin henüz neler getireceği tam olarak belirmeden, hazır değildirler. Mevcut hükümeti karşılarına almak ya da Tudeh'in geleceğini kısırlaştırmak sonucunu verebilecek eylemlere girişmek için ellerinde henüz yeterli bilgi bulunmamaktadır. Böylece, Moskova muhtemelen İran'daki Kürtler için daha geniş otonomi fikrini desteklemeyi sürdürecektir ama bu yolda laftan öte bir şey yapması olası değildir.

Eğer Türkiye bir ekonomik ve siyasi dengesizlik dönemine girecek olursa Moskova oradaki Kürt sorununu da istismar etmeyi düşünebilir fakat bu konuda aşırı dikkatli davranacaktır. Ankara'nın en küçük bir Sovyet parmağı sezmesi durumunda şiddetle protesto edeceği beklenmelidir. Verilen haberlere göre Başbakan Ecevit geçen yıl Moskova'ya yaptığı gezi sırasında Sovyet Başbakanı Kosigin'e Bizim Radyo'nun Kürtçe yayınları konusunu açtı. Bunun dışında, Moskova son birkaç yıldır Türkiye'yi Sovyet girişimleri konusunda yatıştırmak için elinden geleni yapmaktadır.

1970'lerin başından beri Sovyetler'in Irak'la olan devletlerarası ilişkileri Kürt çıkarlarının her zaman önüne geçmiştir. Mısır-İsrail Antlaşması ışığında ve Bağdat'ın Direniş Cephesi lideri olarak sivrilmesi, bu politikanın devam edeceğini işaret etmektedir. Irak-Sovyet ilişkilerindeki mevcut gerginlik artma eğilimi gösterirse ve Baas iktidarı anti-komünist politikasını sürdürür ve arttırırsa, Moskova yeniden Kürtleri Bağdat'a karşı bir güç olarak görmeye başlayabilir. Fakat bu büyük bir olasılık olarak görülmemektedir. Çünkü Barzani'nin ölümünden sonra Kürtler henüz tartışmasız bir lidere kavuşmamışlardır ve Irak'ın pasifikasyon programı büyük çapta başarıya ulaşmıştır.

Sovyetler'in SSCB dışındaki Kürtlere ilişkin dikkatinin altında, kaçınılmaz olarak Orta Asya'daki kendi azınlıklarının oluşturduğu potansiyel sorun yatmaktadır. Sovyetler'deki 100 bin Kürt ciddi bir tehdit teşkil etmemekle birlikte Sovyetler'deki müslüman nüfus için arzu edilmeyen bir örnek oluşturabilirler.

## Dördüncü Bölüm için Birinci Ek

### İKİ BELGE

#### BİRİNCİ BELGE

1937 Yılında Tunceli Tenkil Harekatına Dair Bakanlar Kurulu Kararı  
Gayet Gizlidir  
4 Mayıs 1937  
Başvekâlet Kararlar Müdürlüğü  
Sayı :

Son günlerde Tunceli'de vukua gelen hadiselere dair raporlar 4.5.1937 tarihinde Atatürk'ün ve Mareşal'in huzurları ile tetkik ve mütalaa edilerek aşağıdaki sonuca varılmıştır :

1. Toplanan kuvvetlerle Nazimiye Keçiyezen (Aşağı Böl.) Sin, Karaoğlan hattına kadar, şedit ve müessir bir taarruz hareketi ile varılacaktır.

2. Bu defa isyan etmiş olan muntıkadaki halk toplanıp başka yere nakil olunacaktır. Ve bu toplanma ameliyesi de köylere baskın edilerek hem silah toplanacak, hem bu suretle cide edilenler nakledilecektir. Şimdilik (2000) kişinin nakli tertibatı hükümetçe ele alınmıştır.

Mülâhaza :

Sadece taarruz hareketiyle ilerlemekte iktifa ettikçe isyan ocakları daimi olarak yerinde bırakılmış olur. Bunun içindir ki, silah kullanmış olanları ve kullananları yerinde ve sonuna kadar zarar veremeyecek hale getirmek, köyleri kâmilen tahrip etmek ve aileleri uzaklaştırmak lüzumlu görülmüştür.

Not : Malatya'dan ve Ankara'dan gönderilen kuvvetlerin cepheye vasıl olmaları ve cephedeki kuvvetlerin ufak tefek talimleri ve istirahatları ve bundan başka Diyarbakır'dan gelecek taburun tanzimi, bütün bunlar düşünülerek bir hafta sonra yani 12 Mayıs'ta ileri harekete başlanabileceği anlaşılmaktadır.

Not : Paraya acımaksızın içlerinden çok adam kazanıp kullanmaya çalışmak lazımdır.

Aslı gibidir (İmza)

T C Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar 1924-1938

Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1972

Dördüncü ve Altıncı Ekler

## İKİNCİ BELGE

Tunceli Tenkil Harekatında Ayaklanan Halka Dördüncü Müfettişlikçe Yayınlanan Bildirge

Ovacık Kazasının Lertik, Mercan ve Birman Mıntıklarında Oturan Kalanlı Halka

1. Halkı fukaralıktan ve cahillikten kurtarmak için hükümetin Tunceli'nde yapmakta olduğu iyi işleri her gün öğreniyorsunuz. Bu güzel ve hayırlı işleri kendi menfaatleri için zararlı sanan bazı boş kafalı zalimler, içinizden bir kısım cahilleri yalan ve iftiralarla kandırarak Mansuluşağı köyünde ve diğer askere tüfek sıkmak ve masum halkın mal ve davalarını zorla almak gibi suçlar yaptırıldılar. Bu suç yüzünden cahilleri hükümetten uzak bulundurmak suretiyle fakir fukaranın canını, ırzını ve malını kendi keyifleri için istedikleri gibi kullanmak istediler. Bu sebeple hükümet, zalimlerin zulümlerine son vermek ve masum halkı onların elinden ve şerrinden kurtarmak için asker getirmiş bulunuyor. Görüyorsunuz ki, dört tarafınızı asker sarmıştır ve harekete geçecektir. Maksadımız yalnız suçluları ve bilhassa elebaşları uslandırmaktır.

Bunun için :

a. Zorla ve cahillikle düşünmeden suç yapmış olanlar, canlarını, çocuk ve çocuklarını kurtarmak için hükümetin adaletine güvenerek gelip teslim olsunlar. Bunlar kendileri gelip teslim olmazlarsa gönülleri ile suç yapmış sayılacaklarından behemehal takip edilecek ve ele geçirileceklerdir. O zaman çok ağır ceza göreceklerektir.

b. Bu suçlular, kendilerini zorla felakete sürükleyenleri ölü veya diri yakalayıp hükümete veya askere teslim ederlerse cezadan kurtulmakla beraber mükâfat da alırlar.

2. İçinizde suçsuz olanlar çoktur. Asker suçluları ararken bu suçsuz halkın zarar görmemesi için suçlulardan ayrılıp çocuk çocukları ile beraber Pülümür'deki kaza merkezine gelsinler. Hükümet, geçen senelerde olduğu gibi bunlara da şefkatini esirgemeyecektir.

3. Hükümetin bu son sözünü yerine getirmeye mani olanların günah ve vebali boyunlarına kahr.

## Dördüncü Bölüm için İkinci Ek

### DÖRT TELGRAF\*

1

GIZLI  
Elçi  
POL-Donald R.T.....

Aralık 19, 1970

İsrail Heyeti Başkanı Bay Meir E.... ile 21 Aralık'taki toplantımız İsrail Heyeti Başkanı Bay Meir E.... 21 Aralık sabah saat 11'de sizi ziyaret edecek. Kısa biyografik not ektedir. Bay E....'nin memurlarından sorarak öğrendiğimiz kadarıyla ziyaretin amacı "Bayram ile ilişkilidir" ve bir iyi niyet ziyaretidir; fakat durum elverirse aşağıdaki konuları gündeme getirebilirsiniz.

(1) İran-Arap ilişkilerinde açıkça görülen ..... konusunda İsrail'in değerlendirmesi, örneğin İran- ..... ilişkilerinin bozulması, İran-Lübnan ilişkilerinin bozulmasına ilişkin dedikodular, İran-Mısır ilişkileri konusunda serzeniş.

(2) Kürt sorununa ilişkin İsrail değerlendirmesi. Barzani ve Bağdat arasındaki ilişkilerin kötüleşmekte olduğuna ilişkin emareler vardır; yine de iki taraf da çatışmanın yeniden başlamasını istememektedir. İsrail'in Kürt sorununa müdahalesinin uzun tarihi ve Barzani'yi desteklemeleri nedeniyle Bay E....'nin mevcut durumu değerlendirmesini ve ne kadar sürmesini beklediğini öğrenmek ilginç olabilir.

(3) Ürdün'deki Irak birlikleri. Bağdat'taki İran maslahatgüzarından duyduğumuza göre Ürdün'deki Irak birlikleri, taktik nedenlerle Ürdün'de Irak sınırına çok yakın noktalara çekilmiştir. İsraililer bu konuda bilgi sahibi midirler?

Ekler: E..... Biyografik notu  
POL: C..... Caskill: p...

Grup 3

Gizlilik durumu 12 yıllık aralıklarla değerlendirilir,  
gizliliğin kaldırılması otomatik değildir.

\* Okunamayan adlar başharfleri dışında boş bırakılmıştır.

DİŐİŐLERİ BAKANLIĞI  
TELGRAF  
GİZLİ

DİŐİŐLERİ  
25 Mart 1975

Tahran'da ABD Elçiliği'ne acil  
Bağdat'ta ABD Elçiliği'ne bilgi için öncelikle  
GİZLİ  
KODLAR  
Konu: Kürt Mülteciler

1. Burada Hoagland'ın makalesi ve başka yayınlarda aksettirildiği biçimiyle Irak'taki Kürtlerin 1 Nisan'a kadar sınırdıŐı edilmeleri ve Barzani'nin Hoagland aracılığıyla bu tarihin uzatılması konusunda ABD müdahalesi istemesi hem basında hem de Kongre'de Kürtlerin çaresizliği konusunda ilgi uyandırdı. Irak Hükümeti'nin Barzani'nin önerisi doğrultusunda tarihin 1 Mayıs'a kaydırılmasına yatkın olduğu gibi İran'ın sınırı kapatmak için bu tarihi bekleyip beklemeyeceği konusundaki değerlendirmenizi rica ediyoruz.

2. Tedbir olarak acil bir biçimde gerektiği takdirde Kürtlere insancıl yardım olanaklarını araŐtırıyoruz. Kissinger.

GİZLİ

Londra Elçiliği'nden  
Washington'da DıŐıŐleri'ne  
Cezayir Elçiliği'ne  
Beyrut Elçiliği'ne  
Tahran Elçiliği'ne  
Tel Aviv Elçiliği'ne

GİZLİ

LONDRA  
26 Nisan 1975

Beyrut metni Bağdat'a geçsin  
Konu: Irak'ın İran'a mali ödemesi konusunda bilgi

1. Geçen haftaki ABD-İngiltere görüşmelerinde, Körfez gündeme gelince İngilizler Cezayir Antlaşması uyarınca Irak'ın İran'a 300 milyon dolar ödeyeceğine ilişkin bir istihbarat raporundan söz ettiler. Bu, İran'daki Kürt mültecilerin masraflarını karşılamak biçiminde açıklanmıştı. Bilgi kaynaklarından gelebilecek ilgili her türlü bilgi ile ilgilenmekteyiz.

2. BakanhĐa: Görüşmelerin tutanaklarının taslağı Müsteşar Yardımcısına kabulü ve dağıtması için diplomatik kurye ile gönderilmiştir.

Richardson

GIZLI

Kasım 3 1977

Washington'da Dışişleri Bakanlığı'ndan  
Tahran Elçiliği'ne ve  
Bilgi için Bağdat'ta USINT'e

GIZLI

Konu: Barzani'nin Refakatçisi

1. Mustafa Barzani'nin heyetinden birisi bizi Barzani'nin Birleşik Devletler'e genel olarak ev hizmetlerini görmek üzere birini getirmek istediğini bildirdi. Mustafa Ahmet adında birini belirlemişler ve bu kişiye Savak'ın pasaport vermeyi ve yurtdışına çıkmasına izin verildiğini bildirdiler.

2. Birleşik Devletler'deki hamisi (Barzani) göçmen olmasına izin vermeyen bir vizeye sahip olduğuna ve Ahmet de Barzani ile geçmişte tanışmış olduğuna göre geçici ziyaretçi vizesine hak kazanmış görünüyor.

3. Ahmet vize için başvuracak olursa Elçilik vizeyi vermeden önce Savak'ın görüşünü almalıdır. Lütfen vize verildiği zaman bize bildirin.  
VANCE

Savak onaylıyor (imza)

Sığınmacı belgesine vizesi 11.10.77 de 12 aylık olmak üzere ve birden çok giriş çıkışa izin verecek biçimde işlendi.